LEV NIKOLAEVICI TOLSTOI

LEV NIKOLAEVICI TOLSTOI

Învierea

PARTEA ÎNTÂI.

I.

Oricât se străduiau oamenii, îngrămădiţi câteva sute de mii pe o palmă de loc, să sluţească pământul pe care se înghesuiau, acoperindu-l cu piatră pentru a nu mai putea rodi nimic, smulgând orice firicel de iarbă ce se-ncumeta să răsară, îmbâcsind văzduhul cu fum de cărbune şi petrol, ciopârţind copacii şi alungând din preajma lor toate animalele şi păsările – primăvara era tot primăvară, chiar şi la oraş. Soarele încălzea, iarba dădea colţ verde şi se înălţa oriunde n-o stârpea mâna omului, nu numai prin parcuri, dar şi printre dalele de piatră; mestecenii, plopii, mălinii îşi desfăceau frunzuliţele lipicioase şi înmiresmate; pe ramurile mugurate ale teilor plesneau bobocii plini de sevă; stăncuţele, vrăbiile, porumbeii ca în fiecare primăvară îşi clădeau voios cuiburile, iar muştele, înviorate de căldura soarelui, bâzâiau pe lângă ziduri. Plantele, păsările, gâzele, copiii, toţi erau veseli. Numai oamenii – cei vârstnici, cei în toată firea – nu încetau a se înşela şi a se chinui unii pe alţii şi pe ei înşişi. Pentru ei nu această dimineaţă de primăvară, această frumuseţe a lumii, dăruită de Dumnezeu spre fericirea tuturor vietăţilor – frumuseţe aducătoare de pace, bună înţelegere şi dragoste între oameni – era ceva sfânt şi însemnat, ci sfânt şi însemnat era ceea ce născociseră ei înşişi, pentru a se înstăpâni unii deasupra celorlalţi.

Astfel, de pildă, în cancelaria închisorii guberniale nu erau socotite un lucru sfânt şi însemnat bucuria şi înduioşarea pe

care primăvara le dăruieşte tuturor animalelor şi oamenilor; sfânt şi însemnat era faptul că în ajun se primise o dispoziţie scrisă, cu număr, antet şi parafă, prin care se ordona ca a doua zi dimineaţă, pe 28 aprilie, la ceasurile nouă, să fie aduşi la tribunal trei arestaţi – un bărbat şi două femei – deţinuţi în prevenţie. Una dintre aceste femei, socotită drept o primejdioasă criminală, trebuia să fie adusă singură. Deci, conformându-se acestei dispoziţii, pe 28 aprilie, la ceasurile opt, gardianul-şef al închisorii intră în coridorul întunecos şi urât mirositor al secţiei de femei. În urma lui venea pe acelaşi coridor o femeie cu părul cărunt şi creţ, cu faţa obosită, îmbrăcată într-o bluză cu galoane la mâneci şi strânsă cu o cingătoare cu paspoal albastru pe margine. Era supraveghetoarea-şefă.

— După Maslova ai venit? întrebă ea, apropiindu-se o dată cu gardianul de serviciu de una dintre uşile celulelor ce dădeau pe coridor.

Gardianul, zornăindu-şi cheile, descuie lacătul, deschise uşa celulei, din care răbufni un miros şi mai greu decât cel de pe coridor, şi strigă:

— Maslova, la tribunal!

Apoi închise iar uşa şi rămase locului, aşteptând.

Până şi în curtea închisorii se simţea aerul proaspăt, înviorător al câmpiilor, adus de vânt în oraş. Pe coridor însă te apăsa o duhoare grea, fetidă, de excremente, catran şi putregai, care trezea în sufletul oricărui nou-venit un sentiment de tristeţe şi descurajare. Simţi aceasta până şi temnicera, deşi era deprinsă cu aerul stricat, căci intrând de afară pe coridor, o năpădiră deodată un fel de oboseală şi o dorinţă de somn.

Din celulă se auzeau o larmă de glasuri femeieşti şi lipăit de picioare desculţe.

— Haide, Maslova, mişcă mai repejor. N-auzi! strigă gardianul-şef prin uşa celulei.

Peste câteva clipe, o femeie tânără, nu prea înaltă şi cu un piept bogat, ieşi pe uşă cu pas hotărât, se întoarse repede

în loc şi se opri lângă gardianul-şef. Purta un halat cenuşiu, tras peste o fustă şi o bluză albă. În picioare avea ciorapi de bumbac şi cipici de puşcăriaşă, iar pe cap era legată cu un batic alb, de sub care se zăreau câţiva cârlionţi negri, scoşi cu siguranţă dinadins. Faţa femeii era palidă, albă, de o albeaţă caracteristică oamenilor care stau multă vreme închişi între ziduri şi care aminteşte albul mugurilor de cartofi ce încolţesc în beci. La fel de albe erau şi palmele mici şi late şi gâtul plin ce ieşea din gulerul larg al halatului. Acest obraz de o paloare mată te impresiona mai ales prin ochii negri, strălucitori, cu pleoapele puţin umflate, dar foarte vii, dintre care unul privea uşor saşiu. Femeia se ţinea dreaptă, cu pieptul plin scos în afară. Ajunsă în coridor, îşi lăsă uşor capul pe spate, se uită drept în ochii gardianului-şef şi rămase nemişcată, pregătită să îndeplinească orice poruncă. Gardianul-şef era gata să încuie camera, când se ivi prin crăpătura uşii un cap de femeie, descoperit, cu părul cărunt, cu faţa severă, palidă şi zbârcită. Bătrâna începu să-i turuie ceva Maslovei, dar gardianul îi împinse uşa-n nas şi capul se făcu nevăzut. Dinăuntru se auziră hohote de râs. Maslova zâmbi şi ea şi se întoarse spre ferestruica zăbrelită a celulei. Bătrâna lipi capul de partea cealaltă a zăbrelelor şi zise cu glas răguşit:

— Vezi să nu spui nimic de prisos; ţine-o una şi bună.

— De s-ar sfârşi odată într-un fel; mai rău ca acum nu poate să fie, spuse Maslova, scuturând din cap.

— Sigur c-o să se sfârşească într-un fel, şi nu în două, interveni gardianul cu superioritate de şef, încredinţat că are mult haz. După mine, marş!

Ochiul din ferestruică dispăru, iar Maslova ieşi până în mijlocul coridorului şi, cu paşi mărunţi şi repezi, porni în urma gardianului-şef. Coborâră nişte trepte de piatră, trecură pe lângă celulele bărbaţilor – şi mai gălăgioase încă, şi mai puturoase ca ale femeilor – urmăriţi de ochi curioşi, pironiţi la ferestruicile uşilor, şi intrară în cancelarie, unde îi aşteptau doi gardieni înarmaţi.

Slujbaşul din cancelarie îi întinse unuia dintre ei o hârtie duhnind a tutun şi-i spuse, arătând spre puşcăriaşă:

— Ia-o în primire.

Gardianul, un mujic de pe la Nijni-Novgorod, cu faţa roşie, ciupită de vărsat, vârî hârtia în manşeta mantalei şi, arătând cu capul spre deţinută, zâmbi şi-i făcu cu ochiul tovarăşului său, un ciuvaş cu pometii obrajilor proeminenţi. Deţinuta şi cei doi gardieni coborâră alte trepte, îndreptându-se spre ieşirea principală.

În poarta mare se deschise o uşiţă şi cei doi soldaţi cu puşcăriaşa, părăsiră curtea închisorii şi o porniră de-a lungul străzilor pavate ale oraşului.

Birjarii, negustorii, bucătăresele, muncitorii, funcţionarii aflaţi pe stradă se opreau din mers, privind cu curiozitate puşcăriaşa; unii dădeau din cap, gândind: „Ian vezi unde ajungi, când nu eşti cinstit, cum suntem noi!” Copiii se uitau îngroziţi la răufăcătoare, liniştindu-se numai la gândul că e păzită de jandarmi şi nu mai poate pricinui nici un rău. Un ţăran, care tocmai vânduse nişte cărbuni şi se cinstise cu ceai la ceainărie, se apropie de ea, îşi făcu semnul crucii şi-i întinse un bănuţ. Femeia roşi, îşi lăsă capul în piept şi bolborosi ceva.

Simţind privirile aţintite asupra sa, puşcăriaşa se uita cu coada ochiului, fără să-şi întoarne capul şi pe neobservate, la cei ce o priveau; atenţia oamenilor, pe care o stârnea în treacăt persoana ei, o înveselea. O înveselea şi aerul curat de primăvară, mai ales în comparaţie cu cel al închisorii. Era însă dureros să păşească pe caldarâm cu picioarele dezobişnuite să umble şi încălţate cu cipici lăbărţaţi de puşcăriaşă, aşa că încerca să calce cât mai cu fereală pe piatra caldarâmului, pe care o simţea dureros sub tălpi. Trecând prin faţa unui depozit de făină, era cât pe ce să dea peste unul dintre porumbeii ce ţopăiau nestingheriţi pe acolo; porumbelul se ridică în zbor şi, bătând din aripi, trecu pe lângă urechea puşcăriaşei, lăsând în urma lui o

uşoară adiere. Puşcăriaşa zâmbi, apoi, amintindu-şi de starea în care se afla, oftă din adâncul sufletului.

ÎI.

Povestea puşcăriaşei Maslova era dintre cele mai obişnuite. Maslova era fiica unei slujnice-iobage, nemăritate, care trăia pe lângă maică-sa, văcăriţă, în satul a două moşieriţe surori, amândouă fete bătrâne. Această femeie nemăritată dădea naştere în fiecare an unui copil şi, cum se întâmplă adesea la ţară, copilul era botezat şi în scurtă vreme murea de foame întrucât mama refuza să hrănească pruncul nedorit, care o încurca şi o împiedica să muncească.

Aşa i-au murit cinci copii. Toţi au fost botezaţi, apoi lăsaţi să moară prin înfometare. Al şaselea copil, făcut cu un ţigan în trecere prin partea locului, a fost o fetiţă, care ar fi avut aceeaşi soartă, dacă nu se întâmpla ca una dintre domnişoarele bătrâne să intre într-o bună zi în staul, ca să dojenească văcăriţele pentru mirosul neplăcut de grajd pe care-l avea frişca. Acolo se afla culcată lehuza cu un prunc de toată frumuseţea lângă ea. Bătrâna domnişoară dojeni femeile şi pentru frişcă, şi pentru faptul c-a fost lăsată o femeie să nască în staul şi se pregătea tocmai să plece, când dădu cu ochii de copilaş; acesta îi plăcu atât de mult, încât se oferi să-i fie naşă. Botează fetiţa, iar apoi, fiindu-i milă de ea, îi dădu în mai multe rânduri mamei, lapte şi bani, şi aşa se întâmplă că a rămas copila în viaţă. Domnişoarele bătrâne chiar îi spuneau „salvata”.

Copila avea trei ani când maică-sa a căzut bolnavă şi a murit. Bunica, bătrâna văcăriţă, îşi creştea anevoie nepoţica, şi atunci bătrânele domnişoare o luară la ele. Fetiţa cu ochi negri se făcuse neobişnuit de vioaie şi frumuşică şi bătrânelor domnişoare le era drag de ea.

Cea mai tânără şi mai bună la suflet dintre bătrânele domnişoare se numea Sofia Ivanovna. Ea era naşa fetiţei. Cea mai în vârstă, Maria Ivanovna, era o femeie mai aspră din fire. Sofia Ivanovna dichisea fetiţa, o învăţa să citească

şi voia s-o ia copil de suflet. Maria Ivanovna era de părere că fetiţa trebuie să ajungă o slujnică destoinică şi de aceea era severă cu ea, o pedepsea şi chiar o bătea când era în toane rele. Astfel crescută de cele două moşieriţe, fiecare cu punctul ei de vedere, fetiţa ajunsese până la urmă pe jumătate slujnică, pe jumătate copil de suflet. Şi numele îi era pe potriva stării sale: nu i se spunea alintător – Katenka, dar nici grosolan – Katka, ci într-un fel intermediar – Katiuşa. Fata cosea, deretica odăile, curăţa icoanele cu praf de cretă, prăjea, râşnea şi servea cafeaua, spăla mărunţişuri şi uneori şedea împreună cu domnişoarele şi le citea.

O peţeau destui flăcăi, ea însă nu-l voia pe niciunul dintre ei, simţind că traiul lângă un om care munceşte din greu n-ar fi prea fericit pentru ea, care gustase din huzurul vieţii boiereşti.

Aşa a dus-o până la vârsta de şaisprezece ani. Când păşi în al şaptesprezecelea, sosi în vizită la domnişoarele ei un nepot de-al lor, student, prinţ bogat, şi Katiuşa se îndrăgosti de el, lucru pe care nu îndrăznea să-l mărturisească nici măcar sieşi. Peste doi ani, acelaşi nepot, în drum spre front, se abătu iar pe la mătuşile lui, zăbovi la ele patru zile şi în ajunul plecării o seduse pe Katiuşa. A doua zi îi strecură în palmă o hârtie de o sută de ruble şi-şi văzu de drum. După cinci luni de la plecarea lui, fata se încredinţă că este însărcinată.

Din ziua aceea, nimic nu i-a mai tihnit, fiind stăpânită doar de un singur gând: cum să scape de ruşinea ce o pândea; începu să le slujească în silă pe domnişoare, ba chiar, într-o bună zi – fără să ştie nici ea cum de s-a întâmplat – îşi ieşi din fire. Le aruncă domnişoarelor în obraz o seamă de grosolănii, lucru de care se căi apoi şi le ceru să-i dea drumul să plece.

Domnişoarele, foarte nemulţumite de ea, i-au împlinit voia. Plecând de la ele, fata se tocmi slujnică la şeful de secţie, unde nu rămase decât trei luni, pentru că poliţaiul, un

bătrân de cincizeci de ani, începu să-i dea târcoale şi, într-o bună zi, când omul se arătă mai îndrăzneţ, ea îşi pierdu cumpătul, îl făcu tâmpit şi diavol bătrân şi-l îmbrânci cu atâta furie în piept, încât îl trânti la podea. Fu dată afară pentru mojicie. Nu mai avea cum să-şi caute alt loc, căci i se apropia sorocul, astfel că se aciuă în sat, la o văduvă, care făcea negoţ de vin şi era şi moaşă. Naşterea fu uşoară. Numai că moaşa, care moşise în sat o femeie bolnavă, o molipsi de febra puerperală; iar pruncul, un băieţel, fu trimis la un leagăn de copii, unde după spusele bătrânei care îl dusese, se prăpădi imediat ce ajunse acolo.

Toată averea Katiuşei, când s-a mutat la moaşă, era de o sută douăzeci şi şapte de ruble: douăzeci şi şapte câştigate de ea şi o sută primite de la seducătorul ei. Când plecă însă de la moaşă, nu mai avea decât şase ruble. Nu ştia să chibzuiască banii – cheltuia pentru ea şi dădea şi altora, oricui i-ar fi cerut. Moaşa îi ceru pentru două luni de găzduire, mâncare şi ceai – patruzeci de ruble; douăzeci şi cinci de ruble cheltuise cu trimisul copilului, patruzeci de ruble îi mai ceruse moaşa împrumut, să-şi cumpere o vacă, vreo douăzeci de ruble se duseră aşa, pe zaharicale şi pe rochii, astfel că, o dată sănătoasă, Katiuşa se trezi fără nici un ban şi trebui să-şi caute un loc de muncă. Îl găsi la şeful ocolului silvic. Acesta era un om însurat, dar, ca şi poliţaiul, din prima zi începu să-i dea târcoale Katiuşei. Ei îi era silă de el şi căuta să-l ocolească. Omul era însă mai viclean decât Katiuşa şi mai cu experienţă şi, în calitate de stăpân, putea s-o trimită unde avea chef. Până la urmă prinse o clipă prielnică şi îşi bătu joc de ea. Nevastă-sa află şi într-o bună zi, prinzându-şi bărbatul în odaia Katiuşei, sări s-o bată. Aceasta nu se lasă şi se încinse o păruială, în urma căreia fata fu izgonită din casă, fără să primească nici o leţcaie. Atunci Katiuşa plecă la oraş, unde trase la o mătuşă de-a ei. Bărbatul mătuşii era legător de cărţi şi cândva o dusese bine, acum însă îşi pierduse toţi muşteriii, căzuse în patima beţiei şi dădea ultimul gologan pe băutură.

Mătuşa ţinea o mică spălătorie, din al cărei venit îşi hrănea copiii şi pe beţivul de bărbatu-său. Maslovei îi propuse să intre la ea ca spălătoreasă. Văzând însă ce viaţă trudnică duceau femeile care lucrau la mătuşă-sa, Maslova se codi, căutându-şi între timp pe la birourile de plasare un loc de servitoare. Până la urmă se tocmi la o cucoană care avea doi băieţi, elevi de liceu. După o săptămână de lucru, băiatul cel mare, un tânăr cu mustăcioară, elev în clasa a şasea de liceu, îşi lăsă baltă învăţătura şi începu să se lege de Maslova. Maică-sa o învinovăţi de toată întâmplarea pe Maslova şi îi făcu socoteala. Tot căutând fără succes un alt loc, se întâmplă într-o bună zi să întâlnească la biroul de plasare o cucoană simandicoasă, cu braţele şi degetele dolofane încărcate de brăţări şi inele. Cucoana, aflând că Maslova e în căutarea unui loc, îi dădu adresa ei, invitând-o să treacă pe la ea. Maslova se duse. Cucoana o primi călduros, o ospătă cu plăcintuţe şi cu o băutură dulce, apoi îşi trimise servitoarea undeva cu un bileţel. Spre seară apăru un domn înalt, cu părul lung şi sur şi cu o barbă căruntă; bătrânul vizitator se aşează îndată lângă Maslova şi, zâmbind şi privind-o cu ochi aprinşi, începu s-o cerceteze şi să glumească împreună cu ea. Stăpâna casei îl chemă într-o odaie alăturată şi Maslova o auzi spunându-i: „E prospeţică, de la ţară”. Apoi, stăpâna o chemă pe Maslova şi-i spuse că domnul este scriitor, că are bani foarte mulţi şi că n-o să precupeţească nimic, dacă ea va şti să-i fie pe plac. Fata fuse pe placul lui şi scriitorul îi dădu douăzeci şi cinci de ruble, promiţându-i c-or să se mai vadă deseori. Banii se topiră foarte repede, o parte la plata găzduirii la mătuşă-sa şi restul pe o rochie nouă, pălărioară şi panglici. Peste câteva zile, scriitorul trimise pentru a doua oară după ea. Maslova se duse. El îi dădu iarăşi douăzeci şi cinci de ruble şi-i propuse să se mute într-o locuinţă separată.

Locuind în casa închiriată de scriitor, Maslova se îndrăgosti de un băiat de prăvălie, om foarte vesel care locuia în aceeaşi curte. I-o spuse chiar ea scriitorului şi se

mută într-un mic apartament. Flăcăul însă, care-i făgăduise s-o ia în căsătorie, plecă într-o bună zi la Nijni, fără să-i spună nimic, părăsind-o, şi Maslova rămase singură. Vru să-şi păstreze mai departe locuinţa, însă nu i s-a îngăduit. Inspectorul de poliţie îi declară că nu poate trăi aşa mai departe decât dacă îşi face condicuţă şi se prezintă periodic la controlul medical. Atunci Maslova se întoarse iarăşi la mătuşă-sa. Aceasta, văzând-o cu rochie nouă, cu pelerină şi pălărie, o primi cu respect şi nu mai îndrăzni să-i ofere un loc de spălătoreasă la ea, socotind că nepoată-sa s-a ridicat pe o treaptă socială mai înaltă. Pentru Maslova, de fapt, nici nu se mai punea alternativa de a fi spălătoreasă. Se uita acum cu milă la viaţa de ocnaşe pe care o duceau la mătuşă-sa spălătoresele, palide, cu braţele slabe, dintre care unele se oftigiseră, tot spălând şi călcând în aburi şi căldură de treizeci de grade, cu ferestrele larg deschise vara şi iarna, şi se îngrozea la gândul că ar fi putut să intre şi ea într-o asemenea ocnă.

Tocmai în această perioadă deosebit de grea, când Maslova nu izbutea să-şi găsească nici un protector, se întâlni cu o proxenetă, care căuta fete pentru casele de toleranţă.

Cu fumatul, Maslova se deprinsese de mult, iar în ultimul timp al legăturii sale cu băiatul de prăvălie şi după ce acesta o părăsise, se obişnuise să mai şi bea. Băutura îi plăcea nu numai la gust, ci mai ales fiindcă o ajuta să-şi uite toate suferinţele îndurate şi-i dădea o îndrăzneală şi un sentiment al propriei demnităţi, care-i lipseau când era trează. Când nu bea, era întotdeauna copleşită de tristeţe şi ruşine.

Proxeneta o pofti cu mătuşa ei la o masă şi, după ce o îmbătă pe Maslova, îi propuse să lucreze în cea mai bună casă din oraş, arătându-i toate avantajele şi privilegiile acestei situaţii. Maslova trebuia să aleagă între situaţia umilitoare de servitoare, în care avea să fie, fără îndoială, urmărită de stăruinţele bărbaţilor şi, deci, împinsă spre

legături adulterine tainice şi temporare, şi o situaţie asigurată, liniştită, legiferată, cu alte cuvinte, o prostituţie pe faţă, protejată de lege şi bine plătită; ea o alese pe cea din urmă. Apoi i se părea că în felul acesta se va răzbuna pe seducătorul său, pe băiatul de prăvălie şi pe toţi cei care îi făcuseră rău. O mai ispitea un lucru, care de fapt a fost hotărâtor – proxeneta îi spuse că va putea să-şi comande orice rochie va dori: de catifea, de tafta, de mătase, rochii de bal, decoltate, cu umeri şi braţe goale. Şi când se văzu în închipuire îmbrăcată cu o rochie galbenă de mătase, cu decolteul garnisit cu catifea neagră, Maslova nu mai putu rezista şi-şi dădu actul de identitate proxenetei.

Aceasta, chiar în aceeaşi seară, tocmi o birjă şi o duse într-o casă foarte cunoscută, ţinută de o oarecare Kitaeva.

Din clipa aceea, începu pentru Maslova acea viaţă de neîncetată încălcare a poruncilor dumnezeieşti şi omeneşti, pe care o duc sute şi sute de mii de femei, nu numai cu autorizaţia conducerii statului, preocupată de binele cetăţenilor, dar chiar sub protecţia ei; viaţa care se sfârşeşte pentru nouă femei din zece cu boli chinuitoare, bătrâneţe prematură şi moarte.

Dimineaţa şi ziua, somn greu după orgiile nopţii. Pe la ceasurile trei, patru, trezirea moleşită într-un pat murdar; sifon şi cafea după beţie; trândăveală searbădă prin odăi, în capot, cămaşă sau halat, aruncând câte o privire pe fereastră, de după perdea; vorbe urâte, schimbate leneş cu colegele; apoi spălatul, parfumatul şi unsul trupului, pomădatul părului, probarea rochiilor, cearta din pricina lor cu patroana; cercetarea în oglindă, sulemenitul feţei, al sprâncenelor; îmbuibarea cu mâncăruri grase şi cu dulciuri; apoi îmbrăcatul în rochii de mătase, ţipătoare şi decoltate; ieşirea în salonul împodobit, puternic luminat; venirea oaspeţilor; muzică, dans, bomboane, vin, tutun şi prostituţie practicată cu bărbaţi tineri, de vârstă mijlocie, adolescenţi, şi bătrâni ramoliţi, burlaci, oameni însuraţi, negustori, vânzători, bolnavi, beţi, treji, grosolani sau

drăgăstoşi, militari, civili, studenţi, liceeni – oameni de toate vârstele, caracterele, obârşiile. Larmă, glume, bătăi, muzică, vin şi tutun, tutun şi vin şi iar muzică din seară până în zori. Şi abia dimineaţa, eliberarea de toate şi somnul greu şi adânc. Şi aşa zi de zi, toată săptămâna. Apoi, la sfârşitul fiecărei săptămâni, vizita la secţia sanitară de sector, unde funcţionarii şi doctorii statului, uneori cu seriozitate şi rigoare, alteori cu chef de glumă, jignind pudoarea firească dată ca pavăză împotriva răului oamenilor şi chiar animalelor, făceau controlul acestor femei, eliberându-le permisul scris de a săvârşi mai departe, împreună cu complicii lor, de-a lungul săptămânii viitoare, aceleaşi păcate cu care se îndeletniciseră toată săptămâna trecută. Şi începea o altă săptămână, la fel cu cea de mai înainte. Şi aşa în fiecare zi, iarnă, vară, în zilele de lucru, ca şi în cele de sărbătoare.

Astfel a trăit Maslova şapte ani. În timpul acesta a schimbat două case de toleranţă şi a fost o dată internată la spital. În al şaptelea an de vieţuire prin case de toleranţă şi la opt ani după primul ei pas greşit, în vârstă fiind de douăzeci şi şase de ani, se întâmplă acel fapt pentru care fusese arestată şi era dusă acum la judecată, după şase luni de închisoare printre hoţi şi criminali.

III.

În timp ce Maslova, istovită de atâta mers, se apropia cu escorta sa de clădirea tribunalului districtual, nepotul fostelor ei stăpâne, prinţul Dmitri Ivanovici Nehliudov, cel care o sedusese, stătea încă tolănit în patul lui înalt, cu saltea de puf peste somiera cu arcuri, între cearşafuri mototolite, într-o cămaşă de noapte de olandă, curată, cu piepţii în cute fine frumos călcate, şi fuma alene o ţigară. Cu privirea pironită în gol se gândea la cele ce avea de făcut în acea zi şi la cele întâmplate cu o zi înainte.

Amintindu-şi de seara din ajun, petrecută la Korceaghini, oameni bogaţi şi cu vază, cu a căror fiică toată lumea aştepta să se căsătorească, Nehliudov oftă şi, aruncând

ţigara, vru să scoată alta dintr-un portţigaret de argint, dar se răzgândi; îşi coborî din pat picioarele albe şi îngrijite, dibui papucii, îşi aruncă pe umeri halatul de mătase, şi cu paşi greoi, grăbiţi, se îndreptă spre odaia de toaletă alăturată, pătrunsă de miros de apă de colonie, parfum, creme şi pomezi. Îşi spălă dinţii, mulţi dintre ei plombaţi, periindu-i cu un praf anume, îi clăti cu apă de gură parfumată, apoi începu să se spele şi să se frece cu felurite prosoape. Se spălă pe mâini cu săpun parfumat, îşi curăţă cu periuţa unghiile lungi. Îşi spălă la un lavoar mare de marmură faţa şi gâtul plin şi trecu într-o altă odaie vecină, unde îl aştepta duşul. După ce îşi răcori cu apă rece trupul alb, musculos şi cam îngreuiat de grăsime, se şterse cu un prosp mare, pluşat, se îmbrăcă în rufăria imaculată şi frumos călcată, se încălţă cu ghetele lustruite lună şi se aşeză în faţa oglinzii unde începu să-şi perie, cu două perii odată, bărbuţa neagră, cârlionţată, şi părul inelat, uşor rărit pe frunte.

Toate lucrurile lui – rufăria, hainele, încălţămintea, cravatele, acele, butonii – erau de cea mai bună calitate, fine, discrete, trainice şi scumpe.

Nehliudov luă din vreo duzină de cravate şi tot atâtea ace pe cele dintâi care-i picară sub mână – cândva preocuparea de a le alege era ceva nou pentru el şi-i făcea plăcere, acum însă nu mai prezenta nici un interes – îşi îmbrăcă hainele periate, pregătite pe un scaun, şi se îndreptă, dacă nu destul de înviorat cel puţin curat şi parfumat, spre sufrageria mare al cărei parchet fusese lustruit chiar în ajun de către trei mujici; se găseau acolo un bufet enorm de stejar şi o masă mare, tot de stejar, cu picioare masive, sculptate în formă de labe de leu, care-i dădeau un aspect impunător. Pe această masă, acoperită cu o faţă de masă subţire, scrobită, cu monograma brodată, îl aşteptau un ibric mare de argint cu cafea aromată, zaharniţa tot de argint, un castronaş cu caimac şi un coşuleţ cu pâiniţe calde, pişcoturi şi pesmeciori. Lângă tacâm erau scrisorile

abia primite, ziarele şi ultimul număr din Revue des deux mondes. Tocmai când Nehliudov se pregătea să-şi deschidă corespondenţa, în uşă se arătă o femeie în vârstă, cam grasă, în doliu, cu o eşarfă de dantelă pe cap, ce-i acoperea cărarea, în jurul căreia părul se rărise. Era Agrafena Petrovna, camerista răposatei mame a lui Nehliudov – moartă nu de mult chiar în această casă – şi care rămase acum pe lângă fiu în calitate de menajeră.

Agrafena Petrovna petrecuse în răstimpuri cu mama lui Nehliudov vreo zece ani în străinătate şi avea ţinuta şi purtările unei cucoane. Locuia în casa Nehliudovilor din copilărie şi-l ştia pe Dmitri Ivanovici încă de pe vremea când acesta era încă Mitenka.

— Bună dimineaţa, Dmitri Ivanovici.

— Bună ziua, Agrafena Petrovna. Ce noutăţi ai? întrebă Nehliudov în glumă.

— O scrisoare de la prinţesă, de la cea bătrână sau de la cea tânără, nu ştiu. A adus-o de mult camerista, aşteaptă răspunsul la mine în odaie, spuse Agrafena Petrovna, întinzându-i scrisoarea şi zâmbind cu înţeles.

— Bine, îndată, răspunse Nehliudov, luând scrisoarea şi, băgând de seamă zâmbetul Agrafenei Petrovna, se posomorî.

Zâmbetul Agrafenei Petrovna însemna că scrisoarea era de la tânăra prinţesă Korceaghina, pe care, socotea ea, Nehliudov avea de gând s-o ia în căsătorie. Şi tocmai această presupunere, exprimată prin zâmbetul Agrafenei Petrovna, îi era neplăcută lui Nehliudov.

— Atunci să-i spun să aştepte.

Agrafena Petrovna, ochind măturica de adunat firmiturile de pe masă, care nu era aşezată la locul ei, o mută unde se cuvenea, şi ieşi maiestuos din odaie.

Nehliudov deschise scrisoarea parfumată şi începu s-o citească.

„Ţinând seama de obligaţia pe care mi-am luat-o de a fi memoria dumitale – era scris pe o foaie groasă de hârtie

cenuşie, dinţată pe margini, cu un scris ascuţit, dar lăbărţat, – îţi amintesc că astăzi, 28 aprilie, trebuie să fii la curtea cu juri şi deci nu ne vei putea însoţi dimpreună cu Kolosov la galeria de tablouri, după cum, cu obişnuita dumitale uşurătate, ne-ai promis ieri; a moins que vous ne soyez dispose a payer a la cour d'assises les 300 rubles d'amende, que vous vous refusez pour voire cheval1 pentru faptul de a nu te fi prezentat la vreme. Mi-am adus aminte de aceasta ieri, îndată ce-ai plecat. Aşadar, ţine minte. Prinţesa M. Korceaghina"

Pe partea cealaltă era adăugat: ‚Maman vous fait dire que votre couvert vous attendra jusqu' a la nuit. Venez absolument a quelle heure que cela soit.2

M. K."

Nehliudov se încruntă. Biletul se încadra şi el în acea tactică iscusită, dusă de două luni de către prinţesa Korceaghina, cu scopul de a-l învălui tot mai strâns într-o reţea de nevăzute legături. Iar Nehliudov, pe lângă nehotărârea în faţa căsătoriei, obişnuită oamenilor nu prea tineri şi nici prea îndrăgostiţi, mai avea un motiv puternic, care-l împiedica să facă acum o cerere în căsătorie, chiar dacă s-ar fi decis la aceasta. Motivul nu era faptul de a fi sedus-o pe Katiuşa cu zece ani în urmă şi de a fi părăsit-o – lucrul acesta era cu totul uitat şi nu putea constitui pentru el o piedică de a se căsători; motivul era legătura sentimentală pe care o avea cu o femeie măritată, pe care o rupsese de fapt, deşi dânsa socotea că nu s-a sfârşit totul între ei.

Nehliudov era foarte timid cu femeile, dar tocmai timiditatea lui trezise în această femeie măritată dorinţa de a-l cuceri. Doamna era soţia mareşalului nobilimii din ţinutul unde luase şi Nehliudov parte la alegeri. Ea îl atrăsese într-o aventură sentimentală, care pe zi ce trecea era pentru Nehliudov mai pasionată şi în acelaşi timp mai respingătoare. La început, Nehliudov nu putuse rezista ispitei, iar apoi, simţindu-se vinovat faţă de ea, nu putuse

rupe legătura fără încuviinţarea ei. Acesta era motivul care-l făcea să nu se simtă liber a cere mâna tinerei prinţese Korceaghina, chiar dacă ar fi dorit-o.

Pe masă, în faţa lui, tocmai se găsea o scrisoare de la soţul acestei femei. Văzând ştampila poştei şi recunoscând scrisul, Nehliudov roşi şi simţi în aceeaşi clipă înviorarea pe care o încerca ori de câte ori îl pândea vreo primejdie. Tulburarea lui era însă neîntemeiată: soţul, mareşalul nobilimii din ţinutul în care Nehliudov îşi avea cele mai mari proprietăţi, îl înştiinţa că la sfârşitul lunii mai va avea loc o adunare extraordinară a zemstvei şi-l ruga să vină neapărat donner un coup d’epaule3 la această adunare, unde aveau să fie puse probleme importante în chestiunea şcolilor şi a drumurilor vicinale, la discutarea cărora se prevedea o serioasă opoziţie a reacţiunii.

Mareşalul era un liberal şi împreună cu alţi câţiva nobili care-i împărtăşeau ideile, lupta împotriva reacţiunii instalate în timpul lui Alexandru al III-lea şi, fiind absorbit cu totul de această luptă, nu ştia nimic despre necazurile sale casnice.

Nehliudov îşi aminti de toate clipele chinuitoare legate într-un fel sau altul de acest om: îşi aminti cum îşi închipuise o dată că soţul a aflat totul şi cum se pregătise să se bată în duel cu el, foarte hotărât să tragă în aer; apoi de o scenă înfiorătoare, în care ea, într-un acces de disperare, alergase să se înece în iazul din grădină, iar el fugise s-o caute. „Nu pot să mă duc nicăieri, nici să fac nimic, până ce nu voi avea răspunsul ei”, gândi Nehliudov. Cu o săptămână în urmă îi scrisese o scrisoare categorică, în care îşi recunoştea vina şi se arăta gata s-o ispăşească în orice chip ar voi ea, totuşi, spre binele ei chiar, socotea legătura lor ruptă pentru totdeauna. La această scrisoare tot aştepta răspuns. Faptul că el întârzia era, într-un fel, un semn bun. Dacă n-ar fi primit să rupă legătura, i-ar fi răspuns, desigur de mult, sau ar fi venit personal cum mai făcuse de atâtea ori. Nehliudov auzise că se afla acum la ei un oarecare

ofiţer care-i făcea curte, ceea ce pe de o parte îi stârnea gelozia, iar pe de altă parte îl bucura, dându-i speranţa că se va putea elibera de această minciună apăsătoare. A doua scrisoare era de la administratorul-şef al moşiilor sale. Acesta îi scria că trebuie neapărat să vină personal ca să ia în primire moştenirea şi, afară de asta, să hotărască în ce fel va fi administrată averea mai departe – ca pe timpul răposatei prinţese sau aşa cum îi propusese el pe vremuri prinţesei înseşi şi îi propunea acum prinţului: mărind inventarul şi lucrând tot pământul care se dădea până acum în dijmă ţăranilor în nume propriu. Administratorul scria că acest fel de exploatare ar fi mult mai rentabil. Îşi cerea totodată scuze pentru mica întârziere a expedierii celor trei mii de ruble, pe care se cuvenea să le trimită la fiecare întâi ale lunii, şi aveau să vină cu poşta următoare. Întârzierea se datora ţăranilor rău platnici, care în delăsarea lor ajunseseră până acolo, încât se văzu silit să apeleze la autorităţi. Scrisoarea îl bucură şi-l supără totodată. Îl bucură şi-i făcea plăcere să se simtă proprietarul unei averi considerabile, dar faptul îl şi supăra fiindcă în prima tinereţe fusese un entuziast adept al lui Herbert Spencer4 şi, mare proprietar de pământ, fusese adânc impresionat de ideile acestuia din Social Statics5 , care afirmau că dreptatea nu admite proprietatea individuală asupra pământului. Cu sinceritatea şi dârzenia caracteristică tinereţii, nu numai că susţinuse atunci, în discuţii, că pământul nu poate fi obiectul proprietăţii private, nu numai că, la universitate fiind, scrisese o lucrare pe această temă, dar chiar dăruise ţăranilor o mică moşioară care-i aparţinea lui, ca moştenire de la tatăl său, nevrând să contravină convingerilor sale. Acum, devenind prin moştenirea averii mamei sale un latifundiar, avea de ales: ori să renunţe la proprietatea sa, cum făcuse acum zece ani cu cele două sute de deseatine moştenite de la tatăl său, ori să-şi recunoască tacit concepţiile de până atunci drept false şi greşite.

Prima cale n-o putea urma, întrucât, afară de pământ, nu avea alte mijloace de trai. Să intre în serviciu nu voia, apoi, fiind deprins cu anumite comodităţi ale vieţii, nu se putea gândi să renunţe la ele. De altminteri, nici nu se mai simţea îndemnat să o facă; convingerile lui îşi pierduseră fermitatea de odinioară, iar el nu mai avea acea dârzenie, nici acea vanitate şi dorinţă de a uimi, din tinereţe. Cât despre a doua cale: să renege acele argumente limpezi şi de netăgăduit cu privire la proprietatea privată ilegală asupra pământului, pe care le culesese cândva din Statica socială al lui Spencer şi pe care le găsise mult mai târziu strălucit confirmate în operele lui George Henry6 , îi era cu neputinţă de admis.

Din pricina aceasta, scrisoarea administratorului său îl supără.

IV.

După ce-şi bău cafeaua, Nehliudov se îndreptă spre biroul său, să vadă în înştiinţarea primită la ce oră trebuie să fie la tribunal şi, totodată, să-i răspundă prinţesei. Trecu prin atelier, unde se afla pe un şevalet un tablou început de mult şi întors cu spatele, iar pe pereţi erau atârnate nişte schiţe. La vederea acestui tablou, la care lucra de doi ani, a schiţelor şi a întregului atelier, se redeşteptă în el sentimentul neputinţei, încercat atât de stăruitor în ultima vreme, de a merge mai departe în aria picturii. Îşi explica acest sentiment prin simţul său estetic prea rafinat, totuşi ideea în sine era foarte neplăcută.

Cu şapte ani în urmă, părăsise serviciul, fiind convins că are chemare pentru pictură şi, de la înălţimea activităţii sale artistice, privea cu oarecare dispreţ toate celelalte ocupaţii. Acum însă îşi dădea seama că nu avea dreptul s-o facă. De aceea, orice aducere-aminte în legătură cu aceasta îi era neplăcută. Cu inima grea se uită o clipă la toate ustensilele din atelierul său luxos şi, indispus, intră în odaia sa de lucru. Era o încăpere foarte mare, înaltă, cu tot felul de ornamente şi mobilă elegantă şi confortabilă.

În sertarul biroului său uriaş găsi îndată înştiinţarea pusă în dosarul pe care scria urgent şi văzu că trebuie să fie la tribunal la ora unsprezece. Nehliudov începu să-i scrie prinţesei că-i mulţumeşte pentru invitaţie şi va căuta să vină la masă. După ce citi biletul însă, îl rupse, părându-i-se prea intim; scrise un altul, care i se păru prea rece, aproape ofensator. Îl rupse şi pe acesta şi apăsă pe butonul soneriei din perete. Un lacheu în vârstă se ivi în uşă, posomorât, ras, cu favoriţi şi cu şorţ cenuşiu de muşama dinainte.

— Trimite după o trăsură, te rog.

— Îndată, Luminăţia voastră.

— Şi spune-i, te rog, persoanei care aşteaptă răspunsul meu pentru familia Korceaghin – spune-i că mulţumesc pentru invitaţie şi voi căuta să vin.

— Da, Luminăţia voastră.

‚Nu prea e politicos, dar nu pot scrie nimic. Oricum am s-o văd astăzi", îşi spuse Nehliudov şi se duse să se îmbrace.

Apoi ieşi în stradă, unde îl aştepta în faţa casei birja cu roţi de cauciuc, care-l ducea de obicei.

— Ieri, cum aţi plecat de la prinţul Korceaghin, am sosit şi eu, spuse birjarul întorcându-şi spre Nehliudov gâtul ars de soare, ce se zărea din gulerul alb al cămăşii. Portarul mi-a spus: „Chiar acum a plecat".

„Şi birjarii ştiu de relaţiile mele cu Korceaghinii", gândi Nehliudov, şi problema care-l tot frământa în ultima vreme, dacă să se însoare sau nu cu Korceaghina, îi răsări iar în minte; dar ca în cazul mai tuturor problemelor sale apărute în acea perioadă, nu se văzu în stare să ia vreo hotărâre.

Pentru căsătorie, în general, pleda în primul rând faptul că, în afară de bucuria unui cămin, căsătoria, reglementând viaţa sexuală, îţi oferea posibilitatea unei vieţi morale; iar în al doilea rând, ceea ce era cel mai important, Nehliudov nădăjduia că familia şi copiii vor da un sens existenţei lui inconsistente de acum. Acestea erau argumentele în favoarea căsătoriei, în general. Împotriva căsătoriei, în mare, era mai ales acea teamă de a-şi pierde libertatea,

caracteristică burlacilor trecuţi de prima tinereţe, şi mai era şi teama inconştientă faţă de fiinţa misterioasă care este femeia.

În cazul acesta particular, pentru căsătoria cu Missi (pe prinţesa Korceaghina o chema Maria, dar, conform obiceiului din familiile dintr-o anumită pătură socială, i se dăduse un nume de alint) pleda în primul rând faptul că ea se trăgea dintr-o familie foarte bună şi că în toate, de la îmbrăcăminte până la felul de a vorbi, de a umbla, de a râde, se deosebea de oamenii obişnuiţi, nu prin vreo calitate excepţională, ci tocmai prin această „distincţiune” (Nehliudov nu găsea altă expresie pentru a defini această însuşire, pe care o preţuia nespus de mult); în al doilea rând, faptul că ea îl stima mai presus decât pe toţi ceilalţi, deci, după concepţia lui, îl înţelegea. Această înţelegere, adică recunoaşterea marilor lui calităţi, era o dovadă pentru Nehliudov că e deşteaptă şi ştie să judece. Împotriva căsătoriei în cazul particular cu Missi era, în primul rând, eventualitatea de a găsi, poate, o fată cu şi mai multe calităţi decât Missi şi, deci, şi mai demnă de el; în al doilea rând, dat fiind că ea avea douăzeci şi şapte de ani, era destul de probabil să mai fi fost îndrăgostită înainte de a-l cunoaşte, iar gândul acesta era chinuitor pentru Nehliudov. Mândria lui nu se mai putea împăca deloc cu ideea ca ea ar fi putut să iubească, fie şi în trecut, pe un altul decât pe el. Fără îndoială, ea n-avea cum să ştie că-l va întâlni pe el, dar numai gândul că ar fi putut iubi pe altcineva înaintea lui, îl jignea.

Aşadar, erau tot atâtea argumente pentru, cât şi împotriva căsătoriei, la fel de valabile şi unele şi altele, şi Nehliudov, râzând de el însuşi, se compara cu măgarul lui Buridan. Totuşi rămânea nehotărât, neştiind ce cale să aleagă.

„De altfel, înainte de a primi răspuns de la Maria Vasilievna (soţia mareşalului), înainte de a curma această situaţie, nu pot întreprinde nimic”, îşi spuse el.

Şi gândul că putea şi chiar trebuia să-şi amâne hotărârea îi făcea plăcere.

„De altfel, am să chibzuiesc mai târziu despre toate astea”, îşi spuse el, în timp ce trăsura înainta fără zgomot pe asfaltul din faţa intrării în tribunal.

„Acum trebuie să-mi fac conştiincios datoria obştească, aşa cum obişnuiesc să o fac întotdeauna şi cum socot că trebuie făcută. Şi pe urmă, deseori e chiar interesant”, gândi el şi trecând pe lângă portar, intră în clădirea tribunalului.

V.

Coridoarele tribunalului forfoteau de lume la ceasul când sosi Nehliudov. Uşierii umblau zoriţi de colo-colo, cu tot felul de hârtii şi însărcinări, unii chiar în pas alergător, târşindu-şi picioarele şi gâfiind. Portăreii, avocaţii şi judecătorii mişunau fără contenire, iar petiţionarii şi inculpaţii lăsaţi liberi se plimbau posomorâţi pe lângă ziduri sau şedeau pe bănci, aşteptând.

— Unde-i tribunalul districtual? Îl întreba Nehliudov pe unul dintre uşieri.

— Care anume? Secţia civila sau penală?

— Sunt jurat.

— Secţia penala, vasăzică. Aşa să fi spus de la început. Pe aici la dreapta, apoi la stânga, a doua uşă.

Nehliudov porni în direcţia arătată.

Lângă uşa indicată aşteptau în picioare doi bărbaţi: un negustor înalt şi gras, părând a fi blajin din fire, care – se vedea cât de colo – luase o gustare, băuse un păhărel şi era acum cât se poate de bine dispus; celalalt era un vechil, evreu de origine. Tocmai vorbeau de preţul lânii, când de ei se apropie Nehliudov şi-i întrebă dacă acolo era camera juraţilor.

— Aici, domnule, aici. Şi dumneata tot jurat? Întrebă blajinul negustor, făcându-i vesel cu ochiul. Aşadar, o să ne dăm osteneala împreună astăzi, urmă el la răspunsul afirmativ al lui Nehliudov. Baklaşov, negustor de rangul al doilea, adăugă apoi, întinzând cu stângăcie mâna mare şi

moale. Trebuie să ne-o dăm, n-avem încotro. Cu cine am plăcerea?

Nehliudov îşi spuse numele şi intră în odaia juraţilor.

În încăperea nu prea mare se aflau vreo zece oameni de diferite condiţii sociale şi profesii. Abia veniseră. Unii şedeau pe scaune, alţii umblau de colo-colo, cercetându-se reciproc şi făcând cunoştinţă între ei. Un ofiţer ieşit la pensie era în uniformă, ceilalţi în haine sau surtuce, şi numai unul singur în podiovcă7

Cu toate că mulţi dintre ei îşi lăsaseră treburile şi se plângeau că-i cam încurcă şedinţa asta, pe toate feţele era întipărită o oarecare mulţumire, la gândul că îndeplinesc o munca obştească de mare însemnătate.

Juraţii, după ce unii făcuseră cunoştinţă între ei, iar alţii numai bănuiau cu cine stăteau de vorbă, discutau despre vreme, despre primăvara timpurie, despre procesele ce aveau să se judece. Cei care nu-l cunoşteau pe Nehliudov se grăbiră să i se prezinte, socotind aceasta în mod evident drept o deosebită cinste. Iar Nehliudov, ca întotdeauna când se afla printre oameni necunoscuţi, găsea că-i foarte firesc să fie aşa. Dacă l-ar fi întrebat cineva de ce se socoteşte mai presus de majoritatea oamenilor, n-ar fi putut răspunde, deoarece viaţa lui de până atunci nu se distingea prin merite deosebite. Iar faptul că vorbea bine englezeşte, franţuzeşte şi nemţeşte, că purta rufărie, haine, cravată şi butoni de la cei mai cunoscuţi furnizori din oraş nu era destul pentru a-i dovedi – îşi dădea şi el seamă de aceasta – superioritatea. Totuşi, se considera superior, primea orice semn de respect din partea celorlalţi drept ceva firesc şi s-ar fi simţit jignit dacă nu i l-ar fi arătat. În camera juraţilor îi fu dat să constate tocmai această lipsa de respect. Printre cei prezenţi se afla şi un cunoscut de-al lui Nehliudov, un oarecare Piotr Gherasimovici (Nehliudov nu-i ştiuse niciodată numele de familie şi chiar se lăuda puţin cu asta), fostul institutor al copiilor surorii sale. Între timp, Piotr Gherasimovici absolvise facultatea şi era acum profesor de

liceu. Nehliudov nu-l putuse niciodată suferi din pricina familiarităţii lui, a râsului plin de sine, în genere a „vulgarităţii” sale, cum spunea sora lui Nehliudov.

— A, ai nimerit şi dumneata aici, îl întâmpină Piotr Gherasimovici pe Nehliudov cu un hohot de râs. N-ai izbutit să scapi?

— Nici n-am avut de gând să scap, răspunse Nehliudov, posomorât şi sever.

— Ăsta-i eroism civic. Stai puţin când te-o ajunge foamea şi oboseala, o să vorbeşti altfel! Spuse Piotr Gherasimovici râzând şi mai tare.

„Acest fecior de popă o să înceapă în curând să mă tutuiască”, gândi Nehliudov şi, compunându-şi o faţă atât de cătrănită de parcă ar fi aflat chiar atunci de moartea tuturor rudelor sale, se îndreptă spre un grup ce se formase în jurul unui bărbat înalt, prezentabil, cu faţă rasă, care povestea ceva cu multă vervă. Acest domn vorbea despre procesul care tocmai se judeca la secţia civila ca despre o chestiune pe care o cunoştea foarte bine, spunându-le pe nume ori de câte ori se referea la judecătorii şi avocaţii cei mai renumiţi. Povestea despre o uimitoare întorsătură pe care ştiuse s-o dea lucrurilor un avocat celebru şi datorită căreia una dintre părţi, o doamnă în vârstă, cu toate că dreptatea era în mod clar de partea ei, trebuia să plătească părţii adverse o mare sumă de bani.

— Genial avocat! Încheie el.

Îl ascultau toţi cu respect. Unii încercau să intervină cu mici observaţii, el însă îi întrerupea, de parcă ar fi fost singurul în măsură să cunoască adevărata faţă a lucrurilor.

Cu toate că venise târziu, Nehliudov fu nevoit să aştepte îndelung. Întârzierea se datoră unuia dintre membrii completului de judecată, care nu se prezentase încă.

VI.

Preşedintele venise la tribunal devreme. Era un bărbat înalt, voinic, cu favoriţi mari, cărunţi. Deşi era căsătorit, ducea o viaţă foarte dezmăţată, ca şi soţia lui de altfel.

Fiecare era liber să facă ce voia. În dimineaţa aceea preşedintele primise un bilet de la guvernanta elveţiană care locuise în timpul verii la ei în casă şi care acum, întorcându-se la Petersburg dintr-o călătorie de pe undeva din sud, era în trecere prin oraş. Îl înştiinţa că-l aşteaptă între ceasurile trei şi şase la hotelul „Italia”. De aceea omul ar fi vrut să înceapă şi să isprăvească procesul cât mai devreme, ca să mai apuce până la şase să meargă s-o vadă pe roşcovana Klara Vasilievna, cu care vara trecută, la ţară, avusese o aventură.

De cum intră în birou, trase zăvorul uşii, scoase din dulapul cu hârtii două haltere, execută câte douăzeci de mişcări în sus, înainte, într-o parte şi în jos, apoi se lăsă de trei ori pe călcâie, ţinând greutăţile deasupra capului.

„Nimic nu te înviorează ca apa rece şi ca gimnastica”, gândi el, pipăind cu mâna stângă, pe al carei inelar strălucea un inel masiv de aur, bicepsul încordat al braţului drept. Mai avea de făcut „mulineul” (întotdeauna făcea aceste exerciţii înainte de şedinţele lungi), când cineva apăsă clanţa uşii, încercând s-o deschidă. Preşedintele puse repede greutăţile la loc şi deschise uşa.

— Scuzaţi-mă, spuse el.

Unul dintre membrii completului de judecată, un om nu prea înalt, cu umerii ridicaţi, faţă posomorâtă şi ochelari cu ramă de aur pe nas, intră în odaie.

— Iar n-a venit Matei Nikitici, spuse el, nemulţumit.

— N-a venit încă, aprobă preşedintele, punându-şi tunica. Veşnic întârzie.

— Mă mir cum de nu-i e ruşine, spuse judecătorul, supărat, aşezându-se pe un scaun şi scoţându-şi ţigările.

Acest judecător, ordonat şi punctual de felul lui, avusese dimineaţă o scenă foarte neplăcută cu soţia sa, fiindcă aceasta cheltuise înainte de vreme banii daţi de el pentru o lună întreagă. Ea îl rugase să-i dea un avans pe luna viitoare, el însă nu voise să cedeze şi se lăsase cu ceartă. Soţia sa îi declarase că, dacă aşa stau lucrurile, nu va avea

masă de prânz, aşadar nici să nu se gândească să mănânce acasă. După aceea el plecase cu teama în suflet că soţia sa se va ţine de cuvânt, căci de la ea te puteai aştepta la orice. „Poftim, ce-nseamnă să duci o viaţă corectă şi morală! Gândi el, uitându-se la preşedintele radiind de sănătate, voioşie, bunătate, care, cu coatele date în lături, îşi potrivea cu mâinile sale frumoase şi albe favoriţii deşi, lungi şi cărunţi, ce se răsfirau deasupra gulerului cusut cu fir al tunicii. El e întotdeauna vesel şi satisfăcut, pe când eu mă chinui.”

Intră grefierul şi aduse un dosar cu acte.

— Foarte mulţumesc, spuse preşedintele şi-şi aprinse o ţigară. Cu care proces să începem?

— Cu otrăvirea, aş crede, spuse grefierul, căutând să pară nepăsător.

— Bun, fie cel cu otrăvirea, răspunse preşedintele chibzuind că era un proces nu prea complicat pe care să-l poată sfârşi până la ora patru ca să-şi vadă apoi de treburile lui. Matei Nikitici n-a venit încă?

— N-a venit.

— Dar Breve e aici?

— Este.

— Spune-i, te rog, dacă îl vezi, că începem cu otrăvirea. Breve era substitutul de procuror care susţinea acuzarea în acest proces.

Ieşind pe coridor, grefierul îl întâlni pe Breve. Mergea repede, cu umerii ridicaţi, cu tunica descheiată şi cu o servietă sub braţ, alerga aproape tropăind cu tocurile ghetelor şi mişcându-şi braţul liber aşa tare, că palma cădea perpendicular pe direcţia mersului său.

— Mihail Petrovici m-a rugat să vă întreb dacă sunteţi gata, îl opri grefierul.

— Bineînţeles, eu sunt gata oricând, răspunse substitutul de procuror. Care-i primul proces?

— Otrăvirea.

— Foarte bine, spuse substitutul de procuror, cu toate că nu găsea deloc că ar fi aşa de bine: nu dormise toată noaptea. Luase parte la o agapă de rămas-bun, unde se băuse mult, jucaseră cărţi până la două noaptea, după care merseseră cu toţi la femei, tocmai în casa în care cu şase luni în urmă se afla încă Maslova, aşa că n-apucase să citească dosarul cu otrăvirea şi voia să-l răsfoiască acum. Grefierul, ştiind aceasta, dinadins îi sugerase preşedintelui să înceapă cu procesul respectiv. Grefierul avea concepţii liberale, ba chiar radicale. Breve, dimpotrivă, era conservator şi, ca toţi funcţionarii nemţi din Rusia, ortodox înfocat. Grefierul nu-l înghiţea şi îi invidia funcţia.

— Ei, dar cu scapeţii cum rămâne? Întrebă grefierul.

— Am mai spus că nu pot face nimic din pricina lipsei de martori. Am s-o declar în şedinţă.

— Păi, oricum…

— Nu pot, repetă substitutul de procuror şi se îndreptă în fugă spre biroul său, mişcându-şi întruna braţul.

Amâna mereu procesul cu scapeţii, sub pretextul lipsei unui martor, cu totul neînsemnat şi inutil, numai pentru faptul că juraţii din această instanţă erau intelectuali şi ar fi putut să-i achite pe inculpaţi. În înţelegere cu preşedintele, aştepta ca acest proces să fie trimis spre judecare la o sesiune judeţeană a judecătorilor de pace, unde juriul includea mai mulţi ţărani şi unde erau mai multe posibilităţi de condamnare.

Forfota de pe coridor creştea din ce în ce. Lumea se îmbulzea mai cu seamă în faţa secţiei civile, unde se dezbătea procesul despre care povestise domnul cel prezentabil, amator de procese mari. În pauză, ieşi din sala respectiva bătrânica pe care genialul avocat izbutise s-o despoaie de avere în folosul unui om de afaceri, care nu avea nici un drept la ea: o ştiau aceasta şi judecătorii, dar mai ales împricinatul şi avocatul său. Cei doi întorseseră lucrurile în aşa fel, încât era cu neputinţă ca averea bătrânei să nu treacă în mâinile omului de afaceri. Bătrâna

era o femeie cam grasă, îmbrăcată într-o rochie elegantă şi cu o pălărie cu flori mari. Ieşind din sală, se oprise pe coridor şi, dându-şi în lături braţele scurte şi grase, îi repeta întruna avocatului său:

— Dar ce-i asta? Vă rog! Ce-i asta?

Avocatul îi privea florile de pe pălăria ei dus pe gânduri, fără s-o asculte.

În urma bătrânei ieşi grăbit din sala secţiei civile vestitul avocat, radiind de satisfacţie că se pricepuse să facă astfel încât bătrâna cu flori la pălărie să rămână săracă, iar omul de afaceri, de la care primise un onorariu de zece mii de ruble, să primească peste o sută de mii. Privirile tuturor se îndreptară spre avocat, care purta o cămaşă albă-imaculată, al cărei plastron impecabil scrobit şi călcat se vedea de sub haină prin răscroiala largă a vestei. Avocatul, conştient de privirile aţintite asupra lui, părea a spune prin întreaga lui înfăţişare: „Lăsaţi, nu-i nevoie de nici o manifestare de admiraţie”. Şi trecu repede printre oameni.

VII.

În sfârşit sosi şi Matei Nikitici, şi atunci portărelul, un bărbat slab, cu gâtul lung, care mergea aplecat într-o parte, cu buza de jos răsfrântă tot într-o parte, intră în urma lui în odaia juraţilor.

Portărelul era un om cinstit, cu studii universitare, dar nu rămânea în nici o slujbă prea mult, din pricina beţiei. Cu trei ani în urmă, o contesă, protectoarea soţiei lui, intervenise pentru el şi omul era fericit că izbutise să se menţină în noul său post.

— Ei, domnilor, s-a adunat toată lumea? Întrebă el, punându-şi pe nas pince-nez-ul şi privindu-i pe cei din jur.

— Toţi, pare-mi-se, răspunse negustorul cel vesel.

— Să verificăm, spuse portărelul şi, scoţând din buzunar o foaie de hârtie, începu să facă apelul, uitându-se la cei de faţă când peste lentile, când prin ele.

— Consilierul de stat I. M. Nikiforov.

— Aici, răspunse domnul cel prezentabil, mare cunoscător în ale proceselor.

— Colonelul în retragere Ivan Semionovici Ivanov.

— Aici, spuse un bărbat slab, îmbrăcat în uniformă de ofiţer ieşit la pensie.

— Piotr Baklaşov, negustor de rangul al doilea.

— Prezent, răspunse blajinul negustor zâmbind cu toată faţa. Suntem gata!

— Prinţul Dmitri Nehliudov, locotenent în garda imperială.

— Eu sunt, răspunse Nehliudov.

Portărelul, cu o deosebită politeţe şi simpatie, îşi înclină capul, privindu-l peste ochelari, vrând parcă astfel să-l diferenţieze de ceilalţi juraţi.

— Căpitanul Iuri Dmitrievici Dancenko; negustorul Grigori Efimovici Kuleşov, etc.

Nu lipseau decât doi.

— Acum, domnilor, poftiţi în sală, spuse portărelul, arătând cu un gest amabil spre uşă.

Porniră cu toţii şi, poftindu-se unul pe altul la uşă, trecură în coridor, iar din coridor, în sala de şedinţe.

Sala de şedinţe era o încăpere spaţioasă şi lungă. La un capăt al încăperii se afla un podium, la care duceau trei trepte. În mijlocul podiumului se afla o masă, acoperită cu postav verde, cu franjuri de un verde închis. În spatele mesei erau aşezate trei jeţuri de stejar, cu speteze foarte înalte, sculptate, iar pe peretele din spatele jeţurilor atârna un tablou viu colorat, într-o ramă aurită, reprezentându-l pe ţar în uniformă de general, cu marele cordon, stând cu un picior întins înainte şi mâna sprijinită pe sabie. În colţul din dreapta, în chivot, se vedea o icoană cu chipul lui Christ cu cununa de spini şi, de asemenea, un analoghion8 ; tot în dreapta se afla masa procurorului. În partea stângă, faţă în faţă cu această din urmă, era aşezată măsuţa grefierului, iar în faţa ei, mai aproape de public, o balustradă de stejar strunjit şi banca acuzaţilor, încă neocupată. În partea dreaptă a podiumului erau înşirate

scaune pe două rânduri, tot cu speteze înalte, pentru juraţi, iar alături, jos, mese pentru avocaţi. Toate acestea se găseau în prima jumătate a încăperii, împărţită în două printr-un grilaj. Cealaltă jumătate era ocupată cu bănci aşezate în amfiteatru, până la peretele din fund. În primele bănci şedeau patru femei – păreau a fi nişte lucrătoare de fabrică, sau nişte slujnice – şi doi bărbaţi, tot lucrători; vizibil impresionaţi de măreţia sălii, şuşoteau sfioşi între ei.

Îndată după intrarea juraţilor, portărelul înaintă cu mersul aplecat într-o parte până în mijlocul sălii şi cu glas tare, vrând parca să-i sperie pe cei de faţă, anunţă:

— Curtea!

Toată lumea se ridică în picioare şi judecătorii intrară pe podium: preşedintele, cu trup musculos şi favoriţi bogaţi, apoi unul dintre membrii completului de judecată, judecătorul cel posomorât cu ochelari de aur pe nas, care părea acum şi mai posomorât deoarece, chiar înainte de a intra în şedinţă, se întâlnise cu un cumnat al său, candidat la magistratură, care-i comunicase că a trecut pe la soră-sa şi această i-a spus că nu vor avea masă la prânz.

— Aşa ca o să fim nevoiţi să mâncăm la vreo cârciumă, spuse cumnatul, râzând.

— Nu văd nimic de râs, răspunse judecătorul cel posomorât şi se posomorâse şi mai tare.

Şi, la urmă, al treilea membru al completului de judecată, acel Matei Nikitici, care întârzia mereu – un bărbat bărbos, cu nişte ochi mari şi blânzi. Acesta suferea de ulcer la stomac şi, după sfatul medicului, începuse în dimineaţa aceea un nou regim, care îl reţinuse acasă şi mai târziu ca de obicei. Păşind pe podium, avea un aer foarte preocupat, şi era într-adevăr, întrucât avea obiceiul să se antreneze într-un joc legat de ambianţa în care se afla şi, prin nişte conexiuni şi calcule imaginate de el, să prevadă cum se vor rezolva – pozitiv său negativ – unele probleme personale. De pildă, acum îşi pusese în gând că dacă numărul paşilor de la uşa biroului până la jeţul său se va împărţi fix la trei,

noul regim o să-l vindece de ulcer, iar dacă nu, n-o să-l vindece. Numărase douăzeci şi şase de paşi, dar înainte de a se aşeza, mai făcu un pas mititel ca să fie în total douăzeci şi şapte. Înfăţişarea preşedintelui şi a celor doi judecători de pe podium, în uniformă, cu gulerele cusute cu fir, era foarte impunătoare. Simţeau şi ei acest lucru şi aproape intimidaţi de propria lor măreţie, toţi trei îşi lăsaseră cu modestie ochii în jos şi se grăbiră să se aşeze în jeţurile lor sculptate, la masa acoperită cu postav verde, pe care se aflau un instrument triunghiular cu un vultur în vârf, vase de sticlă, dintr-acelea în care se pun bomboanele la bufete, o călimară, condeie, hârtie albă imaculată, de cea mai bună calitate, şi o mulţime de creioane, bine ascuţite. O dată cu judecătorii intră şi substitutul de procuror. Trecu şi el grăbit la locul său de lângă fereastră, cu servieta la subsuoară şi mişcându-şi, după obicei, braţul drept, apoi îndată se cufundă în citit şi în verificarea hârtiilor, profitând de fiecare clipă pentru a se pregăti în vederea dezbaterilor. Era abia la al patrulea proces în calitate de acuzator. Fiind foarte ambiţios şi hotărât să-şi facă o carieră, socotea necesar să obţină condamnarea în toate procesele în care va susţine el rechizitoriul. Procesul cu otrăvirea îl cunoştea în linii generale şi îşi schiţase un oarecare plan al rechizitoriului, mai avea însă nevoie de unele date, pe care le căuta acum de zor, răsfoind dosarul.

Grefierul se afla la capătul celălalt al podiumului şi, fiindcă îşi pregătise toate hârtiile trebuitoare la proces, parcurgea acum cu ochii un articol interzis, pe care îl primise şi-l citise în ajun. Dorea să stea de vorbă despre el cu judecătorul cel bărbos, care-i împărtăşea vederile şi înainte de discuţie voia să ştie în amănunt ce scria acolo.

VIII.

Preşedintele, după ce răsfoi hârtiile, puse câteva întrebări portărelului şi grefierului şi, primind răspunsuri afirmative, ceru introducerea în sală a acuzaţilor. Uşa de la boxa acuzaţilor se deschise numaidecât şi se arătară în prag doi

jandarmi cu şepci pe cap şi cu săbii în mână care intrară, urmaţi de un bărbat roşcovan şi pistruiat şi de cele două femei. Bărbatul era îmbrăcat într-un halat de puşcăriaş, prea lung şi prea larg pentru el. Îşi ţinea braţele lipite de trup, cu degetele desfăcute, ca să nu-i atârne peste mâini mânecile prea lungi. Fără să se uite la judecători şi la public, îşi pironise ochii la banca pe care trebuia să o ocolească. După ce o înconjură, se aşează cu grijă la capătul băncii, făcând loc şi celorlalţi şi, aţintindu-şi privirea asupra preşedintelui, începu să-şi joace maxilarele, de parcă ar fi şoptit ceva. În urma lui venea o femeie mai în vârstă, îmbrăcată şi ea într-un halat de puşcăriaşă. Era legată la cap cu o basma tot de puşcăriaşă, faţă îi era palidă-pământie, iar ochii roşii – fără gene şi sprâncene. Femeia părea foarte liniştită. Trecând spre locul ei, i se agăţă halatul de ceva, ea îl trase încet, cu băgare de seamă şi se aşează pe bancă.

A treia acuzată era Maslova.

De cum intră, ochii tuturor bărbaţilor din sală se îndreptară spre ea şi multă vreme rămaseră aţintiţi asupra feţei ei albe, cu ochi negri strălucitori, şi asupra pieptului ei plin. Chiar şi jandarmul pe lângă care trecu nu-şi luă ochii de la ea până ce nu se aşează pe bancă, iar după ce o văzu aşezată, simţindu-se parcă vinovat, îşi întoarse grabnic capul, îşi corectă ţinuta şi rămase cu privirea pironită la fereastra din faţa sa.

Preşedintele aşteptă până ce acuzaţii îşi ocupară locurile şi, îndată ce se aşează şi Maslova, îi făcu semn grefierului.

Începu procedura obişnuită: apelul juraţilor, comentarii în privinţa celor ce nu s-au prezentat, amendarea lor, cercetarea cererilor de învoire ale celor care lipseau şi înlocuirea lor prin alţii. Apoi preşedintele împături nişte bileţele, le puse în vasul de sticlă, îşi trase uşor în sus mânecile cusute cu fir ale tunicii, dezgolindu-şi braţele foarte păroase, şi, cu gesturi de prestidigitator, începu să scoată câte un bileţel, să-l despăturească şi să-l citească.

Apoi îşi trase mânecile la loc şi-l rugă pe preot să poftească juraţii la jurământ.

Preotul, un bătrân cu faţa puhavă, gălbejită, în anteriu cafeniu, cu o cruce de aur pe piept şi cu o decoraţie mică prinsă într-o parte, târându-şi încet picioarele umflate, se apropie de analoghionul de sub icoană. Juraţii se ridicară în picioare şi porniră laolaltă spre analoghion.

— Poftiţi mai încoace, spuse preotul, pipăindu-şi cu mâna dolofană crucea de pe piept şi aşteptând ca toţi juraţii să se apropie.

Preotul acesta slujea de patruzeci şi şapte de ani şi se pregătea să-şi serbeze peste trei ani jubileul, aşa cum făcuse nu demult protoiereul de la catedrală. Aici funcţiona de când se înfiinţase tribunalul districtual şi se mândrea grozav că primise jurământul câtorva zeci de mii de oameni şi că la vârsta sa înaintată mai trudea încă pentru binele bisericii, al patriei şi al familiei sale, căreia socotea să-i lase, afară de casă, şi un capital de cel puţin treizeci de mii de ruble în acţiuni. Faptul că slujba lui la tribunal, unde îi punea pe oameni să jure pe Evanghelie, gest cu desăvârşire oprit de cartea sfântă, era o îndeletnicire plină de păcat, nu-i trecea prin minte şi ea nu numai că nu-l stânjenea, dar chiar îi plăcea fiindcă adesea îi dădea prilejul să cunoască oameni de vază. De data asta, de pildă, avusese plăcerea să-l cunoască pe celebrul avocat, care-i inspira mult respect, prin faptul că, numai pentru procesul bătrânei cu flori mari la pălărie, încasase zece mii de ruble.

Când toţi juraţii se urcară pe podium, preotul, aplecându-şi într-o parte capul cărunt şi aproape chel, şi-l petrecu prin deschizătura slinoasă a patrafirului şi, netezindu-şi puţinele fire de păr, spuse către juraţi:

— Ridicaţi mâna dreaptă, iar degetele adunaţi-le iacă aşa, spuse el, vorbind rar, cu glasul lui de om bătrân, ridicând palma grăsuţă, cu gropiţe la încheietura fiecărui deget, şi îndoind degetele ca pentru semnul crucii. Acum repetaţi după mine, adaugă el şi începu:

— Mă leg şi jur pe Domnul cel atotputernic, pe sfânta Evanghelie şi pe sfânta cruce, cea dătătoare de viaţă, că la judecata, la care… spunea el, cu pauze între cuvinte. Nu coborâţi braţul, ţineţi mâna sus, se adresă apoi unui tânăr, care îşi lăsase mâna în jos… Că la judecata, la care…

Domnul cel prezentabil cu favoriţi, colonelul, negustorul şi alţii ţineau cu deosebită plăcere, parcă, mâinile cu degetele îndoite, ridicând bine şi cu hotărâre braţul, aşa cum îi învăţase preotul. Alţii, dimpotrivă, o făceau în silă şi fără convingere. Unii repetau cuvintele prea tare, cu un ton sfidător parca şi cu un aer care părea să spună: „Totuşi am să vorbesc, am să vorbesc”; alţii însă abia şopteau, rămâneau în urmă, apoi, speriindu-se, se străduiau să-l ajungă pe preot. Unii îşi ţineau degetele strânse tare, ca şi cum le-ar fi fost teamă să nu le scape ceva din mână, alţii le tot desfăceau şi le strângeau la loc. Toţi se simţeau oarecum stânjeniţi, numai bătrânul preot era pe deplin încredinţat că face un lucru foarte folositor şi însemnat. După jurământ, preşedintele curţii le ceru juraţilor să-şi aleagă un preşedinte. Juraţii se ridicară şi, înghesuindu-se, trecură în camera de deliberare, unde mai toţi îşi aprinseseră numaidecât câte o ţigară. Cineva îl propuse ca preşedinte pe domnul cel prezentabil, ceilalţi aprobară îndată, îşi stinseră ţigările şi se înapoiară în sala de şedinţe. Preşedintele juraţilor se prezentă preşedintelui curţii şi-l anunţă că a fost ales, apoi toţi juraţii, călcând unul peste picioarele celuilalt, se aşezară pe scaunele cu speteaza înaltă, înşirate pe două rânduri.

Totul se petrecea ordonat, repede, şi cu oarecare solemnitate; şi era vădit ca această ordine, această disciplina şi solemnitate le făceau plăcere participanţilor, întărindu-le convingerea că îndeplinesc o datorie obştească, serioasă şi însemnată. Acelaşi sentiment îl avea şi Nehliudov.

Îndată ce juraţii se aşezară, preşedintele îi anunţă care le sunt drepturile, îndatoririle şi răspunderile. Vorbind,

preşedintele îşi schimba mereu poziţia: ba se sprijinea pe cotul stâng, ba pe cel drept, ba se lăsa pe speteaza jeţului său, ba pe braţele lui, ba îndrepta colţurile hârtiei de pe masă, ba mângâia cuţitul de tăiat hârtia, ba creionul.

După spusele lui, juraţii aveau dreptul să pună întrebări acuzaţilor prin mijlocirea preşedintelui; să aibă în faţa lor hârtie şi creion şi să cerceteze corpurile delicte. Îndatorirea lor era să judece drept şi nu strâmb. Iar răspunderea consta în a respecta secretul deliberării; în cazul în care ar fi comunicat în vreun fel cu oameni străini de judecată, ar fi pasibili de pedeapsă.

Toţi ascultau cu luare-aminte şi respect. Negustorul, răspândind în jurul lui un iz de vin şi străduindu-se să-şi stăpânească câte un râgâit sonor, dădea din cap la fiecare frază a preşedintelui, în semn de aprobare.

IX.

După ce-şi sfârşi cuvântarea, preşedintele se întoarse către acuzaţi:

— Simon Kartinkin, ridică-te.

Simon sări nervos în picioare. Maxilarele sale parcă se puseră şi mai repede în mişcare.

— Numele dumitale?

— Simon Petrov Kartinkin, spuse el repede, cu glas tare, ca unul care şi-a pregătit dinainte răspunsurile.

— Starea?

— Ţăran.

— Din ce gubernie, ce judeţ?

— Gubernia Tula, judeţul Krapivenski, plasa Kupeanskaia, satul Borki.

— Câţi ani ai?

— Treizeci şi patru, născut în anul o mie opt sute…

— Religia?

— Creştină pravoslavnică.

— Căsătorit?

— Nu.

— Ocupaţia?

— Fac parte din personalul hotelului „Mauritania”.
— Ai mai fost judecat vreodată?
— Nu, n-am mai fost judecat, întrucât după cum am trăit înainte…
— Deci, n-ai mai fost judecat?
— Niciodată, ferească-mă Dumnezeu.
— Copia actului de acuzare ai primit-o?
— Am primit-o.
— Stai jos. Evfimia Ivanovna Bocikova, urmă preşedintele către următoarea inculpată.
Simon însă rămase în picioare, mascând-o pe Bocikova.
— Kartinkin, stai jos!
Kartinkin nu se mişcă.
— Kartinkin, stai jos!
Kartinkin rămase mai departe în picioare; nu se aşează decât atunci când portărelul, apropiindu-se cu capul aplecat într-o parte şi holbându-se la el, îi şopti pe un ton tragic: „Jos, jos!”
Kartinkin se aşează cu aceeaşi repeziciune cu care se ridicase şi, strângându-şi poalele halatului, începu din nou să-şi joace în tăcere fălcile.
— Numele dumitale? întrebă preşedintele, oftând obosit, fără să-şi ridice privirea de pe foaia de hârtie din faţa sa. Procedura aceasta era aşa de obişnuită pentru el, încât pentru a grăbi mersul procesului putea să facă două lucruri deodată.
Bocikova avea patruzeci şi trei de ani, era târgoveaţă din Kolomna; lucrase ca femeie de serviciu la acelaşi hotel „Mauritania”. Nu mai fusese judecată; primise copia actului de acuzare. Bocikova răspundea la întrebări cu multă îndrăzneală şi cu o intonaţie în glas de parcă ar fi vrut să adauge: „Da, Evfimia Bocikova a primit copia şi e mândră de aceasta şi nu o să dea voie nimănui să-şi râdă de ea”. De cum isprăvi cu răspunsurile, Bocikova se aşează, fără a mai aştepta să fie poftită.

— Numele dumitale? întrebă preşedintele, mare amator de femei, adresându-se cu deosebită amabilitate celei de-a treia acuzate. Trebuie să te ridici în picioare, adăugă el cu un ton blând şi cald, văzând ca Maslova rămăsese aşezată.

Cu o mişcare iute a corpului, Maslova se ridica şi scoţându-şi pieptul înainte, rămase tăcută, cu înfăţişarea unui om pregătit pentru orice, privindu-l pe preşedinte drept în faţă, cu ochii ei negri, zâmbitori şi care se uitau puţin saşiu.

— Numele dumitale?

— Liubov, răspunse ea repezit.

Nehliudov, în vremea aceasta, punându-şi pince-nez-ul, se uita pe rând la fiecare acuzat interogat. „Nu se poate, gândi el fără să-şi ia ochii de la acuzată, dar cum de o cheamă Liubov?" îşi spuse el, auzind răspunsul.

Preşedintele voia să treacă la întrebarea următoare, dar judecătorul cel cu ochelari îl opri, şoptindu-i ceva, supărat. Preşedintele dădu din cap aprobator şi se adresă iarăşi acuzatei:

— Cum aşa, Liubov? Eşti trecută aici cu alt nume. Acuzata tăcea.

— Te întreb care-i adevăratul dumitale nume?

— Cum ai fost botezată? adăugă judecătorul cel posomorât.

— Înainte mă numeam Katerina.

„Nu se poate", îşi spuse iarăşi Nehliudov, cu toate că era sigur că femeia aceasta era ea, acea pupilă şi slujnică, de care fusese cândva îndrăgostit – acesta era cuvântul, îndrăgostit – şi într-o clipă de nebunie o sedusese, apoi o părăsise, iar de atunci nu-şi mai adusese niciodată aminte de ea, pentru că era o amintire prea chinuitoare, care-i arăta prea limpede că el, atât de mândru de corectitudinea sa, nu numai că nu se purtase corect cu această femeie, dar se dovedise a fi un adevărat ticălos faţă de ea.

Da, ea era. Recunoştea acum limpede în trăsăturile ei acea tainică particularitate, care dă fiecărui chip un caracter

deosebit, numai al său, şi care-l diferenţiază de toate celelalte, îl face unic, neasemuit. Cu toată paloarea excesivă şi rotunjimea obrazului, el regăsea acea particularitate, dragă, unică, întipărită pe chipul femeii, în buzele, în ochii ei puţin saşii, şi mai ales în privirea ei naivă, zâmbitoare şi în aerul hotărât pe care îl avea întreaga ei făptură.

— Aşa trebuia să spui, vorbi preşedintele cu acelaşi ton, deosebit de blând. Numele patronimic?

— Sunt copil nelegitim, răspunse Maslova.

— Dar după naş, să zicem, cum te-a chemat?

— Mihailova.

„Dar ce rău o fi putut să facă?” gândea mai departe Nehliudov, tulburat.

— Numele de familie? urmă preşedintele.

— După mama, Maslova.

— Starea?

— Târgoveaţă.

— De religie ortodoxă?

— Ortodoxă.

— Ocupaţia? Cu ce te-ai ocupat? Maslova tăcea.

— Ocupaţia dumitale? repetă preşedintele.

— Am fost într-o casă, spuse ea.

— Ce fel de casă? întrebă aspru judecătorul cel cu ochelari.

— Ştiţi dumneavoastră ce fel, răspunse Maslova şi zâmbi; apoi se uită repede împrejur şi-şi aţinti iarăşi privirea pe faţa preşedintelui.

Era ceva atât de neobişnuit în expresia ochilor ei, ceva atât de grozav şi de jalnic totodată în cuvintele spuse de ea, în zâmbetul şi în privirea scurtă, aruncată celor din jur, încât preşedintele îşi lăsă ochii în jos şi, pentru o clipă, se făcu o tăcere adâncă în sală. Tăcerea fu întreruptă de râsul cuiva din public. Apoi se auzi un:Sst!” al altcuiva. Preşedintele ridică iar capul şi urmă cu întrebările:

— Ai mai fost judecată?

— Nu, răspunse Maslova încet şi oftă.

— Ai primit copia actului de acuzare?
— Am primit-o.
— Stai jos, încheie preşedintele.
Acuzata îşi ridică fusta la spate, cu acel gest cu care femeile elegante îşi ridică trena, şi se aşează, vârându-şi palmele mici şi albe în mânecile halatului, fără să-şi ia ochii de la preşedinte.
Fură strigaţi martorii, care ieşiră apoi din sala de şedinţe. După aceasta se citi decizia referitoare la medicul-expert, care fu poftit şi el în sală. În sfârşit, grefierul se ridică în picioare şi dădu citire actului de acuzare. Citea limpede şi tare, dar atât de repede, încât glasul lui, mai cu seamă că nu pronunţa prea bine literele s şi r, suna ca un vuiet neîntrerupt, adormitor. Judecătorii se sprijineau când pe un braţ al jeţului, când pe celălalt, când pe masă, când se lăsau pe spate, când închideau ochii, apoi iar îi deschideau şi şuşoteau între ei. Unul dintre jandarmi îşi înăbuşi de câteva ori un căscat.
Printre acuzaţi, Karlinkin nu înceta să-şi joace muşchii obrajilor. Bocikova şedea dreaptă, liniştită şi din când în când se scărpina în cap pe sub basma.
Maslova ba stătea nemişcată, cu ochii pironiţi asupra grefierului, ascultând ce citeşte, ba tresărea, vrând parca să spună ceva, roşea, ofta din greu, îşi schimba poziţia mâinilor, se uita în jur, apoi iarăşi îşi muta privirea la el.
Nehliudov şedea în rândul din faţă pe scaunul său înalt, al doilea de la margine, şi scoţându-şi mereu pince-nez-ul, se uita la Maslova, în timp ce în sufletul său se petrecea un proces chinuitor şi complicat.

X.

Actul de acuzare suna aşa: „La 17 ianuarie 188* la hotelul «Mauritania» a murit subit Ferapont Emelianovici Smelkov, negustor de rangul al 2-lea, din Kurgan.
Medicul circumscripţiei a 4-a de poliţie a certificat că moartea s-ar fi datorat unui atac de cord, pricinuit de alcoolism. Cadavrul lui Smelkov a fost înhumat.

După câteva zile, negustorul Timohin, consătean şi prieten cu Smelkov, întorcându-se de la Petersburg şi aflând de moartea lui şi de împrejurările în care ea s-a produs, şi-a declarat bănuiala că acesta ar fi fost otrăvit cu scopul de a fi jefuit de banii pe care-i avea asupra lui.

Această bănuială a fost confirmată printr-o anchetă preliminară, care a stabilit următoarele: 1) Cu puţin înainte de moarte, Smelkov a primit de la bancă sumă de 3.800 ruble, în numerar. Iar când s-a făcut inventarul şi s-au sigilat, în scop de conservare, valorile pe care le avea cu el, nu s-au găsit decât 312 ruble şi 16 copeici. 2) Toată ziua şi toată noaptea din ajunul morţii sale, Smelkov le-a petrecut cu prostituata Liubka (Ekaterina Maslova), la casa de toleranţă şi la hotelul «Mauritania», unde, trimisă de Smelkov şi în lipsa lui, Ekaterina Maslova a venit de la casa de toleranţă după bani, pe care i-a luat din geamantanul lui Smelkov, descuindu-l în prezenţa femeii de serviciu a hotelului «Mauritania», Evfimia Bocikova, şi a lui Simon Kartinkin, cu cheia pe care i-o dăduse chiar Smelkov. În geamantanul lui Smelkov, pe care Maslova l-a descuiat de faţă cu Bocikova şi Kartinkin, aceştia au văzut câteva pachete cu bilete de banca de câte o sută de ruble. 3) După întoarcerea lui Smelkov de la casa de toleranţă la hotelul «Mauritania», împreună cu prostituata Liubka, aceasta din urmă, sfătuită fiind de Kartinkin, om de serviciu la hotelul mai sus pomenit, i-a dat să bea lui Smelkov, într-un păhărel de coniac, un praf alb, primit de Ia Kartinkin. 4) A doua zi dimineaţa, prostituata Liubka (Ekaterina Maslova) i-a vândut stăpânei sale, martoră Kitaeva, patroana casei de toleranţă, un inel cu briliant al lui Smelkov, pe care, după spusele ei, l-ar fi primit în dar de la acesta. 5) Evfimia Bocikova, femeie de serviciu la hotelul «Mauritania», a două zi după moartea lui Smelkov, a depus în contul său curent, la banca de comerţ din localitate, 1.800 ruble în numerar.

Cercetările medico-legale, autopsia şi analiza chimica a viscerelor lui Smelkov au probat existenţa unor urme

incontestabile de otravă în corpul defunctului, ceea ce a dus la concluzia ca moartea s-a produs prin otrăvire.

Maslova, Bocikova şi Kartinkin, traşi la răspundere în calitate de acuzaţi, nu şi-au recunoscut vina. Maslova a declarat că a fost într-adevăr trimisă de Smelkov de la casa de toleranţă, unde, după expresia ei, «lucrează», la hotelul «Mauritania», să-i aducă acestuia bani; că a descuiat geamantanul negustorului cu cheia pe care i-a dat-o el, a luat de acolo patruzeci de ruble, cum i-a spus el, şi nici un ban mai mult, ceea ce pot confirma Bocikova şi Kartinkin, în prezenţa cărora a descuiat şi a încuiat la loc geamantanul. Mai departe a declarat că, venind a doua oară la hotel, de data asta împreună cu Smelkov, i-a dat într-adevăr acestuia, după sfatul lui Kartinkin, să bea într-un păhărel de coniac un praf alb, crezând că este somnifer; a făcut-o cu gândul ca el să adoarmă şi ea să poată pleca mai repede. Iar inelul i l-a dăruit însuşi Smelkov, după ce a bătut-o şi ea a plâns şi a vrut să plece de la el.

Evfimia Bocikova a declarat că ea nu ştie nimic de banii care lipsesc, că n-a intrat niciodată în odaia lui Smelkov, unde a intrat şi şi-a văzut de treabă numai Liubka singură, iar dacă i s-a furat ceva lui Smelkov, n-a putut s-o facă decât Liubka, când a venit cu cheia după bani. (La citirea acestor rânduri, Maslova tresări, şi se uită cu gura căscată la Bocikova.) Când i s-a arătat Evfimiei Bocikova contul de la bancă, unde avea depusă sumă de 1.800 ruble, în numerar, citea mai departe grefierul, şi a fost întrebată de unde a avut atâţia bani, ea a declarat ca i-a câştigat în decurs de doisprezece ani, împreună cu Simon Kartinkin, cu care urma să se căsătorească. Simon Kartinkin în prima sa declaraţie a mărturisit că împreună cu Bocikova, îndemnaţi fiind de Maslova, care a venit de la casa de toleranţă cu cheia de la geamantan, a luat banii, pe care i-a împărţit cu Bocikova şi cu Maslova. (Aici Maslova tresări din nou, aproape sărind în sus de pe bancă, se făcu roşie ca focul şi începu să spună ceva, însă portărelul o opri.) În stârşit,

continuă grefierul să citească, Kartinkin a recunoscut şi faptul că i-a dat Maslovei un praf care să-l adoarmă pe negustor; în a doua sa declaraţie a negat participarea lui la furtul banilor, precum şi faptul de a-i fi dat Maslovei praful, învinuind-o pe ea singură de toate. Despre banii depuşi de Bocikova la bancă a declarat, ca şi ea, că i-au câştigat amândoi în cei doisprezece ani de slujbă la hotel, de la boierii care-i răsplăteau pentru serviciile făcute.”

Apoi urmau în actul de acuzare rezultatele confruntărilor, depoziţiile martorilor, părerile experţilor şi aşa mai departe.

Concluzia actului de acuzare era următoarea: „Pe baza celor expuse mai sus, ţăranul Simon Petrov Kartinkin, originar din satul Borki, în vârstă de 33 de ani, târgoveaţa Evfimia Ivanovna Bocikova, în vârstă de 43 ani, şi târgoveaţa Ekaterina Mihailova Maslova, în vârstă de 27 de ani, sunt acuzaţi de faptul că la 17 ianuarie 188*, înţelegându-se între ei, au furat bani, 2.500 ruble, în numerar, şi un inel de la negustorul Smelkov, şi, cu intenţia de a-l omorî pe Smelkov, i-au dat să bea otravă, care i-a şi pricinuit moartea.

Această crimă se încadrează în paragrafele 4 şi 5, articolul 1453 din Codul penal. Pe baza acestuia şi a articolului 201 din Codul de procedura penală, ţăranul Simon Kartinkin, Evfimia Bocikova şi târgoveaţa Ekaterina Maslova sunt deferiţi judecăţii tribunalului districtual şi a juraţilor.”

Încheind astfel citirea lungului act de acuzare, grefierul îşi adună hârtiile, apoi se aşează la locul său şi-şi netezi cu amândouă mâinile pletele lungi. Toţi răsuflară uşuraţi, cu plăcută convingere că încep dezbaterile, că totul se va lămuri îndată şi adevărul va ieşi la lumină. Singur Nehliudov nu împărtăşea acest sentiment general: îl copleşea groaza, gândindu-se la ceea ce a fost în stare să facă Maslova, fetiţa inocentă şi încântătoare de acum zece ani.

XI.

Când se isprăvi cu citirea actului de acuzare, preşedintele, după ce se sfătui cu cei doi judecători, se întoarse către Kartinkin, cu o expresie care părea să spună că acum totul se va limpezi şi lămuri până în cele mai mici amănunte.

— Ţăranul Simon Kartinkin, începu el, aplecându-se spre stânga.

Simon Kartinkin se ridică în picioare, în poziţie de drepţi, cu capul aplecat înainte, mişcându-şi necontenit maxilarele.

— Eşti acuzat că la 17 ianuarie 188*, împreună cu Evfimia Bocikova şi Ekaterina Maslova, ai sustras din geamantanul negustorului Smelkov bani, apoi ai adus şoricioaica şi ai convins-o pe Ekaterina Maslova să i-o pună în vin negustorului Smelkov, lucru care a provocat moartea acestuia. Îţi recunoşti vina? adăugă el şi se aplecă spre dreapta.

— Nu-i cu putinţă, că doar treaba noastră e să servim clienţii…

— Mai târziu ai să spui ce ai de spus. Îţi recunoşti vina?

— În nici un caz, vă rog. Eu numai…

— Ai să spui mai târziu. Îţi recunoşti vina? repetă preşedintele liniştit, dar răspicat.

— Nu pot să fac una că asta, pentru că…

Iar se repezi portărelul spre Simon Kartinkin şi-l opri cu o şoaptă tragică.

Preşedintele, cu o expresie ce arăta că a isprăvit cu primul acuzat, îşi mută cotul în care se sprijinea şi se întoarse către Evfimia Bocikova:

— Evfimia Bocikova, eşti acuzată că la 17 ianuarie 188*, la hotelul „Mauritania”, împreună cu Simon Kartinkin şi Ekaterina Maslova aţi sustras din geamantanul negustorului Smelkov bani şi un inel al acestuia şi, după ce-aţi împărţit cele sustrase, i-aţi dat să bea otravă, pentru a nu se descoperi fapta voastră, lucru care i-a pricinuit moartea. Îţi recunoşti vina?

— Nu sunt cu nimic vinovată, răspunse acuzata cu îndrăzneală şi siguranţă în glas. Nici n-am intrat în odaia

lui… Nemernica asta a fost acolo, ea le-a făcut pe toate.
— Ai să vorbeşti mai târziu, spuse din nou preşedintele, liniştit, dar răspicat. Vasăzică, nu-ţi recunoşti vina?
— Eu n-am luat banii şi nu i-am dat să bea. Nici n-am intrat în odaie. Să fi fost acolo, o dădeam eu pe dânsa afară.
— Nu-ţi recunoşti vina?
— Doamne fereşte.
— Foarte bine.
— Ekaterina Maslova, începu preşedintele privind-o pe a treia acuzată, eşti învinuită de faptul că, venind de la o casă de toleranţă la hotelul „Mauritania”, cu cheia de la geamantanul negustorului Smelkov, ai sustras din geamantan bani şi un inel, spuse el, ca pe o lecţie bine învăţată, aplecându-şi urechea spre judecătorul din stânga sa, care-i şoptea că dintre corpurile delicte lipseşte o sticluţă. Ai sustras din geamantan bani şi un inel, repetă preşedintele, apoi ai împărţit banii şi după scurt timp te-ai înapoiat din nou cu negustorul Smelkov la hotelul „Mauritania” şi i-ai dat lui Smelkov să bea vin cu otravă, lucru care i-a pricinuit moartea. Îţi recunoşti vina?
— Nu sunt vinovată cu nimic, răspunse ea repede, cum am spus şi până acum, n-am luat, n-am luat, n-am luat nimic, iar inelul mi l-a dat chiar el…
— Nu recunoşti că ţi-ai însuşit două mii cinci sute ruble? spuse preşedintele.
— Am spus că n-am luat nimic, afară de patruzeci de ruble.
— Dar că ai turnat în paharul lui Smelkov, un praf, recunoşti?
— Asta recunosc. Numai c-am crezut, după cum mi-au spus, că e un praf de dormit şi că n-o să-i facă nici un rău. Jur în faţa lui Dumnezeu că n-am vrut şi nu m-am gândit să fac nici un rău, spuse ea.
— Vasăzică, nu recunoşti că ai luat bani şi un inel de la negustorul Smelkov, spuse preşedintele, dar recunoşti că i-ai dat un praf să bea?

— Da, recunosc, numai c-am crezut că e un praf de dormit. I-am dat ca să adoarmă, n-am vrut şi nici nu m-am gândit să fac altceva.

— Foarte bine, spuse preşedintele, vădit mulţumit de rezultatele obţinute. Povesteşte, te rog, cum s-au petrecut lucrurile, spuse el, rezemându-se de speteaza jeţului şi punându-şi mâinile pe masă. Povesteşte totul cum a fost. Printr-o mărturisire sinceră poţi să-ţi uşurezi situaţia.

Maslova tăcea, uitându-se ca şi înainte drept în ochii preşedintelui.

— Povesteşte cum s-au petrecut lucrurile.

— Cum s-au petrecut? spuse deodată Maslova repede. Am venit la hotel şi m-au dus în odaia lui; el era acolo, tare beat. Rosti cuvântul el cu o licărire de groază în ochii ei mari. Am vrut să plec, dar el nu m-a lăsat.

Tăcu dintr-o dată, ca şi cum ar fi pierdut şirul povestirii sau şi-ar fi adus aminte de altceva.

— Ei, şi pe urmă?

— Ce să fie pe urmă? Pe urmă am rămas şi după aceea am plecat acasă.

În clipa aceea substitutul de procuror se ridică pe jumătate, sprijinindu-se într-un cot.

— Doriţi să puneţi o întrebare? spuse preşedintele şi, la răspunsul afirmativ al substitutului de procuror, îl pofti printr-un gest să ia cuvântul.

— Aş vrea să întreb dacă acuzata îl cunoştea pe Simon Kartinkin dinainte? spuse substitutul de procuror, fără să se uite la Maslova.

După ce puse întrebarea, îşi strânse buzele şi se încruntă. Preşedintele repetă întrebarea. Maslova se uită speriată la substitutul de procuror.

— Pe Simon? Da, îl cunoşteam, răspunse ea.

— Aş mai vrea să ştiu care erau relaţiile acuzatei cu Kartinkin. Se vedeau des?

— Care erau relaţiile? Mă poftea la clienţii hotelului, astea erau toate relaţiile, răspunse Maslova, mutându-şi privirea

neliniştită de la preşedinte la procuror şi de la procuror la preşedinte.

— Aş vrea să ştiu de ce Kartinkin o poftea la clienţi numai pe Maslova, şi nu poftea şi alte fete, spuse substitutul de procuror, mijindu-şi ochii şi schiţând un zâmbet viclean, mefistofelic.

— Nu ştiu. De unde să ştiu? răspunse Maslova, privind speriată în jur, apoi îşi opri o clipă ochii asupra lui Nehliudov. Poftea pe cine voia.

„Să mă fi recunoscut oare?” gândi cu groază Nehliudov, simţind cum sângele îi năvăleşte în obraz. Maslova însă, fără să-l deosebească de ceilalţi, îşi întoarse iarăşi privirea spre substitutul de procuror.

— Aşadar, acuzata neagă că ar fi avut relaţii mai intime cu Kartinkin? Foarte bine. Nu mai am de pus alte întrebări.

Substitutul de procuror îşi trase cotul de pe birou şi începu să noteze ceva. De fapt, nu scria nimic, ci numai încercuia cu condeiul literele de pe hârtia din faţa lui. Voia să dea însă impresia că scrie, fiindcă văzuse că aşa fac procurorii şi avocaţii, după câte o întrebare dibace: inserează numaidecât în pledoaria lor câte o observaţie, menită să-l strivească apoi pe adversar.

Preşedintele nu urmă imediat cu interogarea acuzatei, căci tocmai îl întrebă pe judecătorul cel cu ochelari dacă e de acord cu ordinea întrebărilor pregătite din vreme, ce urmau să se pună acuzaţilor.

— Ce s-a întâmplat apoi? reluă interogatoriul preşedintele.

— Am venit acasă, urmă Maslova, aţintindu-şi acum spre preşedinte o privire mai curajoasă, i-am dat banii patroanei şi m-am culcat. Abia am adormit, că a venit Berta, una dintre fetele noastre, să mă scoale. „Du-te, zice, iar a venit negustorul tău.” Eu n-am vrut să ies, dar mi-a poruncit patroana. El – Maslova rosti iarăşi acest el cu vădită groază – tot le dădea fetelor să bea, apoi a vrut să mai trimită după băutură, dar nu mai avea bani. Patroană n-a vrut să-i dea pe

datorie. Atunci m-a trimis la el la hotel, mi-a spus unde sunt banii şi cât să iau. Şi m-am dus.

În timpul acesta, preşedintele vorbea ceva în şoaptă cu judecătorul din stânga lui şi n-o auzea pe Maslova. Ca să dea însă impresia că a auzit totul, repetă ultimele ei cuvinte:

— Te-ai dus, şi?

— M-am dus la hotel şi am făcut exact ce mi-a spus să fac: am intrat în odaia lui, dar n-am intrat singură, ci i-am chemat pe Simon Mihailovici şi pe dânsa, spuse ea, arătând spre Bocikova.

— Minte, nici n-am visat să intru acolo… începu Bocikova, dar fu oprită.

— În prezenţa lor am luat patru hârtii de zece ruble, urmă Maslova, încruntată, fără să se uite la Bocikova.

— Când a luat cele patruzeci de ruble, n-a băgat de seamă acuzata câţi bani mai erau acolo? întrebă iarăşi substitutul de procuror.

Maslova tresări, de cum începu să vorbească procurorul. Nu ştia ce şi cum, dar simţea ca omul acesta îi vrea răul.

— Nu i-am numărat; am văzut că erau hârtii de o sută de ruble şi atât.

— Vasăzică, acuzata a văzut hârtiile de o sută de ruble; altceva nu mai am de întrebat.

— Şi i-ai adus banii negustorului? urmă cu întrebările preşedintele, uitându-se la ceas.

— I-am dus.

— Şi mai departe? întrebă preşedintele.

— Apoi m-a luat înapoi cu el la hotel, spuse Maslova.

— Ei, şi cum i-ai dat să bea praful? întrebă preşedintele.

— Cum? I l-am turnat în pahar şi gata.

— Pentru ce i l-ai dat?

Maslova, fără să răspundă, oftă adânc.

— Tot nu voia să-mi dea drumul să plec, începu ea, după un răstimp de tăcere, şi eu eram obosită moartă din pricina lui. Am ieşit pe coridor şi i-am spus lui Simon Mihailovici:

„De m-ar lăsa să plec. Sunt obosită”. Mihailovici mi-a spus: „Şi noi ne-am săturat de el. Ne-am gândit să-i dăm un praf de dormit. O să adoarmă şi ai să pleci”. I-am spus: „Bine”. Am crezut că nu-i face nici un rău. Mi l-a dat apoi într-un pliculeţ. Când am intrat în odaie, el stătea culcat după paravan şi mi-a cerut de îndată să-i dau coniac. Am luat de pe masă sticlă cu şampanie, am umplut două pahare, pentru mine şi pentru el, iar în paharul lui am turnat praful şi i l-am dat. Să fi ştiut ce era, i l-aş fi dat eu?

— Dar cum de a ajuns inelul lui la dumneata? întrebă preşedintele.

— Inelul mi l-a dăruit el însuşi.

— Când ţi l-a dăruit?

— Când am venit cu el la hotel, am vrut să plec, iar el mi-a dat una în cap şi mi-a rupt pieptenele. M-am supărat şi am vrut să ies pe uşă. Atunci şi-a scos inelul de pe deget şi mi l-a dat, ca să rămân cu el, explică ea.

În clipa aceea, substitutul de procuror se săltă iarăşi pe jumătate şi, cu acelaşi aer de prefăcută naivitate, ceru voie să mai pună câteva întrebări. Primind dreptul la cuvânt, îşi lăsă bărbia peste gulerul înfirat al tunicii şi întrebă:

— Aş vrea să ştiu cât timp a întârziat acuzata în odaia negustorului Smelkov?

Pe Maslova o cuprinse iarăşi teama. Plimbându-şi neliniştită privirea de la substitutul de procuror la preşedinte, spuse repede:

— Nu ţin minte cât timp.

— Dar nu ţine cumva minte acuzata dacă, ieşind de la negustorul Smelkov, a mai intrat undeva înainte de a părăsi hotelul?

Maslova se gândi.

— Am intrat în odaia de alături, care era liberă, spuse ea.

— Şi pentru ce ai intrat acolo? întrebă substitutul de procuror, cu însufleţire, adresându-i-se de-a dreptul acuzatei.

— Am intrat să-mi potrivesc ţinuta şi să aştept până vine birja.

— Kartinkin a intrat şi el acolo cu acuzata, sau nu?

— A intrat şi el.

— Pentru ce a intrat şi el?

— Mai rămăsese şampanie de la negustor şi am băut-o împreună.

— Aşa, aţi băut-o împreună. Foarte bine. Dar a stat de vorbă acuzata cu Simon? Şi despre ce a vorbit?

Maslova se încruntă deodată, se făcu roşie ca focul şi spuse iute:

— Ce-am vorbit? N-am vorbit nimic. Am spus tot ce s-a întâmplat. Altceva nu ştiu nimic. Faceţi cu mine ce vreţi. N-am nici o vină şi gata.

— Nu mai am de pus nici o întrebare, îi spuse substitutul de procuror preşedintelui şi, ridicându-şi parcă nefiresc umerii, începu să noteze în conspectul rechizitoriului său mărturisirea acuzatei că a intrat cu Simon într-o odaie liberă a hotelului.

Se făcu tăcere.

— Nu mai ai nimic de spus?

— Am spus tot, răspunse ea oftând şi se aşează pe bancă.

Preşedintele notă ceva pe hârtie, apoi, după ce-l ascultă pe judecătorul din stânga sa, care-i şoptea ceva la ureche, anunţă o pauză de zece minute, se ridică grăbit în picioare şi părăsi sala. Judecătorul din stânga, acel magistrat înalt, bărbos, cu ochii mari şi blânzi, îi comunicase preşedintelui că îl cam supără stomacul şi ar vrea să-şi facă masaj şi să ia nişte picături. Din această pricină se suspendase şedinţa.

După judecători, se ridicară şi juraţii, avocaţii, martorii şi, cu plăcută convingere că au îndeplinit deja în parte misiunea lor foarte importantă, începură să se plimbe de colo-colo.

Nehliudov se duse în odaia juraţilor şi se aşează la fereastră.

XII.

Da, era Katiuşa.

Relaţiile dintre Nehliudov şi Katiuşa fuseseră următoarele:

Nehliudov o văzuse întâia dată pe Katiuşa pe când era student în anul al treilea, în timpul unei veri petrecute la moşia mătuşilor sale, ca să-şi scrie teza despre proprietatea privată asupra pământului. De obicei, el şi sora sa se duceau vara cu mama lor la moşia acesteia din apropierea Moscovei. În anul acela însă sora lui se căsătorise, iar maică-sa plecase pentru o cură de ape minerale în străinătate. Nehliudov, trebuind să-şi scrie lucrarea, a hotărât să-şi petreacă vara la ţară, la mătuşi. La moşioara lor retrasă era linişte şi nu erau distracţii, iar mătuşile îşi iubeau cu duioşie nepotul şi moştenitorul. Şi el le iubea şi-i plăcea viaţa lor simplă şi de modă veche.

În acea vară petrecută la mătuşi, Nehliudov se afla în acea stare de exaltare prin care trece un tânăr când ajunge pentru întâia oară să-şi dea seama prin el însuşi, nu din spusele altora, de frumuseţea şi valoarea vieţii, de toată însemnătatea menirii pe care o are omul în lume, de posibilitatea unei neîncetate desăvârşiri, a sa proprie şi a întregii omeniri, şi se dăruieşte acestei misiuni, nu numai cu nădejdea, ci şi cu credinţa deplină că va atinge perfecţiunea visată. În acelaşi an, fiind încă la universitate, citise Statica socială a lui Spencer şi concepţia acestuia despre proprietatea privată a pământului făcuse asupra lui o puternică impresie, mai ales din pricină că el însuşi era fiul unei mari latifundiare. Tatăl lui nu fusese un om bogat, mama sa însă primise ca zestre aproape zece mii de deseatine9 de pământ. Pentru întâia oară pricepuse el atunci toată cruzimea şi inechitatea proprietăţii private asupra pământului şi, fiind unul dintre acei oameni pentru care jertfa în numele unor imperative morale este cea mai înaltă satisfacţie spirituală, hotărî să nu se folosească de dreptul lui de proprietate asupra pământului şi împărţi chiar atunci ţăranilor tot lotul moştenit de la tatăl său. Aceasta fu şi tema lucrării sale.

În acel an, viaţa pe care o ducea la ţară, la mătuşile sale, se desfăşura cam aşa: se scula foarte devreme, uneori chiar de la trei dimineaţa, şi, înainte de răsăritul soarelui, se ducea să se scalde în râul de la poalele dealului, deseori învăluit în negura dimineţii; se întorcea acasă când iarba şi florile erau încă pline de rouă. Câteodată, dimineaţa, după ce-şi bea cafeaua, se aşeza la scris sau îşi consulta sursele bibliografice, deseori însă, în loc să scrie sau să citească, pleca iarăşi de acasă, să hoinărească pe câmp sau prin pădure. Înainte de masă trăgea un pui de somn pe undeva prin grădină, la masă, plin de voioşie, îşi înveselea mătuşile, apoi călărea sau se plimba cu barca, iar seara citea sau şedea cu mătuşile, făcând pasienţe. Deseori nopţile, mai ales în cele cu lună, nu putea să doarmă, tulburat de intensitatea bucuriei de a trăi, şi de multe ori se plimba prin grădină până în zori cu gândurile şi visurile lui.

Aşa a trecut prima lună a vizitei sale la mătuşi, în care a dus o viaţă fericită şi liniştită la moşia lor, fără s-o bage deloc în seamă pe Katiuşa, fata sprintenă şi cu ochi negri, jumătate copil de suflet, jumătate slujnică.

Pe atunci, Nehliudov, crescut sub aripa protectoare a mamei sale, era la nouăsprezece ani ai, săi un tânăr plin de candoare. Visa la femeie numai în calitatea ei de viitoare soţie. Orice femeie care, în concepţia sa, nu i-ar fi putut deveni soţie era pentru el nu o femeie, ci pur şi simplu o fiinţă omenească. S-a întâmplat însă, ca în vara aceea, să vină de Înălţare la mătuşile lui o vecină de moşie cu copiii ei: două domnişoare şi un băiat, licean, împreună cu un tânăr pictor, oaspetele lor, de obârşie ţăran.

După ceai, cei tineri au ieşit pe pajiştea cosită din faţa casei, să se joace,de-a prinselea”10. O luară şi pe Katiuşa cu ei. Schimbând de câteva ori partenera, lui Nehliudov îi veni rândul să alerge cu ea. Întotdeauna îi făcuse plăcere s-o vadă, dar nici nu-i trecea prin minte că între ei ar putea exista relaţii mai deosebite.

— Ei, pe ăştia doi nu mai e chip să-i prinzi – doar dacă s-ar împiedica de ceva – spuse pictorul cel vesel, al cărui rând era să prindă pe unul din cei doi,fugari”. Flăcăul alerga foarte iute cu picioarele lui scurte şi strâmbe, dar vânjoase, de ţăran.

— Dumneata să nu ne prinzi?!

Unu, doi, trei! bătură cu toţii de trei ori din palme.

Abia stăpânindu-şi râsul, Katiuşa schimbă locul cu Nehliudov, îi strânse palma mare în mâna ei mica şi aspră şi porni în goană spre stânga, fâşiind din fusta scrobită.

Nehliudov alerga şi el iute şi, nevrând să se lase bătut de pictor, se avântă cu mare iuţeală spre dreapta. Când se uită înapoi, îl văzu pe pictor urmărind-o pe Katiuşa, dar dânsa, mişcându-şi iute picioarele tinere şi zvelte, nu se lăsa, îndreptându-se tot mai mult spre stânga. Înaintea lor se vedeau nişte tufe de liliac, îndărătul cărora nu ajunsese nimeni până atunci. Katiuşa îi arunca o privire lui Nehliudov şi-i făcu semn cu capul să se întâlnească în dosul tufelor. El pricepu şi alergă într-acolo. Dacă se prindeau iar de mână, erau scăpaţi de urmărire, aşa era jocul. În spatele tufelor se găsea însă un mic şanţ, plin de urzici, pe care Nehliudov nu-l ştia, aşa că se împiedica şi căzu, urzicându-şi mâinile şi udându-le de rouă. Se ridică însă îndată râzând şi alergă pe loc drept.

Katiuşa, strălucind de zâmbet, cu ochii negri ca mura umedă, zbură în întâmpinarea lui. Se întâlniră şi-şi strânseră mâinile.

— V-aţi urzicat, mi se pare, spuse ea, gâfâind şi zâmbind, în timp ce-şi îndreptă cu mâna liberă cosiţa şi-l privea în ochi, de jos în sus.

— N-am ştiut că e un şanţ aici, spuse zâmbind şi el, nelăsând mâna ei dintr-alui.

Ea făcu încă un pas spre el, iar el, fără să ştie cum de s-a întâmplat, îşi lipi obrazul de al ei; ea nu se feri, iar el îi strânse mai tare mâna şi o sărută pe gură.

— Ia te uită! spuse ea şi, smulgându-şi cu o mişcare iute mâna, o zbughi.

Trecând pe lângă o tufă de liliac alb, rupse două rămurele cu florile aproape scuturate şi, lovindu-se cu ele peste obrajii aprinşi, se mai uită o dată înapoi la el, apoi alergă spre jucători, fluturându-şi braţele.

Din acea clipa atitudinea celor doi tineri unul faţă de altul se schimbă, şi între ei se statorniciră acele relaţii deosebite ce se înfiripă de obicei între un tânăr curat şi o fată tot atât de curată, ce se simt atraşi unul spre altul.

De cum intra Katiuşa în odaie, sau era destul ca Nehliudov să-i zărească de departe şorţul alb, şi îndată totul în jur îi apărea scăldat în soare, mai demn de interes, mai vesel, mai de seamă şi i se umplea sufletul de bucurie. La fel simţea şi ea. Şi nu numai prezenţa şi apropierea Katiuşei îl făcea să simtă astfel, dar chiar numai gândul că ea există. Acelaşi lucru se întâmpla şi cu ea. Dacă Nehliudov primea vreo scrisoare neplăcută de la mama lui sau întâmpina greutăţi la lucrarea sa, ori îl încerca acea melancolie fără pricină, cum li se întâmplă celor tineri, era destul să-şi aducă aminte că există Katiuşa, că are s-o vadă, şi de îndată se însenina.

Katiuşa avea multe de făcut în casă, dar ştia să-şi rostuiască astfel treburile, încât să aibă răgaz şi pentru citit. Nehliudov îi dădu cărţi de Dostoievski şi de Turgheniev, pe care abia atunci le citise şi el. Cel mai mult îi plăcuse Katiuşei, Acalmie de Turgheniev. Stăteau de vorbă pe apucate: în coridor, pe balcon, întâlnindu-se întâmplător, în curte şi uneori în odăiţa bătrânei slujnice a mătuşilor, Matriona Pavlovna, cu care locuia Katiuşa şi unde Nehliudov venea câteodată să bea ceai. Aceste discuţii, de faţă fiind şi Matriona Pavlovna, erau cele mai plăcute. Să stea de vorbă când erau singuri era mai greu. Îndată ochii începeau să spună cu totul altceva decât spuneau buzele, ceva cu mult mai însemnat, şi atunci ei amuţeau, cuprinşi de un fel de teamă nelămurită, şi se grăbeau să se despartă.

Relaţiile acestea dintre Nehliudov şi Katiuşa au ţinut toată vara cât a stat el la mătuşile sale. Amândouă au băgat de seamă, s-au speriat chiar şi i-au scris în străinătate prinţesei Elena Ivanovna, mama lui Nehliudov. Mătuşa lui, Maria Ivanovna, se temea de vreo legătura erotică între el şi Katiuşa. Spaima ei era însă neîntemeiată; Nehliudov, fără să ştie nici el, nutrea pentru Katiuşa o dragoste inocentă şi această dragoste era cea mai bună pavăză. Nu numai că nu simţea dorinţa de a o poseda fizic, dar se îngrozea chiar la gândul acesta. În schimb temerile romanticei Sofia Ivanovna, că Dmitri, cu firea lui integră şi hotărâtă, iubind fata, să nu vrea cumva să o ia de soţie, fără să ţină seamă de originea şi situaţia ei, erau mult mai îndreptăţite.

Întrucât dacă Nehliudov şi-ar fi dat limpede seama atunci de iubirea lui pentru Katiuşa şi mai ales dacă ar fi încercat cineva atunci să-l convingă că nu poate şi nu trebuie să-şi unească soarta cu o asemenea fată, s-ar fi putut foarte bine întâmpla ca el, cu firea lui hotărâtă şi loială, să-şi fi spus că nimic nu-l poate împiedica de a se căsători cu o fată pe care o iubeşte, oricine ar fi ea. Mătuşile însă nu îi vorbiră niciodată despre temerile lor şi el plecă fără să-şi dea bine seamă de iubirea lui pentru Katiuşa.

Era încredinţat că sentimentul pe care-l avea pentru ea era una dintre manifestările bucuriei de a trăi, care îi covârşea fiinţa şi pe care o împărtăşea şi această fată plăcută şi veselă. Dar în clipa plecării sale, când Katiuşa stătea pe treptele casei împreună cu mătuşile şi-l petrecea cu ochii ei negri, plini de lacrimi, care priveau niţel saşiu, simţi totuşi că lasă în urma lui ceva minunat şi drag, pe care nu-l va mai regăsi niciodată. Şi o tristeţe adâncă îi potopi sufletul.

— Rămâi cu bine, Katiuşa! Îţi mulţumesc pentru toate, spuse el peste boneta Sofiei Ivanovna, aşezându-se în trăsură.

— Cu bine, Dmitri Ivanovici, răspunse ea, cu vocea ei plăcută, mângâietoare, stăpânindu-şi lacrimile ce-i umpleau

ochii, şi fugi în coridor, unde putea să plângă în voie.

XIII.

Trecură trei ani, în care Nehliudov n-a mai văzut-o pe Katiuşa. O reîntâlni abia când, tocmai ieşit proaspăt ofiţer, în drum spre regiment se abătu din nou pe la mătuşile sale; acum însă nu mai semăna deloc cu tânărul care îşi petrecuse, cu trei ani în urmă, o vară la moşia lor.

Pe atunci fusese un tânăr cinstit, plin de abnegaţie, gata să se jertfească pentru o cauză dreaptă; acum era un egoist, pervertit şi rafinat, care nu-şi iubea decât propria desfătare. Pe atunci, lumea făcută de Dumnezeu îi părea o mare taină, pe care se străduia, cu bucurie şi încântare, s-o pătrundă; acum, totul în viaţă îi părea simplu şi limpede, determinat de condiţiile în care trăia. Pe atunci, simţea cât de însemnată şi de necesară este pentru el legătura cu natura şi cu oamenii care au trăit, au gândit şi au simţit înaintea lui – filosofii, poeţii; acum, însemnate şi necesare îi păreau instituţiile omeneşti şi legăturile cu camarazii. Pe atunci, femeia îi părea o fiinţă misterioasă şi fermecătoare, al cărei farmec se năştea tocmai din misterul ce o învăluia; acum, femeia, orice femeie, afară de cele din familia lui sau de soţiile prietenilor săi, avea pentru el o însemnătate foarte limpede: femeia era una dintre cele mai desăvârşite unelte pentru obţinerea unor desfătări din care apucase să guste. Pe atunci nu-i trebuiau bani: s-ar fi putut mulţumi cu mai puţin de o treime din ce-i dădea mama lui, fusese în stare să renunţe la moşia pe care i-o lăsase tatăl său şi să o împartă ţăranilor; acum, nu-i mai ajungeau cele 1500 de ruble pe care le primea lunar de la maică-sa şi i se întâmpla chiar să aibă un schimb de vorbe neplăcute cu dânsa din pricina asta. Pe atunci, considera că fiinţa lui spirituală este eul lui adevărat; acum, socotea că animalul sănătos şi puternic din el reprezintă adevărata lui fiinţă.

Şi toată această îngrozitoare schimbare se petrecuse în el numai din pricină că încetase de a mai avea încredere în sine însuşi şi începuse să creadă în ceilalţi. Şi asta pentru că

a trăi crezând în sine însuşi îi era mult prea greu: ar fi trebuit să rezolve fiecare problemă nu după cerinţa eului său animalic, veşnic în goană după plăceri superficiale, ci aproape totdeauna împotriva lui; iar având încredere în ceilalţi, nu trebuia să hotărască nimic, fiindcă totul era gata hotărât totdeauna împotriva eului său spiritual şi în folosul celui animalic. Mai mult, crezând în sine însuşi, era mereu dezaprobat de oameni, pe când, dacă avea încredere în ceilalţi, avea şi încuviinţarea celor din jur.

Aşa, de pildă, pe vremea când Nehliudov gândea, citea, vorbea despre Dumnezeu, despre dreptate, bogăţie şi sărăcie, toţi cei din preajma lui găseau că-i nelalocul lui, ba-i chiar puţin ridicol, iar mama şi mătuşa lui îi spuneau cu binevoitoare ironie: notre cher philosophe11

; pe câtă vreme când citea romane, spunea anecdote piperate, se ducea la teatrul francez să vadă vodeviluri caraghioase, despre care povestea apoi cu mult haz, toată lumea îl lăuda şi îl încuraja. Pe vremea când socotea că trebuie să fie cumpătat, purta o manta mai veche şi nu bea vinaţuri, cei din jur luau asta drept o ciudăţenie de-a lui sau drept dorinţa de a epata prin originalitate, şi dimpotrivă, când cheltuia o avere pentru vânătoare sau pentru mobilarea unui birou luxos şi extravagant, toţi îi lăudau gustul şi-i dăruiau lucruri de mare preţ. Pe vremea când era cast şi voia să rămână astfel până la însurătoare, rudele se arătau îngrijorate de sănătatea lui, încât mama lui mai degrabă se bucură aflând că fiul său a devenit un bărbat adevărat şi că i-a suflat unui prieten pe o oarecare franţuzoaică, iar la episodul cu Katiuşa şi la eventualitatea că Nehliudov să fi dorit să se însoare cu ea, prinţesa-mamă nu se putea gândi decât cu groază.

Tot aşa se întâmplase şi atunci când Nehliudov, ajuns la majorat, dăruise ţăranilor moşioara moştenită de la tată-său, fiindcă socotea proprietatea privată asupra pământului o nedreptate; fapta aceasta îi uluise pe mama lui şi pe neamurile sale mai apropiate şi fusese obiectul dojenilor şi

al veşnicelor glume din partea tuturor celorlalte rubedenii. I se spunea întruna că ţăranii cărora le dăduse pământ nu numai că nu se îmbogăţiseră, ci dimpotrivă, ajunseseră şi mai săraci, pentru ca deschiseseră trei cârciumioare şi nu-şi mai vedeau deloc de treabă. În schimb, când Nehliudov intră în regimentul de gardă şi cheltui în petreceri şi la cărţi împreună cu aristocraticii lui prieteni atâţia bani încât Elena Ivanovna fu nevoită să-şi retragă o parte din capital, faptul acesta o necăji prea puţin pentru că socotea că e firesc şi chiar bine să se vaccineze împotriva acestor nebunii de tânăr într-o societate aleasă.

La început, Nehliudov încercase să lupte, dar lupta era neînchipuit de grea pentru că tot ce el socotea bun, pe când credea încă în sine însuşi, ceilalţi socoteau că-i rău şi dimpotrivă tot ce el considera rău, cei din jurul lui considerau bun. Până la urmă, Nehliudov se dădu bătut, încetă să mai creadă în sine însuşi şi începu să creadă în ceilalţi. La început renunţarea îi provocase un sentiment de nemulţumire, dar această stare sufletească nu ţinu prea mult; foarte curând Nehliudov, care tot pe atunci începuse să fumeze şi să bea, încetă să se mai simtă nemulţumit, ba chiar dimpotrivă încerca o mare uşurare.

Astfel Nehliudov cu firea lui pătimaşă se dădu cu totul acestei vieţi noi, care se bucură de aprobarea tuturor celor din jur şi înăbuşi în el acel glas lăuntric care cerea altceva. Totul începuse după mutarea lui la Petersburg, culminând la intrarea lui în armată.

În general, slujba în armată îi strică pe oameni, punându-i în condiţiile unui huzur desăvârşit, adică ale unei lipse totale de muncă raţională şi folositoare, eliberându-i în acelaşi timp de îndatoririle comune tuturor oamenilor, în schimbul cărora le oferă numai onoarea convenţională a regimentului, a uniformei, a drapelului, şi, pe de o parte, o putere nelimitată asupra altor oameni, iar pe de altă parte o supunere de robi faţă de superiori. Dar, când la această pervertire a omului de către serviciul militar, cu onoarea

uniformei şi a drapelului, cu îngăduirea siluirii şi a uciderii pe care le aduce cu sine, se mai adaugă şi pervertirea prin bogăţie şi prin înrudire cu familia imperială, aşa cum se întâmplă în mediul regimentelor de gardă, ai căror ofiţeri sunt recrutaţi numai din familiile bogate şi vestite, atunci oamenii care cad sub influenţa acestei pervertiri ajung într-o stare de egoism vecin cu nebunia. Într-o astfel de stare se găsea şi Nehliudov de când intrase în serviciul militar şi începuse să duca o viaţă similară cu a camarazilor lui.

Tot ce avea de făcut era ca – îmbrăcat într-o uniformă impecabilă, bine periată, nu de el, ci de alţii, cu o casca şi cu arme fabricate, lustruite şi înmânate de asemenea de alţii – să călărească pe un armăsar falnic, crescut, dresat şi îngrijit tot de alţii, la instrucţie sau la paradă, laolaltă cu camarazii întru totul asemenea lui, să galopeze învârtind sabia în aer, să tragă focuri de puşca şi să-i înveţe pe alţii să facă acelaşi Jucru. Altă treabă nu aveau, şi oamenii cei mai sus-puşi, tineri său bătrâni, însuşi împăratul cu toţi cei din preajma lui nu numai că încuviinţau această meserie, dar chiar o lăudau şi le mulţumeau celor care se îndeletniceau cu ea. Pe lângă aceasta, ofiţerii socoteau că e corect şi chiar important, după instrucţie, să se adune în cluburi ofiţereşti sau la restaurantele cele mai de lux, ca să mănânce şi mai ales să bea împreună, risipind cu nemiluita banii care le veneau de-a gata, ca din cer; apoi urmau teatrele, balurile, femeile, apoi iar călăritul, învârtitul săbiilor, galopurile şi iar aruncatul banilor, băutura, jocul de cărţi, femeile.

Felul acesta de viaţă îi strică în chip deosebit pe militari, căci, dacă un civil duce un asemenea trai, nu se poate în adâncul sufletului său să nu se ruşineze de ceea ce face. Pe când militarii socotesc că e firesc să se poarte astfel, ba chiar se laudă şi se mândresc cu felul lor de viaţă, mai cu seamă pe timp de război, ceea ce s-a întâmplat şi cu Nehliudov, care a intrat în armată după ce Rusia declarase război Turciei. „Suntem gata să ne jertfim viaţa în război şi prin urmare traiul vesel şi lipsit de griji pe care-l ducem nu

numai că ni se poate ierta, dar ne este chiar neapărat necesar. De aceea trăim astfel.”

Asemenea gânduri nedesluşite erau în mintea lui Nehliudov în această perioadă a vieţii sale; era bucuros că se eliberase de toate constrângerile morale cu care se îngrădise până atunci şi trăia într-o stare continuă de egoism nebunesc.

În starea aceasta se găsea când se întoarse după trei ani să-şi revadă mătuşile.

XIV.

Nehliudov se abătu pe la mătuşi pentru că moşia lor era chiar în drumul lui spre regimentul pe care trebuia să-l ajungă din urmă, şi apoi pentru că ele îl rugaseră mult să le facă o vizită; dar mai ales să o revadă pe Katiuşa. Poate că în sufletul său se şi înfiripase un gând nesăbuit în privinţa fetei, sugerat de instinctul animalic care domnea acum în el, dar Nehliudov nu-şi dădu seama, el voia numai să mai ajungă o dată în locurile unde fusese cândva atât de fericit, să-şi revadă mătuşile un pic ridicole, dar simpatice şi cumsecade, care-l înconjurau întotdeauna, fără ca el să observe, cu dragoste şi admiraţie, şi s-o mai zărească o dată pe drăgălaşa Katiuşa, căreia îi păstra în suflet o amintire atât de plăcută.

Sosi la mătuşile lui pe la sfârşitul lui martie, în Vinerea Mare, pe o ploaie torenţială ce desfundase drumul; era ud până la piele şi îngheţat, dar voios şi exuberant, ca mai totdeauna în acea vreme. „Oare mai e la ele Katiuşa?” se întreba Nehliudov intrând cu echipajul în ograda străvechiului conac împrejmuită de un zid de cărămidă şi plină de zăpada căzută de pe acoperişuri. Se aşteptase s-o vadă alergând să-l întâmpine la auzul zurgălăilor, dar în locul ei se iviseră la intrarea de din dos două femei desculţe, cu poalele în brâu şi cu câte o găleată în mână, care spălau podelele. Katiuşa nu se arată nici la intrarea principală. Îi ieşi înainte numai Tihon, lacheul, cu un şorţ peste haină, ocupat şi el, se vede, cu curăţenia casei. În

antreu îl primi Sofia Ivanovna, în rochie de mătase şi cu o bonetă pe cap.

— Ce drăguţ din partea ta că ai venit! spuse ea, sărutându-l. Maşa se simte slăbită: s-a obosit la biserică. Ne-am împărtăşit.

— Să vă fie de bine, tanti Sofia, răspunse Nehliudov, sărutând mâinile Sofiei Ivanovna. Ah, iartă-mă, te-am udat!

— Du-te în odaia ta. Eşti ud leoarcă. Şi ce mustăţi ţi-au crescut!… Katiuşa, Katiuşa! Fă-i repede o cafea!

— Numaidecât! Răspunse din coridor un glas plăcut şi bine cunoscut.

Şi inima lui Nehliudov zvâcni de bucurie.„E aici!”. Parcă s-ar fi arătat soarele printre nori. Nehliudov, urmat de Tihon, se îndreptă voios spre fosta lui odaie să se schimbe.

Îi stătea pe buze să-l întrebe pe Tihon de Katiuşa: Ce mai face? Cum o duce? Nu cumva se mărită? Dar Tihon era atât de respectuos şi de grav, stărui atât de mult să-i toarne chiar el apă ca să se spele pe mâini, încât Nehliudov nu se încumetă să-l întrebe de Katiuşa şi se mulţumi să se intereseze numai de nepoţii lui, de bătrânul armăsar al fratelui său şi de Polkan, dulăul din curte. Toţi erau bine sănătoşi, în afară de Polkan, care turbase anul trecut.

Nehliudov tocmai îşi lepădase hainele ude şi începuse să se îmbrace, când auzi pe coridor nişte paşi repezi şi apoi o bătaie în uşă. Şi paşii şi bătaia în uşă îi erau cunoscute. Numai ea umbla şi bătea aşa.

Nehliudov îşi aruncă repede pe umeri mantaua udă şi se apropie de uşă.

— Intră!

Era ea, Katiuşa; neschimbată, doar parca şi mai drăgălaşă. Ochii ei negri, nevinovaţi, plini de zâmbet şi puţin saşii, priveau ca înainte, de jos în sus. Şi tot ca atunci, purta un şorţ alb şi curat. Aducea din partea mătuşilor un săpun parfumat, abia despachetat, şi două prosoape: unul mare, rusesc, celălalt pluşat; şi săpunul neatins, cu literele lui frumos gravate, şi ştergarele, şi Katiuşa însăşi erau la fel de

curate, proaspete, neatinse şi plăcute. Buzele ei dragi, plinuţe şi roşii, se încreţeau într-un zâmbet reţinut de bucurie nemăsurată, întocmai cum se întâmpla în trecut, de câte ori îl întâlnea.

— Bine aţi venit, Dmitri Ivanovici! rosti Katiuşa cu sfială şi se îmbujoră toată.

— Bine te-am găsit… v-am găsit, începu el, neştiind dacă se cuvine s-o tutuiască, şi se îmbujoră la fel ca şi dânsa. Eşti bine, sănătoasă?

— Mulţumim lui Dumnezeu!… Iaca, v-a trimis mătuşa dumneavoastră un săpun cu miros de trandafir, cel care vă place mai mult, spuse fata, aşezând săpunul pe masă şi prosoapele pe spetezele jilţurilor.

— Dumnealor au tot ce le trebuie, spuse Tihon, apărând independenţa musafirului şi arătând cu mândrie trusa mare, deschisă, a Lui Nehliudov, cu capace de argint şi cu o sumedenie de sticluţe, perii, pomezi, parfumuri şi tot soiul de obiecte de toaletă.

— Mulţumeşte-i, te rog, mătuşii din partea mea. O, ce bine-mi pare c-am venit! mai spuse Nehliudov, simţindu-şi sufletul potopit de aceeaşi lumină şi duioşie ca în trecut.

Fata zâmbi la vorbele lui şi ieşi din odaie.

Mătuşile, care totdeauna îl iubiseră pe Nehliudov, îl primiră de data aceasta cu şi mai multă dragoste ca de obicei. Dmitri pleca la război, unde putea fi rănit, ucis. Şi gândul acesta le tulbura.

Nehliudov avusese de gând să stea la mătuşi numai o zi şi o noapte, dar, revăzând-o pe Katiuşa, hotărî să rămână încă două zile, să sărbătorească Paştele împreună cu ele, şi-i dădu o telegramă lui Schonbock, prietenul şi camaradul său de regiment cu care trebuia să se întâlnească la Odesa, poftindu-l să vină şi el la conac.

Din clipa când Nehliudov o revăzu pe Katiuşa, vechiul sentiment pe care-l avusese cândva pentru ea se redeşteptă în sufletul lui. Acum, ca şi odinioară, nu putea să vadă fără emoţie şorţul alb al fetei, nici să-i audă paşii, glasul sau

râsul, fără să tresară de bucurie; nu putea să se uite în ochii ei negri ca mura umedă, fără un sentiment de duioşie, mai cu seamă când ea zâmbea; dar mai ales nu putea să vadă fără tulburare cum roşea de câte ori se întâlneau. Simţea că este îndrăgostit, dar nu ca odinioară, când dragostea lui era pentru el o taină, pe care nu îndrăznea să şi-o mărturisească, şi când era încredinţat că nu poţi iubi decât o singură dată în viaţa; acum ştia că e îndrăgostit şi se bucura de această dragoste, presimţind nelămurit – deşi căuta să-şi ascundă acest lucru – ce însemna iubirea şi la ce anume putea să-l ducă.

În Nehliudov, ca de altminteri în orice fiinţă umană, vieţuiau doi oameni: unul – spiritual, năzuind spre un bine care să fie şi binele celorlalţi; celalalt – animalic, căutând să-i fie bine numai lui personal şi care pentru asta ar fi fost în stare să jertfească binele întregii omeniri. În acea perioada de egoism vecin cu nebunia, în care ajunsese datorită vieţii de la Petersburg şi din armată, omul-animal domnea în el şi înăbuşise cu desăvârşire pe cel al spiritului. Dar de îndată ce o văzu pe Katiuşa şi sentimentul din trecut reînvie în sufletul lui, omul spiritual din el prinse viaţă şi începu să-şi ceară drepturile. Din clipa aceea, în fiinţa lui Nehliudov se porni o luptă inconştientă, care ţinu tot timpul celor două zile până la Paşte.

În adâncul inimii, ştia că ar trebui să plece, că n-avea rost să mai zăbovească la mătuşi, ştia că nu putea să iasă nimic bun din asta, dar era cuprins de o bucurie şi de o plăcere atât de mari, că nu voia să se gândească la nimic şi rămase la conac.

Sâmbătă seara, în ajunul Sfintei învieri a lui Christos, preotul cu diaconul şi cu dascălul parohiei veniră cu sania, străbătând cu greu – după chiar spusele lor – băltoacele şi drumul pe alocurea rămas fără zăpadă de-a lungul celor trei verste care despărţeau biserica de conacul mătuşilor, ca să slujească învierea.

Nehliudov ascultă toată slujba, împreună cu cele două mătuşi şi cu slugile de la conac, tot trăgând cu coada ochiului la Katiuşa, care stătea lângă uşă şi aducea cădelniţa; apoi, după ce îi îmbrăţişă pe preot şi pe mătuşile sale cum cere datina, spunându-le „Christos a înviat”, se pregătea tocmai să meargă la culcare, când auzi pe coridor că Matriona Pavlovna, bătrâna cameristă a Mariei Ivanovna, împreună cu Katiuşa se duc la biserică pentru a sfinţi cozonacii şi pasca. „Merg şi eu”, îşi zise Nehliudov.

Drumul până la biserică era atât de desfundat, că nu era chip să-l străbaţi nici cu carul şi nici cu sania; de aceea Nehliudov, care poruncea la conacul mătuşilor sale ca la el acasă, ceru să fie înşeuat armăsarul de călărie, poreclit „calul fratelui” şi, în loc să se culce, se îmbrăcă într-o tunică strălucitoare, cu pantaloni de călărie strâns lipiţi pe coapse, îşi puse mantaua, încălecă pe bătrânul armăsar prea bine hrănit şi greoi, care necheza întruna, şi o pomi în noapte, prin zăpadă şi bălţoace, spre biserică.

XV.

Această noapte de înviere a rămas pentru Nehliudov una dintre cele mai luminoase şi mai vii amintiri din viaţa lui.

Când, în bezna nopţii luminată pe alocurea de licăritul slab al zăpezii, ajunse la biserica şi intră în curte, plescăind prin bălţoace cu armăsarul care îşi mişca urechile ciulite, speriat de opaiţele aprinse de jur împrejurul clădirii, slujba începuse.

Ţăranii, de îndată ce-l recunoscură pe nepotul Mariei Ivanovna, îl călăuziră spre un loc mai uscat, unde să poată descăleca, îi luară calul ca să-l priponească şi îl conduseră înăuntru. Biserica gemea de enoriaşi în straie de sărbătoare.

În dreapta erau ţăranii: bătrânii gătiţi cu sumane de şiac, cu opinci şi obiele albe, curate; cei tineri cu caftane noi de postav, încinşi cu brâie viu colorate, şi cu cizme. În stânga erau femeile cu broboade roşii de mătase, cu podiovci de catifea încreţite la brâu şi mâneci roşii-aprinse, cu fuste

albastre, verzi, roşii sau pestriţe; în picioare purtau ghete ţintuite. În spatele lor stăteau băbuţele, modest îmbrăcate cu broboade albe şi caftane sure, cu catrinţe străvechi şi cu ghete sau cu opinci noi. Între cele tinere şi cele bătrâne erau rânduiţi copiii, frumos gătiţi, cu părul dat cu ulei. Bărbaţii îşi făceau cruce şi se înclinau, aruncându-şi apoi părul pe spate cu o mişcare a capului; femeile, mai cu seamă cele bătrâne, cu ochii spălăciţi de ani, pironiţi pe câte o icoană înconjurată de lumânări, îşi apăsau tare degetele strânse pentru închinăciune pe basmaua de pe frunte, pe pântece şi pe umeri, şi, şoptind vorbe neauzite, se plecau adânc din mijloc sau cădeau în genunchi. Luând pildă de la cei vârstnici, copiii se închinau şi ei de zor, mai ales când se simţeau priviţi. Catapeteasma aurită strălucea de lumina lumânărelelor ce împrejmuiau bogat lumânările mari împodobite cu fir daurit. Candelabrul era şi el plin de lumânări, iar din strană se auzeau cântările vesele ale corului, alcătuit de bunăvoie din enoriaşi, cu răcnetele asurzitoare ale başilor şi glăscioarele subţiri ale băietanilor.

Nehliudov îşi făcu drum până în faţă. Acolo, la mijloc, stătea protipendada: moşierul cu nevasta şi cu feciorașul îmbrăcat în costum de marinar, poliţaiul, telegrafistul, negustorul cu cizme cu carâmbul larg, primarul cu medalia în piept şi la dreapta amvonului, în spatele moşieresei, Matriona Pavlovna, într-o rochie liliachie cu ape, pe umeri cu un şal alb cu chenar colorat, şi Katiuşa, într-o rochie albă cu cute pe piept, încinsă cu un cordon albastru, şi cu o fundiţă roşie în părul ei negru.

Toate celea aveau o înfăţişare de sărbătoare, de măreţie, erau pătrunse de bucurie şi de încântare: preoţii în odăjdii strălucitoare de argint cu cruci de aur, diaconii şi dascălul cu stihare cusute cu fire de argint şi aur, cântăreţii gătiţi şi cu părul uns, cântările voioase şi cadenţate, nenumăratele binecuvântări pe care le dădeau preoţii norodului, cu cele trei lumânări înmănuncheate şi împodobite cu flori, însoţite de cuvintele „Christos a înviat!”, „Christos a înviat!” Toate

erau minunate, dar cea mai minunată era Katiuşa în rochia ei albă, încinsă cu cordonul cel albastru, cu funda mică roşie în părul ei negru şi cu ochii strălucind de o încântare fără margini.

Nehliudov simţea că fata l-a văzut fără să-şi fi întors capul. Apoi s-a încredinţat că aşa este, în clipa când trecu foarte aproape de ea, înaintând spre altar. N-avea nimic să-i spună, dar trecând pe lângă dânsa născoci ceva:

— Mătuşă-mea a zis ca o să mănânce pască sfinţită după a doua liturghie.

Sângele tânăr năvăli în obrajii drăgălaşi ai fetei, cum se întâmpla de câte ori îl vedea, iar ochii ei negri, sclipind de râs şi bucurie, îl priviră cu candoare de jos în sus şi rămaseră aţintiţi asupra lui Nehliudov.

— Ştiu, răspunse Katiuşa, zâmbind.

În clipa aceea, dascălul, care îşi făcea drum prin mulţime cu un ibric de aramă în mână, trecu pe lângă fată şi, fără s-o privească, o atinse cu poala stiharului. O atinsese cu siguranţă numai din stimă pentru Nehliudov, pe care căutase să-l ocolească. Dar lui Nehliudov i se păru ciudat că dascălul nu înţelege că tot ce exista acolo şi pretutindeni pe pământ există numai pentru Katiuşa şi că poţi trece nepăsător pe lângă orice, numai pe lângă ea nu, pentru că ea este miezul tuturor lucrurilor. Pentru ea strălucea aurul catapetesmei, pentru ea ardeau lumânările din policandru şi din sfeşnice, pentru ea răsuna cântarea cea plină de bucurie: „Paştele Domnului, veseliţi-vă, oameni…” Şi tot ce era bun pe lumea asta era pentru ea. Îi părea ca şi fata îşi dă seama că toate astea sunt pentru ea. Aşa i se părea lui Nehliudov de câte ori privea pe furiş trupul ei mlădiu, în rochia albă cu cute, obrazul ei plin de încântare şi de reculegere, pe care citea limpede că tot ce cânta în sufletul lui cânta şi în sufletul ei.

În intervalul dintre prima şi a două liturghie, Nehliudov ieşi din biserică. Oamenii îi făceau loc şi-l salutau cu plecăciune. Unii îl cunoşteau, alţii întrebau: „Cine este?”. Se

opri în pridvorul bisericii. Îl înconjurară numaidecât cerşetorii: le împărţi tot mărunţişul din pungă, apoi coborî treptele în curte.

Se lumina de ziuă, dar soarele nu răsărise încă. Unii se risipeau pe lângă mormintele din jurul bisericii. Katiuşa mai rămăsese în biserica şi Nehliudov se opri în aşteptarea ei.

Oamenii tot mai ieşeau în valuri din biserică, bocănind cu ţintele cizmelor pe dalele de piatră, coborau treptele şi se răspândeau prin ograda bisericii şi prin cimitir.

Un moş împovărat de ani, cofetarul Mariei Ivanovna, căruia îi tremura capul de bătrâneţe, îl opri pe Nehliudov şi-l îmbrăţişă spunându-i „Christos a înviat!”, iar femeia lui, o băbuţă cu gâtul zbârcit ce i se întrezărea prin broboada de mătase, scoase dintr-o basma un ou galben ca şofranul şi-l întinse lui Nehliudov. Tot atunci se apropie de el un alt ţăran tânăr şi vânjos, cu faţă zâmbitoare, încins cu un brâu verde peste haina lunga încreţită la mijloc.

— Christos a înviat! spuse el, cu ochii râzători şi, dându-se mai aproape de Nehliudov, îl învălui în mirosul lui frust, dar plăcut de ţăran, şi gâdilându-l cu bărbuţa cârlionţată, îl sărută de trei ori pe gură, cu buzele-i tari şi proaspete.

În timp ce Nehliudov se săruta cu ţăranul cel tânăr şi primea de la el un ou vopsit în cafeniu, se arătară la intrare rochia liliachie cu ape a Matrionei Pavlovna şi căpşorul negru, drăgălaş, cu fundiţă roşie, al Katiuşei.

Fata îl zări numaidecât, peste capetele celor ce mergeau înaintea ei, şi Nehliudov văzu cum i se luminează deodată faţa.

Katiuşa şi Matriona Pavlovna ieşiră în pridvor şi se opriră să le împartă pomeni cerşetorilor. Unul dintre ei, cu o cicatrice roşie în locul nasului, se apropie de Katiuşa. Fata scoase ceva din băsmăluţă, îl milui pe cerşetor, apoi îşi apropie faţa de dânsul şi, fără să vădească cea mai mică silă, ci dimpotrivă, cu aceeaşi strălucire în ochi, îl sărută de trei ori. În timp ce-l săruta pe cerşetor, ochii fetei întâlniră

privirea lui Nehliudov, iar lui i se păru că citeşte în ei întrebarea: e bine ce fac?

„Da, da, draga mea! E bine! Totul e minunat şi te iubesc.”

Femeile coborâră din pridvor şi Nehliudov se apropie de Katiuşa. Nu voia s-o sărute. Voia numai să fie mai aproape de dânsa.

— Christos a înviat! spuse Matriona Pavlovna, înclinând puţin capul pe o parte şi zâmbind într-un fel care însemna: astăzi suntem toţi egali, şi, după ce-şi şterse gura cu batista strânsă ghem, îi întinse buzele.

— Adevărat a înviat! îi răspunse Nehliudov şi o sărută. Apoi Nehliudov se uită la Katiuşa. Fata se îmbujoră şi se apropie îndată de dânsul.

— Christos a înviat, Dmitri Ivanovici!

— Adevărat a înviat! îi răspunse el. Se sărutară de două ori, apoi se opriră o clipă de parcă s-ar fi întrebat dacă trebuie să se mai sărute o dată, şi, hotărând pesemne că trebuie, se sărutară şi a treia oară şi zâmbiră amândoi.

— Nu mergeţi la preot? întrebă Nehliudov.

— Nu, Dmitri Ivanovici. O să stăm puţin aici, rosti Katiuşa cu o sforţare, ca după o trudă dătătoare de mulţumire, trăgând din plin aerul în piept şi privindu-l adânc în ochi cu ochii ei niţel saşii, plini de supunere, de inocenţă şi iubire.

În dragostea dintre un bărbat şi o femeie este întotdeauna o clipă când iubirea ajunge la apogeul ei, când nu are în ea nimic conştient, nimic cugetat, şi nici senzual. O asemenea clipă trăi Nehliudov în acea noapte a Sfintei Învieri a lui Christos. Când încerca acum să şi-o reamintească pe Katiuşa în toate chipurile în care o văzuse vreodată, acea clipă le întuneca pe celelalte toate. Căpşorul negru, lucios, rochia albă în cute ce-i cuprindea trupul mlădiu, cu pieptul feciorelnic, roşeaţa obrajilor, duioşia ochilor negri, strălucitori, care priveau puţintel saşiu din pricina nopţii de veghe, şi în toată fiinţa ei două trăsături de seamă: curăţia iubirii ei feciorelnice nu numai pentru el – şi el ştia asta – ci pentru toţi şi pentru toate, şi nu numai pentru ce este bun

şi frumos pe lume, ci chiar pentru milogul pe care-l sărutase.

Nehliudov ştia că fiinţa ei purta în sine această iubire, fiindcă în acea noapte şi-n acea dimineaţă de Paşti o simţea şi el însuşi, şi înţelegea că în această iubire, ei erau una.

O, dacă lucrurile s-ar fi oprit numai la sentimentul încercat de el în acea noapte! „Da, toată acea cumplită întâmplare s-a petrecut după noaptea aceea a Sfintei Învieri a lui Hristos!” gândea Nehliudov acum, stând la fereastra camerei juraţilor.

XVI.

Întors de la biserică, conform datinei, Nehliudov mâncă pască sfinţită împreună cu mătuşile sale şi, ca să mai prindă puteri, după obiceiul căpătat la armată, bău votca şi vin, apoi se duse în odaia sa şi adormi pe loc, aşa îmbrăcat cum era. Îl trezi o bătaie în uşă. După felul cum ciocănea, Nehliudov înţelese că era ea şi se ridică în capul oaselor, frecându-se la ochi, somnoros încă, şi întinzându-se.

— Tu eşti, Katiuşa? Intră, spuse el, coborând din pat. Fata deschise uşa.

— Vă pofteşte la masă, zise ea.

Purta aceeaşi rochie albă; numai funda din păr nu o mai avea. Îl privi în ochi, cu faţă luminată de zâmbet, ca şi cum i-ar fi vestit o bucurie mare şi neaşteptată.

— Vin îndată, răspunse Nehliudov şi luă pieptenele să-şi netezească părul.

Fata mai zăbovi o clipă. El văzu asta şi, aruncând pieptenele din mână, se îndreptă spre dânsa. Dar chiar în aceeaşi clipă ea se-ntoarse în loc cu o mişcare vioaie şi porni cu paşii ei uşori şi iuţi pe lăicerul coridorului.

„Prost am fost, se dojeni Nehliudov, de ce n-am oprit-o?”

Şi dintr-un salt o ajunse din urmă pe coridor.

Ce voia de la dânsa nici el nu ştia. Dar îi părea că, atunci când a intrat la el în odaie, ar fi trebuit să facă un lucru pe care-l făceau toţi în asemenea împrejurare şi pe care el nu l-a făcut.

— Aşteaptă, Katiuşa, îi spuse el. Fata întoarse capul.
— Ce doriţi? întrebă ea apoi, oprindu-se.
— Nimic, numai…
Şi cu sforţare ca să-şi învingă firea, amintindu-şi ce fac îndeobşte toţi ceilalţi în asemenea împrejurare, o cuprinse pe Katiuşa de mijloc.
Ea rămase nemişcată şi-l privi în ochi.
— Nu trebuie, Dmitri Ivanovici, nu trebuie, spuse ea, înroşindu-se până la lacrimi, şi împinse cu mâna ei aspră şi puternică braţul ce-o strângea de talie.
Nehliudov îi dădu drumul şi o clipă nu numai că-i fu ruşine şi se simţi stingherit, dar îi fu chiar scârbă de el însuşi. Ar fi trebuit atunci să-şi asculte glasul inimii, dar el nu înţelese că acea ruşine şi acea silă de el însuşi izvorau din sentimentele lui cele mai nobile; dimpotrivă, i se părea că ceea ce vorbeşte într-însul este numai prostia lui şi că trebuie neapărat să facă şi el ceea ce fac toţi ceilalţi.
Atunci o mai ajunse o dată din urmă, o cuprinse iar şi o sărută pe gât. Şi sărutarea lui nu mai semăna cu cele dintâi: prima pe care i-o dăduse cândva aproape fără să-şi dea seama, după tufa de liliac, celelalte chiar în acea dimineaţă la biserică. Sărutarea de acum prevestea ceva înspăimântător şi fata înţelese asta.
— Ce-aţi făcut? strigă ea, ca şi cum Nehliudov ar fi spart pentru totdeauna un lucru neasemuit de scump, şi se depărtă în fugă de el.
Nehliudov intră în sufragerie. Mătuşile lui, îmbrăcate de sărbătoare, stăteau în picioare lângă masă cu gustări, împreună cu doctorul şi o vecină. Totul decurgea cum nu se poate mai obişnuit, numai în sufletul lui Nehliudov era furtună. Nu pricepea nimic din ce i se spunea, răspundea alandala şi nu se gândea decât la Katiuşa; avea încă vie în el senzaţia sărutului pe care i-l dăduse pe coridor şi nu se mai putea gândi la nimic altceva. Când intră ea în sufragerie, el – fără să ridice ochii – îi simţea cu toată fiinţa lui prezenţa şi

trebuia să-şi pună toată voinţa la încercare ca să nu se uite la ea.

Îndată după masă, Nehliudov se retrase în odaia lui şi umblă multă vreme, măsurând-o în lung şi-n lat, cuprins de o adâncă tulburare, şi cu urechea aţintită la zgomotele casei, aşteptând să audă paşii ei. Animalul din el nu numai că-şi ridicase capul, dar călcase cu totul în picioare fiinţa lui spirituală, cea care trăia în el la prima lui venire şi chiar în acea dimineaţa, la biserică; şi acum acest animal înspăimântător pusese stăpânire pe sufletul său. Dar, deşi Nehliudov o pândi neîncetat pe Katiuşa, nu izbuti în acea zi să rămână singur cu ea. Pesemne că fata îl ocolea. Pe seară însă Katiuşa avu treaba în odaia vecină cu a lui. Doctorul rămânea peste noapte la conac şi ea trebuia să-i facă patul. Auzindu-i paşii, Nehliudov, călcând tiptil şi ţinându-şi răsuflarea, de parcă s-ar fi pregătit pentru o fărădelege, intră după ea.

Katiuşa, cu amândouă mâinile vârâte într-o faţă de pernă curată şi ţinând de colţuri perna pe care voia s-o înfeţe, întoarse capul şi-i zâmbi; numai ca de astă dată, zâmbetul ei nu era nici vesel, nici fericit ca altădată, ci plin de spaimă şi jalnic. Zâmbetul acesta părea să-i spună că ceea ce face el e urât. O clipă, Nehliudov se opri. În clipa aceea, o luptă în sufletul lui mai era cu putinţă. Deşi foarte slab, glasul iubirii adevărate pentru fată se mai auzea în el, şi acest glas îi vorbea de ea, de sentimentele ei, de viaţa ei. Dar un alt glas îi spunea: Bagă de seamă! Ai să laşi să-ţi scape plăcerea ta, bucuria ta. Şi glasul acesta din urmă îl sugrumă pe cel dintâi. Nehliudov se apropie de fată cu paşi hotărâţi şi o patimă înspăimântătoare, nestăvilită, animalică puse stăpânire pe el.

Fără să-i dea drumul din strânsoarea braţelor sale, Nehliudov o aşează pe pat şi, simţind că mai e ceva de făcut, se aşează şi el alături.

— Dmitri Ivanovici, dragul meu, vă rog din suflet, lăsaţi-mă, se rugă fata cu glasul plin de jale. Uite, vine Matriona

Pavlovna! strigă ea apoi, smucindu-se din îmbrăţişarea lui. Într-adevăr, se auzeau paşi pe coridor.

— Atunci să ştii că la noapte vin la tine, îi spuse Nehliudov. Dormi singură, nu?

— Vai, ce vă vine în minte?! Pentru nimic în lume! Nu trebuie! spunea fata numai cu buzele, căci toată făptura ei, tulburată şi ruşinată, spunea cu totul altceva.

Cea care se apropiase de uşă era într-adevăr Matriona Pavlovna. Femeia intră în odaie, cu o plapumă pe braţ şi, după ce-i aruncă lui Nehliudov o privire plină de dojană, o mustră cu asprime pe Katiuşa pentru că nu luase plapuma care trebuia.

Nehliudov ieşi tăcut din odaie. Nici măcar nu-i era ruşine. După felul cum îl privise Matriona Pavlovna, văzuse că femeia îl osândeşte, ştia că are dreptate, ştia că ceea ce face el e urât, dar patima animalică, scăpată din frâul iubirii adevărate pentru fată, îl luase cu totul în stăpânirea ei şi domnea nestingherită, neţinând seama de nimic. Acum ştia ce trebuie să facă pentru a-şi satisface simţurile şi căuta prilejul s-o facă.

În toată seara aceea nu-şi mai găsea locul; aici intra la mătuşi, aici ieşea de la ele, se ducea în odaia lui sau pe afară, în pridvorul casei, şi n-avea decât un singur gând: cum s-o vadă singură. Fata însă căuta să-l ocolească şi Matriona Pavlovna la rândul ei n-o scăpa nici ea o clipă din ochi.

XVII.

Astfel trecu seara şi veni noaptea. Doctorul se duse să se culce şi mătuşile se retraseră şi ele. Nehliudov ştia că Matriona Pavlovna era acum în dormitorul mătuşilor şi că în odaia slujnicelor, Katiuşa a rămas singură. Ieşi iar în pridvor. Afară era întuneric, umed şi cald şi se lăsase acea pâclă lăptoasă, care primăvara goneşte ultimele zăpezi sau, dimpotrivă, se încheagă din topirea ultimelor zăpezi, şi care acum umplea tot văzduhul. Dinspre râul ce curgea în vale,

sub coastă, la vreo sută de paşi de casă, veneau zgomote ciudate – se spărgea gheaţa.

Nehliudov coborî treptele şi, călcând peste băltoace pe zăpada îngheţată, se apropie de fereastra camerei slujnicelor. Inima îi bătea aşa de tare în piept, că-i auzea limpede bătăile; răsuflarea ba i se tăia, ba izbucnea într-un oftat adânc. În camera slujnicelor ardea o lampă mică. Katiuşa, aşezată singură lângă masă, era dusă pe gânduri, cu ochii aţintiţi în gol. Nehliudov rămase mult timp nemişcat, uitându-se la ea, curios să vadă ce face când crede că n-o vede nimeni. Katiuşa şezu vreo două minute nemişcată, apoi ridica ochii, zâmbi şi clătină din cap, ca şi cum s-ar fi dojenit pe ea însăşi, apoi, schimbându-şi poziţia, puse cu o mişcare iute amândouă mâinile pe masă şi-şi aţinti iarăşi privirile în gol.

Nehliudov stătea la fereastră şi, cu ochii la Katiuşa, asculta fără să vrea bătăile propriei inimi şi zgomotele ciudate ce veneau dinspre râu. Acolo, de vale, la râu, sub ceaţa alburie, se săvârşea o muncă lentă dar, continuă şi se auzea când un huruit, când o pârâitură, când clinchetul ca de sticlă al gheţii subţiri sparte.

Stătea neclintit, cu ochii pironiţi pe faţa Katiuşei, gânditoare şi chinuită de o luptă lăuntrică, şi-i era milă de ea, dar, lucru ciudat: mila aceasta îi stârnea şi mai mult patima. Iar patima aceasta îl cuprinse pe de-a-ntregul.

Ciocăni uşor în geam. Fată tresări ca atinsă de un curent electric şi o mare spaimă se zugrăvi pe chipul ei. Dar numaidecât sări de pe scaun, se apropie de fereastră şi îşi lipi fruntea de geam. Expresia de spaimă nu i se şterse de pe faţă nici când, apărându-şi ochii cu palmele streaşină, îl recunoscu pe Nehliudov. Faţa ei era neobişnuit de serioasă: niciodată n-o mai văzuse astfel. Katiuşa îi zâmbi răspunzându-i la zâmbet, numai în semn de supunere, căci în sufletul ei nu era urmă de zâmbet, ci numai teamă. El îi făcu semn cu mâna să iasă afară. Dar fata clătină din cap că nu, şi rămase mai departe lângă fereastră. El îşi apropie din

nou faţa de geam şi se pregătea s-o strige să vină afară, dar tocmai în clipa aceea fata se întoarse spre uşa, chemată pesemne de cineva. Nehliudov se depărtă de fereastră. Ceaţa era atât de deasă, că la cinci paşi de casă nu se mai zăreau ferestrele; clădirea părea o grămadă neagră dinăuntrul căreia străbătea lumina lămpii ce părea roşietică, uriaşă. Dinspre râu se auzea acelaşi huruit ciudat, acelaşi foşnet, trosnet şi clinchet de gheaţă. Undeva, nu departe, în ceaţă, răsună cântatul unui cocoş, la care răspunseră alţii, de aproape; apoi, departe de sat, se porniră pe întrecute alte glasuri de cocoş, care se contopiră într-o singură cântare prelungită. Jur-împrejur, în afara zgomotelor de la râu, domnea liniştea. Era al doilea cântat al cocoşilor din acea noapte.

Nehliudov se plimbă încolo şi încoace pe după colţul casei, nimeri de câteva ori cu piciorul în băltoace şi se apropie iar de fereastra odăii slujnicelor. Lampa ardea încă, şi Katiuşa şedea iar la masă cu un aer de nehotărâre parcă. Cum se apropie Nehliudov de fereastră, ea îşi aţinti ochii într-acolo. Nehliudov bătu în geam. Fără să se mai uite cine a bătut, fata ieşi în fugă din odaie şi Nehliudov auzi scârţâitul uşii de afară. El o aştepta lângă intrare şi, fără un cuvânt, o cuprinse în braţe. Ea se lipi de dânsul, ridică faţa spre el şi îi întâmpină cu buzele sărutarea. Stăteau amândoi la colţul casei, pe un loc dezgolit de zăpadă şi zbicit, iar în Nehliudov creştea din ce în ce mai mult o dorinţă chinuitoare, nepotolită. Deodată uşa de la intrare plescăi şi scârţâi şi se auzi glasul mânios al Matrionei Pavlovna:

— Katiuşa!

Fata se smuci din braţele lui şi se întoarse în odaia slujnicelor. Nehliudov auzi clămpănitul cârligului pus. Apoi totul se linişti, ochiul roşu din fereastră se stinse şi nu rămase decât ceaţa din jur şi huruitul dinspre râu.

Nehliudov se apropie de fereastră, dar nu se mai vedea nimic. Bătu, dar nu primi nici un răspuns. Atunci se întoarse în casă pe uşa mare din faţă, dar nu izbutea să adoarmă. Îşi

scoase cizmele şi o porni desculţ de-a lungul coridorului, spre uşa ei, care era alături de odaia Matrionei Pavlovna. Mai întâi se opri să asculte sforăitul liniştit al bătrânei şi, tocmai când era gata să intre, Matriona Pavlovna tuşi şi se întoarse în patul ei scârţâitor. Nehliudov încremeni şi rămase locului vreo cinci minute. Când se făcu din nou linişte şi se auzi sforăitul paşnic al bătrânei, se furişă tiptil mai departe, având grijă să calce pe unde nu scârţâia podeaua, şi se apropie de uşa fetei. Din odaia ei nu se auzea nici un zgomot. Era pesemne trează, altminteri i-ar fi auzit răsuflarea. Dar abia apuca să şoptească „Katiuşa!”şi fata sări din pat, se apropie de uşă şi începu să-l roage, cu glas care voia să pară supărat, să plece.

— Ce mai e şi asta? Se poate? O să audă mătuşile! şopteau buzele ei, pe când toată fiinţa spunea:Sunt a ta”.

Şi numai acest lucru îl auzea Nehliudov.

— Deschide numai o clipă! Te implor, se ruga el, fără să mai ştie bine ce spune.

Ea tăcu, dar îndată se auzi zgomotul uşor al mâinii ei, bâjbâind după cârlig. Apoi cârligul căzu zăngănind şi Nehliudov intră în odaie. Cum intră, o cuprinse aşa cum era, în cămaşa ei aspră de pânză, cu braţele goale, o ridică în braţe şi o duse pe sus.

— Ah, ce faci! şoptea ea.

Dar el nu-i asculta vorbele şi o ducea în odaia lui.

— Lasă-mă, nu trebuie, se ruga fata, strângându-se tot mai mult la pieptul lui.

Când Katiuşa pleca de la dânsul, tăcută şi tremurând toată, fără să răspundă la vorbele lui, Nehliudov ieşi iar în pridvorul conacului şi se opri acolo, încercând să pătrundă înţelesul celor întâmplate.

Afară se luminase puţin; de din vale, dinspre râu, trosnetul, huruitul şi clinchetul gheţii creşteau mereu, adăugându-li-se acum şi susurul apei. De după perdeaua de ceaţă ce se lăsa încet spre pământ se străvedea hârbul lunii ştirbite, luminând mohorât ceva negru şi înspăimântător.

„Ce să însemne toate acestea? Mi s-a întâmplat o mare fericire sau o mare nenorocire?” se întrebă el. „Aşa se întâmplă de când lumea, toţi fac la fel”, îşi zise el şi se duse la culcare.

XVIII.

A doua zi veni să-l ia pe Nehliudov veselul şi distinsul Schonbock, care cuceri cu totul inima mătuşilor prin eleganţa lui, buna-cuviinţă, veselia, generozitatea şi prin dragostea ce o arăta faţă de Dmitri. Dărnicia lui, deşi le plăcu mult mătuşilor, le lăsă totuşi oarecum nedumerite, într-atât era de lipsită de măsură. Cerşetorilor orbi veniţi la conac le dădu o rublă; servitorilor le împărţi bacşiş cincisprezece ruble, iar când Siuzetka, căţeluşa albă a Sofiei Ivanovna, îşi zdreli laba până la sânge, Schonbock fără să stea o clipă pe gânduri îşi rupse în fâşii batista de batist fin cu dunguliţe pe margine (Sofia Ivanovna ştia ca o duzină de batiste dintr-acestea costă cel puţin cincisprezece ruble) şi bandajă rana Siuzetkăi. Mătuşile nu mai întâlniseră în viaţa lor tineri ca dânsul şi n-aveau de unde să ştie că acest Schonbock avea două sute de mii de ruble datorii, pe care ştia bine că n-o să le poată plăti vreodată, aşa că douăzeci şi cinci de ruble mai mult sau mai puţin nu contau.

Schonbock rămase o singură zi la conac şi în noaptea următoare plecă împreună cu Nehliudov. Nu mai puteau rămâne, căci era ultimul termen de prezentare la regiment.

În acea zi, ultima petrecută la mătuşi, când era încă atât de vie amintirea nopţii trecute, în sufletul lui Nehliudov se înfruntau două sentimente: unul – arzător, plin de patimă la amintirea dragostei trupeşti (care de altfel nu-i îndreptăţise nici pe departe aşteptările), amestecat cu oarecare mulţumire a ţelului atins; celălalt – conştiinţa că a săvârşit o fapta urâtă, faptă ce se cuvine îndreptată, şi nu pentru Katiuşa, ci pentru sine.

În acea stare de egoism vecin cu nebunia la care ajunsese, Nehliudov nu se gândea decât la el, întrebându-se cum ar fi

privită de ceilalţi, în cazul când s-ar afla, purtarea lui faţă de Katiuşa, şi nicidecum la ceea ce putea să fie în sufletul ei şi nici la ce se va întâmpla cu ea în viitor.

Se gândea cum Schonbock bănuieşte legătura lui cu Katiuşa şi asta îi măgulea amorul propriu.

— Acum înţeleg dragostea ta subită pentru mătuşi, îi spusese Schonbock, când o zărise pe Katiuşa, acum înţeleg de ce ai rămas la ele o săptămână. În locul tău aş fi făcut la fel. E încântătoare!

Se mai gândea că, deşi îi părea rău să plece chiar atunci, fără să se fi bucurat din plin de dragostea pe care i-o oferea fata, această plecare forţată avea şi o parte bună, punând brusc capăt unei legături pe care i-ar fi fost greu s-o ducă mai departe. Se mai gândea că trebuie să-i dea nişte bani fetei, nu atât pentru ea, nici pentru că i-ar putea fi de folos, ci pentru că aşa se obişnuieşte şi pentru că toţi l-ar socoti necinstit, dacă nu i-ar plăti după ce şi-a făcut cheful cu ea. De aceea îi şi pregăti o sumă de bani, cât socoti el că s-ar cuveni după treapta socială a fiecăruia dintre ei.

În ziua plecării, după masă, o aştepta în tindă. Fata se aprinse toată când îl văzu şi voi să treacă mai departe, arătându-i din ochi uşa deschisă de la odaia slujnicelor, dar el o opri.

— Vreau să-mi iau rămas-bun de la tine, îi zise el, mototolind în palmă plicul cu hârtia de o suta de ruble. Uite, eu…

Fata ghici ce vrea să spună, se încruntă, scutură din cap şi îi împinse mâna în lături.

— Ba nu, ia, îndrugă el, vârându-i plicul în sân şi, ca şi cum s-ar fi ars, se crispă la faţă cu un geamăt şi se întoarse fuga în odaia lui.

Şi multă vreme mai umblă de colo până colo prin odaie, strâmbându-se şi chiar tresărind şi oftând lung, ca de o durere fizică, de îndată ce îşi amintea scena trăită.

„Dar ce poţi face? Aşa se-ntâmplă totdeauna. Aşa a fost cu Schonbock şi cu guvernanta despre care mi-a povestit: aşa

a fost cu unchiul Grişa; aşa a fost şi cu tatăl meu, când a stat la ţara şi a avut o legătură cu o ţărăncuţă de la care i s-a născut un fiu nelegitim, Mitenka, fiu care trăieşte şi astăzi. Şi dacă toţi fac aşa, pesemne că nu se poate altfel.” Aşa încerca Nehliudov să se liniştească, dar nu izbutea cu nici un chip. Amintirea celor petrecute îi ardea conştiinţa.

În străfundul sufletului ştia că se purtase atât de urât, atât de josnic şi de crud, încât, cu o asemenea faptă pe conştiinţă, îşi pierduse nu numai dreptul de a-i judeca pe alţii, dar chiar şi dreptul de a se uita în ochii oamenilor, iar ca să mai creadă despre el că este un tânăr cu sentimente înalte, cu suflet mare şi generos, cum se socotise până atunci, despre asta nici nu mai putea fi vorba. Şi totuşi, el avea nevoie să se creadă astfel, ca să poată duce mai departe viaţa lui veselă şi senină. Pentru asta nu era decât un singur mijloc: să nu se mai gândească la cele întâmplate. Şi Nehliudov făcu întocmai.

Viaţa în care abia îşi făcea intrarea, mediul nou, războiul, toate acestea îl ajutară. Cu cât treceau anii, cu atât se gândea mai puţin la întâmplările de atunci şi în cele din urmă chiar uită cu desăvârşire.

O singură dată numai, când se opri după război la mătuşile lui, nădăjduind s-o mai vadă o dată pe Katiuşa, află că nu mai este la ele, că la scurt timp după plecarea lui a plecat şi ea, întrucât trebuia să nască, şi că ar fi născut pe undeva un copil, iar apoi, după câte auziseră mătuşile lui, s-ar fi stricat de tot. Inima lui Nehliudov se strânse de durere. După data când născuse, copilul putea fi al lui, cum de asemenea putea fi şi al altuia. Mătuşile spuneau ca o luase pe căi rele şi că era o stricată ca şi maică-sa. Şi felul acesta de a judeca al mătuşilor îl mulţumea, pentru că i se părea că-l absolvă oarecum de vină. La început, ar fi vrut totuşi să-i caute pe ea şi pe copil, dar pe urmă, tocmai pentru că în adâncul sufletului simţea o mare durere şi ruşine când se gândea la ea, nu-şi dădu destulă osteneală s-o găsească şi se strădui

iarăşi să-şi uite păcatul, până încetă de a se mai gândi la el câtuşi de puţin.

Iar acum, această întâmplare ciudată îi reamintea totul şi îi cerea să-şi recunoască lipsa de omenie, cruzimea şi laşitatea, care-i îngăduiseră să trăiască liniştit toţi aceşti zece ani, cu un asemenea păcat pe conştiinţă. Numai că Nehliudov era încă departe de a recunoaşte toate acestea şi deocamdată se temea doar să nu fie dat totul în vileag, să nu dezvăluie ea sau apărătorul ei toată povestea, acoperindu-l de ruşine în faţa tuturor.

XIX.

Aceasta era starea sufletească a lui Nehliudov, când trecu din sala de judecata în camera juraţilor. Acolo, aşezat la fereastră, asculta tot ce se vorbea în jurul lui şi fuma fără încetare.

Negustorul cel vesel în mod vădit aproba din toată inima felul de viaţă dus de negustorul Smelkov.

— Tii, frate, straşnic mai petrecea! Curat ca în Siberia! Şi n-avea gusturi proaste! Ce fătuca şi-a ales!

Preşedintele juraţilor îşi expunea argumentele în ideea că totul depindea de expertiza făcută. Piotr Gherasimovici glumea cu vechilul evreu şi râdeau în hohote amândoi. Nehliudov răspundea monosilabic la întrebările celorlalţi şi n-avea decât o dorinţă: să fie lăsat în pace.

Când portărelul, care umbla aplecat într-o parte, îi pofti iar pe juraţi în sala de şedinţe, Nehliudov fu cuprins de teamă, de parcă nu el trebuia să judece, ci dimpotrivă, trebuia să fie judecat. În adâncul sufletului simţea deja că e un nemernic căruia ar trebui să-i fie ruşine să se uite în ochii oamenilor, şi totuşi, în virtutea obişnuinţei, intră cu paşi hotărâţi ca totdeauna, se urcă pe podium, se aşează la locul său, al doilea după preşedinte, îşi puse picior peste picior, în timp ce cu o mână îşi tot răsucea ochelarii.

Acuzaţii fuseseră şi ei scoşi din sală şi acum erau aduşi înapoi.

În sală apăruseră figuri noi: martorii, şi Nehliudov băgă de seamă ca Maslova parcă nu-şi mai putea lua ochii de la o femeie planturoasă, gătită în mătăsuri şi catifele, cu o pălărie înaltă cu fundă mare şi cu poşeta foarte elegantă, atârnând de braţul gol până la cot, care şedea în rândul întâi, chiar în faţa grilajului de la boxa acuzaţilor. Femeia aceasta, după cum află mai târziu, era şi ea o martoră, fiind patroana acelui stabiliment în care locuise Maslova.

Începu interogarea martorilor: numele, religia ş.a.în.d. Apoi, după ce li s-a pus părţilor întrebarea dacă vor să răspundă sub jurământ sau nu, intră iar, abia târându-şi picioarele, acelaşi preot bătrân, şi, îndreptându-şi crucea pe pieptul înveşmântat în mătase, luă jurământul martorilor şi al expertului, cu acelaşi calm şi la fel de încredinţat că face o treabă cât se poate de folositoare şi de însemnată. După depunerea jurământului, martorii fură scoşi afară. În sală rămase numai Kitaeva, patroana casei de tolerantă. Ea fu întrebată ce ştie privitor la cazul ce se judeca. Şi Kitaeva, cu un zâmbet făţarnic pe buze şi legănându-şi la fiece frază pălăria, istorisi curgător şi cu de-amănuntul întâmplarea, vorbind cu un pronunţat accent nemţesc.

Mai întâi şi-ntâi, venise la dânsa Simon, servitorul de la hotel, pe care-l cunoştea, ca să-i ceară o fată pentru un negustor bogat din Siberia. Şi ea o trimisese pe Liubaşa. După o vreme, Liubaşa s-a întors înapoi împreună cu negustorul.

— Negustorul era cam afumat, spunea Kitaeva cu un zâmbet uşor pe buze, iar la noi i-a dat înainte cu băutura şi a cinstit fetele, până ce a rămas fără bani şi a trimis-o în odaia lui de la hotel pe această Liubaşa, de care v-am vorbit şi pentru care avea o slăbiciune, adăugă ea, aruncându-i o privire acuzatei.

Lui Nehliudov îi păru ca o vede pe Maslova zâmbind la aceste vorbe şi zâmbetul ei îl umplu de dezgust. Un simţământ ciudat, nedefinit, de silă, amestecat cu milă, îi năpădi sufletul.

— Dar care era părerea dumneavoastră în general despre Maslova? o întrebă pe Kitaeva, roşind şi fâstâcindu-se, apărătorul Maslovei, numit din oficiu, candidat la funcţia de judecător.

— A, foarte bun! răspunse femeia. O fată învăţat şi luxos. A crescut în familie bun şi ştie citit în franceză. Uneori bea peste măsură, dar niciodată pierdut capul. Foarte bun fată!

Katiuşa era cu ochii aţintiţi la patroană, dar pe urmă şi-i mută brusc asupra juraţilor şi-i pironi pe faţă lui Nehliudov; chipul ei se făcu deodată serios, chiar aspru. Unul din ochii ei severi se uita saşiu, şi vreme îndelungată căutătura ciudată a femeii rămase aţintită asupra lui Nehliudov, care, cu toată groaza ce-l cuprinsese, nu-şi putea desprinde nici el privirea de la aceşti ochi saşii, cu albul curat şi scânteietor. Îşi reaminti de acea noapte înspăimântătoare, de ceaţa, de gheaţa ce se spărgea, şi mai cu seamă de luna ştirbă, cu coamele în sus, ce se străvedea prin văzduhul alburiu al dimineţii, luminând mohorât ceva negru şi înspăimântător. Aceşti doi ochi negri care se uitau la el şi în acelaşi timp pe lângă el, şi parcă dincolo de el, îi aminteau acel ceva negru şi înspăimântător.

„M-a recunoscut!” îşi zise şi se închirci ca în aşteptarea unei lovituri. Dar Maslova nu-l recunoscuse. Pieptul ei se ridica într-un oftat liniştit şi femeia îşi mută iar ochii la preşedinte. Nehliudov oftă şi el.,Doamne, de s-ar sfârşi mai repede”, gândea el. Încerca acum simţământul, pe care-l avea la vânătoare, când trebuia să omoare o pasăre rănită: scârbă, milă şi ciudă. O pasăre rănită, dar încă vie, se zbate în tolbă şi atunci ţi-e silă şi totodată milă şi ai vrea s-o ucizi mai repede şi să uiţi.

Aceleaşi sentimente amestecate îl stăpâneau şi acum pe Nehliudov, ascultând depoziţiile martorilor.

XX.

Dar, ca într-adins, procesul se lungea; după audierea martorilor – unul câte unul, după obişnuitele întrebări de prisos, puse cu cea mai mare gravitate de substitutul de

procuror şi de apărători – preşedintele le propuse juraţilor să cerceteze corpurile delicte: un inel de mărime uriaşă cu o rozetă de briliante, meşterit pentru un deget arătător obez, şi un filtru, în care fusese analizată otrava. Obiectele erau pecetluite şi etichetate.

Juraţii erau gata să treacă la cercetarea corpurilor delicte, când substitutul se ridică din nou şi ceru ca înainte de aceasta să fie citit raportul asupra examenului medical al cadavrului.

Preşedintele, care grăbea procesul cât putea, ca să ajungă la vreme la elveţianca lui, ştia prea bine că citirea raportului nu putea avea alta urmare decât plictiseala şi întârzierea la masă şi că procurorul cerea acest lucru numai pentru că ştia că are dreptul s-o facă; dar, neavând încotro, îşi dădu consimţământul. Grefierul scoase hârtia şi se apucă iar de citit cu vocea lui plicticoasă, pronunţând cu intonaţie guturală literele s şi r:

— Examenul extern a arătat că:

1) Înălţimea lui Ferapont Smelkov este de 2 arşini12 şi 12 verşoci13

— Tii, un adevărat uriaş! şopti cu interes negustorul la urechea lui Nehliudov.

2) Vârstă, judecând după înfăţişarea exterioară, pare a fi de circa 40 de ani.

3) Aspectul cadavrului – umflat.

4) Culoarea mucoaselor este pretutindeni verzuie, împestriţată pe alocuri de pete întunecate.

5) Pe toată suprafaţa corpului pielea prezintă băşici de diferite mărimi, iar pe alocuri s-a jupuit şi atârnă sub forma de zdrenţe.

6) Păr blond-închis, des, care la orice atingere se desprinde uşor de piele.

7) Ochii sunt ieşiţi din orbite cu corneea întunecată.

8) Din cavităţile nasului, ale ambelor urechi şi din gură se scurge un lichid purulent roşietic; gura este întredeschisă.

9) Gâtul aproape nu se vede din pricina umflăturii obrazului şi pieptului.”

Ş.a.în.d.

Pe patru pagini, în 27 de puncte, urma astfel descrierea tuturor amănuntelor examenului extern al cadavrului, groaznic la vedere, uriaş, gras şi pe deasupra şi umflat şi intrat în descompunere – tot ce rămăsese din negustorul care se veselise în oraşul lor. Acel nelămurit simţământ de scârbă, pe care îl încercase Nehliudov, spori la citirea descrierii cadavrului. Viaţa Katiuşei, scursoarea roşietică din nasul cadavrului, ochii lui ieşiţi din orbite, şi propria lui purtare din trecut faţă de fată, toate acestea îi păreau că fac parte din aceeaşi categorie de lucruri, care îl împresurau şi îl covârşeau din toate părţile. După ce grefierul termină în sfârşit citirea concluziilor examenului medical extern, preşedintele oftă din greu şi ridică fruntea, nădăjduind ca s-a isprăvit, dar grefierul trecu pe nerăsuflate la citirea concluziilor examenului intern.

Preşedintele lăsă iar capul în jos, îşi propti fruntea în palmă şi închise ochii. Negustorul de lângă Nehliudov lupta din greu cu somnul şi uneori se legăna în scaun. Acuzaţii, ca şi jandarmii din spatele lor, şedeau neclintiţi:

— Din examenul intern s-a constatat că:

1) învelişurile de piele ale craniului se desprindeau fără greutate de oase şi nu prezentau echimoze.

2) Oasele craniene – de grosime medie – sunt intacte.

3) Pe dura water se observă două pete mici, pigmentate, cam de 4 mm fiecare, iar învelişul însuşi are culoarea albicioasă mată”. Ş.a.în.d., ş.a.în.d., pe încă 13 puncte.

Urmau apoi numele martorilor asistenţi, iscăliturile şi la urmă concluzia medicului, din care reieşea ca în urmă modificărilor – găsite la autopsie şi trecute în procesul-verbal – pe care le prezentau stomacul şi, parţial, intestinele şi rinichii, se poate conchide că după toate probabilităţile moartea lui Smelkov a survenit de pe urma otrăvii care a pătruns în stomacul lui o dată cu vinul. Ce

anume otravă a fost introdusă în stomacul negustorului era greu de precizat după modificările survenite în stomac şi intestine; cât despre faptul ca otrava a ajuns în stomac o dată cu vinul, se presupune că aşa a fost, pentru că în stomacul lui Smelkov s-a găsit o mare cantitate de vin.

— Se vede că ţinea bine la băutură, şopti iar negustorul, trezit din toropeală.

Totuşi, nici lectura aceasta, care ţinuse aproape un ceas, nu-l mulţumi deplin pe substitut. După ce grefierul termină de citit raportul, preşedintele i se adresă:

— Cred că ar fi de prisos să citim raportul examenului viscerelor.

— Eu aş cere să fie citit, spuse cu severitate substitutul, fără să se uite la preşedinte; se ridicase, puţin aplecat pe o parte, şi dădea a înţelege din tonul său că citirea numitelor hârtii este un drept al lui, la care n-are să renunţe, şi că un refuz ar fi un motiv de casare a sentinţei.

Judecătorul cel cu barbă mare şi ochii blânzi cu colţurile trase în jos, care suferea de ulcer, simţindu-se foarte istovit, îi spuse preşedintelui:

— Pentru ce să le mai citim? ca s-o lungim cât mai mult?! De data asta, mătura nouă nu mătură mai bine, ci mai cu tărăgăneală.

Judecătorul care purta ochelari cu rame de aur nu spuse nimic, ci se mulţumi să privească dârz şi posomorât înainte; nu mai aştepta nimic bun nici de la nevastă, nici de la viaţă.

Şi cititul actului începu: „În februarie anul 188*, în ziua de 15, subsemnatul, primind însărcinarea secţiei medicale, înregistrată cu nr.638 – citi iar grefierul cu multă hotărâre şi cu voce mai puternică, vrând parca să risipească somnul ce-i copleşea pe toţi din sală – am purces la examinarea viscerelor, de faţă fiind şi ajutorul inspectorului medical. Am examinat:

1) Plămânul drept şi inima (într-un borcan de sticlă de 6 pfunzi).

2) Conţinutul stomacului (într-un borcan de sticlă de 6 pfunzi).

3) Stomacul însuşi (într-un borcan de sticlă de 6 pfunzi).

4) Ficatul, splina şi rinichii (într-un borcan de sticlă de 3 pfunzi).

5) Intestinele (într-un borcan de sticlă de 6 pfunzi).

La începutul citirii acestui document, preşedintele se aplecă spre unul dintre judecători şi-i şopti ceva, apoi spre altul şi, după ce primi încuviinţarea lor, întrerupse cititul din acest punct.

— Instanţa găseşte că citirea acestui act este de prisos, zise el. Grefierul tăcu şi îşi strânse hârtiile, iar substitutul de procuror, supărat, îşi însemnă ceva într-un carnet.

— Domnii juraţi pot examina corpurile delicte, spuse preşedintele.

Preşedintele juraţilor şi câţiva juraţi se ridicară de la locurile lor şi, neştiind cum să-şi ţină mâinile sau ce puteau face cu ele, se apropiară de masă şi priviră pe rând inelul, sticluţa şi filtrul. Negustorul chiar încercă inelul pe degetul sau.

— Tii, ce deget avea! spuse el, întorcându-se la locul lui. Parcă ar fi fost un castravete şi încă unul zdravăn, mai adăugă el foarte amuzat pesemne de imaginea de voinic pe care şi-o făcuse în închipuirea lui despre negustorul omorât prin otrăvire.

XXI.

Când se sfârşi cercetarea corpurilor delicte, preşedintele declară ancheta terminată şi, fără să mai facă pauză, dorind să scape cât mai repede, dădu numaidecât cuvântul acuzatorului, cu nădejdea că, fiind şi el om, deci la fel de doritor ca toţi ceilalţi să fumeze şi să mănânce, se va milostivi de ei. Dar substitutul de procuror nu se milostivi nici de sine însuşi şi nici de ceilalţi. Era foarte prost din fire, iar pe deasupra avusese nenorocirea să termine liceul cu medalie de aur, iar la universitate să fie premiat pentru teza lui asupra servituţilor în dreptul roman, şi de aceea e ra din

cale-afară de încrezut şi de mulţumit de sine însuşi, fapt la care contribuia şi succesul său la femei, astfel că toate acestea luate la un loc îi sporiseră prostia. Când i se dădu cuvântul, el se ridică fără grabă, lăsând să i se vadă silueta elegantă în uniforma cusută cu fir, îşi puse amândouă mâinile pe pupitru, înclină uşor capul pe umăr, îşi roti privirile asupra sălii, ocolindu-i pe acuzaţi, şi cuvântă:

— Cazul ce vi s-a încredinţat spre judecată, domnilor juraţi, îşi începu el rechizitoriul pregătit în timpul citirii rapoartelor medicale şi a actului, este o crimă tipică, dacă mă pot exprima astfel.

Rechizitoriul unui substitut de procuror trebuia – după părerea lui – să aibă o însemnătate socială tot aşa de mare ca şi cea a pledoariilor celebre rostite de avocaţii cu mare renume. E drept că spectatori erau numai trei femei: o croitoreasă, o bucătăreasă şi sora lui Simon, precum şi un birjar, dar asta nu avea nici o importanţă. Avocaţii cu renume îşi făcuseră şi ei începutul în aceleaşi condiţii. Iar substitutul de procuror se conducea după unele principii, care-i cereau să fie întotdeauna la înălţimea funcţiei sale, adică să pătrundă până în adâncul psihologiei crimei şi să dea în vileag plăgile societăţii.

— Aveţi în faţa dumneavoastră, domnilor juraţi, o crimă tipicădacă mă pot exprima astfel – de sfârşit de secol, care poartă în ea trăsăturile specifice, ca să zic aşa, ale tristului fenomen de descompunere morală, ce atinge în epoca noastră acele elemente ale societăţii, supuse iată acţiunii razelor puternice, ca să zic aşa, ale acestui proces…

Substitutul de procuror vorbi la nesfârşit, căutând pe de o parte să-şi amintească toate lucrurile deştepte pe care le născocise dinainte, iar pe de altă parte şi mai cu seamă, să nu se oprească nici o clipă şi cuvântarea lui să curgă neîntrerupt nu mai puţin de un ceas şi un sfert. O singură dată se poticni şi îşi tot înghiţi saliva un răstimp destul de lung, dar până la urmă îşi reluă firul şi izbuti printr-un şuvoi de elocinţă şi mai înflăcărată să recâştige chiar timpul

pierdut. Vorbea când duios şi insinuant, lăsându-se de pe un picior pe celălalt, cu ochii în ochii juraţilor, când pe un ton grav şi profesional, aruncând priviri în carneţelul său, când acuzator, cu glas de tunet, întorcându-se către spectatori şi avocaţi. Numai acuzaţilor, care nu-şi luau ochii de la el, nu le arunca nici o privire. În discursul lui mişunau ideile cele mai noi, care aveau căutare în cercul lui, tot ce era socotit pe atunci, şi mai este şi astăzi, ca fiind ultimul cuvânt al înţelepciunii ştiinţifice. Era vorba despre ereditate, despre criminalitatea înnăscută, despre Lombroso14 şi Tarde15 , despre evoluţie şi lupta pentru existenţă, hipnotism şi sugestie, Charcot16 şi decadentism…

Negustorul Smelkov era, după aprecierea substitutului de procuror, tipul omului rus puternic şi nepervertit, care, din pricina firii sale prea încrezătoare şi generoase, fusese victima unor indivizi stricaţi până în măduva oaselor, în ghearele cărora încăpuse.

Simon Kartinkin era un produs atavic al iobăgiei, un om îndobitocit, fără carte, fără principii şi chiar fără religie. Evfimia îi era ibovnica şi era o victimă a eredităţii. Prezenta toate semnele personalităţii degenerate. Iar resortul principal al crimei era Maslova, care întrupa fenomenul decadentismului în tot ce avea el mai josnic.

— Această femeie, urmă substitutul, fără s-o privească, a primit o educaţie! Am auzit chiar aici, la proces, depoziţia patroanei sale. Ştie nu numai să citească şi să scrie, dar mai ştie şi franţuzeşte! Ea, o orfană, purtând în ea – fără îndoială – germenul crimei, a fost crescută într-o familie nobilă de intelectuali şi ar fi putut să trăiască dintr-o muncă cinstită; în loc de asta, ea îşi părăseşte binefăcătorii, se dedă patimilor ce o stăpânesc şi, spre a le satisface în voie, intră într-o casă de toleranţă, unde străluceşte printre camaradele sale, prin ştiinţa de carte, dar mai ales – după cum aţi auzit aici, domnilor juraţi, de la patroana ei – printr-o misterioasă putere asupra vizitatorilor, putere care în timpul din urmă a fost studiată pe cale ştiinţifică mai ales de

şcoala lui Charcot şi care acum e cunoscută sub numele de sugestie. Folosindu-se de această putere, ea a pus stăpânire pe acest voinic ca din basme, un preaîncrezător şi blând Sadko – oaspete bogat de a cărui încredere se foloseşte mai întâi pentru a-l jefui şi, la urmă, pentru a-i curma, fără milă, viaţa.

— Ei, aici mi se pare ca a cam luat-o razna, spuse zâmbind preşedintele, aplecându-se către judecătorul cel grav.

— Mare nerod, răspunse acesta.

— Domnilor juraţi! urmă substitutul de procuror, mlădiindu-şi cu graţie mijlocul subţire, aveţi în mâinile dumneavoastră soarta acestor persoane, dar tot în mâinile dumneavoastră este, într-o oarecare măsură, şi soarta societăţii, ce va fi influenţată de sentinţa dumneavoastră. Pătrundeţi-vă bine de gravitatea acestei crime, de primejdia pe care o reprezintă pentru societate aceşti indivizi, ca să zic aşa, patologici, cum e Maslova, şi apăraţi societatea de contaminare, apăraţi elementele sănătoase şi curate ale acestei societăţi de infectare şi chiar de moarte deseori.

Şi strivit parcă el însuşi de însemnătatea hotărârii ce trebuie luată, substitutul de procuror, încântat peste măsură de cuvântarea sa, se lăsă încet pe scaun.

Înţelesul care se desprindea din rechizitoriul lui – lăsând la o parte floricelele retoricii – era că Maslova l-ar fi hipnotizat pe negustor, i-ar fi câştigat încrederea şi, pătrunzând în odaia lui de hotel, cu cheia pe care i-o dăduse el ca să scoată o sumă de bani, ar fi vrut mai întâi să pună mâna pe toţi banii, dar fiind prinsă asupra faptului de Simon şi Evfimia, ar fi fost nevoită să le dea şi lor o parte. Iar după aceea, pentru a şterge urmele furtului, s-ar fi întors împreună cu negustorul şi l-ar fi otrăvit.

După rechizitoriul substitutului de procuror, se ridica de pe banca avocaţilor un om de vârstă mijlocie, în frac, cu piepţii cămăşii bine scrobiţi, şi rosti o pledoarie bine ticluită în apărarea lui Kartinkin şi a Bocikovei. Era un avocat

tocmit de ei cu trei sute de ruble; ca să-i scoată nevinovaţi pe cei doi, el dădea toată vina pe Maslova.

Mai întâi, respingea depoziţia Maslovei, care susţinuse că Bocikova şi Kartinkin au fost împreună cu ea în clipa când a luat banii, stăruind asupra faptului ca depoziţia Maslovei, acuzată de otrăvire, nu putea fi luată în consideraţie. Iar banii, cele două mii cinci sute de ruble, puteau foarte uşor – zicea avocatul – să fie agonisiţi de doi oameni harnici şi cinstiţi, care primeau uneori câte trei şi chiar cinci ruble bacşiş pe zi de la clienţi. Cât despre banii negustorului, ei au fost furaţi numai de Maslova şi daţi de ea altcuiva sau chiar pierduţi, pentru că femeia se afla într-o stare anormală. Iar otrăvirea a fost comisă numai de Maslova.

De aceea, el le cerea juraţilor să-i declare pe Kartikin şi pe Bocikova ca nevinovaţi de furtul banilor; iar dacă îi găseau totuşi vinovaţi de furt să nu-i socotească părtaşi la otrăvire şi să ţină seama că au acţionat fără premeditare.

În încheiere, avocatul îl cam înţepase pe substitutul de procuror, spunând că strălucitele consideraţii ale acestuia asupra eredităţii, deşi explică ştiinţific fapte în legătură cu ereditatea, nu se pot explica în cazul de faţă, pentru că părinţii Bocikovei sunt necunoscuţi.

Substitutul îşi notă ceva pe hârtie cu o mină furioasă, sugerând parcă răspunsul lui tăios, după care ridică din umeri, cu o figură mirat-dispreţuitoare.

Apoi se ridică apărătorul Maslovei şi-şi rosti pledoaria cu sfială şi şovăind. Fără să nege ca Maslova luase parte la furtul banilor, stărui numai asupra faptului ca n-avusese intenţia să-l otrăvească pe Smelkov, ci îi dăduse praful numai ca să-l adoarmă. Apoi încerca şi el, la rândul sau, să-şi arate elocinţa, relatând cum a fost împinsă Maslova pe calea pierzaniei de către un bărbat rămas nepedepsit, în vreme ce ea trebuia să poarte pe umeri tot greul păcatului său, dar această incursiune în domeniul psihologiei nu-i ieşi deloc şi toată lumea se simţi oarecum stânjenită. Când începu să îndruge ceva despre cruzimea bărbaţilor şi

slăbiciunea femeilor, preşedintele, dorind să-l scape din încurcătură, îl rugă să nu se depărteze de subiect.

După ce isprăvi apărătorul Maslovei, se ridică din nou substitutul de procuror şi îşi apără teoria despre ereditate, atacată de primul avocat, spunând că, chiar dacă Bocikova este fiica unor părinţi necunoscuţi, adevărul teoriei despre ereditate nu este deloc invalidat prin aceasta, deoarece legea eredităţii este atât de temeinic stabilită de ştiinţă, încât suntem în măsură să deducem nu numai crima din ereditate, dar şi ereditatea din crimă. Cât despre ipoteza propusă de apărătorul Maslovei, cum că aceasta ar fi fost împinsă pe calea pierzaniei de un seducător închipuit (apăsă cu un deosebit venin pe cuvântul: închipuit), toate datele dovedesc mai curând că ea însăşi a fost seducătoarea multor, multor victime, care au trecut prin mâinile ei. Şi acestea fiind spuse, se aşează cu un aer triumfător.

Apoi acuzaţii fură întrebaţi dacă au ceva de spus în apărarea lor. Evfimia Bocikova mai repetă o dată că ea nu ştia nimic, n-a luat parte la nimic şi susţinu cu tărie că numai Maslova e vinovată de toate. Simon se mulţumi să repete de câteva ori:

— Faceţi cum credeţi, dar să ştiţi că n-am nici o vină şi mă osândiţi degeaba.

Maslova nu spuse nimic. Când preşedintele o întrebă dacă n-are ceva de adăugat întru apărarea ei, ea ridica ochii la el, apoi îi roti asupra celor din jur ca un animal încolţit şi, lăsând capul în jos, izbucni într-un plâns amarnic, cu sughiţuri.

— Ce ai? îl întrebă negustorul pe Nehliudov, auzind deodată geamătul ciudat, scăpat din pieptul vecinului sau. Acel geamăt era un sughiţ de plâns înăbuşit.

Nehliudov nu-şi dădea încă seama de însemnătatea stării sufleteşti în care se găsea şi punea pe seamă nervilor acel sughiţ de plâns înăbuşit şi lacrimile ce-i împânzeau ochii. Îşi puse ochelarii ca să le ascundă, apoi scoase batista şi îşi suflă nasul.

Teama de ruşinea ce l-ar acoperi dacă toţi cei din sală i-ar afla fapta, înăbuşea transformarea lăuntrică ce se săvârşea în sufletul lui. Şi teama aceasta era la început mai puternica decât orice.

XXII.

După cuvântul acuzaţilor şi după discuţiile purtate cu privire la formularea întrebărilor ce trebuiau puse juraţilor, ceea ce lua destul timp, şi, în sfârşit, după stabilirea definitivă a întrebărilor, preşedintele trecu la rezumarea dezbaterilor.

Înainte de a începe expunerea propriu-zisă, el le explică pe larg juraţilor, pe un ton plăcut, familiar, că jaful este jaf, iar furtul este furt, că furtul prin efracţie este furt prin efracţie, iar furtul fără spargere este furt fără spargere. Explicând acestea, se uită mai mult la Nehliudov, vrând parca să-l convingă de însemnătatea acestor adevăruri, în nădejdea că le va înţelege şi va face şi pe ceilalţi colegi ai săi să le înţeleagă. Apoi, când socoti că juraţii s-au pătruns de cele rostite de el, începu să explice un alt adevăr, şi anume ca omor se numeşte orice acţiune ce pricinuieşte moartea unui om, şi deci şi otrăvirea este socotită un omor. Când îi păru că juraţii şi-au însuşit şi acest adevăr, începu să le explice că, atunci când omorul şi furtul sunt săvârşite împreună, crima e numită furt cu omor.

Cu toate că preşedintele însuşi voia să scape cât mai repede, ştiind că elveţianca îl aştepta, el era atât de puternic marcat de deprinderile sale profesionale, încât o dată ce începea să vorbească, nu se mai putea opri; şi de aceea, le explică în amănunt juraţilor că, dacă aceştia îi vor găsi pe acuzaţi vinovaţi, au dreptul să-i declare vinovaţi; dacă însă îi vor găsi nevinovaţi, au dreptul să-i declare nevinovaţi; iar dacă îi vor găsi vinovaţi de un anumit lucru şi nevinovaţi de un altul, au dreptul să-i declare vinovaţi de acel lucru şi nevinovaţi de celalalt. Apoi le mai spuse că sunt datori să se folosească cu înţelepciune de acest drept care le este dat. Vru să le mai explice că, dacă vor da un răspuns

afirmativ vreunei întrebări puse lor, înseamnă că ei răspund afirmativ la tot ce este cuprins în acea întrebare, iar dacă ei nu vor să afirme tot ce este cuprins în întrebare, atunci trebuie să specifice clar la care parte a întrebării dau răspuns afirmativ şi la care parte nu.

Dar, uitându-se la ceas şi văzând că este trei fără cinci minute, hotărî pe loc să treacă la expunerea propriu-zisă.

— Faptele acestui proces sunt următoarele, începu el, şi repetă tot ce mai fusese spus şi de apărători, şi de substitutul de procuror, şi de martori.

Preşedintele vorbea, iar judecătorii din dreapta şi din stânga lui îl ascultau cu un aer grav şi din când în când se uitau la ceas, socotind cuvântarea preşedintelui, deşi reuşită, adică aşa cum se cuvenea să fie, totuşi puţin prea lungă. De aceeaşi părere era şi substitutul de procuror, precum şi toţi magistraţii şi toţi cei prezenţi în sală. În sfârşit, preşedintele îşi încheie expunerea.

Părea că totul a fost spus. Preşedintele însă nu se îndura să renunţe la dreptul său de a vorbi – atât de plăcut îi era să-şi asculte intonaţiile convingătoare ale glasului – şi găsi că trebuie să mai adauge câteva cuvinte despre însemnătatea dreptului de care se bucură juraţii, despre felul cum trebuie să se folosească de acest drept, cu multă atenţie, prudenţă şi fără să abuzeze de el; le aminti deci jurământul pe care l-au depus şi faptul că ei reprezintă conştiinţa societăţii, că secretul deliberării este sfânt şi aşa mai departe.

Din clipa când preşedintele începuse să vorbească, Maslova nu-şi mai luă ochii de la el, temându-se parca să nu-i scape vreun cuvânt, şi de aceea Nehliudov o putea privi în voie, fără frica de a-i întâlni privirea. În mintea lui se petrecea acel fenomen obişnuit, când chipul cuiva drag, pe care nu l-ai văzut de mult, întâi impresionează prin schimbările survenite, iar apoi, încetul cu încetul, redevine aşa cum a fost cu ani în urmă, schimbările se şterg şi în faţa

ochilor sufletului nu mai rămâne, decât expresia unică, irepetabilă, a fiinţei lui spirituale.

Aşa ceva se petrecea cu Nehliudov.

Da, cu tot halatul de puşcăriaşă, cu toată lăbărţarea trupului şi a pieptului, cu toate ca obrazul era mai împlinit şi avea zbârcituri pe frunte şi la tâmple şi ochii îi erau umflaţi, femeia de pe banca acuzaţilor era aceeaşi Katiuşa, care în acea luminoasă noapte de Înviere îl privise cu atâta nevinovăţie, de jos în sus, cu ochii plini de dragoste, de fericire şi de viaţă.

„Ce coincidenţă extraordinară! A trebuit să se nimerească tocmai acest proces când sunt eu jurat, ca după zece ani de când n-am văzut-o, s-o întâlnesc aici, pe banca acuzaţilor! Şi cum se vor sfârşi toate acestea?! Cel puţin de s-ar sfârşi mai repede, mai repede!”

Nehliudov nu se supunea încă sentimentului de căinţă, care începea să se înfiripe în sufletul lui. Îşi închipuia că totul nu-i decât o întâmplare, care va trece fără să-i tulbure viaţa. Se simţea ca un căţel, care nu s-a purtat frumos în odaia stăpânilor şi care este apucat de ceafă şi vârât cu nasul în murdăria pe care a făcut-o. Căţelul schelălăie, se trage îndărăt, vrând să fugă cât mai departe de urmările faptei sale şi s-o uite, dar stăpânul necruţător nu-l lasă din mână. La fel şi Nehliudov simţea acum toată mârşăvia săvârşită de el, simţea şi mâna puternică, invizibilă, a stăpânului, dar nu înţelegea încă deplin gravitatea faptei sale şi nu-l recunoştea pe stăpân. Nu voia încă să creadă că ceea ce se desfăşura în faţa sa era propria lui operă. Mâna necruţătoare, nevăzută, îl înşfăcase însă şi el resimţea că nu mai era chip să-i scape. Încerca să se îmbărbăteze, stând în voie, picior peste picior şi jucându-se cu pince-nez-ul în felul lui obişnuit, aşezat pe scaunul său, al doilea din primul rând. Cu toate acestea, în adâncul sufletului său începea să simtă toată cruzimea, mârşăvia, josnicia nu numai ale faptei lui, dar şi ale întregii sale vieţi crude şi egoiste, pline de huzur şi dezmăţ; şi acea perdea înfricoşătoare, care timp de

doisprezece ani îi ascunsese inexplicabil acest păcat al său şi întreaga lui viaţă de atunci şi până acum începea să se clatine, lăsându-l uneori să arunce câte o privire dincolo de ea.

XXIII.

În sfârşit, preşedintele isprăvi de vorbit şi, ridicând cu o mişcare graţioasă foaia cu întrebările, o întinse preşedintelui juraţilor, care tocmai se apropiase de el. Juraţii se ridicară în picioare, bucuroşi că pot pleca şi, neştiind cum să-şi ţină mâinile şi parcă ruşinându-se de ceva, porniră unul după altul spre camera de deliberare. Cum se închise uşa în urma lor, un jandarm se apropie şi, scoţând sabia din teacă, rămase planton în faţa camerei. Judecătorii ieşiră la rândul lor şi acuzaţii fură scoşi din sală.

Intrând în camera de deliberare, juraţii, ca şi la prima suspendare, mai întâi îşi aprinseră câte o ţigară. Nefirescul şi falsitatea situaţiilor, pe care într-o măsură mai mare sau mai mică le resimţiseră toţi în sală, când şedeau neclintiţi în jeţuri, se şterseseră de cum intrară în camera de deliberare şi-şi aprinseră ţigările; se aşezară în voie pe scaune, cu un sentiment de uşurare, şi începură să discute cu însufleţire.

— Fata nu-i vinovată, s-a poticnit în viaţă şi asta-i tot, spuse negustorul cei blajin. Trebuie să fim îngăduitori cu ea.

— Tocmai asta trebuie să examinăm şi noi aici, le spuse preşedintele juraţilor. Nu trebuie să ne lăsăm furaţi de impresii personale.

— Frumos rezumat a făcut preşedintele, îşi spuse părerea colonelul.

— Ei, frumos! Era cât pe ce să adorm.

— Vorba este că servitorii n-ar fi avut de unde să ştie de bani, dacă Maslova n-ar fi fost înţeleasă cu ei, spuse vechilul de tip evreiesc.

— Şi-atunci, după părerea dumitale, ea a furat? întrebă unul dintre juraţi.

— Nu pot să cred una ca asta, strigă negustorul cel blajin. Ticăloasa cea cu ochii roşii a pus totul la cale.

— Toţi trei sunt poame bune, interveni colonelul.

— Dar femeia a spus că nici n-a intrat în odaie.

— Şi dumneata o crezi? Eu n-aş crede o boabă din tot ce spune zgripţuroaica asta.

— Ce crezi dumneata nu dovedeşte nimic, spuse zapciul.

— Cheia a avut-o ea.

— Ei, şi ce dacă a avut-o ea? nu se lăsă negustorul.

— Dar inelul?

— Păi n-a spus fata, se înflăcără el din nou, că negustorul acela era iute din fire şi cu chef pe deasupra, şi s-a repezit s-o bată? Ei, pe urmă, vezi bine, i s-a făcut milă de ea: „Na, poftim, nu mai plânge”. Era cogeamite omul; cică avea doisprezece verşoci înălţime şi vreo opt puduri greutate!

— Nu-i vorba de asta, îl întrerupse Piotr Gherasimoviei, întrebarea este dacă ea a pus totul la cale sau servitorii?

— Nu puteau s-o facă servitorii singuri. Cheia era la ea. Discuţia continuă o bună bucată de vreme aşa fără vreun şir.

— Daţi-mi voie, domnilor, spuse preşedintele, să ne aşezăm mai bine la masă şi să analizăm serios lucrurile. Poftiţi, adaugă el, aşezându-se pe scaunul prezidenţial.

— Şi fetele astea sunt nişte ticăloase, spuse vechilul şi, în sprijinul părerii sale că principala vinovată era Maslova, povesti cum o fată din astea, într-un parc, i-a furat ceasul unui prieten de-al lui.

Colonelul, bucuros de prilej, povesti o întâmplare şi mai năstruşnică, despre furtul unui samovar de argint.

— Domnilor, vă rog, să respectăm ordinea întrebărilor, spuse preşedintele, bătând cu creionul în masă.

Se făcu linişte. Întrebările erau formulate în felul următor:

1) Se face vinovat ţăranul Simon Petrov Kartinkin, de treizeci şi trei de ani, din satul Borki, judeţul Krapivenski, de faptul ca în ziua de 17 ianuarie, anul 188*, în oraşul X, ar fi pus otravă în băutura negustorului Smelkov, cu intenţia de a-i curma viaţa pentru a-l jefui, în înţelegere cu alte

persoane, şi ar fi furat de la acesta circa două mii cinci sute de ruble şi un inel cu briliant?

2) Se face vinovată de cele arătate la prima întrebare, târgoveaţa Evfimia Ivanovna Bocikova, de patruzeci şi trei de ani?

3) Se face vinovată de cele arătate la prima întrebare, târgoveaţa Ekaterina Mihailova Maslova de douăzeci şi şapte de ani?

4) Dacă acuzata Evfimia Bocikova se face vinovată de cele arătate la prima întrebare atunci se face ea vinovată de faptul că, în ziua de 17 ianuarie, anul 188*, în oraşul X, fiind de serviciu la hotelul „Mauritania”, ar fi sustras în taină două mii cinci sute de ruble din geamantanul încuiat al negustorului Smelkov, care trăgea de obicei la acel hotel, în care scop a descuiat geamantanul care se afla în odaia lui, cu o cheie potrivită şi adusă de ea?

Preşedintele citi prima întrebare.

— Ei, domnilor?

La această întrebare, răspunsul nu s-a lăsat aşteptat, fiind cu toţii de aceeaşi părere;Da se face vinovat”, recunoscându-l pe Kartinkin complice şi la furt, şi la otrăvire. Numai un meşter bătrân, care la toate întrebările era pentru achitare, nu fu de aceeaşi părere.

Preşedintele, crezând ca omul n-a înţeles, se apuca să-i explice cum stau lucrurile şi că Bocikova şi Kartinkin sunt fără îndoială vinovaţi. Meşterul însă îl asigură că el a înţeles, dar că totuşi ar fi bine să aibă milă de ei. „Nici noi n-om fi uşă de biserică”, adăugă el şi rămase la părerea lui.

La a doua întrebare privitoare la Bocikova, după multe discuţii şi schimburi de păreri, răspunseră: „Nu se face vinovată”, întrucât nu existau probe vădite că ar fi luat parte la otrăvire, lucru asupra căruia stăruise şi avocatul ei.

Negustorul, vrând s-o scoată nevinovată pe Maslova, susţinea că Bocikova a fost autorul principal al celor petrecute. Mulţi dintre juraţi erau de aceeaşi părere; preşedintele însă, care dorea să nu iasă din litera legii,

susţinea că nu există dovezi pe temeiul cărora Bocikova să poată fi socotită complice la otrăvire. După o lungă discuţie în contradictoriu, părerea preşedintelui birui.

La a patra întrebare privitoare la Bocikova răspunseră: „Da, este vinovată” şi la stăruinţele meşterului adăugară: „dar cu circumstanţe atenuante”.

Întrebarea a treia, cu privire la Maslova, provoca dezbateri furtunoase. Preşedintele susţinea că e vinovată şi de otrăvire, şi de furt; negustorul era împotriva acestei păreri şi îi avea de partea lui pe colonel, pe zapciu şi pe meşter; părerea preşedintelui începea să se impună, mai ales pentru că juraţii obosiseră şi erau bucuroşi să adere la acea părere care i-ar fi împăcat pe toţi şi, deci, i-ar fi eliberat mai repede.

După răspunsurile date la anchetă şi după cât o cunoştea pe Maslova, Nehliudov era convins că nu e vinovată nici de furt, nici de crimă şi la început credea că asta este şi părerea celorlalţi; când văzu însă că, în urma apărării inabile a negustorului, bazată evident pe faptul că Maslova îi plăcea ca femeie – lucru pe care de altfel nici nu-l ascundea, dar care stârnise împotrivirea preşedintelui – şi mai ales din pricina oboselii tuturor, hotărârea juraţilor începea să încline spre învinuire, Nehliudov ar fi vrut să ia cuvântul; se îngrozi însă la gândul că dacă va lua apărarea Maslovei, toată lumea are să ghicească relaţiile pe care le-a avut cu ea. Pe de altă parte, simţea că nu poate lăsa lucrurile aşa şi că trebuie să se opună. Făcea feţe-feţe, şi tocmai era gata să înceapă a vorbi, când Piotr Gherasimovici, tăcut până atunci, se enervă pesemne auzind tonul autoritar al preşedintelui şi interveni în dezbatere, spunând exact ce ar fi vrut să spună Nehliudov.

— Daţi-mi voie, spuse el, dumneata susţii că ea a furat pentru că a avut cheia. Dar nu puteau cei doi servitori, tot atât de bine, după plecarea ei, să umble la geamantan cu o cheie potrivită?

— Sigur că da, sigur că da, sări şi negustorul.

— Ea nu putea să ia banii, pentru că în situaţia ei, nu ar fi avut ce să facă cu ei.

— Aşa ziceam şi eu, întări negustorul.

— După părerea mea, venirea ei la hotel a trezit în mintea celor doi servitori gândul rău, ei au profitat de prilej şi apoi au dat toată vina pe ea.

Piotr Gherasimovici vorbea enervat. Enervarea lui se transmise şi preşedintelui, care-şi susţinea acum cu îndârjire părerea contrarie. Piotr Gherasimovici vorbea însă cu atâta convingere, încât majoritatea era de partea lui, recunoscând că Maslova n-a luat parte la furtul banilor şi că inelul i-a fost dăruit. Când veni vorba de participarea ei la otrăvire, negustorul, înflăcăratul ei apărător, spuse că Maslova trebuie socotită nevinovată, întrucât nu avea nici un motiv să-l otrăvească. Preşedintele însă susţinu că nu poate fi considerată nevinovată, deoarece ea însăşi a recunoscut că i-a dat să bea un praf negustorului.

— I-a dat, dar a crezut că este opiu, spuse negustorul.

— Şi cu opiu putea să-l omoare, interveni colonelul, căruia îi plăceau digresiunile şi, bucuros de prilej, începu să povestească cum soţia cumnatului sau s-a otrăvit cu opiu şi ar fi murit, dacă nu s-ar fi găsit un doctor în apropiere şi nu s-ar fi luat măsuri imediat. Colonelul povestea cu atâta convingere, siguranţă şi demnitate, încât nimeni nu avu curajul să-l întrerupă. Numai vechilul, molipsit de exemplul colonelului, se încumetă să-i ia vorbă din gura, ca să povestească şi el o întâmplare.

— Sunt unii atât de deprinşi cu opiul, începu el, încât ajung să ia până la patruzeci de picături; am eu o rudă…

Colonelul însă nu se lăsă întrerupt şi povesti mai departe despre urmările pe care le-a avut opiul asupra soţiei cumnatului său.

— Domnilor, spuse unul dintre juraţi, gândiţi-vă că e trecut de ora patru.

— Ei, cum rămâne, domnilor, întrebă preşedintele juraţilor, o recunoaştem vinovată, fără intenţia de a jefui, şi fără

participare la furt. Aşa-i?

Piotr Gherasimovici, mulţumit de victorie, aprobă.

— Dar cu circumstanţe atenuante, adăugă negustorul. Toată lumea consimţi. Numai meşterul stăruia să se răspundă: „Nu, nu se face vinovată”.

— Păi, e cam acelaşi lucru, îl lămuri preşedintele, o dată ce specificăm „fără intenţia de a jefui şi fără participare la furt”, înseamnă că nu e vinovată.

— Scrie aşa, domle, şi adaugă: cu circumstanţe atenuante, şi asta şterge şi vina ce-i mai rămâne, spuse bucuros negustorul.

Erau cu toţii atât de obosiţi şi de năuciţi de discuţii, încât nu-i mai dădu nici unuia prin cap să adauge la răspuns: da, dar fără intenţia de a omorî.

Nehliudov era atât de tulburat, că nu băgă nici el de seamă acest lucru. Aşa că răspunsurile fură scrise sub această formă şi duse în sală.

Rabelais scrie că un jurist la o judecată, după ce enumeră o mulţime de articole de legi, după ce citi vreo douăzeci de pagini de texte latineşti ininteligibile propuse împricinaţilor să arunce zarurile; dacă iese un număr cu soţ, atunci câştigă reclamantul, dacă iese fără soţ, câştigă pârâtul.

Aşa s-a întâmplat şi de data aceasta. S-a luat o hotărâre şi nu alta, nu pentru ca toată lumea a fost de aceeaşi părere, ci, în primul rând, pentru că preşedintele, citindu-şi concluziile nesfârşit de lungi, a omis să mai spună ceea ce se spune întotdeauna, şi anume: că răspunzând la întrebare, juraţii pot specifica: „Da, este vinovată, dar fără intenţia de a omorî”; în al doilea rând, pentru ca şi colonelul a povestit prea pe larg şi plicticos întâmplarea cu soţia cumnatului său; în al treilea rând, pentru că Nehliudov era într-atât de tulburat, încât n-a băgat de seamă ca s-a omis precizarea privitoare la intenţia de a omorî, crezând că precizarea: „fără intenţia de a jefui”’ este suficientă pentru recunoaşterea nevinovăţiei acuzatei; în al patrulea rând, pentru că Piotr Gherasimovici a ieşit din odaie tocmai

atunci când preşedintele a recitit întrebările şi răspunsurile, şi, mai ales, pentru că juraţii, fiind obosiţi şi vrând să scape cât mai repede, erau gata să aprobe orice hotărâre care ar încheia cât mai degrabă şedinţa.

Juraţii sunară. Ostaşul care stătea în faţa uşii cu sabia la umăr o vârî în teaca şi se dădu deoparte. Judecătorii se aşezară la locurile lor şi juraţii intrară în sală, unul câte unul.

Preşedintele juraţilor ţinea în mână cu un aer solemn foaia cu răspunsurile. Se apropie de preşedintele completului de judecată şi o întinse. Preşedintele citi răspunsurile şi, vădit mirat, îşi desfăcu braţele şi se apleca să se sfătuiască cu ceilalţi doi judecători. Era mirat de faptul că juraţii, menţionând „Fără intenţia de a jefui", nu menţionaseră şi: „Fără intenţia de a omorî". Reieşea din hotărârea juraţilor că Maslova n-a furat, n-a jefuit şi totuşi, fără nici un scop, a omorât un om.

— Priviţi ce prostie au scris aici, îi spuse el judecătorului din stânga sa. Asta înseamnă ocnă, şi femeia e nevinovată.

— Cum aşa, nevinovată? spuse judecătorul cel aspru.

— E fără îndoială nevinovată. După părerea mea ar fi cazul să aplicăm articolul 818 (articolul 818 spunea că, dacă instanţa va găsi hotărârea juraţilor nedreaptă, are dreptul s-o revoce).

— Ce părere ai? îl întrebă preşedintele pe judecătorul cel blajin.

Acesta nu-i răspunse numaidecât. Se uită la numărul de înregistrare al hârtiei din faţa lui şi adună cifrele – numărul rezultat nu era divizibil cu trei. Îşi pusese în gând că dacă numărul este divizibil cu trei, să sprijine părerea preşedintelui. Dar, cu toate că numărul nu era divizibil cu trei, bunătatea lui îl făcu să spună:

— Şi eu cred c-ar trebui.

— Dar dumneata ce crezi? făcu preşedintele către judecătorul cel aspru.

— În nici un caz, răspunse acesta cu hotărâre. Şi aşa spun ziarele că juraţii îi achită pe criminali; ce-or să spună dacă începe şi instanţa să facă acelaşi lucru? Eu mă opun categoric.

Preşedintele se uită la ceas.

— Păcat, dar ce să-i faci, zise el şi-i întinse foaia cu întrebările preşedintelui juraţilor, pentru ca acesta să-i dea citire.

Se ridicară cu toţii în picioare şi preşedintele juraţilor, mutându-şi greutatea trupului de pe un picior pe altul, îşi drese glasul şi începu să citească. Toţi cei de faţă: grefierul, avocaţii chiar şi procurorul se arătară foarte miraţi.

Acuzaţii şedeau nemişcaţi, vădit fără să înţeleagă ce însemnau răspunsurile. Se aşezară din nou cu toţii şi preşedintele îl întrebă pe substitutul de procuror ce pedepse este de părere să se aplice acuzaţilor.

Substitutul de procuror, bucuros de izbânda neaşteptată împotriva Maslovei şi atribuind această izbândă elocinţei sale, se uită prin nu ştiu ce hârtii, se ridică pe jumătate în picioare şi spuse:

— Cer să fie condamnat Simon Kartinkin, pe baza articolului 1.452 şi articolului 1.453, punctul 4, Evfimia Bocikova pe baza articolului 1.659 şi Ekaterina Maslova pe baza articolului 1.454.

Pedepsele erau cele mai grele ce se puteau aplica.

— Curtea se retrage spre deliberare, spuse preşedintele, ridicându-se în picioare.

Toţi ceilalţi se ridicară în urma lui, şi cu sentimentul plăcut de a-şi fi îndeplinit datoria până la capăt, ieşiră din sală sau începură să umble de colo-colo.

— Dacă te gândeşti bine, dragul meu, am făcut o greşeală ruşinoasă, spuse Piotr Gherasimovici, apropiindu-se de Nehliudov, căruia preşedintele juraţilor tocmai îi povestea ceva. Am trimis-o drept la ocnă.

— Ce-ai spus? strigă Nehliudov, fără să bage de seamă, de data aceasta tonul familiar al profesorului.

— Sigur că da, răspunse el. Am omis să adăugăm în răspuns: „Vinovată, dar fără intenţia de a ucide”. Chiar acum mi-a spus grefierul că procurorul a cerut să fie osândită la cincisprezece ani muncă silnică.

— Păi, aşa am hotărât cu toţii, interveni preşedintele.

Piotr Gherasimovici începu să protesteze, spunând că-i de la sine înţeles că, de vreme ce nu a luat banii, nu putea avea intenţia de a omorî.

— Doar am citit răspunsurile înainte de a le duce, se dezvinovăţi preşedintele. Nimeni nu a avut nimic de obiectat.

— Eu în timpul acesta tocmai ieşeam din cameră, spuse Piotr Gherasimovici. Dar dumitale cum de ţi-a scăpat acest lucru?

— Nu mi-am dat seama, făcu Nehliudov.

— Ei, asta-i urmarea.

— Lucrurile se mai pot îndrepta, spuse Nehliudov.

— Nu, acuma gata, s-a terminat.

Nehliudov se uita la acuzaţi, cei a căror soartă tocmai fusese hotărâtă. Şedeau mai departe nemişcaţi după grilaj, străjuiţi de jandarmi. Maslova zâmbea. Un sentiment urât îşi făcu loc în inima lui Nehliudov. Înainte, când prevedea achitarea Maslovei şi rămânerea ei în oraş, se întreba ce purtare ar trebui să adopte faţă de ea; orice variantă i se părea greu de îndeplinit. Munca silnica şi Siberia înlăturau dintr-o dată această întrebare; pasărea rănită din tolbă avea să înceteze a se mai zbate şi a-i aminti de ea.

XXIV.

Presupunerile lui Piotr Gherasimovici se adeveriră.

Preşedintele se întoarse din camera de deliberare şi citi următoarele:

— Azi, 28 aprilie 188*. În baza decretului Maiestăţii sale imperiale, tribunalul districtual, secţia penală, în urmă verdictului dlor juraţi, în baza articolului 771, punctul 3, articolului 776, punctul 3, şi a articolului 777 din Codul de procedură penală, condamnă pe ţăranul Simon Kartinkin,

de 33 de ani, şi pe târgoveaţa Ekaterina Maslova, de 27 de ani, la muncă silnică, cu pierderea tuturor drepturilor civile. Pe Kartinkin la 8 ani, şi pe Maslova la 4 ani, pentru amândoi cu consecinţele prevăzute de art. 28 din Cod. Pe Evfimia Bocikova, de 43 de ani, o condamnă la 3 ani închisoare, lipsind-o de toate drepturile personale şi privilegiile dobândite prin starea ei socială, cu consecinţele prevăzute de art. 49 din Cod. Cheltuielile de judecată vor fi plătite în solidar de acuzaţi, iar în caz de nesolvabilitate, vor fi trecute în sarcina statului. Corpurile delicte se vor vinde, inelul se va restitui posesoarei, iar sticluţele şi borcanele se vor distruge”.

Kartinkin stătea nemişcat, în poziţie de drepţi, cu braţele întinse de-a lungul trupului, cu degetele răşchirate, şi îi zvâcneau muşchii obrajilor. Bocikova părea foarte liniştită. Maslova, auzind hotărârea, se făcu roşie ca focul.

— Nu sunt vinovată, nu sunt vinovată! strigă ea deodată, de răsună sala. Faceţi un păcat cu mine. Nu sunt vinovată. N-am vrut, nici prin cap nu mi-a trecut aşa ceva. Spun adevărul, spun adevărul. Şi, prăbuşindu-se pe bancă, izbucni în hohote de plâns.

Kartinkin şi Bocikova ieşiră din sala, iar ea rămase pe loc, plângând înainte. Jandarmul o trase de mâneca halatului.

„Nu, lucrurile nu pot fi lăsate aşa”, îşi spuse Nehliudov uitând cu totul sentimentul acela urât care i se strecurase în suflet şi, fără să mai stea pe gânduri, se repezi pe coridor, dorind, fără să ştie de ce, să se mai uite o dată la ea. În uşă se înghesuiau juraţii şi avocaţii, mulţumiţi ca şi-au împlinitt misiunea, aşa că Nehliudov mai întârzie puţin. Când ieşi pe coridor, Maslova se îndepărtase mult. Mergând cu paşi repezi după ea, fără să-i pese că trezeşte atenţia celor din jur, o ajunse din urmă, o întrecu şi apoi se opri. Ea nu mai plângea, doar sughiţa tare în răstimpuri şi-şi ştergea cu capătul basmalei faţa plină de pete roşii. Trecu pe lângă el, fără să-l vadă. Nehliudov o lăsă să treacă şi se întoarse

înapoi grăbit, cu gândul de a-l întâlni pe preşedinte. Acesta însă plecase între timp.

Nehliudov îl ajunse abia la vestiar.

— Domnule preşedinte, spuse Nehliudov, apropiindu-se de el, în timp ce acesta îşi punea paltonul de culoare deschisă şi îşi lua apoi din mâna portarului bastonul cu măciulie de argint. Aş putea să vă vorbesc câteva clipe în legătură cu procesul de adineauri? Sunt jurat.

— Cum să nu. Prinţul Nehliudov, nu-i aşa? Îmi pare bine. De altfel ne-am mai întâlnit, spuse preşedintele, strângându-i mâna şi amintindu-şi cu plăcere de seara când îl cunoscuse pe Nehliudov şi când acesta, vesel, dansase mai mult şi mai bine decât toţi tinerii. Cu ce vă pot fi de folos?

— S-a strecurat o confuzie în răspunsul nostru cu privire la Maslova. Ea nu e vinovată de otrăvire şi totuşi a fost condamnată la muncă silnică, spuse Nehliudov mohorât şi frământat.

— Curtea a dat sentinţa pe temeiul răspunsurilor prezentate de juraţi, spuse preşedintele, îndreptându-se spre uşa de ieşire, cu toate că răspunsurile i s-au părut şi curţii nu tocmai corespunzătoare.

Îşi aduse aminte cum voise să le explice juraţilor că răspunsul: „Da, e vinovată”, dacă nu menţiona: „fără intenţia de a ucide”, însemna confirmarea unei omucideri cu premeditare, dar, fiind grăbit, n-o mai făcuse.

— Dar nu se poate îndrepta această greşeală?

— Se poate totdeauna găsi un motiv pentru recurs. Trebuie să vorbiţi cu un avocat, spuse preşedintele, punându-şi pălăria puţin într-o parte şi mergând mai departe spre ieşire.

— E îngrozitor!

— Vedeţi, pentru Maslova nu erau decât două posibilităţi, spuse preşedintele, dorind vădit să fie cât mai amabil şi mai politicos cu Nehliudov. Îşi potrivi favoriţii deasupra

gulerului şi luându-l pe Nehliudov uşor de braţ, se îndreptă spre uşă. Mergeţi şi dumneavoastră, nu?

— Da, spuse Nehliudov, punându-şi în grabă paltonul, şi plecă împreună cu el.

Ieşiră în strada animată, la lumina plăcută a soarelui. Aici fură nevoiţi să vorbească mai tare, din pricina zgomotului pe care-l făceau roţile pe caldarâm.

— Vedeţi dumneavoastră, este o situaţie foarte stranie, urmă preşedintele, ridicând glasul, în cazul Maslovei nu erau decât două căi: aproape achitarea, adică o condamnare la câteva luni de închisoare, cu scăderea detenţiei preventive, sau chiar numai arestul, ori munca silnică – o cale de mijloc nu exista. Dacă aţi fi adăugat cuvintele: „Fără intenţia de a ucide”, ar fi fost achitată.

— E de neiertat c-am omis asta! spuse Nehliudov.

— Asta-i toată povestea, răspunse preşedintele, zâmbind şi uitându-se la ceas.

Nu mai avea decât trei sferturi de oră ca s-o mai poată găsi pe Klara la locul de întâlnire.

— Acum, dacă doriţi, adresaţi-vă unui avocat. Trebuie găsit un motiv de recurs şi asta se poate face oricând. În strada Dvoreanskaia, îi spuse el birjarului, treizeci de copeici, niciodată nu plătesc mai mult.

— Poftiţi, Excelenţă!

— La revedere. Dacă vă pot fi cu ceva de folos, mă găsiţi în strada Dvoreanskaia, casa Dvornikov. E uşor de ţinut minte.

Preşedintele îl salută prietenos şi se depărtă cu trăsura.

XXV.

Convorbirea cu preşedintele şi aerul curat îl mai liniştiră întrucâtva pe Nehliudov. Se gândi că sentimentul pe care-l încercase fusese oarecum exagerat probabil din pricina împrejurărilor atât de neobişnuite în care-şi petrecuse toată dimineaţa.

„Desigur, este o coincidenţă ciudată, uluitoare! Trebuie în orice caz să fac tot ce e cu putinţă pentru a-i uşura situaţia, şi asta cât mai repede. Chiar acum. Da, trebuie să aflu aici,

la tribunal, adresa lui Fanarin sau a lui Mikişin.” Îşi aduse aminte de doi avocaţi cu renume.

Nehliudov se întoarse la tribunal, îşi scoase paltonul şi urcă scările. Chiar în primul coridor dădu de Fanarin. Îl opri, spunându-i ca are treabă cu el. Fanarin îl ştia şi din vedere, şi după nume şi-i răspunse că e foarte bucuros să-i fie de ajutor.

— Cu toate că sunt cam obosit… Dar dacă nu e prea lung, spuneţi-mi chiar acum despre ce-i vorba. Vreţi să trecem aici?

Şi Fanarin îl duse pe Nehliudov într-o încăpere – biroul unui judecător probabil – unde se aşezară la o masă.

— Vă ascult.

— Mai înainte de toate, începu Nehliudov, aş vrea să vă rog să nu afle nimeni că mă ocup de chestiunea despre care am să vă vorbesc.

— Asta e de la sine înţeles. Deci…

— Am luat astăzi parte ca jurat la un proces, în care am condamnat la ocnă o femeie nevinovată. Lucrul acesta mă apasă.

Nehliudov, spre propria lui mirare, roşi şi se tulbură. Fanarin îi arunca o scurtă privire, apoi îşi lăsă ochii în jos gata să-l asculte mai departe.

— Şi? făcu el.

— Am condamnat o femeie nevinovată şi aş dori să fie redeschis procesul şi transferat la o instanţă superioară.

— La Senat17 , îl corectă Fanarin.

— Aş vrea să vă rog pe dumneavoastră să vă ocupaţi de acest proces.

Şi, voind să termine cât mai repede partea mai grea a cererii sale, Nehliudov adăugă:

— Onorariul şi celelalte cheltuieli, la oricât s-ar ridica, le iau toate asupra mea, spuse el roşind.

— A, în privinţa asta ne înţelegem noi, spuse avocatul şi zâmbi îngăduitor, văzând lipsa lui de experienţă. Spuneţi-mi despre ce anume e vorba?

Nehliudov îi relată toată povestea.

— Bun, mâine cer dosarul şi-l examinez. Iar poimâine, sau nu, joi, veniţi la mine la ora şase şi vă dau răspunsul. Rămâne stabilit? Şi acum să mergem, eu mai am aici unele chestiuni de rezolvat.

Nehliudov îşi luă rămas-bun şi ieşi.

Convorbirea cu avocatul şi faptul că a şi luat unele măsuri ca s-o apere pe Maslova îl liniştiră şi mai mult. Coborî în stradă. Era o vreme minunată şi Nehliudov respira cu bucurie aerul de primăvară. Birjarii îşi ofereau pe întrecute serviciile. Nehliudov însă porni pe jos şi îndată un noian de gânduri şi de amintiri legate de Katiuşa şi de purtarea lui faţă de ea îi năvăli în minte, făcându-l să se întristeze şi să vadă lucrurile în negru. „Nu, la toate astea o să mă gândesc mai târziu, îşi spuse el, iar acum ar fi bine să mă ocup de ceva care să mă facă să uit de toate aceste impresii neplăcute.”

Îşi aduse aminte de invitaţia Korceaghinilor şi se uită la ceas. Nu era încă prea târziu, avea timp să ajungă la ei la masă. Un tramvai cu cai tocmai trecea pe lângă dânsul. Îl ajunse din fugă şi se sui în el. În piaţă coborî, luă o trăsură şi peste zece minute trăgea în faţa casei mari a familiei Korceaghin.

XXVI

— Poftiţi, vă rog, Excelenţă, sunteţi aşteptat, spuse politicos portarul cel gras al familiei Korceaghin, deschizând uşa mare de stejar de la intrare, care lunecă fără zgomot, prinsă în balamale englezeşti. S-au aşezat la masă, doar pe dumneavoastră mi-au poruncit să vă rog să poftiţi.

Portarul se apropie de scară şi trase de clopoţel.

— Mai e cineva străin? întrebă Nehliudov, scoţându-şi paltonul.

— Domnul Kolosov şi Mihail Sergheevici, altcineva nimeni, răspunse portarul.

Sus pe scară se arătă un valet chipeş în frac şi cu mănuşi albe.

— Poftiţi, Excelenţă, zise el, întâmpinându-l, sunteţi rugat să poftiţi în sufragerie.

Nehliudov urcă scara, trecu prin salonul mare şi impunător, pe care-l cunoştea atât de bine, şi intră în sufragerie. Toată familia era aşezată în jurul mesei, în afară de Sofia Vasilievna, prinţesa-mamă, care nu ieşea niciodată din odaia ei. În capul mesei şedea bătrânul Korceaghin. În stânga lui, doctorul, iar de partea cealaltă – Ivan Ivanovici Kolosov, fost mareşal al nobilimii, acum membru în consiliul de administraţie al unei bănci, om cu vederi liberale, prieten cu Korceaghin; mai departe, la stânga, miss Rader, guvernanta surorii celei mai mici a lui Missi, şi apoi chiar fetiţa, în vârstă de patru ani; la dreapta, în faţa ei, fratele lui Missi, Petea, singurul fiu al Korceaghinilor, elev în clasa VI-a de liceu, din pricina căruia toată familia rămăsese în oraş aşteptând să-şi treacă examenul, şi studentul care-l medita pe Petea. În partea stângă urmau Katerina Alekseevna – o fată bătrână de patruzeci de ani, slavofilă; vizavi de ea – Mihail Sergheici, sau Mişa Teleghin, vărul lui Missi, şi, în sfârşit, la capătul celălalt al mesei, însăşi Missi. Lângă ea se mai afla un tacâm neatins.

— Ai venit foarte bine. Ia loc. Suntem abia la peşte, spuse bătrânul Korceaghin, mestecând greu şi cu băgare de seamă cu dinţii lui falşi şi ridicând spre Nehliudov ochii injectaţi, parcă fără pleoape. Stepan, se adresă el cu gura plină către bufetierul trupeş şi maiestuos, arătând din ochi tacâmul gol.

Cu toate că Nehliudov îl cunoştea bine pe bătrânul Korceaghin şi îl văzuse de nenumărate ori la masă, de data aceasta îl impresionă deosebit de neplăcut faţa lui roşie, gura cu buze senzuale, mestecând lacom, deasupra şervetului cu colţul vârât în vestă, ceafa lui groasă şi tot trupul lui de general ghiftuit. Nehliudov îşi aminti fără să vrea de tot ce auzise despre cruzimea acestui om, care,

Dumnezeu ştie pentru ce – căci era bogat şi de neam mare şi nu avusese nevoie să facă exces de zel – pe vremea când fusese guvernator, pusese să fie bătuţi cu vergile o seamă de oameni, iar alţii chiar să fie spânzuraţi.

— Îndată, Excelenţă, spuse Stepan, scoţând un polonic mare din bufetul ticsit cu vase de argint şi făcându-i semn din ochi valetului celui chipeş, cu favoriţi. Acesta orândui numaidecât tacâmul neatins de lângă Missi, acoperit până atunci de un şervet scrobit, cu blazonul brodat aşezat cu măiestrie în sus.

Nehliudov făcu înconjurul mesei şi strânse mâna fiecăruia. Toţi, afară de bătrânul Korceaghin şi de doamne, se ridicau pe rând în picioare să-l salute. Şi acest înconjur al mesei, şi strângerea mâinilor celor de faţă – cu cei mai mulţi dintre ei nu schimbase niciodată vreo vorbă – i se părură de data aceasta deosebit de neplăcute şi de caraghioase. Se scuză că a întârziat şi tocmai se pregătea să se aşeze pe scaunul gol dintre Missi şi Katerina Alekseevna, când bătrânul Korceaghin îl rugă, dacă nu vrea să bea votcă, cel puţin să ia o gustare la masă pe care se aflau homari, icre, brânzeturi, scrumbii. Nehliudov nu-şi dăduse seama cât era de flămând, gustând însă din brânzeturi, începu să mănânce cu poftă.

— Ei, aţi subminat temeliile stalului? spuse Kolosov, folosind cu ironie expresia unei gazete reacţionare, care se ridicase împotriva Curţii cu juri. I-aţi achitat pe cei vinovaţi, i-aţi osândit pe cei nevinovaţi, nu-i aşa?

— Au subminat temeliile… Da, da, au subminat temeliile… repetă râzând prinţul, care avea o încredere fără margini în deşteptăciunea şi cultura prietenului şi colegului său cu vederi liberale.

Nehliudov, cu riscul de a părea nepoliticos, nu-i răspunse lui Kolosov şi, aşezându-se la masă în faţa farfuriei cu supă aburindă, mâncă mai departe.

— Lăsaţi omul să mănânce, spuse Missi zâmbind şi vrând prin această expresie familiară, „omul”, să arate cât erau de

intimi.

Kolosov începu să expună cu înflăcărare şi cu glas tare conţinutul articolului îndreptat împotriva Curţii cu juri şi care îl indignase. Mihail Sergheici, nepotul prinţului, îi ţinea isonul şi povesti la rândul său cuprinsul unui alt articol, apărut în acelaşi ziar.

Missi, ca întotdeauna, era foarte distinguee18 şi foarte bine îmbrăcată, deşi discret.

— Trebuie să fii mort de oboseală şi de foame, îi spuse ea lui Nehliudov, după ce îl aşteptă să termine supa.

— Nu, nu chiar. Dar dumneata? Ai fost să vezi expoziţia?

— Nu, am amânat pe altă dată. Am fost însă la lawn tennis19 la Salamalovi. Într-adevăr, mister Crooks joacă excepţional.

Nehliudov venise aici să se mai distreze puţin. În casa aceasta se simţea totdeauna bine, nu numai din pricina luxului de bun-gust, care-l reconforta, dar şi din pricina atmosferei de afectuoasă măgulire ce-l înconjura discret. De data aceasta, însă, spre surprinderea lui, totul îi dispăcea – totul, începând cu portarul, scara cea largă, florile, lacheii, masa pusă cu grijă, până la Missi însăşi, care îi părea astăzi lipsită de farmec şi nenaturală, îi era neplăcut şi tonul încrezut, vulgar, liberal al lui Kolosov; neplăcută îi era şi înfăţişarea bătrânului Korceaghin, zdravăn ca un taur, senzual şi mulţumit de sine; neplăcute îi erau frazele franţuzeşti ale slavofilei Katerina Alekseevna, precum şi chipurile stânjenite ale guvernantei şi meditatorului, şi mai ales deosebit de neplăcut îi sunase în urechi expresia:Lăsaţi omul”, pe care o folosise Missi, referindu-se la el… Nehliudov şovăise întotdeauna între două sentimente faţă de Missi: ba o vedea frumoasă, suavă, deşteaptă şi naturală, de parcă ar fi privit-o printre gene sau la lumina lunii… ba o vedea dintr-o dată de parcă ar fi privit-o la lumina puternică a soarelui şi era cu neputinţă să nu-i observe toate cusururile. Astăzi o vedea în acest fel. Observa cele mai mici zbârcituri de pe faţa ei, îşi dădea

seama cum şi-a potrivit pieptănătura, ca să-i pară părul cât mai bogat, îi vedea coatele ascuţite, şi mai cu seamă observa cât de lată era unghia de la degetul cel mare, întocmai ca a lui taică-său.

— Plicticos e tenisul, spuse Kolosov, un joc mult mai amuzant era lapta20 , pe care-l jucam în copilărie.

— Nu găsesc, dumneata nu joci tenis; e foarte antrenant, îl contrazise Missi, rostind într-un fel deosebit de nenatural cuvântul „foarte”, cel puţin aşa îi păru lui Nehliudov.

Se încinse o discuţie aprinsă, la care luară parte şi Mihail Sergheici şi Katerina Alekseevna. Numai guvernanta, meditatorul şi copiii tăceau, vădit plictisiţi.

— Veşnic se ceartă! spuse bătrânul Korceaghin, râzând în hohote, gălăgios. Îşi scoase şervetul de la gât, şi, împingându-şi cu zgomot scaunul, pe care se grăbi să-l tragă feciorul, se ridica de la masă. După el se sculară toţi ceilalţi şi se apropiară de o măsuţă pe care se aflau boluri cu apă călduţă şi parfumată. Îşi clătiră gura, continuând conversaţia, care, de fapt, nu interesa pe nimeni.

— Nu-i aşa? se întoarse Missi către Nehliudov, îmbiindu-l să-i confirme părerea că nicăieri ca la joc nu-şi dă omul în vileag caracterul. Desluşea pe chipul lui expresia de concentrare şi parca de mustrare de care se temea şi a cărei pricină ar fi vrut s-o afle.

— La drept vorbind, nu ştiu, nu m-am gândit niciodată la asta, răspunse Nehliudov.

— Vii la mama? întrebă Missi.

— Da, da, făcu el, scoţându-şi o ţigară. Tonul lui arăta însă limpede ca n-avea nici un chef.

Ea îl privi întrebător, fără o vorbă, şi el se simţi ruşinat.„Într-ade-văr, n-are nici un rost să vii la oameni ca să-i plictiseşti”, se gândi el şi, încercând să fie amabil, adăugă numaidecât că merge cu plăcere, dacă prinţesa îl primeşte.

— Da, da, mama are să se bucure. De fumat, poţi să fumezi şi acolo. E şi Ivan Ivanovici la dânsa.

Stăpâna casei, prinţesa Sofia Vasilievna, îşi petrecea viaţa în pat. De mai bine de şapte ani îşi primea oaspeţii culcată în pat, învăluită în dantele şi panglici, împresurată de catifele, de flori, de obiecte de fildeş, bronz, lac sau poleite cu aur. Nu se ducea niciodată nicăieri şi nu primea decât „prieteni”, cum îi plăcea să spună, adică numai pe acei oameni, care, după părerea ei, ieşeau cumva în evidenţă din „mulţime”. Nehliudov făcea şi el parte dintre aceştia, pentru că trecea drept un tânăr deştept, pentru că mama lui fusese o prietenă intimă a casei şi pentru că era de dorit ca Missi să se mărite cu el.

Odaia prinţesei Sofia Vasilievna se afla la capătul celor două saloane, cel mare şi cel mic. În salonul mare, Missi, care mergea înainte, se opri cu hotărâre în loc şi, punându-şi mâinile pe speteaza aurită a unui scaun, se uită la Nehliudov.

Missi voia grozav să se mărite şi Nehliudov era o partidă bună. Afară de aceasta, îi plăcea; se deprinsese cu gândul că va fi al ei (nu ea a lui, ci el al ei) şi îşi urmărea ţelul cu viclenia stăruitoare, deşi inconştientă, a maniacilor. Începu să-i vorbească, pentru a-l provoca să se destăinuie.

— Văd că ţi s-a întâmplat ceva, spuse ea. Nu eşti în apele dumilale!

El îşi aminti de întâlnirea de la proces, se încruntă şi roşi.

— Da, s-a întâmplat ceva, răspunse el, vrând să fie sincer, o întâmplare ciudată, şi neobişnuită, şi însemnată.

— Ce anume? Nu poţi să-mi spui?

— Acum nu pot. Dă-mi voie să nu-ţi spun nimic. S-a întâmplat ceva la care nu am avut încă răgazul să mă gândesc de ajuns, adăugă el şi se înroşi mai tare.

— Şi nu vrei să-mi spui? Pe faţa ei tresări un muşchi şi mâinile ei se încordară pe scaun, mişcându-l puţin din loc.

— Nu, nu pot, răspunse el, simţind că, răspunzându-i aşa, îşi răspundea lui însuşi, recunoscând că într-adevăr i s-a întâmplat ceva foarte însemnat.

— Bine, să mergem.

O porni înainte, scuturându-şi capul, ca şi cum ar fi vrut să alunge gândurile nepoftite, şi păşind mai repede ca de obicei.

Lui Nehliudov i se păru c-a văzut-o strângându-şi nefiresc buzele, pentru a-şi reţine lacrimile. Se mâhni şi se ruşină că a supărat-o. Ştia însă că cea mai mică slăbiciune din partea lui îl va pierde, îl va încătuşa. Şi tocmai de acest lucru se temea el astăzi mai mult ca de orice. O însoţi în tăcere până la camera prinţesei.

XXVII.

Prinţesa Sofia Vasilievna îşi sfârşise masa, cu feluri foarte rafinate şi foarte hrănitoare, pe care o lua întotdeauna singură, ca să n-o vadă nimeni în timpul acestui ritual lipsit de poezie. Acum fuma, având pe o măsuţă, alături de canapea, cafeaua servită. Sofia Vasilievna era o femeie brună, slabă, cu ochi mari negri şi dinţi lungi, şi care se străduia să mai pară tânără.

Se vorbea despre relaţiile ei cu doctorul. Înainte, Nehliudov nu lua în seamă aceste clevetiri, acum însă, văzându-l pe doctor, cu barba lui pomădată, despărţită în două, aşezat lângă canapeaua prinţesei, nu numai că-şi aminti de ele, dar se simţi cuprins de dezgust. Într-un fotoliu scund lângă Sofia Vasilievna, aproape de măsuţă şedea Kolosov, amestecând cu linguriţa cafeaua din ceaşcă.

Alături de cafea se afla un păhărel cu lichior.

Missi intră împreună cu Nehliudov, dar nu rămase în odaie.

— Când mama se va simţi obosită şi sătulă de voi, veniţi la mine, spuse ea către Kolosov şi Nehliudov cu glasu-i obişnuit, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, apoi, zâmbind vesel, ieşi din odaie, călcând neauzit pe covorul moale.

— A, bună ziua, prietene, stai jos şi povesteşte-mi ce-ai mai făcut, spuse prinţesa Sofia Vasilievna cu zâmbetul ei prefăcut, atât de bine reuşit, că părea aproape natural, arătându-şi dinţii regulaţi şi lungi, admirabilă imitaţie a celor pe care-i avusese cândva. Mi s-a spus că ai venit de la tribunal într-o dispoziţie sumbră. Cred că pentru oamenii de inimă nu-i uşor a fi jurat, spuse ea în franţuzeşte.

— Da, e drept, replică Nehliudov, uneori simţi… Simţi că nu ai dreptul să-i judeci pe alţii…

— Comme c’est vrai21 , exclamă prinţesa, parcă surprinsă de adevărul spuselor lui, căutând să-şi măgulească, subtil, ca totdeauna, interlocutorul.

— Ei, dar ce se aude cu tabloul dumitale? Mă interesează nespus, adăugă ea. Să nu fi fost aşa suferindă, de mult aş fi venit la dumneata să-l văd.

— L-am abandonat cu totul, răspunse cu un glas uscat Nehliudov, căruia astăzi îi săreau în ochi şi falsitatea linguşirii, şi bătrâneţea ei disimulată. Şi oricât se străduia, nu izbutea să fie amabil.

— Păcat! Ştii, Repin însuşi mi-a declarat că acest prieten al nostru are talent, îi spuse ea lui Kolosov.

„Cum de nu-i e ruşine să mintă aşa?”’ se întrebă Nehliudov, încruntându-se.

Văzând că Nehliudov nu e în bună dispoziţie şi că nu-i chip să-l atragă într-o discuţie plăcută şi inteligentă, Sofia Vasilievna se întoarse către Kolosov, cerându-i părerea despre o nouă dramă ce se reprezenta în oraş; întrebarea ei era pusă cu un asemenea ton, de parcă părerea lui Kolosov era imbatabilă şi fiecare cuvânt al lui trebuia imortalizat. Kosolov critică drama şi cu acest prilej îşi expuse şi teoriile sale despre artă. Prinţesa Sofia Vasilievna se entuziasmă de dreptatea reflecţiilor lui, încercă uneori

să-l apere timid pe autorul dramei, dar ceda îndată în faţa argumentelor doctorului sau căuta o cale de mijloc. Nehliudov se uita la ei şi-i asculta, dar vedea şi auzea cu totul altceva decât ceea ce se desfăşura sub ochii lui.

Ascultându-i ba pe Sofia Vasilievna, ba pe Kolosov, Nehliudov îşi dădea seama, în primul rând, că Sofiei Vasilievna şi lui Kosolov nu le păsa câtuşi de puţin de dramă şi nici unuia de celălalt şi că dacă vorbeau, o făceau numai spre a-şi satisface nevoia fiziologica de a-şi pune în mişcare după masă muşchii limbii şi ai gâtului. În al doilea rând, că acest Kolosov, care băuse votcă, vin şi lichior, era cam ameţit, nu ca mujicii care beau rar, ci ca oamenii care şi-au făcut un obicei din a bea. Nu se clătina, nu spunea prostii, dar era într-o stare anormală de excitare şi încântare de sine. În al treilea rând, Nehliudov vedea că prinţesa Sofia Vasilievna, în timp ce discuta, se uita cu îngrijorare spre fereastră, de unde se apropia încet de ea o rază piezişă de soare, care i-ar fi putut lumina prea făţiş bătrâneţea.

— Cât e de adevărat, aprobă ea o observaţie de-a lui Kolosov, şi apăsă pe butonul de sonerie din perete, de lângă canapea.

În clipa aceea, doctorul se ridica şi, ca unul de-al casei, ieşi din odaie fără să spună nimic. Sofia Vasilievna îl însoţi cu privirea, urmând înainte conversaţia.

— Te rog, Filipp, trage draperia peste fereastră, spuse ea, arătându-i din ochi draperia valetului celui chipeş, care-şi făcuse apariţia în odaie la chemarea ei. Misticismul fără poezie e o superstiţie, iar poezia fără misticism – proză, spuse ea, zâmbind trist, fără să-şi ia ochii de la valet şi de la draperie.

— Filipp, nu draperia asta, cealaltă draperie am spus, cea de la fereastra mare, porunci Sofia Vasilievna cu un glas plin de suferinţă, în mod vădit îndurerată de sforţarea pe care o făcea rostind aceste vorbe. Şi ca să se mai aline, duse la gură, cu degetele sale împodobite cu inele, ţigara parfumată, fumegândă.

Chipeşul Filipp, lat în spate, musculos, se înclină uşor, cerându-şi iertare parcă, şi, călcând fără zgomot pe covor cu picioarele lui zdravene, cu pulpe vânjoase, trecu supus la cealaltă fereastră şi începu să tragă draperia, potrivind-o astfel ca nici o rază de soare să nu cuteze să cadă pe prinţesă. Dar nici de data aceasta nu nimeri bine ce avea de făcut şi iarăşi chinuita Sofia Vasilievna trebui să-şi întrerupă discuţia despre mistica şi să-l dojenească pe neîndemânaticul Filipp, care-i tulbura fără milă liniştea. O clipă în ochii lui Filipp scăpără o scânteie.

„«Dracu' să te înţeleagă ce vrei», şi-o fi zicând în sinea lui valetul", gândi Nehliudov, care urmărise toată scena. Dar chipeşul şi voinicul Filipp îşi stăpâni în aceeaşi secundă enervarea şi începu să facă liniştit ceea ce-i poruncea lânceda, lipsita de vlagă şi falsă din cap până-n picioare, Sofia Vasilievna.

— Desigur că este o mare parte de adevăr în teoria lui Darwin, reluă Kolosov, tolănindu-se în fotoliul scund şi privind cu ochi somnoroşi la Sofia Vasilievna, dar uneori merge prea departe. Da.

— Dar dumneata crezi în ereditate? îl întrebă prinţesa Sofia Vasilievna pe Nehliudov, a cărui tăcere o irita.

— În ereditate? întrebă Nehliudov. Nu, nu cred, urmă el, copleşit în clipa aceea de imaginile ciudate ce-i răsăriseră neaşteptat în închipuire. Şi-l reprezentă pe voinicul şi chipeşul Filipp pozând ca model, iar alături de el pe Kolosov gol, cu burta ca un pepene, cu capul pleşuv şi cu braţele slabe, moi, atârnându-i ca două lujere de-a lungul trupului. Şi apoi, la fel, vedea în imaginaţia lui, ca prin ceaţă, umerii Sofiei Vasilievna, acoperiţi acum cu catifea şi mătase, aşa cum ar arăta în realitate; dar viziunea această era atât de hidoasă, încât se străduí s-o alunge.

Sofia Vasilievna îl măsură cu privirea.

— Ei, dar Missi te aşteaptă, spuse ea. Du-te la ea, ştiu că voia să-ţi cânte o piesă noua de Schumann… Foarte frumoasă.

„Nu vrea să-mi cânte nimic. Toate astea-s minciuni. Mă întreb ce rost au?” gândi Nehliudov, ridicându-se în picioare şi strângând mâna osoasă, transparentă şi împodobită cu inele a Sofiei Vasilievna.

În salon o întâlni pe Katerina Alekseevna, care se opri să-i vorbească.

— Văd că îndatoririle de jurat au o influenţă deprimantă asupra dumitale, spuse ea în franţuzeşte, ca de obicei.

— Da, iertaţi-mă, sunt cam deprimat astăzi şi nu am dreptul să-i indispun şi pe alţii, răspunse Nehliudov.

— Şi de ce eşti deprimat?

— Daţi-mi voie să nu vă răspund la această întrebare, spuse el, căutându-şi pălăria.

— Ai uitat când susţineai ca omul trebuie totdeauna să spună adevărul şi când chiar ne-ai spus şi nouă o seamă de adevăruri destul de brutale. Atunci de ce nu vrei să ne spui adevărul acum? Îţi aminteşti, Missi? întrebă Katerina Alekseevna, cu ochii la Missi, care tocmai intra în odaie.

— Atunci era un joc, răspunse Nehliudov cu seriozitate. La joc e mai uşor. În realitate însă suntem atât de păcătoşi… Adică eu sunt atât de păcătos… încât… Eu cel puţin nu pot spune adevărul.

— N-o mai drege, mai bine spune-ne prin ce suntem noi atât de păcătoşi, insistă Katerina Alekseevna, jucându-se cu vorbele rostite de el şi prefăcându-se că nu bagă de seamă aerul grav al lui Nehliudov.

— Nimic nu este mai rău decât să recunoşti că nu eşti bine dispus, intră în vorbă Missi. Eu niciodată nu recunosc aşa ceva faţă de mine însămi şi de aceea sunt totdeauna bine dispusă. Ei, haidem la mine. O să încercăm să-ţi risipim această mauvaise humeur22

Nehliudov simţea ceea ce simte probabil un cal când este dezmierdat ca să i se pună căpăstrul pentru a fi dus la înhămat. Şi parcă niciodată nu-i fusese mai neplăcut ca azi gândul de a se lăsa înhămat. Se scuză spunând că trebuie

neapărat să fie acasă şi-şi luă rămas-bun. Missi îi reţinu mâna într-a ei mai mult ca de obicei.

— Nu uita că ceea ce este însemnat pentru dumneata este însemnat şi pentru prietenii dumitale, spuse ea. Mâine vii?

— Nu cred, răspunse Nehliudov şi, cuprins de ruşine, fără să ştie dacă pentru sine sau pentru ea, roşi şi ieşi în grabă.

— Ce să fie oare? Comme cela m' intrigue23 , spuse Katerina Alekseevna, după plecarea lui Nehliudov. Trebuie să aflu neapărat. Vreo chestiune d' amour-propre: il est tres susceptible, notre cher Miţea24

,Plutot une affaire d'amour sale25 „, era să spună Missi, dar se stăpâni, privind în gol cu faţa sumbră, cu totul diferită de cea pe care o avusese în prezenţa lui Nehliudov. Dar nici faţă de Katerina Alekseevna nu-şi îngădui să spună acest calambur de prost gust, ci spuse numai atât:

— Fiecare dintre noi avem zilele noastre bune şi zilele noastre proaste.

„Oare şi ăsta o să mă înşele? gândi ea. După tot ce a fost între noi, ar fi prea urât din partea lui."

Dacă ar fi trebuit să explice ce înţelege prin vorbele „tot ce a fost între noi", Missi n-ar fi putut spune nimic precis, şi totuşi ştia foarte bine că Nehliudov n-o îndemnase numai să spere, dar aproape că-i făgăduise să se însoare cu ea. Nu se rostiseră vorbe limpezi, dar se schimbaseră priviri, zâmbete, aluzii, tăceri. Şi toate acestea o îndreptăţeau, credea ea, să-l socotească al ei şi i-ar fi venit foarte greu să-l piardă.

XXVIII

„Ruşinos şi dezgustător, dezgustător şi ruşinos", gândea Nehliudov, mergând pe jos spre casa de-a lungul străzilor bine cunoscute. Sentimentul apăsător, trezit în el de convorbirea cu Missi, nu-l părăsea. Îşi spunea că, formal, dacă se poate spune aşa, n-avea nici o vină faţă de ea: nu-i spusese nimic care să-l lege, nu-i propusese s-o ia în căsătorie; de fapt însă, îşi dădea seama că era legat de ea, că-i făgăduise tacit, şi cu toate acestea simţea acum cu

toată fiinţa lui că nu se poate căsători cu ea. „Ruşinos şi dezgustător, dezgustător şi ruşinos”, repeta întruna în sinea lui, gândindu-se nu numai la relaţiile lui cu Missi, ci la toate, în general. „Totul e ruşinos şi dezgustător”, repeta el, urcând treptele casei sale.

— Nu cinez, îi spuse el lui Kornei, care intrase după el în sufragerie, unde îl aştepta masa pusă şi ceaiul. Poţi pleca.

— Am înţeles, răspunse Kornei, dar nu plecă, ci se apuca să strângă masa. Nehliudov se uita la Kornei cu ciudă. Ar fi vrut ca toată lumea să-l lase în pace şi îi părea că toată lumea dinadins îl sâcâie. După ce ieşi Kornei din odaie, Nehliudov se apropie de samovar, cu gândul să-şi pregătească un ceai. Auzind însă paşii Agrafenei Petrovna, trecu repede în salon, ca să nu se întâlnească cu ea, şi închise uşa după el. În camera aceasta murise maică-sa cu trei luni în urmă. Acum, intrând în salonul unde ardeau două lămpi cu reflectoare, care luminau portretul tatălui şi al mamei sale, îşi aminti de purtarea lui din ultima vreme faţă de maică-sa şi această purtare îi păru falsă şi dezgustătoare. Iarăşi un lucru ruşinos şi urât. Îşi aminti cum în ultima perioada a bolii ei chiar îi dorise moartea. Îşi spunea atunci ca o doreşte pentru ea, ca să o scape de chinuri, în realitate însă o dorea ca să scape el de vederea chinurilor ei.

Din dorinţa de a trezi în suflet amintiri frumoase despre ea, se uită la portretul ei, făcut de un pictor vestit şi plătit cu cinci mii de ruble. Era înfăţişată într-o rochie neagră de catifea, cu un decolteu foarte mare, care lăsa să i se întrezărească pieptul. Se vedea că pictorul îi pictase cu deosebită grijă bustul, despărţitura dintre sâni, gâtul şi umerii minunat de frumoşi. Ceea ce i se păru din cale-afară de ruşinos şi de dezgustător. Era ceva respingător, de sacrilegiu în acest portret al mamei sale, prezentată în chip de femeie atrăgătoare, pe jumătate dezgolită. Şi cu atât mai respingător, cu cât tocmai în camera asta, cu trei luni în urmă, zăcuse aceeaşi femeie, uscată ca o mumie, dar care

răspândea un miros cumplit de greu, ce nu putea fi îndepărtat cu nimic, şi care stăruia nu numai în cameră, ci în toată casa. I se părea ca şi acum mai simte acel miros. Îşi aminti apoi cum, cu o zi înainte de a muri, ea îi luase mâna lui albă şi zdravănă în mânuţa ei mică, negricioasă, numai piele şi os, şi-i spusese: „Nu mă judeca, Miţea, dacă nu m-am purtat aşa cum ar fi trebuit”, şi ochii ei, decoloraţi de suferinţă, se umpluseră de lacrimi. „ Ce dezgustător!” îşi spuse încă o dată, privind femeia din portret, pe jumătate dezgolită, cu umeri şi braţe minunate, ca de marmură, şi cu un zâmbet biruitor pe buze. Pieptul dezgolit din portret îi aduse aminte de o altă femeie tânără, pe care o văzuse cu câteva zile în urmă la fel de dezgolită. Era Missi, care scornise un pretext oarecare ca să-l cheme seara la ea, s-o admire în rochia ei elegantă, înainte să plece la un bal. Îşi aduse aminte cu dezgust de umerii şi braţele ei frumoase. Şi de acel tată al ei, grosolan, bestial, cu trecutul lui încărcat şi plin de cruzime, şi de mama ei cu reputaţie îndoielnica şi faimă de bel esprit26

Toate acestea erau respingătoare şi în acelaşi timp ruşinoase. „Ruşinos şi dezgustător, dezgustător şi ruşinos.” „Nu, nu, nu se mai poate aşa, îşi spunea el, trebuie să mă eliberez, să rup toate aceste legături false cu familia Korceaghin, cu Maria Vasilievna, cu moştenirea, cu toate celelalte… Da, să răsuflu uşurat, liber. Să plec în străinătate, la Roma, să lucrez la tabloul meu…” Îşi aduse aminte de îndoielile lui asupra talentului său. „N-are a face, numai să răsuflu liber. Întâi la Consta-tinopol, apoi la Roma; plec cum scap de îndatoririle mele de jurat, cum pun la punct chestiunea aceea cu avocatul.”

Şi deodată îi răsări în închipuire cu o limpezime uimitoare puşcăriaşa cu ochii negri şi puţin saşii. Şi cum a plâns la ultimul cuvânt al acuzaţilor! Nehliudov îşi strivi brusc în scrumieră ţigara, aprinse alta şi începu să umble de colo până colo prin odaie. Şi, una după alta, începură să-i învie în minte clipele trăite alături de ea. Îşi aminti de ultima lor

întâlnire, de patima aceea animalică, care-l cuprinsese atunci, şi de dezamăgirea care-i urmase după îndestularea simţurilor. Îşi aminti de rochia ei albă cu cingătoare albastră, de slujba de înviere. „Doar am iubit-o, am iubit-o cu adevărat, cu o dragoste curată, în noaptea aceea, şi înainte chiar, o, cât am iubit-o când am locuit prima oară la mătuşile mele, pe când îmi scriam lucrarea!”. Îşi aduse aminte cum era el pe vremea aceea şi un val de prospeţime, de tinereţe, de bucurie de a trăi îl învălui şi-l întristă şi mai tare.

Deosebirea dintre el, cel de atunci, şi cel de acum era enormă, aceeaşi, dacă nu şi mai mare, ca dintre Katiuşa din biserica şi prostituata judecată astăzi dimineaţă, care chefuise cu negustorul. Atunci era un om plin de avânt, liber, în faţa căruia se deschideau posibilităţi nemăsurate – acum se simţea încleştat din toate părţile de ghearele unei vieţi neroade, serbede, josnice, din care nu mai vedea nici o ieşire şi, cel mai ades, chiar se complăcea în ea. Îşi aduse aminte cât de mândru fusese cândva de sinceritatea şi de corectitudinea lui, de legământul pe care îl făcuse cu sine însuşi de a spune totdeauna adevărul şi pe care îl respecta cu sfinţenie, iar acum era cufundat în minciună – în cea mai înspăimântătoare minciună, pe care cei din jurul lui o luau drept adevăr. Şi nu era nici o ieşire din această minciună, cel puţin el nu vedea niciuna. Se împotmolise în ea, se deprinsese cu ea, se lăfăia în ea.

Cum să rupă legăturile cu Maria Vasilievna, cu bărbatul ei, astfel încât să nu-i fie ruşine să se uite în ochii bărbatului şi ai copiilor lui? Cum să se elibereze fără minciună de legăturile lui cu Missi? Cum să rezolve contradicţia dintre a recunoaşte nedreptatea proprietăţii private asupra pământului şi a păstra mai departe averea moştenită de la maică-sa? Cum să-şi răscumpere păcatul faţă de Katiuşa? Acest lucru cel puţin nu putea fi lăsat aşa. „Nu pot să părăsesc o femeie pe care am iubit-o, mulţumindu-mă să plătesc un avocat ca s-o scape de ocnă, la care merge

nevinovată, adică să-mi răscumpăr păcatul cu bani, ca atunci, demult, când socoteam că am făcut tot ce trebuie dându-i bani.”

Retrăia în minte clipa când o oprise pe coridor, îi vârâse în sân banii şi fugise. „Ah, banii aceia! spuse el cu groaza şi dezgustul pe care le simţise şi atunci. Ah, ah! Ce dezgustător! rosti el cu glas tare, ca şi atunci. Numai un netrebnic, un ticălos putea să se poarte astfel. Iar netrebnicul şi ticălosul acela sunt chiar eu! spuse el tot cu glas tare. Dar să fie oare cu putinţă, se opri el din mers, sunt cu adevărat un ticălos? Dar cine altul decât eu? îşi răspunse tot el. Şi apoi, asta nu e încă tot, urmă el să se învinovăţească mai departe. Nu este o josnicie, o ticăloşie, purtarea ta faţă de Maria Vasilievna şi de bărbatul ei? Dar atitudinea ta faţă de avere? Sub pretext că banii sunt de la mama, te foloseşti de o avere, pe care altminteri o socoteşti ilegitimă. Şi toată viaţa ta desfrânată şi trândavă. Şi ca o încununare a tuturor acestora – purtarea ta faţă de Katiuşa. Ticălosule, netrebnicule! Oamenii n-au decât să creadă ce vor despre mine, pe ei pot să-i înşel, dar nu mă pot înşela pe mine însumi.”

Şi deodată înţelese că tot dezgustul acela, pe care-l simţise în ultimul timp, şi mai ales astăzi, faţă de oameni, faţă de bătrânul prinţ, de Sofia Vasilievna, de Missi, de Kornei, nu era decât dezgustul pe care-l simţea faţă de sine însuşi. Şi lucru de mirare: această recunoaştere a propriei ticăloşii, deşi dureroasă, avea totuşi în ea ceva liniştitor şi dătător de bucurie.

De mai multe ori se petrecuse în viaţa lui Nehliudov ceea ce el numea o „curăţare sufletească”. Era acea stare de spirit în care, după un lung răstimp, dându-şi deodată seama de încetinirea şi uneori chiar de stagnarea vieţii sale lăuntrice, începea să măture tot gunoiul ce se adunase în sufletul său şi pricinuise această stagnare.

Întotdeauna după asemenea treziri la realitate, Nehliudov îşi statornicea unele reguli de purtare, pe care îşi propunea

să le respecte toată viaţa: îşi scria jurnalul, reîncepea o nouă viaţă, pe care nădăjduia să n-o mai schimbe niciodată – turning a new leaf27 , cum spunea el. De fiecare dată însă, ispitele lumeşti îl prindeau iar în mrejele lor şi pe nesimţite cădea iarăşi, uneori chiar mai jos decât înainte.

Astfel se curăţase el şi se ridicase de câteva ori; prima oară se întâmplase în acea vară pe care o petrecuse la mătuşile sale. A fost trezirea lui cea mai puternica şi mai înflăcărată. Şi urmările ei au ţinut destul de multă vreme. A doua trezire de acest fel a fost atunci când, doritor să-şi jertfească viaţa, şi-a părăsit slujba civilă şi a intrat în armată în timp de război. De data aceea însă, reîmbâcsirea sufletului urmase cu paşi repezi. Apoi a mai fost o altă trezire, atunci când şi-a dat demisia din armată şi a plecat în străinătate pentru a se apuca de pictură.

De atunci şi până în această zi trecuse o perioada lungă fără nici o curăţare şi de aceea se îmbâcsise sufleteşte mai tare ca oricând, ajunsese la o nepotrivire atât de izbitoare între ceea ce-i cerea conştiinţa şi viaţa pe care o ducea, încât, dându-şi deodată seama de ea, se îngrozi.

Prăpastia ce se căscase era atât de mare şi îmbâcsirea sufletească atât de cumplită, încât în prima clipă gândi că nu mai e nici o cale de purificare. „Doar ai mai încercat să te îndrepţi, să fii mai bun, şi n-ai izbutit, spunea glasul ispitei în sufletul lui, ce rost are să mai încerci? Nu eşti singurul, toţi sunt la fel, aşa e viaţa”, îi spunea acelaşi glas. Dar în Nehliudov se trezise de astă dată acea fiinţă liberă, spirituală, singura adevărată, singura puternica şi veşnică, şi el nu putea să nu-i dea crezare. Şi oricât de enormă era deosebirea între ceea ce era el şi ceea ce ar fi vrut să fie, pentru fiinţa spirituală trezită în el totul era cu putinţă.

„Am să dau în vileag cu orice preţ toată minciuna, care m-a legat de mâini şi de picioare, voi mărturisi totul, voi spune adevărul tuturor şi voi făptui numai ce este drept, îşi spuse el cu glas tare şi hotărât. Am să-i spun lui Missi adevărul, că sunt un desfrânat şi nu mă pot căsători cu ea, ca degeaba

am tulburat-o; am să-i spun Mariei Vasilievna (soţia mareşalului nobilimii)… De altfel, ei n-am ce-i spune, am să-i spun bărbatului ei că sunt un ticălos, că l-am înşelat. Cu moştenirea am să fac aşa cum cere dreptatea. Am să-i spun ei, Katiuşei, că sunt un ticălos, că sunt vinovat faţă de ea şi am să fac tot ce pot ca să-i uşurez soarta. Da, am s-o văd şi am s-o rog să mă ierte. Da, am să cer iertare, cum cer copiii. Se opri o clipă. Am să mă căsătoresc cu ea, la nevoie.”

Se opri, îşi împreună palmele a rugă, aşa cum făcea când era mic, îşi ridica ochii în sus şi spuse către o fiinţă nevăzută:

— Doamne, ajută-mă, învaţă-mă ce trebuie să fac, vino şi te sălăşluieşte în sufletul meu şi mă curăţeşte pre mine de toată spurcăciunea!

Se rugă lui Dumnezeu. Îi cerea să-l ajute, să pogoare în el, să se sălăşluiască în el şi să-l cureţe, fără să-şi dea seama că ceea ce-l ruga el se şi împlinise. Dumnezeu, care sălăşluia în el, se şi trezise în conştiinţa lui. Se simţea una cu el şi de aceea simţea nu numai libertatea, avântul şi bucuria vieţii, dar şi toată puterea binelui. Tot binele pe care-l poate face un om se simţea acum în stare să-l facă.

În timp ce-şi spunea aceasta, ochii i se umplură de lacrimi; bune şi rele lacrimi; bune, întrucât erau lacrimi de bucurie pentru trezirea fiinţei spirituale din el, care în toţi aceşti ani fusese adormită, şi rele, întrucât erau lacrimi de înduioşare faţă de el însuşi şi faţă de virtutea sa.

I se făcuse cald. Se apropie de fereastră şi o deschise. Fereastra dădea în grădină. Era o noapte liniştită, răcoroasă, luminată de lună. În depărtare se auzi un duruit de roţi, apoi totul se cufundă în tăcere. Umbra unui plop înalt cădea chiar sub fereastră şi cele mai mici amănunte ale crengilor sale dezgolite se vedeau pe nisipul greblat al grădinii. În stânga, acoperişul unei magazii părea alb în lumina puternică a lunii. Drept înainte se aşternea printre ramurile împletite ale copacilor umbra neagră a gardului.

Nehliudov se uita în grădina scăldată în lumina lunii, la acoperişul magaziei, la umbra plopului, şi trăgea adânc în piept aerul curat, înviorător.

„Ce bine el Ce bine, Doamne, ce bine el”, îşi spunea el, cu gândul la ceea ce se petrecea în sufletul său.

XXIX.

Maslova se înapoie în celula ei abia la şase seara, obosită şi bolnavă, cu picioarele umflate, după cele cincisprezece verste de mers pe piatra caldarâmului cu care nu era obişnuită; era copleşită de condamnarea neaşteptat de grea şi, pe deasupra, sfârşită de foame.

La tribunal, în timpul unei pauze, când gardienii mâncaseră lângă ea pâine cu ouă răscoapte, simţise cum îi lasă gura apă şi că-i este tare foame, dar îi păruse umilitor pentru ea să le ceară de mâncare. După vreo trei ceasuri, nu mai simţea foame, ci doar o mare slăbiciune. În starea aceasta se afla când se pronunţase sentinţa atât de neaşteptată pentru ea. În prima clipă i se păruse că n-a auzit bine, nu-şi credea urechilor, atât de greu îi venea să se socoată ocnaşă. Văzând însă feţele liniştite, profesionale, ale judecătorilor şi juraţilor, care primeau acest lucru ca pe ceva foarte firesc, se revoltase şi strigase din toate puterile că nu e vinovată. Văzând însă că strigătul ei este primit ca un lucru foarte firesc, obişnuit, care nu putea schimba nimic, izbucnise în plâns, înţelegând că trebuie să se supună acestei nedreptăţi crunte şi neaşteptate, care fusese săvârşită asupra ei. O mira mai ales faptul ca o osândiseră atât de aspru nişte bărbaţi – bărbaţi tineri, aceiaşi care se uitau totdeauna drăgăstos la ea. Numai pe substitutul de procuror îl simţise că e pornit împotriva ei. În timpul cât aşteptase în camera arestaţilor să fie chemată la judecată şi în pauzele procesului îi văzuse pe aceşti bărbaţi trecând sub diferite pretexte prin faţa uşii ei sau chiar intrând în odaie, numai ca să se uite mai îndeaproape la ea. Şi deodată aceşti bărbaţi o condamnaseră fără nici un rost la ocnă, cu toate că era nevinovată. La început plânse, apoi

se potoli şi, buimăcită cu totul, aşteptă în camera arestaţilor să fie trimisă înapoi la închisoare. Nu mai avea decât o singură dorinţă: să fumeze. În această stare o găsiră Bocikova şi Kartinkin, aduşi în aceeaşi odaie după citirea sentinţei. Bocikova începu de îndată s-o ocărască pe Maslova şi s-o numească ocnaşă.

— Ei, ce-ai câştigat? Credeai că scapi aşa? Nu ţi-a mers, târfă afurisită. După faptă şi răsplată. La ocnă n-o să-ţi mai ardă de ferchezuială.

Maslova şedea cu mâinile vârâte în mânecile halatului şi, cu capul lăsat în piept, se uita la podeaua murdară de sub picioare. La ocările Bocikovei nu răspunse decât atât:

— Eu nu mă leg de voi, nu vă legaţi nici voi de mine. Eu nu mă leg de voi, nu-i aşa? repetă ea de câteva ori, după care tăcu.

Se învioră puţin numai după ce Kartinkin şi Bocikova fură scoşi din odaie şi un gardian intră, întinzându-i trei ruble.

— Tu eşti Maslova? întrebă el. Uite, ţi i-a trimis o cucoană.

— Care cucoană?

— Ia banii şi nu mai tot întreba atâta.

Banii îi trimisese Kitaeva, patroana casei de toleranţa. După proces, îl întrebase pe portărel dacă s-ar putea să-i dea ceva bani Maslovei. Aflând de la acesta că se poate, ea îşi trăsese de pe mâna albă, plină, mănuşa de antilopă cu trei nasturi, scosese dintr-un buzunar ascuns în cutele de la spate ale fustei sale de mătase un portofel modern şi, scotocind printre cupoanele abia tăiate de la titlurile de rentă pe care le câştigase în întreprinderea ei, alesese unul în valoare de 2 ruble şi 50 copeici, adăugase la aceasta două monede de 20 de copeici şi una de 10, apoi îi înmânase toată suma portărelului. Acesta chemase gardianul şi-i întinse banii în faţa donatoarei.

— Te rog să-i dai pe toţi, îi spuse Karolina Albertovna gardianului.

Gardianul se simţise jignit de această neîncredere şi de aceea fusese atât de ursuz cu Maslova.

Maslova se bucură de bani, fiindcă datorită lor îşi putea satisface singura dorinţă din clipa aceea.

„De-aş putea să-mi fac repede rost de ţigări şi să trag un fum”, îşi zise ea; toate gândurile îi erau concentrate asupra fumatului. Dorea atât de mult o ţigară, încât inspiră cu lăcomie aerul îmbâcsit cu miros de tutun ce ieşea prin uşa biroului. Fu nevoită însă să mai aştepte destul de mult, căci grefierul care urma să facă formele de plecare ale condamnaţilor uitase de ei, tot discutând în contradictoriu cu unul dintre avocaţi despre articolul interzis. Câţiva tineri şi chiar câţiva mai în vârstă intrară şi după proces în odaia în care se afla Maslova, ca să se uite la ea, şuşotind între ei. Acum însă Maslova nici nu-i băgă în seamă.

În sfârşit, spre ceasurile cinci, i se dădu drumul să plece. Însoţită de gardieni – cel din Nijni-Novgorod şi ciuvaşul – Maslova părăsi tribunalul, ieşind pe uşa de din dos. Încă pe coridorul tribunalului le dădu 20 de copeici, rugându-i să-i cumpere două pâini albe şi ţigări. Ciuvaşul începu să râdă, luă banii şi-i spuse:

— Bine, cumperi noi.

Şi în adevăr se ţinuse de cuvânt – îi cumpără pâine şi ţigări şi-i dădu şi restul.

Nu era voie de fumat pe drum, aşa că Maslova ajunsese la închisoare cu aceeaşi dorinţă neîmplinită. În clipa sosirii sale, fură aduşi la închisoare vreo sută de puşcăriaşi, veniţi cu trenul, cu care se întâlni în gangul închisorii.

Puşcăriaşii, care bărboşi, care raşi, bătrâni, tineri, ruşi şi de alte naţionalităţi, unii cu capul ras pe jumătate, zăngănind din cătuşele de la picioare, umplură coridorul de praf, larmă de glasuri, tropăit de paşi şi miros iute de sudoare. Trecând pe lângă Maslova, o priveau cu ochi lacomi, iar unii, cu feţele aprinse de poftă, se apropiau şi se legau de ea.

— Uu-u, ce fătucă frumoasă spuse unul.

— Respectele mele, domnişoară, sări un altul, făcându-i cu ochiul.

Unul dintre ei, negricios şi mustăcios, cu faţa bărbierită şi ceafa rasă, vineţie, sări spre ea, încurcându-se în lanţurile de la picioare şi-o apuca de mijloc.

— Ce, nu mă mai cunoşti, ai? Lasă nazurile! strigă el, rânjind şi fulgerând-o cu privirea, când ea îl împinse în lături.

— Ce faci, nemernicule? strigă subdirectorul închisorii, apropiindu-se din urmă.

Puşcăriaşul se ghemui şi se dădu înapoi. Subdirectorul se răsti la Maslova:

— Tu ce cauţi aici?

Maslova vru să-i spună că fusese adusă de la tribunal, dar era atât de obosită, că-i fu lene să vorbească.

— De la tribunal, înălţimea voastră, răspunse unul dintre însoţitorii ei, făcându-şi loc prin mulţime şi ducându-şi mâna la cozoroc.

— Predă-o imediat gardianului-şef. Ce-i porcăria asta!

— Am înţeles, înălţimea voastră.

— Sokolov, ia-o în primire, strigă subdirectorul.

Gardianul-şef se apropie de ea, o împinse supărat de umăr şi, făcându-i semn cu capul, o duse în culoarul secţiei de femei. Aici fu percheziţionată în amănunt şi, negăsindu-se nimic la ea (cutia cu ţigări era vârâtă în pâine), fu dusă în aceeaşi celulă din care plecase dimineaţă.

XXX.

Celula în care era întemniţată Maslova era o odaie mare, lungă cam de nouă arşini şi lată de şapte, cu două ferestre, o sobă scorojită şi un prici de scânduri grosolan înjghebat, care ocupa cam două treimi din încăpere. La mijlocul peretelui din faţa uşii atârna o icoană întunecată, cu o lumânare de ceară lipită pe ea şi sub care spânzura un bucheţel de imortele prăfuite. În partea stângă, după uşă, se afla un hârdău puturos, în jurul căruia podeaua se făcuse neagră. Inspecţia de seară trecuse de curând şi femeile fuseseră încuiate pentru noapte.

Cincisprezece suflete locuiau în această cameră: douăsprezece femei şi trei copii.

Era încă lumină şi numai două femei se culcaseră pe prici: una cu halatul tras peste cap – o fată săracă cu duhul, arestata pentru că n-avea acte – care dormea mai tot timpul, şi cealaltă, o ofticoasă, condamnată pentru furt. Aceasta din urmă nu dormea; sta întinsă, cu halatul sub cap, cu ochii larg deschişi, luptându-se din greu cu tuşea care-i hârâia tot timpul în piept şi-i zgâria gâtlejul. Celelalte femei – toate numai în cămăşi groase de pânză şi cu capul gol – unele şedeau pe pat şi coseau, altele stăteau la fereastră şi se uitau la deţinuţii care treceau prin curte. Una dintre cele trei femei care coseau era bătrâna Korabliova – ea o petrecuse dimineaţă pe Maslova până la uşa celulei – femeie înaltă, trupeşă, cu o faţă zbârcită, încruntată şi posomorâtă, şi cu o guşă atârnându-i sub bărbie. Avea părul bălai, cărunt la tâmple, împletit într-o cosiţă scurtă, iar pe obraz un neg mare, păros. Fusese condamnată la ocnă pentru că-şi omorâse bărbatul cu toporul. Îl omorâse pentru că acesta se legase de fiică-sa. Ea era şefa camerei şi tot ea făcea negoţ cu băutură. Cosea cu ochelarii pe nas şi ţinea acul în mâna ei mare, muncită, aşa cum îl ţin ţărăncile, cu trei degete şi cu vârful spre ea. Lângă dânsa şedea o femeie scundă, oacheşă, cu nasul cârn şi ochi mici, negri, blândă din fire şi foarte guralivă. Cosea şi ea saci din foaie de cort. Fusese paznică la un canton de cale ferată şi era condamnală la trei luni de închisoare, pentru că uitase să întâmpine un tren cu fanionul în mână şi se produsese un accident. A treia femeie care cosea era Fedosia – Fenicika, cum îi spuneau suratele – foarte tânără şi frumuşică, albă, rumenă, cu ochi albaştri de copil şi două cozi lungi, blonde, puse cunună în jurul capului. Era închisă pentru tentativa de a-şi otrăvi bărbatul. Încercase să-l otrăvească îndată după cununie, la care fusese silită la vârsta de şaisprezece ani. În cele opt luni în care fusese eliberată pe cauţiune, în aşteptarea judecăţii, nu numai că

se împăcase cu bărbatul ei, dar îl şi îndrăgise din toată inima, aşa că judecata o găsise trăind în cea mai deplină înţelegere cu bărbatul-său. Şi cu toate că bărbatu-său şi socru-său şi mai ales soacră-sa care prinsese drag de ea se străduiseră din răsputeri s-o scape de judecată, fusese condamnată la muncă silnica şi deportare în Siberia. Fedosia cea bună, veselă şi zâmbitoare îşi avea locul pe prici alături de Maslova şi o îndrăgise aşa de tare, încât îşi luase răspunderea să-i poarte de grijă. Pe prici mai şedeau, fără nici o treabă, încă două femei. Una de vreo patruzeci de ani, cu faţa trasă şi palidă, care trebuie să fi fost cândva foarte frumoasă, acum însă slabă şi ofilită, ţinea la sân un prunc şi-i dădea să sugă din pieptul ei alb şi veşted. Crima săvârşită de ea era aceea că, în ziua când în satul lor fusese luat ca recrut, pe nedrept, după părerea ţăranilor, un nepot de-al ei, şi ţăranii îl opriseră din drum pe zapciu şi-l luaseră pe băiat înapoi, ea, mătuşa, fusese cea dintâi care apucase de căpăstru calul pe care era dus recrutul. Între ea şi sobă stătea aşezată o bătrânică blajină, gârbovită, cu faţă zbârcită şi părul alb, care se prefăcea că vrea să prindă un băieţel dolofan, de vreo patru ani, tuns scurt, care alerga prin faţa ei şi râdea din toată inima. Copilul, numai în cămăşuţă, alerga strigând:Iaca nu m-ai prins!” Bătrânica, învinuită împreună cu fiul său de incendiere, îşi ispăşea pedeapsa cu inima uşoară; îi era jale numai pentru fiul ei care trebuia să stea şi el în temniţă, şi mai cu osebire încă pentru moşul de acasă, căci se temea c-or să-l năpădească păduchii, fiindcă noră-sa îl părăsise şi n-avea cine-l îngriji.

Pe lângă aceste şapte femei, alte patru stăteau la una dintre ferestrele deschise şi, ţinându-se cu mâinile de gratii, vorbeau prin semne şi strigăte cu deţinuţii care treceau prin curte, aceiaşi cu care se întâlnise Maslova la intrare. Una dintre aceste femei, o roşcovană mare şi greoaie, cu trupul puhav şi moleşit, plină de pistrui pe faţa albă-gălbuie, pe mâinile şi pe gâtul gras, revărsat peste gulerul desfăcut al cămăşii, era condamnată pentru furt. Striga pe fereastră

cu glas tare şi răguşit vorbe deşucheate. Alături de ea stătea o femeie puţintică la trup cât o fetiţă de zece ani, disproporţionată, cu spinarea lungă şi picioarele scurte de lot. Avea faţa roşie, pătată, ochi negri, foarte depărtaţi, şi nişte buze scurte şi groase, care-i descopereau dinţii albi, ieşiţi în afară. Privea la cele ce se petreceau în curte şi chicotea piţigăiat. Această puşcăriaşă, poreclită Cilibia din pricina cochetăriei sale, fusese condamnată pentru furt şi incendiere. În spatele lor se afla o femeie însărcinată, cu o burtă enormă, îmbrăcată într-o cămaşă murdară, aproape cenuşie; era slabă, vânoasă şi avea o înfăţişare jalnică. Fusese condamnată ca tăinuitoare la un furt. Tăcea şi zâmbea cu o expresie îngăduitoare, privind la cele ce se petreceau în curte. Cea de-a patra femeie de la fereastră era o ţărăncuţă scundă şi îndesată, cu ochii bulbucaţi şi faţa blajină, condamnată pentru negoţ clandestin cu băuturi spirtoase. Aceasta era mama băieţelului de patru ani, care se juca cu bătrânica, şi a unei fetiţe de şapte ani, pe care-i luase cu ea la închisoare, neavând cu cine-i lăsa acasă. Se uita şi ea pe fereastră, împletind însă fără oprire la un ciorap, şi uneori se încrunta şi închidea ochii, vădit nemulţumită de ceea ce auzea vorbindu-se în curte. Fiică-sa, fetiţa de şapte ani, numai în cămăşuţă şi cu părul bălai despletit, se ţinea cu mânuţa slabă de fusta roşcovanei şi, cu ochii larg deschişi, asculta cu luare-aminte vorbele triviale pe care le schimbau femeile cu puşcăriaşii din curte şi le repeta în şoaptă, vrând parca să le înveţe pe de rost. Cea de-a douăsprezecea deţinută era fiica de paracliser; îşi înecase în fântână copilul din flori, abia născut. Era o fată înaltă, frumos clădită, cu părul bălai încâlcit, împletit neglijent într-o coadă groasă, şi cu ochi bulbucaţi, privind ţinta în gol. Fără să ia seama la cele ce se petreceau în jurul ei, desculţă şi îmbrăcată într-o cămaşă murdară, pământie, umbla neîncetat încolo şi încoace, în spaţiul liber al odăii, şi se întorcea repede şi brusc când ajungea la perete.

XXXI.

Când zăngăni lacătul şi Maslova intră în odaie, toate femeile întoarseră capul spre ea. Până şi fata de paracliser se opri o clipă din mers, ridică din sprâncene şi se uită la cea care intrase, apoi, fără să scoată o vorbă, începu iar să umble cu paşi mari, apăsaţi. Korabliova înfipse acul în pânza aspră şi privi întrebător peste ochelari la Maslova.

— Na! Te-ai întors. Şi eu care credeam c-o să scapi, spuse ea cu glasul ei răguşit, de bas, aproape bărbătesc. Vasăzică te-au înfundat?!

Îşi scoase ochelarii şi-şi puse lucrul alături pe prici.

— Şi eu, drăguţă, tocmai vorbeam cu mătuşa, ziceam că poate ţi-or da drumul pe loc. Se întâmplă, cică, şi aşa ceva uneori. Îţi mai dau şi bani – după cum ţi-e norocul – prinse a vorbi cu glas cântat cantoniera. Şi, când colo, a ieşit pe dos. N-a fost voia lui Dumnezeu, se vede, draga mea, adăugă ea cu glas blând şi melodios.

— Cum se poate? Te-au condamnat? întrebă Fedosia, uitându-se cu duioşie şi compătimire la Maslova, cu ochii ei albaştri de copil. Faţa ei tânără şi veselă se schimbă dintr-o dată şi părea gata să plângă.

Maslova nu răspunse, trecu tăcută la locul ei, al doilea de la capăt, alături de Korabliova, şi se aşează pe priciul de scânduri.

— Te pomeneşti că nici n-ai mâncat, spuse Fedosia, ridicându-se în picioare şi apropiindu-se de Maslova.

Maslova, fără să răspundă, puse pâinea la căpătâiul priciului şi începu să se dezbrace: îşi scoase halatul plin de praf, apoi basmaua ce-i acoperea părul negru, inelat, şi se aşează.

Bătrânica gârbovită, care se hârjonise cu copilul la celălalt capăt al patului, se apropie şi ea şi se opri în faţa Maslovei.

— Ţţ, ţţ, ţţ! făcu ea, clătinând din cap cu milă.

Băiatul se apropie şi el o dată cu bătrâna, îşi holbă ochii şi rămase cu gura căscată şi privirile aţintite la pâinea adusă de Maslova. Văzând toate aceste chipuri pline de compătimire, după tot ce i se întâmplase, Maslovei îi veni să

plângă; buzele începură să-i tremure, dar izbuti să se stăpânească până în clipa când se apropiară de ea bătrânica şi băieţaşul. Când auzi însă exclamaţia blajină şi plină de milă a bătrânei şi, mai ales, când întâlni ochii gravi ai băieţelului, ridicaţi acum spre ea, nu se mai putu abţine. Faţa începu să-i tremure şi izbucni în hohote de plâns.

— Ţi-am spus eu să-ţi iei un apărător ca lumea, interveni Korabliova. La ce te-au condamnat? La deportare? întrebă ea.

Maslova vru să răspundă, dar nu izbuti. Plângând, scoase din pâine şi îi întinse Korabliovei o cutie de ţigări, pe care era zugrăvită o cucoană rumenă, cu părul înfoiat şi cu un decolteu mare, adânc răscroit. Femeia se uită la poza de pe cutie, clătină dojenitor din cap la gândul că Maslova cheltuieşte banii cu atâta uşurinţă, apoi luă o ţigară, o aprinse la lampă, trase un fum în piept şi trecu ţigara Maslovei, care, tot plângând, începu să tragă cu lăcomie din ea.

— La ocnă, spuse ea printre sughiţurile de plâns.

— Cum de nu li-e frica de Dumnezeu, hapsâni afurisiţi, căpcăuni! mormăi Korabliova. Au osândit fata pe degeaba.

Femeile care stăteau la fereastră izbucniră deodată într-un râs grosolan. Râdea şi fetiţa. Glasul ei subţirel se contopea cu râsul răguşit şi strident al celorlalte trei femei. Un deţinut din curte făcuse se vede vreo şotie, stârnindu-le râsul.

— Ia te uită, harmăsarul! Ce-i dă prin minte să facă, spuse roşcovana, cu trupul mare şi gras scuturat de râs şi, lipindu-şi faţa de gratii, începu să strige măscări fără şir.

— Uf, moara asta stricată. I-auzi-o cum duruie! apuse Korabliova, arătând din cap spre roşcovană, şi se întoarse iar spre Maslova: Pe mulţi ani?

— Patru, răspunse Maslova şi o podidiră şi mai tare lacrimile, încât una îi căzu pe ţigară.

Maslova o strivi supărată între degete, o zvârli şi-şi aprinse alta.

Cantoniera, deşi nu era fumătoare, ridică mucul de ţigară şi-l netezi, vorbind mai departe.

— Nu degeaba se zice, draga mea, că dreptatea au mâncat-o porcii. Fac ce vor. Matveevna spunea: o să-i dea drumul, da' eu ziceam, nu cred, drăguţa mea, îmi spune mie inima c-au s-o înfunde, amărâta de ea, şi iacătă că n-am greşit, încheie ea, şi se vedea că-i plăcea să se asculte vorbind.

Între timp, deţinuţii străbătuseră curtea şi femeile, părăsind fereastra, se apropiară şi ele de Maslova. Cea dintâi veni cârciumăreasa cu ochii bulbucaţi, împreună cu fetiţa ei.

— De ce aşa de aspră osânda? întrebă ea, aşezându-se lângă Maslova şi împletind de zor la ciorap.

— Pentru că n-a avut bani, de aceea-i aspră. Să fi avut bănişori, şi-ar fi luat un apărător bun de gură şi ar fi achitat-o, spuse Korabliova. E unu' pletos şi cu nasu' mare, cum naiba-i zice, ăla, draga mea, te scoate basma curată din orice încurcătură. Să-l fi luat pe el.

— Auzi vorbă, spuse Cilibia, hlizindu-se şi aşezându-se lângă ele. Ăla fără o mie de ruble nici nu se uită la tine.

— Aşa i-a fost scris, spuse bătrânica condamnată pentru incendiere. Glumă-i asta: să-i iei flăcăului nevasta şi plodul, apoi să-l zvârli în temniţă să-l mănânce păduchii, şi pe mine tot aşa la bătrâneţe, începu ea pentru a suta oară să-şi spună povestea. Adevărată-i vorbă poporului: de puşcărie şi de cerşetorie nu-i chip să scapi. Dacă nu-i una – e alta.

— Aşa merge la ăştia, spuse cârciumăreasa şi, uitându-se cu luare-aminte la capul fetiţei, îşi puse ciorapul deoparte, trase copila spre ea, o aşează între genunchi şi începu s-o caute cu îndemânare în cap:

— cică „de ce faci negoţ cu spirtoase?" Da' din ce să-mi hrănesc copiii? urmă ea, văzându-şi liniştită de treaba începută.

Cuvintele cârciumăresei îi amintiră Maslovei de băutură.

— Nişte rachiu ar fi bun, îi spuse ea Korabliovei, ştergându-şi lacrimile cu mâneca şi sughiţând în răstimpuri.

— Basamac? Bine, fie, încuviinţă Korabliova.

XXXII.

Maslova scoase banii ascunşi în pâine şi îi întinse o hârtie Korabliovei. Korabliova luă hârtia, o cercetă din ochi şi, cu toate că nu ştia carte, se încrezu în atotştiutoarea Cilibia, care o asigură că hârtia valora două ruble şi cincizeci de copeici, şi se îndreptă spre răsuflătoarea sobei, unde avea ascunsă o sticlă cu rachiu. Femeile care nu erau vecine de prici cu Maslova plecară la locurile lor. Maslova îşi scutură de praf halatul şi basmaua, îşi trase picioarele pe pat şi se apuca să mănânce din pâine.

— Ţi-am păstrat ceaiul, da' s-o fi răcit, spuse Fedosia, luând de pe poliţă ceainicul de tablă, acoperit cu o cârpă, şi o cană tot de tablă.

Ceaiul era rece şi avea gust de cocleală, totuşi Maslova îşi umplu cana şi începu să soarbă după fiecare îmbucătură de pâine.

— Finaşka, na, ţine, spuse Maslova, rupând o bucată de pâine şi întinzând-o băiatului care nu-şi lua ochii de la gura ei.

Korabliova îi aduse sticlă cu rachiu şi o cană. Maslova le cinsti pe Korabliova şi pe Cilibia. Aceste trei deţinute alcătuiau elita celulei, fiindcă erau singurele care aveau uneori bani şi împărţeau totul între ele.

După câtva timp, Maslova se învioră şi începu să povestească plină de înflăcărare cele petrecute la tribunal, maimuţărindu-l pe procuror şi amintindu-şi despre tot ce o impresionase mai tare, şi anume că toţi bărbaţii se uitau la ea şi-şi făceau tot timpul de lucru prin camera acuzaţilor.

— Până şi jandarmul din escortă mi-a spus: „Ăştia vin anume să te vadă pe tine". Venea câte unul să caute, cică, vreo hârtie, sau altceva, dar eu vedeam bine că n-are nevoie de nici o hârtie, ci mă sorbea din ochi, spunea,

zâmbind şi clătinând din cap, nedumerită parcă. Ia, se prefăceau!

— Ştiut lucru! îi ţinu isonul cantoniera, cu glas cântat. Se înghesuie ca muştele la miere. Dacă-i vorba de altceva, nu-i găseşti, dar la aşa ceva se înghesuie. E bucuria lor…

— Şi aici nu-i la fel? îi tăie vorba Maslova. Nici aici n-am scăpat. Abia mă aduseseră la închisoare, că a şi picat o ceată de puşcăriaşi de la gară. Au dat buzna peste mine, că nu mai ştiam cum să scap de ei. Noroc de subdirector c-a sosit tocmai atunci şi i-a alungat. Unul s-a ţinut scai de mine, abia m-am putut descotorosi de el.

— Cum arăta? întrebă Cilibia.

— Oacheş, cu mustăţi.

— El trebuie să fie.

— Care el?

— D-apăi, Şceglov. Care a trecut adineauri pe-aici.

— Care Şceglov?

— Na-ţi-o bună! Nu-l cunoşti pe Şceglov? A fugit de două ori de la ocnă. Acum l-au prins, da’ las’ că le scapă el iarăşi. Până şi gardienii se tem de el, spuse Cilibia, care schimba biletele cu deţinuţii şi ştia tot ce se petrece în închisoare. Nici vorbă c-o-ntinde.

— Şi daca o-ntinde? Noi tot aici rămânem, se amestecă în vorbă Korabliova. Mai bine zi, spuse ea către Maslova, ce ţi-a spus avucatul despre recurs; ar fi să-l înaintezi acum?

Maslova îi răspunse că nu ştie nimic.

În clipa aceea, roşcovana, cu mâinile ei pistruiate înfipte în păr şi scărpinându-se de zor cu unghiile, se apropie de cele trei deţinute, care beau rachiu.

— Las’ că te învăţ eu, Katerina, ce trebuie să faci, începu ea vorba. Întâi şi-ntâi trebuie să scrii că nu eşti mulţumită de judecată, iar după aceea să faci o declaraţie către procuror.

— Da’ tu ce te bagi? o repezi cu glasul ei de bas Korabliova. Ai simţit miros de rachiu şi d-aia ne dai târcoale. Ştie ea şi fără tine ce-are de făcut, n-o mai învăţa tu.

— Nu vorbesc cu tine, ce te bagi?
— Ţi s-a deschis pofta de rachiu şi te dai bine pe lângă noi.
— Dă-i şi ei un pahar, spuse Maslova, totdeauna gata să împartă cu oricine tot ce avea.
— Las’ că-i dau eu acuşi, să mă ţină minte…
— Nu zău! răspunse roşcovana, venind spre Korabliova. Nu mi-e frica de tine!
— Puşcăriaşă nenorocită!
— Tu eşti aia.
— Târâtură!
— Eu târâtură? Ocnaşo! Ucigaşo! strigă roşcovana.
— Pleacă de-aici, îţi spun, mârâi, încruntată, Korabliova. Roşcovana însă se apropie şi mai mult şi Korabliova o îmbrânci în pieptul ei gras, dezgolit. Roşcovana parcă atâta aştepta. Cu o mişcare iute îşi înfipse o mâna în părul Korabliovei, iar cu cealaltă se pregătea s-o lovească peste faţă, când Korabliova i-o prinse din zbor. Maslova şi Cilibia o înşfăcară de mâini pe roşcovană, încercând s-o tragă deoparte, degetele ei însă rămaseră încleştate în părul adversarei. Le slobozi o clipă, dar numai pentru a răsuci coada în jurul mâinii. Korabliova, cu capul lăsat într-o parte, o izbea cu pumnul pe roşcovană şi încerca să-i prindă mâna cu dinţii. Femeile se îngrămădiră în jurul celor două bătăuşe, încercând să le despartă şi răcnind. Până şi ofticoasa, tuşind, se apropie de ele să privească încăierarea. Copiii se înghesuiau unul într-altul şi urlau cât îi ţinea gura. La auzul tărăboiului, veniră supraveghetoarea şi gardianul. Bătăuşele fură despărţite: Korabliova îşi despleti coada căruntă, scoţând din păr ghemotoace smulse; roşcovana îşi strângea pe pieptul galben cămaşa sfâşiată, amândouă răcneau, lămurind cum s-au petrecut lucrurile şi dând vina una pe alta.
— Las’ că ştiu eu, toată pricina e rachiul; chiar mâine am să raportez totul directorului şi vă scutură el cum trebuie. Simt eu că miroase a rachiu aici. Băgaţi de seamă, faceţi

rânduiala pe aici, c-o păţiţi cu toatele. N-avem vreme de pierdut cu voi. Haide, fiecare la locul ei şi linişte!

Linişte se făcu însă greu. Femeile se certară încă multă vreme, povestindu-şi una alteia cum a început cearta şi cine era vinovată. În cele din urmă, gardianul şi supraveghetoarea plecară şi femeile începură să se potolească şi să se pregătească de culcare. Bătrânica se aşeză în faţă icoanei şi începu să se roage.

— S-au adunat două lepădături de ocnaşe, se auzi deodată de la capătul celălalt al sălii glasul răguşit al roşcovanei, apoi urmară câteva înjurături neobişnuit de rafinate.

— Ia vezi să nu te cotonogesc, îi răspunse fără întârziere Korabliova, însoţindu-şi vorbele cu înjurături tot atât de sofisticate. Apoi se făcu iar linişte.

— Mare noroc ai avut că nu ţi-am scos ochii, de nu venea gardiana… strigă iar roşcovana şi numaidecât urmă răspunsul iute şi muşcător al Korabliovei.

Urmă un răstimp de tăcere, iarăşi întrerupt de ocări. Dar ocările răbufneau tot mai rar şi în sfârşit se făcu linişte.

Toate femeile erau culcate; unele dintre ele începuseră să sforăie, şi numai bătrâna, care întotdeauna se ruga îndelung, tot mai bătea mătănii în faţa icoanei, iar fata paracliserului, de cum plecă supraveghetoarea, se sculă din pat şi începu să umble de la un capăt la altul al odăii.

Maslova nu dormea nici ea, gândindu-se neîncetat ca de acum încolo e o ocnaşă, cum de două ori i-au zvârlit cuvântul în obraz: o dată Bocikova şi o dată roşcovana, şi nu se putea obişnui cu gândul acesta. Korabliova se întoarse cu faţa spre ea.

— Cine-ar fi crezut să pice aşa năpastă pe capul meu, spuse încet Maslova. Alţii câte nu fac şi nu păţesc nimic, iar eu trebuie să sufăr pe degeaba.

— Nu te amărî, fetiţo, şi-n Siberia trăiesc oameni. Las’ că te descurci tu şi acolo, o mângâie Korabliova.

— Ştiu eu că am să mă descurc, dar mă doare. Nu mă aşteptam la soarta asta, cum sunt eu deprinsă cu o viaţă

mai uşoară.

— Nu poţi să te pui împotriva voinţei lui Dumnezeu, spuse, oftând, Korabliova. Împotriva lui nu poţi să te pui.

— Ştiu, mătuşico, totuşi mi-e tare greu. Tăcură amândouă un timp.

— Auzi? Păcătoasa! îi atrase deodată Korabliova luarea-aminte Maslovei asupra sunetelor ciudate ce răzbăteau dinspre capătul celălalt al odăii.

Erau sughiţuri de plâns ale roşcovanei. Roşcovana plângea pentru că fusese înjurată, bătută, şi nu i se dăduse rachiu, de care-i era atât de poftă. Plângea şi la gândul că în toată viaţa ei nu avusese parte decât de înjurături, batjocuri, umiliri şi bătăi. Vrând să se mângâie, îşi aminti de prima ei dragoste cu lucrătorul de la fabrică, Fedka Molodionkov, dar, amintindu-şi de începutul acestei dragoste, îşi aminti şi de sfârşitul ei. Molodionkov, beat fiind şi ca să facă haz, o stropise cu piatră vânătă la locul cel mai gingaş şi apoi se prăpădise de râs împreună cu prietenii lui, privind-o cum se tăvăleşte de durere. Îşi aduse aminte de toate acestea şi i se făcu milă de ea însăşi şi, crezând că n-o aude nimeni, începu să plângă, cum plâng copiii, sughiţând, gemând şi înghiţindu-şi lacrimile sărate.

— Mi-e milă de ea, spuse Maslova.

— Nici vorbă că ţi-e milă, dar n-avea decât să nu se bage.

XXXIII.

A doua zi dimineaţă, Nehliudov se trezi cu sentimentul că s-a întâmplat ceva cu el şi, înainte chiar de a-şi aduce aminte ce anume s-a întâmplat, ştiu că era ceva foarte însemnat şi bun. „Katiuşa, tribunalul!” Da, îşi făgăduise să înceteze de a mai minţi şi să spună tot adevărul. Printr-o ciudată coincidenţă, în aceeaşi dimineaţă veni, în sfârşit, şi mult aşteptata scrisoare de la Maria Vasilievna, soţia mareşalului, scrisoare de care avea acum deosebită nevoie. Ea îi dădea libertatea deplină şi îi ura fericire în căsătoria pe care plănuia s-o facă.

„Căsătorie! gândi el cu ironie. Ce departe sunt de asta acum!”

Îşi aduse aminte de gândul lui din ajun de a-i mărturisi totul bărbatului ei, de a-i cere iertare şi de a se arăta gata să-i dea orice satisfacţie ar fi dorit. Astăzi însă lucrul acesta nu i se mai părea aşa de uşor ca ieri. „Şi apoi, de ce aş face nefericit un om, o dată ce el nu ştie nimic? Dacă m-o întreba, da, am să-i spun adevărul. Altfel n-are rost s-o fac. Nu e nici o nevoie.”

Tot atât de greu îi părea acum şi să-i mărturisească lui Missi adevărul. Iarăşi, socotea că n-ar avea sens să-i vorbească, căci ar fi jignit-o. Era inevitabil să rămână între ei unele lucruri subînţelese, aşa cum se întâmplă deseori în relaţiile dintre oameni. O singură hotărâre luă în această dimineaţă: să nu mai meargă pe la ei şi să le spună adevărul numai dacă va fi întrebat.

În schimb, în relaţiile cu Katiuşa nimic nu trebuia să rămână nelimpezit.

„O să mă duc la închisoare, o să vorbesc cu ea, o s-o rog să mă ierte. Şi la nevoie, da, la nevoie, o să mă însor cu ea”, îşi spunea el.

Gândul de a jertfi tot şi de a se căsători cu ea, de dragul satisfacţiei morale, îl înduioşa în chip deosebit în clipa aceasta.

De mult nu mai începuse o zi cu atâta avânt. Când Agrafena Petrovna intră în odaie, o anunţă pe un ton hotărât, de care se miră el însuşi, că nu mai are nevoie de această locuinţă şi nici de serviciile ei. Printr-o înţelegere tacită se ştia că el întreţinea această locuinţă mare şi scumpă pentru că avea de gând să se căsătorească. Renunţarea la casă, avea deci o deosebită semnificaţie. Agrafena Petrovna îl privi mirată.

— Îţi mulţumesc foarte mult, Agrafena Petrovna, pentru grija pe care mi-ai purtat-o, dar de acum înainte nu mai am nevoie de o casă aşa de mare şi de atâţia servitori. Dacă vrei însă să-mi dai o mână de ajutor, am să te rog să fii aşa

de bună şi să porunceşti să se strângă toate lucrurile, aşa cum se făcea pe vremea mamei. Când o să vină Nataşa, o să facă cum crede ea că-i mai bine. (Nataşa era sora lui Nehliudov).

Agrafena Petrovna clătină din cap.

— Cum aşa? Doar o să mai aveţi nevoie de lucrurile astea, spuse ea.

— Nu, Agrafena Petrovna, n-o să mai am nevoie de ele, sigur n-o să am nevoie, zise Nehliudov, răspunzând prin aceasta la ceea ce voise să spună femeia, când clătinase din cap. Spune-i, te rog, şi lui Kornei că am să-i plătesc leafa pe două luni înainte, dar ca de acum încolo nu mai am nevoie de el.

— De pomană faci asta, Dmitri Ivanovici, spuse ea. Chiar dacă pleci în străinătate, tot o să-ţi trebuiască o casă când te întorci.

— E vorba de cu totul altceva, Agrafena Petrovna. Nu plec în străinătate; iar daca o fi să plec cumva, o să plec în cu totul altă parte.

Nehliudov se înroşi deodată ca focul. „Da, trebuie să-i spun, gândi el, nu are rost să mai ascund nimic, trebuie să le spun tuturor adevărul.”

— Ieri mi s-a întâmplat un lucru ciudat şi de mare însemnătate. O ţii minte pe Katiuşa de la mătuşa Maria Ivanovna’?

— Cum să nu. Eu am învăţat-o să coasă.

— Ieri la tribunal a fost judecată Katiuşa şi eu am fost jurat la procesul ei.

— Ah, Dumnezeule, ce păcat! spuse Agrafena Petrovna. Şi pentru ce a fost judecată?

— Pentru omor. Şi numai eu sunt de vină de toate acestea.

— Cum aşa? E foarte ciudat tot ce-mi spui, zise Agrafena Petrovna şi o flacără se aprinse în ochii ei bătrâni.

Ea cunoştea toată povestea cu Katiuşa.

— Da, numai eu sunt de vină. Şi faptul acesta mi-a schimbat toate planurile.

— Nu văd ce schimbare poate aduce acest lucru în viaţa dumitale? spuse Agrafena Petrovna, stăpânindu-şi un zâmbet.

— Dacă eu sunt vinovat că a apucat-o pe drumul ăsta, tot eu trebuie să fac acum tot ce pot ca s-o ajut.

— Asta-i după bunăvoinţa dumitale, căci vină prea mare eu nu văd să ai. Nu eşti singurul căruia i se întâmplă aşa ceva şi dacă eşti om cu judecată, toate astea se dreg ele, se uită, şi viaţa merge mai departe, spuse Agrafena Petrovna pe un ton grav şi serios, şi nu ai de ce să te omori cu firea. Am auzit mai demult despre fata asta că a luat-o pe un drum greşit. Ei, şi cine-i de vină?

— Eu sunt de vină. Şi de aceea vreau să-mi îndrept greşeala.

— Ei, asta-i cam greu s-o mai îndrepţi.

— Asta e treaba mea. Iar dacă te gândeşti la dumneata, să ştii că dorinţa mamei…

— Nu mă gândesc la mine. Răposata dumitale mamă a avut atâta grijă de mine, că nu am nevoie de nimic. Lizanka mă cheamă la ea (o nepoată de-a ei, măritată), aşa că atunci când n-o să mai fie nevoie de mine, mă duc la ea. Numai că e păcat să pui toate astea la inimă, se întâmplă asemenea lucruri în viaţă.

— Vezi, eu gândesc altfel. Şi te rog totuşi să-mi dai o mână de ajutor pentru închiriatul locuinţei şi împachetatul lucrurilor. Şi să nu fii supărată pe mine. Îţi sunt foarte, foarte recunoscător pentru toate.

Ciudat era că din clipa când Nehliudov recunoscuse că e un păcătos şi că i se făcuse silă de el însuşi, începu să nu-i mai fie silă de ceilalţi. Dimpotrivă, acum avea chiar pentru Agrafena Petrovna şi pentru Kornei un sentiment de respect afectuos. Ar fi dorit să se căiasca şi în faţa lui Kornei, dar acesta îi purta un respect atât de impunător, încât nu îndrăzni s-o facă.

În drum spre tribunal, trecând de-a lungul aceloraşi străzi, în aceeaşi birjă, Nehliudov se mira el însuşi de schimbarea

petrecută în el care-l făcea să se simtă cu totul alt om.

Căsătoria cu Missi, care-i păruse ieri încă atât de apropiată, îi apărea acum ca un lucru imposibil. Ieri încă se vedea pe el însuşi într-o lumină aşa de favorabilă, încât nu se îndoia că Missi ar fi fericită să-l ia de bărbat, astăzi simţea că un om ca el nu numai că nu merită să se căsătorească cu ea, dar nici măcar să o frecventeze. „Dacă ar şti cine sunt cu adevărat, nu m-ar primi pentru nimic în lume în casa ei. Şi când mă gândesc că îndrăzneam să-i reproşez micile cochetării cu domnul acela! Şi chiar dacă ar accepta ea acum să se mărite cu mine, oare aş putea eu să fiu nu zic fericit, dar cel puţin liniştit, ştiind că cealaltă e în temniţă, iar mâine-poimâine va porni cu convoiul la ocnă? Femeia aceea, împinsă de mine la pierzanie, să se ducă la ocnă, iar eu rămân aici, să primesc felicitări şi să fac vizite cu tânăra mea soţie? Sau, împreună cu mareşalul nobilimii, pe care l-am trădat în chip ruşinos, să număr la adunare voturile pentru şi contra propunerii de inspectare a şcolilor din partea zemstvei şi alte asemenea lucruri, iar după aceea să-i fixez o întâlnire nevesti-sii (ce ticăloşie!); sau să lucrez mai departe la tabloul meu, pe care sunt sigur că nu-l voi termina niciodată, pentru că nu se cade să mă ţin de asemenea fleacuri; de acum înainte n-aş mai putea face aşa ceva”, îşi spunea Nehliudov, bucurându-se necontenit de schimbarea lăuntrică petrecută în el.

„Întâi de toate, gândea el, trebuie să-l văd pe avocat şi să aflu ce a hotărât, iar apoi… Apoi s-o văd la închisoare pe puşcăriaşa de ieri şi să-i spun torul.”

Şi când încerca să-şi închipuie cum o să decurgă întrevederea cu ea, cum o să-i spună totul, cum o să-şi recunoască vina faţă de ea, cum o să-i făgăduiască să facă tot ce-i stă în putere, s-o ia de nevastă chiar, ca să-şi răscumpere vina, îl cuprindea o adevărată exaltare şi ochii i se umpleau de lacrimi.

XXXIV.

Intrând la tribunal, Nehliudov îl întâlni în coridor pe portărelul de la procesul din ajun şi-l întrebă unde se aflau închişi condamnaţii judecaţi ieri şi cine îi poate da autorizaţia să-i vadă. Portărelul îi spuse că aceştia erau repartizaţi în diferite locuri şi că, până la pronunţarea sentinţei definitive, numai procurorul poate da o asemenea autorizaţie.

— Vă conduc eu personal la dumnealui, după proces. Procurorul nici n-a venit încă. După proces. Acum poftiţi în sala de şedinţe. Începe îndată.

Nehliudov îi mulţumi pentru bunăvoinţă portărelului, care-i păru astăzi deosebit de prăpădit, şi se îndreptă spre camera juraţilor.

Între timp, juraţii tocmai începuseră să iasă din cameră, trecând spre sala de şedinţe. Negustorul, care luase iar o gustărica şi băuse un păhărel, era la fel de vesel ca în ajun şi-l întâmpină pe Nehliudov ca pe un vechi prieten. Astăzi, nici Piotr Gherasimovici nu-l mai irita pe Nehliudov cu râsul şi cu familiaritatea lui.

Nehliudov ar fi vrut să le spună tuturor juraţilor despre legăturile lui cu acuzata de ieri. „De fapt, îşi zicea el în gând, ieri, în timpul procesului, ar fi trebuit să mă ridic şi să îmi mărturisesc în public vina.” Când intră însă împreună cu ceilalţi juraţi în sala de şedinţe şi începu iar procedura din ajun, când se anunţă din nou: „Curtea!” şi cei trei judecători în uniforme urcară pe podium şi se făcu linişte înjur, iar juraţii se aşezară pe scaunele cu spetezele înalte, şi când văzu aceiaşi jandarmi, acelaşi portret, acelaşi preot, Nehliudov îşi dădu limpede seama ca deşi ar fi trebuit s-o facă, n-ar fi fost în stare ieri, precum nici azi nu era în stare, să tulbure toată această solemnitate.

Pregătirile fură aceleaşi ca şi cele din ajun (afară de jurământul juraţilor şi cuvântul preşedintelui adresat lor).

De data aceasta se judeca un furt cu spargere. Acuzatul, păzit de doi jandarmi cu săbiile scoase, era un băiat de douăzeci de ani, slab, firav, îmbrăcat într-un halat cenuşiu şi

cu o faţă palidă, cenuşie şi ea. Şedea singur pe banca acuzaţilor şi se uita pe sub sprâncene la cei care intrau în sală. Era învinuit că spărsese, împreună cu un prieten, lacătul unei magazii şi furase de acolo nişte preşuri vechi, în valoare de trei ruble şi şaizeci şi şapte de copeici. Din actul de acuzare reieşea că un vardist îl prinsese în timp ce mergea pe stradă împreună cu prietenul său, care ducea preşurile pe umăr. Băiatul şi prietenul său şi-au recunoscut numaidecât vina şi amândoi au fost închişi. Prietenul acuzatului, un lăcătuş, murise în închisoare, aşa că băiatul era acum judecat singur. Preşurile cu pricina se aflau pe masa unde se depuneau de obicei corpurile delicte.

Procesul se desfăşură întocmai ca şi cel din ajun, cu tot arsenalul de dovezi, corpuri delicte, martori, jurământul acestora, interogatorii, expertize şi contrainterogatorii. Vardistul, în calitate de martor, răspundea scurt şi automat la întrebările preşedintelui, ale acuzatului şi ale apărătorului: „Aşa-i, să trăiţi!”, „Nu pot să ştiu” şi iarăşi:Aşa-i, să trăiţi!”, dar cu toată îndobitocirea lui cazonă şi felul automat de a vorbi, se vedea că-i era milă de băiat şi că relata în silă cum l-a prins.

Al doilea martor, un bătrânel, proprietarul casei în care se petrecuse furtul şi posesorul preşurilor, un om ursuz, la întrebarea dacă îşi recunoaşte preşurile, răspunse cu o vădită silă că preşurile cu pricina îi aparţin; când însă substitutul de procuror îl întrebă la ce avea de gând să le folosească şi dacă avea într-adevăr nevoie de ele, bătrânelul răspunse supărat:

— Dracu’ să le ia de preşuri, că n-am nici o trebuinţă de ele. Să fi ştiut c-o să am atâta bătaie de cap de pe urma lor, nu numai că nu le-aş fi căutat, dar aş mai fi dat şi o hârtie de 10 ruble, ba chiar două, numai să nu fiu târât pe la tribunal. Numai pe trăsuri am cheltuit cinci ruble până acum. Şi sunt şi bolnav – de surpătură şi reumatism.

Acestea fură depoziţiile martorilor. Cât despre acuzat, el îşi recunoştea toată vina, se uita speriat în jur, ca un animal

prins în capcană, şi cu glas întretăiat povestea cum se petrecuse totul.

Chestiunea era foarte limpede, substitutul de procuror însă, ca şi în ajun, ridicând din umeri, punea întrebări subtile, menite să-l înfunde pe vicleanul infractor.

În rechizitoriul său dovedea că furtul fusese săvârşit într-o locuinţă, prin efracţie, şi deci tânărul trebuie să primească pedeapsa cea mai grea.

Apărătorul numit din oficiu căuta să demonstreze că furtul nu fusese săvârşit într-o casă locuită şi deci, cu toate ca delictul nu putea fi tăgăduit, făptaşul nu era totuşi chiar atât de primejdios pentru societate cum afirma substitutul de procuror.

Preşedintele, întocmai ca în ajun, se strădui să se arate drept şi nepărtinitor şi le explică în amănunt juraţilor ceea ce aceştia ştiau foarte bine şi nici nu se putea să nu ştie. Întocmai ca în ajun se făcură pauze, se fumă. Iar portărelul anunţă: „Curtea!”; şi ca şi în ajun, cei doi jandarmi şedeau smirnă lângă acuzat, cu săbiile scoase ameninţător, trudindu-se să nu adoarmă.

Din dezbaterile procesului reieşea că băiatul fusese dat de taică-său încă de copil la o fabrica de tutun, unde lucrase cinci ani. Anul acesta fusese dat afară de patron, în urma unor neînţelegeri ale acestuia cu lucrătorii. Rămas fără lucru, băiatul umblase teleleu prin oraş şi băuse tot ce mai avusese. Într-o cârciuma se înhăitase cu un lăcătuş aflat în aceeaşi situaţie, rămas încă mai de mult fără lucru, şi amândoi, într-o noapte, beţi fiind, spărseseră lacătul unei magazii şi luaseră ce le căzuse sub mână. Fuseseră prinşi şi îşi recunoscuseră vina. Urmase închisoarea, unde lăcătuşul, în aşteptarea judecăţii, murise. Iar băiatul fusese acum adus la proces, fiind socotit un element primejdios de care societatea trebuia ferită.

„Un element tot atât de periculos ca şi criminala de ieri, gândi Nehliudov, ascultând cele ce se desfăşurau în faţa lui. Ei sunt primejdioşi, dar noi care-i judecăm nu suntem

primejdioşi oare? Eu, de pildă, un păcătos, un desfrânat, un mincinos, şi noi toţi, toţi cei care ştiu ce sunt şi nu numai că nu mă dispreţuiesc, dar chiar mă stimează. Şi chiar dacă acest băiat ar fi omul cel mai primejdios din câţi se află aici în sală, ce ar fi trebuit să facem cu el, în numele bunului-simţ, în clipa când a fost prins?

E limpede doar că băiatul ăsta nu e vreun răufăcător deosebit, ci omul cel mai obişnuit – oricine vede asta – care a ajuns ceea ce este numai pentru că a nimerit în condiţii care creează astfel de oameni. Şi de aceea, ca să-i împiedicăm pe aceşti tineri să cadă în asemenea greşeli, e limpede că trebuie să ne străduim să înlăturăm condiţiile respective.

Iar noi ce facem? Prindem un tânăr dintre aceştia, întâmplător căzut în mâinile noastre, ştiind foarte bine că alte mii la fel ca el rămân în libertate, şi-l zvârlim în temniţă, în condiţiile unei totale trândăvii sau ale unei munci cum nu se poate mai nesănătoase şi fără folos, alături de alţi indivizi slabi şi decăzuţi, iar apoi îl trimitem pe cheltuiala statului din gubernia Moscova în gubernia Irkutsk, în societatea unor oameni dintre cei mai pervertiţi moraliceşte.

Pentru a înlătura însă condiţiile care dau naştere unor astfel de oameni nu numai că nu facem nimic, dar dimpotrivă, încurajăm stabilimentele care le produc. Acestea sunt prea bine cunoscute: fabricile, uzinele, atelierele, birturile, cârciumile, casele de toleranţă. Iar noi nu numai că nu le desfiinţăm, ci, socotindu-le necesare, le încurajăm şi le reglementam.

Şi educăm în aceste condiţii nu un singur om, ci milioane de oameni, iar apoi punem mâna pe unul dintre ei şi ni se pare că am făcut o mare ispravă dacă l-am îndepărtat de noi şi l-am trimis din gubernia Moscova în gubernia Irkutsk, altceva nici nu ni se mai poate cere, gândea Nehliudov cu o neobişnuita limpezime şi agerime a minţii, şezând pe scaunul său, alături de colonel, ascultând intonaţiile glasurilor apărătorului, procurorului şi preşedintelui şi

privindu-le gesturile pline de îngâmfare. Şi când te gândeşti câtă osteneală cere această prefăcătorie, gândea mai departe Nehliudov, cercetând cu privirea sala imensă, portretele, lămpile, fotoliile, uniformele, zidurile groase, ferestrele, dându-şi seama de imensitatea clădirii respective şi a instituţiei pe care o adăpostea, cu toată armata ei de funcţionari, conţopişti, paznici, aprozi, nu numai de aici, ci din întreaga Rusie, cu toţi cei care primesc simbrie ca să joace această comedie netrebuitoare nimănui. Ce s-ar întâmpla dacă măcar a suta parte din toate eforturile risipite pentru aceasta le-am depune pentru a le ajuta pe fiinţele acestea aruncate la marginea societăţii, pe care le privim numai ca pe nişte trupuri şi braţe necesare pentru huzurul şi liniştea noastră? Şi când te gândeşti c-ar fi fost destul să se fi găsit un om care să fi avut milă de el pe vremea când din pricina mizeriei a fost trimis de la ţară la oraş, gândea Nehliudov, uitându-se la faţa trasă şi speriată a băiatului, şi să-i fi întins o mână de ajutor; sau chiar mai târziu, la oraş, când băiatul, după douăsprezece ore de lucru la fabrică, se ducea la cârciumă cu tovarăşii lui mai în vârstă, dacă s-ar fi găsit unul care să-i fi spus: «Nu te duce, Vanea, nu-i bine», băiatul nu s-ar fi dus, nu şi-ar fi pierdut capul şi n-ar fi făcut mai târziu nimic rău.

Dar nu s-a găsit nici un om căruia să-i fi fost milă de el pe vremea când era ucenic la oraş şi când, tuns perie, ca să nu facă păduchi, alerga după târguieli pentru meşteri şi trăia ca un pui de animal hăituit; dimpotrivă, tot ce-a auzit de la meşteri şi de la colegi, de când lucra la oraş, era că bărbat adevărat e cel care înşală, bea, înjură, are pumnul tare şi nu se dă în lături de la dezmăţ.

Iar când, bolnav şi vlăguit de o munca nesănătoasă, de beţie şi dezmăţ, hoinărind prin oraş, îndobitocit şi năuc, a intrat într-o magazie ca să fure nişte preşuri fără nici o valoare, noi toţi, oameni înstăriţi, cu minţile luminate, în loc să luăm masuri ca să înlăturăm cauzele care l-au adus în starea de astăzi, credem ca îndreptăm răul osândindu-l.

E îngrozitor! Nici nu ştii ce primează aici: cruzimea sau neghiobia. S-ar părea ca şi una, şi alta, ajunse la limită.”

Nehliudov se gândea la toate acestea, fără să mai asculte ceea ce se petrecea în jurul lui. Şi se îngrozea de cele ce i se dezvăluiau cugetului. Nu pricepea cum de nu văzuse toate acestea mai înainte, cum de nu le vedeau ceilalţi.

XXXV.

În prima pauză, Nehliudov se ridica şi ieşi pe culoar cu gândul de a nu se mai întoarce în sală. N-aveau decât să facă ce-or vrea, el nu mai putea să ia parte la această îngrozitoare şi josnică maimuţăreală.

Aflând unde-i biroul procurorului, Nehliudov porni într-acolo. Aprodul nu voi să-i dea drumul, sub cuvânt că procurorul e ocupat. Nehliudov însă nu-l luă în seamă, trecu pragul uşii şi-i spuse funcţionarului care-l întâmpină că-l roagă să-l înştiinţeze pe procuror că un jurat vrea să-l vadă neapărat într-o chestiune foarte importantă. Titlul de prinţ şi înfăţişarea lui elegantă îi fură de ajutor. Funcţionarul îi raportă procurorului şi Nehliudov fu poftit să intre. Procurorul, vădit nemulţumit de stăruinţa lui Nehliudov, îl primi în picioare.

— Ce doriţi? îl întrebă el cu severitate.

— Sunt jurat, numele meu e Nehliudov şi am neapărată nevoie s-o văd pe acuzata Maslova, spuse el repede şi cu hotărâre în glas, roşind şi simţind că face un pas care urma să-i influenţeze hotărâtor întreaga viaţă.

Procurorul era un om de statură potrivită, negricios, cu părul cărunt, tăiat scurt, cu ochi vioi şi strălucitori şi cu o barbă deasă, tunsă în jurul bărbiei proeminente.

— Pe Maslova? Da, o ştiu. A fost acuzată de otrăvire, spuse procurorul liniştit. Şi pentru ce vă trebuie s-o vedeţi? Apoi, vrând parca să-şi îndulcească întrebarea, adăugă: Nu vă pot autoriza s-o vedeţi fără să ştiu care este motivul acestei cereri.

— Trebuie s-o văd într-o chestiune foarte importantă pentru mine, răspunse Nehliudov, aprinzându-se la faţă.

— Aşa-a, făcu procurorul şi, ridicându-şi ochii, îl cercetă cu atenţie pe Nehliudov. Procesul ei s-a judecat sau încă nu?

— S-a judecat ieri şi a fost condamnată la patru ani de ocnă, pe nedrept. E nevinovată.

— Aşa-a. Dacă a fost condamnată abia ieri, spuse procurorul, fără să ia în seamă afirmaţia lui Nehliudov despre nevinovăţia Maslovei, înseamnă că până la pronunţarea hotărârii definitive se află în arest preventiv. La ei vizitele sunt îngăduite numai în anumite zile. V-aş sfătui să vă adresaţi acolo.

— Trebuie s-o văd însă cât mai repede, spuse Nehliudov cu bărbia tremurând, simţind că se apropie clipa hotărâtoare.

— Şi pentru ce, vă rog? întrebă procurorul, ridicând din sprâncene cu oarecare enervare.

— Pentru că este nevinovată şi a fost condamnată la ocnă. Şi toate sunt din vina mea, spuse Nehliudov cu glas tremurând, simţind că spune ceea ce n-ar trebui să spună.

— Cum aşa? întrebă procurorul.

— Eu am sedus-o şi am adus-o în situaţia în care se află astăzi. Dacă n-aş fi împins-o pe drumul pe care a apucat, n-ar fi căzut asupra ei o asemenea învinuire.

— Totuşi nu văd ce legătură are asta cu întrevederea pe care mi-o solicitaţi.

— Are, pentru că vreau s-o urmez… şi să mă căsătoresc cu ea, izbuti să spună Nehliudov. Şi ca totdeauna când se gândea la această hotărâre, ochii i se umplură de lacrimi.

— A? Aşa! făcu procurorul. Da, într-adevăr, este un caz cu totul excepţional. Nu sunteţi dumneavoastră delegatul zemstvei din Krasnopiorsk? întrebă procurorul, amintindu-şi c-a mai auzit vorbindu-se despre acest Nehliudov, care-i făcea acum o declaraţie atât de ciudată.

— Mă iertaţi, dar nu cred ca aceasta să aibă vreo legătura cu rugămintea mea, răspunse Nehliudov, înroşindu-se de mânie.

— Sigur că nu, răspunse procurorul deloc tulburat şi cu un zâmbet imperceptibil pe chip, dorinţa dumneavoastră este

însă atât de ciudată şi iese atât de mult din tiparele obişnuite…

— Deci, aş putea să capăt autorizaţia?

— Autorizaţia? Da, v-o dau numaidecât. Luaţi loc, vă rog. Se apropie de masă, se aşează şi începu să scrie.

— Vă rog, luaţi loc pe scaun. Nehliudov rămase mai departe în picioare.

După ce scrise autorizaţia, procurorul i-o dădu lui Nehliudov, privindu-l cu curiozitate.

— Vreau să vă mai anunţ, spuse Nehliudov, ca nu mai pot continua să fiu jurat în această sesiune.

— Pentru aceasta trebuie, după cum ştiţi, să prezentaţi tribunalului motive serioase.

— Motivul este că eu găsesc orice judecată nu numai inutilă, dar şi imorală.

— Aşa, spuse procurorul cu acelaşi zâmbet imperceptibil, ca unul care a auzit multe asemenea declaraţii amuzante. Cred însă că vă daţi seama că eu ca procuror nu pot să împărtăşesc părerea dumneavoastră. Şi de aceea vă sfătuiesc să comunicaţi cele ce mi-aţi spus tribunalului, care va hotărî dacă motivele dumneavoastră sunt valabile sau nu şi, în acest din urmă caz, vă va supune la o amendă. Adresaţi-vă tribunalului.

— Eu v-am comunicat dumneavoastră ce-am avut de comunicat şi nu mă mai adresez nimănui, spuse supărat Nehliudov.

— Bine, vă salut, spuse procurorul, înclinând capul, vădit grăbit să scape de acest vizitator ciudat.

— Cine a fost la dumneata? întrebă unul dintre membrii completului de judecată, intrat în biroul procurorului îndată după plecarea lui Nehliudov.

— Nehliudov, ţii minte, acela care în zemstva din Krasnopiorsk făcea fel de fel de propuneri extravagante. Închipuieşte-ţi, e jurat şi a regăsit printre acuzaţi o fată sau o femeie, condamnată la muncă silnică, pe care, cică, a sedus-o cândva şi pe care vrea acum s-o ia de nevastă.

— Nu se poate!

— Aşa mi-a spus… Şi era într-o stare ciudată de exaltare.

— S-ar părea că există ceva în neregulă cu tineretul de astăzi.

— Numai că el nu mai e chiar aşa de tânăr.

— Uf, da’ plicticos mai e faimosul dumitale Ivaşenkov. Te ameţeşte cu poliloghia lui fără sfârşit.

— Ăstora ar trebui să li se ia cuvântul, nici mai mult, nici mai puţin, altminteri ajung adevăraţi obstrucţionişti…

XXXVI.

De la procuror, Nehliudov se duse de-a dreptul la închisoarea preventivă. Aici însă n-o găsi pe Maslova şi directorul îl informă că trebuie să fie la vechea închisoare de tranzit. Nehliudov porni într-acolo.

Într-adevăr, Ekaterina Maslova se afla acolo. Procurorul uitase că în urmă cu vreo şase luni jandarmii stârniseră un proces politic, dându-i nişte proporţii exagerate, şi acum închisoarea preventivă era înţesată de studenţi, medici, muncitori, studente şi felceriţe.

Distanţa de la închisoarea preventivă până la cea de tranzit era foarte mare, aşa că Nehliudov ajunse acolo abia pe seară. Apropiindu-se de poarta clădirii uriaşe, o santinelă îl opri şi apoi sună în locul lui. La chemarea soneriei, ieşi un gardian. Nehliudov îi arătă biletul de intrare, acesta îi răspunse însă că nu-l poate lăsa să intre fără încuviinţarea directorului. Nehliudov porni la director. Urcând scara locuinţei acestuia, auzi răzbătând prin uşă sunete de pian: se cânta o bucată complicată, cu caracter triumfal. Când o slujnică ursuză, legată la un ochi, îi deschise uşa, sunerele răbufniră din odaie, izbindu-i auzul. Era o rapsodie de Liszt, ultracunoscută. Cel ce cânta la pian o executa fără greş numai până la un punct, unde se oprea, reluând totul de la capăt. Nehliudov întrebă fata legată la ochi dacă directorul este acasă.

Fata îi răspunse că nu este acasă.

— Se întoarce repede?

Rapsodia se opri iarăşi, apoi reîncepu cu brio şi vioiciune, pentru a se poticni din nou la locul buclucaş.

— Mă duc să întreb. Slujnica dispăru în casă.

Rapsodia, care între timp îşi luase iarăşi avânt, se opri înainte de locul cu pricina şi se auzi un glas rostind:

— Spune-i că nu-i aici şi că nici n-o să fie astăzi. E într-o vizită. Ce tot vor de la el, răsună un glas de fată îndărătul uşii. Rapsodia porni din nou, dar încetă îndată şi se auzi zgomotul unui scaun mişcat din loc.

Fără îndoială, pianista, iritată, avea de gând să-l dojenească personal pe vizitatorul picat la ceas nepotrivit.

— Tatăl meu nu-i acasă, spuse cu glas supărat, ieşind în prag, o fată palidă, cu o înfăţişare bolnăvicioasă, cu părul ciufulit şi cu cearcăne la ochi. Văzând însă un tânăr îmbrăcat elegant, se mai îmbună: Poftiţi înăuntru, vă rog… Ce doriţi?

— Doresc să văd o deţinută, închisă aici.

— O deţinută politică probabil?!

— Nu, nu este o deţinută politică. Am autorizaţie de la procuror.

— Nu ştiu nimic, iar tata nu-i aici. Intraţi, vă rog, îl pofti ea din nou într-un mic antreu. Sau vorbiţi cu subdirectorul. El e la birou acum. Cum vă numiţi?

— Vă mulţumesc, spuse Nehliudov, fără să-i răspundă la întrebare şi porni în jos pe scări.

Abia se închise uşa în urma lui, că se şi auziră aceleaşi sunete vesele, avântate, atât de nepotrivite cu locul în care răsunau, şi cu faţă bolnăvicioasă a fetei care le exersa cu atâta osârdie. În curte, Nehliudov întâlni un tânăr ofiţer, cu mustaţa răsucită şi cănită, şi-l întrebă unde-l poate găsi pe subdirector. Subdirectorul era chiar el. Luă din mâna lui Nehliudov biletul de intrare, îl cercetă şi-i spuse că nu ştie dacă-l poate lăsa să intre cu un bilet eliberat pentru arest preventiv. De altfel e şi târziu…

— Veniţi mâine. Mâine e chiar zi de vizite, începând de la ora zece. O să fie şi directorul aici. Atunci puteţi să o vedeţi

pe deţinută în vorbitorul comun sau, cu aprobarea directorului, şi în birou.

Nehliudov se întoarse acasă fără nici un rezultat. Tulburat la gândul întâlnirii cu ea, mergea pe stradă, gândindu-se nu la tribunal, ci la discuţia lui cu procurorul şi cu directorii închisorilor. Faptul că făcuse demersuri ca să se întâlnească cu ea, că-şi mărturisise intenţiile procurorului şi că fusese la două închisori s-o caute, îl tulburase atât de tare, încât multă vreme nu se putu linişti. Sosind acasă, îşi luă numaidecât jurnalul uitat de mult în sertar, reciti unele pagini şi notă următoarele: „De doi ani n-am mai însemnat nimic şi credeam că nici n-am să mă mai întorc vreodată la asemenea copilării. Dar cum să numeşti copilărie această convorbire cu mine însumi, cu sinele autentic, de esenţă divină, care trăieşte în fiecare om? În tot acest răstimp, eul meu a dormit şi n-am avut cu cine sta de vorbă. L-a trezit neobişnuita întâmplare din 28 aprilie petrecută la un proces la care am luat parte ca jurat. Am văzut-o pe banca acuzaţilor, în halat de puşcăriaşă, pe Katiuşa, fata pe care am sedus-o cândva. Dintr-o stranie nebăgare de seamă, datorată şi mie, a fost condamnată la muncă silnică. Chiar acum am fost la procuror şi apoi la închisoare, dar nu mi-au dat voie s-o văd. Sunt hotărât însă să fac totul ca s-o revăd, să-i cer iertare şi să-mi îndrept greşeala fie şi luând-o în căsătorie.

Doamne ajută-mă! Îmi simt sufletul uşor şi plin de bucurie.”

XXXVII.

Multă vreme, Maslova nu putu să adoarmă în noaptea aceea; stătea întinsă, cu ochii deschişi şi se tot gândea, privind uşa prin faţa căreia trecea încolo şi încoace fata dascălului şi ascultând sforăitul roşcatei.

Se gândea că pentru nimic în lume n-are să se mărite cu vreun ocnaş la Sahalin, ci o să se descurce altcumva – cu vreunul din şefi, cu vreun funcţionar, gardian sau chiar cu subdirectorul. Ei sunt oricând gata de aşa ceva. „Numai de

n-aş slăbi, că atunci m-am dus pe copcă.” Îşi aminti cum se uitaseră la ea şi apărătorul, şi preşedintele, şi bărbaţii care treceau pe lângă ea la tribunal, întâmplător sau dinadins. Îşi aminti de Berta, care o vizitase la închisoare şi care îi povestise că studentul acela, pe care-l iubise pe când se afla în casa Kitaevei, trecuse pe la ele ca să întrebe de ea şi-i spusese că e foarte mâhnit. Îşi aduse aminte de încăierarea cu roşcovana şi-i fu milă de ea. Îşi mai aduse aminte de brutarul care îi trimisese o pâine de la el. Îşi aduse aminte de mulţi, numai de Nehliudov nu. Nu se gândea niciodată la copilăria şi tinereţea ei, şi mai cu seamă la dragostea ei pentru Nehliudov. O dureau prea tare aceste amintiri; ele sălăşluiau neatinse în străfundul sufletului ei. Nici în vis nu-l vedea niciodată pe Nehliudov. Astăzi, la tribunal, nu-l recunoscuse nu atât pentru că ultima oară când îl văzuse el era în uniformă militară, fără barbă, cu o mustăcioară mică, cu părul inelat şi scurt, iar acum era un om îmbătrânit, cu barbă, ci mai mult pentru că nu se gândea niciodată la el. Înmormântase toate amintirile legate de el în acea noapte cumplită şi neagră, când el, întorcându-se de la război, trecuse fără să se oprească la mătuşile lui.

Până în acea noapte, cât timp nădăjduise să-l revadă, nu se gândise la copilul pe care-l purta în pântece ca la o povară, ci adeseori chiar se înduioşase, surprinsă, simţindu-i mişcările câteodată uşoare, alteori energice, înăuntrul ei. Din acea noapte însă totul se schimbase şi viitorul prunc nu mai fu decât o făptură nedorită, care o încurca.

Mătuşile îl aşteptau pe Nehliudov, îi scriseseră, poftindu-l să se oprească la ele, el însă le telegrafiase că nu poate veni, având ordin să se prezinte în cel mai scurt timp la Petersburg. Aflând aceasta, Katiuşa se hotărâse să se ducă la gară, să-l vadă. Trenul trebuia să treacă pe la ceasurile două din noapte. După ce se culcară domnişoarele, Katiuşa o convinsese pe Maşka, fiica bucătăresei, să vină cu ea. Îşi trase în picioare nişte ghete vechi, îşi puse pe cap un şal şi fugi la gară.

Era o noapte întunecată de toamnă, cu ploaie şi vânt. Ploaia ba cădea în picături mări, calde, ba se oprea un răstimp. Pe câmp nu se desluşea cărarea, iar în pădure era întuneric beznă, ca într-un mormânt. Katiuşa, cu toate că ştia bine drumul, se cam rătăci prin pădure şi ajunse în gara micuţă, unde trenul nu se oprea decât trei minute, nu din timp, aşa cum dorise, ci numai cu o clipă înainte de pornirea trenului, după ce se dăduse al doilea semnal de plecare. Alergând pe peron, Katiuşa îl zări îndată la fereastra unui vagon de clasa întâi. Vagonul era viu luminat. Pe banchetele de catifea şedeau faţă în faţă doi ofiţeri fără tunici şi jucau cărţi. Pe măsuţa de lângă fereastră ardeau nişte lumânări groase, aprinse de mult. Nehliudov, în cămaşă albă şi pantaloni de uniformă strânşi pe pulpe, şedea pe braţul fotoliului, sprijinindu-se de spetează, şi râdea. De cum îl recunoscu, Katiuşa bătu cu mâna îngheţată în geam. În acelaşi timp însă sună clopotul pentru a treia oară şi trenul se urni încet. Întâi se dădu scurt înapoi, apoi vagoanele, smucindu-se, începură să înainteze unul după altul. Unul dintre jucători se ridică în picioare, cu cărţile în mână, şi se uită pe fereastră. Katiuşa mai bătu o dată şi îşi lipi obrazul de geam. Tocmai atunci se smuci şi vagonul lângă care stătea ea şi se urni din loc. Porni şi ea, privind mai departe pe fereastră. Ofiţerul vru să lase geamul, dar nu izbuti. Nehliudov se ridică în picioare şi, dând ofiţerul la o parte, se apucă el să coboare geamul. Trenul îşi acceleră mersul. Ea se ţinea în pas iute după el. Trenul însă îşi tot sporea viteza şi în clipa când geamul se lăsă în jos, conductorul trenului o împinse la o parte şi sări în vagon. Katiuşa rămase în urmă, dar continuă să alerge pe scândurile ude ale peronului. Când ajunse la capătul peronului fu cât pe ce să cadă coborând treptele, dar nu se opri din fugă, deşi vagonul de clasa întâi se depărtase mult. Acum treceau pe lângă ea vagoanele de clasa a doua, apoi trecură şi mai repede cele de clasa a treia, Katiuşa însă alerga mereu înainte. Când trecu şi ultimul vagon cu

felinarul la spate, Katiuşa se trezi dincolo de castelul de apă, în plină bătaie a vântului, care se năpusti asupra ei, smulgându-i şalul de pe cap şi lipindu-i rochia de picioare. Şalul îi lunecase de pe umeri, dar ea tot mai fugea după tren.

— Tuşică Mihailovna! strigă fetiţa, abia izbutind să se ţină după ea. Ţi-a căzut şalul.

„El şade într-un jeţ de catifea în vagonul luminat, petrece şi bea, iar eu, aici în noroi, în întuneric, în ploaie şi vânt, stau şi plâng”, îşi spuse Katiuşa; se opri şi, dându-şi capul pe spate, şi-l prinse cu amândouă mâinile şi izbucni în hohote de plâns.

— A plecat! strigă ea.

Fetiţa se sperie şi o îmbrăţişă peste rochia udă.

— Tuşică, să mergem acasă.

„La primul tren – sub vagon, şi s-a isprăvit cu toate”, îşi spunea Katiuşa, fără să-i răspundă fetiţei.

Şi avea de gând să îndeplinească ceea ce îşi pusese în minte. Dar, cum se întâmplă totdeauna în clipa de acalmie ce urmează marilor emoţii, el, copilul din ea, copilul lui, tresăltă deodată, o lovi, apoi se întinse încet şi o lovi din nou gingaş, cu ceva plăpând şi ascuţit şi deodată tot ceea ce cu o clipă mai înainte o chinuise atât, încât viaţa îi păruse de neîndurat, toată amărăciunea împotriva lui Nehliudov şi dorinţa de a se răzbuna pe el fie şi prin moartea ei – toate se risipiră pe loc ca prin farmec. Katiuşa se linişti, îşi potrivi rochia, se îmbrobodi cu şalul şi porni cu pas grăbit spre casă.

Ajunsese acasă istovită, udă, murdară, şi din ziua aceea începuse în ea acea schimbare sufletească, în urma căreia devenise ceea ce era acum. Din acea noapte îngrozitoare încetase să mai creadă în bine. Înainte crezuse şi ea că binele există pe lume, ca oamenii cred în el, din acea noapte se convinse însă că nimeni nu crede aceasta şi că tot ce se spune despre bine şi despre Dumnezeu e numai minciună şi înşelătorie. El, pe care ea îl iubea şi care o iubise – ştia asta

– o părăsise, după ce se desfătase cu trupul ei şi îi batjocorise simţămintele. Şi el era cel mai bun dintre toţi oamenii pe care-i cunoştea ea. Toţi ceilalţi erau şi mai răi. Şi tot ce se întâmplă după aceea cu ea îi întări pas cu pas această convingere. Mătuşile lui, acele bătrânele bisericoase, o dădură afară de îndată ce nu mai fu în stare să le slujească la fel ca înainte. Femeile cu care avusese de-a face nu vedeau în ea decât un mijloc de a câştiga bani, iar bărbaţii, începând cu bătrânul zapciu şi până la gardienii din închisoare, un mijloc de desfătare. Şi nimeni pe lume nu ţinea la nimic altceva decât la desfătare, numai la această desfătare. De asta o încredinţase şi mai mult bătrânul scriitor cu care se încurcase în al doilea an de viaţa liberă. El îi spunea de-a dreptul că în desfătare – el o numea poezie şi estetică – stă toată fericirea omului.

Toţi trăiau numai pentru ei, pentru plăcerea lor, iar toate vorbele despre bine şi despre Dumnezeu erau o înşelătorie. Şi de câte ori se ridica în mintea ei întrebarea: de ce în lumea asta totul este atât de prost orânduit şi de ce oamenii nu contenesc a-şi face rău unul altuia şi a suferi, era mai bine să alunge asemenea gânduri. O ţigară, un păhărel de vin, un ceas de dragoste cu un bărbat, şi totul se risipea.

XXXVIII.

În ziua următoare, o duminică, pe la ceasurile cinci dimineaţa, când răsună pe coridorul secţiei de femei fluieratul obişnuit, Korabliova, care nu mai dormea, o trezi pe Maslova. „Ocnaşa”, gândi cu groază Maslova, frecându-se la ochi şi trăgând în piept, fără să vrea, aerul din odaie, care puţea îngrozitor spre ziuă; vru să adoarmă din nou, să se cufunde în neştire, teama obişnuită însă învinse somnul, încât se ridică în capul oaselor, se aşează pe pat trăgându-şi picioarele sub ea şi începu să privească în jur. Femeile se sculaseră, numai copiii mai dormeau încă. Cârciumăreasa cu ochii holbaţi trăgea halatul de sub copii, cu grijă, să nu-i trezească. Puşcăriaşa osândită pentru răzvrătire punea la uscat în jurul sobei nişte cârpe, care slujeau de pelinci

pruncului ei. Acesta, în braţele Fedosiei cea cu ochii albaştri, care îl legăna, dezmierdându-l cu glas dulce, urlă ca din gură de şarpe. Ofticoasa, cu faţa congestionată, tuşea, ţinându-se cu mâinile de piept, şi, în răstimpuri, trăgea aerul în piept, scoţând nişte sunete aproape ca nişte ţipete. Roşcovana, trezită şi ea, stătea culcată pe spate, cu picioarele groase îndoite şi povestea cu glas tare şi vesel visul pe care-l visase noaptea. Bătrâna incendiatoare era iarăşi în faţa icoanei şi, şoptind mereu aceleaşi cuvinte, îşi făcea cruce şi bătea mătănii. Fata de paracliser şedea nemişcată pe pat şi, cu o privire adormită, pierdută, se uita într-un punct fix. Cilibia îşi învârtea pe deget şuviţe din păru-i nespălat, aspru şi negru.

Pe coridor se auziră nişte paşi târşiţi, zăngănitul lacătului şi imediat în cameră intrară doi puşcăriaşi în scurte şi în pantaloni cenuşii mult deasupra gleznei, care, cu feţe serioase şi ursuze, ridicară cu o cobiliţă hârdăul puturos şi îl scoaseră din încăpere. Femeile ieşiră pe coridor să se spele la robinete. Acolo roşcovana se luă la harţă cu o femeie dintr-o celulă vecină. Şi iar răsunară înjurături, strigăte, văicăreli…

— Vi s-a făcut cumva dor de carceră? strigă gardianul şi o plesni cu palma pe roşcovană peste spinarea grasă şi goală, de răsună în tot coridorul. Să nu-ţi mai aud gura.

— Ia te uită la moşu, îi arde de joacă, spuse roşcovana, luând gestul drept o dezmierdare.

— Haide, repede! Pregătiţi-vă de liturghie.

Nu apucă Maslova să se pieptene, ca şi veni gardianul cu suita.

— La control! strigă gardianul.

Din cealaltă celulă ieşiră puşcăriaşele şi se aşezară pe două rânduri în coridor; fiecare puşcăriaşă din spate trebuia să pună mâinile pe umerii celei din faţa ei. Se făcu numărătoarea.

După numărătoare, veni supraveghetoarea şi duse puşcăriaşele la biserică. Maslova şi Fedosia se aflau pe la

jumătatea coloanei, alcătuită din peste o sută de femei ieşite de prin toate celulele. Toate erau în bluze şi fuste albe, cu basmale albe pe cap şi numai pe ici, pe colo, întâlneai câte o femeie în rochie colorată. Erau nevestele puşcăriaşilor, unele cu copii, venite să-şi însoţească bărbaţii. Procesiunea umplea întreagă scară. Se auzea un tropăit uşor de picioare încălţate în cipici, larmă de glasuri, uneori râsete. La o cotitură, Maslova zări mai în faţă chipul răutăcios al Bocikovei, duşmanca ei, şi i-o arătă Fedosiei. Ajunse în josul scărilor, femeile tăcură şi, făcând cruci şi plecăciuni, începură să intre rând pe rând în biserica goală încă şi strălucind de aurării. Locul lor era în partea dreaptă a bisericii; înghesuindu-se una în alta, prinseră a se orândui.

În urma femeilor intrară puşcăriaşii, în halate cenuşii, unii numai în trecere aici, în drum spre locul de deportare, alţii condamnaţi la închisoare sau la ocnă de obştile săteşti, şi, tuşind şi dregându-şi glasul, se orânduiră în grup compact în partea stângă şi în mijlocul bisericii. În galeria de sus se găseau deja de o parte ocnaşii, cu capetele rase pe jumătate, zăngănind din lanţuri, de cealaltă parte cei aflaţi în arest preventiv, fără cătuşe şi neraşi pe cap.

Biserica închisorii, reclădită şi împodobită pe dinăuntru de un negustor bogat, care cheltuise în acest scop câteva zeci de mii de ruble, strălucea îmbrăcată toată în aur şi zugrăvită în culori vii. Un timp, liniştea din biserică fu aproape desăvârşită – nu se mai auzeau decât smiorcăieli, tuse, câte un zăngănit de lanţuri sau ţipăt de copil. Apoi, deodată, puşcăriaşii din mijlocul bisericii se mişcară, înghesuindu-se unii într-alţii, făcându-i loc de trecere directorului, care înaintă până în faţă şi se opri în fruntea mulţimii.

XXXIX.

Începu slujba.

Slujba se oficia astfel: preotul, îmbrăcat în nişte odăjdii de brocart, de o croială mai ciudată şi incomodă, tăia pâine în

cuburi mici, pe care le punea pe o farfurioară şi apoi într-o cupă cu vin, şoptind diferite nume şi rugăciuni. În timpul acesta, dascălul citea fără întrerupere, apoi cânta când singur, când împreună cu corul alcătuit din puşcăriaşi, diferite rugăciuni în limba slavonă, oricum greu de înţeles, iar din pricina repeziciunii cu care se citea şi cânta, aproape de nepriceput. Rugăciunile cuprindeau mai cu seamă urări de propăşire pentru ţar şi familia lui. Oamenii, stând în genunchi, rosteau de mai multe ori aceste rugăciuni pentru ţar, împreună cu alte rugăciuni. Dascălul citi câteva versete din Faptele Apostolilor, cu un glas atât de straniu şi de încordat, încât nu se putea desluşi nici un cuvânt. Apoi preotul citi foarte limpede un capitol din Evanghelia lui Marcu, care spunea că după ce Christos a înviat, înainte de a se sui la cer, pentru a sta de-a dreapta Tatălui, i s-a arătat Mariei Magdalena, din care izgonise şapte diavoli, apoi celor unsprezece ucenici ai săi, cărora le-a poruncit să propovăduiască Evanghelia tuturor făpturilor, vestindu-le că cel ce nu va crede va pieri, iar cel ce va crede şi se va boteza se va mântui şi pe lângă asta va putea să izgonească diavolii, să tămăduiască bolnavii, atingându-i cu mâna, va şti să vorbească limbi noi, să îmblânzească şerpii, iar dacă va bea venin, nu va muri, ci va rămâne nevătămat.

Semnificaţia slujbei consta în presupunerea că bucăţelele de pâine puse în vin se preschimbă, prin anumite mişcări ale mâinilor şi prin rugăciuni, în trupul şi sângele Domnului. Preotul ridica mereu braţele sus, cu toate că-l stânjenea sacul de brocart cu care era înveşmântat, apoi se lăsa pe genunchi şi săruta masa şi tot ce se afla pe ea. Clipa cea mai însemnată era aceea când preotul, apucând şervetul cu amândouă mâinile, îl mişca lin încolo şi încoace, deasupra farfurioarei şi a cupei cu vin. Se presupunea că în timpul acesta pâinea şi vinul se preschimbă în trup şi sânge, şi de aceea partea aceasta a slujbei era săvârşită cu o deosebită selemnitate.

— Cu înţelepciune, pentru preasfânta, preacurata şi preabinecuvântata Fecioară Maria”, vesti cu glas tare preotul din altar, şi corul începu să cânte solemn că e drept să preaslăvim pe Fecioara Maria, care l-a născut pe Christos, rămânând pururea fecioară, şi e vrednică din pricina aceasta de mai multă cinste decât heruvimii şi de mai multă slavă decât serafimii. După acestea, preschimbarea se socotea săvârşită şi preotul, ridicând şervetul de pe farfurioară, tăie bucăţica de pâine din mijloc în patru, o muie în vin şi-o puse în gură. Se presupunea că a mâncat o fărâmă din trupul Domnului şi a băut o înghiţitură din sângele lui. Preotul trase apoi perdeaua la o parte, deschise uşile împărăteşti şi ieşi în prag cu potirul de aur în mână, poftind pe cei ce vor să mănânce şi ei din trupul şi sângele Domnului.

Se apropiară de el câţiva copii.

După ce-i întrebă cum îi cheamă, preotul luă pe rând cu linguriţa din cupă vin şi câte o bucăţica de pâine şi le vârî adânc în gura fiecărui copil, în timp ce dascălul le ştergea buzele şi cânta cu glas voios că ei mâncaseră din trupul şi sângele Domnului. Apoi preotul duse potirul în altar, bău acolo tot sângele ce mai rămăsese şi înghiţi toate bucăţelele din trupul Domnului, îşi supse mustăţile cu sârguinţă, îşi şterse gura şi potirul şi ieşi înviorat din altar, cu paşi hotărâţi, scârţâind din pingelele subţiri ale cizmelor sale de iuft.

Cu aceasta luă sfârşit slujba principală. Preotul însă, vrând să aducă o mângâiere amanţilor de puşcăriaşi, adăugă la slujba obişnuită încă una deosebită. Această slujbă se mărginea la atât: preotul, aşezându-se înaintea unei icoane ferecate în metal aurit (cu faţa şi mâinile negre), luminată de vreo zece lumânări de ceară, care îl înfăţişa pe Cel din trupul şi sângele căruia mâncase, începu să cânte, sau mai curând să spună, cu glas ciudat şi nefiresc, următoarele: „Iisuse, preabunule, slava apostolilor, Iisuse al meu, lauda mucenicilor, stăpâne atotputernic, Iisuse, mântuieşte-mă

pre mine, cel ce alerg la tine; Iisuse, mântuitorul meu, Iisuse al meu preaminunat, mântuitorule, miluieşte-mă, pentru rugăciunile Celei ce te-a născut şi ale tuturor sfinţilor tăi, Iisuse, şi ale tuturor prorocilor, Iisuse mântuitorule, şi mă învredniceşte desfătării raiului, Iisuse, iubitorule de oameni!”

Preotul se opri, trase aer în piept, îşi făcu cruce, se închină până la pământ şi toţi făcură la fel. Directorul, gardienii, puşcăriaşii, toţi bătură câte o mătanie; şi sus se auziră zăngănind lanţurile.

— Făcătorul îngerilor şi Dumnezeu atotputernic, urmă preotul, Iisuse preaminunate, mirarea îngerilor, Iisuse preaputernice, izbăvirea strămoşilor, Iisuse preablânde, slăvirea patriarhilor, Iisuse preaslăvite, tăria împăraţilor, Iisuse preaiubite, împlinirea prorocilor, Iisuse preaminunate, întărirea mucenicilor, Iisuse preasupuse, bucuria călugărilor, Iisuse preamilostive, mângâierea preoţilor, Iisuse preaîndurate, înfrânarea postitorilor, Iisuse preablânde, bucuria preacuvioşilor, Iisuse preacurate, neprihănirea fecioarelor, Iisuse cel mai înainte de veci, mântuirea păcătoşilor, Iisuse, fiul lui Dumnezeu, miluieşte-ne pre noi”, se opri el în sfârşit, rostind „Iisuse” cu glas din ce în ce mai şuierător; apoi îşi ridică cu o mână odăjdiile căptuşite cu mătase, se aşeză într-un genunchi şi se înclină până la pământ, în timp ce corul cânta ultimele cuvinte:Iisuse, fiul lui Dumnezeu, miluieşte-ne pre noi”. Puşcăriaşii se lăsau în genunchi şi se ridicau, scuturându-şi părul rămas netuns pe jumătate de cap şi zăngănind lanţurile ce le rodeau picioarele slabe.

Şi aceasta ţinu vreme îndelungată. Întâi lăudară pe Domnul, încheind cu vorbele: „Miluieşte-ne pre noi”, apoi urmară alte laude, care se încheiau cu: „Aleluia”. Iar puşcăriaşii îşi făceau cruce, se închinau până la pământ şi băteau o mătanie. La început, făceau câte o mătanie după fiecare laudă, apoi din două în două şi mai apoi din trei în trei, şi toţi fură foarte bucuroşi când laudele luară sfârşit şi

preotul, răsuflând uşurat, închise cartea de rugăciuni şi intră în altar. Mai rămânea cea din urmă solemnitate: preotul luă de pe masă o cruce mare de aur, cu medalioane smălţuite la capete, şi ieşi cu ea în mijlocul bisericii. Cel dintâi se apropie de preot directorul şi sărută crucea, apoi subdirectorul, apoi gardienii, apoi începură să se apropie puşcăriaşii, îmbulzindu-se şi ocărându-se în şoaptă. Preotul, stând de vorbă cu directorul, întindea mâna cu crucea când la gura, când la nasul puşcăriaşilor, care se străduiau să sărute mâna şi crucea preotului. Cu această luă sfârşit slujba creştinească, care se săvârşea întru mângâierea şi îndreptarea fraţilor rătăciţi.

XL.

Nici unuia dintre cei de faţă, începând cu preotul şi directorul şi sfârşind cu Maslova, nu-i trecuse prin minte că acel Iisus, al cărui nume îl pomenise preotul de atâtea ori cu glas şuierător, preaslăvindu-l prin tot felul de cuvinte ciudate, era împotriva a tot ceea ce se petrecea aici: interzisese nu numai această vorbărie fără rost şi vrăjitoria pângăritoare pe care o făceau preoţii-învăţători cu vinul şi cu pâinea, dar în chipul cel mai hotărât nu îngăduia oamenilor să numească învăţători pe alţi semeni de-ai lor; îi oprise să se roage în biserici, poruncind să se roage fiecare în singurătate; interzisese înseşi bisericile, spunând că el a venit să le dărâme, şi că trebuie să te închini nu în biserică, ci întru spirit şi adevăr; şi mai ales, oprise nu numai judecarea oamenilor şi întemniţarea lor în închisori, chinuirea, înjosirea şi canonirea lor, aşa cum se făcea aici, dar şi orice silnicie asupra lor, spunând că el a venit să dea celor înrobiţi libertate.

Niciunul dintre cei de faţă nu-şi dăduse seama că tot ceea ce se petrecea aici era cea mai mare pângărire şi batjocorire a lui Christos însuşi, în numele căruia se făceau toate acestea. Nimănui nu-i dăduse prin gând că acea cruce aurită, cu medalioane smălţuite la capete, cu care ieşise preotul şi pe care o dădea tuturor s-o sărute, nu era altceva

decât simbolul uneltei de tortură pe care pătimise Iisus, tocmai pentru că interzisese ceea ce se făcea acum, aici, în numele lui. Nimănui nu-i trecuse prin cap că toţi acei preoţi, care îşi închipuie că, mâncând pâine şi vin, mănâncă şi beau din trupul şi din sângele lui Christos, într-adevăr fac asta, dar nu prin bucăţelele de pâine muiate în vin, ci prin faptul că nu doar îi ademenesc pe „cei umili”, cu fiinţa cărora s-a identificat Christos, dar îi lipsesc de cel mai mare bine şi-i aruncă în chinurile cele mai crunte, ascunzând oamenilor acel adevăr pe care l-a adus el pe pământ.

Preotul săvârşea slujba cu conştiinţă împăcată, pentru că din copilărie încă i se insuflase convingerea că aceasta este singura credinţă adevărată, împărtăşită de toţi sfinţii din timpurile vechi, iar acum de conducătorii clerului şi ai statului. El credea nu în schimbarea pâinii în trup, nici în folosul sufletesc al atâtor cuvinte, nici că a mâncat într-adevăr o fărâmă din trupul lui Dumnezeu – în acestea era cu neputinţă să creadă – dar credea că trebuie să crezi în acestea; şi ceea ce îl întărea în această credinţă era faptul că, îndeplinind cele cerute de ea în cei optspreceze ani de slujbă preoţească, putuse agonisi un venit care-i îngăduia să-şi întreţină familia, pe fiul său la liceu şi pe fiică-sa într-o şcoală pentru fetele de preoţi. Tot astfel credea şi dascălul, ba încă mai cu tărie decât preotul, pentru că el uitase cu desăvârşire înţelesul dogmelor acestei credinţe şi nu ţinea minte decât că pentru împărtăşanie, pomelnic, ceaslov, pentru sfeştanie şi sfeştanie cu acatist era un preţ hotărât, pe care adevăraţii creştini îl plăteau cu dragă inimă şi de aceea striga acel „Doamne miluieşte, Doamne miluieşte”, şi cânta, şi citea tot ce se cerea, cu aceeaşi senină încredere în necesitatea acestor lucruri, cu care alţi oameni vând lemne, făină ori cartofi. Directorul închisorii şi gardienii, deşi habar n-aveau şi nici nu căutaseră vreodată să afle ce cuprind în esenţa dogmele acestei credinţe şi ce înseamnă slujbele bisericeşti, credeau că trebuie să creadă în această credinţă, de vreme ce superiorii lor şi chiar însuşi ţarul cred

în ea. În afară de aceasta, ei simţeau nelămurit (n-ar fi fost în stare să-şi explice de ce) că această credinţă îndreptăţeşte crudele lor îndatoriri. Să nu fi fost această credinţă, le-ar fi fost greu şi poate chiar cu neputinţă să-şi pună în joc toate puterile ca să chinuiască oamenii, aşa cum făceau acum, cu conştiinţa pe deplin împăcată. Directorul închisorii era un om atât de bun la suflet, că n-ar fi putut trăi astfel, dacă n-ar fi găsit un sprijin în această credinţă. De aceea stătea nemişcat şi drept, se închina şi bătea sârguincios mătănii, căuta să se înduioşeze când se cânta „Heruvimii”, iar când începuse împărtăşania copiilor, ieşise în faţă de tot, îl ridicase pe unul dintre băieţi şi-l ţinuse în braţe cât timp se împărtăşise.

Cât despre puşcăriaşi, afară de câţiva dintre ei, care-şi dădeau limpede seama de toată înşelătoria şi-şi băteau joc în sufletul lor de această credinţă, cei mai mulţi credeau că în aceste icoane aurite, lumânări, cupe, cruci, ca şi în cuvintele fără înţeles „Iisuse preablânde”, „Miluieşte-ne pre noi”, sălăşluieşte o putere tainică, prin care se pot căpăta multe înlesniri în viaţa aceasta şi în cea viitoare. Cu toate că cei mai mulţi dintre ei încercaseră în zadar să capete înlesniri în viaţa aceasta prin rugăciuni, sfeştanii, lumânări, căci rugile lor rămăseseră neîmplinite, erau deplin încredinţaţi că e vorba numai de o întâmplare şi că biserica, încuviinţată de oameni învăţaţi şi de mitropoliţi, este totuşi o instituţie foarte însemnată şi necesară, dacă nu pentru viaţa aceasta, cel puţin pentru cea viitoare.

Tot astfel credea şi Maslova. Ca şi ceilalţi, încerca în timpul slujbei un sentiment amestecat de pietate şi de plictiseală. La început, stătuse în mijlocul mulţimii, în dosul unui perete despărţitor, şi nu putuse vedea pe nimeni, afară de tovarăşele ei, când însă cele ce urmau să se împărtăşească trecură înainte, îşi făcu şi ea loc, împreună cu Fedosia, şi îl zări pe director, iar în spatele lui, printre gardieni, pe un ţăran cu barba şi cu părul bălai – era bărbatul Fedosiei, care se uita ţintă la nevastă-sa. În tot timpul citirii

acatistului, Maslova, închinându-se şi bătând mătănii numai când o făceau toţi ceilalţi, vorbi în şoaptă cu Fedosia şi-i cercetă din ochi bărbatul.

XLI.

Nehliudov ieşi de acasă devreme. Pe ulicioară întâlni un ţăran într-o cotiugă, care striga cu un glas nefiresc:Lapte, lapte, lapte!”

În ajun căzuse cea dintâi ploaie caldă de primăvară. Peste tot unde era pământ nepavat răsăriseră firicele de iarbă; mestecenii din grădini se îmbrăcaseră în puf verde, mălinii şi plopii îşi deschideau mugurii, slobozind frunzuliţe lungi şi înmiresmate, iar în case şi în prăvălii se scotea rândul al doilea de geamuri şi se curăţau ferestrele. În piaţa de vechituri din drumul lui Nehliudov mişuna o mulţime de oameni în jurul tarabelor; nişte bărbaţi zdrenţăroşi umblau încolo şi încoace cu cizme la subsuoară sau cu veste şi pantaloni călcaţi, aruncaţi pe umăr.

În jurul cârciumilor se îmbulzeau lucrători ieşiţi de la fabrici, îmbrăcaţi în podiovci curate şi cu cizme lustruite în picioare, şi femei cu basmale de mătase viu colorate pe cap, şi în haine împodobite cu mărgele. Vardiştii, cu pistoale la brâu, legate cu găitane galbene, stăteau la posturile lor, pândind vreo neregulă, care să-i mai scoată din amorţeală şi plictiseală. Pe trotuarele bulevardelor şi pe gazonul abia înverzit, alergau şi se jucau copii şi căţei, iar dădacele guralive şedeau pe bănci şi vorbeau între ele.

Pe străzile încă răcoroase şi umede pe partea umbrită şi uscate pe mijloc, treceau huruind neîncetat căruţe grele, alergau trăsuri uşoare, duruind pe caldarâm, şi tramvaie cu cai, sunând din clopoţel. Văzduhul răsuna de dangătul clopotelor, care chemau pe felurite glasuri norodul la biserică, la slujbe la fel cu cea care se oficia acum în capela închisorii. Oameni gătiţi în haine de duminică se îndreptau fiecare spre parohia lui.

Trăsura care-l ducea pe Nehliudov nu se opri chiar în faţa închisorii, ci la colţul din preajma intrării.

Acolo, la vreo sută de paşi de închisoare, aştepta un grup de bărbaţi şi de femei, mai toţi cu legături în mână. În dreapta se întindeau câteva clădiri joase de lemn, iar în stânga era o casă cu etaj şi cu o firmă pe faţadă. Clădirea uriaşă de piatră a închisorii se înălţa în faţă şi nimeni nu era lăsat să se apropie de ea. Santinela cu arma la umăr umbla încolo şi încoace prin faţa clădirii, strigând sever la cei care încercau să vină mai aproape.

La poarta clădirilor de lemn, pe partea dreapta, în faţă santinelei, şedea pe o bancă un gardian în uniformă cu galoane, ţinând în mână un caieţel. De el se apropiau vizitatorii, îi spuneau numele persoanei pe care doreau s-o vadă, iar el îi înscria în caieţel. Nehliudov se apropie şi el şi o numi pe Katerina Maslova. Gardianul cu galoane o înscrise pe listă.

— De ce nu ne dă voie să intrăm? întrebă Nehliudov.

— Nu s-a sfârşit încă liturghia. Îndată ce e gata, o să se dea drumul.

Nehliudov se întoarse la grupul celor ce aşteptau. Un om zdrenţăros, cu faţa brăzdată de dungi roşii, cu o pălărie boţită pe cap şi cu picioarele goale în nişte ghete rupte şi scâlciate, se desprinse din mulţime şi se îndreptă spre închisoare.

— Unde te bagi? strigă santinela.

— Ce zbieri aşa? răspunse zdrenţărosul, fără să se tulbure câtuşi de puţin şi făcu cale întoarsă. Nu se poate, foarte bine, oi aştepta. Nu-i nevoie să răcneşti aşa, de parcă-ai fi vreun ghinărar.

Mulţimea râse aprobator. Cei mai mulţi dintre vizitatori erau foarte sărăcăcios îmbrăcaţi, unii chiar în zdrenţe. Numai câţiva bărbaţi şi câteva femei aveau o înfăţişare mai respectabilă. Lângă Nehliudov stătea un om bine îmbrăcat, cu faţă rasă, gras, rumen, ţinând în mână o legătură – cu rufe pesemne. Nehliudov îl întrebă dacă vine pentru întâia oară. Omul îi răspunse că vine în fiecare duminica şi astfel intrară în vorbă. Era portar la o banca şi venea să-şi vadă

fratele, osândit pentru fals. Bărbatul acesta prietenos îi istorisi lui Nehliudov toată povestea lui şi era gata să-l întrebe la rândul său, când atenţia le fu atrasă de o trăsură cu roţi de cauciuc, trasă de un cal voinic de rasă, negru corb. Din trăsură coborâră o doamnă cu voaletă şi un student. Acesta ţinea în mână o legătură voluminoasă. Se apropie de Nehliudov şi-l întrebă ce trebuie să facă pentru a putea împărţi deţinuţilor colacii pe care i-a adus.

— E dorinţa logodnicei mele. Ea e logodnica mea. Părinţii ei ne-au sfătuit să împărţim colaci deţinuţilor.

— Şi eu vin pentru întâia oară aici şi nu v-aş putea îndruma, cred însă c-ar trebui să-l întrebaţi pe omul acela, spuse Nehliudov, arătând spre gardianul cu galoane, care şedea pe bancă cu caieţelul în mână.

În timp ce Nehliudov stătea de vorbă cu studentul, porţile mari de fier, cu o ferestruică la mijloc, se dădură în lături şi se iviră în prag un ofiţer în uniformă şi un gardian. Iar gardianul cel cu caieţelul în mână vesti că a început primirea vizitatorilor. Santinela se dădu la o parte şi toţi vizitatorii, temându-se parca să nu întârzie, se repeziră spre poartă, care mergând, care alergând chiar. La poartă stătea un gardian, care, pe măsură ce treceau oamenii, îi număra cu glas tare: „Şaisprezece, şaptesprezece” etc. Un alt gardian, în curtea clădirii, îi mai numără o dată atingându-i cu mâna, înainte să-i lase să intre pe o altă uşă, cu scopul de a putea astfel controla la plecare dacă n-a rămas cumva vreun vizitator în temniţă sau n-a ieşit vreun deţinut pe poarta închisorii. Gardianul care îi număra fără să se uite la cel care trecea plesni cu palma peste spinarea lui Nehliudov şi această atingere aspră îl jigni în prima clipă pe Nehliudov, dar amintindu-şi îndată pentru ce a venit aici se ruşină de sentimentul său de nemulţumire şi jignire.

Uşa dădea într-o încăpere mare, boltită, cu gratii la ferestrele înguste. În această odaie, numită sala de adunare, Nehliudov zări, spre surprinderea lui, într-o firidă, un tablou mare, înfăţişându-l pe Iisus răstignit pe cruce.

„Ce sens are?” se gândi el, asociind fără să vrea imaginea lui Iisus cu oamenii eliberaţi, nicidecum întemniţaţi.

Nehliudov mergea încet, lăsându-i pe cei grăbiţi să treacă înaintea lui. Simţea un fel de groază faţă de răufăcătorii închişi aici, milă faţă de cei nevinovaţi, întemniţaţi pe nedrept, ca tânărul acuzat de ieri şi Katiuşa, amestecate cu un sentiment de sfială şi de înduioşare la gândul întâlnirii care-l aştepta. La capătul celălalt al odăii, un gardian spusese ceva, în timp ce ieşeau din prima încăpere, Nehliudov însă, cufundat în gânduri, nu-l băgă în seamă şi merse înainte, urmându-i pe cei mai mulţi dintre vizitatori, îndreptându-se astfel spre vorbitorul bărbaţilor, în loc de al femeilor, unde voia să ajungă.

Lăsându-i pe cei mai grăbiţi să treacă înaintea lui, intră cel din urmă în vorbitor. Ceea ce-l izbi în clipa când deschise uşa fu vuietul asurzitor a sute de glasuri strigând laolaltă. Abia când se apropie mai mult de oamenii care stăteau lipiţi ca muştele pe o bucată de zahăr de reţeaua de sârmă ce despărţea odaia în două, Nehliudov se dumiri de ce făceau atâta larmă. Camera aceasta cu ferestrele spre curtea interioară era împărţită prin două rânduri de reţele de sârmă, din tavan până în podea; de o parte stăteau deţinuţii, în spaţiul dintre reţele se plimbau gardienii, iar de partea cealaltă stăteau vizitatorii. Între unii şi ceilalţi era un interval de vreo trei arşini, aşa încât oamenii nu numai că nu-şi puteau înmâna câte ceva, dar nici nu se puteau vedea ca lumea la faţă.

Ca să fii auzit, trebuia să răcneşti. De ambele părţi ale reţelelor stăteau oamenii cu feţele lipite de plasa de sârmă: soţi, taţi, mame şi copii, străduindu-se să se audă unii pe alţii şi să-şi spună ce aveau de spus. Fiind mulţi însă şi fiecare căznindu-se să fie auzit, strigau din răsputeri, încercând să acopere unul glasul celuilalt. Toate aceste voci se contopeau în acel vuiet asurzitor, care-l izbise pe Nehliudov în clipa când deschisese uşa. Era cu neputinţă să desluşeşti ceva din larma generală. Cel mult puteai ghici

după feţe cam ce spuneau şi ce legături erau între cei ce-şi vorbeau. Alături de Nehliudov se afla o bătrână cu o basma pe cap, care, lipindu-se de reţeaua de sârmă, cu bărbia tremurândă, striga ceva unui flăcău palid, cu capul ras pe jumătate. Puşcăriaşul, cu sprâncenele ridicate şi cu fruntea încreţită, o asculta cu atenţie. Lângă bătrână stătea un tânăr îmbrăcat în podiovcă, care asculta cu mâinile pâlnie la urechi şi clătinând din cap la ceea ce-i spunea un deţinut cu barba căruntă şi cu faţa brăzdată, care-i semăna la trăsături. Puţin mai departe, zdrenţărosul pe care-l văzuse Nehliudov la poartă râdea şi dădea din mâini, strigând din răsputeri ca să se facă auzit. Alături de el şedea pe jos o femeie, cu o broboadă de lână pe cap şi cu un copil în braţe, şi plângea în hohote. Pesemne că-l văzuse pentru întâia oară pe omul cărunt de dincolo de plasa de sârmă în halat de puşcăriaş, cu capul ras şi cu lanţuri la picioare. Portarul cu care vorbise Nehliudov stătea lângă femeie şi-i răcnea ceva unui deţinut chel şi cu ochii scăpărători. Când Nehliudov îşi dădu seamă în ce condiţii va trebui să vorbească, îl cuprinse un sentiment de revoltă împotriva celor care orânduiseră astfel lucrurile. Îl uimea faptul ca o situaţie atât de îngrozitoare, o asemenea batjocorire a sentimentelor omeneşti nu părea să jignească pe nimeni. Şi soldaţii, şi gardienii, şi vizitatorii, şi deţinuţii se supuneau fără a crâcni acestei rânduieli, ca şi cum ar fi fost un lucru firesc şi nici nu s-ar putea să fie altfel.

Nehliudov rămase în această încăpere vreo cinci minute, copleşit de un sentiment ciudat şi apăsător, dându-şi seama de neputinţa lui şi de prăpastia dintre el şi ceilalţi oameni. Îl cuprinse un straniu dezgust moral, asemănător cu senzaţia răului de mare.

XLII

„Trebuie totuşi să fac acel lucru pentru care am venit aici, îşi zise el, îmbărbătându-se. Dar cum să ajung să-l fac?”

Căuta din ochi vreun şef. Văzând un bărbat scund şi slab, cu mustăţi şi cu epoleţi de ofiţer, care se tot plimba în

spatele vizitatorilor, Nehliudov se apropie de el:
— N-aţi putea să-mi spuneţi, stimate domn, zise el, cu o sforţare şi cu o deosebită politeţe, unde se află deţinute femeile şi unde este vorbitorul lor?
— Căutaţi secţia de femei?
— Da, aş vrea să văd o deţinută, răspunse Nehliudov cu aceeaşi politeţe forţată.
— Trebuia s-o spuneţi când eraţi în odaia cea mare. Pe cine vreţi să vedeţi?
— Pe Ekalerina Maslova.
— E deţinută politică? întrebă subdirectorul.
— Nu, e...
— Ce-i cu ea, e condamnată?
— Da, de trei zile, răspunse Nehliudov, smerit, temându-se să nu-l supere cumva pe subdirectorul care părea să-i arate oarecare bunăvoinţă.
— Atunci poftim pe aici, spuse subdirectorul, socotind după înfăţişarea lui Nehliudov că acesta merită consideraţie. Sidorov, îl chemă el pe un subofiţer mustăcios, cu decoraţii pe piept, condu-l pe domnul la secţia de femei.
— Da, să trăiţi.
În clipa aceea, cineva de lângă plasa de sârmă izbucni într-un plâns sfâşietor.
Totul îi părea ciudat lui Nehliudov, şi cel mai ciudat dintre toate îi părea faptul că era nevoit să-i mulţumească subdirectorului şi gardianului-şef, să se simtă îndatorat faţă de oamenii care erau răspunzători de toate cruzimile ce se petreceau în clădirea aceasta.
Gardianul îl conduse pe Nehliudov din vorbitorul bărbaţilor într-un coridor şi, deschizând o uşa chiar din faţa lor, îl conduse în vorbitorul femeilor.
Odaia, ca şi cealaltă, era împărţită în trei prin două reţele de sârma; era însă mult mai mică. Deşi aici erau mult mai puţini vizitatori şi deţinute, larma era tot atât de mare ca dincolo. Şi aici se plimbau între reţele supraveghetori şi o gardiană-şefă, într-o uniformă cu galoane la mâneci şi cu

vipuşca albastră, încinsă cu o centură la fel cu cea a gardienilor. La fel ca în vorbitorul bărbaţilor, oamenii stăteau cu feţele lipite de sârmă. De o parte vizitatorii îmbrăcaţi felurit, de cealaltă – puşcăriaşele, unele în hainele albe ale închisorii, altele în rochiile lor colorate. De-a lungul reţelelor nu se mai găsea nici un loc liber. Unii erau nevoiţi să se ridice în vârfurile picioarelor, ca să poată striga peste capetele celorlalţi, alţii se aşezaseră pe jos, ca să se poată auzi cât de cât unii pe alţii.

Dintre deţinute atrăgea atenţia prin înfăţişarea şi prin strigătele ei o ţigancă slabă, lăţoasă, cu o basma care-i alunecase de pe părul cârlionţat; stătea cam în mijlocul odăii, lângă un stâlp, de partea cealaltă a reţelei de sârmă, şi striga ceva, dând iute din mâini, către un ţigan în surtuc albastru, încins strâns cu un brâu. Lângă ţigan şedea chircit un ostaş şi vorbea cu o puşcăriaşă, apoi după el, lipit de sârmă, un ţărănuş cu o barbă bălaie, în opinci şi aprins la faţă, stăpânindu-şi cu greu lacrimile. Vorbea cu o puşcăriaşă frumuşică, blondă, care-l privea cu ochii ei albaştri-deschis. Erau Fedosia cu bărbatul ei. Mai încolo, un om în zdrenţe vorbea cu o femeie ciufulită, cu faţa lătăreaţă; urmau două femei, un bărbat, şi iarăşi o femeie. În dreptul fiecăruia era câte o puşcăriaşă. Maslova nu era printre acestea. În spatele lor însă, stătea în picioare o femeie, şi Nehliudov îşi dădu numaidecât seama că era ea şi inima începu să-i bată cu putere şi i se tăie răsuflarea. Se apropia clipa hotărâtoare. Înaintă până la plasă şi îndată o recunoscu. Stătea în spatele Fedosiei, cea cu ochi albaştri, şi asculta, zâmbind, la cele ce vorbea aceasta cu bărbatul său. Nu era în halat ca alaltăieri, ci într-o bluză albă, strânsă cu un cordon şi bine întinsă pe pieptul plin. De sub basma, ca şi la tribunal, îi ieşeau cârlionţii negri.

„Acum se va hotărî totul, îşi spuse el. Dar cum s-o chem? Sau poate se va apropia ea singură?”

Ea însă nu se apropia; o aştepta pe Klara şi nu-i trecea prin cap că acest bărbat venise pentru ea.

— Dumneata pe cine doreşti să vezi? îl întrebă supraveghetoarea pe Nehliudov, apropiindu-se de el.

— Pe Ekaterina Maslova, îngăimă cu greu Nehliudov.

— Maslova, e cineva pentru tine! strigă supraveghetoarea.

XLIII.

Maslova îşi roti ochii în jur şi cu capul ridicat, cu pieptul scos înainte şi cu acea expresie de parcă era gata pentru orice, pe care Nehliudov i-o cunoştea atât de bine, se apropie de reţeaua de sârmă, îşi făcu loc printre două deţinute şi se uită cu o privire mirată şi întrebătoare la Nehliudov, fără să-l recunoască.

Văzând însă după îmbrăcămintea lui că-i un om bogat, îi zâmbi.

— Pe mine mă căutaţi? întrebă ea, lipindu-şi de reţea obrazul cu ochi zâmbitori şi puţin saşii.

— Am venit să… Nehliudov nu ştia daca să-i spună „tu” sau „dumneata” şi se hotărî pentru „dumneata”. Nu vorbea mai tare ca de obicei. Am venit la dumneata… să…

— Nu-mi spune mie moşi-pe-groşi, strigă zdrenţărosul de lângă el, mie să-mi spui: ai luat sau n-ai luat?

— Ţi-am spus că e pe moarte, ce mai vrei? strigă cineva de partea cealaltă.

Maslova nu izbuti să audă vorbele lui Nehliudov, dar expresia feţei lui în timp ce vorbea o făcu deodată să-şi reamintească de el. Deşi i se părea cu neputinţă să fie el, zâmbetul de pe faţă i se şterse şi o cută adânca de suferinţă îi brăzdă fruntea.

— Nu vă aud, strigă ea, micşorându-şi ochii, cu fruntea tot mai încreţită.

— Am venit să…

„Da, îmi fac datoria, ispăşesc, îşi spuse Nehliudov.” La gândul acesta ochii i se umplură de lacrimi. Se agăţă cu degetele de reţeaua de sârmă şi tăcu, stăpânindu-şi plânsul.

— Ţi-am spus, de ce te bagi unde nu-ţi fierbe oala… strigă cineva.

— Dumnezeu mi-e martor că nu ştiu nimic, strigă o deţinută de partea cealaltă.

Tulburarea lui Nehliudov o ajută pe Maslova să-l recunoască.

— Parcă semănaţi cu… dar nu, nu-mi amintesc cine sunteţi, strigă ea fără să-l privească; roşi dintr-o dată şi faţa i se posomorî şi mai tare.

— Am venit să-ţi cer iertare, strigă el tare, fără nici o inflexiune în glas, ca pe o lecţie învăţată pe de rost.

După ce spuse vorbele acestea, i se făcu ruşine şi se uită în jurul lui. Îndată însă îi veni în minte gândul că e cu atât mai bine dacă îi este ruşine, pentru că merită să îndure ruşinea. Şi el urmă cu glas tare:

— Iartă-mă, sunt foarte vinovat faţă de tine…

Ea stătea neclintită şi-l privea ţintă cu ochii ei saşii. El nu mai fu în stare să mai spună ceva şi, luptând să-şi stăpânească plânsul care-i zguduia pieptul, se îndepărtă de reţea.

Subdirectorul care îl îndrumase spre secţia de femei şi a cărui curiozitate fusese pesemne stârnită, intră în vorbitor. Văzându-l pe Nehliudov că se depărtează de reţea, îl întrebă de ce nu stă de vorbă cu femeia pe care voise s-o vadă. Nehliudov îşi suflă nasul şi, încercând să-şi ascundă emoţia, îi răspunse:

— Nu se poale vorbi prin plasă, nu se aude nimic.

Subdirectorul se gândi o clipă.

— Ei, am putea s-o aducem aici pentru câteva clipe.

— Maria Karlovna! spuse el către supraveghetoare. Trimite-o pe Maslova aici.

Peste un minut Maslova intră pe o uşă laterală. Se apropie cu paşi uşori de Nehliudov şi se opri, privindu-l pe sub sprâncene. Cârlionţii negri îi ieşeau de sub basma, ca la tribunal; faţa ei albă, puhavă, totuşi drăgălaşă, era foarte liniştită. Numai ochii negri, strălucitori, aveau o lucire deosebită pe sub pleoapele umflate.

— Puteţi sta de vorbă aici, spuse subdirectorul şi se îndepărtă. Nehliudov făcu câţiva paşi spre banca de lângă perete. Maslova se uită cu o privire întrebătoare la subdirector, apoi, strângând din umeri, miratã, se îndreptă şi ea spre banca şi se aşează alături de Nehliudov, potrivindu-şi fusta.

— Ştiu că-ţi vine greu să mă ierţi, începu el, şi îndată se opri iar, simţind un nod în gât, dar dacă trecutul nu mai poate fi îndreptat, vreau cel puţin acum să fac tot ce se poate… Spune-mi…

— Cum de m-aţi găsit? întrebă ea, fără să se refere la spusele lui, privindu-l mai mult pieziş, cu ochii ei uşor saşii.

„Doamne! Ajută-mă! Învaţă-mă ce să fac!” se rugă în sinea lui Nehliudov, cu ochii la faţa ei schimbată, urâţită.

— Am fost jurat alaltăieri, spuse el, la procesul dumitale. Nu m-ai recunoscut?

— Nu, nu v-am recunoscut. N-am avut vreme de aşa ceva. Şi-apoi, nici nu m-am uitat, răspunse ea.

— Ai avut un copil, nu-i aşa? întrebă el şi simţi că roşeşte.

— A murit chiar atunci, slavă Domnului, răspunse ea scurt şi cu răutate, întorcându-şi privirea de la el.

— Cum, din ce?

— Am fost rău bolnavă şi eu, cât pe ce să mor, adăugă ea, fără să-şi ridice ochii.

— Cum de ţi-au dat drumul mătuşile mele?

— Cine ţine o servitoare cu copil? Cum şi-au dat seama că sunt însărcinată, m-au şi alungat. Dar ce rost are să mai vorbim despre asta? Am uitat totul de mult. Ce-a fost s-a isprăvit.

— Nu, nu s-a isprăvit. Nu pot lăsa lucrurile aşa. Vreau cel puţin acum să-mi răscumpăr vina.

— Nu-i nimic de răscumpărat. Ce-a fost s-a dus, urmă ea, apoi, spre surprinderea lui, se uită la el cu un zâmbet neplăcut, ademenitor şi jalnic totodată.

Maslova nu se aşteptase să-l mai revadă vreodată, şi mai ales acum şi aici, şi de aceea venirea lui o uimise la început,

silind-o să-şi aducă aminte de lucruri uitate pentru totdeauna. În primele clipe îşi reaminti nedesluşit acel univers nou şi minunat de sentimente şi gânduri pe care i-l deschisese tânărul fermecător care o iubise şi pe care-l iubise; apoi îşi aduse aminte de cruzimea lui de neînţeles şi de tot şirul de suferinţe şi de umilinţe care urmaseră după acea fericire plină de vrajă. Şi simţi o mare durere în suflet. Nefiind în stare să-şi lămurească toate acestea, făcu şi acum aşa cum făcea de obicei: alungă noianul de amintiri, căutând să le înăbuşe în negura deasă a vieţii ei desfrânate. În primele clipe îl asemui pe domnul din faţa ei cu acel tânăr pe care-l iubise odinioară, dar, cum lucrul acesta era prea dureros pentru ea, renunţă să-i suprapună în mintea ei. Domnul acestă bine îmbrăcat, îngrijit, cu barba parfumată, nu mai era pentru ea acel Nehliudov pe care-l iubise, ci unul dintre bărbaţii care, când au chef, se folosesc de fiinţe ca ea şi de pe urma cărora fiinţele ca ea trebuie să tragă cât mai multe foloase. De aceea îi zâmbi ademenitor şi tăcu un răstimp, gândindu-se cu ce foloase s-ar putea alege de pe urma lui.

— Ce-a fost s-a dus, repeta ea. Acum, iacătă, sunt condamnată la ocnă.

Buzele ei tremurară rostind aceste vorbe cumplite.

— Am ştiut, am fost convins că nu eşti vinovată, spuse Nehliudov.

— Sigur că nu-s vinovată. Ce-s eu, hoaţă, tâlhăroaică? Mi-au tot spus că totul atârnă de avocat, urmă ea. Şi că ar trebui să fac recurs, dar, după cum se aude, costă foarte scump…

— Da, nici vorbă… spuse Nehliudov. Am şi vorbit cu un avocat.

— Nu trebuie să vă zgârciţi la bani… Trebuie luat unul bun.

— Am să fac tot ce-i cu putinţă… Tăcură amândoi.

Katiuşa zâmbi iarăşi ca mai înainte.

— Aş vrea să vă mai rog… De ceva bani, dacă se poate. Vreo zece ruble mi-e destul, zise ea deodată.

— Da, da, spuse Nehliudov încurcat, ducându-şi mâna la portofel.

Ea îi arunca o privire subdirectorului, care umbla încolo şi încoace.

— Să nu mi-i daţi faţă de el, că mi-i ia. Când o fi mai încolo. Nehliudov scoase portofelul din buzunar, de cum se întoarse subdirectorul cu spatele, dar n-apuca să-i dea bancnota Katiuşei, căci subdirectorul se întoarse iarăşi spre ei, aşa că ascunse hârtia în pumn.

„Dar e o femeie moartă”, îşi spuse el, uitându-se la faţa ei atât de drăgălaşă odinioară, acum buhăită şi vulgară, la ochii ei negri, cu o strălucire neplăcută în privire, care urmăreau mişcările subdirectorului şi mâna ce ţinea strâns banii. Nehliudov avu o clipă de şovăială.

Acelaşi glas al ispitei, care vorbise şi noaptea trecută în sufletul lui, se făcu iarăşi auzit, încercând să-i mute gândurile de la ceea ce trebuia să facă la întrebarea: ce va ieşi din tot ce vrea să facă şi cui îi va fi de folos.

„N-ai să poţi face nimic din această femeie, şoptea glasul, îţi atârni doar o piatră de gât, care te va trage la fund şi te va împiedica să fii de folos altora. Dă-i bani, dă-i tot ce vrea, şi ia-ţi rămas-bun de la ea o dată pentru totdeauna.”

Dar îndată îşi dădu seama că în clipa aceea chiar se petrecea ceva nespus de însemnat în sufletul lui, că viaţa lui lăuntrică sta parcă într-o cumpănă şi că cea mai mică atingere, cea mai mică sforţare putea s-o facă să se aplece într-o parte sau în cealaltă. Şi el făcu această sforţare, invocând pe Dumnezeul pe care-l simţise în ajun sălăşluind în sufletul său şi care nu întârzie să-i răspundă. Nehliudov hotărî să-i spună pe loc totul:

— Katiuşa! Am venit la tine să-ţi cer iertare şi tu nu mi-ai răspuns dacă m-ai iertat, daca o să mă ierţi vreodată, spuse el repede, trecând dintr-o dată la „tu”.

Ea nu-l asculta, ci se uita când la subdirector, când la mâna lui. Când subdirectorul se întoarse cu spatele, ea întinse repede mâna spre Nehliudov, luă bancnota şi şi-o vârî în cordon.

— E ciudat ce spuneţi, îi răspunse apoi, zâmbind cu dispreţ, după cât i se păru lui.

Nehliudov simţea în toată fiinţa ei ceva duşmănos faţă de el, ceva care o apăra pe ea, cea de acum, şi care-l împiedica pe el să pătrundă până la inima ei.

Dar, ciudat, faptul acesta nu numai că nu-l îndepărta de ea, dar parcă-l atrăgea şi mai mult, cu o putere neobişnuită. El simţea că e dator să-i trezească sufletul şi că acest lucru va fi foarte greu; dar tocmai această greutate îl atrăgea. Avea pentru ea acum un sentiment pe care nu-l încercase niciodată nici pentru ea, nici pentru nimeni, un sentiment în care nu era nimic egoist; el nu dorea nimic de la ea, voia numai un singur lucru: să nu rămână cum este acum, să se trezească, să redevină cea de altădată.

— Katiuşa, de ce vorbeşti aşa? Eu te cunosc doar bine, îmi amintesc de tine cum erai atunci, la Panovo…

— N-are rost să ne amintim de trecut, răspunse ea cu răceală.

— Mi-l amintesc, Katiuşa, ca să pot îndrepta, ispăşi vina mea, începu el, vrând să spună mai departe că e gata s-o ia de nevastă, dar îi întâlni privirea, în care citi ceva atât de groaznic, de trivial şi de respingător, încât îi fu cu neputinţă să meargă până la capăt.

Vizitatorii începură să plece. Subdirectorul se apropie de Nehliudov şi-i spuse ca ora de vizită s-a sfârşit. Maslova se ridică, aşteptând supusă să i se dea drumul.

— Rămâi cu bine. Aş mai avea multe să-ţi spun, dar, după cum vezi, acum nu se poate, spuse Nehliudov şi-i întinse mâna. Am să mai vin.

— Cred că mi-aţi spus tot…

— Nu, am să caut să te mai văd într-un loc unde să putem vorbi mai bine şi atunci am să-ţi vorbesc despre un lucru

foarte însemnat, pe care trebuie să ţi-l spun neapărat.
— Bine, atunci veniţi, răspunse ea, zâmbindu-i aşa cum le zâmbea bărbaţilor cărora voia să le placă.
— Îmi eşti mai apropiată ca o soră, spuse Nehliudov.
— Ciudat, repetă ea şi, clătinând din cap, trecu dincolo de plasa de sârmă.

XLIV.

Nehliudov îşi închipuise ca de la prima întâlnire, văzându-l că se căieşte şi că vrea să o ajute, Katiuşa se va bucura, se va înduioşa, va redeveni Katiuşa cea de altădată; dar constată cu groază că ea nu mai exista, că exista numai Maslova, şi asta îl surprinse şi-l îngrozi.

Îl mira mai ales faptul că Maslova nu numai că nu se ruşina de situaţia ei – nu de puşcăriaşă (de asta îi era ruşine), ci de situaţia ei de prostituată, de care părea mulţumită şi aproape mândră chiar. Dar de fapt, nici nu putea fi altfel. Fiecare om, pentru a-şi vedea de îndeletnicirea sa, trebuie neapărat să o socotească însemnată şi bună. Şi de aceea, oricare ar fi situaţia unui om, el îşi va dezvolta în chip firesc o concepţie despre viaţă în care propria îndeletnicire să apară însemnată şi bună.

Se crede îndeobşte că hoţul, ucigaşul, spionul, prostituata, recunoscând că profesia lor este rea, ticăloasă, trebuie să se ruşineze de ea. Se întâmplă însă exact invers. Oamenii puşi de soartă şi de păcatele lor într-o anumită situaţie, oricât de imorală ar fi ea, dezvoltă o concepţie generală despre viaţă în care situaţia lor le apare bună şi demnă de respect. Pentru a-şi putea menţine o asemenea privire asupra lucrurilor, ei se alătură instinctiv acelui mediu care are aceeaşi concepţie despre viaţa şi despre locul pe care îl ocupă ei în societate. Lucrul acesta ne miră când e vorbă de hoţi care se laudă cu dibăcia lor, de prostituate care se fălesc cu viaţa dezmăţată pe care o duc sau de ucigaşi mândri de cruzimea lor. Dar ne mira numai pentru că cercul lor este restrâns şi noi ne găsim în afara lui. Şi totuşi nu se întâmplă oare acelaşi fenomen printre bogătaşii care

se laudă cu bogăţia lor, de fapt cu jaful la care se dedau, printre comandanţii mândri de victoriile – de fapt, de omorurile lor, printre stăpânitorii care se fălesc cu puterea lor, adică de fapt cu silnicia pe care o practică? În cazul acestora, nu vedem cât de denaturată e concepţia despre viaţă, despre bine şi rău, pentru justificarea propriei situaţii, decât pentru că grupul acestor oameni e mai larg şi noi înşine facem parte din el.

O astfel de părere despre viaţa sa şi despre locul său în societate îşi făcuse şi Maslova. Era prostituată, condamnată la ocnă, şi totuşi îşi formase un fel de a privi lucrurile prin care îşi putea justifica situaţia, ba chiar se putea mândri cu ea în faţa celorlalţi.

După concepţia ei, singura fericire a bărbaţilor, a tuturor bărbaţilor, fără excepţie, bătrâni, tineri, liceeni, generali, culţi şi inculţi, consta în raporturile fizice cu femei atrăgătoare; aşa încât toţi bărbaţii, chiar dacă se prefăceau a avea alte preocupări, nu doreau, de fapt, decât acest lucru. Ea fiind o femeie atrăgătoare, care putea satisface sau nu, după voie, această dorinţă, era deci o persoană însemnată şi necesară. Toată viaţa ei din trecut, ca şi cea de acum, confirma temeinicia acestei păreri.

De zece ani încoace, oriunde s-ar fi aflat, văzuse că toţi bărbaţii, începând cu Nehliudov şi cu bătrânul zapciu şi isprăvind cu gardienii de la închisoare, aveau nevoie de ea; pe cei care nu aveau nevoie de ea nu-i băga în seamă şi nu-i vedea. Şi astfel, lumea întreagă îi apărea ca o adunare de bărbaţi roşi de pofte trupeşti, care o pândeau de pretutindeni şi căutau prin toate mijloacele – amăgire, forţă, bani sau şiretenie – s-o aibă.

În felul acesta înţelegea Maslova viaţa şi de aceea nu numai că nu se socotea cea din urmă fiinţa, ci, dimpotrivă, una foarte importantă. Ţinea nespus la acest fel de a privi lucrurile, şi nici nu se putea să nu ţină, căci, schimbându-l, ar fi pierdut însemnătatea socială pe care acest fel de a vedea i-o dăduse. Şi tocmai ca să nu-şi piardă stima faţă de

situaţia ei în societate, Maslova se alăturase instinctiv unui cerc de oameni care priveau viaţa la fel ca ea. Simţind că Nehliudov vrea s-o atragă într-o altă lume, ea se împotrivea, presimţind că în acea lume îşi va pierde locul privilegiat care îi dădea încredere şi respect faţă de sine însăşi. Din aceeaşi pricină alungă şi amintirile primei tinereţi şi primelor legături cu Nehliudov. Aceste amintiri nu se împăcau cu concepţia ei de acum despre viaţă şi de aceea le şterse cu totul din minte sau, mai curând, le păstră neatinse, ascunse undeva în cugetul ei, zăvorâte şi astupate cu grijă, aşa cum albinele astupă cuiburile viermilor pătrunşi în stup care ar putea să le nimicească toată truda. De aceea Maslova nu voia să vadă în Nehliudov pe tânărul pe care-l iubise cândva cu o dragoste curată, ci doar pe un domn bogat, de la care putea şi trebuia să tragă foloase şi cu care nu ar fi putut avea alte relaţii decât cele pe care le avea cu ceilalţi bărbaţi.

„Da, n-am putut să-i spun ce era mai însemnat, se gândea Nehliudov, îndreptându-se o dată cu ceilalţi spre ieşire. Nu i-am spus că vreau să mă căsătoresc cu ea. Nu i-am spus-o, dar am s-o fac”, gândea el.

Gardienii de la uşă, dând drumul vizitatorilor, îi numărau iarăşi, atingându-i cu mâinile pe fiecare, nu cumva să rămână vreun vizitator înăuntru sau să iasă vreunul dintre deţinuţi din închisoare. De data aceasta, Nehliudov nu numai că nu se mai simţi jignit când fu atins cu palma pe spinare, dar nici nu băgă de seamă.

XLV.

Nehliudov hotărâse să-şi schimbe în general felul de viaţă: să închirieze locuinţa prea mare pentru el, să le dea drumul servitorilor şi să se mute la hotel. Dar Agrafena Petrovna îi demonstră că nu are rost să facă vreo schimbare până la iarnă, căci vara nimeni n-o să-i închirieze casa, iar el oricum trebuie să locuiască undeva şi să-şi ţină mobila. Aşa că toate sforţările lui de a-şi schimba felul de viaţa (ar fi vrut să duca o viaţa simplă, de student) nu duseră la nimic. Nu numai că

totul rămăsese ca înainte, dar casa se umplu deodată de o intensă activitate: aerisitul şi scuturatul lucrurilor de lână şi al blănurilor, treaba la care luau parte şi portarul, şi ajutorul lui, şi bucătăreasa, şi însuşi Kornei. Mai întâi fură scoase afară şi atârnate pe frânghie tot felul de tunici şi de haine de blană, pe care nu le folosise nimeni niciodată; apoi începură să scoată covoarele şi mobila, iar portarul, împreună cu ajutorul său, cu mânecile suflecate şi cu braţele vânjoase dezgolite, le băteau de zor, ţinând ritmul. Şi prin toate odăile se răspândi mirosul de naftalină. Trecând prin curte sau uitându-se pe fereastra, Nehliudov se mira cât de multe lucruri erau în casa lui, de care nu avea trebuinţă. „Singură menire a acestor lucruri era de a da prilej de exerciţii fizice Agrafenei Petrovna, lui Kornei, portarului, ajutorului său şi bucătăresei”, gândea Nehliudov.

„De fapt, n-are rost să fac vreo schimbare până nu se rejudecă procesul Maslovei, îşi spunea el. E şi prea complicat. Când au s-o elibereze ori au s-o deporteze şi am să plec cu ea totul o să se schimbe de la sine.”

În ziua hotărâtă, Nehliudov se duse la avocatul Fanarin. Acesta avea în proprietate o locuinţă impunătoare, împodobită cu plante uriaşe, cu perdele somptuoase la ferestre şi în general cu mobilă scumpă, care dovedeau cât de uşor câştigă banii stăpânul lor, îmbogăţit peste noapte. Nehliudov găsi în sala de aşteptare o sumedenie de clienţi, ca la medic, care îşi aşteptau rândul, şezând plictisiţi în jurul unor măsuţe şi răsfoind revistele ilustrate menite să-i distreze. Secretarul avocatului, aşezat la un birou în sala de aşteptare, îl recunoscu numaidecât pe Nehliudov, se apropie de el să-l salute şi-i spuse că se duce să-l anunţe pe acesta şefului său. Dar până să ajungă secretarul la uşă, aceasta se dădu în lături şi în prag se ivi un bărbat trecut de tinereţe, îndesat, roşu la faţă şi cu mustăţi groase, îmbrăcat în haine noi, însoţit de însuşi Fanarin. Vorbeau însufleţit, tare, având pe faţă acea expresie pe care o

întâlneşti la oamenii care de abia au încheiat o afacere mănoasă, dar nu tocmai curată.

— Numai dumneata eşti vinovat, frate, spunea Fanarin, zâmbind.

— Bucuros m-aş duce în rai, dar nu-i chip de păcate.

— Da, da, ştim noi asta. Şi amândoi râseră forţat.

— A, prinţul Nehliudov, poftiţi, vă rog, spuse Fanarin, văzându-l pe Nehliudov. Apoi, salutându-l încă o dată pe negustor, îl pofti pe Nehliudov în biroul său, sobru mobilat.

— Nu doriţi să fumaţi? întrebă avocatul, aşezându-se în faţa lui Nehliudov şi stăpânindu-şi zâmbetul care îi venea pe buze la gândul afacerii strălucite pe care tocmai o încheiase.

— Mulţumesc, am venit pentru procesul Maslovei.

— Da, da, numaidecât. Ah, dar ce pungaşi mai sunt şi bogătaşii ăştia plini de bani! spuse el. L-aţi văzut pe flăcăul asta? Are vreo douăsprezece milioane avere mobiliară şi l-aţi auzit cum vorbeşte:păcate". Dar dacă poate să-ţi ia o bancnotă de douăzeci şi cinci de ruble, cu dinţii ţi-o smulge din buzunar.

„El spune: păcate, iar tu spui: avere mobiliară", se gândea Nehliudov, simţind o antipatie de neînvins faţă de omul acesta plin de el care dorea să arate prin tonul lui ironic că el şi Nehliudov fac parte din aceeaşi lume, pe când ceilalţi clienţi ai săi şi restul lumii erau cu totul pe altă treaptă.

— Mi-a scos sufletul pungaşul ăsta şi simţeam nevoia să-mi vărs focul, spuse avocatul, vrând parca să se scuze pentru digresiunea făcută. Ei, şi acum să trecem la problema care vă interesează… Am studiat dosarul cu atenţie, dar, cum spune Turgheniev: „împotrivitu-m-am cuprinsului său", cu alte cuvinte avocăţaşul a fost slăbuţ şi a omis toate motivele de redeschidere a procesului.

— Şi atunci, ce-i de făcut după părerea dumneavoastră?

— O clipă. Spune-i, se întoarse el către secretarul său, care tocmai intrase pe uşă, că rămâne aşa după cum am vorbit. Dacă poate – bine, dacă nu – îl priveşte!

— El nu se învoieşte.

— Ei, n-are decât, spuse avocatul şi faţa lui zâmbitoare şi veselă se făcu dintr-o dată morocănoasă şi rea.

— Ei, poftim, şi se spune că avocaţii iau bani pe degeaba, zise el, încercând să dea feţei sale expresia plăcută de mai înainte. L-am scos pe un datornic vândut dintr-o încurcătură şi acum toţi cei ca el aleargă la mine. Iar o treabă ca asta cere o muncă uriaşă. Da, şi noi lăsăm câte o bucăţică din carnea noastră în călimară, cum a spus nu mai ştiu ce scriitor. Aşadar, după cum ziceam, procesul dumneavoastră sau, mai bine zis, procesul care vă interesează, urmă el, a fost dus cum nu se poate mai prost, motive temeinice pentru recurs nu sunt, totuşi ceva am putea încerca şi de aceea am scris următoarele…

Luă de pe birou o foaie de hârtie scrisă şi începu să citească, trecând repede peste formulele de procedură juridica şi rostind într-un fel insinuant cuvintele care îi păreau importante:

— Plângere către Departamentul penal al casaţiei şi aşa mai departe, şi aşa mai departe. Prin sentinţa pronunţată în ş.a.în.d., ş.a.în.d., prin verdictul ş.a.în.d… Acuzata Maslova a fost găsită vinovată de ucidere prin otrăvire a negustorului Smelkov şi pe baza articolului 1.454 din Cod, condamnată la ş.a.în.d… munca silnică ş.a.în.d.”

Avocatul se opri. Era vădit că îşi citea opera cu deosebită plăcere, cu toate că era obişnuit cu asemenea hârtii.

— Această sentinţă este rezultatul unor încălcări de procedură şi greşeli atât de grave, urmă el pe un ton impunător, încât este pasibilă de casare. În primul rând, încă de la început, preşedintele a întrerupt în timpul şedinţei citirea procesului-verbal de analiză a viscerelor lui Smelkov – punctul întâi.”

— Bine, dar acuzatorul a fost cel care a cerut această citire, spuse Nehliudov mirat.

— N-are importanţă. Apărarea putea să aibă şi ea motivele ei pentru a cere acelaşi lucru.

— Bine, dar asta n-ar fi folosit la nimic.

— Totuşi, în cazul nostru este un motiv. Mai departe: „În al doilea rând, apărătorul Maslovei, urmă el să citească, a fost oprit în timpul prelegerii de către preşedinte, tocmai când voia să caracterizeze personalitatea acuzatei, referindu-se la pricinile ascunse ale decăderii ei. Preşedintele l-a oprit, susţinând că s-ar îndepărta de la obiectul procesului. În procesele penale însă, după cum s-a arătat de nenumărate ori de către Senat, descrierea caracterului şi în general a profilului moral al acuzatului are o însemnătate primordială pentru justă soluţionare cel puţin a chestiunii responsabilităţii”, spuse avocatul, uitându-se la Nehliudov.

— Bine, dar apărătorul vorbea aşa de prost şi de încurcat, încât nu se putea înţelege nimic din ceea ce spunea, observă Nehliudov din ce în ce mai mirat.

— Nici vorbă, flăcăul e un prostănac şi sigur că n-a putut spune nici un lucru mai de Doamne-ajută, răspunse Fanarin, zâmbind, totuşi pentru noi este un motiv. Mai departe: „În al treilea rând, preşedintele, contrar prevederilor categorice din paragraful I, articolul 801 din Codul de procedură penală, n-a explicat juraţilor, în cuvântul său de încheiere, din ce elemente juridice se compune noţiunea de culpabilitate şi nu le-a spus că au dreptul, recunoscând că Maslova este vinovată de a-i fi dat otravă lui Smelkov, să declare totuşi lipsa ei de intenţie de a omorî, găsind-o astfel vinovată nu de crimă, ci de un simplu delict, de o imprudenţă, căreia i-a urmat moartea negustorului, cu totul neaşteptată pentru ea”. Acesta este, de fapt, motivul principal.

— Noi ar fi trebuit să ne dăm seama de acest lucru. Este greşeala noastră.

— Şi, în sfârşit, în al patrulea rând, urmă avocatul, la întrebarea Curţii dacă Maslova e vinovată, juraţii au dat un răspuns care conţinea o vădită contrazicere. Maslova era învinuită de otrăvirea lui Smelkov numai din lăcomie de bani, acesta fiind singurul mobil al crimei. Or, juraţii în

răspunsul lor au respins mobilul de furt şi participarea Maslovei la sustragerea valorilor, cu alte cuvinte au vrut să nege intenţia acuzatei de a omorî, şi numai din cauza unei neînţelegeri, pricinuite de cuvântul de încheiere incomplet al preşedintelui, nu s-au exprimat suficient de limpede. Prin urmare, acest răspuns al juraţilor cerea neapărat aplicarea articolelor 816 şi 808 din Codul de procedură penală, adică preşedintele ar fi trebuit să le atragă atenţia juraţilor asupra greşelii de care s-au făcut vinovaţi şi să-i invite la o nouă deliberare, pentru a da un nou răspuns la întrebarea cu privire la vinovăţia acuzatei”, citi Fanarin.

— Şi de ce n-a făcut preşedintele acest lucru?

— Asta aş vrea să ştiu şi eu, răspunse Fanarin, râzând.

— Deci, credeţi că Senatul va îndrepta această greşeală?

— Asta depinde de zaharisiţii care vor fi atunci în şedinţă.

— Cum adică zaharisiţi?

— Adică ramoliţi. Şi acum, mai departe: „Un astfel de verdict nu dădea dreptul Curţii, urmă avocatul repede, s-o supună pe Maslova unei pedepse penale, iar aplicarea paragrafului 3, articolul 771 din Codul de procedură penală constituie o gravă şi flagrantă violare a principiilor de bază ale procedurii noastre penale. Pe temeiul celor de mai sus, am onoarea a solicita… ş.a.md., ş.a.în.d., casarea verdictului conform articolului 909, 910, paragraful 2 din articolul 912, 928 din Codul de procedură penală ş.a.în.d., ş.a.în.d., şi trimiterea procesului la o altă secţie din acelaşi tribunal, spre rejudecare”. Aşadar, tot ce se putea face s-a făcut. Ca să fiu sincer, însă, n-am mari speranţe de succes. De altfel, totul depinde de cine va intra în componenţa completului în şedinţa respectivă. Dacă aveţi oarecare trecere pe lângă cei de la Senat, ar fi bine să vă folosiţi de ea.

— Da, îi cunosc pe unii dintre ei.

— Şi s-o faceţi cât mai repede, pentru că în curând au să plece cu toţii să-şi îngrijească hemoroizii şi atunci trebuie să mai aşteptăm vreo trei luni… În sfârşit, în caz de nereuşită, ne mai rămâne să facem o cerere către Maiestatea sa. Şi

asta depinde tot de lucrătura din culise. Şi în cazul acesta sunt gata să vă servesc, nu în ce priveşte lucrătura din culise, ci la alcătuirea cererii de graţiere.

— Vă mulţumesc. Onorariul dumneavoastră…?

— Secretarul meu o să vă dea cererea de recurs bătută la maşină şi o să vă comunice şi onorariul.

— Aş vrea să vă mai întreb ceva: procurorul mi-a dat o autorizaţie de intrare în închisoare, ca s-o pot vedea pe acuzată, dar mi s-a spus acolo că pentru a o vedea şi în alte zile decât cele reglementare şi în alt loc decât în vorbitorul comun ar mai fi nevoie şi de o autorizaţie de la guvernator. Nu ştiţi, este într-adevăr nevoie de această autorizaţie?

— Da, cred că da. Numai că acum guvernatorul lipseşte şi-i ţine locul viceguvernatorul, care e prost ca noaptea, aşa că are să fie greu să obţineţi ceva de la el.

— Nu e cumva Mastennikov?

— Ba da.

— Îl cunosc, spuse Nehliudov şi se ridică în picioare să plece. În clipa aceea, o femeie mica şi foarte urâtă, cârnă, osoasă şi gălbejită la faţă, intră valvârtej în cameră. Era soţia avocatului şi nu părea deloc afectată de urâţenia ei. Nu numai că te izbea cu eleganţa ei din cale-afară de originală – purta ceva combinat din catifea şi mătase în culori vii, de un galben şi un verde ţipător – dar chiar şi părul ei rar avea o pieptănătură cât se poate de complicată. Se năpustise cu un aer triumfător în cabinetul avocatului, însoţită de un domn înalt, zâmbitor, cu faţă pământie, îmbrăcat într-o haină cu revere de mătase şi cu cravată albă la gât. Era un scriitor, pe care Nehliudov îl cunoştea din vedere.

— Anatol, spuse femeia deschizând o alta uşă. Vino, te rog, aici la mine. Semion Ivanovici ne-a făgăduit să ne citească o poezie de-a lui şi trebuie neapărat să ne citeşti şi tu ce-ai scris despre Garşin.

Nehliudov vru să plece, dar soţia avocatului, după ce îi şopti ceva la ureche bărbatului său, se întoarse către

Nehliudov.

— Vă rog, prinţe – vă cunosc şi găsesc că prezentările sunt de prisos – vă rog să luaţi parte la matineul nostru literar. O să fie foarte interesant. Anatol citeşte minunat.

— Vedeţi ce variate ocupaţii am? spuse, zâmbind, Anatol desfăcând braţele şi arătând spre nevasta sa, vrând să-şi exprime astfel neputinţa de a se împotrivi unei persoane atât de fermecătoare.

Nehliudov, cu o faţă tristă şi severă, îi mulţumi extrem de politicos soţiei avocatului pentru onoarea ce i-o făcea invitându-l, dar se scuză că nu putea lua parte, fiind foarte ocupat, şi ieşi din birou.

— Ce fandosit! spuse soţia avocatului după plecarea lui Nehliudov.

În sala de aşteptare, secretarul îi dădu lui Nehliudov cererea de recurs, iar în privinţa onorariului îi spuse că Anatoli Petrovici l-a fixat la o mie de ruble, explicându-i totodată că, de fapt, Anatoli Petrovici nu se ocupă de chestiuni de acest fel şi o face numai ca să-l servească.

— Dar cine trebuie să semneze cererea? întrebă Nehliudov.

— Chiar acuzata, dacă sunt însă probleme, atunci o poate semna şi Anatoli Petrovici, prin procură.

— Nu, am să mă duc la închisoare şi am să-i dau să iscălească cererea, spuse Nehliudov, bucuros de prilejul de a o vedea pe Maslova înainte de ziua hotărâtă prin regulamentul închisorii.

XLVI.

La ora obişnuită, răsunară pe coridorul închisorii fluierăturile gardienilor; uşile camerelor se deschiseră cu zăngănit de fiare, se auzi lipăit de picioare goale şi târşâit de cipici şi de-a lungul coridoarelor trecură cei care vărsau hârdaiele cu murdarii, umplând aerul de o putoare grea: deţinuţii se spălară, se îmbrăcară şi ieşiră pe coridor la apel, apoi porniră după ceai.

La ora ceaiului, în toate camerele închisorii se comenta cu aprindere faptul că în acea zi urmau să fie bătuţi cu nuiele doi dintre puşcăriaşi. Unul dintre ei era un tânăr vânzător, Vasiliev, om cu carte, care îşi omorâse iubita într-un acces de gelozie. Tovarăşii lui de cameră îl iubeau pentru că era un om vesel, darnic şi dârz în relaţiile lui cu şefii. Cunoştea bine legile şi cerea ca ele să fie respectate, lucru pentru care şefii nu-l aveau la inimă. Cu trei săptămâni în urmă, un gardian lovise un deţinut, pentru că acesta îi pătase uniforma nouă cu ciorba. Vasiliev îi luase apărarea deţinutului, spunând că legea nu permite bătăia.,Îţi arăt eu ţie lege", spuse gardianul şi-l înjurase pe Vasiliev. Acesta îi răspunse cu aceeaşi monedă. Gardianul voise să-l lovească, dar Vasiliev îl apucase de mâini, îl ţinuse aşa vreo trei minute, îl întorsese cu faţa spre ieşire şi-l împinsese afară. Gardianul se plânsese directorului şi acesta poruncise ca Vasiliev să fie băgat la carceră.

Carcerele erau nişte cămăruţe întunecoase, închise pe din afară cu zăvoare. În aceste chilii reci şi fără lumină nu era nici pat, nici masă, nici scaun, aşa încât deţinutul pus acolo trebuia să stea aşezat sau culcat pe podeaua murdară; şi erau aşa de mulţi şobolani şi atât de îndrăzneţi, încât nu numai că alergau în jurul lui şi călcau peste el, dar pe întuneric îi mâncau pâinea din mână; uneori îl atacau chiar pe deţinut, dacă acesta nu se mişca. Vasiliev declarase că nu se duce la carceră, pentru că nu era vinovat. Fu luat cu forţa. Atunci el se zbătu şi, ajutat de doi puşcăriaşi, izbuti să scape din mâinile gardienilor. Se adunară îndată mai mulţi gardieni, printre care şi Petrov, vestit pentru purtarea lui. Puşcăriaşii fură bătuţi măr şi aruncaţi în carcere. I se aduse îndată la cunoştinţă guvernatorului că la închisoare ar fi avut loc un fel de răzmeriţă. Acesta porunci ca cei doi vinovaţi principali – Vasiliev şi vagabondul Nepomniaşci – să fie pedepsiţi cu câte treizeci de lovituri de nuiele. Pedeapsa urma să fie executată în vorbitorul femeilor.

De cu seară vestea se răspândise în toată închisoarea şi prin toate camerele se discuta cu însufleţire despre pedeapsa care urma să se aplice.

Korabliova, Cilibia, Fedosia şi Maslova şedeau în colţul lor obişnuit, stârnite la vorbă şi roşii la faţă de votca cu care Maslova îşi cinstea acum mereu cu dărnicie prietenele; beau ceai şi vorbeau şi ele despre acelaşi lucru.

— Măcar să fi făcut omul scandal, spunea Korabliova despre Vasiliev, muşcând cu dinţii ei zdraveni dintr-o bucăţica de zahăr. N-a făcut nimic altceva decât ca şi-a aparat tovarăşul, pentru că acum, vezi bine, n-ai voie să loveşti puşcăriaşii.

— Cică-i un om tare de treabă, adaugă Fedosia, şezând pe o buturugă lângă priciul pe care se afla ceainicul.

Era cu capul gol şi cu cozile ei lungi atârnându-i pe piept.

— Ar fi bine să-i spui şi lui, Mihailovna, zise cantoniera către Maslova, înţelegând prin „lui” pe Nehliudov.

— Am să-i spun. El face orice pentru mine, răspunse Maslova cu un zâmbet şi scuturându-şi capul.

— Dar cine ştie când o să mai vină, iar pe ăştia doi o să-i aducă chiar acuşi, spuse Fedosia. E îngrozitor, adăugă ea, oftând.

— Eu am văzut odată la pretură cum îl băteau pe un mujic. Mă trimisese, ţin minte, tătuca-socru la staroste şi când am venit, l-am văzut cum… începu cantoniera o poveste lungă.

Istorisirea îi fu întreruptă de un zgomot de glasuri şi de paşi care răzbăteau din coridorul de sus. Femeile tăcură, ciulind urechile.

— I-au luat, afurisiţii, spuse Cilibia. Să vezi acum bătaie! Sunt tare înfuriaţi pe ei gardienii pentru că nu le iartă nimic.

Sus se făcu linişte şi cantoniera îşi istorisi până la capăt povestea cu mujicul bătut cu biciul la pretură, cu spaima pe care a tras-o ea, mai-mai să-i vină rău. Cilibia povesti cum l-au bătut cu nuiele pe Şceglov şi cum acesta n-a scos un vaiet. Apoi Fedosia strânse cănile de ceai; Korabliova şi

cantoniera se apucară de cusut, iar Maslova se aşează pe pat, cu picioarele îndoite, şi-şi cuprinse genunchii cu braţele, tânjind de atâta plictiseală. Tocmai era pe cale să tragă un pui de somn, când supraveghetoarea o strigă să vină la birou, fiindcă o caută cineva.

— Neapărat să-i spui şi despre noi, o rugă bătrâna Menşova, în timp ce Maslova îşi potrivea basmaua în faţa unei oglinzi pe jumătate scorojite. Spune-i că nu noi am dat foc, ci chiar el, ticălosul; a văzut şi argatul. Fiu-meu nu e în stare să omoare nici o muscă. Spune-i să-l cheme pe Mitri. Mitri o să-i povestească de-a fir-a-păr totul. Ne-au închis aici, oameni nevinovaţi, iar tâlharul ala îşi face de cap cu nevasta altuia şi nu iese din cârciumă.

— Asta nu-i după lege! întări Korabliova.

— Îi spun, îi spun neapărat, răspunse Maslova. Să mai trag o duşcă, ca să mai prind niţel curaj, adăugă ea, făcând cu ochiul.

Korabliova îi turnă o jumătate de ceaşcă. Maslova o dădu pe gât, îşi şterse buzele şi zâmbind vesel mai spuse încă o dată, clătinând din cap: „Ca să mai prind niţel curaj”.

XLVII.

Nehliudov aştepta de multă vreme în vestibul. Sosind la închisoare, sunase la intrare şi-i întinsese gardianului autorizaţia primită de la procuror.

— Ce doriţi?

— S-o văd pe deţinuta Maslova.

— Acum nu se poate; directorul e ocupat.

— E la birou? întreabă Nehliudov.

— Nu, e aici în vorbitor, răspunse gardianul cam încurcat, după cum îi păru lui Nehliudov.

— E zi de primire astăzi?

— Nu, are o altă chestiune, spuse el.

— Cum aş putea totuşi să-l vad?

— Când o să iasă, o să vorbiţi cu el. Trebuie să aşteptaţi puţin. În timpul acesta, un plutonier cu galoane strălucitoare şi cu faţa veselă şi lucioasă, cu mustăţile

îmbâcsite de fum de mahorcă, intră pe o uşă laterală şi, văzându-l pe Nehliudov, îi spuse cu asprime gardianului:

— De ce l-ai lăsat să intre aici?… La cancelarie…

— Mi s-a spus că directorul ar fi aici, interveni Nehliudov, mirat de neliniştea care se oglindea pe faţa plutonierului.

În clipa aceea se deschise uşa din spate şi în prag se ivi Petrov, aprins la faţă şi gâfâind.

— O să mă ţină minte, făcu el către plutonier.

Acesta i-l arătă din ochi pe Nehliudov; Petrov amuţi şi, încruntându-se, ieşi pe o alta uşă.

„Cine o să ţină minte? De ce par aşa de încurcaţi? De ce i-a făcut semn plutonierul?” se întrebă Nehliudov.

— Nu puteţi aştepta aici, poftiţi, vă rog, în cancelarie, îi spuse din nou plutonierul lui Nehliudov. Acesta se pregătea să plece, când intră pe uşă directorul, parca şi mai stânjenit decât subalternii lui şi oftând întruna. Văzându-l pe Nehliudov, îi spuse gardianului:

— Fedorov, cheam-o pe Maslova din a cincea de femei. Cheam-o în cancelarie. Poftiţi, vă rog, spuse el către Nehliudov.

Suiră amândoi o scară abruptă şi ajunseră într-o odăiţă, luminată de o singură fereastră, cu un birou şi cu câteva scaune. Directorul se aşează.

— Grele îndatoriri, foarte grele, spuse el către Nehliudov, scoţând din buzunar o ţigară groasă.

— Păreţi obosit, spuse Nehliudov.

— M-a obosit slujba asta, am îndatoriri foarte dificile. Ai vrea să le mai uşurezi soartă nenorociţilor ăstora, şi când colo iese pe dos; tot timpul mă gândesc cum să fac să plec de aici… Grele îndatoriri, foarte grele.

Nehliudov nu ştia de ce anume îi păreau directorului îndatoririle lui atât de grele, dar, văzându-l aşa de trist şi de deznădăjduit, i se făcu milă de el.

— Da, cred că aveţi o slujbă foarte grea, spuse el. Dar de ce nu renunţaţi la ea?

— Am familie şi alte mijloace de existenţă n-am.

— Bine, dar dacă vă e aşa de greu…

— De, totuşi, să vă spun, eu caut pe cât pot să le fiu de folos, să le mai îndulcesc soarta. Un altul în locul meu s-ar purta altfel cu ei. Gândiţi-vă numai: două mii de oameni şi mai bine – şi ce fel de oameni! Trebuie să ştii cum să te porţi cu ei. Au şi ei suflet, ţi se face milă, dar nici să le dai frâu liber nu se poate.

Directorul începu să-i povestească o întâmplare petrecută nu de mult în închisoare, despre o încăierare între deţinuţi, care se sfârşise cu un omor. Povestea lui fu întreruptă de intrarea unui gardian, urmat de Maslova.

Nehliudov o văzu prin uşa deschisă, înainte să-l fi putut vedea ea pe director. Avea faţa roşie şi mergea cu pas apăsat după gardian, zâmbind şi clătinând din cap. Zărindu-l pe director, îl privi ţintă cu ochii speriaţi, dar îşi reveni repede şi, întorcându-se veselă către Nehliudov, îi spuse bună ziua. Glasul ei era tărăgănat şi, tot zâmbind, îi strânse de data asta mâna cu putere.

— Ţi-am adus cererea de recurs ca s-o iscăleşti, spuse Nehliudov, mirat oarecum de vioiciunea cu care-l primea Maslova. Avocatul a făcut cererea, trebuie numai s-o semnezi şi o vom trimite la Petersburg.

— Da, desigur, pot s-o iscălesc. Orice se poate, spuse Maslova, mijind un ochi şi zâmbind.

Nehliudov scoase din buzunar o foaie împăturită şi se apropie de birou.

— Se poate scrie aici? îl întrebă Nehliudov pe director.

— Vino încoace, aşază-te, îi spuse directorul Maslovei, uite şi un toc. Ştii carte?

— Am ştiut cândva, spuse ea şi zâmbind şi, potrivindu-şi fusta şi mâneca bluzei, se aşează la birou, luă cu neîndemânare tocul cu mâna ei mica şi hotărâtă şi se întoarse, râzând, spre Nehliudov. El îi arătă unde trebuie să iscălească.

Femeia muie cu grija peniţa în călimară, o scutură de cerneală şi îşi scrise numele.

— Altceva nu mai trebuie? întrebă ea, uitându-se când la Nehliudov, când la director şi punând tocul ba pe călimară, ba pe hârtiile de pe birou.

— Vreau să-ţi spun ceva, spuse Nehliudov, luându-i tocul din mână.

— Bine, spuneţi-mi, răspunse ea şi deodată, ca şi cum ar fi căzut pe gânduri sau ar fi fost deodată cuprinsă de somn, faţa ei deveni serioasă.

Directorul se ridica şi ieşi din odaie şi Nehliudov rămase singur cu Maslova.

XLVIII.

Gardianul care o adusese pe Maslova se aşează pe pervazul ferestrei la o oarecare depărtare de birou. Pentru Nehliudov sosise acum clipa hotărâtoare. Avusese tot timpul remuşcări fiindcă nu-i spusese la prima întâlnire lucrul cel mai important, şi anume că are de gând s-o ia de nevastă. Acum era hotărât să-i spună. Maslova şedea de o parte a biroului, iar Nehliudov se aşează în faţa ei. În odaie era lumină şi Nehliudov putu pentru prima oară să-i vadă de aproape faţa – creţurile din jurul ochilor şi al gurii şi pungile de sub ochi. I se făcu şi mai milă de ea.

Aplecându-se peste birou, în aşa fel ca să nu fie auzit de gardian – un bărbat cu înfăţişare de evreu şi cu favoriţii cărunţi – Nehliudov îi spuse Maslovei:

— Dacă cererea noastră de recurs este respinsă, vom face o altă cerere către Maiestatea sa. Vom face tot ce este cu putinţă.

— Să fi avut un avocat bun de la început… îl întrerupse ea. Avocatul meu a fost chiar un prostănac. Nu ştia decât să-mi facă tot felul de complimente, adăugă ea şi începu să râdă. Să se fi ştiut atunci că mă cunoaşteţi, ar fi fost altceva. Dar aşa? Toată lumea credea că-s o hoaţă.

„Ce ciudată e astăzi”, gândi Nehliudov şi vru să-i spună gândul său, dar ea urmă:

— Aş vrea să vă spun ceva: avem noi aici o bătrânică, ştiţi, o femeie tare de treabă, închisă împreună cu feciorul-sau,

fără să aibă nici o vină. Toată lumea se miră, toţi ştiu că sunt nevinovaţi, şi cu toate astea au fost învinuiţi că ar fi pus foc. Ea, ştiţi, a auzit că vă cunosc, spuse Maslova, clătinând din cap şi privindu-l în ochi, şi m-a rugat: „Spune-i şi dumnealui, spune-i să-l cheme pe fecioru-meu, el o să-i povestească tot cum a fost”. Menşov îl cheamă. O să faceţi ceva pentru ei? E o bătrânică aşa de bună, ştiţi; se vede cât de colo că e nevinovată. Fiţi bun şi stăruiţi pentru ei, spuse ea, privindu-l, apoi îşi lăsă ochii în jos, zâmbind.

— Bine, am să cercetez, spuse Nehliudov, din ce în ce mai mirat de dezinvoltura ei. Eu însă aş fi vrut să vorbesc cu dumneata despre noi. Îţi aminteşti ce ţi-am spus data trecută?

— Mi-aţi spus multe. La ce anume vă gândiţi? zise ea, fără să înceteze de a-şi întoarce mereu capul ba într-o parte, ba în cealaltă.

— Ţi-am spus că am venit să-ţi cer iertare.

— Ce rost are? Să vă iert, să vă iert… Şi ce-i cu asta?… Mai bine aţi…

— Am venit să-ţi spun că vreau să-mi îndrept greşeala, urmă Nehliudov, şi nu prin vorbe, ci prin fapte. Sunt hotărât să mă căsătoresc cu dumneata.

Pe faţa ei trecu deodată o expresie de spaimă. Ochii ei saşii se opriră asupra lui, fără să-l vadă parcă.

— Şi pentru ce asta? întrebă ea, încruntându-se cu mânie.

— Simt că am datoria faţă de Dumnezeu să fac asta.

— Dumnezeu? De unde l-aţi scos? Vorbiţi fără noimă. Dumnezeu? Care Dumnezeu? Atunci să vă fi gândit la Dumnezeu, spuse ea şi se opri cu gură întredeschisă.

Abia acum simţi Nehliudov mirosul puternic de votcă ce-i ieşea din gură şi înţelese pricină vioiciunii ei.

— Linişteşte-te, spuse el.

— N-am să mă liniştesc. Crezi că sunt beată? Şi chiar dacă-s beată, eu ştiu ce vorbesc, spuse ea repede şi se înroşi ca focul: eu sunt o ocnaşă, o târfă… Iar tu eşti un

boier, un prinţ, şi n-ai de ce să te murdăreşti cu mine. Du-te la prinţesele tale; preţul meu e o hârtie de zece ruble.

— Oricât de crude sunt vorbele tale, ele sunt încă prea puţin faţă de ce simt eu, spuse încet Nehliudov, tremurând tot. Nici nu-ţi poţi închipui cât mă simt de vinovat faţă de tine…!

— Mă simt vinovat… îl îngână ea cu răutate. Nu te-ai simţit vinovat atunci, n-ai ştiut decât să-mi vâri în sân o hârtie de o sută de ruble? La atâta m-ai preţuit…

— Ştiu, ştiu, dar ce e de făcut acum? spuse Nehliudov. Am luat hotărârea să nu te mai las, urmă el, şi ceea ce am spus am să fac.

— Şi eu îţi spun că n-ai s-o faci! ăi răspunse ea şi râse tare.

— Katiuşa! spuse el, punându-şi mâna pe mâna ei.

— Pleacă! Eu sunt o ocnaşă, iar tu eşti un prinţ şi n-ai ce căuta aici, strigă ea, schimbată la faţă de mânie, şi-şi smulse mâna din mâna lui. Vrei să-ţi izbăveşti sufletul prin mine, urmă ea, grăbindu-se să-i spună tot ce avea pe inimă. Ţi-ai făcut plăcerea cu mine în viaţa asta şi acum ai vrea tot prin mine să-ţi izbăveşti sufletul pentru lumea cealaltă! Mi-e scârbă de tine, de ochelarii tăi, de toată mutra ta grasă şi nesuferită. Pleacă, pleacă de aici, strigă ea, sărind în picioare. Gardianul se apropie de ei.

— Ce faci scandal?! Ce-i asta?

— Las-o, te rog, spuse Nehliudov.

— Să nu-şi ia nasul la purtare, spuse gardianul.

— Nu, nu, lasă, te rog, spuse Nehliudov. Gardianul se retrase iarăşi la fereastră.

Maslova se aşează iar, îşi lăsă ochii în jos şi-şi încrucişă strâns degetele mâinilor ei mici.

Nehliudov sta în picioare lângă ea, fără să ştie ce să facă.

— Nu mă crezi, spuse.

— Că vrei să te însori cu mine? Asta niciodată! Mai bine mă spânzur, să ştii.

— Şi totuşi, am să am grijă de tine mai departe.

— Asta te priveşte. Numai să ştii că eu n-am nevoie de nimic de la dumneata. Ăsta-i adevărul adevărat. Of, de ce n-am murit atunci? adăugă ea şi izbucni într-un plâns jalnic.

Nehliudov nu mai era în stare să vorbească. Văzând-o că plânge, îl înecară şi pe el lacrimile. Maslova îşi ridica ochii, se uită la el cu mirare şi începu să-şi şteargă cu colţul basmalei lacrimile ce-i curgeau pe obraji.

Gardianul se apropie iarăşi de ei şi le aminti că e vremea să se despartă. Maslova se ridică în picioare.

— Eşti prea tulburată acum. Am să vin mâine dacă e cu putinţă. Gândeşte-te până atunci, spuse Nehliudov.

Ea nu-i răspunse nimic şi, fără să-l privească, ieşi din odaie în urma gardianului.

— Ehei, fato, să vezi acum trai pe tine, îi spuse Korabliova Maslovei, când aceasta se întoarse în cameră. După cum se vede, e îndrăgostit lulea de tine. Vezi, nu fi proastă. Ăsta poate să te scape. Oamenii bogaţi pot orice.

— Asta aşa-i, spuse cu glas cântat cantoniera. La omul sărac nici boii nu trag, la al bogat toate-i ies după pofta inimii. La noi, drăguţă, era unul bogat, să vezi numai…

— Ia zi, despre mine i-ai vorbit? întrebă Menşova.

Dar Maslova nu răspunse nimic; se întinse tăcută pe pat şi rămase aşa până seara, cu ochii ei saşii aţintiţi în gol. O dureroasă luptă lăuntrică se petrecea în ea. Ceea ce-i spusese Nehliudov redeştepta în ea o lume în care ea suferise şi pe care o părăsise, fără s-o înţeleagă şi urând-o. Acum se spulberase acea uitare în care trăise atâta vreme, iar a trăi cu amintirea limpede a tot ce fusese cândva era prea chinuitor pentru ea. Seara îşi cumpără iar băutură şi se îmbătă cu tovarăşele ei.

XLIX

„Da, vasăzică aşa stau lucrurile. Aşa…” îşi spunea Nehliudov, ieşind din închisoare şi înţelegându-şi abia acum pe deplin vina. Să nu fi încercat să-şi îndrepte, să-şi răscumpere greşeala, nu şi-ar fi dat niciodată seama cât de mare îi era vina; şi nici Katiuşa n-ar fi simţit tot răul pe care

i-l pricinuise el. Abia acum ieşea la iveală toată grozăvia celor întâmplate. Abia acum vedea el limpede ce făcuse cu sufletul acestei femei şi îşi dădea şi ea seama ce făcuse el din ea. La început, Nehliudov se jucase numai, autoadmirându-se pentru pocăinţa sa; acum însă îl cuprindea groaza. S-o părăsească acum simţea că nu-i cu putinţă, iar pe de altă parte nu izbutea să întrevadă unde vor duce relaţiile lui cu ea.

La ieşire, se apropie de Nehliudov un gardian cu pieptul plin de medalii şi decoraţii, cu o faţă neplăcută şi vicleană, care cu un aer foarte misterios îi întinse un bileţel.

— Un bilet pentru Excelenţa voastră, de la o persoană…

— Ce persoană?

— Citiţi-l şi o să vedeţi. O deţinută politică. Eu lucrez la secţia lor. Dânsa m-a rugat. Cu toate că este oprit, dar, de, oameni suntem… adăugă gardianul cu glas prefăcut.

Pe Nehliudov îl miră faptul că un gardian de la secţia de deţinute politice poate să transmită bileţele, chiar în incinta închisorii, şi aproape în văzul tuturor; nu ştia pe atunci ca omul acesta era şi gardian, şi spion. Cu toate acestea, luă bileţelul şi, după ce ieşi din închisoare, îl citi. Biletul era scris cu creionul de o mâna energică, după noua ortografie, şi conţinea următoarele:Am aflat că veniţi la închisoare şi vă interesaţi de o deţinută de drept comun şi aş vrea să stau de vorbă cu dumneavoastră. Cereţi autorizaţia să mă vedeţi. Am să vă spun multe lucruri, importante şi pentru protejata dumneavoastră şi pentru grupa noastră. Cu mulţumiri, Vera Bogoduhovskaia”.

Vera Bogoduhovskaia fusese învăţătoare în gubernia Novgorod, într-un sat uitat de Dumnezeu, prin care Nehliudov şi cu nişte prieteni ai săi trecuseră cândva, mergând la o vânătoare de urşi. Această învăţătoare îl rugase pe Nehliudov să-i dea nişte bani pentru a-şi putea urma studiile. Nehliudov îi îndeplinise rugămintea, şi apoi o uitase cu totul. Şi iată, acum se dovedea că această persoană era o deţinută politică, întemniţată în această

închisoare, unde, pesemne, aflase povestea lui, şi îşi oferea serviciile. Cât de simplu şi de uşor era totul pe atunci şi cât de greu şi de complicat e totul acum! Nehliudov îşi aduse aminte cu plăcere de vremurile de atunci şi de cunoştinţa lui cu Bogoduhovskaia. Era înainte de Lăsata secului, într-un sat îndepărtat, la vreo şaizeci de verste de cea mai apropiată gară. Vânătoarea fusese izbutită, doborâseră doi urşi, şi tocmai cinau înainte de plecare, când intră în odaie gazda lor, un ţăran, ca să le spună că a venit fiica dascălului, care doreşte să-l vadă pe prinţul Nehliudov.

— E frumuşică? întrebase careva.

— Lăsaţi, lăsaţi astea! spusese Nehliudov şi, cu o faţă serioasă, se ridicase de la masă, îşi ştersese buzele şi ieşise, întrebându-se mirat ce-o fi vrând de la el fata dascălului.

Alături îl aştepta o fată îmbrăcată într-o şubă şi cu o pălărie de pâslă pe cap; slabă, urâtă la faţă, numai ochii şi sprâncenele înalt arcuite erau de toată frumuseţea.

— Uite, Vera Efremovna, vorbeşte cu dumnealui, spuse bătrâna gazdă, e chiar prinţul. Eu mă duc.

— Cu ce vă pot fi de folos? întrebase Nehliudov.

— Eu… Eu… Vedeţi, dumneavoastră sunteţi un om bogat, zvârliţi banii pe tot felul de nimicuri, cu vânătoarea… începuse fata, foarte ruşinată, ştiu asta, iar eu aş vrea un singur lucru: să fiu de folos oamenilor, şi nu pot nimic pentru că nu am destule cunoştinţe.

Ochii ei erau plini de sinceritate, de bunătate şi expresia hotărâtă şi totodată sfioasă a feţei sale era atât de mişcătoare, încât Nehliudov, cum i se întâmpla deseori, se puse în situaţia ei, o înţelese şi se înduioşase.

— Ce-aş putea să fac pentru dumneata?

— Sunt învăţătoare, aş vrea să urmez la Universitate şi nu mi se dă voie. Adică mi s-ar da voie, dar îmi trebuie bani. Dacă m-aţi ajuta, aş putea să-mi termin studiile şi atunci să-mi şi plătesc datoria. M-am gândit ca oamenii bogaţi omoară urşi, îi îmbată pe mujici, lucruri fără nici un rost. Şi mi-am zis: de ce n-ar face ei o faptă bună? N-aş avea nevoie

decât de optzeci de ruble. Dacă nu vreţi să mi le daţi, cum credeţi, mi-e totuna, adăugase ea cu ciudă.

— Dimpotrivă, îţi sunt foarte recunoscător că mi-ai dat prilejul… Am să ţi-i aduc îndată, răspunse Nehliudov.

Ieşise în săliţă, unde dăduse peste unul dintre prietenii lui, care trăgea cu urechea la convorbirea lor. Fără să răspundă la glumele tovarăşilor, scosese din geantă banii şi-i dădu fetei.

— Te rog, te rog să nu-mi mulţumeşti. Eu sunt cel care ar trebui să-ţi mulţumească, îi spuse Nehliudov.

Acum îi făcea plăcere să-şi aducă aminte de toate acestea; îi făcea plăcere să-şi amintească cum fusese cât pe ce să se certe cu un ofiţer, care voise să facă din toată povestea asta o glumă proastă, cum un alt prieten îl susţinuse, lucru care i-a apropiat unul de altul după aceea; cât de veselă şi de izbutită fusese vânătoarea şi cât de voios se simţise în timp ce se întorceau noaptea spre gară! Săniile, două câte două, lunecau fără zgomot pe cărarea îngustă a pădurii de brazi, când înalţi, când scunzi, îngreuiaţi de zăpadă. Prin întuneric pâlpâia câte o ţigară parfumată, aprinsă de vreun vânător. Osip, hăitaşul, alerga de la o sanie la alta prin zăpada până la genunchi, potrivea şleaurile şi povestea despre elanii care rătăcesc prin zăpezile adânci şi rod scoarţa plopilor de munte, şi despre urşii care zac în vizuini, încălzindu-se cu propria lor răsuflare.

Nehliudov îşi aduse aminte de toate acestea şi mai ales de acel sentiment de fericire al omului sănătos, puternic şi fără griji. Plămânii respiră aerul îngheţat, făcând să-i salte cojocul, pe faţă se scutură zăpada de pe crengile atinse de acoperământul saniei, trupul îi e cald, faţa simte gerul înviorător, iar sufletul e uşor, senin, fără remuşcări, fără teamă, fără dorinţe. Ce bine era! Şi acum? Doamne, totul e atât de dureros şi de greu…!

Fără îndoială, Vera Efremovna ajunsese o revoluţionară şi acum era întemniţată pentru asta. Trebuia neapărat s-o

vadă, mai ales că-i promisese să-l sfătuiască despre cum putea îmbunătăţi situaţia Maslovei.

A doua zi, de cum se deşteptă, Nehliudov îşi aduse aminte de tot ce se petrecuse în ajun şi se îngrozi.

Dar, cu toată frica aceasta, era mai hotărât ca oricând să ducă până la capăt ceea ce începuse.

Cu acest sentiment al datoriei de îndeplinit pleca de acasă la Mastennikov, să-l roage să-i dea autorizaţia de a vizita la închisoare nu numai pe Maslova, ci şi pe bătrânica Menşova cu fiul ei. Afară de aceasta, voia să-i ceară şi autorizaţia s-o vadă pe Bogoduhovskaia, care-i putea fi de folos Maslovei.

Nehliudov îl cunoştea de mult pe Mastennikov, încă de la regiment. Mastennikov era pe vremea aceea casierul regimentului. Era un ofiţer foarte de treabă şi conştiincios, care nu ştia şi nici nu voia să ştie nimic în afară de regiment şi de familia imperială. Mastennikov înlocuise între timp regimentul cu gubernia şi se ocupa acum cu administrarea ei. Era căsătorit cu o femeie bogată şi energică, care îl silise să părăsească serviciul militar şi să-şi ia o slujbă civilă.

Ea râdea de el şi-l dezmierda ca pe un căţeluş dresat. În iarna trecută, Nehliudov fusese o dată în vizită la ei, dar societatea lor îi păruse atât de puţin interesantă, încât nu se mai dusese niciodată să-i vadă.

Văzându-l pe Nehliudov, Mastennikov se lumină la faţă. Avea aceeaşi faţă grasă şi roşie şi era tot aşa de voinic şi de bine îmbrăcat ca şi în armată. Acolo purta întodeauna o uniformă impecabilă, croită după ultima modă, care îi îmbrăca impecabil umerii şi pieptul. Acum era într-un costum civil, obişnuitul frac de uniformă al funcţionarilor civili, tot după ultima modă, care îi venea turnat pe trupul bine hrănit, pe pieptul lat, proeminent. Cu toată diferenţa de vârstă (Mastennikov avea vreo patruzeci de ani), cei doi se tutuiau.

— Ei, bravo, ce bine îmi pare că ai venit! Să mergem la nevastă-mea. Am zece minute libere înainte de şedinţă.

Şeful meu e plecat. Eu îi ţin locul, spuse el fără să-şi poată ascunde mulţumirea.

— Am venit la tine pentru nişte treburi.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Mastennikov deodată mai rezervat, pe un ton speriat şi oarecum sever.

— O persoană de care mă interesez îndeaproape se află în închisoare (la cuvântul închisoare, faţa lui Mastennikov se făcu parca şi mai severă) şi aş vrea să capăt o autorizaţie să pot vorbi cu ea nu în vorbitorul comun, ci în birou, şi nu numai în zilele de vizită, ci mai des. Mi s-a spus ca depinde de tine.

— Desigur, mon cher, sunt gata să fac orice pentru tine, răspunse Mastennikov, atingându-l cu amândouă mâinile pe genunchi, vrând parca să-i arate cât mai multă solicitudine, se poate, dar, vezi, eu sunt calif numai pentru un ceas.

— Aşadar, poţi să-mi dai un permis că s-o pot vedea când vreau?

— E o femeie, deci?

— Da.

— Şi pentru ce este închisă?

— Pentru otrăvire, dar a fost condamnată pe nedrept.

— Da, asta-i dreptatea judecătorilor voştri, ils n’ en font point d’autres28 , spuse el, nu se ştie de ce pe franţuzeşte. Ştiu că nu eşti de aceeaşi părere cu mine în privinţa asta, dar n-am ce face, c’ est mon opinion bien arrefee29 , adăugă el, spunându-şi părerea, pe care de un an o tot pescuia sub diferite forme dintr-o gazetă reacţionară şi conservatoare. Ştiu că tu eşti liberal.

— Nu ştiu dacă sunt liberal sau altceva, răspunse Nehliudov, zâmbind, mirat ca întodeauna când se vedea rânduit de ceilalţi în vreun partid şi era socotit liberal numai pentru că susţinea că, înainte de a condamna un om, trebuie să-l laşi să vorbească, să-l asculţi, că în faţa judecăţii toţi oamenii sunt egali şi că nu trebuie să chinuieşti, nici să baţi oamenii în general, şi mai ales pe cei care nu sunt condamnaţi încă. Nu ştiu dacă sunt liberal sau nu, cred însă

că tribunalele de astăzi, oricât de proaste ar fi ele, sunt totuşi mai bune decât cele de altădată.

— Pe cine ai luat ca avocat?

— Pe Fanarin.

— A, Fanarin! spuse Mastennikov, şi făcu o schimă, amintindu-şi cum anul trecut acest Fanarin îl interogase ca martor la un proces şi timp de o jumătate de oră, cu tonul cel mai politicos, îşi bătuse joc de el. Eu nu te-aş sfătui să ai de-a face cu el. Fanarin ăsta est un honnne tare30

— Şi mai am o rugăminte, spuse Nehliudov, fără să-i răspundă. Este o fată, o învăţătoare, pe care am cunoscut-o demult, o fiinţă amărâtă, care este şi ea acum la închisoare, şi ar vrea să mă vadă. Poţi să-mi dai un permis s-o văd şi pe ea'?

Mastennikov îşi plecă uşor capul pe o parte şi rămase îngândurat.

— E deţinută politică?

— Da, mi s-a spus că ar fi politică.

— Vezi, întrevederile cu deţinuţii politici se dau numai rudelor. Ţie însă am să-ţi dau o autorizaţie generală, je sais que vous n' abuserez pas31

— Cum zici ca o cheamă pe această protegee a ta? Bogoduhovskaia? Elle est jolie32

— Hideuse33

Mastennikov clătină din cap dezaprobator, se apropie de masă, luă o hârtie cu antet şi începu să scrie apăsat: „Aducătorul prezentei, prinţul Dmitri Ivanovici Nehliudov, este autorizat să viziteze în cancelaria închisorii pe târgoveaţa Maşlova şi pe felceriţa Bogoduhovskaia", încheie el, punându-şi semnătura înfloratã.

— Ai să vezi ce ordine domneşte acolo. Şi nu-i prea uşor s-o păstrezi, când închisoarea geme de oameni şi e plină mai ales de deţinuţi care vor fi deportaţi; dar supraveghez totul cu severitate. Îmi place treaba asta. Ai să vezi, deţinuţii o duc foarte bine şi sunt foarte mulţumiţi. Trebuie numai să ştii să te porţi cu ei. Uite de pildă, zilele trecute s-a

întâmplat acolo o mică neplăcere – un caz de nesupunere. Un altul ar fi luat acest lucru drept o răzvrătire şi ar fi făcut pe mulţi să pătimească. La noi însă lucrurile au trecut foarte liniştit. Pe de o parte, trebuie să dai dovadă de multă grijă pentru ei, pe de altă parte – de autoritate, spuse el, strângându-şi pumnul alb şi grăsuliu, cu un inel cu peruzea pe deget, care ieşea de sub manşeta albă şi scrobită a cămăşii – grijă şi autoritate.

— Nu ştiu, spuse Nehliudov, am fost de două ori acolo şi am plecat cu o impresie foarte apăsătoare.

— Ştii ce? Ar trebui să iei legătura cu contesa Passek, urmă Maste-nnikov însufleţit, s-a devotat treburilor ăstora. Elle fait beaucoup de bien34

Mulţumită ei, şi poate ca şi mie, o spun fără falsă modestie, am reuşit să schimbam radical viaţa închisorilor, aşa încât astăzi nu se mai petrec lucrurile îngrozitoare care se petreceau înainte şi deţinuţilor le este într-adevăr foarte bine. Ai să vezi tu. Cât despre Fanarin, nu-l cunosc personal, iar situaţiile noastre sociale nu ne apropie, dar e în adevăr un om necinstit şi afară de aceasta îşi permite să spună în instanţă nişte lucruri, nişte lucruri…

— Ei, îţi mulţumesc, spuse Nehliudov, luând autorizaţia şi, fără să-l mai asculte până la capăt, îşi luă rămas-bun de la fostul său camarad.

— Nu intri puţin la nevastă-mea?

— Nu, iartă-mă, nu am timp astăzi.

— Nu se poate, n-o să mi-o ierte niciodată, spuse Mastennikov, însoţindu-şi prietenul până la capul scărilor, aşa cum făcea de obicei cu vizitatorii nu cei mai importanţi, ci de-o importanţă ceva mai mică, după cum îl socotea pesemne pe Nehliudov. Zău, te rog, intră măcar pentru câteva clipe.

Nehliudov însă nu se lăsă înduplecat şi, în timp ce lacheul şi por-tarul se grăbeau să-i întindă paltonul şi bastonul şi îi deschideau uşa, lângă care stătea de planton în stradă un sergent, repetă că îi este cu neputinţă astăzi.

— Ei, atunci te aşteptăm joi. E ziua de primire a nevestei mele. Am s-o anunţ că vii, îi strigă Mastennikov din capul scărilor.

De la Mastennikov, Nehliudov porni de-a dreptul la închisoare, unde se duse la locuinţa directorului, pe care o cunoştea bine acum. Şi de dată aceasta se auzeau sunetele unui pian dezacordat, dar în locul rapsodiei se cântau nişte studii de Clementi, cu aceeaşi repeziciune, energie şi claritate. Servitoarea, cea cu ochiul legat, care-i deschise uşa, spuse că directorul este acasă şi-l pofti pe Nehliudov într-un salonaş, în care se aflau o canapea, o masă şi o lampă mare pusă pe un şerveţel croşetat din fire de lână şi cu un abajur de hârtie roz, ars într-o parte. Îndată intră în salonaş şi directorul închisorii, cu o faţă obosită şi tristă.

— Spuneţi-mi, vă rog, cu ce vă pot fi de folos? întrebă el, încheindu-şi nasturele de la talia tunicii.

— Am fost la viceguvernator şi mi-a dat această autorizaţie, spuse Nehliudov, întinzându-i hârtia. Aş vrea s-o văd pe Maslova.

— Markova? întrebă directorul care nu auzise bine din pricina pianului.

— Maslova.

— Aha!

Directorul se ridică în picioare şi se apropie de uşa prin care răzbătea muzica lui Clementi.

— Marusia, opreşte-te măcar o clipă, spuse el cu un glas după care se vedea că această muzica era calvarul vieţii lui, nu se aude nimic.

Pianul tăcu, se auziră nişte paşi nervoşi şi cineva îşi bagă capul pe uşă.

Directorul, vădit uşurat de întreruperea muzicii, îşi aprinse o ţiga-ră groasă de tutun slab şi-i oferi şi lui Nehliudov. Nehliudov mulţumi şi refuză.

— Aşadar, aş dori s-o văd pe Maslova.

— Pe Maslova nu-i tocmai potrivit s-o vedeţi astăzi, răspunse directorul.

— De ce?

— Aşa. E numai din vina dumneavoastră, răspunse directorul, zâmbind uşor. Prinţe Nehliudov, să nu-i mai daţi bani pe mână. Dacă doriţi, daţi-mi-i mie. Am să-i păstrez pentru ea. Ieri i-aţi dat ceva bani, pesemne, şi ea şi-a făcut rost de băutură – e un rău de care nu izbutesc să-i dezbar – şi astăzi s-a îmbătat într-un hal, că nu-i chip să te apropii de ea, e dezlănţuită.

— Cum se poate?

— Da, aşa este, şi chiar a trebuit să iau măsuri şi s-o mut într-o altă celulă. Altminteri, e o femeie liniştită… Dar vă rog să nu-i mai daţi bani. Aşa-s astea…

Nehliudov îşi reaminti într-o clipă toate cele întâmplate în ajun şi îl apucă din nou frica.

— Dar pe Bogoduhovskaia, deţinuta politică, aş putea s-o văd? întrebă Nehliudov, după un răstimp de tăcere.

— De ce nu, se poate, spuse directorul. Ce-i cu tine? făcu el către o fetiţă de cinci sau şase anişori, care intrase în odaie şi, fără să-şi ia ochii de la Nehliudov, se apropie de tatăl sau. Vezi c-ai să cazi, spuse directorul, zâmbind către fetiţă, care fără să se uite unde calcă, se îm-piedica de covoraş, alergând spre taică-său.

— Dacă se poate, aş vrea s-o văd.

— Puteţi s-o vedeţi, spuse directorul, strângând în braţe fetiţa care se uita mereu la Nehliudov, apoi se ridică în picioare şi, dând-o cu blândeţe la o parte, îl însoţi pe Nehliudov în antreu.

Nici nu apucă directorul să-şi îmbrace paltonul, pe care i-l ţinea slujnica cea legată la ochi, când se auziră din nou acordurile studiilor lui Clementi.

— A studiat la conservator, dar a avut nişte neplăceri pe acolo. Are însă mult talent, spuse directorul, coborând scara. I-ar plăcea să dea concerte.

Directorul şi Nehliudov ajunseră la închisoare. Poarta se deschise numaidecât şi gardienii îl salutară pe director,

urmărindu-l cu privirea. Pe coridor se încrucişară cu patru bărbaţi cu capetele pe jumătate rase; duceau nişte hârdaie.

Văzându-l pe director, se dădură la o parte, iar unul dintre ei îşi lăsă capul în jos şi, încruntat, se uită pe sub sprâncene cu ochi negri, scânteietori.

— Nici vorbă, un talent trebuie perfecţionat. E păcat să-l laşi să se piardă, numai că, ştiţi, într-o locuinţă mică e uneori cam greu, urmă directorul fără să ia seamă la cei patru puşcăriaşi. Târându-şi picioarele obosite, trecu în vorbitor, însoţit de Nehliudov.

— Pe cine doriţi să vedeţi? întrebă directorul.

— Pe Bogoduhovskaia.

— E închisă în celulă. Va trebui să aşteptaţi puţin, spuse el.

— N-aş putea, până una-alta, să-i văd pe deţinuţii Menşov, mamă şi fiu, învinuiţi de a fi pus foc?

— Ba da. Celula douăzeci şi unu. Da, ei pot fi chemaţi.

— Nu s-ar putea să-l văd pe Menşov chiar în celula lui?

— Aici aţi avea mai multă linişte.

— Da, dar m-ar interesa aşa ceva!

— Aţi şi găsit ce să vă intereseze.

În timpul acesta intră pe o uşă laterală subdirectorul, un ofiţer ferchezuit.

— Condu-l, te rog, pe prinţ în celula lui Menşov. Celula douăzeci şi unu, îi spuse directorul adjunctului sau, apoi vă întoarceţi în cancelarie. Între timp, eu am s-o chem aici pe deţinuta aceea. Cum ziceţi ca o cheamă?

— Vera Bogoduhovskaia, spuse Nehliudov. Subdirectorul era un ofiţer tânăr, blond, cu mustăţi pomădate, care răspândea în jurul lui miros de apă de colonie floralã.

— Poftiţi, vă rog, îi spuse el lui Nehliudov cu un zâmbet plăcut. Vă interesează instituţia noastră?

— Da, şi mă interesează şi omul acesta, care, după câte mi s-a spus, e închis aici fără a fi vinovat.

Subdirectorul strânse din umeri.

— Da, se întâmplă uneori, răspunse el liniştit, lăsându-l pe vizitator să treacă înainte într-un coridor larg şi urât

mirositor. Dar se întâm-plă să şi mintă ăştia. Poftiţi, vă rog.

Uşile camerelor erau descuiate şi câţiva dintre deţinuţi se aflau pe coridor. Subdirectorul răspunse dând uşor din cap la salutul gardianului şi, uitându-se chiorâş la deţinuţii care treceau pe lângă zid spre camerele lor sau stăteau smirnă ca soldaţii în faţă şefului, îl conduse pe Nehliudov spre stânga, într-un coridor, despărţit de primul printr-o uşă de fier.

Acest coridor era mai îngust, mai întunecat mai puturos decât cel dintâi. De-o parte şi de alta a coridorului erau uşi ferecate cu lacăte. Fiecare uşă avea o gaură mică – aşa-numitul „ochiuleţ", cu un diametru cam de o jumătate de verşoc. În coridorul acesta nu era nimeni, afară de un gardian bătrân cu o faţă zbârcită şi tristă.

— În care celulă se află Menşov? întrebă subdirectorul.

— A opta pe stânga.

LII

— Aş putea să mă uit niţel? întrebă Nehliudov.

— Vă rog, cum să nu, răspunse subdirectorul, zâmbind politicos, şi se întoarse să-l întrebe ceva pe gardian. Nehliudov se uită prin vizetă şi zări un bărbat tânăr şi înalt, numai în cămaşă şi în izmene, cu bărbuţă mică, neagră, care umbla încolo şi încoace prin celulă; auzind zgomot la uşă, arunca o privire într-acolo, se încruntă şi începu iar să umble dintr-un capăt într-altul al celulei.

Nehliudov se uită apoi printr-o altă vizetă. Privirea sa, se întâlni în dosul ei, cu un ochi mare şi speriat, care se uita din partea cealaltă. Nehliudov se dădu repede în lături. Privind printr-al treilea ochiuleţ, văzu dormind pe pat un om mic, făcut covrig, cu halatul tras peste cap. În celula a patra se afla un bărbat cu o faţă lată, palidă, care şedea cu coatele sprijinite pe genunchi şi cu capul lăsat în piept. Auzind paşi, înălţă privirea şi se uită spre uşă. Pe chip, şi mai ales în ochii mari, i se citea o tristeţe deznădăjduită. Era vădit că nu-l mai interesa cine se uită în celula lui. Oricine ar fi fost, nu mai aştepta de la nimeni nici un bine.

Nehliudov simţi că îl cuprinde spaima. Renunţă să se mai uite prin vizete şi porni de-a dreptul spre celula do-uăzeci şi unu în care se afla Menşov. Gardianul descuie lacătul şi deschise uşa. Un bărbat tânăr, cu un gât lung, vânjos, cu o bărbuţă mica şi cu nişte ochi rotunzi şi blânzi, stătea în picioare lângă pat, trăgându-şi grăbit halatul pe el, şi uitându-se cu o faţă speriată la cei care intrau. Pe Nehliudov îl impresionară mai ales ochii aceia blânzi, plini de mirare şi de spaimă, care se uitau când la gardian, când la Nehliudov, când la subdirector.

— Uite, domnul vrea să te întrebe despre procesul tău.

— Vă mulţumesc frumos.

— Da, mi s-a vorbit despre procesul dumitale, spuse Nehliudov, trecând în fundul celulei şi oprindu-se lângă fereastra murdară, zăbrelită, şi aş vrea să-mi povesteşti dumneata cum s-au petrecut lucrurile.

Menşov se apropie şi el de fereastră şi începu îndată să povestească, întâi uitându-se mereu cu sfială la subdirector, apoi cu tot mai multă îndrăzneală. Iar când subdirectorul ieşi din celulă pe coridor, să dea nişte ordine, omul prinse şi mai multă inimă. Vorba şi gesturile lui erau ale unui ţăran simplu, cumsecade, şi-i părea ciudat lui Nehliudov să-l vadă în straie ruşinoase de puşcăriaş, întemniţat între zidurile unei celule. Nehliudov asculta, cercetând în timpul acesta patul jos, cu mindir de paie, fereastra cu zăbrele groase, zidurile igrasioase şi murdare, şi faţa trasă şi nenorocită a acestui ţăran îmbrăcat în halat de puşcăriaş şi cu cipici în picioare, şi simţea că-l învăluie tot mai apăsător tristeţea. Nu-i venea să creadă că poate fi adevărat ceea ce-i povestea acest om blajin, atât era de îngrozitor să crezi ca oamenii erau în stare să pună mâna pe un semen de-al lor, să-l îmbrace în haine de puşcăriaş şi să-l închidă fără nici un fel de vină într-un loc atât de îngrozitor, ba încă după ce tot el fusese obidit. Dar şi mai groaznic era să crezi că această poveste atât de verosimilă, spusă de un om atât de blajin, ar putea fi o minciună şi o născocire. Omul istorisea că, la

scurt timp după însurătoare, un cârciumar din sat îi luase nevasta. El ceruse să i se facă dreptate, cârciumarul însă mituia autorităţile şi dreptatea era de partea lui. Odată, omul şi-a luat singur nevasta, dar ea a fugit a doua zi. Atunci flăcăul s-a dus la cârciumar să-şi ceară femeia. Acesta i-a spus că nevastă-sa nu e la el (deşi flăcăul o văzuse chiar în clipa când intra pe uşă) şi i-a poruncit să-şi vadă de drum. Flăcăul n-a vrut şi atunci cârciumarul împreună cu un băiat de prăvălie de-al lui l-au bătut până la sânge. A doua zi a izbucnit un incendiu în curtea cârciumarului. Vina a căzut pe capul flăcăului şi al maică-sii, cu toate că ei se aflau la un cumătru şi nici nu se gândiseră să pună foc.

— Şi chiar într-adevăr n-ai dat tu foc?

— Nici prin gând nu mi-a trecut, boierule. El, tâlharul, şi-o fi aprins cu mâna lui casa. Lumea spunea ca şi-o asigurase de curând. Iar el zicea că eu şi cu maică-mea fuseserăm pe la el să-l ameninţăm. Asta e adevărat. L-am ocărât în ziua aceea, n-am mai putut răbda, dar de pus foc n-am pus. Nici n-am fost acolo când a izbucnit focul. El a ales dinadins taman ziua când am fost cu maică-mea la el; şi-a dat singur foc la casă, pentru că era asigurat, iar după aceea a aruncat vina pe noi.

— E cu putinţă?

— Da, boierule, Dumnezeu mi-e martor că spun adevărul. Ajutaţimă ca un părinte! spuse el şi vru să facă o plecăciune până la pământ în faţa lui Nehliudov; acesta abia izbuti să-l împiedice.

— Scăpaţi-mă, mă prăpădesc aici degeaba, urmă el.

Faţa începu să-i tremure şi izbucni în plâns. Suflecându-şi mâneca halatului, începu să-şi şteargă ochii cu mâneca murdară a cămăşii.

— Aţi isprăvit? întrebă subdirectorul.

— Da. Nu-ţi pierde cumpătul, vom face tot ce este cu putinţă, spuse Nehliudov şi ieşi din celulă. Menşov rămase în prag, aşa că gardianul îl împinse înăuntru când închise

uşa. Cât timp gardianul încuie lacătul, Menşov se uită pe ochiuleţul uşii.

LIII.

Întorcându-se de-a lungul coridorului lat (era timpul mesei şi uşile celulelor erau date în lături) printre oamenii îmbrăcaţi în halate galbene, pantaloni largi şi scurţi şi cu cipici în picioare, oameni care nu-şi luau ochii de la el, Nehliudov încerca un sentiment ciudat – de compătimire faţă de puşcăriaşii închişi aici, şi totodată de nedumerire şi groază faţă de cei care i-au întemniţat şi-i ţin între aceste ziduri, şi parca şi de ruşine pentru el însuşi, care privea toate acestea atât de liniştit.

Pe un alt coridor trecu în goană cineva, lipăind din cipici, şi intră într-o celulă, de unde ieşiră îndată câţiva bărbaţi, care îi tăiară drumul lui Nehliudov, ploconindu-se în faţa lui.

— Daţi poruncă, înălţimea voastră, nu ştim cum vă numiţi, să se hotărască odată într-un fel cu noi.

— Eu nu am cădere să mă amestec şi nu pot face nimic.

— N-are a face, spuneţi şi dumneavoastră cuiva, mai-marilor de aici, la nevoie, se auzi un glas revoltat. Nu suntem vinovaţi cu nimic şi ne chinuim de două luni aici.

— Cum aşa? Pentru ce? întrebă Nehliudov.

— Iaca, ne-au aruncat în temniţă. Stăm aici de două luni şi nu ştim nici noi pentru ce.

— E adevărat, au nimerit din întâmplare aici, spuse subdirectorul, au fost găsiţi fără acte, şi trebuiau să fie trimişi în gubernia lor, acolo însă a ars închisoarea şi administraţia locală ne-a cerut să-i ţinem la noi. Pe cei care au fost din alte gubernii i-am trimis acasă, dar pe ăştia i-am oprit.

— Cum aşa, numai pentru atâta lucru? întrebă Nehliudov, oprinduse în uşă.

Vreo patruzeci de oameni în halate de puşcăriaşi îi înconjurară pe Nehliudov şi pe subdirector. Mulţi dintre ei începură să vorbească toţi odată. Subdirectorul îi opri.

— Unul singur să spună ce aveţi de spus.

Un ţăran înalt, chipeş, de vreo cincizeci de ani, ieşi din mulţime, şi explică lui Nehliudov că au fost întemniţaţi pentru că la un control i-au găsit fără acte. De fapt, acte au avut, dar le expirase termenul de vreo două săptămâni. Întârzieri de felul acesta li se mai întâmplaseră şi în alţi ani, şi totuşi nu păţiseră niciodată nimic, de data asta însă au fost trimişi la închisoare şi stau aici de două luni, ca nişte criminali.

— Noi toţi suntem pietrari, muncim laolaltă. Ni s-a spus că în gubernia noastră ar fi ars închisoarea, dar ce vină avem noi? Faceţi-vă pomană cu bieţii de noi.

Nehliudov asculta, aproape fără să înţeleagă, ce spunea ţăranul cel chipeş, pentru că toată atenţia lui era atrasă de un păduche mare, cenuşiu, cu multe picioare, care se plimba pe obrazul păros al pietra-rului.

— Se poate? Numai pentru atâta lucru? spuse Nehliudov către subdirector.

— Da, se vede că i-au uitat cei de sus, oamenii ar trebui trimişi la urma lor, spuse subdirectorul.

Abia isprăvi subdirectorul de vorbit, că-şi făcu loc din mulţime un bărbat mititel, îmbrăcat şi el în halat de puşcăriaş, şi, strâmbându-şi caraghios gura, începu să povestească cât sunt de chinuiţi aici pe degeaba.

— Mai rău ca nişte câini… făcu el.

— Ia vezi, nu îndruga prea multe, mai ţine-ţi gura, că altfel…

— Că altfel ce? răspunse cu deznădejde bărbatul cel mititel. Ce vină avem noi?

— Gura! strigă subdirectorul şi omuleţul nu mai spuse nimic. „Dar ce înseamnă toate acestea?” se întrebă Nehliudov, mergând de-a lungul coridorului, urmărit de sute de ochi, care-l priveau din uşile camerelor, şi de privirile puşcăriaşilor pe care-i întâlnea în cale.

— Cum se poate să fie închişi oameni cu totul nevinovaţi? spuse Nehliudov în clipa când ieşiră din coridor.

— Ce poţi face? Da’ şi ei le mai înfloresc. Dacă e să te iei după gura lor, niciunul nu-i vinovat, răspunse subdirectorul.

— Bine, bine, dar ăştia sunt chiar nevinovaţi.

— Ăştia, să zicem, dar încolo toţi sunt foarte afurisiţi, şi fără severitate nu faci nimic. Sunt unii aşa de îndrăciţi, că ţi-e şi frica de ei. De pildă, nu mai departe decât ieri a trebuit să-i pedepsim pe doi.

— Cum să-i pedepsiţi? întrebă Nehliudov.

— Cu nuiele, conform ordinului.

— Bine, dar pedeapsa corporală a fost oprită.

— Nu şi pentru cei care şi-au pierdut drepturile. Legea nu-i priveşte şi pe ei.

Nehliudov îşi aduse deodată aminte de tot ce văzuse în ajun aici, când aşteptase în vestibul şi înţelese că pedeapsa avusese loc chiar atunci. Şi acel sentiment de curiozitate, tristeţe, nedumerire şi dezgust moral, dus aproape până la greaţă fizică, îl năpădi din nou, şi mai puternic.

Fără să-l mai asculte pe subdirector, şi fără să se uite în jurul său, ieşi repede din coridor şi se îndreptă spre cancelarie. Directorul era acolo, dar, luându-se cu alte treburi, uitase să trimită s-o cheme pe Bogoduhovskaia. Îşi aduse aminte abia când îl zări pe Nehliudov.

— Luaţi loc, vă rog, trimit îndată după ea, spuse el.

LIV.

Cancelaria era alcătuită din două odăi. În cea dintâi, cu două ferestre murdare şi o sobă mare, coşcovită pe alocuri, se afla într-un colţ un aparat de măsurat înălţimea deţinuţilor, iar într-un alt colţ atârna pe perete o icoană mare a lui Christos, nelipsită din locurile de schingiuire, pusă parcă anume pentru a-şi bate joc de învăţătura lui. În această odaie stăteau în picioare câţiva gardieni. În odaia cealaltă, pe bănci, de-a lungul pereţilor, se înşirau, în grupuri mici sau câte doi, vreo douăzeci de bărbaţi şi femei care vorbeau încet între ei. Lângă fereastră se afla o masă de scris.

Subdirectorul se aşează la masă şi-i oferi un scaun lui Nehliudov. Nehliudov se aşează şi el şi începu să cerceteze oamenii din odaie.

Atenţia îi fu atrasă mai întâi de un tânăr cu faţă plăcută, îmbrăcat într-o haină scurtă, care stătea lângă o femeie nu prea tânără, cu sprâncenele negre şi căreia îi povestea ceva cu însufleţire, dând mereu din mâini. Alături de el era aşezat un bătrân cu ochelari albaştri pe nas care asculta ce-i povestea o puşcăriaşă tânără, pe care o ţinea de mână. Un licean cu faţa speriată, imobilă, nu-şi lua ochii de la bătrân. În apropierea lor, în colţ, şedea o pereche de îndrăgostiţi: fata, foarte tânără, bălaie şi frumuşică, avea o expresie energică, părul tuns scurt şi era îmbrăcată după ultima modă, iar băiatul, chipeş, cu părul creţ şi trăsături delicate, purta o haină de ploaie. Şuşoteau între ei, vădit topiţi de amor. Cel mai aproape de masă sta aşezată o femeie căruntă, îmbrăcată în negru, o mamă, se vedea bine, care sorbea din ochi un băiat cu o înfăţişare de ftizie; purta şi el haină de ploaie; ea voia să-i spună ceva, dar o înecau lacrimile şi nu izbutea să scoată o vorbă. Băiatul ţinea în mână o hârtiuţă, şi, neştiind pesemne ce să facă, o mototolea în palmă, încruntându-se, nemulţumit. Lângă ei mai era o tânără fată, voinică, rumenă şi frumuşică, cu ochii uşor bulbucaţi, îmbrăcată într-o rochie cenuşie şi cu o pelerină pe umeri. Şedea lângă mamă şi o mângâia pe umăr, încercând să-i potolească lacrimile. Totul era frumos la această fată: şi mâinile mari şi albe, şi părul ondulat, tuns scurt, şi nasul energic, şi gura; dar mai ales erau plini de farmec ochii ei căprui mari, blânzi şi sinceri. Ochii ei frumoşi se desprinseră de pe chipul mamei în clipa când intră Nehliudov pe uşă şi-i întâlniră privirea. În aceeaşi clipă însă şi-i întoarse de la el şi începu să-i spună ceva mamei. În apropierea perechii de îndrăgostiţi, şedea un bărbat negricios, cu plete; avea o înfăţişare posomorâtă şi-i vorbea mânios unui vizitator spân, cu mutră de scapet. Nehliudov, aşezat lângă subdirector, se uita cu o încordată

curiozitate în jurul său. Îl întrerupse un băieţel tuns până la piele care se apro-pie de el şi-l întrebă cu glas subţirel:

— Dumneata pe cine aştepţi?

Nehliudov se miră de întrebarea lui, dar văzând faţă serioasă a băiatului, ochii lui inteligenţi, vii şi atenţi, îi răspunse foarte serios că aşteaptă o doamnă, o cunoscută de-a lui.

— Ce-ţi e, soră? întrebă băiatul.

— Nu, nu mi-e soră, răspunse mirat Nehliudov. Dar tu cu cine eşti aici?

— Cu mama. E deţinută politică, răspunse băiatul cu mândrie.

— Maria Pavlovna, ia-l pe Kolea de aici, spuse subdirectorul, găsind pesemne convorbirea dintre Nehliudov şi băiat împotriva regulamentului.

Maria Pavlovna, acea tânără frumoasă cu ochi căprui, care îi atrăsese atenţia lui Nehliudov, se ridică în picioare şi, cu mers hotărât, aproape bărbătesc, se apropie de Nehliudov şi de băiat.

— V-a întrebat cine sunteţi, nu-i aşa? spuse ea, zâmbind către Nehliudov şi privindu-l în ochi cu atâta încredere şi simplitate, încât fu clar numaidecât că relaţiile ei cu oamenii nu puteau fi decât simple, afectuoase şi frăţeşti. Pe toate vrea să le ştie, urmă femeia şi-i zâmbi copilului cu un zâmbet atât de duios şi de blând, încât şi băiatul şi Nehliudov, fără să vrea, îi răspunseră tot cu un zâmbet.

— Da, m-a întrebat pentru cine am venit.

— Maria Pavlovna, nu e voie să vorbiţi cu străinii. Doar ştiţi, spuse subdirectorul.

— Bine, bine, spuse ea şi, luând în mâna ei mare şi albă mânuţa lui Kolea, care nu-şi mai dezlipea ochii de la ea, se întoarse la mama tânărului celui ftizic.

— Al cui e băieţelul ăsta? îl întrebă Nehliudov pe subdirector, de data aceasta.

— Al unei deţinute politice; s-a născut aici în temniţă, răspunse subdirectorul mulţumit, bucuros parca să poată

dovedi cât de excepţională este instituţia pe care o conduce.

— Cum se poate?

— Da, şi uite acum pleacă în Siberia împreună cu maică-sa.

— Dar fata aceasta?

— Nu vă pot răspunde, spuse subdirectorul, ridicând din umeri. De altminteri, iat-o pe Bogoduhovskaia.

LV.

Pe o uşă din fund intră cu mers repezit Vera Efremovna, mica şi slabă, tunsă scurt, cu faţa galbenă şi cu nişte ochi mari şi blânzi.

— Vă mulţumesc că aţi venit, spuse ea, strângându-i mâna lui Nehliudov. Vă mai aduceţi aminte de mine? Să ne aşezăm.

— Nu mă aşteptam să vă găsesc aici.

— O, mă simt minunat aici! Mi-e atât de bine, atât de bine, încât nu-mi doresc altceva, spuse Vera Efremovna, uitându-se, speriată ca totdeauna, cu ochii ei mari, rotunzi şi blânzi la Nehliudov şi tot răsucindu-şi gâtul subţire, galben şi vânos, care îi ieşea din gulerul murdar şi mototolit al bluzei.

Nehliudov o întrebă cum se face că era închisă. Ea se grăbi să-i povestească, foarte însufleţită, toată istoria ei. Spusele ei erau presărate cu tot felul de cuvinte neobişnuite, ca: propagandă, dezorganizare, grupe, secţii şi subsecţii, pe care ea credea că toată lumea le cunoaşte, dar pe care Nehliudov nu le auzise niciodată.

Vorbea, încredinţată fiind că Nehliudov e foarte încântat şi foarte interesat să afle toate tainele asociaţiei „Narodnaia volia”. Nehliudov însă se uita la gâtul ei alb, la părul ei rar şi încâlcit şi se mira de ce fata aceasta se ocupa cu asemenea lucruri şi de ce i le spunea lui. Îi era milă de ea, dar o altfel de milă decât cea pe care o simţise pentru ţăranul Menşov, închis fără nici o vină în această temniţă pestilenţială. O compătimea mai ales pentru încurcătura vădită ce domnea în mintea ei. Era limpede că se credea o eroină, gata să-şi jertfească viaţa pentru izbânda cauzei sale, cu toate că i-ar

fi fost greu să explice în ce consta această cauză şi cum îşi închipuia izbânda ei.

Chestiunea despre care dorea să-i vorbească lui Nehliudov era următoarea: o tovarăşă a ei, Şustova, care de fapt nici nu făcea parte din subgrupa ei, după cum se exprima ea, fusese arestată cu cinci luni în urmă şi închisă în fortăreaţa Petropavlovsk numai pentru că fuseseră găsite la ea nişte cărţi şi hârtii care îi fuseseră date în păstrare. Vera Efremovna se considera în parte vinovată de arestarea Şustovei şi-l imploră pe Nehliudov, om cu relaţii, să facă tot ce-i stă în putinţă ca s-o elibereze. O a doua chestiune pe care Bogoduhovskaia voia să-l roage pe Nehliudov era să-i facă rost unui oarecare Gurkievici, deţinut şi el la fortăreaţa Petropavlovsk, de o autorizaţie pentru a-şi putea vedea părinţii şi pentru a putea primi cărţi ştiinţifice, de care avea nevoie pentru studiile lui.

Nehliudov îi promisese să facă tot ce-i va sta în putere îndată ce se va întoarce la Petersburg.

Vera Efremovna îi povesti că, după ce şi-a absolvit cursurile de moaşe, a intrat în partidul narodovolţilor. La început totul a mers foarte bine – scriau proclamaţii, făceau propagandă prin fabrici – mai apoi însă a fost arestat un membru important al partidului, au pus mâna pe documentele lor şi au început să-i ridice şi pe ceilalţi.

— M-au ridicat şi pe mine şi uite acum aştept să mă deporteze… îşi încheie ea povestirea. Dar nu face nimic. Mă simt foarte bine, am o linişte olimpiană, adăugă ea şi zâmbi cu un zâmbet jalnic.

Nehliudov o întrebă cine era fata cu ochii căprui. Vera Efremovna îi răspunse că era fiica unui general, că făcea parte de mult din partidul revoluţionar şi fusese arestată pentru că luase asupra ei vina de a fi împuşcat un jandarm. Locuise împreună cu nişte conspiratori într-o casă în care se găsea şi o tiparniţă. Într-o noapte, la o percheziţie, locatarii, hotărâţi să se apere, au stins lumina şi au început să distrugă hârtiile compromiţătoare. Poliţiştii au intrat cu

forţa şi unul dintre conspiratori a tras un foc de armă rănind mortal un jandarm. La anchetă, ea a luat vina asupra ei, cu toate că în viaţa ei nu ţinuse un revolver în mână şi nu era în stare să omoare nici o muscă. A fost însă crezută şi acum urma să fie trimisă la ocnă.

— E o altruistă, un om minunat… spuse aprobativ Vera Efremovna.

A treia chestiune despre care voia să-i vorbească Vera Efremovna era în legătură cu Maslova. Cunoştea povestea Maslovei şi relaţiile ei cu Nehliudov – lucrurile astea se află foarte repede în închisoare – şi îl sfătui să ceară să fie mutată la deţinuţii politici ori cel puţin la infirmerie, ca îngrijitoare, căci în clipa de faţă erau foarte mulţi bol-navi şi aveau nevoie de personal. Nehliudov îi mulţumi, spunându-i că va căuta să se folosească de sfatul ei.

LVI.

Convorbirea lor fu întreruptă de director, care se sculă în picioare şi spuse că s-a împlinit ceasul îngăduit vizitelor şi că trebuie să se despartă. Nehliudov se ridică, îşi luă rămas-bun de la Vera Efremovna şi se apropie de uşă, în pragul căreia se opri, privind la cele ce se petreceau în odaie.

— Domnilor, e timpul, spunea directorul, ba ridicându-se în picioa-re, ba aşezându-se iarăşi pe scaun.

Cuvintele directorului stârniră printre deţinuţii şi vizitatorii din odaie o oarecare forfotă, nimeni însă nu se hotăra să plece. Unii se ridicaseră în picioare şi vorbeau mai departe. Alţii rămâneau aşezaţi, vorbind între ei. Câţiva începură să-şi ia rămas-bun şi să plângă. Deosebit de mişcătoare era scena dintre mamă şi fiul ei ofticos. Tânărul tot învârtea hârtiuţa între degete, iar faţa lui căpătă o expresie din ce în ce mai răutăcioasă, din pricina sforţării pe care o făcea de a nu se lăsa înduioşat de maică-sa şi de a nu izbucni şi el în lacrimi. Maică-sa însă, auzind că trebuie să plece, îşi puse capul pe umărul lui şi începu să plângă cu sughiţuri. Fata cu ochii căprui – Nehliudov fără să vrea o urmărea – stătea în faţa bătrânei care plângea şi încerca să o liniştească. Bătrânul cu ochelari albaştri, în picioare lângă fiică-sa, o ţinea de mână şi dădea din cap la vorbele ei. Tinerii îndrăgostiţi se ridicară şi ei şi, strângându-şi mâinile, se uitau în tăcere unul în ochii celuilalt.

— Numai ăştia doi sunt fericiţi, spuse arătând spre perechea de îndrăgostiţi, tânărul îmbrăcat în scurtă, care stătea alături de Nehliudov şi se uita şi el la cei care îşi luau rămas-bun.

Simţind privirile lui Nehliudov şi ale tânărului aţintite asupra lor, perechea de îndrăgostiţi – flăcăul în haină de ploaie şi fata cea bălaie şi drăgălaşă – izbucniră în râs, îşi întinseră braţele şi ţinându-se de mână începură să se învârtească.

— Se căsătoresc astă-seară, aici în închisoare, şi ea o să plece cu el în Siberia, spuse tânărul.

— El ce e?

— Un puşcăriaş osândit la ocnă. Bine că sunt măcar ei veseli, altminteri e prea îngrozitor, adăugă tânărul, ascultând hohotele de plâns ale bătrânei mame.

— Domnilor! Vă rog, vă rog! Nu mă siliţi să trec la măsuri mai aspre, spuse directorul, repetând de câteva ori aceleaşi

vorbe. Vă rog foarte mult, vă rog! urmă el, cu glas stins şi nehotărât. Ce înseamnă asta? Ora de vizită a trecut de mult. Aşa nu se poate. V-o spun pentru ultima oară, repetă el fără vlagă, ba aprinzându-şi, ba stingându-şi ţigara Maryland.

Era limpede ca oricât de iscusite, de vechi şi obişnuite ar fi fost argumentele care le îngăduie oamenilor să facă rău celorlalţi fără a se simţi răspunzători, directorul nu putea să nu-şi dea seama ca şi el era unul dintre cei vinovaţi de tragedia care se desfăşura în odaie şi fără îndoială că-i venea foarte greu.

În sfârşit, deţinuţii şi vizitatorii începură să se despartă: unii îndreptându-se spre uşa care ducea înăuntrul închisorii, ceilalţi spre cea care ducea afară. Plecară bărbaţii – cel cu haină de ploaie, şi cel ofticos, şi cel oacheş şi cu plete; se retrase şi Maria Pavlovna cu băiatul care se născuse în închisoare.

Începură să plece şi vizitatorii. Trecu cu pas apăsat bătrânul cu ochelari albaştri, iar în urma lui, Nehliudov.

— Da, ciudată rânduială, spuse tânărul cu scurtă, urmând parca o discuţie întreruptă, în timp ce cobora scările alături de Nehliudov. Noroc de căpitan că-i om cumsecade şi nu respectă întocmai regulamentul! Oricum, mai stau şi ei niţel de vorbă, îşi mai uşurează sufletul.

— Oare în alte închisori nu sunt asemenea întrevederi?

— Aş, nici gând. Numai câte unul singur şi numai după gratii.

Când Nehliudov, tot discutând cu Medântev – aşa se recomandase tânărul cel vorbăreţ – ajunse în vestibul, se apropie de ei directorul, care părea foarte obosit.

— Dacă vreţi să o vedeţi pe Maslova, treceţi mâine, spuse el, vrând să fie amabil cu Nehliudov.

— Foarte bine, răspunse Nehliudov şi se grăbi să plece. Groaznică îi părea suferinţă nemeritată a lui Menşov – şi nu atât suferinţa fizică, cât mai ales cea morală, acea nedumerire, acea neîncredere în bine şi în Dumnezeu, pe

care trebuie să le fi încercat ţăranul acesta, văzând cruzimea oamenilor care-l chinuiau fără nici o vină; groaznice erau chinurile şi ruşinea acelor oameni, închişi numai pentru faptul că nu le erau hârtiile în perfectă regulă; groaznica era mentalitatea acestor gardieni îndobitociţi, care nu aveau altă ocupaţie decât aceea de a-i chinui pe semenii lor, convinşi fiind că fac un lucru bun şi de seamă. Dar cel mai groaznic îi părea rolul acestui director în vârstă, cu sănătatea şubredă şi cu suflet bun, care era nevoit să despartă pe mamă de fiu, pe tată de fiică – oameni la fel ca el şi copiii lui.

„Şi pentru ce toate acestea?” se întreba Nehliudov, simţind mai tare ca oricând acel dezgust moral, care se preschimba într-un fel de greaţă fizică, ce-l cuprindea totdeauna în închisoare; şi nu găsea nici un răspuns.

A doua zi, Nehliudov se prezentă la avocat şi-i aduse la cunoştinţă cazul lui Menşov şi al mamei sale, rugându-l să-şi ia însărcinarea să-i apere. Avocatul îl ascultă cu atenţie şi îi spuse că va studia dosarul şi dacă totul este aşa cum îi relatase Nehliudov, ceea ce e foarte probabil, el se obligă să-i apere fără nici un fel de plată. Nehliudov îi povesti avocatului şi despre cei o sută treizeci de deţinuţi închişi dintr-o simplă întâmplare, întrebându-l de cine depindea eliberarea lor şi cine este vinovat de această greşeală. Avocatul tăcu un răstimp, pe gânduri, vrând pesemne să-i dea un răspuns exact.

— Cine este vinovat? Nimeni, spuse el hotărât. Dacă îl întrebaţi pe procuror, el are să arunce totul în spinarea guvernatorului, iar dacă-l întrebaţi pe guvernator, acesta are să spună că procurorul e răspunzător. Nimeni nu-i vinovat.

— Mă duc chiar acum la Mastennikov, să-i aduc la cunoştinţă acest caz.

— Cred ca degeaba vă duceţi, îi răspunse avocatul, zâmbind. Este un – sper că nu vă e rudă, nici prieten? – este

un cap de lemn, să-mi fie cu iertare, şi pe deasupra mai e şi un viclean afurisit.

Nehliudov îşi aduse aminte în ce termeni îi vorbise Mastennikov despre avocat şi fără să răspundă îşi luă rămas-bun şi porni la vice-guvernator.

Două lucruri voia să-i ceară acestuia: s-o mute pe Maslova la infir-merie şi să rezolve situaţia celor o sută treizeci de deţinuţi găsiţi fără acte şi închişi în temniţă fără vină. Cu toate că-i era foarte greu să-i ceară ceva unui om pe care nu-l respecta, nu avea încotro, căci era singurul mijloc de a-şi atinge scopul.

LVII.

Apropiindu-se de casa lui Mastennikov, Nehliudov văzu la intrare câteva trăsuri, caleşti, şi-şi aduse aminte că era tocmai ziua de primire a doamnei, la care-l invitase Mastennikov. Înaintea lui Nehliudov, o trăsură trase la scară şi un lacheu cu pălărie cu cocardă şi cu pelerină pe umeri tocmai ajuta o doamnă să urce treptele de la intrare, a cărei trenă ridicată îi dezvelea glezna subţire şi piciorul în ciorap şi pantof negru. Printre trăsurile care aşteptau, Nehliudov recunoscu careta familiei Korceaghin. Vizitiul cărunt şi cu obraz rumen îşi scoase respectuos pălăria şi-l salută pe Nehliudov, ca pe un boier pe care-l cunoştea bine. Nici n-apucă Nehliudov să-l întrebe pe portar unde se afla Mihail Ivanovici (Mastennikov), când acesta se şi ivi în capul scării acoperite cu un covor, însoţind un oaspete de mare vază pesemne, căci coborî cu el scara până jos. În timp ce cobora scara, musafirul, un militar, povestea în franţuzeşte despre o loterie cu toate numerele câştigătoare, organizată în oraş în folosul orfelinate-lor, exprimându-şi părerea că era o ocupaţie foarte bună pentru doamne: „Şi pentru ele e distractiv, şi se adună şi bani mulţi”.

— Qu’ elles s’ amusent et que le bon Dieu les benisse35

A, Nehliudov, bună ziua! De mult nu te-am mai văzut, îl salută el pe Nehliudov. Allez presenter vos devoirs a madame36

Şi Korceaghinii sunt aici. Et Nadine Bukshevden. Toutes les jolies femmes de la ville37 , spuse el, ridicând uşor umerii cu epoleţi ca să-i pună feciorul impunător şi plin de galoane de aur, mantaua. Au revoir, mon cher! Apoi îi mai strânse o dată mâna lui Mastennikov.

— Ei, să mergem sus, mă bucur că te văd! spuse Mastennikov cu însufleţire, luându-l de braţ pe Nehliudov şi trăgându-l în sus cu iuţeală mai mare decât s-ar fi putut bănui la un om aşa de trupeş.

Mastennikov era foarte bine dispus, din pricina atenţiei pe care i-o arătase oaspetele de vază. S-ar fi cuvenit că după un îndelungat serviciu militar într-un regiment de gardă imperială, în preajma familiei ţarului, să fie deprins să aibă relaţii cu înalta aristocraţie. Dar se vede că slugărnicia nu face decât să sporească pe măsură ce se repetă şi orice atenţie de felul acesta îi provoca lui Mastennikov o bucurie asemănătoare cu cea pe care o simte un căţeluş afectuos când e mângâiat şi scărpinat între urechi de stăpân. Potaia dă din coadă, se gudură, se învârteşte şi aleargă nebuneşte în jurul stăpânului. Asta era gata să facă şi Mastennikov. Nici nu băgă de seamă expresia de seriozitate de pe faţă lui Nehliudov, nu-l asculta, şi-l trăgea de-a dreptul în salon, aşa încât Nehliudov, vrând-nevrând, nu putu decât să-l urmeze.

— Treburile le amânăm pe mai târziu; am să fac tot ce-mi ceri, spuse Mastennikov, străbătând cu Nehliudov salonul. Anunţ-o pe doamna general că a venit prinţul Nehliudov, îi spuse el din mers unui lacheu. Acesta trecu înaintea lor cu pas iute, grăbindu-se să ducă vestea. Vous n’ avez qu’ a ordonner38

Dar mai întâi trebuie să o vezi pe nevastă-mea. Data trecută a fost supărată foc pe mine că nu te-am dus la ea.

Lacheul îl anunţase. Când intrară în salon, Anna Ignatievna, soţia viceguvernatorului, doamna general, cum îşi spune ea, îl salută c-un zâmbet pe Nehliudov, peste cercul capetelor şi al pălăriilor ce-i înconjurau canapeaua. La celălalt capăt al salonului, erau aşezate mai multe

doamne în jurul mesei de ceai, iar bărbaţii – militari şi civili – stăteau în picioare lângă ele; glasurile lor amestecate făceau o larmă continua.

— Enfin[39] ! Ne-aţi dat cu totul uitării. V-am supărat oare cu ceva?

Cu toate aceste vorbe, care lăsau să se presupună o intimitate, care, de fapt, nu existase niciodată între ei, îl întâmpină Anna Ignatievna pe Nehliudov.

— Vă cunoaşteţi? Madame Beleavskaia, Mihail Ivanovici Cernov. Aşezaţi-vă mai aproape de noi.

— Missi, venez donc a notre table. On vous apportera votre the[40] ? Şi dumneata… spuse ea către ofiţerul care stătea de vorbă cu Missi şi căruia îi uitase numele, poftim încoace. Un ceai, prinţe?

— Nu, niciodată, niciodată n-am să fiu de părerea dumitale. Ea nu-l iubea, asta este, se auzi un glas de femeie.

— În schimb, se prăpădea după colţunaşi.

— Totdeauna faci glume proaste, se amestecă în vorbă, râzând, o doamnă cu pălărie mare pe cap şi strălucind toată în mătăsuri, aur şi nestemate.

— C’ est excellent[41] , sunt minunate prăjiturile astea, şi aşa de uşoare. Am să mai iau una.

— Şi vrasăzică, plecaţi în curând?

— Da, azi e ultima zi când mai stăm aici. De aceea am venit. Primăvara e atât de frumoasă, trebuie să fie plăcut acum la ţară!

Missi, cu pălărie şi într-o rochie de culoare închisă, vărgată, care-i venea ca turnată, vădindu-i mijlocul subţire, era foarte frumoasă. Văzându-l pe Nehliudov, roşi.

— Credeam că ai plecat, îi spuse ea.

— Sunt ca şi plecat, răspunse Nehliudov. M-au copleşit treburile. Şi am venit tot cu o treabă.

— Când vii s-o vizitezi pe mama? Ar vrea mult să te vadă, spuse ea, şi, ştiind că minte şi că el îşi dă seama de asta, se înroşi şi mai tare.

— Nu cred să am timp, răspunse Nehliudov, posomorât, prefăcându-se că nu bagă de seamă roşeaţa de pe chipul ei.

Missi se încruntă, supărată, strânse din umeri şi se întoarse către ofiţerul cel elegant, care-i luă ceaşca goală din mână şi, pocnindu-se cu sabia de scaune, o duse mândru la masa cealaltă.

— Şi dumneata trebuie să donezi ceva pentru orfelinatul nostru.

— Nu mă dau în lături, vreau însă să-mi păstrez dărnicia pentru loteria cu numerele câştigătoare. Acolo am să-mi demonstrez tot entuziasmul.

— Bine, bine, o să te vedem! se auzi un râs vădit prefăcut. Ziua ei de primire era dintre cele mai strălucite şi Anna Ignatievna era încântată.

— Mika mi-a spus că vă interesaţi de închisorile noastre. Eu vă înţeleg aşa de bine, îi spuse ea lui Nehliudov. Mika (Mika era Mastennikov cel trupeş) poate să aibă şi el cusururile lui, dar are o inimă de aur. Toţi nenorociţii ăştia de deţinuţi sunt ca şi copiii lui. El nu-i poate socoti altfel. C’ est d’ une bonte…42

Se opri, negăsind cuvinte care să exprime destul de bine acea „bonte” a bărbatului său, din ordinul căruia erau bătuţi oamenii, şi în aceeaşi clipă se întoarse, zâmbind, spre o doamnă în vârstă, zbârcită şi împodobită cu panglici violete, care tocmai intra în salon.

După ce stătu de vorbă numai atât, cât să salveze aparenţele, şi suficient de superficial pentru a nu încălca regulile de bună purtare, Nehliudov se ridica şi se apropie de Mastennikov.

— Te rog, poţi să-mi acorzi câteva minute’?

— Da, desigur! Despre ce este vorba? Hai să trecem dincoace.

Intrară amândoi într-un mic salon japonez şi se aşezară lângă fereastră.

LVIII

— Ei, je suis a vous43

Vrei să fumezi? Stai numai niţel, să nu facem dezordine aici, spuse el şi aduse o scrumieră. Ei, te ascult.

— Am două chestiuni de discutat cu tine.

— Aşa!

Chipul lui Mastennikov se întuneca şi se întristă. Bucuria aceea de căţeluş scărpinat după urechi de stăpânul său pieri fără urmă. Din salon se auzeau glasuri. O voce de femeie spunea:Jamais, jamais, je ne croirais”44 , iar o altă voce de bărbat istorisea ceva, menţionând mereu două nume:La comtesse Voronzoff et Victor Apraxine”. Din partea cealaltă a salonului nu se auzea decât un vuiet de glasuri şi râsete. Mastennikov trăgea cu urechea la ce se petrecea în salon şi totodată asculta ce-i spunea Nehliudov.

— Am venit să-ţi vorbesc iar despre aceeaşi femeie, îi spuse Nehliudov.

— Da, condamnată pe nedrept, ştiu, ştiu.

— Aş vrea să te rog să o treci la infirmerie că îngrijitoare. Mi s-a spus că se poate face.

Mastennikov strânse din buze şi căzu pe gânduri.

— Cred că e cam greu, făcu el. Am să mă interesez şi am să-ţi telegrafiez mâine.

— Mi s-a spus că sunt foarte mulţi bolnavi şi că ar fi nevoie de ajutoare.

— Bun, bun. În orice caz, am să-ţi dau de ştire.

— Te rog, spuse Nehliudov.

Din salon se auzi un hohot general de râs, de dată asta chiar natural.

— Viktor trebuie să fie, spuse Mastennikov zâmbind, când e în vervă e foarte spiritual.

— Şi acum, a doua chestiune, urmă Nehliudov: în închisoare se află o sută treizeci de oameni închişi numai pentru vina că le-au expirat actele de identitate. Stau acolo de mai bine de o lună.

Şi îi relată cauzele pentru care aceşti oameni erau ţinuţi în temniţă.

— Şi cum ai aflat acest lucru? întrebă Mastennikov şi pe faţa lui se citiră deodată îngrijorarea şi nemulţumirea.

— Mă duceam să văd un acuzat şi pe coridor m-au înconjurat aceşti oameni şi m-au rugat…

— Şi la ce acuzat te duceai?

— La un ţăran, acuzat pe nedrept, căruia i-am luat un avocat ca să-l apere. Dar nu despre asta e vorba. Mă întreb cum se poate ca oamenii aceştia fără vină să fie ţinuţi atâta vreme în închisoare, numai pentru că le-au expirat actele.

— Asta-i treaba procurorului, îl întrerupse Mastennikov cu ciudă. Vezi, tu spuneai că justiţia e dreaptă şi rapidă! E obligaţia substitutului de procuror să viziteze închisorile şi să vadă daca deţinuţii sunt închişi în mod legal. Dar el ce face. Stă şi joacă vânt.

— Atunci, tu nu poţi face nimic? întrebă posomorât Nehliudov, amintindu-şi de cuvintele avocatului, care spusese că guvernatorul are să arunce vina pe procuror.

— Ba da, am să fac eu ceva, am să mă interesez numaidecât.

— Cu atât mai rău pentru ea. Cest un souffre-douleur45 , se auzi din salon o voce de femeie, vădit indiferentă faţă de ceea ce spunea.

— Cu atât mai bine, am s-o iau şi pe asta, se auzi de partea cealaltă un glas vesel de bărbat şi râsul jucăuş al unei femei, care pesemne se împotrivea să-i dea ceva.

— Nu, nu, pentru nimic în lume, spunea glasul de femeie.

— Bun, am să fac eu tot ce trebuie, repetă Mastennikov, stingându-şi ţigara cu mâna lui albă împodobită cu un inel cu peruzea, iar acum să ne întoarcem la doamne.

— Da, şi încă ceva, spuse Nehliudov, oprindu-se în pragul uşii, fără să intre în salon. Mi s-a spus că ieri la închisoare s-a aplicat unor deţinuţi pedeapsa corporală. E adevărat?

Mastennikov roşi.

— Ah, ce tot spui! Nu, mon cher, hotărât lucru, nu mai trebuie să fii lăsat să intri acolo, prea te amesteci în toate. Haidem, haidem, ne cheamă Annette, spuse el, luându-l de

braţ pe Nehliudov. Se arăta iarăşi însufleţit, ca după vizita personajului de vază, numai ca de data aceasta nu mai era vesel, ci neliniştit.

Nehliudov îşi trase mâna dintr-a lui şi, fără să-şi ia rămas-bun de la nimeni, fără să spună un cuvânt, străbătu cu o faţă posomorâtă salonul, vestibulul, trecu pe lângă lachei şi ieşi în stradă.

— Ce-i cu el? Ce i-ai făcut? îl întrebă Annette pe bărbatul ei.

— Asta-i o a la francaise46 , spuse cineva.

— Nici un a la francaise, asta e a la zoulou47

— Ei, dar el a fost întotdeauna aşa.

Cineva se ridică, altcineva intră în salon şi flecăreala urmă mai departe. Întreaga societate găsi în incidentul cu Nehliudov un subiect de conversaţie potrivit pentru un jour fixe48.

A doua zi după vizita lui la Mastennikov, Nehliudov primi de la acesta o scrisoare, cu un scris frumos şi energic, pe o hârtie groasă, lucioasă, cu blazon şi sigilii. Mastennikov îl înştiinţa că i-a transmis medicului închisorii rugămintea de a o transfera pe Maslova la infirmerie şi că, după toate posibilităţile, lucrul se va face. Scrisoarea se încheia cu: „Bătrânul şi devotatul tău prieten”, apoi urma iscălitura cu o parafă foarte energica şi înflorită.

— Idiotul! spuse Nehliudov fără să vrea, mai ales din pricină că simţea în cuvântul „prieten” o oarecare condescendenţă din partea lui Mastennikov, care, îndeplinind funcţia cea mai ruşinoasă şi mai josnică din punct de vedere moral, se considera totuşi un om foarte important şi voia, dacă nu să-l măgulească, cel puţin să-i arate că nu se mândreşte prea mult de mărirea la care a ajuns, de vreme ce îl numeşte prieten.

LIX.

Una dintre cele mai obişnuite şi răspândite prejudecăţi este credinţa că fiecare om are însuşirile lui proprii foarte bine determinate; cu alte cuvinte, că sunt oameni buni sau

răi, deştepţi sau proşti, energici, molâi ş.a.în.d. În realitate, oamenii nu sunt aşa. Am putea spune despre un om că este adeseori mai bun decât rău, adeseori mai mult deştept decât prost, de cele mai multe ori energic şi nu molâu, sau invers; am susţine însă un neadevăr dacă am spune despre un om că este bun sau deştept, iar despre un altul că este rău sau prost. Şi totuşi, noi împărţim întotdeauna oamenii în felul acesta, ceea ce este o greşeală. Oamenii sunt asemenea râurilor; apa în toate râurile este la fel, una şi aceeaşi, dar fiecare râu este aici îngust, colo repede, dincolo lat, acum liniştit, apoi curat, când rece, când tulbure, când cald. La fel şi oamenii. Fiecare om poartă în el în embrion toate însuşirile omeneşti, dar câteodată manifestă unele din ele, iar altă dată altele şi se întâmplă deseori să nu semene cu el însuşi, cu toate că rămâne mereu una şi aceeaşi fiinţă. La unii oameni aceste schimbări sunt foarte accentuate. Nehliudov făcea parte din această categorie. Cauze atât morale, cât şi fizice, determinau uneori mari schimbări în fiinţa lui. O asemenea schimbare se produsese în el acum.

Acel sentiment al propriei reînnoiri sufleteşti care-l umplea de fericire şi pe care-l încercase după judecată şi după prima întâlnire cu Maslova trecuse cu totul şi, după ultima lor întâlnire, lăsase locul unui soi de spaimă, aproape de repulsie faţă de ea. Era hotărât să n-o părăsească, să nu renunţe la hotărârea lui de a se căsători cu ea, bine-înţeles, dacă ea va consimţi; dar acest lucru îi părea acum dureros şi apăsător.

A doua zi după vizita lui la Mastennikov, se duse din nou la închisoare s-o vadă.

Directorul îi îngădui întrevederea, dar nu în cancelarie şi nici în odaia avocaţilor, ci în vorbitorul femeilor. Cu toată bunătatea lui, directorul era acum mai rezervat decât înainte cu Nehliudov; pesemne că, în urmă discuţiilor cu Mastennikov, acesta ordonase mai multă precauţie faţă de vizitator.

— Da, puteţi s-o vedeţi, spuse el, numai în privinţa banilor vă rog să nu uitaţi ce v-am rugat… Cât despre mutarea ei la infirmerie, după cum ne-a scris Excelenţa sa guvernatorul, asta se poate şi medicul este de acord. Dar nu vrea ea, zice: „Mare nevoie am eu să strâng oa-lele de noapte după toţi nespălaţii…” Nu-i cunoaşteţi pe oamenii ăştia, prinţe, adăugă el.

Nehliudov nu-i răspunse nimic, îi ceru numai s-o vadă. Directorul chemă un gardian şi Nehliudov îl urmă în vorbitorul femeilor, gol la acea oră.

Maslova, care se şi afla acolo, ieşi de după reţeaua de sârmă, liniştită şi sfioasă. Se apropie de Nehliudov şi, fără să-l privească în ochi, spuse încet:

— Iertaţi-mă, Dmitri Ivanovici, pentru tot ce v-am spus alaltăieri.

— Nu eu sunt cel îndreptăţit să te ierte… începu Nehliudov.

— N-are a face, şi apoi vă rog să nu mai aveţi grijă de mine, adăugă ea şi în privirea ochilor ei mai saşii ca oricând Nehliudov citi iarăşi o expresie de încordare şi de răutate.

— Şi pentru ce să nu mai am grijă de dumneata?

— Aşa.

— De ce aşa?

Şi din nou îi păru că-l priveşte cu aceiaşi ochi răi.

— Ce să vă spun, zise ea. Lăsaţi-mă în plata Domnului, v-o spun cu toată sinceritatea. Nu mai pot. Lăsaţi-mă şi nu mai veniţi pe aici, adăugă ea cu buzele tremurânde, apoi tăcu. Vă spun cinstit. Mai bine mă spânzur.

Nehliudov simţea în acest refuz ura ei împotriva lui, jignirea pe care nu i-o putea ierta, dar mai era şi altceva – ceva bun şi nobil. Acest refuz repetat astăzi, când era cu totul liniştită, înlătură dintr-o dată orice îndoială din sufletul lui Nehliudov şi-l readuse în acea stare de entuziasm, gravitate şi înduioşare faţă de ea.

— Katiuşa, îţi repet ceea ce ţi-am mai spus, rosti el grav. Te rog să te căsătoreşti cu mine. Dacă însă nu vrei, şi câtă

vreme n-ai să vrei, eu doar am să fiu lângă tine şi am să te urmez oriunde vei fi dusă.

— Asta vă priveşte, dar eu n-am să mai spun nici un cuvânt, îi replică ea şi din nou îi tremurară buzele.

Tăcea şi el, simţind că nu e în stare să vorbească.

— Am să plec acum la ţară, iar apoi la Petersburg, spuse într-un târziu, venindu-şi în fire. Voi face demersuri pentru chestiunea dumitale, pentru chestiunea noastră, şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, poate se va anula sentinţa.

— Totuna mi-e dacă se anulează ori nu. O merit, dacă nu pentru ce ma învinuiesc ei, atunci pentru altele… spuse ea şi el îşi dădu seama că face un efort ca să nu izbucnească în plâns. L-aţi văzut cumva pe Menşov? întrebă ea deodată, ca să-şi ascundă tulburarea. E adevărat, nu-i aşa, că sunt nevinovaţi?

— Da, cred că da.

— E o bătrânică atât de cumsecade, adăugă ea.

El îi povesti tot ce aflase de la Menşov şi-o întrebă dacă nu are nevoie de ceva. Ea îi răspunse că nu are nevoie de nimic. Urmă iar un răstimp de tăcere.

— În privinţa infirmeriei, spuse ea deodată, privindu-l cu ochii ei saşii, dacă vreţi, mă duc acolo; şi nici de băut n-am să mai beau…

Nehliudov, tăcut, o privi în ochi. Ochii ei zâmbeau.

— Asta-i foarte bine, atâta putu să spună el şi-şi luă rămas-bun. „Da, da. Acum e un alt om”, se gândea Nehliudov, încercând după îndoielile de altădată un sentiment cu totul nou, pe care nu-l mai simţise niciodată, de încredere în puterea de neînvins a dragostei.

Întorcându-se după această întâlnire în celula ei urât mirositoare, Maslova îşi scoase halatul şi se aşează pe pat, cu mâinile pe genunchi. În odaie mai erau ofticoasa din Vladimir, cu pruncul ei, bătrâna Menşova şi cantoniera cu cei doi copii. Pe fata paracliserului o trimiseseră la spital, fiindcă se constatase în ajun că e nebună. Celelalte femei erau la spălat rufe. Bătrâna dormea pe prici, copiii se jucau

pe coridor, spre care dădea uşa deschisă. Ofticoasa cu copilul în braţe şi cantoniera, ţinând în mână ciorapul la care împletea cu repeziciune, se apropiară de Maslova.

— Ei, aţi vorbit?

Maslova, fără să răspundă, şedea pe patul înalt, bâţâind din picioare.

— De ce să te amărăşti? spuse cantoniera. Totul e să nu te laşi doborâtă. Haide, Katiuşa, haide! spuse ea, împletind de zor.

Maslova nu răspunse nimic.

— Femeile nostre s-au dus să spele rufe. Se zice că s-ar fi adus astăzi multe daruri. A fost pomană frumoasă, spuse femeia din Vladimir.

— Finaşka! strigă cantoniera spre uşă. Încotro te-ai dus, neastâmpăratule? Vârî la repezeală una dintre igliţe în ghemul de lână şi ieşi pe coridor.

În aceeaşi clipă se auzi un zgomot de paşi şi de glasuri de femei; locatarele camerei, cu picioarele goale în cipici, intrară înăuntru, ducând fiecare în mână câte o pâine, iar unele chiar câte două. Fedosia se apropie îndată de Maslova.

— Ce-i cu tine, s-a întâmplat ceva? întrebă Fedosia, uitându-se la Maslova cu ochii ei albaştri, plini de duioşie. Uite ce-am adus pentru ceai, spuse ea şi începu să aşeze pâinile pe raft.

— Ce, s-a răzgândit, nu mai vrea să se însoare? întrebă Korabliova.

— Nu, nu s-a răzgândit, dar nu vreau eu. Chiar aşa i-am şi spus.

— Mare proastă! exclamă cu vocea ei de bas Korabliova.

— Dacă nu pot trăi împreună, la ce naiba să se însoare? spuse Fedosia.

— Dar tu, uite că bărbat-tu merge cu tine la ocnă, se amestecă în vorbă cantoniera.

— Păi da, noi suntem căsătoriţi după lege, spuse Fedosia. Dar el de ce să se însoare, dacă nu pot trăi împreună?

— Proastă eşti! De ce? Păi dacă se însoară cu ea, i-a pus Dumnezeu mâna în cap femeii.

— El mi-a spus: „Oriunde au să te trimeată, merg cu tine”, zise Maslova. Vine – bine, nu vine – iarăşi bine. De rugat eu n-am să-l rog. Acum pleacă la Petersburg să stăruie pentru mine. Acolo toţi miniştrii îs neam cu el, numai că eu, oricum, tot n-am nevoie de el.

— Cred şi eu! încuviinţă dintr-o dată Korabliova, cotrobăind prin sacul ei şi gândindu-se desigur la altceva. Ei, tragem o duşca de rachiu?

— Eu nu, răspunse Maslova. Beţi fără mine.

Sfârşitul părţii întâi PARTEA A DOUA.

I

Peste două săptămâni, recursul putea fi audiat în Senat şi Nehliudov voia să fie atunci la Petersburg ca, în caz de nereuşită, să înainteze o cerere de graţiere Maiestăţii sale, după cum îl sfătuise avocatul care-i făcuse recursul. Dacă recursul era respins, lucru la care se putea aştepta, după părerea avocatului, motivele de casare fiind foarte slabe, grupul de ocnaşi din care făcea parte Maslova urma să plece la începutul lunii iunie. Deci, ca să poată fi gata s-o urmeze în Siberia, hotărâre la care Nehliudov nu voia să renunţe, trebuia să meargă neîntârziat la moşiile lui, să-şi orânduiască treburile.

Înainte de toate, Nehliudov se duse la Kuzminskoie, cea mai apropiată moşie, care-i aducea venitul cel mai însemnat. Petrecuse la această moşie multe veri în copilărie şi în tinereţe. Apoi, mai târziu, fusese de vreo două ori, iar o dată, la rugămintea mamei sale, venise întovărăşit de un administrator neamţ, cu care controlase toată gospodăria, aşadar cunoştea bine starea moşiei şi relaţiile ţăranilor cu administraţia, adică cu proprietarul pământului. Aceste raporturi erau, vorbind delicat, de totală dependenţă a ţăranilor faţă de moşier, iar vorbind pe şleau – de robie. Nu era o robie precum cea care fusese desfiinţată în 1861, robia individuală faţă de proprietar, ci robia în genere a

tuturor ţăranilor fără pământ sau cu pământ puţin faţă de marii latifundiari şi, mai cu seamă, iar uneori exclusiv, faţă de aceia în mijlocul cărora trăiau. Nehliudov ştia lucrul acesta, nu putea să nu-l ştie, de vreme ce pe această robie se întemeia gospodăria lui. Şi el îngăduia această rânduială. Nu numai că ştia faptul acesta, dar mai ştia că este un lucru nedrept şi crud, o ştia încă din timpul studenţiei, când împărtăşea şi propovăduia învăţătura lui Henry George, în numele căreia îşi împărţise pământul moştenit de la taică-său ţăranilor, socotind că a fi proprietar de pământ în vremurile noastre este un păcat tot atât de mare cât era şi cel de a fi proprietar de iobagi în urmă cu cincizeci de ani. E adevărat că după ce ieşise din armată, când luase obiceiul să cheltuiască aproape douăzeci de mii de ruble pe an, toate aceste lucruri încetaseră să mai fie pentru el principii ferme de viaţă; le-a dat uitării; nu numai că nu s-a mai întrebat niciodată de unde-i veneau banii pe care-i dădea maică-sa, dar chiar evita să se gândească la asta. Moartea mamei lui însă, moştenirea lăsată de ea şi nevoia de a se îngriji de moşiile sale, adică de pământ, ridicaseră din nou în conştiinţa lui problema atitudinii faţă de proprietatea funciară. Cu o lună în urmă, Nehliudov şi-ar fi spus că nu stă în puterea lui să schimbe ordinea existentă, că nu conduce el moşia şi, mai mult sau mai puţin, s-ar fi liniştit, trăind departe de moşie şi primind doar veniturile. Acum însă, deşi îl aşteptau plecarea în Siberia şi relaţiile grele şi complicate cu lumea închisorilor, pentru care îi trebuiau bani, hotărî totuşi că nu poate lăsa lucrurile aşa cum erau, şi că trebuie să le schimbe, chiar dacă asta ar fi în paguba lui. De aceea hotărî să nu mai lucreze el pământul, ci să-l dea cu preţ mic ţăranilor, oferindu-le astfel posibilitatea să ajungă independenţi faţă de latifundiari în general. Şi înainte vreme, de multe ori, comparând situaţia proprietarului de pământ cu cea a proprietarului de iobagi, Nehliudov socotea că darea pământului în folosinţa ţăranilor, în loc să i-l lucreze oamenii lui, era la fel cu ceea

ce făceau proprietarii de iobagi, trecându-i pe ţărani de la clacă la dijmă în bani sau în produse. Această nu era o rezolvare a problemei, ci numai un pas spre rezolvare; era trecerea de la o formă aspră de silnicie la una ceva mai blândă. Ceea ce intenţiona să facă şi el.

Nehliudov sosi la Kuzminskoie aproape de amiază. Căutând să-şi simplifice viaţa în toate, nu mai telegrafiase la moşie, ci luase de la gară o trăsură cu doi cai. Vizitiul, un flăcău îmbrăcat într-o podiovca de nanchin, strânsă cu un chimir, mai jos de mijloc, şedea într-o parte pe capră, cum obişnuiesc îndeobşte birjarii, şi vorbea cu boierul cu atât mai bucuros, cu cât mijlocaşul bălan, beteag de un picior, şi lăturaşul slab şi cu tignafes puteau merge la pas, după puterile şi voia lor.

Vizitiul îi povesti despre administratorul din Kuzminskoie, neştiind că stă de vorbă chiar cu stăpânul acestuia. Nehliudov nu-i spuse-se dinadins nimic.

— E un neamţ fercheş, spunea vizitiul, care locuise o vreme la oraş şi citise romane. Şedea pe jumătate întors către boier, netezându-şi biciul lung de la vârf la coadă, vădit bucuros să-şi arate cunoştinţele în faţă boierului. Şi-a cumpărat o troică cu trei cai şargi şi, când iese la plimbare cu nevastă-sa, cine mai e că el! Iarna, de sărbători, au făcut pom de Crăciun la conac; eu i-am adus musafirii cu trăsura. Ce frumos mai era pomul! Cu becuri electrice. Mai ceva ca la oraş. A furat la bani, mamă Doamne! Că, de, toate-s pe mâna lui. Se spune ca şi-ar fi cumpărat o moşie frumuşică.

Nehliudov îşi închipuise până atunci că nu-i pasă deloc de felul cum îi administrează neamţul moşia. Cu toate acestea, povestea vizitiului nu-i făcea plăcere. Admira frumuseţea zilei, norii întunecaţi care acopereau din când în când soarele, ogoarele de grâne de primăvară prin care mergeau ţăranii în urma plugului, ieşiţi la a doua arătură, întinderile semănate cu ovăz, lanurile înverzite deasupra cărora se înălţau ciocârliile, pădurile, ale căror copaci se şi îmbrăcaseră în verdeaţă proaspătă, afară de stejarul cel

întârziat, şi fâneţele împestriţate cu cirezi de vite şi herghelii de cai. Totuşi, din când în când simţea că-l tulbură ceva neplăcut parca şi, întrebându-se ce-ar putea să fie, îi veneau în minte spusele vizitiului despre administratorul neamţ, care gospodărea cum poftea la Kuzminskoie.

Ajungând la Kuzminskoie şi luându-se cu treaba, Nehliudov uită de toate acestea.

Controlând registrele şi stând de vorbă cu administratorul, care-i arăta cu naivitate foloasele pe care le trăgea din faptul că ţăranii aveau pământ puţin, şi acela înconjurat din toate părţile de pământ boieresc, Nehliudov se întărea în hotărârea de a-şi da tot pământul ţăranilor şi de a renunţa să mai fie proprietar. Din registre şi de la administrator află că două treimi din cel mai bun pământ arabil al moşiei era lucrat de lucrătorii moşiei cu unelte perfecţionate, iar cealaltă treime de către ţărani, pe cinci ruble de fiecare deseatină, cu alte cuvinte pentru cinci ruble ţăranul se obliga să are de trei ori, să grape de trei ori şi să însămânţeze deseatina respectivă, apoi s-o cosească sau s-o secere, să lege snopii, să-i care la arie, lucru care la o tocmeala liberă ar fi costat cel puţin zece ruble de deseatină. În schimbul a tot ce căpătau însă de la administraţie pentru nevoile lor, ţăranii plăteau preţurile cele mai ridicate. Mai plăteau cu munca pentru păşune, pentru lemne, pentru frunze de cartofi, şi mai toţi erau datori la administraţie. Astfel, pentru o deseatină de pământ de cea mai proastă calitate arendat ţăranilor se lua de patru ori mai mult decât putea să aducă venit valoarea lui, socotit cu cinci la sută.

Toate acestea Nehliudov le ştia şi înainte. Acum însă i se părea că le afla pentru prima oară şi se tot mira cum de a putut el şi cum de pot ceilalţi oameni aflaţi în aceeaşi situaţie să nu-şi dea seamă de anormalitatea acestei stări de lucruri. Argumentele administratorului cum că a da pământul ţăranilor înseamnă a pierde tot inventarul, pe care nu-l va putea vinde nici la a patra parte din valoarea

lui, cum că ţăranii vor secătui pământul şi că proprietarul va pierde mult din această învoire nu făceau decât să-l întărească pe Nehliudov în convingerea că, dând pământ ţăranilor şi lipsindu-se astfel de o mare parte din venitul său, face o faptă bună. Hotărî s-o facă chiar acum, cât era la moşie, rămânând ca după plecarea lui, administratorul să adune grânele, să le vândă, să vândă şi inventarul şi acareturile de care nu mai era nevoie. Îl rugă pe administrator să-i convoace la o adunare chiar a doua zi pe toţi ţăranii din cele trei sate cuprinse în moşia Kuzminskoie ca să le anunţe hotărârea sa şi să cadă la învoială cu ei asupra preţului.

Nehliudov ieşi din birou, mulţumit de tăria cu care se opusese tuturor argumentelor administratorului şi de hotărârea sa de a face o jertfă în favoarea ţăranilor. Gândindu-se la toate câte avea de făcut, Nehliudov se plimbă în jurul casei şi a straturilor de flori, neîngrijite anul acesta (acum era o grădiniţă de flori numai în faţa casei administratorului), trecu la terenul de tenis, năpădit de cicoare, şi pe aleea de tei, unde îşi fuma de obicei ţigara de foi şi unde cochetase cu el acum trei ani drăgălaşa Kirimova, aflată în vizită la maică-sa. După ce îşi făcu în minte planul cuvântării pe care avea s-o ţină a doua zi mujicilor, Nehliudov se întoarse la administrator, unde mai discutară încă o dată la ceai despre felul în care aveau să desfacă gospodăria, apoi, liniştit şi mulţumit, se retrase în odaia de musafiri pregătită pentru el la conac.

În odaia aceasta curată şi nu prea mare, împodobită cu vederi din Veneţia şi cu o oglindă mare, aşezată între cele două ferestre, se aflau un pat cu somieră, o măsuţă cu o carafă de apă, chibrituri şi o stingătoare de lumânări. Pe masa mare din faţa oglinzii era pus geamantanul lui deschis, în care se zăreau trusa de toaletă şi câteva cărţi: una rusească despre cercetarea legilor criminalităţii, una în limba germană şi alta în limba engleză despre acelaşi subiect, pe care le luase cu el cu gândul să le citească în

clipele de răgaz ale călătoriei pe la proprietăţile sale. Acum însă era târziu şi Nehliudov hotărî să se culce, ca să se poată scula a doua zi devreme şi să fie gata pentru întâlnirea cu ţăranii.

Într-un colţ al odăii era un fotoliu vechi de mahon cu încrustaţii. Şi acest fotoliu, pe care şi-l amintea în iatacul mamei sale, îi trezi în suflet un sentiment neaşteptat. I se făcu deodată milă de casa aceasta, care se va dărăpăna, şi de grădina care se va părăgini, şi de pădurile care vor fi tăiate, şi de toate acareturile, de grajduri, de staul, de şoproane, de unelte, de cai şi de vite, de toate câte fuseseră cumpărate şi păstrate cu trudă, dacă nu de el, de înaintaşii lui. Mai adineauri i se păruse uşor să renunţe la toate acestea, dar acum îi părea rău nu numai de ele, dar şi de pământ, şi de jumătatea de venituri, care i-ar fi prins acum atât de bine. Şi, deodată, îi trecu prin minte că e un nechibzuit şi că nu e bine să-şi desfiinţeze gospodăria şi să dea pământul ţăranilor.

„Nu trebuie să stăpânesc pământ. Nemaiavând însă pământ, nu pot să mai întreţin toată această gospodărie. Afară de asta, plec acum în Siberia şi deci nu mai am nevoie nici de casă, nici de moşie”, îi spunea un glas lăuntric. „Asta aşa-i, şoptea un alt glas, dar, în primul rând n-ai să rămâi toată viaţa în Siberia, iar dacă te însori, s-ar putea să ai copii şi, aşa cum ai moştenit tu moşiile în bună rânduială, tot aşa trebuie, la rândul tău, să le transmiţi şi lor. Omul are îndatoriri faţă de pământ. Să dai, să risipeşti totul este foarte uşor. Să dobândeşti însă este foarte greu. Mai înainte de toate trebuie să te gândeşti la viitor, la viaţa pe care vrei s-o duci şi în vederea aceasta să-ţi orânduieşti averea. Oare e destul de tare hotărârea pe care ai luat-o? Apoi – faci tu ceea ce faci cu toată sinceritatea sau o faci numai de ochii lumii, ca să te făleşti în faţa oamenilor?” se întreba Nehliudov şi era nevoit să-şi mărturisească că părerea pe care şi-o vor face oamenii despre el influenţa în bună parte hotărârea lui actuală. Şi cu cât se gândea mai mult, cu atât

îi veneau în minte mai multe întrebări la care nu mai găsea răspuns. Ca să scape de aceste gânduri, se întinse în aşternutul proaspăt, căutând să adoarmă, în nădejdea că a doua zi, cu mintea limpede, o să rezolve toate problemele în care se încurcase acum. Dar multă vreme nu putu să adoarmă. Prin fereastra deschisă năvălea în odaie aerul proaspăt de afară, lumina lunii, se auzeau orăcăitul broaştelor, trilurile privighetorilor din fundul parcului – numai una cântă aproape de tot, lângă geam, într-o tufă de liliac. Ascultând privighetorile şi broaştele, Nehliudov îşi aduse aminte de pianul fiicei directorului închisorii şi de însuşi directorul închisorii, ceea ce îi aminti de Maslova şi de cum îi tremurau buzele, ca ale broaştelor orăcăind, când i-a spus: „Nu vă mai îngrijiţi de mine”. Apoi administratorul neamţ începu parca să coboare spre broaşte. Nehliudov vru să-l reţină, dar el se preschimbă dintr-o dată în Maslova, care striga cu mânie: „Eu sunt o ocnaşă, iar dumneata eşti prinţ”. „Nu, n-am să mă las”, gândi Nehliudov şi se trezi întrebându-se: „Fac bine sau nu fac bine? Nu ştiu şi mi-e totuna, mi-e totuna. Acuma trebuie să dorm”. Şi simţi cum şi el coboară acolo unde coborâseră administratorul şi Maslova, apoi deodată totul se destrămă.

ÎI.

A doua zi, Nehliudov se deşteptă la ora nouă dimineaţa. Tânărul slujbaş, pus să aibă grijă de boier, auzind că acesta s-a trezit, îi aduse ghetele, strălucind de lustru ca niciodată, şi apă rece de izvor, anunţându-l că ţăranii au început să se adune. Nehliudov sări din pat şi-şi recapitulă gândurile din ajun. Sentimentul de părere de rău că dă pământul ţăranilor şi că distruge gospodăria pierise cu desăvârşire, se mira chiar că-i trecuse aşa ceva prin gând. Acum se bucura că îşi poate înfăptui hotărârea şi era mândru de ea. De la fereastra odăii lui se vedea terenul de lawn-tenis, năpădit de cicoare, unde, din porunca administratorului, urmau să se adune ţăranii. Nu degeaba orăcăiseră în ajun fără istov broaştele, era o vreme închisă; de dimineaţă se

pornise o ploicică caldă, fără vânt, care tremura în picături ca de rouă pe frunze, ramuri şi iarbă. Pe lângă mirosul de verdeaţă proaspătă, mirosul de pământ ud, dornic încă de ploaie, năvălea în odaie. Nehliudov, în timp ce se îmbrăca, se uită de mai multe ori pe fereastră la ţăranii care se adunau pe terenul de tenis. Unul câte unul se apropiau de cei veniţi mai înainte, îşi scoteau căciulile sau şepcile şi se aşezau roată, sprijinindu-se în toiege. Administratorul, un tânăr voinic, bine hrănit, vânjos, îmbrăcat într-un surtuc scurt, cu un guler verde, drept, şi cu nişte nasturi enormi, veni să-i spună lui Nehliudov că s-au adunat ţăranii, dar că nu e nici o grabă, c-au să aştepte până ce Nehliudov îşi va bea cafeaua sau ceaiul – după dorinţă, ambele fiind pregătite.

— Nu, mai bine mă duc întâi la ei, spuse Nehliudov, simţind un neaşteptat sentiment de sfială şi de ruşine la gândul convorbirii pe care avea s-o aibă cu ţăranii.

Se ducea să împlinească o dorinţă a ţăranilor, la a cărei împlinire nici nu îndrăzneau să nădăjduiască, şi anume: să le dea pământul în folosinţă la un preţ mic, cu alte cuvinte se ducea în chip de binefăcător, şi totuşi, nu se ştie de ce, îi era ruşine. Când ajunse lângă ţăranii adunaţi roată şi ei îşi descoperiră capetele bălaie, cârlionţate, chele sau cărunte, Nehliudov se tulbură atât de tare, încât multă vreme nu putu să vorbească. Ploaia cădea mai departe în picături mici, care rămâneau agăţate în părul, în bărbile oamenilor sau pe puful sumanelor lor de postav. Ţăranii, cu ochii aţintiţi la boier, aşteptau să audă ce are să le spună, iar el, tulburat şi stânjenit, nu era deocamdată în stare să scoată un cuvânt. Tăcerea apăsătoare fu curmată de administratorul neamţ – om calm, sigur de el, care se socotea un bun cunoscător al mujicului rus şi care vorbea foarte bine ruseşte. Acest bărbat voinic, bine hrănit, împreună cu Nehliudov contrastau izbitor cu ţăranii slabi, cu feţele zbârcite şi cu sumanele atârnând pe trupuri.

— Iată, boierul vrea să vă facă un mare bine, să vă dea pământul, lucru pe care, de altfel, nu-l meritaţi, spuse administratorul.

— Cum nu meritǎm, Vasili Karlici, n-am lucrat noi pentru tine? Noi am fost mulţumiţi de răposata cucoană, Dumnezeu s-o ierte, şi-i mulţumim şi tânărului prinţ că nu uită de noi, începu un mujic roşcovan, meşter la vorbă.

— De aceea v-am chemat, pentru că vreau, dacă vă învoiţi şi voi, să vă dau tot părnântul, spuse Nehliudov.

Mujicii tăceau de parcă n-ar fi înţeles ce li se spune sau nu le venea să-şi creadă urechilor.

— Cum, adică, să ne daţi pământul? spuse unul de vârstă mijlocie, îmbrăcat în podiovcă.

— Adică să vi-l dau în folosinţa voastră la un preţ mic.

— Straşnic lucru, spuse un bătrân.

— Numai să fie plată pe măsura pungii noastre, spuse un altul.

— De ce să nu luăm pământul, îl luăm, cum să nu!

— Pe noi pământul ne hrăneşte!

— Şi dumneavoastră o să fiţi mai liniştit, o să primiţi banii şi gata, fără multă bătaie de cap! se auziră câteva glasuri.

— Bătaia de cap e de la voi, spuse neamţul, că dacă aţi munci şi aţi ţine orânduială bună…

— Ce să-i faci, Vasili Karlici? spuse un bătrân sjab, cu nas ascuţit. Tu zici, de-o pildă, de ce ai lăsat calul în grâne, da’ parcă eu l-am lăsat: cât îi ziulica de lungă – şi-i lungă, cât un an – trag la coasă şi noaptea adorm pe păşune, şi calul – ţuşt în grânele tale, iar tu îmi iei pielea de pe mine după aia.

— Dacă nu ştiţi să ţineţi orânduială.

— Uşor de spus orânduială, dar pe noi nu ne ţin puterile să orânduim toate alea, sări cu vorba un ţăran destul de tânăr, înalt, cu părul negru şi cu barba la fel.

— Nu v-am spus să vă faceţi garduri?

— Păi dă-ne scânduri, se auzi din mulţime glasul unui ţăran scund, nearătos. Vara trecută am vrut să ridic gard şi am tăiat un pom, iar dumneata ce-ai făcut? M-ai vârât la

închisoare pe trei luni, să hrănesc păduchii. Mai fă gard dacă poţi.

— Despre ce vorbeşte? îl întrebă Nehliudov pe administrator.

— Der erste Dieb im Dorfe49, spuse administratorul pe nemţeşte. În fiecare an l-am prins în pădure. Să înveţi întâi să respecţi bunul altuia, îi spuse administratorul.

— Da’ parcă noi nu te respectăm? spuse bătrânul. N-avem cum să nu te respectăm, că doar suntem în mâinile tale, ce vrei aia faci din noi.

— Las’ că nu rămâneţi voi obidiţi, mai curând îl obidiţi voi pe altul.

— D-apăi, cum de nu! Astă-vară mi-ai făcut mutra chiseliţă şi cine te-a tras la răspundere? Se vede că-i pierdere de vreme să te judeci cu cei bogaţi.

— N-ai decât să te porţi după lege.

Se pornise un adevărat duel de cuvinte, al cărui rost însă nu-l ştiau prea bine nici cei care participau la el. Se vedeau numai, de o par-te, ura stăpânită de teamă, iar de partea cealaltă – conştiinţa puterii şi a superiorităţii. Lui Nehliudov îi venea greu să-i asculte şi încerca să se întoarcă la miezul chestiunii: stabilirea preţului şi a soroacelor de plată.

— Ei, cum rămâne cu pământul? Vreţi să-l luaţi? Şi dacă vă dau tot pământul, ce preţ îmi daţi?

— Marfa e a dumneavoastră, aşa că dumneavoastră trebuie să spuneţi şi preţul.

Nehliudov le spuse preţul. Ca întotdeauna, cu toate că preţul fixat de Nehliudov era cu mult mai mic decât preţurile care se plăteau în alte părţi, ţăranii începură să se tocmească, părându-li-se totuşi scump. Nehliudov se aşteptase ca propunerea lui să fie primită cu bucurie, dar nu văzu la ei nimic asemănător. Abia atunci când se puse problema dacă pământul să fie dat întregii obşti sau numai unei tovărăşii de ţărani, Nehliudov înţelese că le făcuse o propunere avantajoasă. O discuţie aprigă se încinse între ţăranii care voiau să-i scoată din învoială pe cei mai săraci

sau pe rău platnici, şi între aceş-tia din urmă, care nu se lăsau. În cele din urmă, mulţumită administratorului, fixară preţul şi soroacele de plată. Ţăranii, vorbind între ei cu însufleţire, începură să coboare dealul spre sat, iar Nehliudov împreună cu administratorul se duseră la birou, pentru a întocmi proiectul de contract.

Totul se făcuse aşa cum voise şi cum nădăjduise Nehliudov; ţăranii primeau pământul cu vreo treizeci la sută mai ieftin decât în altă parte, iar venitul lui se micşora aproape la jumătate, ajungându-i totuşi cu prisosinţă, mai ales că la acest venit se mai adăuga şi suma pe care urma s-o ia din tăierea pădurii şi din vânzarea inventarului. Totul părea să decurgă cum nu se poate mai bine, totuşi Nehliudov se simţea oarecum stânjenit şi ruşinat, îşi dădea seama că ţăranii, cu toate că unii îi spuseseră cuvinte de mulţumire, nu erau satisfăcuţi şi se aşteptau la mai mult. Rezultatul era că el se lipsea de foarte mult, fără să le dea ţăranilor ceea ce aşteptau de la el.

A doua zi, contractul a fost semnat şi Nehliudov, petrecut de bătrânii care făceau parte din sfatul obştii, se urcă în trăsura cea luxoasă a administratorului, cum se exprimase vizitiul de la gară, trasă de trei cai şi, după ce îşi luă rămas-bun de la mujicii nedumeriţi, care clătinau din cap a nemulţumire, plecă la gară cu senzaţia neplăcută de a fi lăsat ceva neisprăvit în urma lui. Nehliudov era nemulţumit de el însuşi. De ce era astfel nu ştia nici el, dar se simţi tot timpul mâhnit şi ruşinat.

III.

De la Kuzminskoie, Nehliudov se duse la moşia moştenită de la cele două mătuşi ale sale – moşia la care o cunoscuse pe Katiuşa. Voia să facă şi aici cu pământul acelaşi lucru ca şi la Kuzminskoie; afară de aceasta, dorea să afle tot ce se putea despre Katiuşa şi despre copilul ei şi al lui; dacă e adevărat că a murit şi de ce anume a murit. Sosi la Panovo în zorii zilei şi primul lucru care-l izbi când intră în curte fu aspectul de paragină şi dărăpănare în care se găseau toate

acareturile şi mai ales conacul. Acoperişul de tablă, cândva verde, nevopsit de mult, era acum roşu de rugină şi câteva foi de tablă stăteau ridicate în sus, pe jumătate smulse de vânt, pesemne. Tăbliile de lemn care îmbrăcau casa fuseseră smulse de oameni, acolo unde le venise mai uşor să scoată cuiele ruginite. Scările – şi cele de la intrarea principală, şi cele de la intrarea din dos, pe care le ţinea cu deosebire minte – erau putrezite şi nu se mai vedeau decât parmalâcurile; unele dintre ferestre aveau în locul geamurilor scânduri bătute în cuie; şi pavilionul în care locuia administratorul, şi grajdul, şi bucătăria – totul era dărăpănat şi cenuşiu.

Numai grădina crescuse şi se îndesise şi era toată înfloritǎ; în dosul gardului se vedeau, ca nişte nori albi, vişinii, merii şi prunii în floare. Tufele de liliac înfloreau ca şi acum paisprezece ani, când se jucase de-a „vrabia” cu Katiuşa, căzuse şi se urzicase. Lariţa pe care o sădise Sofia Ivanovna lângă casă şi care nu era pe atunci mai mare decât un ţăruş se făcuse acum un ditamai copac, îmbrăcat tot în gin-gaşe şi mătăsoase ace verzi-gălbui. Râul vuia şi acum în jgheaburile morii. Pe izlaz, dincolo de râu, păştea o cireada pestriţă a ţăranilor din sat. Administratorul, un seminarist care părăsise şcoala fără să-şi fi terminat studiile, îl întâmpină zâmbind pe Nehliudov în curte şi, tot zâmbind, îl pofti în birou, apoi, cu acelaşi zâmbet care părea să-i făgăduiască lui Nehliudov ceva deosebit, trecu în dosul unui perete despărţitor, de unde se auziră nişte şoapte, apoi se făcu tăcere. Birjarul îşi primi bacşişul şi-şi văzu de drum. Se auziră câteva clipe zurgălăii trăsurii, apoi se făcu linişte deplină. O fată desculţă, cu o cămaşă cusută cu arnici şi cu cercei în urechi, trecu în fugă pe lângă fereastră, iar după ea un ţăran, bocănind cu cuiele cizmelor pe pământul bătătorit.

Nehliudov se aşează la fereastra, privind în grădină şi ascultând. Aerul curat de primăvară îi flutura uşor părul de pe fruntea transpirată şi ridica foile de hârtie de pe

pervazul zgâriat ici-colo cu cuţitul, adiind cu miros de pământ reavăn, răscolit de sapă. Pe râu se auzeau maiurile femeilor: „trap-trap-tap, trap-tap-tap”, şi sunetele lor se răspândeau peste apa zăgăzuită, lucind în soare, şi se îmbinau cu vuietul ritmic al morii. Pe lângă urechea lui zbură o muscă, bâzâind speriată.

Nehliudov îşi aminti deodată cum demult, când era tânăr şi cu sufletul curat, auzise, ca şi acum, venind de pe râu bătăile maiurilor pe rufele ude, împletite cu vuietul ritmic al morii; ca şi acum, vântul de primăvară îi fluturase părul pe fruntea năduşită şi ridicase foile de hârtie de pe pervazul zgâriat al ferestrei, şi tot aşa o muscă speriată zburase pe lângă urechea lui. Îşi aduse aminte de băiatul de optsprezece ani, care era atunci, ba chiar mai mult, se simţi şi acum la fel de proaspăt şi cu sufletul curat, ca pe vremea aceea, plin de aceleaşi năzuinţe spre fapte mari în viitor, deşi, aşa cum se întâmplă în vis, ştia că asta nu mai poate fi. Se simţi năpădit de tristeţe.

— Când doriţi să luaţi masa? întrebă administratorul, zâmbind.

— Când vrei, nu mi-e foame. Mă duc să fac o plimbare prin sat.

— N-aţi vrea să intraţi în casă? Înăuntru totul este în rânduială, chiar dacă pe din afară…

— Nu, mai târziu. Deocamdată spune-mi, te rog, dacă mai este pe aici o femeie cu numele de Matriona Harina.

Aceasta era mătuşa Katiuşei.

— Este, cum de nu. În sat. Am mare bătaie de cap cu ea. Ţine o cârciumă. Ştiu toate câte le face şi-i spun mereu, şi o cert, dar s-o dau în judecată parcă nu mă îndur; e bătrână, are nepoţei, spuse administratorul cu acelaşi zâmbet pe buze, care arăta dorinţa de a fi cât mai plăcut stăpânului şi convingerea că Nehliudov priveşte lucrurile la fel ca el.

— Unde locuieşte? M-aş duce până la ea.

— Cam spre capătul satului, a treia casă de la drum. Pe mâna stângă e o casă de cărămidă şi după ea o să vedeţi

cocioaba Matrionei. Dar mai bine să vă petrec eu până acolo, spuse administratorul, zâmbind voios.

— Nu, mulţumesc, mă descurc eu şi singur, iar dumneata spune, te rog, mujicilor să se adune aici, vreau să vorbesc cu ei în privinţa pământului, spuse Nehliudov hotărât să facă aceeaşi învoială cu ei ca şi cu cei de la Kuzminskoie, şi, dacă se poate, să stabilească totul chiar în seara aceea.

IV.

Ieşind din grădină, Nehliudov întâlni pe cărarea bine bătătorită, care se întindea peste păşunea cu pătlagină şi păduchelniţă, o ţărancă tânără cu cercei din puf de veveriţă în urechi şi cu şorţ pestriţ, care se întorcea pesemne spre casă, călcând iute cu picioarele-i durdulii şi desculţe. Îşi mişca repede mâna stângă în mers, iar cu cea dreapta ţinea un cocoş roşu, strângându-l la piept. Cocoşul cu creasta lui roşie fluturând în mers părea foarte liniştit, numai din când în când îşi dădea ochii peste cap şi ba îşi lăsa, ba îşi ridica piciorul negricios, agăţându-se cu ghearele de şorţul fetei. Când se apropie de boier, fata îşi încetini pasul, iar când ajunse în dreptul lui se opri şi, lăsându-şi uşor capul pe spate, îl salută apoi cu o plecăciune şi, numai după ce se depărtă Nehliudov, porni şi ea mai departe cu cocoşul ei. Coborând spre fântână, Nehliudov întâlni o bătrână, îmbrăcată cu o cămaşă de pânză murdară, ducând în spinarea-i gheboasă două căldări grele, pline cu apă. Bătrâna îşi puse încet căldările jos şi, lăsându-şi capul pe spate, ca şi tânăra ţărancă, îl salută.

Dincolo de fântână începea satul. Era o zi senină şi caldă şi, cu toate că nu trecuse încă de ceasurile zece, era mare zăpuşeală. Pe cer pluteau nori, care acopereau din când în când soarele. Pe uliţă stăruia un miros tare şi înţepător, nu tocmai neplăcut, de bălegar, venind de la şirul de căruţe care urcau la deal, de-a lungul drumului bătătorit şi strălucitor, şi mai ales de la bălegarul răscolit prin curţile cu porţile deschise, pe lângă care trecea Nehliudov. Mujicii desculţi, în cămăşi şi nădragi stropiţi de bălegar, mergeau

în urma căruţelor şi se uitau la boierul înalt şi voinic, cu pălărie cenuşie, cu panglica de mătase lucind la soare, care suia şi el dealul, izbind pământul cu bastonul lui noduros cu măciulie strălucitoare de metal. Mujicii care se întorceau de la câmp, zguduiţi pe scândura căruţelor goale, îşi scoteau căciulile şi se uitau cu mirare la omul neobişnuit pentru ei care mergea pe uliţă; muierile ieşeau în cerdacuri şi la porţi, arătându-şi-l una alteia şi petrecându-l din urmă cu privirea.

Când trecu pe lângă a patra poartă, Nehliudov fu oprit de o căruţă, care tocmai ieşea scârţâind din curte, plină vârf cu bălegar îndesat, deasupra căruia fusese aşternută o rogojină de stat pe ea. În urma căruţei venea un băieţaş desculţ, de vreo şase anişori, stârnit de plimbarea care-l aştepta. Un mujic tânăr cu opinci în picioare mergea cu paşi mari, mânând calul pe poartă. Un mânz negru-vineţiu cu picioare lungi sări pe poartă în urmă carului, dar se sperie de Nehliudov şi se dădu mai aproape de căruţă, lovindu-şe cu picioarele de roţi, apoi o zbughi spre mamă-sa, o iapă roşcată, înhămată la carul cel greu, care necheza, îngrijorată. Un mujic mai în vârstă, slab, sprinten încă, desculţ şi el, cu nădragi vărgaţi şi o cămaşă lungă în poale şi murdară, scotea un cal din curte.

După ce ieşiră caii pe drumul bătătorit, presărat cu grămăjoare cenuşii de bălegar uscat, bătrânul se întoarse spre poartă şi-l salută pe Nehliudov.

— Nu-i aşa, boierule, că eşti nepotul domnişoarelor noastre?

— Da, sunt nepotul lor.

— Bine ai venit. Ai venit să vezi cum o mai ducem? spuse bătrânul cu chef de vorbă.

— Da, da. Ia spune-mi, cum o mai duceţi? întrebă Nehliudov, neştiind ce altceva să-i spună.

— Ca vai de noi! Viaţă amărâtă, răspunse cu un soi de satisfacţie bătrânul vorbăreţ, lungind cuvintele.

— De ce amărâtă? întrebă Nehliudov, intrând pe poartă.

— D-apăi cum, mai amărâtă nici că se poate, întări bătrânul, păşind în urma lui Nehliudov şi trecând pe partea de pământ curăţată de sub şopron. Nehliudov intră şi el sub şopron.

— Uite, de pildă, eu am de hrănit douăsprezece guri, urmă bătrânul, arătând spre două femei care stăteau proptite în furci pe o grămadă de bălegar încă neadunat; erau năduşite, cu basmalele căzute de pe cap, cu poalele sumese şi cu picioarele goale mânjite cu bălegar. Îmi trebuie şase puduri de făină pe lună. Da' de unde să le iau?

— Dar grâul dumitale nu-ţi ajunge?

— Al meu?! întrebă bătrânul cu un zâmbet de dispreţ pe buze. Am pământ numai pentru trei suflete. Am adunat vreo opt căpiţe şi nu mi-au ajuns nici până la Crăciun.

— Şi atunci cum te descurci?

— Cum să mă descurc? Pe un fecior l-am dat argat şi am luat ceva bani înainte de la domnia ta. Am şi luat toţi banii până la lăsata secului, iar birurile au rămas neplătite.

— Şi ce biruri plăteşti?

— D-apăi din curtea mea ies cam de trei ori pe an câte şaptesprezece ruble. Uf, ferească Dumnezeu de aşa viaţă, nici nu mai ştii cum s-o scoţi la capăt.

— Aş putea să intru în casă? întrebă Nehliudov, pornind înainte prin curte de pe locul curăţat pe straturile de bălegar încă neatinse de furcă, galbene ca şofranul şi cu miros pătrunzător.

— Se poate, de ce nu, spuse bătrânul şi cu paşi iuţi, strivind cu picioarele desculţe bălegarul care-i mustea printre degete, trecu repede înaintea lui Nehliudov, ca să-i deschidă uşa.

Femeile îşi potriviră basmalele pe cap, privindu-l cu spaimă şi curiozitate pe boierul dichisit, cu bumbi de aur la mâneci, care intra în casa lor.

Din casă o zbughiră în curte două fetiţe numai în cămăşuţe. Nehliudov îşi scoase pălăria şi intră în tindă, aplecându-se în pragul uşii. În odaia murdară şi strimtă, cu

miros de mâncare înăcrită, se aflau două războaie. Lângă cuptor stătea o bătrână cu mânecile suflecate pe braţele slabe, vânoase şi arse de soare.

— Iată, a venit boierul nostru la noi să ne vadă, spuse bătrânul.

— Poftim înăuntru, poftim înăuntru, fii binevenit, boierule, spuse bătrâna cu blândeţe, trăgându-şi în jos mânecile suflecate.

— Am vrut să văd cum trăiţi, spuse Nehliudov.

— Trăim şi noi, după cum vezi. Casa stă gata să se năruie de pe o zi pe alta poate să cadă şi să mai omoare pe careva dintre noi. Bătrânul zice că-i bine ca o avem şi pe asta. Şi iacă aşa ne ducem traiul, spuse bătrâna dând cu vioiciune din cap. Uite, acuşi îi adun pe toţi la masă. Oamenii muncesc şi trebuie să mănânce.

— Şi ce-o să mâncaţi azi?

— Ce-o să prânzim? Mâncare bună. Felul întâi pâine cu cvas50, felul al doilea cvas cu pâine, răspunse bătrâna, dezvelindu-şi dinţii pe jumătate mâncaţi.

— Spune, fără glumă, vreau să ştiu ce-o să mâncaţi astăzi?

— Ce-o să mâncăm? întrebă bătrânul, râzând. Mâncarea noastră nu-i lucru mare. Arată-i, băbuţo.

Bătrână clătină din cap.

— Vrei să vezi mâncarea noastră ţărănească? Ce boier iscoditor eşti, toate alea vrei să le ştii. Ţi-am spus doar, pâine cu cvas, apoi o ciorbă – mi-au adus femeile niscai peştişori ieri şi am încropit o ciorbă – câţiva cartofi şi asta-i toată masa noastră.

— Altceva nimic?

— D-apăi ce alta? Oleacă de lapte, cine-o vrea, şi gata, făcu bătrâna, râzând şi uitându-se spre uşă.

Uşa era deschisă şi tinda se umpluse de lume: băieţi, fete, femei cu prunci la sân, se uitau cu toţii la ciudatul boier, care voia să ştie ce mănâncă mujicul. Bătrâna era mândră, de bună seamă, că ştie cum trebuie să se poarte cu un boier.

— Da, amărâtă, amărâtă viaţă, boierule. Ce să mai vorbim, spuse bătrânul. Unde vă băgaţi? strigă el la cei din uşă.

— Ei, rămâneţi cu bine, spuse Nehliudov, simţindu-se, fără să-şi dea seamă de ce, stânjenit şi ruşinat.

— Mulţumim cu plecăciune că ai venit să ne vezi, spuse bătrânul.

Cei din tindă se înghesuiră unul într-altul, ca să-i facă loc să treacă. El ieşi în uliţă şi o porni la deal. În urma lui o zbughiră din tindă doi băieţi desculţi. Unul mai măricel, îmbrăcat cu o cămaşă murda-ră, albă cândva, iar celălalt într-o cămaşă veche, rozalie, decolorată de soare. Nehliudov se întoarse să-i privească.

— Acum unde te duci? întrebă băiatul cu cămaşa albă.

— La Matriona Harina. O cunoşti?

Băiatul cel mai mic în cămăşuţa roz pufni în râs, dar cel mare întrebă serios:

— Care Matriona? Una bătrână?

— Da, bătrână.

— A-a, făcu el. Semeniha adică, aia care stă tocmai la capătul satului. Te ducem noi până acolo. Haide, Fedka, să-l ducem până la ea.

— Dar caii noştri?

— Las’ că ne-aşteaptă ei.

Fedka fiind de aceeaşi părere, o porniră toţi trei în sus, de-a lungul satului.

V.

Nehliudov se simţea mai în largul lui cu copiii decât cu oamenii vârstnici şi pe drum începu să discute cu ei. Băiatul cel mic cu cămaşă roz încetă să mai ridă şi vorbea acum tot atât de serios şi de cuminte ca şi cel mare.

— Spuneţi-mi, cine-i cel mai sărac la voi în sat? întrebă Nehliudov.

— Cine-i cel mai sărac? Mihailo e sărac, Semion Makarov e sărac şi Marfa-i tare săracă.

— Dar Anisia? Aia-i şi mai săracă. N-are nici vacă măcar şi umblă cu cerşitul, zise micul Fedka.

— N-are vacă, dar în schimb sunt numai trei, pe când la Marfa sunt cinci cu ea cu tot, răspunse băiatul cel mare.

— Da, da’ aia-i văduvă, o apără băieţelul în roz pe Anisia.

— Zici că Anisia e văduvă, da’ Marfa e ca şi văduvă, nu se lăsă băiatul cel mare. Nici ea n-are bărbat.

— Dar unde e bărbatul ei? întrebă Nehliudov.

— La puşcărie, hrăneşte păduchii, spuse băiatul cel mare, întrebuinţând expresia pe care obişnuiau s-o folosească cei mari.

— Vara trecută a tăiat şi el în pădurea boierului doi mesteceni şi l-au băgat în temniţă, se grăbi să lămurească băieţelul în roz. De şase luni stă acolo, iar femeia umbla cu cerşitul. Are trei copii şi o bătrână, spunea el ca un om mare.

— Unde locuieşte? întrebă Nehliudov.

— Uite, chiar aici, în curtea asta, zise băiatul, arătându-i o casă la marginea cărăruii pe care mergea Nehliudov, în faţa căreia stătea un copilaş bălai, ţinându-se pe picioruşele strâmbe, îndoite de la genunchi.

— Vaska, încotro, ştrengarule? strigă o femeie, ieşind în fugă din casă, cu o cămaşă atât de murdară pe ea, că părea presărată cu cenuşă. Speriată, se repezi, apucă plodul şi-l trase în casă, parcă temându-se că Nehliudov să nu-i facă vreun rău.

Era nevasta ţăranului închis în temniţă pentru mestecenii din pădurea lui Nehliudov.

— Ei, dar Matriona e săraca şi ea? întrebă Nehliudov, când se apropie de izbuşka ei.

— Ce săracă, ea face negoţ cu băutură! răspunse cu hotărâre în glas băieţelul cel cu cămaşa roz.

În faţă izbei, Nehliudov se despărţi de băieţi, intră în tindă apoi în casă. Căsuţa bătrânei Matriona era cam de vreo şase arşini, aşa că pe patul de lângă sobă n-ar fi putut să încapă un om mai voinic.,Pe patul ăsta, se gândi Nehliudov, a născut şi a zăcut bolnavă Katiuşa.” Mai toată casa era ocupată de un război, pe care bătrâna împreună cu

nepoată-sa cea mai mare tocmai puneau urzeala în clipa în care Nehliudov intra, izbindu-se cu capul de tocul uşii. Alţi doi nepoţei intrară într-un suflet în urma lui Nehliudov şi se opriră în spatele lui la uşă, ţinându-se cu mâinile de uscior.

— Pe cine cauţi? întrebă supărată bătrâna, mânioasă că nu izbutea să aşeze războiul. Pe deasupra, vânzând băutură pe ascuns, femeia se temea de oameni necunoscuţi.

— Eu sunt moşierul. Aş vrea să stau de vorbă cu dumneata. Bătrâna tăcu, se uită lung la el, apoi se schimbă dintr-o dată la faţă.

— Vai, drăguţule, dumneata eşti! Şi eu, proasta de mine, nici nu te-am cunoscut. Mă gândeam – o fi vreun drumeţ, spuse ea cu o bucurie prefăcută. Vai, drăguţul de el…

— Aş vrea să vorbim între patru ochi, spuse Nehliudov, uitându-se la uşa deschisă, în pragul căreia stăteau copiii, iar în spatele lor o fe-meie slabă cu un copil mic în braţe, palid şi cu un zâmbet bolnăvicios, cu o scufiţă din petice pe cap.

— Ce staţi şi căscaţi gura! Acuşi pun mâna pe cârjă! strigă bătrâna la cei din uşă. Închideţi uşa! Copiii o luară la goană, iar femeia cu pruncul în braţe închise uşa după ea. Şi eu care mă gândeam cine să fie, şi când colo e chiar stăpânul. Scumpul de el, frumosul de el! spuse bătrâna. A venit la mine aici, nu i-a fost silă, comoara mea! Stai aici, Luminăţia ta, uite, aici pe laviţă, spuse ea, ştergând laviţa cu şor-ţul. Şi eu mă gândeam cine dracu’ să fie ăsta care a venit şi când colo era chiar Luminăţia ta, chiar boierul nostru cel bun, părintele şi binefăcătorul nostru. Iartă pe proasta de mine: am început să nu mai văd aşa bine.

Nehliudov se aşează, iar bătrâna stătu în picioare în faţa lui, cu obrazul rezemat în palma dreaptă, sprijinindu-şi cotul slab cu mâna stângă şi spunându-i:

— Ai îmbătrânit, Luminăţia ta. Erai ca o floare, şi acum… Grijile, se vede.

— Am venit să te întreb ceva: o mai ţii minte pe Katiuşa Maslova?

— Pe Katerina? Păi cum să n-o ţin minte, că doar îmi e nepoată… Cum să n-o ţin minte; câte lacrimi, câte lacrimi n-am vărsat pentru ea, că doar am ştiut toată povestea ei, maică. Ce vrei, fiecare om cu păcatele lui. Altfel nu se poate. Tinereţea-i tinereţe. Azi ceai, mâine cafea, pân’ şi-a băgat necuratu’ coada şi gata. Ce să-i faci?! Da’ parcă ai lăsat-o aşa, parcă n-ai răsplătit-o?

O sută de ruble i-ai dat. Dar ea ce-a făcut? N-a vrut să m-asculte, n-a vrut să-şi bage minţile în cap, ar fi putut să trăiască bine. Cu toate că mi-e nepoată, ţi-o spun deschis, e o destrăbălată. I-am făcut după aia un rost într-o casă foarte bună, dar n-a vrut să se supună, şi-a batjocorit stăpânul. Parcă putem noi să-i batjocorim şi să-i înjurăm pe boieri? Sigur c-au dat-o afară. După aia putea să stea liniştită la şeful ocolului silvic, dar nici acolo nu i-a plăcut.

— Vreau să te întreb de copil. A născut la dumneata, nu-i aşa? Unde-i copilul?

— Cu copilul, maică dragă, am chibzuit eu bine atunci. Ea a fost tare bolnavă, nici nu credeam să scape, iar eu i-am botezat băiatul, după rânduială, şi l-am dat la un orfelinat. La ce să mai chinui un prunc nevinovat, când mă-sa e pe moarte? Altele îşi lasă copiii la voia întâmplării, nu-i mai hrănesc şi ei îşi dau sufletul, mititeii; m-am gândit că aşa nu se face, mai bine mă ostenesc şi-l duc la orfelinat. Bani am avut şi a fost dus.

— Ai păstrat numărul cu care a fost înregistrat, nu?

— Număr i-au dat ei, numai că copilul a murit chiar atunci. Ea mi-a spus că a murit chiar când a ajuns acolo.

— Cine ea?

— Femeia aceea, care locuia la Skorodnoie şi care se îndeletnicea cu de-astea. Malania o chemă, a murit şi ea. Deşteaptă femeie a fost, făcea treabă bună, nu glumă! I se aducea câte un copil, îl lua la ea în casă şi-l hrănea, frate dragă, până când venea sorocul să-l ducă. Cum aduna trei-patru copii, îi ducea pe toţi deodată. Avea tot ce-i trebuie pentru treaba asta: un leagăn mare, cât un pat aproape, că

puteai să culci câte doi-trei în el. Îi făcuse şi un mâner. Îi culca acolo, unul cu capul într-o parte, celălalt cu capul în partea cealaltă, ca să nu se izbească între ei, şi-i ducea câte trei-patru deodată. Le punea biberonul în gură şi ei, sărăcuţii, tăceau chitic.

— Ei, şi pe urmă cum a fost?

— Aşa l-a dus şi pe copilul Katerinei. L-a ţinut întâi vreo două săptămâni la ea. Acolo încă începuse mititelul să tânjească.

— Era un copil frumos? întrebă Nehliudov.

— Ce copil, mai frumos copil nici nu se poate visa. Semăna ca două picături de apă cu Luminăţia ta, adăugă bătrâna, făcându-i cu ochiul.

— Şi de ce s-a îmbolnăvit? Poate nu l-au hrănit cum trebuie?!

— Păi, ce hrană a avut el? Numai aşa, de ochii lumii, că la un copil străin, ce vrei. Numai cât să-l ducă acolo viu. Ne-a spus că, îndată ce a ajuns la Moscova, s-a şi stins, mititelul. Ne-a adus şi un certificat, cum scrie la carte. Deşteaptă femeie era.

Atâta izbuti să afle Nehliudov despre copilul lui.

VI.

Izbindu-se din nou de pragurile uşilor, Nehliudov trecu din odaie în tindă, din tindă în curte şi ieşi în uliţă, unde îl aşteptau băiatul în alb şi cel în roz. Se mai alăturară câţiva copii la grupul lor. În uliţă mai erau şi câteva femei cu prunci la sân – printre ele şi femeia aceea slabă cu pruncul palid în braţe, care purta pe cap o scufiţă făcută din petice. Pe feţişoara lui zbârcită ca de bătrân stăruia mereu acelaşi zâmbet ciudat, iar degeţelele lui strâmbe se mişcau neîncetat. Nehliudov îşi dădu seama că zâmbetul acesta era al suferinţei. Întrebă cine este femeia.

— E chiar Anisia, de care ţi-am vorbit, spuse băiatul mai măricel.

Nehliudov se întoarse către Anisia şi o întrebă:

— Cum o duci? Din ce trăieşti?

— Cum o duc? Cu cerşitul, răspunse Anisia şi izbucni în plâns.

Copilaşul cu faţă de bătrân zâmbi cu tot obrazul, îndoindu-şi picioruşele subţiri ca nişte viermi.

Nehliudov scoase din buzunar portofelul şi-i întinse femeii zece ruble. Dar nu apuca să facă doi paşi că se apropie o altă femeie cu un copil în braţe, apoi o bătrână, apoi încă una tânără. Toate îi vorbeau despre sărăcia lor şi-l rugau să le ajute. Nehliudov împărţi cele şaizeci de ruble pe care le avea asupra lui şi, copleşit de tristeţe, se înapoie acasă, adică la locuinţa administratorului. Acesta îl întâmpină, zâmbind, pe Nehliudov şi-l anunţă că ţăranii se vor aduna în seara aceea la conac. Nehliudov îi mulţumi şi, fără să intre în casă, se duse să se plimbe prin livadă, de-a lungul cărăruilor năpădite de buruieni şi presărate cu petale albe de flori de măr, gândindu-se la tot ceea ce văzuse în sat.

La început era linişte, după un timp oarecare însă Nehliudov auzi răzbătând dinspre locuinţa administratorului două glasuri mânioase de femeie, care se întrerupeau unul pe altul, şi numai din când în când glasul calm al administratorului celui zâmbăreţ. Nehliudov ascultă mai cu luare-aminte.

— Nu mai am putere! Şi crucea de la gât vrei să mi-o iei? spunea un glas mânios de femeie.

— Abia a intrat o clipă, spunea celălalt glas de femeie, dă-mi-o înapoi, îţi spun. Chinui de pomană şi vita, şi-mi laşi copiii fără lapte.

— Atunci plăteşte sau munceşte pentru banii ăştia, se auzi glasul liniştit al administratorului.

Nehliudov ieşi din livadă şi se apropie de uşa casei, lângă care stăteau două femei cu părul ciufulit. Una dintre ele era însărcinată, aproape să nască. Pe treptele de la intrare stătea administratorul cu mâinile în buzunarele halatului său de doc. Văzându-l pe boier, femeile tăcură din gură şi începură să-şi potrivească basmalele pe cap, iar

administratorul îşi scoase mâinile din buzunar şi începu să zâmbească.

După spusele administratorului, ţăranii îşi lăsau dinadins vitele, viţeii şi chiar vacile, să intre pe păşunea boierească. Astăzi două vaci, aparţinând acestor femei, fuseseră prinse pe izlaz şi mânate la curtea boierească. Administratorul le cerea femeilor câte treizeci de copeici de vaca ori câte două zile de lucru. Femeile însă susţineau, în primul rând, că vacile abia dac-au intrat pe izlazul boieresc, iar în al doilea rând, că nu au bani şi, chiar dacă ar urma să muncească ele pentru banii ăştia mai târziu, cereau să li se dea înapoi vacile, care stăteau de dimineaţă nemâncate şi mugeau jalnic în ţarcul conacului.

— De câte ori v-am rugat omeneşte, spuse zâmbind administratorul şi se uită la Nehliudov, cerând parcă încuviinţarea lui. Când mânaţi vitele acasă la amiază, să aveţi grijă de ele.

— Numai cât am tras o fugă până la copil, şi ele au şi zbughit-o.

— Când eşti cu vitele la păşune, nu mai fugi de lângă ele.

— Da’ pe copil cine să-l hrănească? Vii tu să-i dai ţâţă?

— Înţeleg să fi făcut vreo pagubă, dar aşa, abia de-a apucat să intre pe izlaz, spuse cealaltă.

— Ne-au stricat toate fâneţele, spuse administratorul către Nehliudov. Dacă nu le ţin din scurt, rămânem fără fân.

— Vorbeşti cu păcat, striga femeia cea însărcinată. Pe ale mele le-ai prins pentru întâia oară!

— O dată ce le-am prins, plăteşte ori munceşte pentru banii cuveniţi.

— Bine, bine, ţi-oi munci, da’ fă bine şi dă drumul vacii, n-o mai chinui de pomană, că-i flămândă, striga mânioasă femeia. Şi aşa muncesc zi şi noapte. Soacra mi-i bolnavă. Bărbatu-meu bea, şi tot greul îi pe capul meu, abia de mă mai ţin puterile. Sta-ţi-ar în gât munca mea!

Nehliudov îl rugă pe administrator să dea drumul vacilor, iar el se duse mai departe în livadă să se gândească la ale

lui. De fapt, nu mai avea nevoie să se gândească – totul era acum atât de limpede pentru el, încât se mira grozav cum nu-şi dădeau seama oamenii şi cum i-a trebuit şi lui atâta timp să vadă ceea ce era atât de evident.

„Poporul merge spre pieire şi s-a obişnuit cu starea asta: mortalitate mare printre copii, femeile surmenate de muncă, hrană insuficientă, mai ales pentru bătrâni. Şi aşa, încet-încet, oamenii au ajuns în starea în care nu mai văd grozăvia situaţiei lor şi nu se plâng de ea. De aceea şi noi considerăm ca o asemenea situaţie e fireasca şi că aşa şi trebuie să fie.” Acum îi era limpede ca lumina zilei că principala cauză a mizeriei poporului, lucru pe care ţăranii îl ştiu şi de care s-au plâns întotdeauna, este că pământul, singurul care-i poate hrăni, le-a fost luat de moşieri. Tot atât de evident era că bătrânii şi copii mureau pentru că nu aveau lapte şi nu aveau lapte pentru că nu a-veau pământ unde să pască vitele, pământ care să le dea grâne şi fân. Era cât se poate de limpede că toată mizeria poporului, sau cel puţin cauza principală a mizeriei lui, consta în faptul că pământul care-l hrănea nu era în mâinile lui, ci în mâinile unor oameni care, folosindu-se de dreptul lor de proprietate asupra pământului, trăiau din munca poporului. Iar pământul, atât de necesar oamenilor, încât mureau dacă erau lipsiţi de el, îl lucra tot poporul, poporul acesta adus la sapă de lemn, pentru că grânele rodite de pământ să se vândă peste graniţă, iar moşierii să-şi poată cumpăra pălării, bastoane, trăsuri, statuete de bronz ete. Lucrul acesta era tot atât de limpede acum pentru Nehliudov ca şi, de pildă, faptul că nişte cai, ţinuţi într-un ceair unde au mâncat şi ultimul firicel de iarbă, au să slăbească şi au să moară de foame, dacă nu sunt lăsaţi pe o întindere mai mare de pământ, pe care să-şi găsească hrana… Era un lucru îngrozitor care nu mai trebuia să dăinuiască. Trebuia găsit un mijloc pentru ca asemenea lucruri să nu se mai întâmple, sau, cel puţin, pentru ca el, Nehliudov, să nu mai ia parte la ele. „Şi am să găsesc neapărat acest mijloc, se

gândea el, umblând încolo şi încoace pe o alee de mesteceni. În cercurile ştiinţifice, în instituţiile de stat şi în ziare vorbim despre cauzele mizeriei poporului şi despre mijloacele de a o înlătura; numai despre un singur mijloc nu vorbim, care ar putea într-adevăr să îmbunătăţească starea poporului, şi anume: a-i da înapoi pământul de care are atâta nevoie. Îşi aduse deodată aminte de principiile fundamentale ale lui Henry George şi de cât de mult îl pasionaseră pe vremuri, şi-l cuprinse mirarea cum de a putut să le uite. „Pământul nu poate fi proprietatea privată a cuiva: nu poate fi vândut, nici cumpărat, cum nu poate fi apa, aerul sau razele de soare. Toţi oamenii au aceleaşi drepturi asupra pământului şi asupra tuturor foloaselor pe care le dă.” Acum înţelegea el de ce îi era ruşine să-şi aducă aminte de contractul încheiat la Kuzminskoie. Se amăgise pe el însuşi. Ştiind că nici un om nu are dreptul să stăpânească pământul, îşi făcuse totuşi lui personal această favoare şi le dăruise ţăranilor o parte din ceea ce stăpânea, ştiind în fundul sufletului său că nu avea nici un drept asupra acestui avut. Dar aici nu va mai repeta acest lucru şi va schimba şi ceea ce a făcut la Kuzminskoie. Îşi alcătui în minte un plan de a da pământul ţăranilor în schimbul unui venit anual, iar acest venit să-l socotească proprietatea ţăranilor, din care să-şi plătească birurile şi să-şi împlinească nevoile lor obşteşti. Acesta nu era încă un single-tax[51] , dar era forma cea mai apropiată care se putea găsi în împrejurările de faţă. Principalul era că el nu se mai folosea de dreptul de proprietate asupra pământului.

Când se întoarse în casă, administratorul, zâmbind mai vesel ca oricând, îl pofti la masă, exprimându-şi temerea că mâncarea pregătită de nevastă-sa, cu ajutorul ţărăncuţei cu cercei, să nu se fi trecut cu fiertul şi coptul şi să-şi fi pierdut din savoare.

Masă era pusă. Pe o faţă de pânză groasă, peste care era aşternut un ştergar brodat ce ţinea locul şerveţelelor elegante, fumega într-un castron de vieux-saxe[52] , cu o

toartă ştirbită, o supă de cartofi, pregătită din cocoşul acela pe care-l întâlnise în drum şi care-şi întindea pe rând picioarele negre, dar care acum era tăiat şi împărţit în bucăţi, acoperite pe alocuri cu tuleie. După supă se servi o friptură din acelaşi cocoş cu tuleie, apoi colţunaşi cu brânză de vaci, cu mult unt şi zahăr. Cu toate că mâncarea nu era deloc gustoasă, Nehliudov mâncă, fără să-şi dea seama ce înghite: capul îi era plin de gândurile care izbutiseră să-i risipească tristeţea cu care venise din sat.

Nevasta administratorului îşi scotea mereu capul pe uşă, în timp ce ţărăncuţa speriată servea masa, iar administratorul, mândru de arta culinară a soţiei sale, zâmbea, din ce în ce mai fericit.

După masă, Nehliudov îl convinse cu mare greutate pe administrator să se aşeze lângă el şi să-l asculte – simţea nevoia în primul rând să-şi verifice părerea, şi în al doilea rând să împărtăşească altcuiva gândul care îl preocupa atât. Îi explică proiectul său de a da pământul ţăranilor, cerându-i să-şi spună şi el părerea. Administratorul zâmbea, lăsând să se înţeleagă că el însuşi se gândise de mult la aşa ceva şi era bucuros să audă acelaşi lucru acum din gura lui Nehliudov. În realitate însă, nu înţelegea nimic din ceea ce i se spunea, nu atât pentru că Nehliudov nu s-ar fi exprimat destul de clar, cât pentru că din vorbele lui reieşea că ar vrea să se lipsească de profiturile lui personale în folosul altora. În mintea administratorului însă era atât de înrădăcinată credinţa că fiecare om se îngrijeşte numai şi numai de profiturile proprii, în dauna altora, încât îşi zicea ca desigur îi scapă ceva din explicaţiile lui Nehliudov, când spune că tot venitul pământului va trebui să intre în fondul obştesc al ţăranilor.

— Am înţeles. Vasăzică veţi primi dobândă de la acest capital? zise el, luminându-se la faţă.

— Da’ de unde. Dumneata nu înţelegi că pământul nu poate fi stăpânit de persoane particulare?

— Asta-i adevărat!

— Şi, de aceea, tot ce produce pământul aparţine tuturor.

— Cu alte cuvinte, n-o să mai aveţi nici un fel de venit? întrebă administratorul, încetând de a mai zâmbi.

— Da, renunţ la el.

Administratorul oftă din greu, apoi începu să zâmbească din nou. De data aceasta înţelesese. Înţelesese că Nehliudov nu este în toate minţile şi începu îndată să caute în proiectul lui Nehliudov, care renunţa la pământ, o cale de a trage un folos personal. Căuta cu orice preţ să interpreteze proiectul în aşa fel, încât să se aleagă el cu vreun câştig.

Când înţelese însă că nici asta nu era cu putinţă, se întristă şi încetă de a se mai interesa de proiect; continuă să zâmbească numai pentru a-i face plăcere stăpânului. Văzând că administratorul nu-l înţelege, Nehliudov renunţă să mai discute cu el; se aşeză la masa scrijelită cu cuţitul şi pătată cu cerneală şi începu să-şi aştearnă proiectul pe hârtie.

Soarele coborâse după teii abia înfrunziţi şi ţânţarii intrau în roiuri în odaie şi-l pişcau pe Nehliudov. Tocmai îşi isprăvise de scris proiectul, când auzi mugetul cirezii de vite, scârţâitul portiţelor ce se deschideau în ogrăzile din sat şi glasurile mujicilor care începuseră să se adune după porunca lui. Nehliudov îi spuse administratorului să nu-i cheme pe mujici în birou, fiindcă avea de gând să se ducă el acolo unde se adună ei. Apoi îşi bău la repezeală paharul de ceai care i se adusese şi porni spre sat.

VII.

Curtea primarului răsuna de glasurile mulţimii. De cum se apropie Nehliudov, ţăranii tăcură şi se descoperiră unul după altul, întocmai ca la Kuzminskoie. Ţăranii de aici arătau mult mai şterşi decât cei de acolo. Fetele şi femeile purtau în urechi cercei din păr de veveriţă, iar bărbaţii erau aproape toţi în opinci şi în cămăşi şi suma-ne ţesute în casă. Unii erau desculţi şi numai în cămaşă, aşa cum veniseră de la muncă.

Nehliudov îşi luă inima în dinţi şi îşi începu cuvântarea spunându-le ţăranilor că are de gând să le dea lor pământul pentru totdeauna. Mujicii tăceau şi pe feţele lor nu se vedea nici o schimbare.

— Deoarece eu socotesc, spunea Nehliudov, roşind, că cel care nu lucrează pământul nu are dreptul să-l stăpânească şi că fiecare om are acelaşi drept de a se folosi de pământ.

— Adevărat, aşa e, se auziră glasurile mujicilor. Nehliudov le spuse mai departe că venitul pe care-l aduce pământul se cuvine a fi împărţit între toţi şi de aceea el le propune să ia ei pământul şi să plătească pentru el cât vor găsi ei de cuviinţă, bani care vor intra în fondul obştesc şi de care se vor folosi tot ei. Se auziră în continuare vorbe de aprobare, dar feţele grave ale ţăranilor se făceau tot mai grave, iar ochii care înainte îl priveau pe boier drept în faţă se lăsară în jos, nevrând parca să-l ruşineze pentru faptul că şmecheria lui a fost pricepută de toţi şi că nu va izbuti să păcălească pe niciunul dintre ei.

Nehliudov vorbea destul de limpede şi ţăranii erau oameni cu mintea ageră, totuşi nu-l înţelegeau pe Nehliudov şi nu puteau să-l înţeleagă din aceeaşi pricină din care nu-l înţelesese multă vreme nici administratorul. Şi ei erau convinşi că fiecare om se îngrijeşte numai de propriul său folos. Iar din experienţa câtorva generaţii ştiau că moşierul îşi urmăreşte întotdeauna interesele în dauna ţăranilor. Şi de aceea, dacă moşierul îi cheamă şi le propune ceva nou, asta nu poate fi decât ca să-i înşele cu şi mai mare vicleşug.

— Ei, atunci spuneţi cu cât vreţi să plătiţi pământul? întrebă Nehliudov.

— Ce să spunem? N-avem ce să spunem. Pământul e al boierului, boierul trebuie să hotărască, răspunseră câteva glasuri din mulţime.

— Nu-i deloc aşa, pentru că tot voi o să vă folosiţi de aceşti bani pentru nevoile voastre, ale obştii.

— Noi nu ştim să spunem. Obştea-i una şi asta-i alta.

— Trebuie să înţelegeţi, spuse zâmbind administratorul în dorinţa de a lămuri lucrurile, că prinţul vă dă pământul pe bani, iar banii vi-i dă tot vouă pentru fondul obştii.

— Noi înţelegem foarte bine, zise un ţăran ştirb şi posac, fără să-şi ridice ochii. Cum ar fi la bancă, numai că noi trebuie să plătim la soroc. Noi nu vrem treaba asta, pentru ca şi aşa ne e destul de greu şi asta ar însemna să ne ducem cu totul de râpă.

— N-are rost treaba asta. Mai bine să rămână că înainte, se auziră glasuri nemulţumite, mânioase chiar.

Cu şi mai multă îndârjire se împotriviră când Nehliudov le spuse că va întocmi un contract în lege, pe care îl vor iscăli şi el, şi ei.

— De ce să iscălim? Aşa cum am muncit până acum, o să muncim şi de acum înainte. Ce-s toate astea? Noi suntem oameni fără carte.

— Nu putem să primim, pentru că nu suntem deprinşi cu aşa ceva. Mai bine să rămână cum a fost până acum. Numai cu sămânţa dacă s-ar putea să schimbăm învoiala, se auziră câteva glasuri.

Până acum învoiala prevedea că la pământul luat în arenda, pentru care ţăranul plătea boierului cu jumătate din recolta, sămânţa trebuie s-o dea ţăranul, iar ei cereau ca sămânţa s-o dea boierul.

— Aşadar, nu vreţi să primiţi pământul? îl întrebă Nehliudov pe un ţăran în puterea vârstei, cu o faţă lucioasă, desculţ, îmbrăcat într-un suman zdrenţuit şi care îşi ţinea căciula ponosită în mâna stângă îndoită din cot, aşa cum îşi ţin soldaţii şepcile când şi le scot la comandă.

— Aşa-i, să trăiţi, răspunse ţăranul, care pesemne nu scăpase încă de sub puterea hipnotică a milităriei.

— Vasăzică, aveţi destul pământ? spuse Nehliudov,

— Ba deloc, răspunse fostul soldat cu un zâmbet de comandă, ţinându-şi cu grijă căciula ponosită, gata parcă s-o ofere oricui ar fi vrut s-o ia.

— Totuşi, gândiţi-vă bine la ceea ce v-am spus, zise cu mirare Nehliudov şi le repetă propunerea sa.

— N-avem la ce să ne gândim; rămâne aşa cum am spus, răspunse mânios ţăranul cel bătrân, ştirb şi posac.

— Mai stau şi mâine aici, aşa că, dacă vă răzgândiţi, trimiteţi să mă înştiinţeze.

Mujicii nu răspunseră nimic.

— Dacă-mi îngăduiţi, o să vă spun, prinţe, zise administratorul, după ce se întoarseră acasă, că n-o să puteţi să vă înţelegeţi cu ei; sunt oameni încăpăţânaţi. Când se adună toţi la un loc, nu e chip să lupţi cu îndărătnicia lor. Astă pentru că se tem de toate. Şi totuşi, printre mujicii ăştia, cel cărunt, sau cel oacheş, de pildă, care n-au vrut să se învoiască, sunt mujici deştepţi. Când vin la birou, îi poftesc uneori să stea jos şi să bea un ceai, zise, zâmbind, administratorul, şi, când încep să vorbesc cu ei, îmi dau seamă că-s deştepţi foc, minte de ministru, nu altceva, aşa ţi le judeca şi ţi le chibzuiesc pe toate. La adunare însă parcă-s alţi oameni; când le intră ceva în cap, nu e chip să le mai scoţi…

— Nu s-ar putea să-i chemăm aici pe câţiva dintre ei, pe cei mai deştepţi? întrebă Nehliudov. Aş sta şi le-aş explica mai pe îndelete.

— Asta se poate, spuse administratorul, zâmbind.

— Atunci, foarte bine, te rog să-i chemi mâine.

— Se poate, am să-i adun mâine aici, răspunse administratorul, zâmbind şi mai vesel.

— Ia te uită, ce isteţ! zise un mujic negricios, cu barba zbârlită, nepieptănată de cine ştie când, legănându-se pe o iapă bine hrănită, către un alt mujic, slab, bătrân, îmbrăcat cu un caftan zdrenţuit, care călărea alături de el, zăngănind din opritoarele de fier ale calului.

Se duceau să-şi pască noaptea caii pe drumul cel mare şi, în taină, în pădurea boierească.

— Cică vă dau pământul pe degeaba, numai să iscăliţi. Pe câţi dintre ai noştri nu i-au tras ei aşa pe sfoară! Nu, frate,

nu-ţi merge, astăzi nici noi nu mai suntem aşa de proşti, adăugă el şi începu să strige mânzul care rămăsese în urmă. Mânzule, mânzule! strigă el, oprind calul şi uitându-se înapoi. Mânzul însă o luase razna peste luncă.

— Ia te uită, afurisitul, s-a învăţat în lunca boierească, spuse mujicul cel negricios, cu barba zbârlită, auzind foşnetul măcrişului sub copitele mânzului care alerga şi necheza pe pajiştea plină de rouă şi mirosind a baltă.

— Mare a mai crescut iarba în luncă, ar trebui să trimitem muierile într-o zi de sărbătoare să plivească buruienile pe luncile luate cu arendă, că altfel se duc dracului coasele, spuse mujicul cel slab, îmbrăcat în caftanul zdrenţuit.

— Iscăleşte, cică, urmă mujicul cel zbârlit, tot cu gândul la spusele boierului. Atâta îţi trebuie să iscăleşti, că pe urmă te-nghite el de viu.

— D-apăi, răspunse bătrânul.

Cu această se curmă vorba lor şi nu se mai auzi decât tropotul copitelor pe drumul pietros.

VIII.

Când se întoarse în casă, Nehliudov găsi în birou patul pregătit – o saltea de puf, două perne şi o plapumă de mătase roşie-bordo, frumos tighelită şi groasă de nu se îndoia, pesemne din zestrea nevestei administratorului. Această îi oferi lui Nehliudov să mănânce ceea ce mai rămăsese de la prânz, dar, cum el refuză, administratorul îşi mai ceru o dată iertare pentru mâncarea şi găzduirea modeste şi plecă, lăsându-l singur.

Refuzul ţăranilor nu-l tulbură deloc pe Nehliudov. Deşi la Kuzminskoie propunerea lui fusese primită şi oamenii chiar îi mulţumiseră, pe când aici îi arătaseră neîncredere şi chiar duşmănie, el se simţea liniştit şi mulţumit. În birou nu era prea curat şi aerul era înăbuşitor. Nehliudov ieşi în curte cu gândul să meargă în grădină, dar îşi aminti deodată de noaptea aceea de odinioară cu fereastra luminată de la odaia servitorilor, cu intrarea din dos şi simţi că i-ar fi neplăcut să treacă prin acele locuri pângărite de

amintiri pline de păcate. Se aşează din nou pe trepte şi, respirând adânc aerul cald şi aromit de frunza crudă de mesteacăn, privi multă vreme grădina întunecată, ascultând moara, privighetorile şi încă o pasăre neştiută care ciripea într-o tufă de lângă cerdac. La fereastra administratorului se stinse lumina; dinspre răsărit, de după şopron, se ridica luna; scăpărări de fulgere tot mai dese luminau casa dărăpănata şi grădina înfloritä şi năpădită de verdeaţă; apoi, în depărtare, se auzi tunetul, şi o treime din cer fu acoperită de un nor negru. Privighetorile şi păsările tăcură. Prin vuietul apei de la moară se auzea gâgâitul unor gâşte, iar apoi din sat şi în curtea administratorului răsunară trâmbiţele cocoşilor, care în nopţile calde din preajma furtunilor cântă cu mult înaintea zorilor. O zicătoare spune că e semn de noapte veselă când cântă cocoşii mai devreme. Pentru Nehliudov această noapte era mai mult decât veselă, era o noapte fericită, plină de bucurie. În mintea lui se trezi amintirea acelei veri fericite, pe care o petrecuse aici, când era foarte tânăr şi cu sufletul curat, şi se simţi şi acum aşa cum fusese atunci, ba mai mult chiar, ca în clipele cele mai bune ale vieţii sale. Nu numai că-şi amintea de acele vremuri, dar se simţea ca atunci, ca la vârsta de paisprezece ani, când se ruga lui Dumnezeu să-i arate adevărul sau când, copil fiind, plângea pe genunchii mamei sale pentru că trebuia să se despartă de ea şi-i făgăduia să fie întotdeauna bun şi să n-o supere niciodată; se simţea aşa cum fusese atunci când el şi Nikolenka Irteniev se legaseră să se ajute întotdeauna unul pe altul, să duca o viaţă cinstită şi să încerce să-i facă pe toţi oamenii fericiţi.

Îşi aduse aminte cum îl încercase ispita la Kuzminskoie, cum îi păruse rău de casă, de pădure, de gospodărie şi de pământ. Îşi puse şi acum întrebarea dacă îi pare rău sau nu. Şi i se păru ciudat gândul că ar putea să-i pară rău. Îşi aminti de tot ce văzuse în cursul zilei, de femeia cea cu copii, al cărei bărbat fusese aruncat în temniţă pentru că

tăiase nişte copaci în pădurea boierească, îşi aminti de oribila Matriona, care socotea, sau cel puţin spunea, că femeile de seama lor trebuie să se supună, să primescă să fie ibovnice ale boierilor; îşi aminti de spusele ei despre copii, de trimiterea acestor copii la orfelinat şi de pruncul nenorocit, cu faţă zbârcită de bătrân, care zâmbea mereu, deşi era gata să moară de inaniţie; îşi aminti de femeia aceea slabă, însărcinată, care trebuia să muncească pentru boier din pricină că, istovită de oboseală, nu-şi păzise destul de bine vaca flămândă şi această scăpase în lunca boierească. Îşi aduse aminte şi de închisoare, de capetele rase ale puşcăriaşilor, de celule, de mirosul dezgustător de acolo, de lanţurile de la picioarele deţinuţilor şi, pe lângă asta, de luxul nemăsurat al vieţii sale de boier, de viaţa celorlalţi boieri din capitală. Totul era acum pentru el cât se poate de limpede.

Luna strălucitoare, aproape plină, se ridica deasupra şopronului, şi umbre negre se întinseră peste curte. Tabla de pe acoperişul casei gata să se năruie, sclipi în bătaia lunii.

Privighetoarea, tăcută până atunci, începu să cânte iar, nevrând parca să lase să se piardă în zadar lumina această frumoasă.

Nehliudov îşi aminti cum la Kuzminskoie cugetase asupra vieţii lui, căutând să înţeleagă ce şi cum trebuie să facă; şi cum se încurcase în hăţişul încâlcit al acestor probleme, una mai grea decât alta, neizbutind să le dea de capăt. Îşi puse şi acum aceleaşi întrebări şi se mi-ra el însuşi cât de simple i se păreau răspunsurile. Era simplu, pentru că acum nu se mai gândea la ceea ce se va întâmpla cu el – aproape că nici nu-l mai interesa lucrul acesta; nu se mai gândea decât la ceea ce trebuia să facă. Şi, ciudat lucru, cu cât îi venea mai greu să hotărască ce trebuie să facă pentru el personal, cu atât ştia mai bine ce trebuie să facă pentru alţii. Nu se mai îndoia acum că trebuie să dea pământul ţăranilor, că nu e bine să-l stăpânească mai departe. Nu se

mai îndoia că nu trebuie s-o lase pe Katiuşa, ci trebuie s-o ajute şi să fie gata să facă orice, ca să-şi răscumpere vina faţă de ea. Nu se mai îndoia că trebuie să studieze, să cerceteze, să descurce şi să înţeleagă toate chestiunile de la tribunal în legătură cu judecata şi pedeapsa, pe care el simţea că le vede altfel decât le văd ceilalţi. Ce va ieşi din toate acestea, el nu ştia. Ştia însă sigur că trebuie neapărat să facă astfel. Şi această credinţă neclintită îl umplea de fericire.

Norul cel negru cuprindea acum tot cerul; fulgerele luminau tot mai puternic grădina şi casa dărăpănată, cu scările putrezite; tunetul bubui chiar deasupra capului său. Toate păsările tăcură, în schimb începură a foşni frunzele şi vântul năvăli până la scara pe care şedea Nehliudov, fluturându-i părul. Căzu o picătură de ploaie, îi urmară altele, lovind foile de brusture şi acoperişul de tablă; văzduhul se lumină dintr-o dată, ca şi cum ar fi luat foc, apoi totul se linişti, pentru ca, în aceeaşi clipă, să se audă un trosnet grozav pe bolta tăriei, urmat de bubuituri prelungi. Nehliudov intră în casă.

„Da, da, se gândea el, tot ce se întâmpla în viaţă, sensul acestei vieţi este de neînţeles pentru mine şi aşa va şi rămâne: de ce au existat mătuşile mele, de ce Nikolenka Irteniev a murit, iar eu trăiesc? De ce am cunoscut-o pe Katiuşa? De ce a fost toată nebunia mea de până acum? De ce a fost războiul trecut? Ce rost a avut toată viaţa mea desfrânată din urmă? Să înţeleg toate acestea, să înţeleg lucrarea Domnului nu e în puterea mea. Dar să împlinesc voia Lui, pe care o port în conştiinţă, aceasta este în puterea mea, o ştiu prea bine, şi, când o împlinesc, sunt pe deplin liniştit.”

Între timp, începuse să toarne cu găleata; apa se scurgea de pe acoperiş şi cădea şiroind în butoaie; fulgerele luminau tot mai rar curtea şi casa. Nehliudov se întoarse în odaie, se dezbrăca şi se întinse în pat, cu o oarecare teamă

de ploşniţe, bănuindu-le prezente după aspectul tapetului rupt şi murdar de pe pereţi.

„Da, să te simţi nu stăpân, ci servitor”, se gândea Nehliudov şi acest gând îl umplea de bucurie.

Teama lui fusese îndreptăţită. Abia stinse lumina, că începu să simtă nenumărate pişcături.

„Să dau pământul. Să plec în Siberia: purici, ploşniţe, murdărie! Ş-apoi? Fie! Dacă trebuie, am să le îndur pe toate.” Dar cu toată bună-voinţa lui, nu putu să le mai rabde şi se aşează lângă fereastra deschisă, uitându-se la norul care se îndepărta şi la luna care se arătă iarăşi pe cer.

IX.

A doua zi, Nehliudov se sculă târziu, căci adormise abia către ziuă.

La amiază, şapte mujici aleşi şi poftiţi de administrator veniră în livadă sub meri, unde acesta înjghebase o masă şi câteva bănci, aşezate pe pari bătuţi în pământ. Multă vreme trebuiră să-i roage pe ţărani să-şi pună căciulile şi să se aşeze pe bănci. Mai ales fostul soldat, încălţat acum în opinci şi cu obiele curate, se încăpăţâna să stea în picioare, ţeapăn ca la o înmormântare, cu căciula lui ponosită în mână. Numai când unul dintre ei, un ţăran bătrân, cu o înfăţişare venerabilă, cu o barbă albă inelată ca a lui Moise sculptat de Michelangelo, şi cu părul alb, des şi cârlionţat în jurul frunţii arse de soare, îşi puse căciula lui mare pe cap şi, încrucişându-şi poalele sumanului ţesut în casă, se aşează pe bancă, ceilalţi se aşezară şi ei.

După ce luară loc cu toţii, Nehliudov se aşează în faţa lor, rezemându-se cu coatele de masă, peste hârtia cu ciorna proiectului, şi începu să explice rostul lui.

De data aceasta, Nehliudov nu se mai simţea deloc stânjenit, fie pentru că erau ţărani mai puţini, fie pentru că nu se mai gândea la el însuşi, ci numai la proiectul său. Fără să vrea, vorbea mai ales către moşneagul cel spătos cu barba albă inelată, aşteptând de la el o încuviinţare sau împotrivire. Nehliudov se înşelase însă asupra lui.

Moşneagul cel venerabil, deşi clătina încuviinţând din capul său frumos de patriarh sau îl scutura uneori, încruntându-se, când ceilalţi mârâiau nemulţumiţi, înţelegea foarte greu ceea ce spunea Nehliudov şi asta abia după ce-i repetau ceilalţi ţărani cele spuse de prinţ, mai pe limba lor. Mai curând îl înţelegea un moşneguţ, care şedea alături de bătrânul cu înfăţişarea de patriarh, un ţăran aproape spân, chior, îmbrăcat într-o podiovca de nanchin peticită şi nişte cizme scâlciate. Nehliudov află mai târziu că moşneguţul era sobar. Omul acesta îşi mişca cu repeziciune sprâncenele în sforţarea de a fi atent şi îndată repetă cu vorbele lui cele spuse de Nehliudov. Tot atât de uşor îl înţelegea şi un bătrân bine clădit, scund şi îndesat, cu barba albă şi cu ochii sticlind de inteligenţă, care, în timp ce vorbea Nehliudov, nu scăpa nici un prilej de a strecura câte o observaţie ironică sau glumeaţă, vrând să-şi arate isteţimea. Fostul soldat era destul de deştept şi el şi l-ar fi putut înţelege pe Nehliudov, dacă n-ar fi fost îndobitocit de militărie şi s-ar fi putut dezbăra de tipicul soldăţesc de a vorbi, care îl încurca vădit. Cu mai multă seriozitate decât toţi ceilalţi privea chestiunea un ţăran înalt, cu nasul lung şi cu o barbă mică, îmbrăcat curat cu haine ţesute în casă, încălţat cu opinci noi, şi care vorbea cu un glas gros. Omul acesta înţelegea tot şi vorbea numai când era nevoie. Ceilalţi doi bătrâni, cel ştirb, care fusese la adunare şi care respinsese cu hotărâre toate propunerile lui Nehliudov, şi un altul, şchiop, înalt, cu părul cărunt şi cu o faţă blajină, cu opinci în picioarele slabe, învelite cu obiele albe, tăceau aproape tot timpul, cu toate că ascultau cu multă atenţie.

Mai înainte de toate, Nehliudov le vorbi despre vederile lui cu privire la proprietatea asupra pământului.

— După părerea mea, zise el, pământul nu se poate nici vinde, nici cumpăra, pentru că, o dată ce poate fi vândut, cei care au bani îl pot cumpăra tot şi atunci vor lua de la cei ce nu au pământ câţi bani poftesc, în schimbul dreptului de a se folosi de acest pământ. Vor putea lua bani şi pentru

dreptul de a umbla pe acel pământ, adăugă el, folosind argumentul lui Spencer.

— Îţi leagă aripile şi apoi te trimite să zbori, spuse bătrânul cu barba albă şi cu ochi zâmbitori.

— Aşa e, zise cu glas gros ţăranul cu nasul lung.

— Întocmai, spuse fostul soldat.

— E destul să smulgă muierea o mână de iarbă pentru vaca şi, daca o prinde, ţi-a şi băgat-o în temniţă, spuse ţăranul cel blajin şi şchiop.

— La cinci verste de sat e pământ, dar nu-i chip să-l poţi lua în arendă. Au urcat preţul că nu te poţi apropia de el, adăugă ţăranul cel ştirb şi posomorât. Fac din noi ce vor, e mai rău ca pe vremea şerbiei.

— Şi eu gândesc la fel cu voi, zise Nehliudov, socotesc că a stăpâni pământul este un păcat, şi de aceea vreau să vi-l dau vouă.

— Da, ar fi un lucru bun, spuse bătrânul cu barba inelară ca a lui Moise, înţelegând pesemne că Nehliudov vrea să-l dea în arendă.

— De aceea am venit: nu vreau să mai stăpânesc pământul, numai că trebuie să ne gândim bine cum să rânduim lucrurile.

— Dă-l mujicilor şi pace bună, spuse ţăranul cel ştirb şi posomorât.

Nehliudov se tulbură în prima clipă, simţind în aceste cuvinte îndoiala în privinţa intenţiilor lui. Îşi veni repede în fire şi se folosi de această observaţie, pentru a le expune ceea ce avea de gând să le spună.

— Bucuros l-aş da, dar cui şi în ce fel? Căror mujici? De ce să-l dau obştii voastre şi nu celei din Deminskoie? (Satul vecin, care avea în stăpânire loturi foarte proaste.)

Toţi tăceau şi doar fostul soldat spuse:

— Întocmai.

— Ei, vedeţi, spuse Nehliudov, v-aş ruga acum să-mi spuneţi ce-aţi face dacă ţarul ar spune că pământul trebuie luat de la moşieri şi împărţit ţăranilor?

— Se aude despre aşa ceva? întrebă acelaşi bătrân.

— Nu, ţarul n-a spus nimic de felul ăsta. Eu vorbesc de la mine. Ce s-ar întâmpla dacă ţarul ar spune să se ia pământul de la moşieri şi să se împartă ţăranilor – cum aţi face voi treaba asta?

— L-am împărţi tot, pe suflet de om, în părţi egale, cât ţăranului, atât şi boierului, spuse sobarul, ridicându-şi şi coborându-şi cu repeziciune sprâncenele.

— D-apăi cum altfel? De bună seamă l-am împărţi pe suflet de om, întări spusele celuilalt bătrânul cel blajin şi şchiop, cu picioarele înve-lite în obiele albe.

Toţi ceilalţi încuviinţară acest răspuns, socotindu-l foarte potrivit.

— Cum aşa, pe suflet de om? întrebă Nehliudov. Atunci vor căpăta pământ şi oameni de la curtea moşiei.

— Nu, să trăiţi, spuse fostul soldat, căutând să pară isteţ şi vesel.

Ţăranul cel înalt însă, care părea a fi mai chibzuit, era de altă părere.

— Dacă e să împărţim, apoi să-l împărţim tuturor în părţi egale, spuse el cu glasul lui de bas, după un răstimp de gândire.

— Asta nu se poate, spuse Nehliudov, care-şi pregătise din timp răspunsul. Dacă-l împărţim tuturor în părţi egale, apoi toţi aceia care nu lucrează singuri pământul, care nu-l ară, nu-l seamănă – boierii, slugile, bucătarii, funcţionarii, pisarii, toţi orăşenii – au să-şi ia partea lor şi au s-o vândă celor bogaţi, şi iarăşi la aceştia se va aduna pământul. Iar cei care vor rămâne cu partea lor or să se înmulţească şi copiii lor iar n-au să aibă destul pământ, şi atunci cine o să le mai dea pământ, dacă acesta va fi gata împărţit? Şi iarăşi bogaţii or să-i aibă în mână pe cei care vor avea nevoie de pământ.

— Întocmai, întări grabnic soldatul.

— Să fie oprită vânzarea pământului, fără decât numai acelora care-l ară singuri, spuse sobarul, întrerupându-l

supărat pe soldat.

La aceasta Nehliudov răspunse că e greu de controlat cine dintre oameni îl ară pentru el şi cine pentru altul.

Atunci ţăranul cel înalt şi chibzuit propuse să se facă o rânduială, ca să se are în tovărăşie.

— Cine-l ară, acela să primească pământ, iar cine nu, acela să nu capete nimic, spuse el cu glas hotărât de bas.

Şi împotriva acestui proiect comunist Nehliudov îşi pregătise din timp argumentele şi le răspunse că pentru aceasta toţi ţăranii ar trebui să aibă pluguri şi cai la fel de buni, aşa încât unii să nu rămână în urma celorlalţi cu lucrul, sau ar trebui ca plugurile şi caii şi treierătoarele, adică toată gospodăria, să fie proprietate comună, lucru pe care nu-l poţi face decât dacă toţi oamenii vor aceasta şi se înţeleg între ei.

— Oamenii noştri n-or să vrea niciodată treaba asta, spuse ţăranul cel încruntat.

— S-ar lua la bătaie, spuse ţăranul cel cu barba albă şi ochi zâmbitori. Muierile şi-ar scoate ochii una alteia.

— Apoi, trebuie să mai ţii seamă şi de calitatea pământului, spuse Nehliudov. De ce unii să capete cernoziom, iar ceilalţi lut şi nisip?

— Ar trebui să fie împărţit pământul în parcele de aceeaşi calitate şi fiecare să capete pământ de acelaşi fel, făcu sobarul.

La aceasta Nehliudov îi răspunse că nu e vorba numai de împărţeală într-o anumită obşte, ci e vorba de împărţirea pământului în general, în toate guberniile. Dacă e vorba să dai pământul ţăranilor pe degeaba, atunci de ce unora să le dai pământ bun, iar altora pământ sărac? Toţi or să vrea să aibă pământ bun.

— Întocmai, spuse soldatul. Ceilalţi tăceau.

— Aşadar, nu e chiar atât de simplu cum pare, spuse Nehliudov. La treaba asta se gândesc şi alţii, afară de noi. Uite, există, de pildă, un american, George îi spune, care să vedeţi ce s-a gândit, şi eu sunt de aceeaşi părere cu el…

— Dumneata eşti stăpânul şi dumneata n-ai decât să-ţi dai pământul, dacă asta e voinţa dumitale. Ce-ţi pasă ce-o să fie după aceea? spuse ţăranul cel încruntat.

Întreruperea aceasta îl cam puse în încurcătură pe Nehliudov, dar spre satisfacţia lui băgă de seamă ca şi ceilalţi erau nemulţumiţi de ea.

— Stai puţin, nene Semion, lasă-l să vorbească mai departe, spuse ţăranul cel chibzuit, cu glasul său impunător de bas.

Această îl îmbărbătă pe Nehliudov şi el începu să le vorbească despre teoria lui Henry George cu privire la birul unic.

— Pământul nu este al nimănui, este al lui Dumnezeu, începu el.

— Asta aşa e. I-adevărat, se auziră câteva glasuri.

— Tot pământul e comun, toţi au acelaşi drept asupra lui. Este însă pământ mai bun şi pământ mai prost. Fiecare râvneşte la cel bun, bineînţeles. Şi atunci ce trebuie să facem că nimeni să nu fie în pagubă? Trebuie ca acela care are pământul bun să plătească celor care n-au pământ atât cât valorează pământul lor, îşi răspundea lui însuşi Nehliudov. Dar pentru că este greu să hotărăşti cine şi cui se cuvine să plătească şi pentru că e nevoie de bani şi pentru nevoile obşteşti ale ţăranului, atunci se poate face aşa, ca acela care are pământ să plătească obştii pentru nevoile obşteşti, ale tuturor ţăranilor, atât cât valorează pământul lui. În felul acesta nimeni n-o să fie păcălit. Vrei să ai pământ – plăteşte pentru pământ bun mai mult, pentru cel prost mai puţin. Iar dacă nu vrei să ai pământ, nu vei plăti nimic, iar birul tău pentru nevoile obşteşti îl vor plăti numai cei care stăpânesc pământul.

— Aşa e foarte drept, spuse sobarul, mişcându-şi sprâncenele. Cine are pământ mai bun să plătească mai mult.

— Mintos a mai fost şi Jorj ăsta, spuse ţăranul cel venerabil, cu păr cârlionţat.

— Numai să fie plata după puterile tale, spuse ţăranul cel înalt cu glas de bas, simţind pesemne cam unde bate Nehliudov.

— Preţul nu trebuie să fie nici prea mare, nici prea mic… Dacă e prea mare, ţăranii nu-l vor putea plăti şi-au să iasă pierderi, iar dacă-i prea mic or să înceapă să cumpere unii de la ceilalţi şi or să facă negoţ cu pământul. Tocmai asta vreau să hotărăsc cu voi.

— Asta e drept. Aşa e cinstit. Asta nu-i rău, răspunseră ţăranii.

— Ce cap la Jorj ăsta! repetă ţăranul cel venerabil, cu părul cârlionţat. Ce i-a dat prin minte!

— Ei, dar dacă, de pildă, aş vrea să iau şi eu ceva pământ? spuse, zâmbind, administratorul.

— Dacă rămâne un lot de prisos, poţi să-l iei şi să-l lucrezi, spuse Nehliudov.

— Ce-ţi trebuie? Dumneata şi aşa eşti sătul, spuse ţăranul cel cu ochi zâmbitori.

Cu aceasta se încheie consfătuirea.

Nehliudov îşi repetă din nou propunerea, fără să le ceară un răspuns imediat, sfătuindu-i să stea de vorbă cu obştea şi abia după aceea să-i dea de ştire ce au hotărât.

Mujicii spuseră că se vor sfătui cu obştea şi-i vor da răspunsul, apoi îşi luară rămas-bun şi, plini de însufleţire, îşi văzură de drum. Multă vreme se mai auzi pe drum vorba lor aprinsă. Şi până seara târziu mai răzbătură dinspre sat, aduse de apele râului, glasurile lor.

A doua zi, mujicii n-au lucrat şi au dezbătut propunerea boierului. Obştea era împărţită în două tabere; una găsea că propunerea boierului era avantajoasă şi fără nici o primejdie, cealaltă vedea în ea o capcană, al cărei scop nu-l putea descoperi, şi tocmai de aceea se temea mai mult de ea. Totuşi, a treia zi, mujicii se învoiră cu condiţiile propuse de Nehliudov şi veniră la el să-i anunţe hotărârea luată de obşte. Hotărârea această fusese influenţată de explicaţia pe care le-o dăduse o bătrânică, primită în sfatul moşnegilor, şi

care le risipise orice bănuială şi orice frică. Ea le spusese că boierul a început să se gândească la ale sufletului şi ca de aceea se poartă aşa, întru mântuirea sa. Explicaţia era întărită şi de marile pomeni pe care le împărţise Nehliudov de când era la Panovo. De fapt, el împărţise aceşti bani pentru că vedea pentru întâia oară de aproape halul de sărăcie în care ajunseseră ţăranii şi viaţa aspră pe care o duceau. Impresionat de această mizerie, cu toate că ştia că ceea ce face nu e un lucru prea chibzuit, nu se putea împiedica să împartă bani, mai ales că primise de curând o sumă mare pentru pădurea de la Kuzminskoie, vândută cu un an în urmă, şi luase aconturi pentru inventar.

De cum aflaseră că boierul împarte bani celor care-i cer, o mulţime de oameni, mai cu seamă femei, de prin toate împrejurimile, începură să vină la el să-i ceară ajutor. Nehliudov nu ştia cum să se descurce cu ei, după ce să se călăuzească, cât şi cui să dea. Simţea că nu putea să nu dea celor care-l rugau şi care erau vădit oameni săraci. Totodată, îşi dădea seama că n-are nici un rost să dea aşa, la întâmplare, oricui i-ar cere. Singurul mijloc de a ieşi din această situaţie era să plece de acolo, lucru pe care se grăbi să-l facă.

În ultima zi de şedere la Panovo, Nehliudov făcu o oarecare rânduială printre lucrurile din casă. Scotocind prin sertarele unui scrin vechi de mahon, pântecos, cu sculpturi şi inele de bronz, cu capete de lei, Nehliudov găsi numeroase scrisori şi printre ele o fotografie care reprezenta un grup: Sofia Ivanovna, Maria Ivanovna, el însuşi ca student şi Katiuşa – neprihănită, proaspătă, frumoasă şi plină de viaţă. Din toate lucrurile din casă Nehliudov nu luă decât scrisorile şi această fotografie. Tot restul lucrurilor cu casă cu tot le vându morarului pe a zecea parte din valoarea lor, la stăruinţa zâmbitorului administrator.

Amintindu-şi de părerea de rău care-l cuprinsese la Kuzminskoie la gândul pierderii bunurilor sale, Nehliudov

era mirat acum că putuse să încerce un asemenea sentiment. Acum se simţea eliberat şi plin de o bucurie anume în faţa noului, asemănătoare cu cea pe care o încearcă, fără doar şi poate, un explorator când descoperă pământuri noi.

X.

La întoarcerea sa, oraşul îl izbi de astă dată într-un chip nou şi ciudat. Sosi seara şi parcurse drumul de la gară spre casă pe străzile luminate de felinare. Casa mirosea încă toată a naftalină şi Agrafena Petrovna şi cu Kornei erau amândoi obosiţi şi în toane rele, ba chiar se certaseră cu prilejul aranjării lucrurilor, care păreau a nu avea alt rost decât acela de a fi scuturate, aerisite şi puse iarăşi la loc. Odaia lui Nehliudov era liberă, fără să fi fost curăţată încă, şi abia de puteai ajunge la ea din pricina cuferelor aşezate în drum. Se vedea limpede că sosirea lui Nehliudov stingherea toată activitatea care se desfăşura în casă în virtutea unei ciudate inerţii. După mizeria de la ţară, ceea ce vedea aici îi părea o curată nebunie, la care luase şi el odată parte, şi-l impresionă atât de neplăcut, încât Nehliudov hotărî să se mute la hotel chiar de a doua zi, lăsând-o pe Agrafena Petrovna să se descurce cum se va pricepe, până la venirea surorii lui, care urma să dispună de toate lucrurile din casă aşa cum ar fi găsit ea de cuviinţă.

A doua zi, Nehliudov ieşi devreme în oraş, intră în cea dintâi casă care închiria camere mobilate şi era mai aproape de închisoare, îşi alese două odăiţe foarte modeste, nu tocmai curate, şi luă măsuri să-i fie aduse unele lucruri de acasă, pe care şi le pregătise în ajun. Apoi se duse la avocat.

Era frig afară. După furtuni şi ploi, veni o vreme rece, aşa cum se întâmplă primăvara. Sufla un vânt atât de tăios, încât Nehliudov rebegise în paltonul lui subţire şi mergea foarte iute ca să se mai încălzească niţel.

Se gândea mereu la oamenii de la ţară: femei, copii, bătrâni, la mizeria şi viaţa grea de acolo, pe care acum le

văzuse pentru întâia oară parcă, la copilaşul acela cu feţişoară de bătrân care zâmbea mereu, mişcându-şi picioruşele din cale-afară de slabe. Fără să vrea, compara toate acestea cu ceea ce vedea în oraş. Trecând pe lângă măcelării, pescării şi prăvălii de îmbrăcăminte, se mira – de parcă vedea pentru prima oară – de marele număr de negustori, îmbuibaţi, curaţi şi graşi, cum nu era nici un om la ţară. Fără îndoială că aceşti oameni erau convinşi că străduinţele lor de a-şi înşela clienţii nepricepuţi la marfa pe care o vindeau nu însemnau trândăvie şi pierdere de vreme, ci o ocupaţie dintre cele mai folositoare. Tot atât de îmbuibaţi erau şi vizitiii cu spinările late, cu bumbi la gaică, portarii cu şepci balonate, precum şi jupânesele cu şorţ şi cu părul drotat, şi mai ales birjarii de pe trăsurile de lux, cu cefele lor rase, stând boiereşte pe capră şi privind cu dispreţ şi neruşinare la trecători. Nehliudov vedea în aceştia pe oamenii de la ţară care, neavând pământ, veniseră la oraş să-şi caute un rost. Unii dintre ei ştiuseră să se adapteze la condiţiile de viaţă de la oraş şi, ajungând la fel ca şi stăpânii lor, se bucurau de situaţia pe care şi-o făcuseră, alţii însă ajunseseră la oraş într-o stare şi mai rea decât cea de la ţară şi erau şi mai nenorociţi ca înainte. Aşa, de pildă, îi părură lui Nehliudov cizmarii pe care îi văzu lucrând la o fereastră de subsol; aşa îi păreau şi spălătoresele slabe, palide, ciufulite, pe care le vedea călcând de zor în faţa ferestrelor deschise ale spălătoriilor, într-o atmosferă încărcată de aburi, şi cei doi vopsitori pe care îi întâlni pe stradă, cu şorţuri, cu ghete scâlciate, încălţate de-a dreptul pe piciorul gol, mânjiţi de vopsea din creştet până la călcâie. Duceau câte o căldare cu vopsea în mâinile lor slabe, vânoase, arse de soare, şi se certau întruna. Aveau feţele obosite şi încruntate. Aşa arătau şi căruţaşii cu obrajii negri, plini de praf, zdruncinaţi pe telegile lor, şi femeile cu câte un copil în braţe, sau bărbaţii zdrenţăroşi şi buhăiţi, care cerşeau la câte un colţ de stradă. Aceleaşi feţe se zăreau şi prin fereastra deschisă a

unei cârciumi pe lângă care trecu Nehliudov. În jurul meselor murdare, încărcate cu sticle, ceainice şi ceşti, printre care umblau, legănându-se, chelnerii cu şorţuri albe, şedeau oameni năduşiţi, cu feţele roşii şi îndobitocite, care vorbeau, strigau sau cântau. Unul dintre ei, cu sprâncenele ridicate şi cu buzele ţuguiate, şedea chiar la fereastră, uitându-se ţintă într-un punct, de parcă ar fi vrut să-şi amintească ceva.

„De ce s-or fi adunat cu toţii aici?” se întreba Nehliudov, trăgând în piept, fără să vrea, praful adus de vântul rece, amestecat cu un miros de vopsea proaspătă preparată cu ulei rânced.

Pe o stradă se întâlni cu un şir de căruţe încărcate cu nişte fiare, care făceau un zgomot atât de asurzitor pe caldarâmul plin de gropi, încât pe Nehliudov începură să-l doară urechile şi capul. Îşi iuţi pasul ca să întreacă şirul de căruţe, când deodată se auzi strigat de cineva. Se opri şi văzu nu departe de el un militar cu mustăţile răsucite şi pomădate, cu faţă strălucitoare şi veselă, care şedea într-o trăsură elegantă şi-i făcea semn cu mâna, zâmbind şi arătându-şi dinţii de o albeaţă izbitoare.

— Nehliudov! Tu eşti?

În prima clipă, Nehliudov se bucură.

— A-a, Schonbock! strigă el bucuros, dar îndată îşi dădu seama că, de fapt, n-avea de ce să se bucure atât.

Era acelaşi Schonbock care venise odinioară la mătuşile lui. Nehliudov nu-l mai văzuse de mult, auzise însă despre el că, deşi părăsise regimentul din pricina datoriilor, rămăsese totuşi în cavalerie şi se învârtea şi acum în cercul oamenilor bogaţi. Înfăţişarea lui veselă şi mulţumită confirma cele auzite de Nehliudov.

— Ce bine îmi pare că am dat de tine! Nu mai e nimeni în oraş. Ei, dar cam ai îmbătrânit, iubite prietene, spuse el, coborând din trăsură şi dezmorţindu-şi mădularele. Te-am recunoscut numai după mers. Ei, ce zici, prânzim

împreună? Unde se mănâncă mai binişor aici pe la voi? întrebă el.

— Nu ştiu daca o să am timp, răspunse Nehliudov, gândindu-se cum să scape de prietenul său fără să-l jignească. De fapt ce vânt te aduce pe aici? îl întrebă.

— Treburile, dragul meu, treburi de curatelă. Căci sunt curator. Administrez bunurile lui Samanov. Ştii, bogătaşul acela. E cam ramolit, dar are cincizeci şi patru de mii de deseatine de pământ, spuse ofiţerul cu deosebită mândrie, de parcă el ar fi câştigat aceste deseatine. Treburile îi erau grozav de încurcate şi mai tot pământul era dat la ţărani, care nu-i plăteau nimic, ba îi mai şi datorau pentru impozite peste optzeci de mii de ruble. Într-un singur an am schimbat totul şi am mărit venitul curatelei cu şaptezeci la sută. Frumos, nu? întrebă el cu mândrie.

Nehliudov îşi aminti că auzise vorbindu-se că acest Schonbock, care-şi mâncase toată averea şi era plin de datorii pe care nu le mai putea plăti, fusese numit, printr-o înaltă protecţie, curatorul averii unui bogătaş bătrân, care îşi risipise cea mai mare parte din avuţie şi din al cărui venit pesemne că trăia astăzi Schonbock.

„Cum să scap de el fără să-l jignesc?” se gândea Nehliudov, privindu-i faţă plină, lucioasă, cu mustăţi pomădate, şi ascultându-l cum vorbea prietenos şi bine dispus despre localurile unde se mănâncă bine şi cum se laudă cu priceperea cu care a rânduit treburile curatelei.

— Ei, ia zi, unde prânzim?

— Eu sunt foarte prins, spuse Nehliudov, uitându-se la ceas.

— Atunci, ştii ce, vrei să vii diseară la curse?

— Nu, nu pot să vin.

— Haide, vino. Eu nu mai am cai, dar joc pe caii lui Grişa. Îl ţii minte? Are un grajd straşnic. Aşa că vino la curse şi după aceea cinăm împreună.

— Nici să cinez nu pot, răspunse Nehliudov, zâmbind.

— Cum aşa? Ce treburi ai? Unde te duci acum? Dacă vrei te conduc eu cu trăsura.

— Mă duc la un avocat, chiar aici după colţ, spuse Nehliudov.

— A, da, am auzit că ai avea nu ştiu ce treburi pe la închisori. Te ocupi de deţinuţi? Am auzit despre asta la familia Korceaghin, spuse Schonbock, râzând. Ei au plecat la ţară. Ia povesteşte-mi şi mie despre ce-i vorba.

— Da, da, e adevărat, spuse Nehliudov, dar nu pot să-ţi povestesc în stradă.

— Bine, bine. Tu ai fost întotdeauna un original. Ei, ce zici, vii la curse?

— Nu, nu pot şi drept să-ţi spun nici nu vreau. Te rog să nu te superi.

— De ce să mă supăr? Spune, unde locuieşti? întrebă el şi deodată faţă i se făcu serioasă. Încruntând din sprâncene, se uită ţintă la Nehliudov, vrând, fără îndoială, să-şi amintească despre ceva. Nehliudov descoperi în el aceeaşi înfăţişare tâmpă ca la omul acela cu sprâncenele ridicate şi cu buzele ţuguiate, pe care îl văzuse la fereastra cârciumii.

— U-u, ce frig el

— Da, da.

— Pachetele sunt în trăsură? îl întrebă el pe birjar. Ei, la revedere; mă bucur că te-am întâlnit, spuse Schonbock, strângându-i mâna lui Nehliudov, apoi sări în trăsură, fluturându-şi în faţa obrazului său lucios mâna mare, strânsă într-o mănuşă albă, din piele de căprioară, şi arătându-şi dinţii strălucitor de albi într-un zâmbet larg.

„Oare am fost şi eu aşa? se întreba Nehliudov, mergând spre avocat. Chiar dacă n-am fost aşa, mă străduiam să ajung ca el, şi aveam de gând să trăiesc toată viaţa în felul acesta.”

XI.

Avocatul îl luă pe Nehliudov peste rând şi începu să-i vorbească despre chestiunea Menşovilor, pe care o studiase

cu de-amănuntul; era indignat de învinuirea nedreapta ce li se adusese.

— E o chestiune revoltătoare, spuse el. E foarte probabil ca focul să fi fost pus chiar de proprietar, pentru a-şi încasa prima de asigurare. În orice caz vinovăţia Menşovilor nu este deloc dovedită; nu este nici o dovadă. Condamnarea se datoreşte numai excesului de zel al judecătorului de instrucţie şi indiferenţei substitutului de procuror. Dacă procesul se judecă aici şi nu la instanţa judeţeană, garantez achitarea şi nu pretind nici un fel de onorariu. În privinţa celeilalte chestiuni – am scris petiţia Fedosiei Biriukova către Maiestatea sa. Dacă vă duceţi la Petersburg, luaţi cererea cu dumneavoastră, şi înaintaţi-o personal, altfel va trece la Ministerul de Justiţie, unde după o sumară anchetă se va respinge cererea şi n-o să iasă nimic. Ar trebui să încercaţi dumneavoastră personal să ajungeţi la cei de sus.

— La ţar? întrebă Nehliudov. Avocatul râse.

— Asta ar fi instanţa supremă. Cei de sus înseamnă secretarul comisiei de graţieri sau preşedintele. Mi se pare că asta-i tot, nu-i aşa?

— Nu, am mai primit o scrisoare de la nişte sectanţi, spuse Nehliudov. E un caz foarte ciudat, dacă-i adevărat ceea ce scriu ei. Am să caut să-i văd chiar azi şi să aflu mai exact despre ce este vorba.

— Văd că aţi devenit pâlnia prin care se varsă toate plângerile din închisoare, spuse avocatul, zâmbind. Să ştiţi însă că sunt cam multe şi s-ar putea să vă copleşească.

— Nu, dar acesta este un caz într-adevăr uluitor, repetă Nehliudov şi povesti pe scurt miezul chestiunii: într-un sat, se adunaseră nişte oameni să citească Evanghelia, dar au venit autorităţile şi i-au împrăştiat. A doua duminică s-au adunat iarăşi. Atunci a fost chemat ureadnicul53 , acesta a făcut un proces-verbal şi i-a trimis în judecată. Judecătorul de instrucţie i-a interogat, substitutul de procuror a întocmit actul de acuzare, camera de punere sub acuzare l-a aprobat şi oamenii au fost deferiţi Justiţiei. Substitutul de

procuror şi-a citit rechizitoriul, au fost expuse pe masă corpurile delicte, adică Evanghelia, şi oamenii au fost condamnaţi la deportare. E ceva îngrozitor, zise Nehliudov. Se poate oare să fie adevărat?

— Nu înţeleg ce vă miră atât?

— Totul mă miră. Bine, îl înţeleg pe ureadnic, căruia i s-a ordonat s-o facă, dar substitutul de procuror care a întocmit actul de acuzare doar e un om cu mintea luminată…

— Asta e greşeala noastră: ne-am obişnuit să credem că procuratura şi oamenii justiţiei în general ar fi nişte oameni cu vederi noi, liberale. Da, poate au fost cândva aşa, acum însă lucrurile s-au schimbat. Astăzi nu mai sunt decât nişte funcţionari, care nu se gândesc decât la ziua lefii. Îşi încasează leafa, pe care o visează cât mai mare, şi la atât se mărginesc principiile lor. Sunt în stare să acuze, să judece şi să condamne pe oricine vrei.

— Mă întreb însă dacă există într-adevăr legi după care un om poate fi deportat pentru faptul că a citit Evanghelia împreună cu alţi oameni.

— Pot nu numai să fie deportaţi cu toţii, dar chiar să fie trimişi la ocnă, dacă se dovedeşte că citind Evanghelia şi-au îngăduit s-o tălmăcească altora altfel decât o face biserica. Defăimarea credinţei ortodoxe în fata poporului se pedepseşte, conform articolului 196, cu deportare.

— Nu se poate!

— Vă spun eu că se poate. Eu întotdeauna le spun domnilor judecători, urmă avocatul, că nu pot să-i privesc fără recunoştinţă la gândul că numai datorită bunăvoinţei lor atât eu, cât şi dumneavoastră, cât şi mulţi alţii nu suntem astăzi la închisoare. Pentru ei e cel mai uşor lucru să găsească un text de lege, care să ne facă să ne pierdem drepturile şi să fim deportaţi unde or vrea.

— Bine, dar dacă totul atârnă numai de bunul-plac al procurorului şi al celor care pot sau nu să aplice legea, atunci pentru ce mai există justiţia?

Avocatul râse cu poftă.

— Ciudate întrebări puneţi! Asta se numeşte filosofie, iubite domn. Dacă doriţi, putem vorbi despre asta. Poftiţi, de pildă, la mine într-o sâmbătă, o să întâlniţi acolo oameni de ştiinţă, literaţi şi artişti şi o să discutăm împreună despre aceste probleme generale, spuse avocatul, accentuând cu ironie cuvintele „probleme generale”. Pe soţia mea o cunoaşteţi, nu? M-aş bucura să veniţi.

— Da, am să caut să vin, răspunse Nehliudov, ştiind că minte, că va căuta dimpotrivă să facă orice ca să nu meargă în acea seară la avocat, ca să scape de acei oameni de ştiinţă, literaţi şi artişti, care se adunau la el.

Râsul cu care îi răspunse avocatul la întrebarea lui cu privire la rostul justiţiei şi la surprinderea lui că judecătorii pot după bunul lor plac să aplice sau nu legea, cât şi tonul cu care rostise avocatul cuvintele „filosofie” şi „probleme generale” îi arătau lui Nehliudov că era o mare deosebire între felul lui de a privi lucrurile şi felul avocatului şi probabil şi al prietenilor acestuia. Şi simţea ca oricât de mare era acum distanţa între el şi vechii lui prieteni, precum Schonbock, şi mai mare era încă distanţa între el şi avocat şi cercul acestuia de prieteni.

XII.

Cum se făcuse târziu şi închisoarea era departe, Nehliudov luă o trăsură. Pe una dintre străzi, birjarul, un om de vârstă mijlocie, cu o faţă inteligentă şi blajină, se întoarse spre Nehliudov şi-i arătă o casă mare în construcţie.

— Ia uitaţi-vă ce mai căsoi se clădeşte aici, spuse el mândru, de parcă construcţia i s-ar fi datorat chiar lui.

Într-adevăr, se construia o casă uriaşă, într-un stil foarte complicat şi neobişnuit. Schele trainice, din bârne groase de brad, prinse între ele cu scoabe de fier, se înălţau în jurul casei, despărţită de stradă printr-un gard de scânduri. Pe schele mişunau, ca nişte furnici, lucrătorii stropiţi cu var. Unii aşezau pietrele, alţii le ciopleau, alţii le cărau, ducând

sus tărgi grele şi hârdaie pline cu var sau coborându-le înapoi goale.

Un domn gras şi foarte elegant, arhitectul probabil, sta lângă o schelă, arătând ceva sus şi vorbind către antreprenor, vladimirean după port, care îl asculta cu respect. Pe lângă ei treceau mereu căruţele goale, care ieşeau pe poartă, şi cele pline, care intrau în curte.

„Cât de convinşi sunt şi cei care lucrează, şi cei care îi silesc să lucreze, că aşa trebuie să stea lucrurile: că trebuie să clădească acest palat fără noimă şi de prisos pentru vreun om tot atât de de prisos, unul dintre cei care-i jefuiesc şi-i sărăcesc, în timp ce acasă la ei, la ţară, nevestele lor însărcinate sunt nevoite să muncească peste puterile lor, iar copilaşii cu scufiţe peticite pe cap zâmbesc cu un zâmbet de bătrân, aşteptându-şi moartea timpurie, şi mişcându-şi picioruşele fără vlagă”, îşi spunea Nehliudov, privind clădirea.

— Da, casă fără noimă, spuse el, exprimându-şi gândul cu glas tare.

— Cum aşa, fără noimă? făcu birjarul, parcă jignit. Datorită ei au oamenii de lucru. Aşa că nu-i deloc fără noimă.

— Da, dar e o muncă fără rost.

— Ba-i cu rost, o dată ce se construieşte, îl contrazise birjarul. Din munca asta mănâncă poporul.

Nehliudov tăcu, mai ales că se desluşeau greu vorbele prin duruitul roţilor. În apropierea închisorii, trăsura trecu de pe stradă pietruită pe drum, aşa că nu mai făcea atâta zgomot, şi birjarul dădu iar glas către Nehliudov.

— Ce de-a oameni mai vin de la ţară la oraş, spuse el, întorcându-se pe capră şi arătându-i lui Nehliudov un grup de lucrători de la ţară, care se apropiau de ei, cu topoare şi ferăstraie în mâini, îmbrăcaţi cu scurte îmblănite şi cu saci în spinare.

— Vin mai mulţi decât în alţi ani? întrebă Nehliudov.

— Nici vorbă că da! Vin cu duiumul şi-i tot mai greu să-şi mai găsească loc. Jale mare – patronii îi joacă după placul lor, că-i plin pretutindeni.

— Şi de ce asta?

— S-au înmulţit prea tare şi n-au ce face.

— Şi ce dacă s-au înmulţit? De ce nu rămân la ţară?

— Ce să facă la ţară fără pământ?

Nehliudov simţea ceea ce simte de obicei un om rănit, căruia i se pare că se tot izbeşte tocmai peste locul bolnav, când, de fapt, este doar o impresie şi asta numai pentru că locul e mai sensibil la lovituri.

„Oare peste tot e la fel?” îşi spuse el şi începu să-l descoasă pe birjar cât pământ este în satul lor, cât pământ are el însuşi şi de ce a venit la oraş.

— Noi, boierule, avem câte o deseatină de cap de om. Familia mea are trei deseatine, începu să-i povestească bucuros, birjarul. Acasă stau tata şi un frate, că celălalt frate e soldat. Ei singuri muncesc şi văd de pământ. Se descurcă. De altminteri, nici nu-i mult de făcut. Şi frate-meu a vrut să plece la Moscova.

— Dar să luaţi pământ în arendă nu se poate?

— De unde? Boierii noştri de pe acolo şi-au irosit tot ce-au avut şi a încăput tot pământul pe mâna negustorilor, iar de la ăştia nu-i chip să arendezi, îl lucrează ei singuri. La noi un franţuz a cumpărat moşia fostului proprietar şi nu vrea să dea în arendă nimic.

— Ce franţuz?

— Unul, Diufar, poate aţi auzit de el? Face de-alea, cum le zice, peruci pentru artişti la Bolşoi Teatr. E o treabă bănoasă, aşa că s-a îmbogăţit omul şi a cumpărat toată moşia de la domnişoara noastră, şi acum el e stăpânul nostru. Ce vrea, aia face cu noi. Noroc că nu-i om rău. Nevastă-sa, în schimb, măcar că e rusoaică – e o viperă, să te ferească Dumnezeu. Jefuieşte poporul. O nenorocire… Ei, iacătă şi închisoarea. Unde să trag, la intrare? Mi-e că nu-i voie.

XIII.

Nehliudov sună la poarta principală şi-l întrebă pe gardianul care se arătă în prag despre Maslova. I se strângea inima de frică, gândindu-se în ce stare o va găsi astăzi şi la misterul ce-l simţea ascuns în ea şi în toţi ceilalţi din închisoare. Gardianul se informă şi îl anunţă că Maslova este la infirmerie. Nehliudov porni într-acolo. Paznicul infirmeriei, un bătrânel blajin, îi dădu drumul numaidecât şi, aflând pe cine anume căuta Nehliudov, se îndreptă spre secţia de copii.

Un doctor tânăr, mirosind puternic a fenol, ieşi în coridor şi, pe un ton sever, îl întrebă pe Nehliudov ce doreşte. Doctorul acesta le făcea tot felul de înlesniri deţinuţilor, lucru pentru care avea mereu ciocniri cu şefii închisorii, ba şi cu medicul-şef. De teama că nu cumva Nehliudov să-i ceară ceva nereglementar, îşi luase un aer supărat, vrând să-i arate că nu face nici o favoare nimănui.

— Aici nu sunt femei, aici sunt saloanele de copii, spuse el.

— Ştiu, dar cea pe care o caut a fost transferată aici de la închisoare, ca îngrijitoare.

— Da, sunt două; şi ce doriţi dumneavoastră?

— Mi-e foarte apropiată una dintre ele, Maslova, pe care aş vrea s-o văd, spuse Nehliudov. Plec la Petersburg pentru a înainta cererea de recurs în procesul ei şi aş fi vrut să-i dau asta, spuse Nehliudov, scoţând din buzunar un plic. Nu e decât o fotografie.

— Mă rog, asta se poate, spuse doctorul, îmbunându-se, apoi se întoarse către o bătrână cu şorţ alb şi-i porunci s-o cheme pe îngrijitoarea-deţinută Maslova. Nu vreţi să staţi jos sau să treceţi în sala de primire?

— Mulţumesc, spuse Nehliudov şi, văzându-l pe doctor mai binevoitor, îl întrebă dacă e satisfăcut de Maslova.

— Da, lucrează destul de bine, mai ales ţinând seamă de împrejurările în care a trăit până acum. De altfel, iat-o şi pe ea.

În încăpere intră bătrânica, urmată de Maslova. Katiuşa era îmbrăcată într-o rochie în dungi, cu şorţ alb, iar părul îi era acoperit cu o basma albă. Văzându-l pe Nehliudov, se opri locului, nehotărâtă parcă, apoi, încruntându-se şi lăsându-şi ochii în jos, porni cu paşi repezi spre el de-a lungul preşului din coridor. Ajungând în faţa lui Nehliudov, şovăi daca să-i dea sau nu mâna, apoi i-o întinse şi se înroşi şi mai tare. Din ziua în care ea îşi ceruse iertare pentru că se înfuriase în ajun, Nehliudov n-o mai văzuse şi credea c-o va găsi în aceeaşi dispoziţie. Katiuşa era însă cu totul alta, în expresia feţei sale era ceva cu totul nou, stăpânit şi sfios şi, după cum îi păru lui Nehliudov, ceva duşmănos faţă de el. Îi spuse şi ei acelaşi lucru pe care i-l spusese doctorului – că pleacă la Petersburg, şi-i dădu plicul cu fotografia adusă de la Panovo.

— Am găsit asta la Panovo, o fotografie din tinereţe. Poftim, poate c-are să-ţi facă plăcere.

Ridicându-şi sprâncenele negre, ea se uită, mirată, la Nehliudov cu ochii ei puţin saşii, întrebându-l parca de ce face asta. Luă apoi în tăcere plicul şi-l bagă sub şorţ.

— Am văzut-o acolo pe mătuşa dumitale, spuse Nehliudov.

— Da, aţi văzut-o? întrebă Katiuşa cu indiferenţă.

— Cum te simţi aici?

— Mulţumesc, destul de bine, spuse ea.

— Nu e prea greu?

— Nu, merge. dar nu m-am obişnuit încă.

— Sunt foarte bucuros. Oricum, e mai bine aici decât acolo.

— Unde acolo? întrebă ea şi se îmbujoră la faţă.

— Acolo, la închisoare, se grăbi să completeze Nehliudov.

— În ce fel e mai bine? Întrebă ea.

— Cred că aici sunt oameni mai cumsecade decât acolo.

— Şi acolo sunt destui oameni cumsecade.

— M-am interesat de Menşov şi sper c-o să li se dea drumul, spuse Nehliudov.

— Dar-ar Dumnezeu, că-i o bătrânică tare cumsecade, tare de treabă, zise ea, repetând ceea ce spunea întotdeauna despre bătrânica aceasta, şi zâmbi uşor.

— Plec la Petersburg. Procesul dumitale va fi rejudecat în curând şi sper că se va casa sentinţa.

— Acuma-i totuna, spuse ea.

— De ce: acuma?

— Aşa, spuse ea, aruncându-i în treacăt o căutătură întrebătoare. Din această privire şi din spusele ei, Nehliudov înţelese că ea vrea să ştie dacă el şi-a schimbat sau nu gândul.

— Nu ştiu de ce este pentru dumneata totuna, spuse el. Pentru mine într-adevăr este totuna dacă te achită sau nu, fiindcă, orice s-ar întâmpla, eu sunt gata să fac ceea ce ţi-am spus, adăugă el cu hotărâre.

Ea ridică fruntea, îl privi cu ochii ei negri, uşor saşii şi faţa i se lumină de bucurie. Dar buzele ei rostiră cu totul altceva decât spuneau ochii.

— Degeaba vorbiţi aşa, spuse ea.

— Vorbesc aşa, ca să ştii ce gândesc.

— În privinţa aceasta am spus tot ce era de spus şi nu mai avem ce vorbi, răspunse ea, stăpânindu-şi cu greu un zâmbet.

În clipa aceea se auzi un fel de forfotă parcă în salonul bolnavilor şi un plâns de copil.

— Mă cheamă, cred, spuse ea, uitându-se neliniştită spre salon.

— Atunci, la revedere.

Ea se prefăcu că nu vede mâna pe care i-o întindea Nehliudov şi, încercând să-şi ascundă satisfacţia, porni cu paşi repezi pe preşul coridorului.

„Oare ce se petrece în sufletul ei? Ce gânduri o frământă? Ce simte? Vrea oare să mă încerce sau într-adevăr nu mă poate ierta? Nu poate să spună tot ce gândeşte şi simte sau nu vrea’? S-a mai îmbunat sau s-a înrăit şi mai tare?” se întreba Nehliudov, fără să-şi poată răspunde. Ştia un singur

lucru, că acum Katiuşa era cu totul alta, că-n ea se petrecea o schimbare adânca şi de seamă pentru sufletul ei şi că aceasta schimbare îl apropia nu numai de ea, dar şi de cel în numele căruia se săvârşea această schimbare. Şi această apropiere îi dădea un sentiment de bucurie, de înviorare şi de duioşie.

Întorcându-se în salon, unde se aflau opt pătuţuri de copii, Maslova, la porunca infirmierei, începu să facă paturile. Aplecându-se prea mult ca să aşeze un cearşaf, aluneca şi fu cât pe ce să cadă. Un băieţel convalescent, cu gâtul încă bandajat, izbucni în râs. Maslova, nemaiputându-se stăpâni, se lasă pe pătuţul lui şi izbucni şi ea într-un hohot de râs molipsitor, care stârni şi râsul celorlalţi copii. Infirmiera strigă la ea supărată:

— Ce te-a apucat? Crezi că eşti tot acolo de unde ai venit? Du-te şi adă mâncarea.

Maslova tăcu, luă vasele şi porni spre uşa salonului. În drum, îi arunca o privire băieţelului cu gâtul bandajat, care n-avea voie să râdă, şi pufni iar în râs. În ziua aceea, Maslova, cum rămânea singură, trăgea niţel fotografia din plic şi se uita la repezeală la ea. Dar abia seara, după ce se isprăvi ziua de munca şi rămase singură în odăiţa în care dormea cu o altă îngrijitoare, o scoase cu totul din plic şi multă vreme o cercetă, mângâind cu privirea fiecare amănunt al feţelor, al îmbrăcămintei, al treptelor de la intrare şi al tufişurilor, pe fondul cărora se desprindeau cele patru chipuri: al ei, al lui şi al mătuşilor sale. Katiuşa se tot uita la fotografia veche, îngălbenită şi nu se mai sătura să admire mai ales faţa ei tânără, frumoasă, cu păr cârlionţat în jurul frunţii.

Absorbită de fotografie, nici nu băgă de seamă când tovarăşa ei de cameră intră pe uşă.

— Asta ce e? El ţi-a dat-o? o întrebă cu blândeţe femeia cea grasă şi blajină, aplecându-se deasupra fotografiei. Tu eşti asta?

— D-apăi cine? spuse Maslova, uitându-se, cu un zâmbet, la ea.

— Dar ăsta cine e? El? Iar asta-i maică-sa?

— Mătuşă-sa. Spune-mi, nu m-ai fi recunoscut? întrebă Maslova.

— Niciodată. Te-ai schimbat foarte mult. Păi, cât să fie de atunci, vreo zece ani, ai?

— Nu zece ani, ci o viaţă întreagă, spuse Maslova şi se întristă deodată. Faţă i se întuneca şi cuta dintre sprâncene se adânci şi mai mult.

— De ce vorbeşti aşa? Viaţa de acolo trebuie să fi fost uşoară.

— Da, uşoară, repetă Maslova, închizând ochii şi clătinând din cap. Mai rău ca la ocnă.

— De ce aşa?

— Uite aşa. De la opt seara şi până la patru dimineaţa, şi asta zi de zi.

— Şi atunci de ce nu te-ai lăsat de treaba asta?

— Să vrei şi nu te poţi lăsa. Ce să mai vorbim, spuse Maslova, şi se ridica de pe pat, zvârli fotografia în sertarul mesei şi, abia stăpânindu-şi lacrimile de necaz, o zbughi pe coridor, trântind uşa. Cât timp privise fotografia, se simţise aşa cum era acolo, se visase fericită aşa cum fusese atunci şi cum ar putea să mai fie şi de acum înainte alături de el. Vorbele tovarăşei sale îi amintiseră de ceea era acum şi de ceea ce fusese cu câtva timp în urmă, de toată grozăvia acelei vieţi, de care îşi dădea oarecum seama şi pe atunci, dar la care refuza să se gândească. Abia acum îşi amintea de toate acele nopţi îngrozitoare şi mai ales de o noapte de lăsata secului, în care-l aştepta pe studentul care-i făgăduise s-o scoată de acolo. Îşi aduse aminte cum, îmbrăcată într-o rochie decoltată de mătase roşie, pătată cu vin, şi cu o fundă roşie în părul ciufulit, obosită, vlăguită şi beată, pe la două noaptea, după ce petrecuse nişte oaspeţi, se aşezase între două dansuri lângă pianista slabă, osoasă şi plină de bube, care acompania violonistul, şi începuse să se

plângă de viaţa ei grea. Pianista îi spusese şi ea că e sătulă de viaţa pe care o duce şi că ar vrea să o schimbe. Klara se apropiase de ele şi toate trei hotărâseră atunci să înceapă o altă viaţă. Credeau că noaptea se isprăvise şi erau gata să se ducă pe la odăile lor, când se auziră deodată în antreu glasurile zgomotoase ale unor oaspeţi beţi. Violonistul începuse să cânte o arie vioaie, iar pianista să acompanieze melodia rusească, veselă, de început de cadril. Un bărbat mic de stat, transpirat, duhnind a vin şi sughiţând, îmbrăcat în frac şi cu o cravată albă la gât, pe care şi le scosese în timpul dansului, o luase pe Maslova la dans, iar altul gras şi bărbos, în frac şi el (se întorceau de la un bal), o luase pe Klara şi multă vreme se învârtiseră în sunetele muzicii, strigaseră, băuseră… Şi aşa au mai trecut un an, doi, trei. Cum să nu te schimbi ducând asemenea viaţă?! Şi numai el era vinovat de toate acestea. Şi iarăşi se aprinse în sufletul ei vechea ură împotriva lui; ar fi vrut să-l ocărască, să-l copleşească de mustrări, şi-i părea rău că scăpase prilejul de a-i fi spus chiar astăzi, încă o dată, că acum îl cunoaşte ea bine şi nu vrea să se mai lase la cheremul lui, că nu-i va îngădui să se folosească acum de sufletul ei, aşa cum s-a folosit cândva de trupul ei, că nu-i va îngădui să facă acum pe seama ei pe mărinimosul. Şi ca să scape de acest sentiment chinuitor de milă faţă de ea însăşi şi de furie neputincioasă împotriva lui, simţi deodată nevoia să bea. Să fi fost la închisoare, şi-ar fi călcat cuvântul şi ar fi băut rachiu. Aici însă nu putea să facă rost de rachiu decât prin felcer, iar de felcer îi era teamă, pentru că acesta încercase să se lege de ea şi fiindcă aceste relaţii cu bărbaţii, o scârbeau. Şezu un timp pe banca de pe coridor, apoi se înapoie în odăiţa ei, şi, fără să-i răspundă tovarăşei sale, îşi plânse îndelung viaţa irosită.

XIV.

La Petersburg, Nehliudov avea de făcut trei lucruri: să vadă la Senat de recursul Maslovei, să urmărească cererea Fedosiei Biriukova la Comisia de graţieri şi să facă o

intervenţie la Direcţia jandarmeriei sau la secţia a treia pentru eliberarea Şustovei, pentru care îl rugase Vera Bogoduhovskaia, precum şi pentru obţinerea unei întrevederi între o mamă şi fiul ei, deţinut în fortăreaţă, lucru de care îl rugase printr-un bileţel aceeaşi Vera Bogoduhovskaia. Aceste două chestiuni din urmă el le contopea, socotindu-le drept al treilea lucru pe care-l avea de făcut. Mai era şi o a patra chestiune, a sectanţilor, care urmau să fie deportaţi în Caucaz, fiindcă citiseră şi tălmăciseră în grup Evanghelia. Mai mult sieşi decât lor făgăduise el să facă tot ce-i va sta în putere ca să limpezească această situaţie.

De când fusese ultima oară la Mastennikov, şi mai ales după ultima lui vizita la ţară, Nehliudov simţea în toată fiinţa sa o adâncă repulsie faţă de mediul în care trăise până atunci şi care ascundea cu atâta grijă suferinţele a milioane de oameni, îndurate numai pentru a asigura unei minorităţi un trai comod şi de plăceri, în timp ce aceasta nu vedea şi nu putea să vadă toată această suferinţă şi deci cruzimea şi păcatul vieţii pe care o ducea. Acum Nehliudov nu-şi mai putea păstra relaţiile cu acest mediu, fără să se simtă stingherit şi cuprins de mustrări. Pe de altă parte, obiceiurile vieţii lui din trecut, legăturile lui de rudenie şi de prietenie îl mai trăgeau încă spre această lume, dar mai ales, dorinţa lui de a veni în ajutorul Maslovei şi al celor care se chinuiau în închisoare. Aşadar singurul lucru care-l preocupa acum îl silea să ceară sprijinul şi serviciile oamenilor din acest mediu, pe care nu numai că nu-i stima, dar care deseori trezeau în el revoltă şi dispreţ.

Sosind la Petersburg, Nehliudov se opri la mătuşa lui din partea mamei, contesa Cearskaia, soţia unui fost ministru. Nimeri astfel chiar în inima societăţii aristocratice de care se înstrăinase atât în ultimul timp. Nu-i făcea deloc plăcere, dar nu se putea altfel. Să tragă la un hotel în loc să stea la mătuşă-sa însemna s-o jignească, iar mătuşa avea multe

relaţii care-i puteau fi de mare folos în toate chestiunile de care se ocupa.

— Am auzit despre tine fel de fel de minunăţii, îi spuse contesa Katerina Ivanovna la cafea, îndată după sosirea lui. Vous posez comme un Howard[54]! Îi ajuţi pe criminali, umbli pe la închisori, încerci să îndrepţi oamenii.

— Nu-i adevărat, nici nu mă gândesc.

— De ce nu? Nu-i nimic rău în toate acestea. Numai că trebuie să fie vreo istorie romanescă la mijloc. Haide, povesteşte-mi şi mie.

Nehliudov îi spuse tot adevărul despre relaţiile lui cu Maslova.

— Da, da, îmi amintesc. Biata Elen mi-a povestit câte ceva pe atunci, după ce ai locuit la domnişoarele acelea bătrâne. Mi se pare că au vrut să te însoare cu pupila lor. (Contesa Katerina Ivanovna le dispreţuise întotdeauna pe mătuşile după tată ale lui Nehliudov…) Vasăzică despre ea e vorbă? Elle est encore jolie[55]?

Mătuşa Katerina Ivanovna era o femeie de şaizeci de ani, sănătoasă, veselă, energica şi guralivă. Era înaltă, grasă şi avea o umbră de mustaţa neagră deasupra gurii. Nehliudov o iubea şi încă din copilărie era obişnuit să găsească în ea un izvor de energie şi de veselie.

— Nu, ma tante. Povestea aceasta s-a sfârşit. Aş vrea numai s-o ajut, în primul rând pentru că e condamnată pe nedrept, lucru de care eu sunt vinovat, cum sunt vinovat de toată soarta ei. Mă simt obligat să fac tot ce pot pentru ea.

— Mi s-a spus însă că vrei să te căsătoreşti cu ea.

— Da, am vrut, dar nu vrea ea.

Ridicându-şi fruntea a uimire, Katerina Ivanovna îşi privi nepotul de sus în jos, în tăcere. Apoi faţa i se schimba deodată, luminându-se de mulţumire.

— Ei, e mai deşteaptă decât tine. Mare prostănac eşti! Chiar te-ai fi căsătorit cu ea?

— Nici vorbă că da.
— Ştiind chiar ce a fost ea?
— Cu atât mai mult. Gândeşte-te că numai eu port toată vina.
— Nu, tu nu eşti decât un netot, spuse mătuşa, stăpânindu-şi un zâmbet. Mare netot, dar tocmai de aceea te iubesc, pentru că eşti aşa de netot, repetă ea, încântată pesemne de epitetul pe care-l găsise şi care i se părea că exprimă foarte bine starea morală şi mentală în care se găsea nepotul său. Nici nu ştii ce bine s-au potrivit lucrurile, urmă ea. Aline a organizat un minunat azil pentru aceste Magdalene. Am fost şi eu o dată pe acolo. Sunt din cale-afară de dezgustătoare. În ziua aceea m-am spălat nu ştiu de câte ori. Aline însă s-a devotat corps et ame56 operei sale. Aşa ca o vom trimite acolo şi pe protejata ta. Dacă cineva poate s-o îndrepte, apoi numai Aline e în stare s-o facă.
— Dar ea e condamnată la ocnă. Tocmai de aceea am venit: ca să intervin să se schimbe sentinţa. Aceasta este prima mea rugăminte la dumneata.
— Aşa! Unde a ajuns procesul ei?
— La Senat.
— La Senat? Da, scumpul meu cousin Levuşka e la Senat. Numai că el e la departamentul nătărăilor, adică la cel heraldic, iar dintre cei de astăzi nu cunosc pe niciunul. Dumnezeu ştie de unde au fost adunaţi… Nişte nemţi: Ghe, Fe, De – tout l’alphabet57 , sau fel de fel de Ivanovi, Semionovi, Nikitini, sau Ivanenko, Simonenko, Nikitenko pour varier. Des gens de l’autre monde58
Totuşi am să-i spun bărbatului meu. El îi ştie. Cunoaşte fel de fel de oameni. Eu am să-i spun, iar tu ai să-i explici miezul chestiunii, pentru că pe mine nu mă înţelege niciodată. Orice i-aş spune eu, el susţine totdeauna că nu înţelege nimic. C’est un idee fausse59
Toţi mă înţeleg, numai el nu.

În clipa aceea, un lacheu cu ciorapi lungi aduse o scrisoare pe o tavă de argint.

— E chiar de la Aline. Iacătă, ai să ai ocazia să-l auzi şi pe Kieseweter.

— Cine e acest Kieseweter?

— Kieseweter? Vino deseară şi ai să afli cine e. Are un fel de a vorbi, că până şi criminalii cei mai înrăiţi cad în genunchi, plâng şi se căiesc.

Contesa Katerina Ivanovna, oricât de ciudat şi de nepotrivit era aceasta cu firea ei, era o adeptă înflăcărată a învăţăturii care socotea că esenţa creştinismului stă în pocăinţă. Se ducea pe la întrunirile unde se propovăduia aceasta învăţătură, la modă pe atunci, şi-i aduna pe adepţii ei acasă la ea. Cu toate că aceasta învăţătură nu recunoştea nici un fel de rit, nici icoanele şi nici chiar sfintele taine, în casă la Ekaterina Ivanovna în fiecare odaie era câte o icoană şi una atârna chiar deasupra patului ei. Contesa îndeplinea toate cele cerute de biserică, nevăzând nici o contradicţie între acestea şi doctrina ei favorită.

— Uite, dacă l-ar auzi Magdalena ta, îndată s-ar pocăi, spuse contesa. Neapărat să rămâi acasă astă-seară, să-l auzi. Este un om extraordinar.

— Nu mă interesează, ma tante.

— Eu te asigur că e foarte interesant şi te rog să vii neapărat. Ei, spune mai departe, ce mai vrei de la mine? Videz votre sac60

— Mai am o chestiune la fortăreaţă.

— Fortăreaţă? Acolo pot să-ţi dau un bileţel pentru baronul Kriegsmuth. C’est un tres brave homme61

De altfel, îl cunoşti şi tu. A fost prieten cu taică-tu. Il donne dans le spiritisme62

Dar asta n-are importanţă. E un om bun. Şi ce treabă ai acolo?

— Aş vrea să capăt o autorizaţie pentru o mamă, ca să-şi poată vedea fiul închis acolo. Numai că mi s-a spus că aceasta n-ar depinde de Kriegsmuth, ci de Cerveanski.

— Nu-mi place Cerveanski, însă el e bărbatul Mariettei, aşa că avem s-o rugăm pe ea. Face ea asta pentru mine. Elle est tres gentile.

— Trebuie să mai intervin şi pentru o femeie care e închisă de câteva luni fără să ştie nimeni pentru ce.

— Nu te teme, ştie ea foarte bine. Toate ştiu perfect; tunsele astea îşi merită soarta.

— Nu se ştie daca şi-o merită sau nu. Ele însă pătimesc. Dumneata, care eşti creştină şi crezi în Evanghelie, poţi fi totuşi atât de crudă…?

— N-are nici o legătură una cu alta. Evanghelia e Evanghelie, iar lucrurile dezgustătoare sunt lucruri dezgustătoare. N-ar fi mai rău dacă m-aş preface că îi iubesc pe nihilişti, şi mai ales pe nihilistele astea tunse, pe care nu pot să le sufăr?

— Şi de ce nu poţi să le suferi?

— Mă mai întrebi de ce, după acel 1 martie63

— Doar n-au luat parte toate la 1 martie.

— Totuna, de ce se amestecă unde nu e treaba lor? Asta nu-i treabă de femei.

— Totuşi, uite, de pildă, Mariette, găseşti că poate să se ocupe de unele chestiuni, îi răspunse Nehliudov.

— Mariette?Mariette e Mariette, astea-s Dumnezeu ştie cine. Vine câte o Haltiupkina şi vrea să fie mai deşteaptă decât toată lumea şi să-i înveţe pe ceilalţi.

— Nu să înveţe, ci să ajute poporul.

— Las’ că ştiu cei mari pe cine trebuie să ajute şi pe cine nu.

— Gândeşte-te că poporul trăieşte în mizerie. Chiar acum mă întorc de la ţară. E bine oare ca ţăranii să muncească din răsputeri şi să n-aibă ce mânca, iar noi să trăim într-un lux nebun? întrebă Nehliudov, îndemnat fără voie de bunăvoinţa mătuşii sale să-i spună tot ce avea pe suflet.

— Şi tu ce-ai vrea, să muncesc eu şi să nu mănânc?

— Nu, eu nu vreau să nu mănânci dumneata, răspunse Nehliudov, zâmbind fără să vrea, vreau numai să muncim cu

toţii şi să mâncăm cu toţii.

Mătuşa îşi privi iar nepotul pe sub sprâncene, curioasă.

— Mon cher, vous finirez mal64

— De ce?

În clipa aceea intră în odaie un general înalt, lat în umeri. Era bărbatul contesei, fostul ministru.

— A, Dmitri, bună ziua, zise el, întinzându-şi obrazul proaspăt ras. Când ai venit?

Îşi sărută în tăcere soţia pe frunte.

— Non, il est impayable65 , spuse contesa Katerina Ivanovna soţului sau. Mă trimite la râu să spăl rufe şi să mănânc numai cartofi. E un prost fără pereche. Cu toate astea, fă, te rog, ce ţi-o cere. Un netot fără pereche, se corectă ea. Ai auzit, se zice că doamna Kamenskaia e atât de desperată, încât lumea se teme pentru viaţa ei, îi spuse contesa soţului său, ar fi bine să te duci s-o vezi.

— Da, e îngrozitor, spuse generalul.

— Ei, acum du-te şi vorbeşte cu el, iar eu m-apuc să-mi fac corespondenţa.

Abia intră Nehliudov în odaia de lângă salon, că ea îi şi strigă de dincolo:

— Atunci să-i scriu Mariettei?

— Te rog, ma tante.

— Am să las atunci en blanc66 ce vrei să adaugi tu despre tunsa ta, iar ea o să-i transmită bărbatului său şi el o să facă. Să nu crezi că sunt rea. Sunt cam dezgustătoare aceste protegees ale tale, dar je ne leur veux pas de mal67

Dumnezeu cu ele! Ei, haide, du-te, iar diseară să fii neapărat acasă. Ai să-l auzi pe Kieseweter şi-o să ne rugăm şi noi. Şi dacă nu te împotriveşti, ca vous fera beaucoup de bien68

Ştiu eu ca şi Elen, şi tu aţi rămas în urmă cu lucrurile astea. Şi acum, la revedere.

XV.

Contele Ivan Mihailovici, fost ministru, era un om cu convingeri ferme.

Încă din tinereţe, contele avea convingerea că, după cum este firesc ca păsările să mănânce viermi, să fie îmbrăcate în pene şi puf şi să zboare în văzduh, tot astfel era foarte natural ca el însuşi să mănânce bucate alese, pregătite de bucătari scump plătiţi, să poarte hainele cele mai scumpe şi mai comode, să fie tras de caii cei mai blânzi şi mai iuţi totodată şi, prin urmare, toate acestea să fie puse la dispoziţia lui. Pe lângă acestea, socotea contele Ivan Mihailovici, cu cât va primi mai mulţi bani din vistieria statului, cu cât va avea mai multe decoraţii, până la insigne cu diamante, şi cu cât va avea mai multe legături cu persoane sus-puse de ambe sexe, cu atât va fi mai bine. Tot ce era în afară de aceste principii fundamentale îi părea contelui Ivan Mihailovici neînsemnat şi lipsit de interes. Îi era perfect indiferent dacă lucrurile mergeau aşa ori altminterea. Conformându-se acestor principii, contele Ivan Mihailovici trăise şi ocupase diferite funcţii la Petersburg timp de patruzeci de ani, după care fusese numit ministru.

Calităţile principale ale contelui Ivan Mihailovici, datorită cărora ajunsese la acest înalt post, erau următoarele: mai întâi, ştia să priceapă rostul diferitelor hârtii şi legi, ştia să întocmească hârtii şi documente, într-un stil dacă nu prea frumos, cel puţin limpede şi fără greşeli de ortografie; în al doilea rând, avea o înfăţişare foarte prezentabilă şi putea să se arate, după împrejurări, când mândru, când măreţ şi distant, ba chiar inaccesibil şi impunător, iar la nevoie slugarnic şi supus. În al treilea rând, era lipsit de orice principii de moralitate atât personală, cât şi socială, şi drept urmare putea foarte uşor să cadă la învoială cu oricine sau, dimpotrivă, să se opună tuturor, după cerinţa momentului. Lucrând astfel, singura lui grijă era de a păstra cea mai perfectă politeţe şi de a nu fi în prea vădită contrazicere cu el însuşi; iar dacă faptele lui erau sau nu morale, dacă aveau să pricinuiască un bine sau cel mai mare rău imperiului rus, sau chiar întregii omeniri, de asta prea puţin îi păsa.

Când ajunsese ministru, nu numai cei care depindeau de el – şi erau foarte mulţi – dar toate cunoştinţele lui, chiar oamenii străini, precum şi el însuşi erau încredinţaţi că este un om de stat dintre cei mai deştepţi. După un timp însă, în care el nu făcu absolut nimic şi în care, în baza legii luptei pentru existenţă, alţi oameni care ştiau să înţeleagă şi să întocmească hârtii şi documente oficiale, funcţionari tot atât de prezentabili şi de lipsiţi de principii ca şi el, îi luară locul, atunci deveni limpede pentru toată lumea, nu numai că nu era un om deosebit de inteligent, dar că era chiar foarte mărginit şi incult, deşi peste măsură de încrezut, şi că părerile lui nu depăşeau nivelul articolelor de fond ale ziarelor conservatoare celor mai mediocre. Se văzu că n-avea nimic care să-l deosebească de funcţionarii inculţi şi încrezuţi care îl înlăturaseră, şi până şi el însuşi îşi dăduse seama de aceasta, ceea ce nu-i zdruncina câtuşi de puţin convingerea că are dreptul să primească mai departe sume mari din vistieria statului şi noi decoraţii, pentru a-şi împodobi uniforma de gală. Această convingere era atât de puternică, încât nimeni nu îndrăznea să-i stea împotrivă, şi el primea câteva zeci de mii de ruble pe an, parte sub formă de pensie, parte ca membru al unei instituţii superioare de stat şi fiindcă prezida diferite comisii şi comitete. Pe deasupra, mai primea în fiecare an şi dreptul, foarte preţuit de el, de a-şi adăuga noi galoane pe umeri sau la pantaloni sau de a-şi agăţa pe frac mereu alte panglici şi alte stele smălţuite. Drept urmare, contele Ivan Mihailovici avea relaţii în sferele cele mai înalte.

Contele îl ascultă pe Nehliudov, aşa cum asculta altădată rapoartele şefului său de cabinet, apoi îi spuse că are să-i dea două bileţele: unul către senatorul Wolf de la Departamentul de casaţie.

— Multe se spun despre el, dar dans tous les cas, c’est un homme tres comme il faut69 , adăugă el. Îmi este obligat şi o să facă tot ce o să poată.

Celălalt bileţel era adresat unui om cu trecere de la Comisia de graţieri. Chestiunea Fedosiei Biriukova, aşa cum i-o povesti Nehliudov, îl interesa foarte mult. Când Nehliudov îi spuse că are de gând să-i scrie o scrisoare împărătesei, acesta îi răspunse că într-adevăr este o poveste foarte înduioşătoare şi cu vreun prilej s-ar putea să vorbească despre ea la curte; dar că nu poate să-i făgăduiască nimic, aşa că e bine că petiţia să meargă pe calea ei obişnuită. Dacă se iveşte însă vreo ocazie, dacă este chemat joi en petit comite70, poate că va povesti el cazul.

Înarmat cu cele două bileţele de la conte şi cu un bileţel către Mariette de la mătuşă-sa, Nehliudov porni îndată la adresele respective.

Întâi se duse la Mariette. O cunoştea de copilă, era dintr-o familie aristocratică nu prea bogată şi ştia că între timp se măritase cu un om care făcuse carieră şi despre care se spuneau lucruri nu prea măgulitoare; auzise în special că era lipsit de orice milă faţă de sutele şi miile de deţinuţi politici, pe care era de datoria lui să-i chinuiască. Lui Nehliudov, ca întotdeauna, îi venea greu şi i se părea cumplit de apăsător gândul că, pentru a-i ajuta pe cei oprimaţi, era nevoit să treacă de partea celor care oprimă, părând că recunoaşte astfel legitimitatea activităţii lor, prin faptul că le cerea să-şi mai domolească niţel, măcar faţă de unele persoane, cruzimea obişnuită pentru ei şi de care, poate, nici nu-şi dădeau seama. În asemenea împrejurări simţea întotdeauna o frământare lăuntrică, o nemulţumire de sine, şi se întreba dacă trebuie sau nu să stăruie pe lângă ei, şi până la urmă hotăra întotdeauna că trebuie s-o facă. Ştia că-i va fi neplăcut, că se va simţi ruşinat şi stânjenit la această Mariette şi la soţul ei, dar în schimb poate că femeia aceea nenorocită din temniţă şi rudele ei vor înceta să sufere. În afară de faptul că simţea cât de falsă era situaţia lui când căuta sprijinul acestor oameni, pe care nu-i mai socotea de-ai lui, dar care îl socoteau pe el ca făcând parte din cercul lor, fără să vrea, reintra în

societatea lor pe făgaşul vechi, luând acel ton uşuratic şi imoral, caracteristic cercului său. Lucrul acesta îl simţise chiar şi faţă de mătuşă-sa, Ekaterina Ivanovna. Chiar în dimineaţa aceasta, vorbise cu ea despre lucrurile cele mai serioase pe un ton de glumă şi zeflemea.

Petersburgul, unde nu mai fusese de multă vreme, îi dădea, ca de obicei, pe de o parte o înviorare fizică, pe de alta, o tocire a simţului moral; totul era atât de curat, de comod, de bine organizat, şi oamenii erau atât de lipsiţi de exigenţe morale, încât viaţa părea deosebit de uşoară.

Un birjar curat şi respectuos îl duse până la locuinţa Mariettei, a cărei faţadă dădea spre chei, trecând prin faţa sergenţilor la fel de curaţi şi de respectuoşi, pe o stradă curată şi ea şi bine stropită, prin faţa caselor curate şi impunătoare.

La intrare aştepta o trăsură cu doi cai englezeşti, cu obraze la ochi şi hamuri englezeşti, şi un vizitiu în livrea, care semăna şi el cu un englez, cu favoriţi până la jumătatea feţei, stând mândru pe capră cu un bici în mână.

Portarul, într-o uniformă sclipitor de curată, îi deschise uşa vestibulului, unde aştepta un lacheu cu favoriţi frumos pieptănaţi, îmbrăcat într-o livrea galonată, şi mai strălucitoare, apoi o ordonanţă într-o uniformă nouă, neatinsă, cu baioneta la armă.

— Domnul general nu primeşte şi nici doamna. Ies chiar acum în oraş.

Nehliudov îi dădu lacheului scrisoarea contesei Ekaterina Ivanovna, apoi scoase din buzunar o carte de vizită, se apropie de măsuţa pe care era registrul de înscriere a vizitatorilor şi tocmai se pregătea să scrie că-i pare foarte rău că n-a găsit pe nimeni acasă, când lacheul se apropie de scară, portarul se repezi spre treptele de la intrare, strigând: „Trăsura!”, iar ordonanţa, în poziţie de drepţi, încremenit cu braţele întinse de-a lungul trupului, îşi aţinti privirea asupra unei doamne nu prea înalte şi subţiri care

tocmai cobora scara cu paşi iuţi, nepotriviţi cu demnitatea rangului ei.

Mariette, cu o pălărie mare cu pene şi o pelerină neagră pe umeri, purta o rochie neagră şi mănuşi noi, tot negre; faţa îi era acoperită cu o voaletă.

Văzându-l pe Nehliudov, ea îşi ridică voaleta, lăsând să i se vadă faţă drăgălaşă şi ochii strălucitori cu privirea întrebătoare.

— A-a, prinţul Dmitri Ivanovici! spuse ea cu un glas vesel şi plăcut. Te-aş fi recunoscut…

— Cum, vă mai amintiţi de numele meu?

— Cum să nu. Soră mea şi cu mine am fost chiar îndrăgostite de dumneata, spuse ea pe franţuzeşte. Dar cum te-ai schimbat! Ah, ce rău îmi pare că trebuie să plec de acasă! Ce-ar fi să ne întoarcem puţin înăuntru, spuse ea, oprindu-se nehotărâtă şi uitându-se la ceasul din perete, dar nu, nu se poate! Mă duc la slujba pentru mort, la doamna Kamenskaia. E desperată săraca.

— Dar ce i s-a întâmplat?

— Cum, n-ai auzit? Fiul ei a fost ucis în duel. S-a bătut cu Posen. Singurul ei fiu. E îngrozitor. Mama e desperată.

— Da, am auzit.

— Aşa că trebuie să mă duc. Iar dumneata vino mâine, sau chiar astă-seară, spuse ea şi cu paşi iuţi şi uşori se îndreptă spre ieşire.

— Astă-seară nu pot, spuse el, ieşind împreună cu ea din casă. Venisem cu o rugăminte, adăugă el, uitându-se la perechea de roibi, care tocmai trăgeau la scară.

— Despre ce anume?

— Bileţelul acesta din partea mătuşii mele vă va lamuri, spuse Nehliudov, întinzându-i un plic îngust cu blazon.

— Contesa Katerina Ivanovna îşi închipuie că am trecere la soţul meu în chestiuni de afaceri, dar se înşală. N-am nici o influenţă asupra lui şi nici nu vreau să mă amestec. Bineînţeles, însă, că pentru contesă şi pentru dumneata am

să fac o excepţie. Despre ce este vorba? întrebă ea, căutându-şi cu mâna mică, înmănuşată, buzunarul.

— O tânără fată, bolnavă şi fără nici o vină, este închisă în fortăreaţă.

— Cum o cheamă?

— Şustova, Lidia Şustova. Numele ei e trecut în bileţel.

— Bine, am să încerc să fac tot ce pot, spuse ea şi se sui sprinten în trăsura capitonată, moale, ale cărei aripi lăcuite străluceau în soare. Se aşeză, îşi deschise umbreluţa, iar lacheul se urcă pe capră şi făcu semn vizitiului să pornească. Trăsura se puse în mişcare, dar în aceeaşi clipă ea atinse umărul vizitiului cu vârful umbreluţei şi iepele zvelte şi frumoase, pursânge, se opriră încovoindu-şi capetele, scurt strunite, jucând în loc cu picioarele lor subţiri.

— Te rog să mai vii să ne vezi, de data asta fără nici un interes, spuse ea cu un zâmbet al cărui farmec îl cunoştea prea bine şi, ca şi cum ar fi socotit că s-a sfârşit reprezentaţia, lăsă în jos cortina, îşi coborî voaleta pe faţă. Să mergem, spuse ea, atingând din nou vizitiul cu vârful umbreluţei.

Nehliudov îşi scoase pălăria, iepele pursânge porniră fornăind, lovind caldarâmul cu potcoavele, şi trăsura lunecă iute cu roţile ei moi de cauciuc, săltând din când în când uşurel pe câte o denivelare a străzii pietruite.

XVI.

Nehliudov, aducându-şi aminte de zâmbetul pe care-l schimbase cu Mariette, clătină din cap, dojenindu-se.

„Nici n-ai să apuci să-ţi dai seama şi iar ai să te întorci la deprinderile vieţii acesteia”, se gândi el, cuprins de îndoieli şi de acea dedublare lăuntrică, pe care o simţea de câte ori era nevoit să măgulească oameni pe care nu-i stima. Chibzuind cum să-şi organizeze drumurile, ca să economisească timp, Nehliudov se îndreptă spre Senat. Acolo fu poftit într-un birou, în care lucrau o mulţime de funcţionari cât se poate de respectuoşi şi de spilcuiţi.

Aceştia îl informară că cererea Maslovei fusese primită şi înaintată spre cercetare senatorului Wolf, cel către care îi dăduse unchiu-său un bilet.

— Senatul va ţine şedinţă chiar în cursul săptămânii, dar nu se ştie dacă dosarul Maslovei se va pune în discuţie în această şedinţă. Dacă veţi stărui însă, s-ar putea să aveţi norocul să intre chiar miercurea asta, îi spuse unul dintre funcţionari.

În timpul cât aştepta în biroul Senatului, Nehliudov auzi vorbindu-se iarăşi despre duel. Astfel află cum fusese ucis tânărul Kamenski şi toate amănuntele acestei nefericite întâmplări, despre care vuia Petersburgul. Lucrurile se petrecuseră cam aşa: într-un local, mai mulţi ofiţeri mâncau stridii şi beau vârtos, după cum le era obiceiul. Unul dintre ei a spus ceva jignitor despre regimentul din care făcea parte Kamenski. Kamenski l-a făcut mincinos. Ofiţerul l-a pălmuit pe Kamenski. A doua zi a avut loc duelul şi Kamenski, lovit de un glonţ în pântece, a murit după două ceasuri. Posen şi martorii au fost prinşi, dar, cu toate că se mai aflau încă la arest, circula zvonul că urmează să li se dea drumul peste două săptămâni.

De la Senat, Nehliudov se duse la Comisia de graţieri, la un înalt funcţionar cu mare trecere, baronul Vorobiov, care locuia într-un apartament luxos dintr-o clădire a statului. Portarul şi lacheul îl înştiinţară cu un aer sever că baronul nu acceptă vizitatori în afara zilelor sale de audienţă, că acum e la împărat şi mâine se va duce iarăşi acolo la raport. Nehliudov îi lăsă scrisoarea şi plecă spre senatorul Wolf.

Wolf de abia mâncase şi tocmai îşi făcea tabietul, fumând o ţigară de foi şi plimbându-se prin cameră, când îl primi pe Nehliudov. Acest Vladimir Vasilievici Wolf era desigur un homme tres comme il faut. Şi această însuşire şi-o preţuia mai mult ca orice şi de la înălţimea ei îi privea pe toţi ceilalţi. Şi cum ar fi putut să nu şi-o preţuiască când numai datorită ei izbutise să facă o carieră strălucită, tocmai cea pe care şi-o dorise, intrase adică prin căsătorie în posesia

unei averi care-i aducea optsprezece mii venit anual, iar prin munca sa dobândise un post de senator. Wolf nu numai că se socotea un homme tres comme il faut, dar şi un om de o cinste exemplară. Înţelegea prin aceasta meritul de a nu lua mită în taină de la persoane particulare. Dar să cerşească de la stat tot felul de cheltuieli de deplasare, de diurne, să se folosească de o moşie a statului luată în arendă, îndeplinind în schimb, slugarnic, tot ceea ce îi cerea guvernul, nu socotea că ar fi necinstit. Pentru el, să ruineze, să deporteze, să ţină întemniţaţi sute de oameni nevinovaţi numai pentru că îşi preţuiau neamul şi doar credinţa strămoşească – aşa cum făcuse cândva, ca guvernator al unei gubernii din regatul polon – nu numai că nu era necinstit, dar era, dimpotrivă, o dovadă de nobleţe, bărbăţie şi patriotism. Tot astfel, nu-i părea deloc necinstit faptul că-şi însuşise toată averea nevestei sale, foarte îndrăgostită de el, precum şi averea cumnatei sale. Dimpotrivă, socotea că a găsit cea mai cuminte cale de a orândui treburile familiei.

Familia lui Vladimir Vasilievici era alcătuită din soţia lui, lipsită de orice personalitate, cumnată sa, pe a cărei avere pusese mâna, vânzându-i moşia şi depunând banii pe numele său, şi o fiică, urâţică, sfioasă şi blajină, care ducea o viaţă singuratica şi tristă şi care îşi găsise în ultima vreme o mângâiere în evanghelism – la adunările de la Aline şi de la contesa Ekaterina Ivanovna.

Vladimir Vasilievici mai avea şi un fiu, blajin şi el, căruia la cincisprezece ani începuse să-i crească barbă şi care tot pe atunci se apucase să bea şi să duca o viaţă dezmăţată, şi o dusese aşa până la douăzeci de ani când fusese izgonit de acasă, pentru că nu-şi terminase studiile, se înhăitase cu nişte neisprăviţi şi făcea datorii peste datorii, compromiţându-şi părintele. Tată-său plătise o dată pentru el o datorie de două sute treizeci de ruble, apoi altă dată o datorie de şase sute de ruble, punându-i însă în vedere că e ultima oară când mai plăteşte şi că, dacă nu se îndreaptă, îl alungă de acasă şi nu vrea să mai ştie de el. Fiul nu numai

că nu s-a îndreptat, dar a mai făcut încă o datorie, de o mie de ruble, şi şi-a permis să-i spună tatălui său că pentru el e un chin să trăiască acasă. Ca răspuns, Vladimir Vasilievici îi declară feciorului său că poate să se ducă unde vrea şi că se leapădă de el. De atunci, Vladiniir Vasilievici se purta ca şi cum ar fi uitat că a avut vreodată un fiu, cei de acasă nu îndrăzneau să-i pomenească despre el, iar senatorul era încredinţat că a ştiut să-şi orânduiască viaţa de familie cât se poate de bine.

Wolf îl primi pe Nehliudov, oprindu-se o clipă din plimbarea sa prin cameră şi salutându-l cu zâmbetul său obişnuit, binevoitor şi puţin ironic prin care-şi exprima involuntar superioritatea de om comme il faut faţă de ceilalţi muritori. Apoi luă biletul de la Nehliudov şi îl citi.

— Vă rog să luaţi loc, iar pe mine să mă iertaţi: am să continuu să umblu, dacă-mi permiteţi, spuse el, vârându-şi o mână în buzunarul vestonului şi călcând cu paşi mărunţi şi uşori prin odaia mare, mobilată sobru. Sunt foarte bucuros să fac cunoştinţă cu dumneavoastră şi, bineînţeles, să-i fac un serviciu contelui Ivan Mihailovici, adăugă el, scoţând pe gură rotocoale de fum parfumat şi albăstrui şi ţinând cu multă grijă trabucul între degete, ca să nu pice pe jos scrumul.

— Aş vrea să vă rog, dacă se poate, să se judece procesul cât mai curând, aşa încât, dacă acuzata rămâne condamnată la deportare în Siberia, să nu se întârzie prea mult plecarea, zise Nehliudov.

— Da, da. Cu primele vapoare de la Nijni, ştiu, răspunse Wolf cu zâmbetul lui condescendent pe buze, ca unul care ştie întotdeauna dinainte ceea ce vor ceilalţi să-i spună. Cum o cheamă pe condamnată?

— Maslova.

Wolf se apropie de masă şi se uită la foaia de hârtie care se afla pe un dosar cu acte.

— Da, da, Maslova. Bine, am să vorbesc cu ceilalţi colegi ai mei. Se va judeca procesul miercuri.

— Pot să-i telegrafiez avocatului meu acest termen?

— Aveţi un avocat? Ce nevoie? Dar, în sfârşit, faceţi cum credeţi.

— Motivele de recurs s-ar putea să fie insuficiente, spuse Nehliudov, din dosar însă cred că reiese clar că sentinţa se datorează unei scăpări din vedere.

— Da, da, se poate. Senatul însă nu are cum să cerceteze fondul procesului, spuse Vladimir Vasilievici cu severitate, privind scrumul ţigării sale. Senatul nu face decât să urmărească aplicarea dreaptă a legii şi interpretarea ei corectă.

— Dar cazul acesta mi se pare că este un caz cu totul excepţional.

— Ştiu, ştiu, toate cazurile sunt excepţionale. Ne vom face datoria, şi atâta tot. Scrumul se mai ţinea încă pe ţigară, dar avea o mică fisură şi era în primejdie să cadă. Veniţi rar pe la Petersburg? întrebă Wolf, ţinând ţigara în aşa fel încât să nu cadă scrumul. Acesta prinse totuşi a se clătina şi Wolf duse cu grijă ţigara la scrumieră, scuturând-o acolo. Ce întâmplare îngrozitoare cu Kamenski, urmă el. Un tânăr plin de calităţi. Singurul fiu. Mama lui era desperată, spuse el, repetând aproape cuvânt cu cuvânt ceea ce spunea fiecare la Petersburg în acel moment despre Kamenski.

Mai vorbiră un timp despre contesa Ekaterina Ivanovna şi despre entuziasmul ei pentru nouă doctrină religioasă, pe care Vladimir Vasilievici nici n-o aproba şi nici n-o dezaproba, dar care pentru el, omul comme il faut, era desigur ceva cu totul de prisos. Apoi Vladimir Vasilievici sună şi Nehliudov îşi luă rămas-bun.

— Dacă vă face plăcere, poftiţi la noi la masă, miercuri bunăoară, spuse Wolf, strângându-i mâna. Am să vă dau totodată şi răspunsul definitiv.

Era târziu şi Nehliudov se întoarse acasă, adică la mătuşa lui.

XVII.

La contesa Katerina Ivanovna se lua masa la şapte şi jumătate, într-un fel cu totul nou, necunoscut încă de Nehliudov. Lacheii puneau bucatele pe masă, apoi se retrăgeau, aşa că mesenii trebuiau să se servească singuri. Bărbaţii nu le îngăduiau doamnelor să se obosească şi, ca reprezentanţi ai sexului tare, luau cu bărbăţie asupra lor sarcina de a le servi pe doamne cu bucate şi băuturi. Când un fel era terminat, contesa apăsa pe butonul unei sonerii electrice ce se afla pe masă şi lacheii intrau fără zgomot, schimbau tacâmurile şi aduceau felul următor. Mâncărurile ca şi băuturile erau dintre cele mai alese. În bucătăria mare şi luminoasă lucrau un şef-bucătar franţuz şi două ajutoare, îmbrăcate în alb. Fură şase persoane la masă: contele şi contesa, fiul lor, un tânăr ofiţer din garda imperială, cu o mutră ursuză, care-şi ţinea coatele pe masă, Nehliudov, o damă de companie franţuzoaica şi administratorul-şef al contelui, care sosise de la ţară.

Şi aici se vorbea despre duel. Se comenta atitudinea suveranului în aceasta chestiune. Se ştia că împăratului îi era foarte milă de mama defunctului şi de aceea toată lumea era plină de milă pentru ea. Cum se ştia însă că împăratul, cu toate că împărtăşea durerea familiei Kamenski, nu voia totuşi să se arate prea sever cu ucigaşul, care apărase onoarea uniformei, toată lumea era de asemenea îngăduitoare faţă de acesta. Numai contesa Katerina Ivanovna, cu felul ei liber şi uşuratic de a privi lucrurile, se exprimă foarte aspru cu privire la ucigaş.

— Se îmbată şi ucid oameni tineri şi cumsecade – eu n-aş ierta asta pentru nimic în lume, spuse ea.

— Nu te înţeleg, interveni contele.

— Tu nu înţelegi niciodată ce spun eu, zise contesa, şi, întorcându-se către Nehliudov, urmă: Toată lumea mă înţelege, numai bărbatul meu nu. Eu spun că mi-e milă de mamă şi nu înţeleg ca un om care a ucis să-şi vadă de viaţă mai departe, mulţumit şi nestingherit de nimeni.

Atunci fiul contesei, care tăcuse până în clipa aceea, îi luă apărarea ucigaşului, răspunzându-i maică-sii într-un chip destul de grosolan că un ofiţer nu putea să procedeze altfel, căci altminteri l-ar fi judecat ceilalţi ofiţeri şi ar fi fost dat afară din regiment. Nehliudov asculta fără să se amestece în vorbă. Ca fost ofiţer înţelegea, deşi nu le admitea, argumentele tânărului Cearski, dar pe de altă parte acest tânăr ofiţer care-şi omorâse un camarad îi amintea, fără să vrea, de un tânăr puşcăriaş, un flăcău chipeş pe care-l văzuse la închisoare şi care fusese condamnat la muncă silnică, pentru ca omorâse un om în cursul unei bătăi. Amândoi ajunseseră ucigaşi din pricina beţiei. Ţăranul ucisese într-o clipă când îşi pierduse minţile şi acum era despărţit de nevastă, de familie, de rude, şi, cu cătuşe la picioare şi cu capul ras, avea să fie trimis la ocnă; iar celălalt, ofiţerul, sta la arest într-o cameră frumoasă, mânca bucate alese, bea vin de soi, citea cărţi şi de la o zi la alta avea să fie eliberat şi avea să-şi ducă viaţa ca şi mai înainte, devenind prin fapta sa chiar mai interesant pentru ceilalţi.

Nehliudov spuse cu glas tare ceea ce gândea. La început, contesa Katerina Ivanovna încuviinţase spusele nepotului său, apoi însă tăcu şi ea ca şi ceilalţi şi Nehliudov înţelese că prin cele spuse făcuse un fel de necuviinţă.

Seara, curând după masă, în salonul cel mare unde fuseseră aşezate ca pentru o conferinţă mai multe rânduri de scaune cu speteze înalte, sculptate, şi o măsuţă cu o carafă de apă şi cu un fotoliu pentru predicator, lumea începu să se adune pentru întrunirea la care trebuia să predice Kieseweter, de curând sosit din străinătate.

În faţa intrării principale se opreau tot mai multe trăsuri elegante. În salonul bogat mobilat stăteau aşezate doamne îmbrăcate în rochii cu turnură de mătase, catifea, dantele, cu bucle false pe cap şi cu mijlocul strâns în corset. Printre ele luaseră loc şi o seamă de bărbaţi, militari şi civili, şi vreo cinci oameni de rând; doi rândaşi, un băcan, un lacheu şi un vizitiu.

Kieseweter, un bărbat voinic, cu părul uşor încărunţit, vorbea pe englezeşte, iar o fată tânără, slabă, cu pince-nez, traducea predica repede şi curgător.

El spunea că păcatele noastre sunt atât de mari şi pedeapsa pe care o meritǎm atât de cumplită şi de neînlăturat, încât e cu neputinţă să mai trăim în aşteptarea ei.

— Iubite surori şi iubiţi fraţi, gândiţi-vă numai la viaţa noastră, la faptele noastre, la felul în care trăim şi-l mâniem pe bunul şi milostivul Dumnezeu şi-l facem să sufere pe Christos şi veţi înţelege că nu poate fi iertare pentru noi, că nu este nici o scăpare şi că suntem cu toţii sortiţi pieirii. Ne aşteaptă pieirea cea mai îngrozitoare şi chinurile veşnice, spunea el cu glas tremurător şi înlăcrimat. Cum să ne salvăm, fraţilor? Cum să scăpăm din acest foc înspăimântător? El ne-a şi cuprins casa şi nu mai avem nici o ieşire.

Predicatorul tăcu o clipă şi lacrimi adevărate i se prelinseră pe obraji. De opt ani de când predica, ori de câte ori ajungea la punctul acesta, care îi plăcea în chip deosebit, simţea un nod în gât, o gâdilare în nas şi lacrimile începeau să-i curgă şiroaie din ochi, şi aceste lacrimi îl înduioşau şi mai mult. În odaie se auzeau suspine şi hohote de plâns. Contesa Ekaterina Ivanovna, aşezată în faţa unei măsuţe de lemn încrustat, sta cu coatele rezemate de ea şi cu capul în palme şi umerii ei graşi erau scuturaţi de un tremur uşor. Vizitiul se uita la neamţ cu uimire şi groază, ca şi cum ar fi fost cât pe ce să-l calce cu trăsura şi acesta nu s-ar fi ferit. Cei mai mulţi şedeau cam în aceeaşi atitudine ca şi contesa Ekaterina Ivanovna. Fiica lui Wolf, care semăna leit cu tatăl său, îmbrăcată într-o rochie elegantă, la modă, stătea în genunchi, cu obrazul ascuns în palme.

Dar deodată oratorul îşi descoperi faţa şi un zâmbet, asemenea zâmbetului prin care actorii îşi exprimă bucuria, îi înflori pe buze şi el urmă cu glas dulce şi duios:

— Totuşi, există mântuire. E şi uşoară, şi aducătoare de bucurie. Această mântuire este sângele vărsat pentru noi de unicul Fiu al lui Dumnezeu, care s-a jertfit pentru noi. Chinurile şi sângele Lui sunt mântuirea noastră. Fraţi şi surori, spuse el iarăşi cu lacrimi în ochi, să-i mulţumim lui Dumnezeu care şi-a jertfit unicul Fiu spre mântuirea omenirii. Sângele Lui sfânt…

Nehliudov se simţi cuprins de un dezgust de neînvins. Se ridică încetişor şi, încruntându-se şi stăpânindu-şi un icnet de ruşine, ieşi în vârful picioarelor şi se duse în odaia lui.

XVIII.

A doua zi, Nehliudov, gata îmbrăcat, se pregătea să coboare, când feciorul îi aduse cartea de vizită a avocatului său de la Moscova. Acesta venise pentru nişte treburi de-ale lui şi totodată să ia parte şi la procesul Maslovei, dacă s-ar fi judecat curând în Senat. Telegrama trimisă de Nehliudov se încrucişase cu el pe drum. Aflând de la Nehliudov când se va judeca procesul şi cine vor fi senatorii, avocatul zâmbi.

— Cele trei tipuri de senatori! spuse el. Wolf e funcţionarul petersburghez, Skovorodnikov – juristul savant şi Be – juristul practic, adică cel mai vioi dintre ei. În el trebuie să ne punem toată nădejdea. Ei, dar ce se aude cu Comisia de graţieri?

— Chiar astăzi mă duc la baronul Vorobiov, ieri n-am putut obţine audienţa.

— Ştiţi cum a ajuns Vorobiov baron? spuse avocatul, care prinsese tonul niţel ironic cu care Nehliudov rostise titlul acesta străin alături de un nume neaoş rusesc. Titlul i-a fost acordat bunicului său de către ţarul Pavel, căruia-i fusese, pare-mi-se, valet, sau aşa ceva. Îi făcuse pesemne unele servicii deosebite, pentru care împăratul l-a răsplătit cu titlul de baron, după bunul său plac. Şi de atunci Vorobiovii sunt baroni şi-s foarte mândri de acest lucru. De altfel, Vorobiov ăsta e un mare şmecher.

— Chiar la el mă duc acum, spuse Nehliudov.

— Foarte bine. Mergem împreună, vă duc cu trăsura mea. În vestibul, feciorul îi aduse lui Nehliudov un bileţel de la Mariette: ‚Pour vous faire plaisir, j’ai agi tout a fait contre mes principes, et j’ai intercede aupres de mon mari pour votre protegee. II se trouve que cette personne peut etre relachee immediatement. Mon mari a ecrit au commandant. Venez donc nous voir de data asta dezinteresat. Je vous attend. M.71

— Ce spui de asta? îl întrebă Nehliudov pe avocat. Nu-i îngrozitor? O femeie pe care o ţin de şapte luni închisă într-o celulă acum se dovedeşte a fi cu totul nevinovată şi a fost de ajuns un singur cuvânt ca să fie eliberată!

— Aşa se întâmplă întotdeauna. E bine cel puţin că aţi reuşit.

— Da, numai că succesul acesta mă mâhneşte. Îţi dai seama cum se petrec lucrurile acolo? De ce au ţinut femeia închisă atâta vreme?

— E mai bine să nu cercetaţi prea mult aceste chestiuni. Aşadar, vă duc cu trăsura mea, zise avocatul când ieşiră din casă.

Un cupeu elegant trase la scară.

— Vă duceţi la baronul Vorobiov, nu?

Avocatul îi spuse vizitiului unde să meargă şi caii iuţi îl duseră repede pe Nehliudov la locuinţa baronului. Acesta era acasă. Un tânăr funcţionar în uniformă, cu un gât foarte lung, cu mărul lui Adam ieşit în afară şi cu un mers neobişnuit de uşor, se afla în prima cameră, împreună cu două doamne.

— Numele dumneavoastră? întrebă tânărul funcţionar cu mărul lui Adam ieşit în afară, lăsând doamnele şi înaintând cu paşi uşori şi graţioşi spre Nehliudov.

Nehliudov îşi spuse numele.

— Baronul mi-a vorbit despre dumneavoastră. Îndată! Tânărul funcţionar trecu în odaia de alături, de unde ieşi după câteva clipe, însoţind o doamnă în doliu cu ochii

plânşi. Doamna îşi trăgea în jos cu degetele slabe vălul, ca să-şi ascundă faţa înlăcrimată.

— Poftiţi, îi spuse tânărul funcţionar lui Nehliudov şi înaintă cu paşi uşori spre uşa biroului, în pragul căreia se opri, lăsându-l să treacă.

Intrând în birou, Nehliudov dădu cu ochii de un bărbat de statură mijlocie, îndesat, cu părul tuns scurt, îmbrăcat într-o redingotă, care şedea într-un fotoliu la o masă mare de scris şi se uita vesel spre uşă. Faţa lui blândă, cu obrajii foarte rumeni contrastând cu mustaţa şi barba lui albe, se lumină de un zâmbet prietenos la vederea lui Nehliudov.

— Mă bucur să vă văd. Am fost bun prieten cu mama dumneavoastră. Vă ştiu de când eraţi copil şi apoi tânăr ofiţer. Ei, luaţi loc şi spuneţi-mi cu ce vă pot fi de folos. Da, da, spunea el, clătinând din capul său cărunt, în timp ce Nehliudov îi povestea istoria Fedosiei. Spuneţi, spuneţi, am înţeles tot. Da, da, într-adevăr e o poveste foarte înduioşătoare. Şi ce-aţi făcut? Aţi înaintat o cerere de graţiere?

— O am la mine, răspunse Nehliudov, scoţând cererea din buzunar. Dar aş fi vrut să vă rog s-o înaintaţi dumneavoastră. Sper că aşa i se va acorda mai mare atenţie.

— Foarte bine aţi făcut. Am să fac personal raportul, spuse baronul, încercând zadarnic să dea feţei sale joviale o expresie de compătimire. E foarte înduioşător. Se vede bine că era un copil, brutalitatea bărbatului ei a speriat-o, pesemne, a scos-o din minţi, iar după ce a mai trecut un timp, a început şi ea să-l iubească… Da, da, voi face eu raportul.

— Contele Ivan Mihailovici mi-a spus ca o va ruga personal pe împărătească…

Cum rosti Nehliudov aceste cuvinte, expresia feţei baronului se schimbă.

— De altfel, depuneţi cererea la cancelarie, iar eu am să fac tot ce am să pot, îi spuse el lui Nehliudov.

În clipa aceea intră în odaie funcţionarul cel tânăr, vădit mândru de mersul său graţios.

— Doamna de adineauri vă roagă să-i îngăduiţi să vă mai spună două cuvinte.

— Bine, pofteşte-o înăuntru. Ah, mon cher, câte lacrimi vezi aici. De am putea să le ştergem pe toate! Facem şi noi ce putem.

Intră doamna.

— Am uitat să vă rog să nu permiteţi să dea faţă, că altfel el e în stare…

— Doar v-am spus că am să fac tot ce-i cu putinţă.

— Baroane, pentru numele lui Dumnezeu, veţi salva o mamă. Doamna luă mâna baronului şi o sărută.

— Totul se va face.

După ce ieşi doamna, se ridica şi Nehliudov să-şi ia rămas-bun.

— Vom face tot ce se va putea. Vom lua legătura cu Ministerul Justiţiei. Ministerul ne va răspunde şi atunci vom face tot ce se va putea.

Nehliudov ieşi şi se îndreptă spre cancelarie. Ca şi la Senat, găsi într-o încăpere foarte impunătoare funcţionari eleganţi, curaţi, Politicoşi, corecţi la îmbrăcăminte şi la vorbă, importanţi şi distinşi.

„Cât de mulţi sunt, Doamne, cât de mulţi şi ce bine hrăniţi sunt, ce curat îmbrăcaţi, cu cămăşile şi mâinile albe, cu cizmele strălucitoare! Cine face toate acestea pentru ei? Ce bine le merge la toţi, nu numai în comparaţie cu cei de la închisoare, dar chiar şi cu cei de la ţară!” gândea iarăşi Nehliudov, fără să vrea.

XIX.

Omul de care depindea îmbunătăţirea situaţiei deţinuţilor din Petersburg era un bătrân general care se trăgea dintr-o familie de baroni germani, plin de merite, dar, după spusele oamenilor, cam ramolit. Primise o sumedenie de decoraţii, nu purta însă decât o cruce albă la butonieră. Căpătase aceasta decoraţie, care-l măgulea în chip deosebit, pe

timpul când făcea serviciul în Caucaz, unde sub comanda lui nişte ţărani ruşi, tunşi, îmbrăcaţi în uniforme şi înarmaţi cu puşti şi baionete, uciseseră peste o mie de locuitori, care-şi apărau libertatea, căminul şi familia. Apoi făcuse serviciul în Polonia, unde la fel îi silise pe ţăranii ruşi să săvârşească multe şi felurite crime, pentru care primise noi ordine şi decoraţii; după aceea, fusese trimis şi în alte părţi, iar acum, bătrân, neputincios, primise postul în care se afla astăzi şi care îi dădea dreptul la o locuinţă frumoasă, la un salariu bun şi la onoruri. Îndeplinea cu stricteţe ordinele primite de sus, lucru de care era foarte mândru, căci le acorda o însemnătate deosebită şi credea ca orice se poate schimba pe lume, afară de ordinele cu pricina. Datoria lui era să ţină în cazemate şi în celule de o singură persoană, deţinuţi şi deţinute politice. Aceştia trăiau în nişte condiţii atât de îngrozitoare, încât, în decurs de zece ani, jumătate din ei mureau, parte înnebuneau, parte se stingeau de oftică sau se sinucideau, fie prin foame, fie tăindu-şi venele cu cioburi de sticlă, fie spânzurindu-se ori dându-şi foc de vii.

Bătrânul general ştia toate acestea, dat fiind că se petreceau chiar sub ochii lui, dar ele nu-l mişcau şi nu-i tulburau conştiinţa cum nu-i tulburau conştiinţa accidentele pricinuite de furtuni, de inundaţii şi aşa mai departe. Toate acestea se întâmplau în urma executării ordinelor primite de sus, în numele suveranului. Aceste ordine trebuiau îndeplinite fără şovăire, aşa că n-avea nici un rost să te mai gândeşti la urmările lor. De aceea bătrânul general nici nu-şi îngăduia să-şi bată capul cu asemenea griji, socotind că datoria lui de ostaş şi patriot era de a nu se gândi la asemenea lucruri, pentru a nu şovăi în îndeplinirea îndatoririlor sale, care îi păreau atât de importante.

O dată pe săptămână, bătrânul general avea obligaţia să inspecteze toate cazematele şi să-i întrebe pe deţinuţi dacă nu au vreo rugăminte de făcut. Aceştia aveau multe şi felurite rugăminţi. Generalul le asculta liniştit, fără să

scoată o vorbă, dar niciodată nu le îndeplinea, socotindu-le neconforme cu regulamentul.

Pe când Nehliudov se apropia de clădirea în care locuia bătrânul general, se auzi răsunând la ceasul din turn melodia imnului „Slavă ţie, Doamne”, apoi bătură orele două. Aceste sunete îi amintiră deodată lui Nehliudov de ceea ce citise cândva în însemnările decembriştilor despre impresia pe care o făcea aceasta muzică dulce care răsuna ceas de ceas în sufletele celor osândiţi pe viaţă. În timp ce Nehliudov trăgea la scara locuinţei bătrânului general, acesta şedea aproape pe întuneric în salon, în faţă unei măsuţe cu incrustaţii şi, împreună cu un pictor tânăr, fratele unui subaltern al său, învârtea pe o foaie de hârtie un păhăruţ răsturnat. Degetele subţiri, slabe şi umede ale pictorului atingeau degetele aspre, zbârcite şi noduroase ale bătrânului general şi mâinile lor astfel împreunate se mişcau o dată cu păhăruţul răsturnat pe foaia de hârtie, pe care erau scrise toate literele alfabetului. Păhăruţul tocmai răspundea la întrebarea pe care o pusese generalul spiritului, şi anume: cum se vor recunoaşte sufletele unele pe altele după moarte.

Când ordonanţa, care îndeplinea serviciul de valet în casa generalului, intră în odaie cu cartea de vizită a lui Nehliudov, spiritul Ioanei d’Arc vorbea prin intermediul păhăruţului. Spiritul spusese litera cu litera: „Se vor recunoaşte unul pe altul”, lucru care fusese însemnat pe hârtie. În clipa în care intra ordonanţa, păhăruţul se oprise pe litera,d”, apoi pe litera „u”, după aceea pe litera,p”, iar când ajunse la litera „a” începu să se mişte smucit când la dreapta, când la stânga. După părerea generalului, litera următoare trebuia să fie „p” adică spiritul Ioanei d’Arc voia să spună că sufletele se vor recunoaşte unul pe altul numai după purificarea lor de tot ce este pământesc său ceva asemănător, şi de aceea litera următoare trebuia să fie „p”. Pictorul însă pretindea că litera următoare trebuia să fie „l” şi că spiritul vrea să spună că sufletele se vor recunoaşte

după lumina ce se va răspândi din trupul lor eteric. Generalul, întunecat la faţă, cu sprâncenele cărunte şi stufoase, încreţite şi ochii aţintiţi la mâna lui, convins că păhăruţul se mişca singur, îl împingea el însuşi spre litera „p”. Tânărul pictor, pe de altă parte, palid la faţă şi cu părul rar, pieptănat pe după urechi, se uita cu ochii lui albaştri fără vlagă într-un colţ al salonului şi, mişcându-şi nervos buzele, trăgea păhăruţul spre litera „l”. Generalul se încruntă, nemulţumit de faptul că fusese întrerupt, luă cartea de vizită, îşi puse ochelarii, şi, mormăind împotriva durerii lui de şale, se ridică cât era de lung, frecându-şi degetele amorţite.

— Pofteşte-l în birou.

— Dacă îmi îngăduiţi, Excelenţă, am să isprăvesc singur, zise pictorul, ridicându-se. Simt prezenţa spiritului.

— Bine, isprăveşte, răspunse cu asprime generalul şi se îndreptă cu paşi mari, măsuraţi şi siguri spre biroul său.

— Îmi pare bine că vă văd, rosti generalul, cu glas brutal, câteva cuvinte prietenoase, arătându-i lui Nehliudov un fotoliu lângă biroul său. Sunteţi de mult la Pelersburg?

Nehliudov îi răspunse că abia a sosit.

— Prinţesa, mama dumneavoastră, e sănătoasă’?

— Mama a murit.

— Iertaţi-mă, îmi pare foarte rău. Fiul meu mi-a spus că v-a întâlnit în oraş.

Fiul generalului urma aceeaşi carieră ca şi tatăl său. După ce isprăvise Academia Militară, intrase în slujbă la departamentul de informaţii şi era foarte mândru de atribuţiile pe care le îndeplinea acolo: conducerea serviciului de spionaj.

— Da, da… Am fost coleg cu tatăl dumitale. Am fost prieteni şi camarazi. Şi dumneata eşti ofiţer, nu?

— Nu, nu sunt.

Generalul îşi plecă nemulţumit capul într-o parte.

— Domnule general, am venit cu o rugăminte la dumneavoastră, zise Nehliudov.

— Bucuros să te pot servi.

— Dacă rugămintea mea nu e tocmai la locul ei, am să vă rog să mă iertaţi – îndrăznesc totuşi s-o fac.

— Despre ce este vorba?

— La dumneavoastră în fortăreaţă este deţinut un oarecare Gurkevici. Mama lui vă roagă să-i îngăduiţi să-l vadă sau cel puţin să-i trimită nişte cărţi.

Generalul nu arătă nici mulţumire, nici nemulţumire faţă de aceasta rugăminte a lui Nehliudov; îşi plecă numai capul într-o parte şi strânse din ochi, ca şi cum ar fi cumpănit lucrul în gând. De fapt, nu se gândea la nimic şi nici nu-l interesa rugămintea lui Nehliudov, ştiind foarte bine că n-avea să-i răspundă decât conform regulamentului. Nu făcea decât să-şi odihnească mintea, fără să se gândească la nimic.

— Vedeţi, lucrul acesta nu depinde de mine, spuse el, după un răstimp de tăcere. Este un regulament ratificat de împărat cu privire la întrevederi şi noi nu putem trece peste acest regulament. Iar în ce priveşte cărţile, avem o bibliotecă aici la noi în fortăreaţă şi deţinuţilor li se dau acelea care sunt permise.

— Da, dar el are nevoie de cărţi de ştiinţă, vrea să studieze.

— Nu-l crede. N-are el chef de studii. Vrea numai să necăjească oamenii degeaba.

— Totuşi, gândiţi-vă, oamenii aceştia trebuie să-şi treacă şi ei timpul cu ceva, în situaţia grea în care se află, zise Nehliudov.

— Ăştia se plâng întotdeauna, răspunse generalul. Îi ştim noi. Vorbea întotdeauna despre ei ca despre un soi de oameni aparte şi răi. Aici la noi au condiţii atât de bune, cum rar întâlneşti în închisori, urmă generalul.

Şi, dezvinovăţându-se parcă, începu să descrie condiţiile minunate în care trăiau deţinuţii, de parcă scopul acestei instituţii ar fi fost să le ofere acestora o reşedinţă plăcută.

— Înainte vreme, într-adevăr, ne purtam cu ei destul de aspru, acum însă o duc minunat. Au la masă trei feluri de mâncare, dintre care unul întotdeauna cu carne – chiftele sau antricoate. Duminica au şi desert. Să dea Dumnezeu să poată mânca orice rus aşa bine ca ei.

Generalul, ca orice om bătrân, repeta de nenumărate ori fiecare vorbă, ca să arate cât de pretenţioşi şi nerecunoscători sunt deţinuţii.

— Au la dispoziţie cărţi religioase şi tot felul de reviste vechi. Avem o bibliotecă specială, cu cărţi potrivite pentru ei, numai că ei nu le prea citesc. La început se prefac că îi interesează, dar după aceea cărţile noi rămân cu paginile tăiate numai până la jumătate, iar cele vechi nu sunt nici măcar răsfoite. Am încercat chiar să punem câte o hârtie între pagini. O găseam acolo neatinsă, spuse generalul cu o părere de zâmbet pe buze. Li se dă voie să şi scrie. Li se dau câte o tăbliţă şi câte un condei şi pot scrie cât vor, ca să se distreze. Să scrie şi iar să şteargă. Dar credeţi că scriu? Nu. De altfel, se liniştesc în scurt timp. La început se zbuciumă ei cât se zbuciumă, iar după aceea încep să se îngraşe şi sunt din ce în ce mai liniştiţi, spuse generalul, fără să-şi dea seama de groaznicul înţeles al vorbelor sale.

Nehliudov asculta glasul acesta răguşit de bătrân, se uita la membrele lui ţepene, la ochii stinşi, care-l priveau de sub sprâncenele cărunte, la obrajii fleşcăiţi şi raşi, care atârnau peste gulerul tunicii, la crucea albă cu care se mândrea omul acesta şi pe care o primise fiindcă măcelărise cu cruzime atâtea suflete, şi-şi dădea seama că era de prisos să încerce să-l contrazică sau să-i explice ceva. Totuşi, îşi călcă pe inimă şi-l mai întrebă şi despre arestata Şustova, despre care aflase chiar în ziua aceea că urma să fie eliberată.

— Şustova? Şustova… Nu-i ţin minte pe toţi după nume. Sunt aşa de mulţi, zise el, nemulţumit, se vede treaba că erau atâţia oameni în închisoare. Apoi sună şi porunci să fie chemat şeful său de cabinet. Până să vină acesta, îl îndemna

pe Nehliudov să intre iar în armată, spunându-i ca de oameni cinstiţi şi nobili (printre care se număra şi el, bineînţeles) avea nevoie în chip deosebit împăratul şi… „patria”, adăugă pentru a-şi rotunji fraza.

— Iaca, eu sunt bătrân şi tot mai caut să fiu de folos, atât cât mă mai ajută puterile.

Şeful de cabinet, un om slab, uscăţiv, cu ochi iscoditori şi vii, veni să aducă la cunoştinţă că Şustova era deţinută într-una dintre fortăreţe şi că nu se primise nici o hârtie cu privire la ea.

— Când o să primim ordinul, îi dăm drumul, chiar în aceeaşi zi. Nu avem de ce să-i oprim, nu ţinem chiar atât de mult să-i avem aici, spuse generalul, încercând iar să zâmbească glumeţ, neizbutind însă decât să-şi schimonosească faţa bătrână.

Nehliudov se ridică în picioare, stăpânindu-şi cu greu sentimentul de dezgust şi de milă pe care i-l trezea acest bătrân îngrozitor. Generalul găsi de cuviinţă că trebuie să fie ceva mai îngăduitor cu uşuraticul şi rătăcitul fiu al prietenului său şi că ar fi bine să-i dea unele poveţe.

— La revedere, dragul meu, şi să nu-mi iei în nume de rău cele ce-ţi spun. O fac numai din dragoste. Să nu ai de-a face cu oamenii ăştia, care sunt deţinuţi la noi. Să ştii că nu este unul care să nu fie vinovat. Toţi oamenii ăştia sunt dintre cei mai ticăloşi. Noi îi cunoaştem foarte bine, spuse el cu un ton în care nu încăpea cea mai mică îndoială. Şi cu adevărat nu se îndoia de spusele sale, căci, dacă ar fi făcut-o, nu s-ar fi putut socoti un erou respectat şi onorat, care-şi încheie cu demnitate o viaţă cinstită, ci un ticălos care şi-a vândut conştiinţa toată viaţa şi încă şi-o mai vinde şi la bătrâneţe. Cel mai bun lucru e să intri iar în armată. Ţarul are nevoie de oameni cinstiţi… Şi patria, adăugă el. Ia spune-mi, ce s-ar întâmpla dacă toţi, eu şi alţii, ar face ca dumneata şi n-ar mai vrea să servească interesele patriei? Cine ar rămâne atunci? Condamnăm cu toţii rânduielile de astăzi, dar nu vrem să ajutăm guvernul.

Nehliudov oftă din fundul sufletului, se înclină adânc, strânse palma mare şi osoasă, întinsă cu condescendenţă spre el, şi ieşi din birou.

Generalul clătină din cap, nemulţumit şi, frecându-şi şalele, se întoarse în salon, unde îl aştepta pictorul, care însemnase pe hârtie răspunsul primit de la spiritul Ioanei d'Arc. Generalul îşi puse ochelarii şi citi: „Se vor recunoaşte unul pe altul prin lumina pe care o vor răspândi trupurile lor eterice".

— Aha, aproba generalul, strângându-şi pleoapele. Dar cum să le recunoşti, dacă toate răspândesc aceeaşi lumină? întrebă el şi, încrucişându-şi iar degetele cu ale pictorului, se aşeză în faţa măsuţei.

Trăsura lui Nehliudov ieşi pe poartă.

— Da' zău că te-apucă urâtul aici, boierule, îi zise birjarul lui Nehliudov. Era cât p-aci să plec, fără să vă mai aştept.

— Aşa e, te-apucă urâtul, încuviinţă Nehliudov, trăgând adânc aerul în piept şi aţintindu-şi uşurat privirea spre norii fumurii ce pluteau pe cer şi spre suprafaţa încreţită a Nevei, pe care lunecau bărci şi vapoare.

XX.

A doua zi trebuia să se judece procesul Maslovei şi Nehliudov se duse la Senat. În faţa intrării impunătoare a clădirii, unde aşteptau câteva trăsuri, se întâlni cu avocatul său. Urcară scara superbă şi maiestuoasă până la etaj, unde avocatul, care cunoştea toate intrările, se îndreptă spre stânga, către o uşă pe care era scrisă data când au fost promulgate codurile judiciare. Îşi scoaseră paltoanele în prima odaie şi aflară acolo de la uşier că senatorii s-au şi adunat, până la ultimul. Fanarin, în frac şi cravată albă, cu un aer vesel şi sigur pe el, intră în camera de alături, unde la dreapta se afla un dulap şi o masă, iar în partea stângă o scară în spirală, pe care tocmai cobora un funcţionar elegant în uniformă, cu servieta sub braţ. În această odaie îţi atrăgea luarea-aminte un bătrânel cu înfăţişare patriarhală, cu părul lung şi alb, cu haină şi cu pantaloni

cenuşii, pe lângă care stăteau doi funcţionari într-o atitudine deosebit de respectuoasă. Bătrânul cu părul alb trecu spre dulap şi nu se mai văzu, de parcă ar fi intrat înăuntru. Fanarin, zărind un coleg, în frac şi cravată albă ca şi dânsul, începu îndată o discuţie însufleţită. Nehliudov îi cercetă din ochi pe cei care se aflau în încăpere. Erau în totul vreo cincisprezece persoane, printre care două doamne, una tânără cu pince-nez şi alta mai în vârstă, cu părul cărunt. Tocmai se judeca un proces de calomniere prin presă, la care se adunase mai multă lume ca de obicei şi mai cu seamă ziarişti.

Potărelul, un bărbat chipeş, rumen la faţă, îmbrăcat într-o uniformă superbă, se apropie cu o hârtie în mână de Fanarin să-l întrebe în ce proces va pleda; aflând că în procesul Maslovei, îşi notă numele şi se îndepărtă. În clipa aceea uşa dulapului se deschise şi se ivi din el bătrânelul cu înfăţişare patriarhală, îmbrăcat de data aceasta într-o uniformă cu galoane şi decoraţii pe piept, în care arăta ca o pasăre. Această îmbrăcăminte caraghioasă parcă îl făcea şi pe bătrânel să se ruşineze, deoarece, cu pas mult mai iute ca de obicei, grăbi spre uşa opusă celei de la intrare şi trecu dincolo.

— Acesta este Be, un om foarte respectabil, îl informă Fanarin pe Nehliudov. Apoi i-l prezentă pe colegul său şi vorbi despre procesul, foarte interesant după părerea lui, care tocmai urma să se judece.

Procesul începu şi Nehliudov, împreună cu ceilalţi, intră pe uşa din stânga în sala de şedinţe. Trecură cu toţii, şi Fanarin dimpreună cu ei, după balustrada care împărţea încăperea în două, spre locurile rezervate publicului. Numai avocatul petersburghez trecu în faţă şi se aşeză la un pupitru de partea cealaltă a balustradei.

Sala de şedinţe a Senatului era mai mică şi mai simplu împodobită decât sala tribunalului. Doar masa la care stăteau senatorii, în loc de postav verde, era acoperită cu catifea purpurie, tivită cu un galon de aur. Nu-i lipsea însă

niciunul dintre atributele obişnuite locurilor de judecată: o piramidă pe care se afla prins ucazul cu privire la instanţele judecătoreşti, o icoană şi portretul împăratului. La fel de solemn anunţă grefierul: „Curtea!”, la fel se ridică lumea în picioare, la fel intrară în sală senatorii îmbrăcaţi în uniformă, la fel se aşezară în jilţuri cu speteze înalte şi la fel se rezemară cu coatele pe masă, căutând să pară cât mai naturali.

Erau patru senatori: preşedintele Nikitin, ras în cap, cu o faţă prelungă şi ochi ca oţelul; Wolf, cu buzele strânse şi cu mâini mici şi albe, cu care răsfoia dosarul procesului, apoi Skovorodnikov, gras şi greoi, ciupit de vărsat, jurist-savant, şi Be, acel bătrânel cu înfăţişare patriarhală, care venise cel din urmă la Senat. O dată cu senatorii intrară în sala de şedinţe şi secretarul general şi substitutul procurorului general, un om tânăr, de statura mijlocie, uscăţiv, ras şi smead la faţă, cu nişte ochi negri şi trişti. Cu toate că acesta purta o uniformă ciudată şi cu toate că nu-l mai văzuse de vreo şase ani, Nehliudov îl recunoscu numaidecât: era unul dintre cei mai buni prieteni ai lui de pe vremea studenţiei.

— Substitutul procurorului general e Selenin, nu? îl întreba el pe Fanarin.

— Da, de ce?

— Îl cunosc foarte bine, e un om minunat…

— E şi un bun procuror, un om foarte priceput. Cu el ar fi bine să vorbiţi.

— În orice caz el, nu va face decât ce-i dictează conştiinţa, spuse Nehliudov, amintindu-şi de strânsa lor prietenie şi de corectitudinea, cinstea şi loialitatea de care dăduse dovadă de pe vremea aceea Selenin.

— Da, de altminteri, acum e prea târziu să mai vorbiţi cu el, spuse Fanarin, ascultând raportul care se citea. Era vorba de o plângere împotriva Curţii de Apel, care confirmase o sentinţă dată de tribunal.

Nehliudov asculta şi se străduia să pătrundă înţelesul celor ce se petreceau înaintea lui, dar, ca şi la tribunal, ceea

ce îl împiedica să înţeleagă era faptul că nu se vorbea despre fondul chestiunii, adică despre lucrul cel mai însemnat, ci despre amănunte cu totul secundare. Era vorba despre un articol de ziar care dăduse în vileag escrocheriile preşedintelui consiliului de administraţie al unei societăţi pe acţiuni. Era de aşteptat ca singurul lucru important să fie: dacă e adevărat că preşedintele îi fură pe acţionari şi în cazul acesta ce anume trebuie făcut ca el să nu-i mai fure. Dar despre aceasta nici un cuvânt. Se punea în discuţie numai dacă directorul ziarului avea sau nu dreptul să publice un asemenea articol, scris de un redactor, şi ce anume delict săvârşise prin publicarea lui – defăimare sau calomnie – şi în ce măsură defăimarea cuprinde în ea calomnie, iar calomnia defăimare şi multe altele greu de înţeles pentru profani, despre tot felul de articole şi hotărâri ale unui oarecare departament general.

Singurul lucru pe care îl înţelegea Nehliudov era că Wolf, care citea raportul şi care în ajun îi spusese cu atâta severitate că Senatul nu poate să judece fondul unui proces, prezentă acum raportul cu vădită părtinire, străduindu-se să obţină casarea sentinţei Curţii de Apel, iar Selenin, îndeobşte atât de stăpânit, izbucnea cu patimă împotriva părerii lui Wolf. Înfierbântarea lui Selenin, uimitoare pentru Nehliudov, care îl cunoştea drept un om cu mult sânge rece, se datora faptului că acesta ştia că preşedintele consiliului de administraţie al societăţii cu pricina este un om necinstit în chestiuni băneşti, şi, pe deasupra, aflase întâmplător că Wolf fusese invitat cu câteva zile înainte de proces la o masă mare oferită de acest escroc. Văzând că Wolf a pregătit raportul cu vădită părtinire, deşi cu multă prudenţă, Selenin se aprinse şi-şi spuse şi el părerea cu mai multă înflăcărare decât s-ar fi cuvenit într-un proces fără prea mare importanţă. Rechizitoriul lui îl jigni pe Wolf: acesta roşi, faţa începu să-i tremure nervos, şi, fără să spună un cuvânt, exprimându-şi surprinderea numai prin câteva gesturi elocvente, se

retrase cu un aer foarte demn şi jignit, împreună cu ceilalţi senatori, în camera de deliberare.

— Pentru care proces aţi venit? îl întrebă din nou portărelul pe Fanarin după plecarea senatorilor.

— V-am mai spus că pentru procesul Maslovei, răspunse Fanarin.

— Da. Procesul se va judeca astăzi, dar…

— Dar ce? întrebă avocatul.

— Vedeţi, se presupunea că la procesul acesta nu se va prezenta niciuna dintre părţi, de aceea nu cred că domnii senatori să mai iasă după pronunţarea acestei sentinţe. Am să-i anunţ, totuşi…

— Cum aşa?

— Am să-i anunţ eu, am să-i anunţ. Şi portărelul însemnă ceva pe foaia de hârtie pe care o ţinea în mână.

În adevăr, senatorii aveau de gând, după pronunţarea sentinţei în procesul de calomniere, să lichideze şi celelalte procese, printre care şi al Maslovei, bând ceai şi fumând, fără să mai iasă din camera de deliberare.

XXI.

De cum se aşezară senatorii în jurul mesei în camera de deliberare, Wolf începu să expună cu multă însufleţire motivele pentru care procesul respectiv trebuia să fie casat.

Preşedintele, un om puţin binevoitor de felul lui, era în ziua aceea mai rău dispus ca oricând. În timpul procesului, el îşi făcuse deja o părere, aşa că nu-l mai asculta pe Wolf, ci se gândea la ale lui. Se străduia să-şi amintească tot ce scrisese în ajun în memoriile sale cu privire la numirea lui Vileanov într-un post foarte important, pe care-l râvnea de multă vreme pentru el însuşi. Preşedintele Nikitin era sincer convins că părerea lui despre înalţii funcţionarii publici, cu care avea relaţii de serviciu, putea alcătui un document istoric foarte important. Scrisese în ajun un capitol în care ataca câţiva astfel de înalţi funcţionari, pentru că îl împiedicaseră la vremea potrivită, după spusele lui, să scape Rusia de la pieirea spre care o duceau actualii

ei cârmuitori – de fapt, îl împiedicaseră numai să capete o leafă mai mare de la stat. Şi acum se gândea ce lumină nouă pentru posteritate va arunca acest capitol asupra evenimentului.

— Da, bineînţeles, răspunse el la întrebarea lui Wolf, pe care, de fapt, n-o auzise.

Be îl asculta pe Wolf cu o figură tristă, desenând ghirlande de flori pe o hârtie din faţă lui. Be avea convingeri sincer liberale. Păstra cu sfinţenie tradiţiile deceniului al şaptelea şi, dacă se abătea cumva de la principiile lui de severă obiectivitate, n-o făcea decât de hatârul liberalismului. La fel şi în cazul de faţă, pe lângă faptul că magnatul care făcuse plângerea de calomniere era un om necinstit, urmărirea în defăimare a unui ziarist însemna pentru el un atentat la libertatea presei şi de aceea Be era împotriva casării sentinţei. Când Wolf isprăvi cu expunerea argumentelor, Be, lăsându-şi ghirlanda de flori neterminată, începu să vorbească plin de tristeţe – tristeţea de a fi nevoit să demonstreze lucruri atât de evidente. Cu glas blând şi plăcut arătă lipsa de temei a plângerii; iar după ce-şi isprăvi argumentarea concisă, simplă şi convingătoare, îşi lăsă capul cărunt în jos şi desenă mai departe ghirlanda lui de flori.

Skovorodnikov, care şedea în faţa lui Wolf şi îşi tot vâra cu degetele lui groase, barba şi mustăţile în gură, încetă să le mai morfolească de îndată ce sfârşi Be de vorbit şi cu glas ascuţit şi sfredelitor spuse că, deşi preşedintele consiliului de administraţie al societăţii pe acţiuni este o mare canalie, el ar fi fost totuşi pentru casarea sentinţei, dacă ar fi existat motive legale, dar întrucât asemenea motive nu există, el se alătura părerii lui Ivan Semionovici Be. Şi era bucuros c-a izbutit să-i pună beţe în roate lui Wolf. Preşedintele se alătură şi el părerii lui Skovorodnikov şi astfel recursul fu respins.

Wolf era foarte nemulţumit, mai ales din pricină că părea să fie bănuit de părtinire şi rea-credinţă; de aceea, cu

prefăcută nepăsare, deschise dosarul următor, cel care cuprindea procesul Maslovei, şi se adânci în el. Între timp, senatorii sunară să li se aducă ceaiul şi începură să vorbească despre evenimentul care, ca şi duelul lui Kamenski, preocupa la vremea aceea tot Petersburgul.

Era cazul unui director de departament, care fusese dovedit vinovat de un delict prevăzut în articolul 995.

— Ce murdărie, spuse Be cu dezgust.

— Ce rău aşa de mare vedeţi în asta? Pot să vă arăt chiar în literatura noastră proiectul unui scriitor neamţ, care propune în mod deschis ca aceasta să nu mai fie socotită o crimă împotriva moralităţii şi chiar să se legifereze căsătoria între bărbaţi, spuse Skovorodnikov, izbucnind în hohote de râs şi trăgând cu lăcomie în piept fumul ţigării mototolite pe care o tot strivea între degete.

— Nu se poate, sări Be.

— Pot să vă arăt unde scrie, răspunse Skovorodnikov, şi le cită titlul lucrării şi chiar anul şi locul apariţiei.

— Am auzit că va fi numit guvernator al unui oraş din Siberia, spuse Nikitin.

— Foarte bine. Arhiereul o să-l înlâmpine cu crucea. Ar trebui găsit un arhiereu de acelaşi fel cu el. Aş putea să le recomand eu unul, spuse Skovorodnikov, zvârlind mucul de ţigară pe o farfurioară; apoi îşi vârî iarăşi în gură cât putu mai mult din barbă şi mustaţă şi începu să le morfolească.

În clipa aceea intră portărelul şi le anunţă senatorilor dorinţa avocatului şi a lui Nehliudov de a asista la dezbaterile procesului Maslovei.

— Mare dandana şi cu procesul ăsta, spuse Wolf, un adevărat roman, şi începu să le istorisească tot ce ştia despre relaţiile dintre Nehliudov şi Maslova.

Senatorii comentară un timp cele auzite, şi, îndată ce-şi isprăviră ceaiul şi ţigările, trecură în sala de şedinţe, unde se pronunţă hotărârea în procesul precedent, apoi se trecu la procesul Maslovei.

Wolf cu glasul lui subţirel expuse în amănunt cererea de recurs depusă de Maslova, trădându-şi şi de data aceasta dorinţa că Senatul să caseze hotărârea tribunalului.

— Aveţi ceva de adăugat? întrebă preşedintele adresându-i-se lui Fanarin.

Fanarin se ridică în picioare şi, scoţându-şi înainte pieptul lat, în cămaşa albă bine scrobită, începu să demonstreze, punct cu punct, în cuvinte deosebit de convingătoare şi precise, că tribunalul s-a abătut în şase puncte de la înţelesul exact al legii; apoi îşi îngădui să atingă pe scurt şi fondul procesului şi să amintească sentinţa revoltător de nedreaptă a curţii cu juri. Fanarin îşi rostea pledoaria, scurtă, dar convingătoare, pe un ton de scuză parcă, fiindcă era nevoit să stăruiască asupra unor fapte pe care domnii senatori cu înţelepciunea şi pregătirea lor juridică le înţelegeau mult mai bine decât el, dar dacă o făcea era numai pentru că aşa i-o impune datoria lui. După pledoaria lui Fanarin, părea neîndoielnic că Senatul va casa hotărârea dată de tribunal. Încheindu-şi pledoaria, Fanarin se uită în jurul lui cu un zâmbet biruitor. Nehliudov, privindu-şi avocatul şi surprinzând acest zâmbet, era sigur că procesul e câştigat. Dar de îndată ce-şi întoarse privirea la senatori, îşi dădu seama că Fanarin era singurul care zâmbea şi triumfa. Senatorii şi substitutul procurorului general nu zâmbeau, nici nu triumfau, ci dimpotrivă, aveau înfăţişarea unor oameni plictisiţi, care păreau să spună: „Am mai auzit noi şi pe alţii că ţine, degeaba te osteneşti”. Se arătară mulţumiţi numai când avocatul îşi sfârşi cuvântarea, încetând să le mai răpească timpul în zadar. Îndată ce tăcu avocatul, preşedintele dădu cuvântul substitutului procurorului general. Selenin, în cuvinte puţine, dar limpezi, ceru menţinerea sentinţei tribunalului, întrucât toate motivele de casare erau neîntemeiate. Apoi senatorii se ridicară în picioare şi se retraseră în camera de deliberare. Aici părerile erau împărţite. Wolf era pentru casare, Be, înţelegând bine cazul, stăruia şi el cu căldură pentru casarea sentinţei, arătându-le cu înflăcărare felul în care s-a desfăşurat judecata şi greşeala pe care au făcut-o juraţii; Nikitin, totdeauna de partea severităţii şi formalist de felul lui, se opunea casării.

Totul depindea de părerea lui Skovorodnikov. Acesta fu împotriva casării, mai ales pentru că hotărârea lui Nehliudov de a se căsători cu această femeie în numele unor principii morale i se părea deosebit de respingătoare.

Skovorodnikov era un materialist, un darwinist şi socotea orice manifestare de morală, abstractă sau, şi mai rău, de religiozitate nu numai ca pe o nebunie demnă de dispreţ, dar ca pe o jignire personală. Toată povestea asta cu o prostituată şi prezenţa aici la Senat a unui avocat celebru şi a lui Nehliudov însuşi îl dezgustau în cel mai înalt grad. Morfolindu-şi mai departe barba şi strâmbându-se, Skovorodnikov, cu un aer cât se poate de firesc şi prefăcându-se că nu ştie nimic despre acest proces în afară de faptul că motivele de casare sunt insuficiente, declară că este de părerea preşedintelui ca recursul să fie respins.

Astfel, cererea Maslovei fu respinsă.

XXII

— Îngrozitor! spuse Nehliudov, ieşind în sala de aşteptare împreună cu avocatul care îşi aşeza hârtiile în geantă. Într-o chestiune atât de limpede ei se leagă de formă şi resping o cerere dreaptă. Îngrozitor!

— Procesul a fost greşit condus la tribunal, zise avocatul.

— Şi Selenin a fost împotrivă! E îngrozitor, îngrozitor! repetă el. Şi ce-i de făcut acum?

— Să facem o cerere către Maiestatea sa, cât sunteţi încă aici, s-o prezentaţi personal. Am să vă întocmesc eu cererea.

În clipa aceea, micul Wolf, în uniforma lui strălucind de stele şi de decoraţii, intră în sala de aşteptare şi se apropie de Nehliudov.

— N-avem ce face, dragă prinţe! Motivele au fost insuficiente, spuse el şi, închizând ochii şi ridicându-şi umerii înguşti, trecu mai departe.

După Wolf intră Selenin, care aflase de la senatori că Nehliudov, vechiul lui prieten, se afla aici.

— Nu mă aşteptam să te întâlnesc aici, spuse Selenin, apropiindu-se de Nehliudov şi zâmbind numai din buze, în timp ce ochii îi rămâneau mai departe trişti. N-am ştiut că eşti la Petersburg.

— Iar eu n-am ştiut că eşti procuror general.

— Substitut, adică, îl corectă Selenin. Ce cauţi aici la Senat? întrebă el, privindu-l abătut pe Nehliudov. Am aflat că eşti la Petersburg, dar mă întreb ce vânt te-a adus la Senat.

— Am venit aici, nădăjduind să găsesc dreptate şi să pot salva o femeie condamnată pe nedrept.

— Care femeie?

— Cea în al cărei proces s-a dat chiar acum sentinţa.

— A, procesul Maslovei, făcu Selenin. Cererea ei era cu totul neîntemeiată.

— Nu-i vorba de cerere, ci de femeia care trebuie să ispăşească o pedeapsă grea, fără să aibă nici o vină.

Selenin scoase un oftat.

— Se prea poate, dar…

— Nu se poate, ci sigur…

— De unde ştii?

— Ştiu pentru că am fost jurat la procesul ei şi ştiu foarte bine greşeala pe care am făcut-o noi, juraţii.

— Trebuia să declari chiar atunci pe loc.

— Am declarat.

— Trebuia să consemnaţi faptul acesta într-un proces-verbal. Dacă ar fi fost anexat la cererea de recurs ar fi ajutat mult…

Era vădit că Selenin, fiind foarte ocupat şi ieşind prea puţin în lume, nu auzise nimic despre romanul lui Nehliudov. Acesta îşi dădu seama şi socoti că n-are rost să-i povestească despre relaţiile lui personale cu Maslova.

— Dar şi fără asta era evident că sentinţa tribunalului a fost absurdă.

— Senatul nu are dreptul să susţină aşa ceva, spuse Selenin. Dacă Senatul şi-ar îngădui să caseze sentinţele

date de tribunal, întemeindu-se pe punctul său de vedere cu privire la corectitudinea acestor sentinţe, continuă el, gândindu-se la procesul de mai înainte, nu numai ca şi-ar pierde orice punct de sprijin, dar ar risca chiar să calce dreptatea, în loc s-o restabilească. Nu mai vorbesc de faptul că hotărârile juraţilor nu ar mai avea nici o valoare.

— Eu nu ştiu decât un lucru: că femeia aceasta este cu totul nevinovată şi că cea din urmă nădejde de a o scăpa de la o pedeapsă nemeritată s-a spulberat. Instanţa supremă a confirmat nedreptatea care i s-a făcut.

— Nu se poate spune că „a confirmat-o”, deoarece aceasta instanţă n-a dezbătut şi nici nu poate dezbate fondul procesului, spuse Selenin, strângând din ochi. Probabil că ai tras la mătuşa ta, adăugă el, vrând să schimbe vorba. Am aflat ieri de la ea că eşti aici. Contesa mă invitase să asist împreună cu tine la conferinţa unui predicator venit de curând în oraş, spuse Selenin, zâmbind iarăşi numai din buze.

— Da, am fost acolo, dar am plecat dezgustat, răspunse pe un ton ursuz Nehliudov, supărat că Selenin schimbase vorba.

— De ce dezgustat? La urma urmei, este manifestarea unui sentiment religios, deşi unilateral, sectar, spuse Selenin.

— Nu-i decât o inepţie absurdă, făcu Nehliudov.

— Nu găsesc. Ciudat este numai că noi cunoaştem atât de puţin învăţătura bisericii noastre, încât luăm drept ceva nou până şi dogmele noastre de bază, spuse Selenin, grăbit parca să-i expună prietenului său de altădată ideile sale noi, pe care acesta nu i le cunoştea încă.

Nehliudov se uită la Selenin cu atenţie şi mirare. Iar acesta îl privi drept în faţă, cu ochi în care se citea tristeţe şi chiar animozitate.

— Şi tu crezi în dogmele bisericii? îl întrebă Nehliudov.

— Desigur, răspunse Selenin, uitându-se în ochii lui Nehliudov cu o privire stinsă.

Nehliudov oftă.

— Ciudat.

— De altfel, o să mai vorbim despre asta altă dată, adăugă Selenin. Vin, îi spuse el portărelului, care tocmai se apropiase de el respectuos, şi urmă, oftând: Trebuie să ne vedem neapărat. Numai nu ştiu când te pot întâlni. Pe mine mă găseşti întotdeauna la ora şapte acasă. Strada Nadejdinskaia, şi îi spuse şi numărul. Multă apă a curs pe gârlă de când ne-am văzut ultima oară, spuse el, îndepărtându-se şi zâmbind iarăşi numai din buze.

— Am să trec, dacă am timp, răspunse Nehliudov, simţind ca omul apropiat şi drag de altădată, în urmă acestei scurte convorbiri, ajunsese să-i fie străin, de neînţeles, dacă nu chiar vrăjmaş.

XXIII.

Pe vremea studenţiei, când Nehliudov îl cunoscuse pe Selenin, acesta era un bun fiu, un prieten credincios şi la anii lui un om de lume, cult, cu mult tact, întotdeauna elegant şi frumos, şi, pe lângă asta, foarte sincer şi cinstit. Învăţa foarte bine, fără multă trudă şi fără pic de pedanterie, şi lua întotdeauna medalii de aur pentru tezele sale.

De tânăr încă, îşi propusese că scop în viaţă să fie de folos oamenilor, şi asta nu doar în vorbe, ci cu fapte. Şi nu vedea altă cale de a fi folositor oamenilor decât luându-şi o slujbă la stat; de aceea, îndată ce-şi termină studiile, începu să cerceteze cu multă atenţie toate ramurile de activitate cărora ar fi putut să se consacre, şi hotărî că ar putea fi mai de folos ca oriunde la secţia a II-a a cancelariei personale imperiale, unde se întocmeau legile. Intră deci acolo. Dar, cu toate că-şi îndeplinea slujba cu multă conştiinciozitate şi grijă, nu simţea mulţumirea de a fi folositor oamenilor, aşa cum dorise, şi nici nu izbutea să se convingă că face ceea ce trebuie să facă. Această nemulţumire sporise şi mai mult cu timpul din pricina deselor ciocniri cu şeful său direct, un om

meschin şi înfumurat, încât până la urmă Selenin îşi dădu demisia şi intră la Senat.

La Senat se simţi mai bine. Totuşi, sentimentul de nemulţumire nu-l părăsi nici aici.

Simţea mereu că face cu totul altceva decât ceea ce se aşteptase să facă, decât ceea ce trebuia să facă. În timp ce era la Senat, rudele sale obţinură pentru el rangul de kammerjunker, lucru pentru care se văzu nevoit să meargă, într-o uniformă cusută cu fir, în cupeu, cu învelitoare din pânza albă pentru picioare, să le mulţumească celor care îl sprijiniseră şi îl ridicaseră la rangul de „lacheu”. Oricât se strădui, nu fu în stare să găsească o explicaţie logică a acestei funcţii, simţind de data aceasta, şi mai mult decât până acum, că nu este „ceea ce ar fi trebuit să fie”. Cu toate acestea, nu se putea să nu primească numirea, pe de o parte ca să nu-i jignească pe cei care erau convinşi că-i făcuseră o deosebită plăcere numindu-l, iar pe de altă parte pentru că această numire îi măgulea instinctele inferioare – îi făcea plăcere să se vadă în oglindă într-o uniformă cusută cu fir şi să se bucure de respectul pe care-l trezea în unii oameni funcţia lui.

Cam acelaşi lucru i se întâmplă şi cu căsătoria. I se oferi o partidă strălucită şi el se căsători mai ales ca să n-o jignească şi să n-o supere pe tânăra fată care dorea această căsătorie şi pe cei care o puseseră la cale, şi apoi pentru că a se însura cu o fată tânără, frumuşica şi de neam bun îi măgulea vanitatea şi-i făcea plăcere. În curând însă, căsătoria lui, şi mai mult poate decât slujba, se dovedi a nu fi „ceea ce ar fi trebuit să fie”. După primul copil, soţia lui nu mai vru nici să audă de alţii şi se aruncă într-o viaţă mondenă de mare lux, la care, vrând-nevrând, trebui şi el să ia parte. Nefiind deosebit de frumoasă şi fiind şi credincioasă soţului său, viaţa aceasta nu-i aducea decât o mare oboseală şi mari cheltuieli, pe lângă faptul că otrăvea zilele bărbatului ei, şi totuşi ea nu înceta să o ducă. Orice încercări din partea lui de a schimba acest fel de viaţă se

izbeau ca de un zid de piatră de convingerea ei – care era de altfel şi a tuturor rudelor şi cunoştinţelor sale – că aşa se cuvine.

Copilul lor, o fetiţă cu zulufi de aur şi cu pulpele goale, era o fiinţă cu totul străină de tatăl său, mai ales pentru că fusese crescută altfel decât ar fi vrut el. Între cei doi soţi se stabili obişnuita lipsă de înţelegere şi chiar lipsa dorinţei de a se înţelege unul pe altul şi stăruia o luptă tăcută, ascunsă de ochi străini şi temperată de buna-cuviinţă, care făcea viaţa căminului lor foarte apăsătoare. Astfel că viaţa de familie pentru Selenin era şi mai puţin decât „ceea ce ar fi trebuit să fie", chiar decât slujba şi numirea lui la curte.

Dar mai cu seamă atitudinea lui faţă de religie nu era „ceea ce ar fi trebuit să fie". Ca toţi oamenii din societatea lui şi din vremea aceea, rupsese şi el, fără cel mai mic efort, pe măsura evoluţiei intelectuale, cătuşele superstiţiilor religioase în care fusese crescut. Se eliberase de ele fără să ştie nici el prea bine când şi cum. Când era tânăr, pe vremea studenţiei şi a prieteniei sale cu Nehliudov, fiind un om serios şi cinstit, nu ascunsese aceasta eliberare de superstiţiile religiei oficiale. Pe măsură însă ce treceau anii şi el înainta în grad în slujbă, dar mai ales din pricina ofensivei conservatorismului în societate, această libertate spirituală începuse să-l cam încurce. Pe de o parte, acasă trebuia să asiste la slujba de înmormântare şi la parastasele făcute la moartea tatălui său şi să postească după dorinţa mamei sale, iar pe de altă parte, la serviciu era nevoit să ia parte la tedeumuri, sfeştanii şi diferite alte slujbe – rar trecea o zi fără să vină în contact cu manifestările exterioare ale religiei, pe care nu avea cum să le ocolească. Aşa că ar fi trebuit să aleagă una din două: ori să se prefacă a crede în ceea ce nu credea – iar el fiind un om cinstit, nu putea s-o facă – ori, socotind toate aceste manifestări drept minciună, să-şi organizeze viaţa în aşa fel, încât să nu fie nevoit să participe la aceasta minciună. Dar pentru a face un asemenea lucru atât de uşor la prima vedere, i se cerea

foarte mult: nu doar ar fi avut mereu de înfruntat împotrivirea celor apropiaţi, ar fi trebuit să renunţe la întreaga lui situaţie, să demisioneze din slujbă şi să sacrifice acel folos pe care credea că-l aducea oamenilor prin serviciul său şi pe care nădăjduia să-l sporească în viitor. Ca să se hotărască la asta, ar fi trebuit să fie adânc convins de dreptatea sa. Convins era, cum nu se poate să nu fie convins orice om cu bun-simţ din vremea noastră, care are unele noţiuni de istorie, care cunoaşte originea religiilor, în genere, şi originea şi scindarea bisericii creştine îndeosebi. El nu putea să nu ştie că are dreptate în a nu recunoaşte doctrina bisericească oficială.

Dar sub presiunea condiţiilor de viaţă, acest om cinstit îşi îngăduise numai o mică minciună. Îşi spusese că, pentru a susţine că ceea ce este lipsit de logică, este într-adevăr aşa, trebuie mai întâi să studieze acest ilogic. Era o mică minciună, care-l târâse însă până la marea minciună în care se vedea împotmolit acum.

Punându-şi întrebarea dacă ortodoxia, credinţa în care se născuse şi crescuse, în care toţi cei din jurul lui îi cereau să creadă şi fără de care nu şi-ar fi putut îndeplini mai departe slujba prin care se simţea folositor oamenilor, dacă deci această credinţă era sau nu dreaptă, Selenin hotărâse dinainte răspunsul. De aceea, pentru a-şi lămuri problema, nu se îndreptase spre Voltaire, Schopenhauer, Spencer sau Comte72 , ci spre cărţile de filosofie ale lui Hegel şi spre operele religioase ale lui Vinet73 şi Homiakov74

— şi, firește, găsise în ele răspunsul de care avea nevoie. Un răspuns care-l liniştea şi care justifica doctrina religioasă în care fusese crescut, pe care mintea lui n-o mai recunoştea de mult ca adevărată, dar fără de care toată viaţa lui ar fi fost un şir de neplăceri, ce puteau fi înlăturate toate în cazul când o accepta. Îşi însuşise toate sofismele obişnuite, care susţineau că raţiunea unui singur om nu poate pătrunde adevărul, că adevărul nu poate fi descoperit decât totalităţii oamenilor, că singurul mijloc al cunoaşterii

lui este revelaţia, care revelaţie este păstrată de biserică şi aşa mai departe. Astfel putu să ia parte liniştit, fără să conştientizeze propria minciună, la tedeumuri, parastase, liturghii, să postească, să se închine la icoane şi să-şi vadă mai departe de serviciul care-i dădea iluzia că este de folos omenirii şi-i aducea o mângâiere în viaţa de familie, lipsită de bucurii. Se socotea credincios şi totuşi simţea cu toată fiinţa că aceasta credinţă, mai mult decât orice altceva, nu era „ceea ce ar fi trebuit să fie”.

De aceea ochii îi erau totdeauna trişti. De aceea, văzându-l pe Nehliudov, pe care-l cunoscuse pe vremea când toate minciunile acestea nu se cuibăriseră încă în el, îşi aminti cum fusese cândva şi simţi, mai mult decât oricând – mai ales după acea aluzie la convingerile sale religioase – că toate acestea nu erau „ceea ce ar fi trebuit să fie” şi îl cuprinse o chinuitoare tristeţe.

Acelaşi lucru îl simţi şi Nehliudov, după ce se risipi cea dintâi impresie de bucurie la revederea unui vechi prieten. De aceea, cu toate că-şi făgăduiseră să se vadă, niciunul, nici celălalt nu făcură nici o încercare să se întâlnească şi nici nu se mai revăzură în tot timpul şederii lui Nehliudov la Petersburg.

XXIV.

Ieşind de la Senat, Nehliudov porni pe jos împreună cu avocatul de-a lungul străzii. Avocatul îi porunci vizitiului său să meargă cu trăsura în urma lor şi începu să-i povestească lui Nehliudov istoria acelui director de departament, prins în flagrant delict, despre care vorbiseră senatorii şi care, în loc să fie trimis la ocnă, cum se cuvenea după lege, era numit guvernator în Siberia. După ce isprăvi de povestit această întâmplare murdară, mai istorisi, cu vădită plăcere, cum diferite persoane de vază furaseră fondul adunat pentru ridicarea unui monument, rămas neterminat, pe lângă care trecuseră în dimineaţa aceea; apoi cum amanta cutăruia a câştigat milioane la bursă; cum cutare şi-a vândut nevasta, iar altul a cumpărat-o; şi încă multe alte

escrocherii şi crime, săvârşite de diferiţi înalţi demnitari ai statului, care nu numai că nu se găseau la închisoare, dar şedeau în fotoliile prezidenţiale ale diferitelor instituţii. Aceste istorioare, din care părea să ştie un număr nesfârşit, îi făceau multă plăcere avocatului, fiindcă arătau limpede că mijlocul pe care-l folosea el însuşi pentru a câştiga bani era drept şi nevinovat, faţă de mijloacele pe care le foloseau în acelaşi scop persoanele cele mai de vază din Petersburg. Tocmai de aceea fu foarte mirat când Nehliudov, fără să mai asculte până la capăt istoria matrapazlâcurilor unor persoane sus-puse, îşi luă rămas-bun de la el şi, urcându-se într-o birjă, porni spre casă.

Nehliudov se simţea foarte mâhnit. Era mâhnit mai ales pentru că Senatul respinsese recursul şi confirmase chinul fără noimă al nevinovatei Maslova, şi pentru că această respingere îngreuia îndeplinirea hotărârii sale neclintite de a-şi uni soarta cu a ei. Îi sporeau mâhnirea şi îngrozitoarele povestiri despre răul care domnea pretutindeni, pe care le istorisea avocatul cu atâta plăcere, precum şi privirea rece şi chiar ostilă a lui Selenin, altădată atât de apropiat, atât de sincer şi de nobil.

Când Nehliudov se întoarse acasă, portarul îi întinse cu o mutră parcă dispreţuitoare un bilet, pe care o femeie oarecare, după expresia lui, îl scrisese în antreu. Era un bilet de la mama Şustovei. Îi scria că venise să-i mulţumească binefăcătorului, salvatorului fiicei sale şi să-l roage, să-l implore să vină la ele pe ostrovul Vasilievski, strada a cincea, locuinţa cutare. Îi scria că trebuie să-l vadă neapărat în interesul Verei Efremovna. Şi să nu se teamă că-l vor copleşi cu recunoştinţa lor – ele ar fi bucuroase numai să-l vadă şi atât. Îl ruga să vină, dacă se poate, a doua zi dimineaţă.

Îl mai aştepta un bilet de la un fost camarad al său, Bogatâriov, aghiotant imperial, pe care Nehliudov îl rugase să-i înmâneze personal împăratului cererea din partea sectanţilor. Acesta îi scria, cu scrisul lui mare şi energic, că

va da cererea în mâna împăratului, după cum i-a făgăduit, dar că s-a gândit între timp că poate ar fi mai bine ca Nehliudov să se ducă întâi să vorbească chiar cu persoana de care depindea această chestiune.

După impresiile din ultimele zile, Nehliudov pierduse orice nădejde de a izbuti să realizeze ceva la Petersburg. Planurile pe care şi le făcuse la Moscova i se păreau acum asemenea visurilor din tinereţe – totdeauna urmate de deziluzii, când oamenii dau piept cu viaţa. Cu toate acestea, socotea de datoria lui, cât timp mai stă la Petersburg, să facă tot ceea ce îşi pusese în gând să facă şi hotărî să se ducă chiar a două zi la Bogatâriov, apoi, după sfatul lui, la persoana de care depindea chestiunea sectanţilor.

Tocmai scosese din geantă cererea sectanţilor şi o recitea, când auzi o bătaie la uşă şi un fecior intră în odaie, anunţându-l că mătuşa sa îl pofteşte sus la ceai.

Nehliudov îi spuse că va veni îndată şi, după ce-şi adună toate hârtiile în geantă, porni spre mătuşa sa. Când să urce scara, zări pe fereastră, în stradă, perechea de cai roibi ai Mariettei şi deodată îşi simţi inima plină de bucurie şi îi veni să zâmbească.

Mariette, cu pălăria pe cap, îmbrăcată de data aceasta nu în negru, ci într-o rochie de culoare deschisă, era aşezată cu o ceaşcă în mână lângă fotoliul contesei; povestea ceva şi-i străluceau de veselie ochii frumoşi. În clipa în care Nehliudov intră în odaie, Mariette tocmai spusese ceva foarte comic şi nu prea cuviincios – Nehliudov ghici aceasta după felul în care râdea buna şi mustăcioasa contesă Katerina Ivanovna, cu tot trupul mare şi gras scuturat de râs, în timp ce Mariette, cu o expresie mischievous75 pe faţă, cu gura-i zâmbitoare puţin strâmbată şi chipul energic şi vesel uşor aplecat într-o parte, îşi privea în tăcere prietena.

Nehliudov înţelese din cele câteva cuvinte prinse de el că vorbeau despre cea de-a doua noutate a Petersburgului, despre păţania noului guvernator din Siberia, şi că Mariette

spusese în legătură cu aceasta ceva atât de hazliu, încât contesa nu izbutea să-şi stăpânească râsul.

— Ai să mă faci să mor de râs, spuse ea şi începu să tuşească. Nehliudov le dădu buna ziua şi se aşeza alături de ele. Se şi pregătea s-o judece în gând pe Mariette pentru superficialitatea ei, când aceasta, băgând de seamă privirea lui serioasă şi oarecum nemulţumită, îşi schimbă numaidecât nu numai expresia de pe chip, dar chiar şi dispoziţia sufletească; o făcea anume ca să-i placă – lucru pe care-l dorise din prima clipă când îl revăzuse. Fu dintr-o dată serioasă, nemulţumită de viaţa ei, căutând parcă şi năzuind spre ceva nelămurit, şi asta cu toată sinceritatea, fără să se prefacă; intrase cu totul în starea sufletească a lui Nehliudov, pe care, de altminteri, n-ar fi putut s-o definească prin cuvinte.

Îl întrebă ce rezultate a obţinut prin demersurile lui. Nehliudov îi vorbi despre insuccesul de la Senat şi despre întâlnirea cu Selenin.

— O, ce suflet curat! Un adevărat chevalier sans peur et sans reproche76

Ce suflet curat! – exclamară cele două doamne, repetând epitetul sub care era cunoscut Selenin în societate.

— Cum e nevasta lui? întrebă Nehliudov.

— Nevasta? N-aş vrea s-o vorbesc de rău, dar ea nu-l înţelege deloc. Şi, cum se poate? Până şi el a fost pentru respingerea recursului? întrebă Mariette cu sinceră compătimire în glas. E îngrozitor! Îmi pare foarte rău pentru dânsa! adăugă ea, oftând.

Nehliudov se încruntă şi, vrând să schimbe vorba, începu să-i povestească despre Şustova, care, datorită Mariettei, fusese eliberată din fortăreaţă. Îi mulţumi pentru intervenţia ei pe lângă bărbatul său şi se pregătea să-i spună cât de îngrozitor este să te gândeşti că această femeie şi toată familia ei au suferit atât, numai pentru că nu s-a găsit nimeni care să se intereseze de ea, când Mariette îl întrerupse, exprimându-şi toată indignarea:

— Te rog nici nu-mi vorbi de asta, spuse ea. Cum mi-a spus bărbatul meu că poate fi eliberată, tocmai asta m-a izbit: de ce au ţinut-o întemniţată, dacă e nevinovată? spuse ea, ghicând parcă gândul lui Nehliudov. E revoltător, revoltător!

Contesa Katerina Ivanovna îşi dădea seama că Mariette cochetează cu nepotul ei şi asta o amuza.

— Ştii ce? spuse ea, profitând de o pauză în discuţie. Vino mâine seară la Aline. Vine şi Kieseweter. Vino şi tu, se întoarse ea spre Mariette. Il vous a remarque77 , îi spuse ea nepotului. El spune că ceea ce spui tu (i-am povestit tot) e un semn bun şi că ai să revii neapărat la Chrâstos. Vino negreşit. Mariette, spune-i să vină, şi vino şi tu.

— Mai întâi, contesă, n-am nici un drept să-i dau prinţului sfaturi, spuse Mariette, schimbând cu Nehliudov o privire care stabilea o deplină înţelegere între ei amândoi în privinţa felului cum trebuiau interpretate vorbele contesei şi evanghelismul în genere, şi apoi, ştiţi că eu nu prea ţin…

— Tu întotdeauna faci totul pe dos şi după capul tău.

— Cum aşa, după capul meu? Eu cred în Dumnezeu ca şi cea mai simplă femeie de la ţară, spuse ea, zâmbind. Iar în al treilea rând, urmă ea, mâine mă duc la Teatrul Francez.

— Aa! Ai văzut-o pe… Ah, cum îi zice? îl întrebă pe Nehliudov contesa Katerina Ivanovna.

Mariette rosti numele unei celebre artiste franceze.

— Să te duci neapărat s-o vezi, e extraordinară!

— La cine să mă duc mai întâi, ma tante, la actriţă sau la predicator? întrebă Nehliudov, surâzând.

— Te rog foarte mult să nu mă necăjeşti!

— Eu aş zice: mai întâi la predicator, şi apoi la actriţă, ca să nu-mi piară chiar tot gustul pentru predică, adaugă Nehliudov.

— După părerea mea, e mai bine să începi cu Teatrul Francez şi apoi să te pocăieşti, spuse Mariette.

— Ia, vă rog, să nu mă luaţi în râs. Predicatorul e predicator şi teatrul e teatru. Ca să-ţi mântuieşti sufletul

nu-i deloc nevoie să-ţi iei o mutră spăşită şi să plângi întruna. E destul să crezi, şi atunci totul e numai bucurie.

— Ma tante, văd că propovăduieşti mai bine decât orice predicator.

— Ştii ce, spuse Mariette, după ce se gândi puţin, vino mâine în loja mea.

— Mi-e teama că n-am să pot…

Conversaţia fu întreruptă de un lacheu, care anunţă sosirea unui musafir; era secretarul unei societăţi de binefacere a cărei preşedintă era contesa.

— O, este omul cel mai plicticos din lume! Mai bine îl primesc dincolo şi apoi mă întorc la voi. Toarnă-i un ceai, Mariette, spuse contesa, ieşind în camera de alături cu mersul ei iute şi legănat.

Mariette îşi scoase mănuşa, dezvelindu-şi mâna mică, energică, destul de plată, cu degetul inelar încărcat de inele:

— Vrei un ceai? întrebă ea, apucând ceainicul de argint sub care ardea o lampă cu spirt. Îl ţinea cu degetul cel mic ridicat în sus.

Faţa ei luă o expresie serioasă şi tristă.

— E foarte dureros pentru mine, foarte dureros, să mă gândesc că unii oameni la a căror părere ţin foarte mult mă judecă după situaţia pe care o am.

Ai fi zis că era gata să plângă, rostind ultimele cuvinte. Cu toate că, analizându-le mai îndeaproape, aceste cuvinte nu aveau nici o semnificaţie sau una foarte nelămurită, ele îi părură lui Nehliudov deosebit de profunde, sincere şi pline de bunătate, atât de tare îl atrăgea privirea ochilor strălucitori care însoţea cuvintele acestei tinere, frumoase şi elegante femei.

Nehliudov o privea în tăcere, fără să-şi poată lua ochii de la faţa ei.

— Poate îţi închipui că nu te înţeleg, că nu înţeleg tot ce se petrece în dumneata? Gândeşte-te că ceea ce ai făcut e ştiut de toată lumea. C’ est le secret de Polichinelle78

Iar eu te admir şi te aprob.

— Nu ai de ce să mă admiri. Am făcut încă atât de puţin.

— Asta nu are importanţă. Eu înţeleg ce-i în sufletul dumitale şi o înţeleg şi pe ea. Ei, bine, bine, n-am să mai vorbesc despre asta, spuse ea, văzând o oarecare nemulţumire pe faţa lui. Mai înţeleg şi că, văzând de aproape toate chinurile şi toată grozăviile ce se petrec în închisori – adăugă Mariette, dorind un singur lucru: să-l atragă spre ea, ghicând cu intuiţia ei de femeie tot ce era însemnat şi de preţ pentru el – vrei să-i ajuţi pe cei care suferă din pricina nepăsării şi a cruzimii oamenilor… Înţeleg că pentru asta poţi să-ţi dai şi viaţa, şi mi-aş da-o şi eu. Numai că fiecare îşi are soarta lui…

— Şi nu eşti mulţumită de soarta dumitale?

— Eu? întrebă ea, speriată parcă de o asemenea întrebare. Eu trebuie să fiu mulţumită şi sunt mulţumită. Este însă un glăscior care se trezeşte din când în când…

— Şi acest glas nu trebuie lăsat să adoarmă, trebuie să-l asculţi, spuse Nehliudov, căzând în capcană.

De multe ori după aceea Nehliudov îşi amintea cu ruşine de această conversaţie cu Mariette; îşi aducea aminte de vorbele ei nu atât mincinoase, cât alese anume pentru el, precum şi de faţa ei – numai luare-aminte şi înduioşare cu care asculta ceea ce-i povestea el despre grozăviile de la închisoare şi despre impresiile culese la ţară.

Când se întoarse contesa, ei vorbeau nu numai ca doi prieteni vechi, dar ca prietenii cei mai intimi, care se înţelegeau de minune unul pe altul, în mijlocul oamenilor care nu izbuteau să-i înţeleagă.

Vorbeau despre nedreptatea celor puternici, despre chinurile celor slabi, despre mizeria poporului, în realitate însă ochii lor, cu privirile aţintite unul la altul, se întrebau: „Ai putea să mă iubeşti?” şi răspundeau: „Da”, şi dorinţa sexuală, înveşmântându-se în formele cele mai neaşteptate şi ademenitoare, îi atrăgea unul spre celălalt.

La plecare, ea îi spuse că va fi fericită ori de câte ori îi va putea fi de folos şi că îl roagă să vină neapărat mâine seară la teatru, măcar pentru o clipă, căci avea să-i spună ceva foarte însemnat.

— Cine ştie când am să te mai văd? adăugă ea, oftând, şi începu să-şi tragă mănuşa pe mâna plină de inele. Aşadar, spune-mi că ai să vii.

Nehliudov îi făgădui.

În noaptea aceea, rămas singur în odaia sa, Nehliudov se întinse pe pat, stinse lumina şi multă vreme nu putu să adoarmă. Se gândea la Maslova, la sentinţa Senatului, la hotărârea lui de a o urma orice s-ar întâmpla, la renunţarea la proprietăţile sale şi, drept răspuns la toate aceste probleme, îi răsări în minte chipul Mariettei. Revăzu atât de limpede privirea şi zâmbetul ei, când îi spusese oftând:Cine ştie când am să te mai văd", încât îi zâmbi şi el, ca şi cum ar fi avut-o alături de el. „Oare fac bine că plec în Siberia? Oare am făcut bine, renunţând la toată averea mea?"

Dar la aceste întrebări nu-i veneau în minte decât răspunsuri nelămurite, în această noapte luminoasă de Petersburg, care pătrundea prin fereastra deschisă, cu storul tras pe jumătate. Toate se încurcau în capul lui. Căută să reînvie în sufletul său sentimentele de mai înainte şi să-şi amintească de gândurile care-l frământaseră mai deunăzi; aceste gânduri însă nu mai aveau puterea de convingere de altădată.

„Dar dacă toate acestea nu sunt decât nişte născociri de-ale închipuirii mele şi în realitate n-am să fiu în stare să trăiesc noua viaţă care mă aşteaptă, dacă am să mă căiesc de ce am făcut?" se întrebă el şi, neizbutind să-şi dea un răspuns, îl cuprinse un sentiment de groază şi de deznădejde atât de mare, cum nu mai simţise de mult. Încurcându-se tot mai tare în hăţişul acestor gânduri, căzu într-un somn greu, cum i se întâmpla să doarmă pe vremuri, când pierdea sume mari la cărţi.

XXV.

Nehliudov se trezi a doua zi dimineaţă cu impresia că făcuse în ajun ceva josnic.

Căută să-şi reamintească toate întâmplările zilei trecute. Nu-şi amintea să fi făcut nimic rău, nimic josnic, dar îl încercaseră gânduri rele în legătură cu hotărârile lui cele noi: căsătoria cu Katiuşa, împărţirea pământului la ţărani – îşi spusese că toate acestea nu sunt decât visuri irealizabile, că n-o să poată îndura tot ce-l aşteaptă, că planurile lui nu sunt în firea lucrurilor şi că trebuie să trăiască aşa cum a trăit până acum.

Nu făcuse nici o faptă urâtă, ci un lucru şi mai rău: se lăsase stăpânit de gândurile din care se nasc faptele urâte. De o faptă rea te poţi lepăda şi căi, pe când gândurile rele generează întotdeauna fapte urâte.

Fapta rea nu face decât să deschidă calea spre alte fapte rele, gândurile rele însă te trag pe această cale cu o putere căreia nu i te poţi împotrivi.

Aducându-şi aminte de gândurile sale din ajun, Nehliudov se miră cum de putuse măcar o clipă să le dea crezare. Oricât de nou şi de greu era ceea ce se pregătea să facă, ştia că acesta era singurul fel de viaţă cu putinţă de acum înainte pentru el şi că oricât de uşor şi de firesc i s-ar fi părut să se întoarcă la viaţa de odinioară, aceasta ar fi însemnat pentru el moartea. Ispita de ieri o asemăna cu ceea ce se întâmplă unui om care a dormit bine, dar care, trezindu-se, ar vrea să mai lenevească niţel în pat, deşi ştie că-l aşteaptă o treabă însemnată şi plăcută şi că e timpul să se scoale.

Fiind ultima lui zi de şedere la Petersburg, se duse de dimineaţă pe ostrovul Vasilievski s-o vadă pe Şustova.

Aceasta locuia la etajul întâi. Nehliudov, după indicaţiile portarului, nimeri la intrarea de serviciu, urcă o scară abruptă şi intră de-a dreptul într-o bucătărie, unde mirosea puternic a mâncare. O femeie în vârstă, cu mânecile suflecate, cu şorţ şi cu ochelari pe nas, stătea în faţa plitei şi amesteca ceva într-o cratiţă aburindă.

— Pe cine căutaţi? întrebă ea cu glas aspru, privindu-l peste ochelari pe vizitator.

Cum îşi spuse Nehliudov numele, faţa femeii luă o expresie de spaimă şi de bucurie totodată.

— Aa, prinţul! exclamă ea, ştergându-şi mâinile de şorţ. De ce aţi venit pe scara din dos? Binefăcătorul nostru! Eu sunt mama Şustovei. Era să piară fetiţa mea. Ne-aţi salvat, spunea ea, încercând să ia mâna lui Nehliudov s-o sărute. Ieri am fost la dumneavoastră. M-a rugat sora mea mult. E şi ea la noi. Pe aici, pe aici, poftiţi după mine, spuse mama Şustovei, conducându-l pe Nehliudov printr-o uşă strimtă într-o săliţă întunecoasă şi tot potrivindu-şi din mers când rochia, când părul. Sora mea, Kornilova, aţi auzit poate de ea, a fost amestecată în nişte chestiuni politice, adăugă ea în şoaptă, oprindu-se în faţă unei uşi închise. E o femeie foarte deşteaptă.

Deschise uşa şi-l pofti pe Nehliudov într-o odaie mică, unde stătea aşezată pe un divan, lângă o masă, o fată scundă, grăsuţă, cu păr blond cârlionţat, îmbrăcată într-o bluză de stambă în dungi. Obrazul ei rotund şi palid semăna cu al maică-sii. În faţa ei, într-un fotoliu, şedea încovoiat un tânăr, îmbrăcat într-o cămaşă rusească cu gulerul brodat. Purta o mustăcioară mică, neagră, şi barbă. Erau atât de cufundaţi în discuţia lor, încât întoarseră capul spre uşă abia după ce intră Nehliudov în odaie.

— Lidia, e prinţul Nehliudov, acela care…

Fata cea palidă sări nervos în picioare, îşi potrivi şuviţa de păr căzută peste ureche şi îşi aţinti, speriată, ochii ei mari, cenuşii asupra celui care intrase.

— Vasăzică, dumneata eşti femeia aceea periculoasă, pentru care m-a rugat Vera Efremovna să intervin? spuse Nehliudov, zâmbind şi întinzându-i mâna.

— Da, chiar eu, răspunse Lidia şi zâmbi larg, dezvelind un şir de dinţi minunaţi. Era un zâmbet blând, ca de copil.

— Mătuşa mea a ţinut mult să vă vadă. Mătuşică, strigă ea din uşă cu glas dulce şi plăcut.

— Vera Efremovna era foarte mâhnită de arestarea dumitale, spuse Nehliudov.

— Aşezaţi-vă aici, sau mai bine aici, spuse Lidia, arătând spre fotoliul cam şubred, de pe care se ridicase tânărul. Vărul meu, Zaharov, spuse ea, observând privirea cu care îl cerceta Nehliudov.

Tânărul, zâmbind tot aşa de blând ca şi Lidia, îi dădu buna ziua oaspetelui şi, după ce Nehliudov se aşează în fotoliu, îşi luă un scaun de lângă fereastră şi se aşează alături de el. Din odaia vecina intră un licean de vreo şaisprezece ani, cu părul bălai şi, fără să spună o vorbă, se aşează pe pervazul ferestrei.

— Vera Efremovna e bună prietenă cu mătuşa mea, eu aproape nu o cunosc, spuse Lidia.

În clipa aceea o femeie cu o faţă foarte plăcută şi inteligentă, îmbrăcată cu o bluză albă şi încinsă cu un cordon de piele, intră din odaia vecină.

— Buna ziua, vă mulţumim că aţi venit, spuse ea, aşezându-se pe divan alături de Lidia. Ce face Verocika? Aţi văzut-o? Cu soarta ei cum se împacă?

— Nu se plânge de nimic, răspunse Nehliudov, susţine că e de un calm olimpian.

— Da, asta e Verocika, spuse mătuşa zâmbind, şi clătinând din cap. Trebuie să o cunoşti, pentru ca să-ţi dai seama ce om minunat este. Totul pentru alţii, nimic pentru ea.

— Da, pentru ea nu mi-a cerut nimic, singura ei grijă era pentru situaţia nepoatei dumitale. O durea mai ales faptul că a fost închisă fără să fie vinovată.

— Asta e adevărat, zise mătuşa. E un lucru îngrozitor! La drept vorbind, a suferit din pricina mea.

— Nu-i adevărat, mătuşă! spuse Lidia. Aş fi luat hârtiile şi fără dumneata.

— Ştiu eu mai bine decât tine cum s-au petrecut lucrurile, răspunse mătuşa. Vedeţi, urmă ea către Nehliudov, totul s-a întâmplat numai pentru că cineva m-a rugat să-i păstrez câtva timp nişte acte, iar eu, neavând o locuinţă, i le-am

încredinţat nepoatei mele. Chiar în aceeaşi noapte s-a făcut aici o percheziţie, au găsit hârtiile, au ridicat fata şi au ţinut-o până acum la închisoare, cerându-i să le spună de la cine le-a primit.

— Eu însă nu le-am spus, vorbi repede Lidia, tot potrivindu-şi nervos o şuviţă de păr, care, de fapt, n-o supăra deloc.

— Nici n-am spus asta, răspunse mătuşa.

— Dacă l-au ridicat pe Mitin, nu-i deloc vina mea, urmă Lidia, roşind şi uitându-se neliniştit în jur.

— Nu mai vorbi despre asta, Lidocika, spuse maică-sa.

— De ce? Tocmai despre asta vreau să vorbesc, spuse Lidia, fără să mai zâmbească de data asta, înroşindu-se, învârtindu-şi pe deget şuviţa de păr şi uitându-se în jur.

— Ai uitat ce a fost ieri când ai început să vorbeşti despre asta?

— N-am uitat… Lasă, mamă. Eu n-am spus acolo nimic, am tăcut şi atâta tot. Când m-au întrebat în două rânduri despre mătuşa şi despre Mitin, le-am răspuns că nu ştiu nimic. Atunci ăla… Petrov…

— Petrov e un agent, un jandarm şi un mare ticălos, o întrerupse mătuşa, ca să-i explice lui Nehliudov vorbele nepoatei sale.

— Atunci el, urmă Lidia grăbită şi tulburată, a încercat să mă convingă: „Tot ce ai să-mi spui n-o să facă nimănui nici un rău, ci dimpotrivă… Dacă ai să mărturiseşti adevărul, o să eliberez nişte nevinovaţi, pe care poate îi chinuim degeaba”. Eu totuşi i-am răspuns că nu ştiu nimic. Atunci el a urmat: „Bine, nu-mi spune nimic, dar măcar nu tăgădui ceea ce am să-ţi spun eu”. Şi atunci a început să înşire mai multe nume, printre care şi numele lui Mitin.

— Lasă mai bine asta, o întrerupse iar mătuşa.

— Ah, mătuşă, lasă-mă să vorbesc… urmă fata, tot uitându-se împrejur şi trăgându-se de şuviţa de păr. Şi închipuiţi-vă că a doua zi am aflat – mi s-a transmis prin bătăi în zid – că Mitin a fost arestat. M-am gândit numaidecât că eu l-am dat

în vileag şi lucrul acesta a început să mă chinuie atât de cumplit, încât era cât pe ce să-mi pierd minţile.

— S-a dovedit doar că a fost ridicat din cu totul altă pricină, spuse mătuşa.

— Da, dar eu n-am avut de unde s-o ştiu. Credeam că eu l-am trădat. Umblam de colo-colo în celula mea şi nu mă gândeam decât la asta. Mă culcam, mă acopeream şi atunci parcă auzeam cum îmi şopteşte cineva la ureche: l-ai trădat, l-ai trădat pe Mitin, l-ai trădat pe Mitin. Ştiam că era o halucinaţie, totuşi glasul acela îmi răsuna mai departe în urechi. Nu puteam să adorm, nu puteam să nu mă gândesc mereu la asta. A fost îngrozitor! povestea Lidia tot mai tulburată, învârtind mereu pe deget şuviţa ei de păr.

— Lidocika, linişteşte-te, îi şopti maică-sa, punându-i mâna pe umăr.

Dar Lidocika nu se putea opri.

— Şi era cu atât mai îngrozitor, cu cât… începu ea, dar deodată izbucni în plâns, sări de pe divan şi fugi din odaie, izbindu-se în treacăt de fotoliu.

Maică-sa se duse după ea.

— Ar trebui spânzuraţi, ticăloşii, spuse liceanul, care şedea pe pervazul ferestrei.

— Ce te apucă? îl întrebă maică-sa.

— Nimic… Am spus şi eu aşa, răspunse liceanul, apoi luă de pe masă o ţigară şi o aprinse.

XXVI

— Da, pentru tineri celula e un lucru îngrozitor, spuse mătuşa, clătinând din cap şi aprinzându-şi şi ea o ţigară.

— Cred că pentru toţi, spuse Nehliudov.

— Nu, nu pentru toţi, răspunse mătuşa. Pentru adevăraţii revoluţionari mi s-a povestit că ar fi un prilej de odihnă, de liniştire. Un om urmărit o duce într-un zbucium neîncetat, fără să mai vorbim de lipsurile materiale, temându-se mereu pentru el şi pentru alţii, pentru cauza în numele căreia luptă, iar când într-o bună zi este arestat, atunci scapă de orice răspundere, poate să stea jos şi să se

odihnescă. Mi s-a spus că unii se bucură chiar când sunt arestaţi. Ei, dar pentru cei tineri, nevinovaţi – şi de multe ori se întâmplă să ridice oameni nevinovaţi ca Lidocika – pentru ei primul şoc este îngrozitor. Şi nu atât pentru că li se răpeşte libertatea, se poartă grosolan cu ei, îi hrănesc prost, îi ţin într-un aer viciat şi-i fac să îndure tot felul de lipsuri. Asta n-ar fi nimic. Chiar dacă ar fi de trei ori mai multe lipsuri, ei le-ar răbda destul de uşor, dacă n-ar fi acea lovitura morală pe care o primeşti când eşti arestat pentru prima oară.

— Ai încercat-o şi dumneata?

— Eu? Am fost închisă de două ori, răspunse mătuşa cu un zâmbet trist şi blând. Când m-au închis pentru întâia oară, fără să am vreo vină, urmă ea, eram de douăzeci şi doi de ani, aveam un copil şi eram însărcinată cu al doilea. Şi oricât de greu mi-a fost să-mi pierd libertatea, să mă despart de copil, de bărbat, toate acestea n-au fost nimic faţă de ceea ce am simţit când am înţeles că am încetat de a mai fi un om şi am devenit un simplu obiect. Am vrut să-mi iau rămas-bun de la fetiţa mea, dar mi s-a spus să urc imediat în trăsură. Am întrebat unde sunt dusă şi mi s-a răspuns că am să aflu când o să ajung. Am întrebat de ce anume sunt învinuită şi nu mi s-a răspuns nimic. Când după interogatoriu m-au dezbrăcat de hainele mele şi m-au îmbrăcat în haine de puşcăriaşă, m-au dus pe sub nişte bolţi, au deschis o uşă, m-au împins într-o chilie şi apoi m-au încuiat şi m-au lăsat singură, numai cu santinela cu arma la umăr, care se plimba în tăcere prin faţa uşii şi se uita din când în când prin ferestruica zăbrelită în celula mea, m-a copleşit deodată tot amarul de pe lume. Ţin minte că ceea ce m-a izbit în chip deosebit a fost faptul că ofiţerul de jandarmi care m-a interogat mi-a oferit o ţigară. Deci, m-am gândit, ştie că le place oamenilor să fumeze şi trebuie să ştie şi că le plac libertatea, lumina, că mamele îşi adoră copiii şi copiii mama. Atunci cum de-au fost în stare să mă rupă fără milă de tot ce mi-era drag şi să mă închidă ca pe o

sălbăticiune? Asemenea lucruri nu se pot trăi fără să lase urme. Dacă ai crezut în Dumnezeu şi în oameni, dacă ai crezut în dragostea oamenilor faţă de semenii lor, după o întâmplare ca asta, încetezi să mai crezi. Eu de atunci nu mai cred în oameni şi m-am înrăit, încheie ea cu un zâmbet.

În odaie, pe aceeaşi uşă pe care ieşise Lidia, intra mama ei, care îşi anunţă oaspeţii că fata e prea tulburată şi nu mai poate veni.

— Te întrebi pentru ce au distrus o viaţa tânără, fără nici o vină? spuse mătuşa. Mă doare îngrozitor faptul acesta, pentru că s-a întâmplat, fără să vreau, din pricina mea.

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, la aer, la ţară, o să se îndrepte ea, zise mama, o s-o trimitem la taică-său.

— Să nu fi fost dumneavoastră, se prăpădea, adăugă mătuşa. Vă mulţumim. Doream să vă întâlnesc ca să vă rog să-i transmiteţi o scrisoare Verei Efremovna, spuse ea, scoţând un plic din buzunar. Nu-i închisă, puteţi s-o citiţi şi apoi s-o rupeţi sau să i-o înmânaţi, după cum vă îndeamnă convingerile dumneavoatră. Nu conţine nimic compromiţător.

Nehliudov luă scrisoarea, îi făgădui s-o transmită, apoi se ridică în picioare, îşi lua rămas-bun şi plecă.

Lipi plicul fără să citească scrisoarea, hotărât s-o transmită persoanei căreia îi era adresat.

XXVII.

Ultima chestiune care îl mai reţinea pe Nehliudov la Petersburg era cea a sectanţilor, a căror cerere către împărat avea de gând s-o înainteze prin fostul său camarad de regiment, aghiotantul Bogatâriov. Dimineaţa se duse la Bogatâriov acasă şi-l găsi luându-şi gustarea de dimineaţă, gata de plecare. Bogatâriov era un bărbat de statură mijlocie, îndesat, înzestrat cu o putere fizică neobişnuită – putea îndoi cu mâinile o potcoavă – om bun, cinstit, sincer şi chiar cu vederi liberale. Cu toate aceste calităţi ale sale, avea trecere la curte, îl iubea pe împărat şi toată familia imperială şi izbutea, trăind în aceste înalte sfere, să nu vadă

decât părţile bune şi să nu ia parte la nimic rău sau necinstit. Niciodată nu critica pe nimeni, nici oamenii, nici măsurile luate de ei, tăcea sau spunea cu glas tare şi îndrăzneţ, aproape strigând, ceea ce simţea nevoia să spună, însoţindu-şi adesea vorbele cu un râs tot atât de tare şi de zgomotos. Şi nu făcea aceasta din diplomaţie, ci pentru că aşa îi era firea.

— Bine ai făcut că ai venit. Nu vrei să iei o gustare? Ia loc. Să ştii că biftecul e minunat. Întotdeauna îmi place să încep cu ceva substanţial şi să sfârşesc tot aşa! Ha! Ha! Ha! Atunci toarnă-ţi un păhărel de vin, spuse el arătând spre carafa cu vin roşu. Tocmai mă gândeam la tine. Cererea ta am s-o dau eu, am s-o dau chiar în mâna împăratului, poţi să te bizui pe mine, m-am gândit numai că n-ar fi rău să treci mai întâi pe la Toporov.

La auzul acestui nume, Nehliudov se încruntă.

— Totul depinde de el. Oricum i se va cere să-şi dea părerea. Şi, cine ştie, s-ar putea să-ţi aprobe cererea chiar el personal.

— Dacă mă sfătuieşti tu, o să mă duc.

— Foarte bine. Ei, ia zi, ce efect are vinul asupra ta? întrebă cu acelaşi glas tare Bogatâriov.

— Mă simt hipnotizat, răspunse Nehliudov.

— Hipnotizat? repetă Bogatâriov şi râse cu poftă. Vasăzică, nu vrei să guşti nimic? Bine, cum vrei. Îşi şterse mustăţile cu şervetul. Aşadar, te duci? Dacă el nu-ţi face treaba, să-mi aduci înapoi cererea mie şi o dau eu chiar mâine, adăugă el, apoi se ridică de la masă, făcu cu un gest larg semnul crucii, şi începu să se încingă cu centironul şi cu sabia. Şi acum la revedere, trebuie s-o iau din loc.

— Ieşim împreună, spuse Nehliudov, strângând cu plăcere mâna lată şi puternică a lui Bogatâriov şi se despărţi de el pe treptele casei, rămânând ca întotdeauna cu impresia plăcută de ceva sănătos, sincer şi plin de prospeţime.

Cu toate că nu se aştepta la vreun rezultat bun, Nehliudov, urmând sfatul lui Bogatâriov, se duse la Toporov, de care

depindea chestiunea sectanţilor.

Funcţia pe care o ocupa Toporov cuprindea în însăşi menirea ei o contradicţie, pe care putea să n-o vadă doar un om mărginit la minte şi lipsit de orice simţ moral. Toporov avea amândouă aceste însuşiri negative. Contradicţia pe care o cuprindea funcţia lui Toporov era următoarea: menirea ei era să susţină şi să apere prin mijloace din afară, inclusiv prin silnicie, instituţia bisericii, care pretinde că este întemeiată de însuşi Dumnezeu şi deci nu poate fi subminată nici de puterile iadului şi de nici o putere omenească. Aceasta instituţie sfântă, dumnezeiască şi cu neputinţă de clintit trebuia să fie susţinută şi apărată de acea instituţie omenească în fruntea căreia se afla Toporov împreună cu funcţionarii săi. Toporov nu-şi dădea seama de această contradicţie sau nu voia să-şi dea seama şi de aceea era foarte îngrijorat ca nu cumva vreun preot catolic, vreun pastor sau vreun sectant să distrugă această biserică, pe care n-o puteau clinti nici puterile iadului. Toporov, ca toţi oamenii lipsiţi de adevăratul sentiment religios, întemeiat pe conştiinţa egalităţii şi a frăţiei între oameni, era foarte convins că poporul e alcătuit din fiinţe cu totul diferite de el însuşi şi că are neapărat nevoie de lucrul de care el se poate foarte bine lipsi. În fundul sufletului său nu credea în nimic şi găsea acest fapt foarte comod şi plăcut, dar se temea ca nu cumva poporul să ajungă în aceeaşi stare de spirit şi socotea ca pe o datorie sfântă – după expresia lui – să păzească poporul de una ca asta.

După cum în cărţile de bucate se spune că racilor le place să fie fierţi de vii, el era deplin convins că poporului îi place – nu la figurat, ca în cărţile de bucate, ci la propriu – să fie superstiţios.

Poziţia lui faţă de religia pe care o sprijinea era aidoma cu a unui crescător de găini faţă de mortăciunile cu care-şi hrăneşte păsările: mortăciunile sunt dezgustătoare, dar găinilor le plac şi de aceea trebuie hrănite cu mortăciuni.

Toţi sfinţii aceştia din Iver, din Kazan şi din Smolensk nu sunt bineînţeles decât dovezi de grosolană idolatrie, dar poporul îi iubeşte şi crede în ei şi de aceea aceste superstiţii trebuie întreţinute. Astfel gândea Toporov, fără să-şi dea seamă că, dacă poporului îi plac superstiţiile, este numai fiindcă s-au găsit întotdeauna şi se găsesc şi acum oameni cruzi ca el, care nu-şi folosesc cultura dobândită cum ar trebui, adică ajutând poporul să iasă din bezna ignoranţei, ci, dimpotrivă, îl înfundă şi mai tare în ea.

Când Nehliudov intră în sala de aşteptare a lui Toporov, acesta stătea de vorbă în biroul său cu o stareţă de mănăstire, o aristocrată, femeie foarte energică, care răspândea şi susţinea ortodoxia în ţinuturile de vest, printre uniaţii readuşi cu forţa la credinţa pravoslavnică.

Funcţionarul pe care Nehliudov îl găsi în sala de aşteptare îl întrebă în ce chestiune a venit şi, aflând că acesta avea de gând să înmâneze cererea sectanţilor împăratului, îi ceru voie s-o vadă şi el. Nehliudov i-o întinse şi funcţionarul intră cu cererea în mână în biroul lui Toporov. Călugăriţa cu comănac, văl lung şi trenă neagră fluturând în urma ei, ieşi din cabinet ţinând în mâinile ei albe cu unghii îngrijite nişte mătănii de topaz şi se îndreptă spre ieşire. Nehliudov avu de aşteptat până să fie poftit înăuntru. Toporov citea cererea, şi clătina din cap, neplăcut surprins de cele scrise atât de limpede şi hotărât.

„Dacă această cerere cade în mâinile împăratului, ar putea să ridice unele probleme neplăcute şi să dea naştere la încurcături”, îşi spuse el după ce termina de citit. Puse cererea pe masă, sună şi dădu ordin să fie poftit Nehliudov.

Îşi amintea de povestea acestor sectanţi – îi mai trecuse prin mână o cerere de-a lor. Cu aceşti creştini care se depărtaseră de la ortodoxie se făcuse mai întâi o încercare de a-i readuce în sânul ei, apoi fuseseră judecaţi, dar tribunalul îi achitase. Atunci arhiereul şi guvernatorul, sub cuvânt că toate căsătoriile încheiate după ritul lor ar fi ilegitime, hotărâseră să-i deporteze în locuri diferite,

despărţindu-i pe soţi de soţii şi pe părinţi de copii. Aceşti soţi şi părinţi cereau acum să nu fie despărţiţi. Toporov îşi aminti când anume îi căzuse în mână pentru prima oară această chestiune. Şi atunci şovăise dacă nu-i mai bine să închidă dosarul. Dar nu văzuse nici un rău în a confirma ordinul de deportare în diferite ţinuturi a membrilor acestor familii de ţărani, pe când a-i lăsa pe loc putea să aibă o înrâurire rea asupra restului populaţiei, îndemnând-o la îndepărtarea de ortodoxie. Şi cum, pe lângă asta, chestiunea vădea râvna arhiereului, Toporov o lăsase să-şi urmeze cursul.

Acum însă, cu un apărător ca Nehliudov, care avea relaţii la Petersburg, afacerea putea fi înfăţişată suveranului ca un act de cruzime sau putea ajunge în paginile ziarelor străine; de aceea Toporov luă o hotărâre neaşteptată.

— Bună ziua, spuse el, cu aerul unui om foarte ocupat, întâmpinându-l pe Nehliudov în picioare şi trecând de-a dreptul la miezul chestiunii. Cunosc această afacere. Îndată ce mi-am aruncat o privire asupra numelor, mi-am şi adus aminte de această poveste nenorocită, spuse el, luând în mână cererea de pe masă. Vă sunt foarte recunoscător că mi-aţi reamintit de ea. Autorităţile guberniale au fost prea zeloase…

Nehliudov tăcea, privind cu un sentiment de duşmănie faţa palidă şi neclintită ca o mască a lui Toporov.

— Am să dau ordin ca această măsură să fie anulată, iar oamenii să se întoarcă la casele lor.

— Atunci nu mai e nevoie să înaintez cererea mai departe? întrebă Nehliudov.

— Sigur că nu. Vă făgăduiesc s-o rezolv eu, spuse el apăsând pe acel eu, pe deplin convins că cinstea, cuvântul lui sunt cea mai bună chezăşie. De altfel, cel mai bun lucru ar fi să scriu chiar acum. Luaţi loc, vă rog.

Toporov se aşeză la masă şi începu să scrie. Nehliudov, rămas în picioare, se uita de sus la ţeasta aceea pleşuvă, la mâna cu vene groase şi albastre care mânuia cu

repeziciune condeiul şi se mira de ce omul acesta nepăsător faţă de tot şi de toate s-a apucat cu atâta râvnă să scrie dispoziţia. Oare de ce…?

— Aşa! spuse Toporov, lipind plicul, puteţi să-i înştiinţaţi de aceasta pe clienţii dumneavoastră, adăugă el, strâmbându-şi buzele într-un fel de zâmbet.

— Mă întreb atunci pentru ce au suferit oamenii aceştia? întrebă Nehliudov, luând plicul.

Toporov îşi ridică, zâmbind, capul, ca şi cum întrebarea i-ar fi făcut o deosebită plăcere.

— La asta nu vă pot răspunde. Pot să vă spun că interesele poporului, pe care noi le ocrotim, sunt atât de însemnate, încât zelul exagerat uneori în problemele credinţei e mai puţin grav şi primejdios decât nepăsarea exagerată, care domneşte astăzi, faţă de ele.

— Dar cum se poate să calci în numele religiei cele mai de seamă principii ale binelui şi să desparţi membrii unei familii…?

Toporov zâmbea cu aceeaşi îngăduinţă, găsind pesemne drăguţ ceea ce-i spunea Nehliudov, dar orice ar fi spus Nehliudov i-ar fi părut lui Toporov, care-l privea de la înălţimea situaţiei sale de om de stat, capabil să cuprindă lucrurile în ansamblu, că are haz, deşi cam mărginit.

— Din punctul de vedere al unui individ particular, ar putea să pară aşa, din punctul de vedere al statului însă, lucrurile stau oarecum altfel; dar respectele mele, adăugă Toporov, plecându-şi capul şi întinzându-i mâna.

Nehliudov i-o strânse în tăcere şi ieşi repede, cu părerea de rău că fusese nevoit să strângă acea mână.

„Interesele poporului, repetă el în gând cuvintele lui Toporov, interesele tale, numai ale tale”, îşi spunea Nehliudov, ieşind din birou.

Îi trecură o clipă prin minte toate acele persoane asupra cărora se exercita activitatea instituţiilor care restabilesc dreptatea, apără credinţa şi educă poporul: ţăranca pedepsită pentru că a vândut fără autorizaţie rachiu, flăcăul

pedepsit pentru furt, vagabondul pentru vagabondaj, incendiatorul pentru că a pus foc, bancherul pentru delapidare, nenorocita aceea de Lidia, arestată numai pentru a-i smulge informaţii folositoare, sectanţii închişi pentru încălcarea dogmelor ortodoxiei, Gurkievici, care-şi dorise o constituţie – şi Nehliudov îşi dădu seama într-un chip deosebit de limpede că toţi oamenii aceştia erau ridicaţi, închişi sau deportaţi nu pentru că ar fi încălcat legea, săvârşind delicte grave, ci numai pentru că îi împiedicau pe funcţionari şi pe bogătaşi să se bucure în tihnă de bogăţiile pe care le adunau în dauna poporului.

Atât ţăranca aceea care făcea negoţ cu băuturi spirtoase fără autorizaţie, cât şi hoţul care colinda oraşul, precum şi Lidia cu manifestele ei, şi sectanţii care luptau împotriva superstiţiilor, şi Gurkievici cu constituţia lui, toţi îi stânjeneau pe aceşti funcţionari sau bogătaşi. Nehliudov vedea cât se poate de limpede că toţi aceşti funcţionari, începând cu bărbatul mătuşii lui, cu senatorii şi cu Toporov, până la acei domni curăţei şi cuviincioşi de la birourile din ministere nu se gândeau câtuşi de puţin că suferă nişte oameni care nu au nici o vină pentru starea de lucruri existentă, ci erau preocupaţi numai cum să-i îndepărteze pe cei care le păreau primejdioşi.

Aşadar, nu numai că nu se respecta principiul care spune că-i mai bine să ierţi zece vinovaţi, decât să osândeşti un singur nevinovat, ci dimpotrivă – se pedepseau zece oameni paşnici, pentru unul singur cu adevărat primejdios, întocmai cum pentru a îndepărta o cangrenă, e nevoie să tai şi ţesut sănătos.

Această explicaţie îi părea lui Nehliudov foarte simplă şi clară, dar tocmai simplitatea şi claritatea îl făceau să se îndoiască de corectitudinea ei. Nu era cu putinţă ca un fenomen atât de complicat să aibă o explicaţie atât de simplă şi de înspăimântătoare; era cu neputinţă ca toate vorbele acelea despre dreptate, bunătate, despre lege,

credinţa, Dumnezeu etc., să nu fie decât vorbe, care să ascundă cea mai grosolană cupiditate şi cruzime.

XXVIII.

Nehliudov ar fi plecat chiar în seara aceea, dacă nu i-ar fi făgăduit Mariettei să treacă pe la teatru. Deşi îşi dădea seama că n-ar fi trebuit să meargă, se duse, înşelându-se pe sine însuşi că e dator să-şi respecte cuvântul.

„Pot să mă împotrivesc acestei ispite? se întrebă el, fără a fi prea sincer. Am să încerc să văd pentru ultimă oară.”

Îşi puse fracul şi ajunse la teatru la actul al doilea al veşnicei Dame aux camelias79 , în care o actriţă venită dintr-o altă ţară arăta încă o dată publicului într-un chip nou cum mor femeile tuberculoase. Teatrul era ticsit de lume. Nehliudov fu îndreptat numaidecât, cu deosebit respect, spre loja de rangul întâi a Mariettei.

Pe culoar stătea un lacheu în livrea, care îl salută pe Nehliudov ca pe o persoană cunoscută şi-i deschise uşa lojei.

Spectatorii din lojile de vis-a-vis, cei de la parter, aşezaţi sau în picioare, toate acele capete cărunte, abia surite, chele, pomădate sau ondulate – toţi erau cu ochii aţintiţi asupra unei actriţe slabe, numai piele şi os, foarte elegant îmbrăcată în mătăsuri şi dantele, care rostea un monolog cu glas şi gesturi nefireşti. Când se deschise uşa lojii, se auzi în sală un ssst! Un curent de aer rece şi altul de aer cald îl izbiră în faţă pe Nehliudov.

În lojă se aflau Mariette, o doamnă necunoscută, cu o pelerină roşie pe umeri şi cu o pieptănătură înaltă şi complicată, şi doi bărbaţi: un general, bărbatul Mariettei, înalt şi arătos, cu faţă severă şi neclintită, cu nas acvilin, cu pieptul scos în afară, bine căptuşit cu vată, ca la militari, şi un domn blond, chel, cu gropiţa în bărbia rasă, între favoriţii lungi şi impunători. Mariette, graţioasă, zveltă, elegantă, într-o rochie decoltată care lăsa să i se vadă umerii plini şi frumos modelaţi, coborând lin de la gât la braţe şi cu o aluniţă la ceafă, îşi întoarse numaidecât capul

spre Nehliudov, îi arătă cu evantaiul scaunul din spatele ei, şi îl salută recunoscătoare cu un zâmbet care lui îi păru plin de subînţelesuri. Bărbatul ei, cu calmu-i obişnuit, se uită la Nehliudov, salutându-l cu o uşoară înclinare a capului. Din privirea pe care o schimbă cu nevastă-sa, din întreaga lui ţinută, se vedea numaidecât că era stăpânul şi mândrul posesor al unei femei frumoase.

Cum se sfârşi monologul, teatrul răsună de un ropot de aplauze. Mariette se sculă în picioare şi, ridicându-şi uşor cu mâna fusta foşnitoare de mătase, trecu în fundul lojii şi i-l prezentă pe Nehliudov bărbatului ei. Generalul spuse, zâmbind din ochi, că e bucuros de cunoştinţă, apoi, calm şi nepătruns, se cufundă în tăcere.

— Trebuia să plec astă-seară, dar v-am făgăduit că vin… spuse Nehliudov, uitându-se la Mariette.

— Dacă nu ţii să mă vezi pe mine, ai să vezi cel puţin o artistă deosebită, răspunse ea la subînţelesul vorbelor lui. Nu-i aşa că a fost minunată în ultimă scenă? se întoarse ea către bărbatul său.

Acesta încuviinţă din cap.

— Pe mine nu mă mai mişcă, spuse Nehliudov. Am văzut în ultimul timp atâtea suferinţe reale, încât…

— Dar ia loc şi povesteşte-ne.

Generalul asculta şi ochii îi zâmbeau din ce în ce mai ironic.

— Am fost s-o văd pe femeia aceea, căreia după atâta amar de vreme i s-a dat drumul din temniţă; e o fiinţă distrusă.

— E femeia despre care ţi-am vorbit, îi spuse Mariette soţului ei.

— Da, sunt foarte bucuros că a putut fi eliberată, spuse el liniştit, clătinând din cap şi zâmbind pe sub mustaţă, de-a dreptul ironic, după cum îi păru lui Nehliudov. Mă duc să fumez.

Nehliudov aşteptă ca Mariette să-i spună acel ceva pe care avea să i-l spună, dar ea nu făcea decât să glumească şi să

vorbească despre piesa care, după părerea ei, ar fi trebuit să-l impresioneze în chip deosebit pe Nehliudov.

Nehliudov înţelese repede că Mariette nu avea să-i spună nimic, că voise numai să i se arate în toată splendoarea toaletei de seară, cu umerii goi şi cu aluniţa de pe ceafă, lucru care îi făcea plăcere şi-l dezgusta totodată.

Valul acela de vrajă care acoperea toate acestea nu dispăruse cu totul pentru Nehliudov, dar el începuse să întrezărească tot ceea ce se ascundea sub acest văl. Se uită la Mariette şi o admiră, dar ştia că era o mincinoasă, că trăieşte cu un bărbat care-şi face carieră cu preţul lacrimilor şi al vieţii a sute şi sute de oameni şi că ea nu se sinchisea de asta; că tot ce îi spusese ieri nu era decât o minciună, că ea dorea numai, fără să ştie prea bine de ce, să-l facă s-o iubească, ceea ce îl atrăgea şi-l degusta totodată. De câteva ori vru să plece, puse mâna pe pălărie şi totuşi n-o făcu. În sfârşit, când bărbatul ei se înapoie în lojă, cu mustăţile lui dese îmbâcsite cu miros de tutun, şi se uită cu un dispreţ ocrotitor la Nehliudov, nemairecunoscându-l parcă, Nehliudov se grăbi să iasă pe uşă, pe culoar, îşi luă paltonul şi părăsi teatrul.

În drum spre casă, pe Nevski Prospekt, Nehliudov observă fără să vrea o femeie înaltă, foarte bine făcută, excentric şi elegant îmbrăcată, care mergea cu pas măsurat pe trotuar înaintea lui. Toţi trecătorii se întorceau spre ea şi o priveau. Din expresia feţei şi din întreaga ei înfăţişare se vedea că e perfect conştientă de nefasta ei putere. Nehliudov, care mergea mai repede, o ajunse şi fără să vrea o privi şi el în faţă. Obrazul ei, uşor fardat, probabil era frumos şi femeia îl străfulgeră cu ochii ei strălucitori şi îi zâmbi. Şi, ciudat lucru, Nehliudov îşi aminti numaidecât de Mariette, fiindcă şi de data aceasta încercase acel sentiment de atracţie şi de dezgust pe care-l simţise la teatru. Trecu repede înainte, furios pe el însuşi, coti pe Morskaia şi ieşi pe chei, unde începu să se plimbe încolo şi încoace, spre mirarea gardianului.

„La fel mi-a zâmbit şi cea de la teatru în clipa când am intrat în lojă. Şi amândouă zâmbetele au acelaşi înţeles. Singura diferenţa este că aceasta spune de-a dreptul şi deschis: «Dacă ai nevoie de mine, ia-mă, iar dacă nu, vezi-ţi de drum», iar cealaltă se preface că se gândeşte la cu totul altceva, că e frământată de sentimente înalte şi alese, când, de fapt, nu urmăreşte decât acelaşi lucru. Cea dintâi măcar e sinceră, pe când cealaltă minte. Ba mai mult, pe prima nevoia a împins-o să facă ceea ce face, pe când cealaltă se joacă, se distrează cu această minunată, dezgustătoare şi înspăimântătoare patimă. Asta e o femeie de stradă – o apă murdară, urât mirositoare, care se oferă acelora a căror sete întrece dezgustul; cealaltă, de la teatru, e otrava care învenineză pe nesimţite tot ce atinge.”

Îşi aduse aminte de legătura lui cu soţia mareşalului nobilimii şi-l năpădiră amintiri ruşinoase. „Dezgustător este animalul din om! se gândi el, dar cât timp cel puţin se arată pe faţă aşa cum este, poţi de la înălţimea vieţii tale spirituale să-l vezi şi să-l dispreţuieşti; dacă îi rezişti sau nu, rămâi totuşi ceea ce ai fost. Când însă animalul acesta se ascunde sub o mască pseudoestetică şi aparent poetică şi-ţi câştigă admiraţia, divinizând animalul, atunci nu mai eşti în stare să deosebeşti binele de rău. Atunci este într-adevăr îngrozitor.”

Nehliudov vedea acum aceasta tot atât de limpede cum vedea în faţa lui palatele, santinelele, fortăreaţa, fluviul, bărcile, bursa.

Şi aşa cum în noaptea aceea nu domnea întunericul odihnitor, aducător de linişte, ci stăruia o lumină tulbure, stranie, tristă, al cărei izvor nu se vedea, tot astfel în sufletul lui Nehliudov nu mai era acel odihnitor întuneric al necunoaşterii. Totul ieşise la lumină. Era limpede că tot ce este superficial socotit însemnat şi bun nu are nici o valoare sau e dezgustător şi că toată strălucirea aceasta, tot luxul acesta acoperă crime străvechi, intrate în obişnuinţă, care

nu numai că nu sunt pedepsite, dar care triumfă, poleite cu tot farmecul pe care sunt în stare să-l născocească oamenii.

Nehliudov ar fi vrut să uite toate acestea, să nu le vadă, dar nu mai era cu putinţă. Cu toate că nu vedea izvorul de lumină care-i dezvăluia totul în minte, aşa cum nu vedea nici izvorul luminii răspândite asupra Petersburgului, şi deşi lumina aceasta îi părea tulbure, tristă şi stranie, nu putea să nu vadă ceea ce i se dezvăluise în această lumină şi se simţea bucuros şi neliniştit în acelaşi timp.

XXIX.

Cum se întoarse la Moscova, Nehliudov se duse numaidecât la spitalul închisorii să-i dea Maslovei trista veste că Senatul a confirmat sentinţa tribunalului şi că trebuie deci să se pregătească să plece în Siberia.

Avea foarte puţină nădejde în cererea către împărat, pe care i-o făcuse avocatul şi pe care o ducea acum la închisoare, s-o semneze Maslova. De fapt, oricât de ciudat s-ar părea, nici nu mai dorea să izbutească. Se obişnuise cu gândul plecării în Siberia, al traiului printre deportaţi şi ocnaşi şi-i era greu să-şi închipuie cum ar fi orânduit viaţa lui şi a Maslovei în cazul unei achitări. Îşi aminti de cuvintele scriitorului american Thoreau care, pe vremea când în America exista încă sclavia, susţinea că într-un stat în care sclavia este admisă de lege şi chiar ocrotită, singurul loc potrivit pentru un cetăţean cinstit este închisoarea. La fel gândea şi Nehliudov, mai ales după vizita lui la Petersburg, după tot ce văzuse şi descoperise acolo.

„Da, astăzi în Rusia singurul loc potrivit pentru un om cinstit este închisoarea!” îşi spunea el şi chiar simţea lucrul acesta în timp ce se apropia de închisoare. Portarul infirmeriei, recunoscându-l pe Nehliudov, îi spuse că Maslova nu se mai află acolo.

— Dar unde e?

— Iar la închisoare.

— De ce au mutat-o? întrebă Nehliudov.

— Nu ştiţi ce soi de oameni îs femeile astea, Excelenţă? spuse portarul zâmbind dispreţuitor. S-a încurcat cu felcerul, şi doctorul-şef a trimis-o înapoi.

Niciodată n-ar fi crezut Nehliudov că Maslova şi sentimentele ei ar putea să însemne atât de mult pentru el. Această veste îl ului. Simţi ceea ce simte un om când afla de o mare şi neaşteptată nenorocire. Inima i se strânse de durere. Primul sentiment pe care îl încercă la această veste fu ruşinea. Mai înainte de toate se socoti un caraghios, fiindcă fusese în stare să-şi închipuie şi să se bucure că s-a petrecut o schimbare în starea sufletească a Maslovei. Toate vorbele ei că n-ar vrea să-i primească jertfa, toate lacrimile şi mustrările ei, se gândi el, nu erau decât vicleniile unei femei stricate, care nu dorea decât să scoată cât mai mult de la el. I se părea acum că la ultima vizită chiar întrevăzuse în ea unele semne, care arătau limpede neputinţa unei schimbări şi care acum se adevereau. Toate aceste îi trecură fulgerător prin minte, în timp ce maşinal îşi puse pălăria pe cap şi părăsi infirmeria.

‚Ce să fac acum? se întrebă el. Sunt oare legat de ea? Nu m-a eliberat această purtare a ei?”

Dar cum îşi puse această întrebare, îşi dădu numaidecât seama că, părăsind-o pe Maslova şi socotindu-se liber, n-ar pedepsi-o pe ea, lucru pe care îl dorea, ci pe el însuşi şi simţi că-l cuprinde frica.

‚Nu! Ceea ce s-a întâmplat nu poate să schimbe, ci doar să-mi întărească hotărârea. N-are decât să facă ce vrea – să se încurce cu felcerul dacă vrea – o priveşte… Eu sunt dator să fac ceea ce îmi cere conştiinţa, îşi spuse el. Iar conştiinţa mea cere să-mi sacrific libertatea pentru ispăşirea păcatului meu şi hotărârea mea de a mă căsători cu ea, fie şi numai de formă, şi de a pleca cu ea acolo unde va fi trimisă rămâne neschimbată”, îşi spuse el cu îndârjită încăpăţânare, părăsind infirmeria şi pornind cu pas hotărât spre porţile mari ale închisorii. La poartă îl ruga pe gardianul de serviciu să-i comunice directorului că ar vrea

s-o vadă pe Maslova. Gardianul îl ştia pe Nehliudov şi, ca unei cunoştinţe, îi spuse noutatea cea mare a închisorii: căpitanul îşi dăduse demisia şi în locul lui venise un alt director, foarte aspru.

— Acum e mare severitate la noi! E jale! spuse gardianul. Directorul e aici. O să i se raporteze imediat.

Într-adevăr, directorul era în închisoare şi după scurt timp ieşi să-l întâlnească pe Nehliudov. Noul comandant era un bărbat înalt, slab, cu umerii obrajilor ieşiţi, posac şi încet în mişcări.

— Întrevederile cu deţinuţii nu sunt îngăduite decât în anumite zile, în vorbitor, spuse el, fără să se uite la Nehliudov.

— Da, dar deţinuta pe care vreau s-o văd trebuie să iscălească o cerere către împărat.

— Puteţi să mi-o daţi mie.

— Trebuie s-o văd personal. Mi se dădea întotdeauna voie înainte.

— Asta a fost înainte, spuse directorul, aruncându-i o privire iute lui Nehliudov.

— Am o autorizaţie de la guvernator, stărui Nehliudov scoţând portofelul din buzunar.

— Să văd, făcu directorul, tot fără să-l privească în faţă şi, luând hârtia cu degetele lui lungi, albe şi osoase, cu arătătorul împodobit cu un inel de aur, începu s-o citească. Poftiţi în cancelarie, spuse el.

De data aceasta nu era nimeni în cancelarie. Directorul se aşeză la o masă şi începu să răsfoiască nişte hârtii, cu vădita intenţie de a fi de faţă la întâlnire. Când Nehliudov îl întrebă dacă n-o poate vedea şi pe deţinuta politică Bogoduhovskaia, directorul îi răspunse scurt că asta nu se poate.

— Întrevederile cu deţinuţii politici sunt interzise, spuse el şi iar se adânci în citirea hârtiilor.

Nehliudov, având în buzunar scrisoarea adresată Bogoduhovskăi, se simţi ca un făcător de rele, ale cărui

planuri sunt descoperite şi zădărnicite.

Când Maslova intră în cancelarie, directorul îşi ridică capul şi, fără să se uite nici la Maslova, nici la Nehliudov, rosti:

— Puteţi sta de vorbă! şi iar se cufundă în cercetarea hârliilor.

Maslova era iarăşi îmbrăcată în fustă şi bluză albă, cu basma pe cap, ca celelalte deţinute. Apropiindu-se de Nehliudov şi văzându-i faţa rece, supărată, se înroşi toată şi, răsucându-şi marginea bluzei, îşi plecă ochii în pământ. Tulburarea ei era pentru Nehliudov, confirmarea celor spuse de portarul infirmeriei.

Nehliudov ar fi vrut să se poarte cu ea ca şi înainte, dar nu fu în stare să-i întindă mâna: atât îi era acum de silă de ea.

— Ţi-am adus o veste proastă, spuse el cu un glas rece, fără s-o privească şi fără să-i dea mâna. Senatul a respins cererea.

— M-am aşteptat la asta, răspunse ea cu un glas ciudat, sufocându-se parcă.

Înainte, Nehliudov ar fi întrebat-o de ce vorbeşte aşa, acum însă îi aruncă doar o privire. Ochii ei erau plini de lacrimi. Lucrul acesta însă nu numai că nu-l înduioşă, ci dimpotrivă îl îndârji şi mai mult împotriva ei.

Directorul se ridică în picioare şi începu să se plimbe prin odaie.

Cu tot dezgustul pe care-l simţea acum pentru Maslova, Nehliudov găsi de cuviinţă să-şi arate părerea de rău faţă de hotărârea Senatului.

— Nu trebuie să-ţi pierzi nădejdea, spuse el. Cererea către Maiestatea sa s-ar putea să…

— Nu mă gândeam la asta… spuse ea, privindu-l trist cu ochii ei saşii, înlăcrimaţi.

— Dar la ce?

— Ai fost pesemne la infirmerie şi ţi s-a spus despre mine…

— Mă rog, asta-i treabă dumitale, răspunse Nehliudov, rece, încruntându-se.

Sentimentul mândriei jignite, care se liniştise oarecum în el, se redeşteptă cu şi mai multă putere, când o auzi vorbindu-i despre infirmerie.

„Eu, un om din înalta societate, cu care orice fată de familie bună ar fi fost fericită să se mărite, m-am oferit ca soţ acestei femei şi ea n-a fost în stare să mă aştepte şi s-a încurcat cu un felcer”, se gândea el, privind-o cu ură.

— Semnează, te rog, cererea asta, spuse el şi scoţând din buzunar un plic mare îl puse pe masă.

Ea îşi şterse lacrimile cu capătul basmalei, se aşează la masă şi întrebă ce anume trebuie să scrie şi unde.

El îi arătă şi ea se aplecă deasupra mesei, şi-şi sumese mâneca dreaptă cu mâna stângă. El stătea în picioare şi se uita în tăcere la spinarea ei îndoită, care tresărea din când în când în hohote de plâns stăpânite şi în sufletul lui se dădea o luptă între două sentimente – unul bun şi unul rău: cel al mândriei jignite şi cel de milă pentru ea, care suferea, şi acest din urmă sentiment, birui.

Nu putea să-şi dea seama dacă mai întâi îl cuprinsese mila, sau dacă îşi adusese aminte de propriile lui păcate, de ticăloşiile sale de altădată, aceleaşi pe care i le reproşa ei acum, dar dintr-o dată se simţi vinovat şi plin de compătimire faţă de ea.

După ce iscăli cererea, ea îşi şterse degetul murdar de cerneală pe fustă, apoi se ridică în picioare şi se uită la el.

— Orice s-ar întâmpla, nimic nu-mi va schimba hotărârea, spuse Nehliudov.

Gândul că a iertat-o spori în el sentimentul de milă şi duioşie pentru ea şi simţi nevoia s-o mângâie.

— Voi face aşa cum am spus. Te voi urma, oriunde te-ar trimite, spuse Nehliudov.

— Ce rost are? îl întrerupse ea grăbit şi se lumină toată la faţă.

— Să te gândeşti la cele ce-ţi vor trebui pentru drum.

— Nu cred să am nevoie de ceva deosebit. Mulţumesc.

Directorul se apropie de ei şi Nehliudov, fără să mai aştepte

să-l poftească, îşi luă rămas-bun şi ieşi cu inima plină de un sentiment de linişte, de bucurie şi de dragoste pentru toţi oamenii, cum nu mai avusese niciodată. Conştiinţa faptului că nici o faptă de-a Maslovei nu putea să-i schimbe dragostea pentru ea îl bucura, şi-l ridică pe Nehliudov la o înălţime neatinsă până acum. N-avea decât să se încurce cu felcerul, dacă voia, era treaba ei. El o iubeşte nu pentru sine, ci pentru ea şi pentru Dumnezeu.

De fapt, relaţiile Maslovei cu felcerul, pentru care fusese izgonită de la infirmerie şi în care crezuse Nehliudov, se mărgineau numai la atât: ducându-se din ordinul felceriţei după un sirop de tuse la farmacia aflată în fundul culoarului, Maslova dăduse acolo peste felcerul Ustinov, un bărbat înalt, cu faţa plină de coşuri, care de multă vreme se tot lega de ea. Felcerul încercase s-o strângă în braţe, Maslova se smulsese din mâinile lui şi-l împinsese atât de tare, încât el căzuse peste un raft de pe care se răsturnaseră două flacoane, făcându-se ţăndări.

Medicul-şef, care tocmai trecea pe coridor, auzi zgomotul de sticlă spartă şi, văzând-o pe Maslova, care, roşie la faţă, ieşea în fugă din farmacie, strigă supărat la ea:

— Ei, fato, dacă începi şi aici să te ţii de prostii, te trimit înapoi. Ce s-a întâmplat? îl întrebă pe felcer, privindu-l cu severitate pe deasupra ochelarilor.

Felcerul zâmbi şi începu să se dezvinovăţească. Doctorul, fără să-l mai asculte până la capăt, îşi ridică sever capul, îl privi de data asta prin ochelari, apoi se depărtă, dar în aceeaşi zi îi spuse directorului să-i trimită în locul Maslovei o altă îngrijitoare, o fată mai potolită. Astea erau „relaţiile” Maslovei cu felcerul. Izgonirea aceasta de la infirmerie, sub pretextul unei legături amoroase, o mâhnea grozav pe Maslova, mai ales fiindcă, după ce-l regăsise pe Nehliudov, legăturile cu bărbaţii, care de altfel începuseră s-o scârbească mai de mult, ajunseră pentru ea de nesuferit. Faptul că bărbaţii, printre care şi felcerul cel bubos, se simţeau în drept s-o jignească din pricina trecutului ei şi a

situaţiei sale de acum şi erau foarte miraţi de împotrivirea ei o durea grozav şi o făcea să-i fie milă de ea însăşi şi să plângă. De aceea, acum, când venise Nehliudov s-o vadă, ea voise să se dezvinovăţească în faţa lui de acuzaţia nedreaptă ce i se aducea şi despre care desigur avea să aibă şi el cunoştinţă, dar de la primele cuvinte simţise că el n-o crede şi că toate dezvinovăţirile ei n-ar face decât să-i întărească bănuielile, şi atunci i se pusese un nod în gât şi nu mai spusese nimic.

Maslova credea şi ea şi căuta să se convingă că nu l-a iertat pe Nehliudov şi că-l urăşte, aşa cum îi spusese la a doua lor întrevedere; de fapt, însă, începuse de mult să-l iubească iarăşi şi cu o dragoste atât de puternică, încât, fără să vrea, făcea tot ce dorea el: se lăsase de băutură, de fumat, se dezbărase de cochetărie şi intrase ca îngrijitoare la infirmerie, numai pentru că ştia că e dorinţa lui. Şi dacă nu înceta totuşi să-i spună că nu va primi jertfa lui, ori de câte ori el îi amintea că vrea să se căsătorească cu ea, o făcea numai pentru că-i plăcea să repete vorbele acelea pline de mândrie pe care i le spusese odată, şi mai ales pentru că ştia că aceasta căsătorie ar fi fost o nenorocire pentru el. Hotărâse cu tărie să nu primească jertfa lui, dar o chinuia gândul că el o dispreţuieşte, crede că ea este în continuare ceee ce a fost şi nu-şi da seama de schimbarea care s-a petrecut în ea. Gândul că el o credea în stare să se fi purtat urât la spital o durea cu mult mai mult decât vestea condamnării definitive la munca silnică.

XXX.

Maslova putea să fie trimisă cu primul convoi care pornea spre Siberia şi de aceea Nehliudov se pregătea de plecare. Avea însă de pus la punct atâtea treburi, încât i se părea că, oricât timp ar mai avea, îi va fi cu neputinţă să le isprăvească pe toate. Acum viaţa lui era cu totul alta decât înainte vreme. Înainte trebuia să născocească mereu câte o ocupaţie, al cărei fel era întotdeauna unul şi acelaşi – interesul lui Dmitri Ivanovici Nehliudov. Şi cu toate astea,

cu toate că sensul vieţii se reducea atunci numai la Dmitri Ivanovici, tot ce făcea era nespus de plicticos. Acum toate treburile lui îi priveau pe alţi oameni şi toate îl interesau şi-l pasionau, şi erau atâtea, de nu se mai sfârşeau.

Ba mai mult, înainte vreme ocupaţiile şi treburile lui Dmitri Ivanovici îl iritau şi-l enervau; acum, dimpotrivă, treburile lui, care nu-l priveau de cele mai multe ori pe el, îi dădeau o stare de mulţumire lăuntrică.

Treburile din această perioadă se putea împărţi în trei categorii. El însuşi le împărţi astfel, cu pedanteria-i obişnuită, şi le aşezase în trei dosare diferite.

Prima chestiune o privea pe Maslova şi mijloacele de a-i veni în ajutor. În clipă de faţă avea de făcut demersuri pentru susţinerea cererii de graţiere către ţar şi pregătiri pentru plecarea în Siberia.

A doua chestiune era noua orânduire a moşiilor sale. La Panovo pământul fusese dat ţăranilor în schimbul unei rente plătibile la comun. Dar, pentru a desăvârşi această tranzacţie, trebuia să conceapă şi să semneze contractul şi actul de donaţie. La Kuzminskoie lucrurile rămăseseră aşa cum le rânduise el când fusese acolo, adică venitul pământului trebuia să i se plătească lui personal. Urma însă să stabilească termenele şi să decidă cât să-şi oprească din banii aceştia pentru el şi cât să lase în folosul ţăranilor. Neştiind încă ce cheltuieli îi cerea călătoria în Siberia, nu putea să se lipsească deocamdată de acest venit, şi aşa redus la jumătate.

A treia chestiune era ajutorarea deţinuţilor, care acum îi cereau sprijinul tot mai des.

La început, de îndată ce deţinuţii îi solicitau sprijinul, se grăbea să facă demersurile trebuitoare pentru a le uşura situaţia; mai târziu însă, solicitatorii se înmulţiseră aşa de mult, încât îşi dădu seama că i-ar fi peste puteri să-i ajute pe toţi şi, fără să vrea, ajunsese la o a patra chestiune care îl pasiona mai tare decât toate celelalte.

Această a patra chestiune era răspunsul la întrebarea: ce este anume şi cum de a luat fiinţă această stranie instituţie, denumită judecătorie, ale cărei urmări directe erau închisoarea, cu locatarii căreia se familiarizase oarecum, şi toate celelalte locuri de detenţie, începând cu fortăreaţa Petropavlovsk, până la insula Sahalin, în care lâncezeau sute şi mii de victime ale legii penale atât de uluitoare pentru el.

Din relaţiile sale personale cu deţinuţii, din întrebările puse avocatului, preotului închisorii, directorului, şi din lista deţinuţilor, Nehliudov ajunsese la concluzia că aceşti aşa-zişi criminali se împart în cinci categorii.

Primă categorie era alcătuită din oameni cu totul nevinovaţi, victimele erorilor judiciare, ca bunăoară Menşov, învinuit de incendiere, ca Maslova şi alţii. Din această categorie nu făceau parte prea mulţi oameni, după părerea preotului, cam şapte la sută, dar situaţia lor stârnea un interes deosebit.

A doua categorie o alcătuiau oamenii condamnaţi pentru fapte săvârşite în împrejurări neobişnuite, ca: furie, gelozie, beţie etc, fapte pe care le-ar fi săvârşit desigur şi judecătorii lor, dacă s-ar fi aflat în aceleaşi circumstanţe. În această categorie intrau, după socoteala lui Nehliudov, aproape jumătate din totalul deţinuţilor.

A treia categorie o alcătuiau oamenii condamnaţi pentru că săvârşiseră faptele cele mai obişnuite şi chiar bune, după părerea lor, dar care, în opinia celor care scriau legile constituiau, de fapt, crime. Din această categorie făceau parte cei care vindeau băuturi fără autorizaţie, contrabandiştii, cei care rupeau iarba sau adunau lemne în pădurile marilor latifundiari sau ale statului. Tot din această categorie mai făceau parte unii munteni deprinşi cu hoţia la drumul mare şi necredincioşii care prădau bisericile.

A patra categorie îi cuprindea pe cei socotiţi răufăcători numai din pricină că valoarea lor morală era superioară faţă de majoritatea celorlalţi oameni. Astfel erau sectanţii,

polonezii şi cerchezii răzvrătiţi, care luptau să-şi apere independenţa, astfel erau şi deţinuţii politici, socialiştii sau greviştii, condamnaţi pentru vina de a se fi împotrivit autorităţilor. După observaţiile lui Nehliudov, numărul acestor oameni, cei mai buni membri ai societăţii, era foarte mare.

În a cincea categorie intrau oamenii faţă de care societatea era cu mult mai vinovată decât ei faţă de societate. Erau oameni părăsiţi, buimăciţi de o neîncetată oprimare, şi supuşi mereu la tot felul de ispite, ca flăcăul acela care furase preşurile şi ca alte sute, pe care Nehliudov îi văzuse în închisoare şi în afara ei, şi pe care condiţiile de viaţă aproape îi silesc să săvârşească acele fapte numite crime. Din această categorie, după constatările lui Nehliudov, făceau parte foarte mulţi hoţi şi ucigaşi. Pe câţiva îi cunoscuse în ultima vreme. Venind în contact mai de-aproape cu ei, Nehliudov ajunsese să-i treacă în această categorie şi pe cei desfrânaţi şi stricaţi, pe care şcoala nouă îi dă drept exemple ale tipului criminal şi a căror existenţă în societate serveşte de argument principal în favoarea necesităţii legilor penale şi a pedepselor. După părerea lui Nehliudov, aceste aşa-zise tipuri de perverşi, de criminali, de anormali nu erau decât oameni de felul celor faţă de care societatea era mai vinovată decât ei faţă de ea, numai că de data asta, societatea se făcuse vinovată faţă de ei nu atât acum, cât de mult, faţă de părinţii şi străbunii lor.

Nehliudov îl cunoscuse pe unul dintre aceştia, care-l impresionase în chip deosebit; era un hoţ recidivist, Ohotin, fiul nelegitim al unei prostituate, crescut într-un azil de noapte, care în mod sigur nu întâlnise până la vârsta de treizeci de ani oameni de o moralitate mai înaltă decât a sergenţilor de stradă şi care intrase de tânăr într-o bandă de hoţi; era totodată înzestrat cu un mare talent comic, prin care îşi câştiga simpatia tuturor. În timp ce-i cerea lui Nehliudov sprijinul, nu se putea opri de a-şi bate joc de el însuşi, de judecători, de închisoare, de toate legile, nu

numai penale, dar şi divine. Un altul era chipeşul Fiodorov, care, fiind capul unei bande de tâlhari, jefuise şi ucisese un bătrân funcţionar. Era fiul unui ţăran, căruia i se luase nelegal casa, iar el făcându-şi serviciul militar ca soldat, avusese mult de pătimit, fiindcă se îndrăgostise de ibovnica unui ofiţer. Era un om cu o fire pătimaşă, dar plăcută, lacomă de plăceri; niciodată nu întâlnise în viaţă oameni care să-şi stăpânească poftele şi niciodată nu auzise pe nimeni spunând că viaţa ar avea şi alt scop decât plăcerea. Nehliudov îşi dădea foarte bine seama că amândoi erau oameni înzestraţi de natură, dar care au crescut că nişte bălării, neîngrijiţi de nimeni, şi s-au schilodit sufleteşte. Nehliudov mai întâlnise şi un vagabond şi o femeie, respingători prin prostie şi printr-o anume cruzime, dar în care nu izbutea să vadă tipul acela de criminal despre care vorbeşte şcoala italiană. Nu vedea în ei decât oameni de care îi era silă lui personal, în aceeaşi măsură ca şi de alţii, pe care îi vedea liberi, purtând frac, epoleţi sau dantele.

Tocmai această problemă: cauzele pentru care unii stau zăvorâţi în închisoare, iar alţii, întru totul asemănători acestora, sunt liberi, ba chiar îi judecă pe primii, alcătuia cea de-a patra chestiune, care-l preocupa atât de mult în ultima vreme pe Nehliudov.

La început, Nehliudov nădăjduise să găsească un răspuns la această întrebare în cărţi şi îşi cumpărase operele lui Lombroso, Harofalo, Ferry, Liszt, Maudsley şi Tarde şi le citise cu foarte multă atenţie. Dar pe măsură ce le citea, îi sporea dezamăgirea. Se întâmpla cu el ceea ce li se întâmplă întotdeauna celor care se adresează ştiinţei nu pentru a juca un rol în ea, a căpăta un titlu de savant, a scrie, a discuta în contradictoriu, a-i învăţa pe alţii, ci pentru a găsi în ea răspuns la unele probleme simple, pe care le ridică viaţa. Ştiinţa îi răspundea la mii de probleme subtile şi încâlcite, în legătură cu legea penală, dar la întrebarea care îl interesa nu avea răspuns. El voia să afle un lucru foarte simplu: de ce şi în virtutea cărui drept unii

oameni închid, chinuiesc, deportează, bat şi ucid pe alţii, când ei înşişi sunt la fel cu cei pe care-i chinuiesc, îi bat şi-i omoară. I se răspundea cu raţionamente lungi în jurul problemei dacă omul are liber-arbitru; dacă poate fi recunoscut un criminal după forma craniului; ce rol joacă ereditatea în crimă; dacă există o imoralitate înnăscută; ce este moralitatea; ce este nebunia; ce este degenerarea; ce este temperamentul; ce influenţă au asupra crimei clima, hrana, ignoranţa, spiritul de imitaţie, sugestia, patimile; ce este societatea; care sunt îndatoririle ei etc, etc.

Toate aceste raţionamente îi aminteau lui Nehliudov răspunsul pe care i-l dăduse odată un băieţel care se întorcea de la şcoală. Nehliudov îl întrebase dacă a învăţat să silabisească. „Am învăţat", îi răspunsese băiatul. „Bine, atunci silabiseşte-mi cuvântul «labă»." „Ce fel de labă, labă de câine?" întrebase cu şiretenie băieţelul. Tot astfel, în cărţile de ştiinţă, Nehliudov nu găsea drept răspuns la întrebarea care-l preocupa, decât alte întrebări.

Erau multă înţelepciune, ştiinţă, lucruri interesante, în cărţile acelea, dar nici urmă de răspuns la întrebarea de căpetenie: în virtutea cărui drept unii îi pedepsesc pe ceilalţi? Nu numai că nu găsea răspuns, dar toate raţionamentele tindeau să explice şi să justifice pedeapsa, a cărei necesitate era privită ca o axiomă. Nehliudov citea mult, dar pe apucate, şi socotea că nu izbuteşte să afle un răspuns tocmai din pricina acestui studiu superficial, sperând totuşi să-l găsească în viitor. De aceea nu voia încă să creadă în adevărul răspunsului care îi venea în minte în ultimul timp tot mai des.

XXXI.

Pornirea convoiului din care trebuia să facă parte Maslova era fixată pentru cinci iulie. Nehliudov hotărî s-o urmeze, plecând în aceeaşi zi. În ajunul plecării lui, sora sa împreună cu bărbatul ei veniră la oraş să-l vadă.

Sora lui Nehliudov, Natalia Ivanovna Ragojinskaia, era mai mare decât fratele ei cu zece ani. Nehliudov crescuse în

parte sub influenţa ei. Ea îl iubise foarte mult pe când era copil, iar cu câtva timp înainte de căsătoria ei începuseră să se înţeleagă ca doi buni prieteni de aceeeaşi vârstă, cu toate că ea avea douăzeci şi cinci de ani şi el numai cincisprezece. Pe atunci fusese îndrăgostită de prietenul lui, Nikolenka Irteniev, care mai târziu murise. Amândoi îl iubeau pe Nikolenka, iubeau în el şi în ei înşişi tot ce este bun şi-i uneşte pe oameni.

De atunci se stricaseră amândoi, el la militărie şi ducând o viaţă dezmăţată, ea prin căsătoria cu un om pentru care avea o atracţie senzuală şi care nu numai că nu iubea tot ceea ce pentru ea şi pentru Dmitri fusese odinioară scump şi sfânt, dar nici măcar nu era în stare să înţeleagă aspiraţia spre desăvârşirea morală pusă în slujba aproapelui; toate acestea Ragojinski le punea pe seama vanităţii şi a dorinţei de a atrage atenţia oamenilor, singura explicaţie de înţeles pentru el.

Ragojinski n-avea nici nume, nici avere, dar era un slujbaş foarte dibaci, care ştia să se strecoare între liberalism şi conservatorism, folosind când unul, când celălalt curent, după împrejurări, având întotdeauna în vedere foloasele pe care le putea trage. Datorită acestor însuşiri şi mai ales datorită unui farmec personal care atrăgea femeile, făcuse o carieră de magistrat, relativ strălucită. Nu mai era foarte tânăr când făcuse cunoştinţă în străinătate cu familia Nehliudov şi izbutise să se facă iubit de Nataşa, care nici ea nu mai era chiar aşa de tânără, şi chiar s-o hotărască să se mărite cu el, oarecum împotriva dorinţei mamei sale, care privea această căsătorie ca pe o mesalliance. Nehliudov nu putea să-l sufere pe cumnatul său, cu toate că nu şi-o mărturisea nici lui însuşi şi încerca din toate puterile să lupte împotriva acestui sentiment. Cumnatul său îi era antipatic din pricina vulgarităţii sufleteşti şi a obtuzităţii înfumurate, dar mai ales fiindcă sora lui îi putea purta unui om atât de sărac spiritual o dragoste pătimaşă, egoistă şi senzuală, în numele căreia înăbuşea în ea tot ce era mai

bun. Lui Nehliudov i se strângea întotdeauna inima la gândul că Nataşa e nevasta acestui om îngâmfat, păros ca o maimuţă şi cu ţeasta pleşuvă. Îi era silă până şi de copiii lui. De fiecare dată când afla că Nataşa aşteaptă un copil, simţea un fel de compătimire faţă de ea, ca şi cum s-ar fi molipsit încă o dată de ceva rău de la acest om, atât de străin de ei toţi.

Sora şi cumnatul său veniseră singuri, fără copii – aveau un băiat şi o fetiţă – şi trăseseră la cel mai bun hotel, unde li se dădu cea mai bună cameră. Cum sosi în oraş, Natalia Ivanovna se duse la locuinţa mamei sale, dar nu-şi găsi acolo fratele. Agrafena Petrovna îi spuse că acesta s-a mutat într-o cameră mobilată şi Natalia porni la adresa primită, unde, într-un coridor întunecos, cu miros greu, luminat de un bec care ardea şi ziua, o întâmpină un servitor murdar, care-i spuse că prinţul nu este acasă.

Natalia Ivanovna dori să intre în apartamentul fratelui ei, să-i lase câteva rânduri scrise şi servitorul îi dădu drumul înăuntru.

Intrând în cele două odăiţe, Natalia Ivanovna le cercetă cu luare-aminte. Regăsi în ele şi curăţenia şi ordinea amănunţită care ştia că-i plac lui Nehliudov, dar o izbi mobila neaşteptat de modestă pentru el. Pe masa de scris a lui Nehliudov văzu presse-papiers-ul lui împodobit cu un câine de bronz, pe care-l cunoştea bine, nişte dosare aşezate cu grijă, hârtie de scris, câteva volume ale Codului penal, o carte în limba engleză de Henry George, una în limba franceză de Tarde şi între foile ei un cuţit mare de fildeş puţin curbat, care îi era şi el binecunoscut.

Se aşează la masă şi îi scrise un bileţel, în care îl ruga să vină chiar în ziua aceea la ei şi, clătinând din cap plină de mirare în faţa celor văzute, ieşi din odaie şi se îndreptă spre hotel.

În privinţa fratelui său, două chestiuni o interesau în chip deosebit pe Natalia Ivanovna: căsătoria lui cu Katiuşa, despre care vorbea toată lumea în oraşul în care locuia şi

împărţirea pământului lui la ţărani, lucru de asemenea cunoscut tuturor şi privit de mulţi ca un act politic, şi chiar unul foarte primejdios. Căsătoria cu Katiuşa îi plăcea pe de o parte Nataliei Ivanovna. Admira hotărârea lui Nehliudov, regăsind în aceasta pe fratele ei întreg şi pe ea însăşi, aşa cum fuseseră amândoi odinioară, în vremurile acelea frumoase dinaintea căsătoriei ei; pe de altă parte, o îngrozea gândul căsătoriei fratelui ei cu o femeie atât de decăzută. Cel de-al doilea sentiment fiind mai tare decât cel dintâi, hotărî să facă tot ce va putea pentru a-l convinge să-şi schimbe gândul, cu toate că ştia că va fi foarte greu.

Cealaltă chestiune, împărţirea pământului la ţărani, o impresiona mai puţin; bărbatul ei însă era foarte indignat şi îi ceruse stăruitor să se folosească de toată influenţa ei împotriva acestui lucru. Ignati Nikiforovici spunea că o asemenea hotărâre este culmea neseriozităţii, şi a superficialităţii, şi a trufiei şi că singura explicaţie a unei asemenea fapte – dacă se poate găsi vreo explicaţie – nu e decât dorinţa de a părea original, de a se grozăvi şi de a face să se vorbească despre el.

— Ce rost are să dai pământ ţăranilor, silindu-i să plătească pentru ei înşişi? spunea el. Dacă tot voia s-o facă, putea să le vândă pământul prin banca ţărănească. Asta ar fi avut măcar un sens. Întru totul, e o faptă vecină cu nebunia, spunea Ignati Nikiforovici, gândindu-se de pe acum la o tutelă, şi-i cerea nevestei sale să discute cu fratele ei cât se poate de serios despre ciudata lui hotărâre.

XXXII.

Întorcându-se acasă şi găsind pe masă biletul surorii sale, Nehliudov se duse numaidecât la ea. Era seară. Ignati Nikiforovici se odihnea în odaia de alături şi Natalia Ivanovna îşi primi singură fratele. Purta o rochie de mătase neagră, strânsă în talie, cu o fundă roşie pe piept, iar părul ei negru era pieptănat după ultima modă. Se vedea bine că se străduia să pară cât mai tânără ca să-i placă bărbatului ei, care era de aceeaşi vârstă cu ea. Când intră Nehliudov,

sări de pe divan şi cu paşi grăbiţi veni în întâmpinarea lui, foşnind din fusta de mătase. Cei doi fraţi se sărutară şi, zâmbind, se uitară unul la celălalt. Era un schimb de priviri tainice, pline de înţelesuri şi de adevăruri, pe care nu le puteau exprima prin cuvinte; trecură apoi la vorbe, care însă nu mai cuprindeau aceleaşi adevăruri. Nu se mai văzuseră de la moartea mamei lor.

— Te-ai îngrăşat şi ai întinerit, îi spuse el. Buzele ei se strânseră de plăcere.

— Iar tu ai slăbit.

— Ce mai face Ignati Nikiforovici? întrebă Nehliudov.

— Se odihneşte puţin, n-a dormit toată noaptea.

Aveau multe să-şi spună, dar nu-şi spuseră prin vorbe; numai în priviri li se putea citi cum ceea ce ar fi trebuit spus a rămas neexprimat.

— Am fost la tine.

— Da, ştiu. Am plecat din casa părintească, pentru că era prea mare locuinţa pentru mine, mă simţeam prea singur şi mă plictiseam în ea. Nu am nevoie de nimic de acolo, aşa că mai bine ia tu tot ce este, adică mobila şi toate lucrurile din casă.

— Da, mi-a spus Agrafena Petrovna. Am fost acolo. Îţi mulţumesc foarte mult, dar…

În clipa aceea, un lacheu al hotelului aduse ceaiul şi un serviciu de argint.

Cât timp feciorul aşează serviciul pe masă, tăcură amândoi. Natalia Ivanovna se aşează în fotoliul din faţa măsuţei, şi în tăcere pregăti ceaiul. Nehliudov o urmărea, fără să rostească nici el o vorbă.

— Ei, Dmitri, ştiu tot, îi spuse cu hotărâre în glas Nataşa, uitându-se la el.

— Foarte bine. Sunt bucuros că ştii.

— Mai poţi spera s-o îndrepţi pe femeia aceea, după viaţa pe care a dus-o? întrebă Natalia Ivanovna.

El stătea aşezat foarte drept pe scaun şi o ascultă cu atenţie, căutând s-o înţeleagă bine şi să-i răspundă cum

trebuie. Bucuria liniştită pe care o încercase după ultimă întrevedere cu Maslova îi umplea încă sufletul, şi făcea să fie binevoitor cu toţi oamenii.

— Nu pe ea vreau s-o îndrept, ci pe mine însumi. Natalia Ivanovna oftă.

— Mai sunt şi alte mijloace în afara căsătoriei.

— Eu cred că acesta e cel mai bun; şi în plus, mă ajută să pătrund într-o lume în care pot fi de folos.

— Nu cred să poţi fi fericit, spuse Natalia Ivanovna.

— Nu-i vorbă de fericirea mea.

— Desigur, dar dacă ea este o femeie cu inimă, nu poate să fie fericită, nu poate măcar să dorească această căsătorie.

— Ea nici n-o doreşte.

— Înţeleg, viaţa însă…

— Ce-i cu viaţa?

— Cere altceva.

— Nu cere nimic altceva decât să ne facem datoria, răspunse Nehliudov, uitându-se la faţa ei frumoasă încă, deşi cu uşoare creţuri în jurul ochilor şi gurii.

— Nu te înţeleg, zise ea oftând.

„Draga de ea, sărăcuţa de ea! Cum de a putut să se schimbe într-atât?” se gândea Nehliudov, amintindu-şi de Nataşa cea de odinioară, când era nemăritată, şi simţind pentru ea o mare duioşie, împletită dintr-o sumedenie de amintiri din copilărie.

În clipa aceea intra în odaie Ignati Nikiforovici, ţinându-şi ca de obicei capul sus şi scoţându-şi pieptul mult în afară, călcând uşor şi zâmbind; ochelarii, chelia şi barba lui neagră străluceau toate deopotrivă.

— Bună ziua, bună ziua! Ce mai faci dumneata? zise el pe un ton forţat. (Cu toate că după căsătoria Nataşei încercaseră să-şi spună,tu” rămăseseră în cele din urmă la „dumneata”.)

Îşi strânseră mâna şi Ignati Nikiforovici se lăsă încet într-un fotoliu.

— Sper că prezenţa mea nu vă deranjează?

— Nu, nu am de gând să ascund de nimeni ceea ce spun şi ce fac.

De cum îi revăzu faţa, mâinile păroase şi-i auzi glasul încrezut şi îngăduitor, dispoziţia binevoitoare a lui Nehliudov pieri ca prin farmec.

— Da, vorbeam despre intenţiile lui, spuse Natalia Ivanovna. Vrei un ceai? întrebă ea cu mâna pe ceainic.

— Da, mulţumesc. Şi ce intenţii are?

— De a pleca în Siberia cu acel convoi de deţinuţi în care se află şi femeia faţă de care mă socotesc vinovat, spuse Nehliudov.

— Am auzit că n-ai de gând numai s-o însoţeşti, ci că ar fi vorba de ceva mai mult.

— Da, să mă căsătoresc cu ea, bineînţeles, dacă ea îşi doreşte asta.

— Aşa! Te-aş ruga, dacă nu-ţi este neplăcut, să-mi explici şi mie motivele dumitale. Eu unul nu le înţeleg.

— Motivele mele sunt că femeia aceasta… că primul ei pas pe calea desfrâului… Nehliudov se înfurie că nu-şi găsea cuvintele potrivite. Motivele sunt acestea: că eu sunt vinovat, iar ea e cea pedepsită.

— Dacă e pedepsită, probabil că este şi ea vinovată.

— Este cu totul nevinovată.

Nehliudov, înfierbântându-se prea tare, le povesti toată istoria.

— Senatul a respins recursul.

— Dacă l-a respins, înseamnă că nu au fost motive întemeiate pentru un recurs, spuse Ignati Nikiforovici, fiind pe deplin convins, ca mulţi alţii, că adevărul este un rezultat al dezbaterilor judiciare. Senatul nu poate cerceta fondul unui proces, dar, dacă a fost totuşi o greşeală a tribunalului, trebuia făcută o cerere de graţiere către Maiestatea sa.

— S-a făcut cererea. Dar nu prea sunt sorţi de izbândă. Se vor cere informaţii de la minister, ministerul va întreba Senatul, Senatul îşi va repeta hotărârea dată şi, cum se întâmplă de obicei, nevinovatul va fi pedepsit.

— În primul rând, ministerul nu va întreba Senatul, spuse Ignati Nikiforovici, zâmbind cu condescendenţă, ci va cere dosarul procesului de la tribunal şi, dacă va găsi că s-a făcut o greşeală, va face un referat în acest sens, iar în al doilea rând, nevinovaţii nu se pedepsesc niciodată sau în orice caz foarte rar. Numai cei vinovaţi sunt pedepsiţi, spuse Ignati Nikiforovici, rostind rar cuvintele şi zâmbind mulţumit de sine.

— Iar eu m-am convins de contrariul, spuse Nehliudov cu un sentiment de vrăjmăşie împotriva cumnatului său, m-am convins că mai mult de jumătate din cei condamnaţi de justiţie sunt nevinovaţi.

— Cum aşa?

— Nevinovaţi în sensul cel mai adevărat îl cuvântului, aşa cum femeia aceasta e nevinovată de otrăvire, aşa cum un ţăran pe care l-am cunoscut de curând e nevinovat de crima pentru care este condamnat şi pe care n-a săvârşit-o, aşa cum un fiu şi mama sa erau cât pe ce să fie condamnaţi pentru vina de a fi pus pe foc, vină pe care, de fapt, o purta însuşi omul a cărui gospodărie arsese.

— Da, nici vorbă, întotdeauna au fost şi vor exista erori judiciare. Nici o instituţie omenească nu poate fi desăvârşită.

— În afară de aceasta, cea mai mare parte dintre cei condamnaţi sunt nevinovaţi, deoarece, crescuţi într-un anumit mediu, nu socotesc că faptele săvârşite de ei ar fi crime.

— Iartă-mă, dar nu ai dreptate; fiecare hoţ ştie că hoţia e un rău şi că nu trebuie să fure, că hoţia nu este un lucru moral, spuse Ignati Nikiforovici, cu acelaşi zâmbet liniştit, încrezut şi oarecum dispreţuitor, care-l enerva în mod deosebit pe Nehliudov.

— Nu, nu ştie; i se spune: nu fura, dar el vede şi ştie că fabricantul îi fură munca, oprindu-i din leafă, că guvernul, împreună cu toţi funcţionarii lui, îl fură neîncetat sub formă de impozite.

— Asta e deja anarhism, hotărî liniştit Ignati Nikiforovici, referindu-se la vorbele cumnatului său.

— Nu ştiu ce este asta. Spun numai cum se petrec lucrurile în realitate, urmă Nehliudov; deci, el ştie că guvernul îl fură, ştie că noi, moşierii, l-am furat încă de mult, luându-i pământul care trebuie să fie un drept comun; iar când omul acesta adună de pe pământul furat de la el câteva vreascuri să-şi facă focul, noi îl băgăm la temniţă şi vrem să-l convingem că e hoţ. El ştie însă bine că nu el e hoţul, ci acela care i-a furat pământul, şi că e de datoria lui faţă de propria familie să-şi ia orice restitution80 din ce i s-a luat.

— Nu înţeleg, iar dacă înţeleg, nu sunt de acord cu dumneata. Pământul nu poate să nu fie proprietatea cuiva. Dacă ai să-l împarţi, începu Ignati Nikiforovici liniştit şi pe deplin convins că Nehliudov este socialist, că teoriile socialiste susţin că pământul trebuie să fie împărţit în mod egal şi că această împărţire este o absurditate, pe care o poate combate cu multă uşurinţă, dacă ai să-l împarţi în mod egal astăzi, mâine el o să treacă din nou în mâinile celor mai harnici şi mai pricepuţi.

— Nimeni nu are de gând să împartă pământul în mod egal; pământul nu trebuie să fie proprietatea nimănui, nu trebuie să fie un lucru care se vinde, se cumpără sau se arendează.

— Dreptul de proprietate este înnăscut în om. Dacă n-ar exista, n-ar mai avea nimeni nici un fel de interes pentru cultivarea pământului. A desfiinţa acest drept înseamnă să ne întoarcem iarăşi la starea de sălbăticie, spuse Ignati Nikiforovici cu autoritate, repetând obişnuitul argument, socotit imbatabil, în favoarea dreptului de proprietate asupra pământului şi care consta în afirmaţia că lăcomia faţă de proprietatea agrară este o dovadă a necesităţii acesteia din urmă.

— Dimpotrivă, numai când pământul nu va mai fi proprietatea nimănui, numai atunci va înceta de a mai fi

nelucrat, cum se vede acum, când proprietarul de pământ, ca un câine sătul care-şi păzeşte osul, nefiind în stare să-l lucreze el însuşi cum trebuie, nu lasă nici pe cei care se pricep la asta să-l lucreze.

— Ascultă, Dmitri Ivanovici, ceea ce susţii dumneata e o adevărată nebunie! E cu putinţă în zilele noastre să se desfiinţeze dreptul de proprietate asupra pământului? Ştiu că asta este vechea dumitale monomanie81 , dă-mi totuşi voie să-ţi spun deschis… Ignati Nikiforovici păli şi glasul începu să-i tremure; se vedea bine că chestiunea asta îl interesa îndeaproape. Eu te-aş sfătui să te gândeşti bine la problema aceasta înainte de a o pune în practică.

— Vorbeşti despre treburile mele personale?

— Da. După părerea mea, noi toţi cei care avem o oarecare situaţie suntem datori să luăm asupra noastră şi îndatoririle care decurg din aceasta; trebuie să păstrăm aceleaşi condiţii de viaţă în care ne-am născut, pe care le-am moştenit de la strămoşii noştri şi pe care la rândul nostru trebuie să le transmitem urmaşilor noştri.

— Eu socot însă că datoria mea este…

— Dă-mi voie, urmă Ignati Nikiforovici, nelăsându-se întrerupt, eu nu vorbesc pentru mine, nici pentru copiii mei. Averea copiilor mei este asigurată, iar eu câştig destul ca să trăiesc în belşug şi cred că şi copiii mei vor trăi altfel, de aceea protestul meu faţă de faptele dumitale, nu destul de bine gândite – permite-mi să ţi-o spun – nu se întemeiază pe motive personale, şi din principiu nu pot fi de acord cu dumneata. Sfatul meu ar fi să te gândeşti mai bine, să citeşti…

— Te-aş ruga să-mi laşi libertatea să hotărăsc eu singur în privinţa treburilor mele personale şi să aleg singur ce anume trebuie să citesc şi ce nu, spuse Nehliudov, pălind. Şi, simţind că i se răcesc mâinile şi că îşi pierde stăpânirea de sine, tăcu şi începu să bea ceai.

XXXIII

— Ce-ţi mai fac copiii? o întrebă Nehliudov pe Nataşa, după ce se mai linişti puţin. Sora lui îi spusese că au rămas cu bunica lor, mama soţului ei, şi, bucuroasă că discuţia în contradictoriu se sfârşise, începu să povestească despre cât de mult le place copiilor ei să se joace de-a călătoria, aşa cum îi plăcea şi lui când era mic să se joace cu cele două păpuşi ale lui: Arapul şi Franţuzoaica.

— Mai ţii minte şi acum? spuse Nehliudov, zâmbind.

— Da, şi închipuie-ţi că şi ei se joacă exact la fel. Discuţia neplăcută luase sfârşit. Nataşa se liniştise, dar, nevrând să vorbească în faţa bărbatului ei despre lucruri pe care nu le puteau înţelege decât ea şi fratele ei şi ca să înjghebe o conversaţie generală, aduse vorba despre noutatea venită de la Petersburg, despre nenorocirea care o lovise pe doamna Kamenskaia prin pierderea unicului ei fiu, ucis în duel.

Ignati Nikiforovici se declară împotriva rânduielilor care exclud duelul din rândul crimelor de drept comun.

Această observaţie a lui fu contrazisă de Nehliudov şi iarăşi se încinse o discuţie, în care cei doi adversari nu-şi puteau spune tot ce gândeau, rămânând fiecare la părerile lui.

Ignati Nikiforovici simţea că Nehliudov îl dezaprobă şi dispreţuieşte întreaga lui activitate şi ar fi vrut să-i arate cât de greşit îl judecă. Nehliudov însă, pe lângă ciuda pe care o simţea împotriva cumnatului său pentru că se amesteca în treburile lui personale, privitoare la pământ (în adâncul sufletului îşi dădea seama că şi cumnatul şi sora lui cu copiii lor, ca moştenitori ai săi, aveau dreptul s-o facă), era mai ales indignat de calmul şi convingerea cu care acest om mărginit şi încrezut susţinea unele principii, pe care el le socotea acum absurde şi criminale. Această încredere în sine a cumnatului său îl scotea din sărite.

— Şi atunci, după părerea dumitale, ce ar fi trebuit să facă tribunalul? întrebă Nehliudov.

— Să-l condamne pe unul dintre cei doi participanţi la duel la ocnă, ca pe un ucigaş de rând.

Nehliudov simţi iarăşi că i se răcesc mâinile şi-i răspunse cu patimă:

— Ei, şi la ce s-ar fi ajuns atunci?

— S-ar fi făcut dreptate.

— Vorbeşti aşa ca şi cum dreptatea ar fi scopul justiţiei, spuse Nehliudov.

— Dar ce alt scop urmăreşte ea?

— Susţinerea intereselor de castă. Justiţia este, după părerea mea, o unealtă administrativă, care sprijină rânduielile existente ce convin clasei noastre sociale.

— E un punct de vedere cu totul nou, răspunse Ignati Nikiforovici, zâmbind liniştit. Îndeobşte ştiu că justiţiei i se atribuie un alt rol.

— Da, în teorie, dar am constatat că nu şi în practică. Justiţia nu urmăreşte decât să păstreze societatea în forma ei de astăzi şi de aceea îi persecută şi îi pedepseşte atât pe cei care depăşesc nivelul superior celui obişnuit şi vor să ridice nivelul mediu – aşa-zişii criminali politici – cât şi pe cei care se află sub acest nivel, aşa-zisele tipuri criminale.

— Nu pot fi de părerea dumitale că aşa-numiţii criminali politici sunt condamnaţi pentru că s-ar afla deasupra nivelului obişnuit. De cele mai multe ori sunt nişte lepădături, indivizi tot atât de pervertiţi, cu toate că în alt sens, ca şi acele tipuri criminale pe care dumneata le socoteşti sub nivel mijlociu.

— Eu cunosc totuşi oameni care sunt cu mult superiori celor care i-au judecat. De pildă, toţi sectanţii sunt oameni profund morali, tari…

Ignati Nikiforovici, obişnuit să nu fie întrerupt când vorbeşte, nu-l asculta pe Nehliudov, ci continua să vorbească în acelaşi timp cu el, enervându-l prin aceasta şi mai tare.

— Nu pot să admit nici părerea că rolul sau scopul justiţiei este să menţină rânduiala existentă. Justiţia îşi are scopurile

ei, sau să îndrepte…
— Frumoasă îndreptare se face prin închisori, interveni Nehliudov.
— Sau să-i îndepărteze, urmă cu încăpăţânare Ignati Nikiforovici, pe cei pervertiţi şi pe bestiile care ameninţă existenţa societăţii.
— Tocmai asta-i chestiunea: justiţia nu face niciuna, nici alta. Societatea nu are mijloacele trebuitoare ca s-o poată face.
— Cum aşa? Nu înţeleg, întrebă Ignati Nikiforovici, zâmbind în silă.
— Vreau să spun că numai două pedepse ar fi, de fapt, înţelepte şi anume acelea care se foloseau în vechime: pedeapsa corporală şi pedeapsa cu moartea. Din pricina îndulcirii moravurilor însă, şi una, şi cealaltă sunt tot mai puţin folosite, spuse Nehliudov.
— E un lucru cu totul nou şi mă miră să-l aud de la dumneata.
— Da, e foarte logic să-i produci unui om durere, pentru ca pe viitor să nu mai facă ceea ce i-a adus această pedeapsă, şi tot atât de logic este să tai capul unui membru al societăţii primejdios pentru obşte. Ambele pedepse au un sens foarte logic. Ce sens are însă să arunci în temniţă un om pervertit de trândăvie şi de exemplele rele din jurul lui, să-l ţii în condiţii de inactivitate forţată şi în societatea unor oameni dintre cei mai pervertiţi? Sau să-l duci pe cheltuiala statului, fără nici un rost – pentru fiecare ins se cheltuiesc peste cinci sute de ruble – din gubernia Tuia în gubernia Irkutsk sau din gubernia Kursk…
— Numai că oamenii se tem de aceste călătorii pe cheltuiala statului, şi, dacă n-ar fi aceste călătorii şi închisorile, noi doi n-am sta acum liniştiţi aici, aşa cum stăm.
— Nu pot închisorile să ne asigure securitatea, deoarece oamenii nu stau veşnic acolo, la un moment dat li se dă totuşi drumul. Dimpotrivă, tocmai în aceste instituţii

oamenii ajung până la treapta cea mai de jos a viciului şi a desfrâului, adică devin şi mai primejdioşi.

— Vrei să spui că sistemul penitenciarelor ar trebui să fie perfecţionat?

— Nu poate fi perfecţionat. Închisorile perfecţionate ar costa mai mult decât ceea ce se cheltuieşte cu instrucţiunea publică şi ar deveni o noua povară pe spinarea poporului.

— Neajunsurile sistemului penitenciar nu invalidează totuşi justiţia, spuse mai departe Ignati Nikiforovici, fără să-şi asculte cumnatul.

— Aceste neajunsuri nu pot fi îndreptate, îşi urmă gândul Nehliudov pe un ton ridicat.

— Şi atunci? Ce să facem, să-i omorâm? Sau, cum a propus un om de stat, să le scoatem ochii? întrebă Ignati Nikiforovici cu un zâmbet biruitor pe buze.

— Da, ar fi crud, dar cel puţin potrivit scopului. Pe când ceea ce se face acum nu e numai crud şi cu totul nepotrivit scopului urmărit, dar e atât de absurd, încât nici nu poţi pricepe cum pot oamenii cu mintea sănătoasă să facă parte dintr-o instituţie atât de barbară şi de stupidă ca o instanţă corecţională.

— Uite că eu fac parte, spuse Ignati Nikiforovici pălind.

— Te priveşte. Eu însă nu pot înţelege lucrul acesta.

— Cred că multe lucruri nu înţelegi dumneata, spuse Ignati Nikiforovici cu glas tremurător.

— Am văzut la tribunal cum un substitut de procuror caută din răsputeri să acuze un flăcău nenorocit, care oricărui om nepervertit nu i-ar fi inspirat decât milă. Iar un alt procuror interoga un sectant şi se străduia să încadreze citirea Evangheliei în legea penală; de altfel, toată activitatea justiţiei se reduce la asemenea acte stupide şi pline de cruzime.

— Dacă aş gândi ca dumneata, mi-aş da demisia, spuse Ignati Nikiforovici şi se ridică în picioare.

Nehliudov zări ceva ciudat strălucind sub ochelarii cumnatului său. „Să fie lacrimi?” se întrebă el. Da, într-

adevăr erau lacrimi, lacrimi de jignire. Ignati Nikiforovici se duse la fereastră, îşi scoase batista din buzunar şi, tuşind uşor, începu să-şi şteargă cu ea ochelarii, apoi şi ochii; după aceea se aşează pe divan, îşi aprinse o ţigară de foi şi nu mai scoase o vorbă.

Nehliudov se simţi mâhnit şi ruşinat de a-şi fi jignit atât de tare cumnatul şi sora, mai ales că avea să plece a doua zi pentru cine ştie cât timp. Tulburat şi stânjenit, îşi luă rămas-bun de la ei şi se duse acasă.

„Toi ce i-am spus poate să fie adevărat – în orice caz el n-a avut ce să-mi răspundă – dar nu trebuia să-i vorbesc astfel. Se vede că m-am schimbat foarte puţin, dacă am fost în stare să mă las îndemnat de un sentiment urât, şi să-l jignesc în halul acesta pe cumnatul meu şi s-o mâhnesc atât de tare pe sărmana Nalaşa", se gândi Nehliudov.

XXXIV.

Convoiul cu care trebuia să plece Maslova urma să pornească din gară la ora trei, şi de aceea, ca să-l poată prinde când iese din închisoare şi să-l poată însoţi până la gară, Nehliudov avea de gând să fie la închisoare înainte de oră douăsprezece.

Strângându-şi lucrurile şi hârtiile, Nehliudov se opri asupra jurnalului său intim, reciti unele pasaje, printre care şi ultimele note scrise înainte de plecarea lui la Petersburg. Scria: „Katiuşa nu vrea să primească sacrificiul meu, ci vrea să se jertfească ea. A învins ea, dar am învins şi eu. Mă bucur de schimbarea lăuntrică, care-mi pare (mi-e şi frică s-o cred) că se petrece în ea. Mi-e frică să cred, dar mi se pare că ea renaşte!" Imediat după acestea urmă: „Am trăit clipe foarte grele, dar şi foarte fericite. Am aflat că ar fi avut purtări rele la infirmerie, lucru care m-a îndurerat nespus. Nici nu m-am aşteptat să sufăr atât. I-am vorbit cu dezgust şi ură, apoi, deodată mi-am amintit de câte ori m-am făcut eu însumi vinovat, fie şi numai cu gândul, chiar şi acum de curând, de acelaşi lucru pentru care o uram pe ea şi am simţit că mi-e silă de mine şi totodată milă de ea, şi mi s-a

uşurat sufletul. De-am putea vedea întotdeauna la timp bârna din ochiul nostru, am fi cu siguranăa mai buni”. În acea zi Nehliudov notă: „Am fost la Nataşa şi, tocmai fiindcă eram prea mulţumit de mine, m-am purtat ca un om rău, ceea ce mi-a lăsat o greutate pe suflet. Dar ce pot să fac? De mâine încep o viaţa nouă. Adio, viaţa mea de până acum şi pentru totdeauna. S-au adunat în mine în ultimul timp o sumedenie de impresii, dar n-am izbutit încă să le încheg într-un singur tot”.

A doua zi de dimineaţă, la sculare, cel dintâi sentiment pe care-l încercă Nehliudov fu o vie părere de rău pentru ceea ce se petrecuse între el şi cumnatul său.

„Nu pot să plec aşa, gândi el, trebuie să mă duc la ei şi să caut să-mi îndrept greşeala.”

Uitându-se însă la ceas, văzu că e târziu şi trebuie să se grăbească spre a nu întârzia la închisoare. Îşi împachetă lucrurile în grabă, trimise tot bagajul de-a dreptul la gară cu portarul şi cu Târâş, bărbatul Fedosiei, care pleca împreună cu dânsul, iar el se urcă în primă birja care-i ieşi în cale şi porni către închisoare. Trenul deţinuţilor pornea cu două ceasuri înaintea celui de pasageri cu care urma să plece Nehliudov, aşa că el achita tot ce avea de plătit la pensiune, nemaiavând de gând să se întoarcă acolo.

Veniseră căldurile mari de iulie. Pietrele caldarâmului, zidurile caselor şi acoperişurile de tablă, care nu mai apucau să se răcească peste noapte, îşi răspândeau căldura în văzduhul încins şi nemişcat. Nu era pic de vânt, iar dacă venea o adiere fierbinte când şi când, aducea praf şi miros greu de vopsea de ulei. Pe străzi erau oameni puţini şi acei rari trecători se strecurau pe sub umbra caselor. Numai ţăranii care lucrau la pavarea străzilor stăteau în mijlocul drumului, arşi de soare, încălţaţi cu opinci, şi izbeau cu ciocanele în bolovanii pe care îi aşezau în nisipul fierbinte; în mijlocul uliţei, sergenţii, posomorâţi, în vestoane albe, murdare, cu revolverul în buzunar prins de un şnur portocaliu, se lăsau plictisiţi când pe un picior, când pe

celălalt; tramvaiele cu cai – cu perdelele trase în partea unde bătea soarele şi caii purtând glugi de pânză albă pe cap, găurită astfel încât le ieşeau afară urechile – străbăteau străzile în sus şi în jos, sunând din clopot.

Când sosi Nehliudov la închisoare, convoiul era încă în curte. De la patru dimineaţa între zidurile temniţei se desfăşura o activitate febrilă în legătură cu predarea şi luarea în primire a deţinuţilor care urmau să plece. Convoiul era format din şase sute douăzeci şi trei de bărbaţi şi şaizeci şi patru de femei: toţi aceşti oameni trebuiau controlaţi după numărul matricol, cei bolnavi urmau să fie aleşi la o parte de cei sănătoşi, şi apoi cu toţii predaţi escortei. Noul director al închisorii cu două ajutoare, doctorul, felcerul, comandantul escortei şi pisarul şedeau la o masă încărcată cu hârtii şi cu cele trebuincioase pentru scris, aşezate afară, în umbra zidului, şi strigau pe nume, examinau, interogau şi înscriau deţinuţii, care se apropiau unul câte unul.

Razele soarelui ajunseseră treptat să acopere cam jumătate din masă. Se făcea tot mai cald şi aerul era tot mai înăbuşitor din pricina lipsei de vânt şi a respiraţiei mulţimii de deţinuţi adunaţi în curte.

— Nu se mai isprăveşte odată? vorbi comandantul escortei, un bărbat înalt, voinic, roşu la faţă, cu umerii drepţi şi braţele scurte, care fuma întruna pe sub mustaţa ce-i acoperea buzele. M-au dat gata. De unde naiba aţi adunat atâţia? Mai sunt mulţi?

Pisarul cerceta lista.

— Încă douăzeci şi patru de bărbaţi şi femeile.

— Ei, ce v-aţi oprit, apropiaţi-vă!… strigă şeful escortei, către deţinuţii care, înghesuiţi unii în alţii, aşteptau să treacă la control.

Deţinuţii stăteau în curte de mai bine de trei ceasuri, aşteptându-şi rândul nu la umbră, ci în plin soare.

În timp ce în curtea închisorii erau examinaţi deţinuţii, afară, la poartă, stătea ca de obicei o santinelă cu anna la

umăr şi vreo douăzeci de căruţe pentru transportul lucrurilor acestora şi pentru cei mai slabi dintre ei, care nu puteau merge pe jos, iar într-un colţ un grup de rude şi prieteni aşteptau să iasă puşcăriaşii care plecau, să-i vadă, dacă s-o putea, să schimbe cu ei câteva vorbe şi să le dea câte ceva drum. Nehliudov se alătură acestui grup.

Trecu aproape un ceas. În cele din urmă, se auzi în dosul porţii un zăngănit de lanţuri, zgomot de paşi, glasurile şefilor şi murmurul nedesluşit al unei mulţimi de oameni. Asta ţinu vreo cinci minute, în care vreme intrau şi ieşeau tot timpul pe poartă diferiţi gardieni. În sfârşit, se auzi răsunând o comandă.

Porţile se dădură în lături cu zgomot, zăngănitul de lanţuri se auzi mai puternic şi soldaţii din escortă, îmbrăcaţi cu vestoane albe şi cu arma la umăr, ieşiră în stradă şi se aşezară în cerc în faţa porţii – era o manevră desigur obişnuită, pe care o cunoşteau cu toţii. Urmă apoi o altă comandă şi deţinuţii, cu nişte şepci turtite pe capetele rase, cu câte un sac pe umeri, târându-şi picioarele încătuşate şi legănându-şi în mers braţul liber, începură să iasă doi câte doi. Întâi veneau bărbaţii ocnaşi, toţi îmbrăcaţi la fel, în pantaloni cenuşii şi halate cu un anumit semn pe spate. Toţi – tineri, bătrâni, slabi, graşi, palizi, roşii, negricioşi, cu barbă sau fără, ruşi, tătari, evrei – ieşeau pe poartă, zăngănind din lanţuri şi mişcându-şi cu vioiciune braţul liber, de parcă s-ar fi pregătit să meargă undeva departe, dar, după vreo zece paşi se opreau locului şi se aşezau supuşi în rânduri de câte patru, unii în spatele celorlalţi. După ei începură să iasă pe poartă alţii, doi câte doi, şi aceştia la fel îmbrăcaţi şi la fel raşi pe cap, dar fără lanţuri la picioare, ci cu mâinile prinse în cătuşe. Erau deportaţii… Ieşeau cu aceeaşi vioiciune, apoi se opreau şi se aşezau şi ei în rând, câte patru. După ei urmau deţinuţii politici, apoi femeile în aceeaşi ordine: întâi ocnaşele în halate cenuşii de închisoare şi cu basmale pe cap, apoi deportatele şi la urmă de tot cele care urmau convoiul de bunăvoie, îmbrăcate în

hainele lor de oraş sau de ţară. Unele dintre femei îşi duceau sugarii la sân, vârâţi pe sub halat.

Alături de femei mergeau copiii lor, băieţi şi fete, care, ca nişte mânji într-o herghelie, se înghesuiau printre deţinute. Bărbaţii se aşezau în ordine, tăcuţi, tuşind din când în când sau făcând câte o scurtă observaţie. Femeile însă vorbeau întruna. Lui Nehliudov i se păru că o recunoaşte pe Maslova, dar apoi o pierdu din vedere în mulţimea de femei în cenuşiu, toate la fel, despuiate parcă de chip omenesc şi mai ales de orice feminitate – nu mai erau decât o gloată de fiinţe cu copii în braţe şi cu saci pe umăr, care se rânduiau în urma bărbaţilor.

Cu toate că toţi deţinuţii fuseseră număraţi în curtea închisorii, soldaţii din escortă începură să-i numere din nou, verificând lista. Operaţia aceasta ţinu mult, mai ales pentru că unii dintre deţinuţi se tot foiau, trecând dintr-un loc în altul şi-i încurcau în felul acesta pe soldaţi. Aceştia îi înjurau şi-i îmbrânceau pe deţinuţi, care se supuneau înciudaţi, şi îi numărau din nou. După ce se isprăvi numărătoarea, comandantul de escortă dădu o comandă, şi mulţimea începu să se îmbulzească. Bărbaţii mai slabi, femeile şi copiii se repeziră întrecându-se unii pe alţii spre căruţe, unde începură să-şi aşeze sacii, iar apoi să se caţere şi ei. Se urcau femei, ţinând în braţe copii mici care ţipau ca din gură de şarpe, copii mai mari, veseli, care se certau pentru locuri, şi puşcăriaşi trişti şi posomorâţi.

Câţiva deţinuţi îşi scoaseră şepcile şi se apropiară de comandantul de escortă, rugându-l pesemne ceva. Nehliudov află mai târziu că îl rugau să-i lase şi pe ei să se urce în căruţă. Ofiţerul tăcea, fără să ridice ochii la cei ce-i vorbeau, trăgea în piept din ţigară, apoi dintr-o dată îşi ridică braţul scurt asupra unui deţinut, care, ferindu-se de lovitură, îşi trase capul între umeri şi sări în lături.

— Ţi-arăt eu ţie boierie, de o să mă ţii minte toată viaţa! Pe jos ai s-ajungi! strigă ofiţerul.

Îi fu permis să meargă în căruţă numai unui bătrân înalt, care abia se ţinea pe picioarele lui cu cătuşe. Nehliudov îl văzu cum îşi scoase şapca turtită şi, făcându-şi cruce, se îndreptă spre căruţe, cum multă vreme lanţurile îl împiedicară să-şi ridice piciorul bătrân, fără vlagă, şi cum îl ajută o femeie cocoţată sus, trăgându-l de mână.

Când toate căruţele se umplură cu saci şi se aşezară pe saci cei cărora le fusese îngăduit să se suie, comandantul de escortă îşi scoase chipiul, îşi şterse cu batista fruntea, chelia şi gâtul gros şi roşu, şi îşi făcu semnul crucii.

— Convoi, înainte marş! dădu el comanda.

Soldaţii zăngăniră din arme, deţinuţii se descoperiră şi-şi făcură cruce, unii cu mâna stângă, cei care veniseră să-i conducă le strigară ceva, la care deţinuţii răspunseră şi ei strigând, femeile începură să bocească şi convoiul înconjurat de soldaţi în vestoane albe se puse în mişcare, stârnind un nor de praf. În frunte mergeau soldaţii, după ei ocnaşii cu picioarele în lanţuri, în rânduri de câte patru, apoi deportaţii, apoi deţinuţii politici cu mâinile încătuşate, prinşi doi câte doi, şi la urmă de tot femeile. După convoi, urmau căruţele încărcate cu saci şi cu cei socotiţi mai slabi. Într-una dintre căruţe şedea cocoţată o femeie înfofolită, care hohotea de plâns şi scotea fără încetare ţipete scurte şi ascuţite.

XXXV.

Convoiul era atât de lung, încât când se puseră în mişcare căruţele, capul coloanei dispăruse din văz. După ce se urniră şi carele, Nehliudov se urcă în trăsura care-l aştepta şi-i porunci birjarului să treacă înaintea convoiului, voind să vadă dacă printre bărbaţi este vreun deţinut pe care-l cunoaşte, şi s-o descopere pe Maslova printre femei, s-o întrebe dacă a primit lucrurile pe care i le trimisese. Se făcuse foarte cald. Nu era pic de vânt şi praful stârnit de o mie de picioare plutea ca un nor deasupra deţinuţilor, care înaintau pe mijlocul străzii. Deţinuţii mergeau repede şi căluţul care trăgea trăsura lui Nehliudov izbutea cu greu

să-i întreacă. Treceau, rânduri-rânduri, tot oameni necunoscuţi, cu înfăţişare ciudată şi fioroasă, încălţaţi şi îmbrăcaţi la fel, legănându-şi în ritmul paşilor braţele rămase libere, de parcă voiau să se mai îmbărbăteze. Erau atât de mulţi, semănau atât de tare unul cu altul şi se aflau cu toţii într-o situaţie atât de stranie, încât lui Nehliudov i se părea că nu sunt oameni, ci nişte făpturi ciudate, înfricoşătoare. Această impresie nu se şterse decât când îl recunoscu în mulţimea de puşcăriaşi pe ucigaşul Fiodorov, iar printre deportaţi pe comediantul Ohotin şi pe încă un vagabond, care-l rugase cândva să-i facă nu ştiu ce serviciu. Aproape toţi deţinuţii întorceau pe rând capul spre trăsura care trecea pe lângă ei, uitându-se pieziş la domnul aşezat în ea şi care-i cerceta cu luare-aminte. Fiodorov dădu din cap în semn că l-a recunoscut, iar Ohotin îi făcu cu ochiul. Niciunul şi nici altul nu-l salutară însă, socotind că ar fi un lucru neîngăduit. Cum ajunse în dreptul femeilor, Nehliudov o zări pe Maslova. Era în rândul al doilea din faţă. În marginea convoiului, mergea o femeie urâtă, roşie la faţă, cu ochi negri şi picioarele scurte, cu poalele halatului prinse în brâu; era Cilibia. Apoi venea o femeie însărcinată, abia târându-şi picioarele, şi lângă ea Maslova. Îşi ducea sacul în spinare şi se uita drept înainte. Faţa îi era liniştită şi hotărâtă. A patra femeie din rând, una tânără şi frumoasă, care mergea cu pas vioi, îmbrăcată într-un halat scurt şi cu basmaua legată ţărăneşte pe sub bărbie, era Fedosia. Nehliudov coborî din trăsură şi se apropie de convoi, vrând s-o întrebe pe Maslova despre lucruri şi despre cum se simte, dar plutonierul din escortă, care mergea pe partea aceea a convoiului, îl observă numaidecât şi veni fuga spre el.

— Nu se poate, domnule, să vă apropiaţi de convoi, nu este voie, strigă el încă din mers.

Venind mai aproape şi recunoscându-l pe Nehliudov (aproape toţi îl ştiau la închisoare), plutonierul îşi duse mâna la şapcă şi, oprându-se lângă el, spuse:

— Acum nu se poate. La gară puteţi vorbi cu ele, aici însă nu e voie. Hei, nu rămâneţi în urmă, înainte marş! strigă el către deţinuţi, şi, luându-şi un aer semeţ, porni în pas alergător, cu toată arşiţa de afară, în cizmele-i noi şi elegante.

Nehliudov se sui pe trotuar, îi porunci birjarului să vină în urma lui şi începu să meargă şi el pe lângă convoi. Trecerea convoiului stârnea curiozitatea trecătorilor, care-l priveau cu o compătimire amestecată cu groază. Cei care mergeau cu trăsura îşi scoteau capul afară şi-i petreceau cu privirea pe deţinuţi, până ce se depărtau. Trecătorii se opreau şi se uitau miraţi şi speriaţi la priveliştea aceasta cumplită. Câte unii se apropiau şi le dădeau deţinuţilor câţiva bani de pomană. Îi luau soldaţii din escortă. Alţii, ca hipnotizaţi, se luau după convoi, dar după un timp se opreau şi-l petreceau numai cu ochii, clătinând din cap. Oamenii ieşeau în pragul uşilor şi al porţilor, chemându-se unii pe alţii, suu se aplecau la fereastră şi, încremeniţi, se uitau în tăcere la convoiul acela înspăimântător. La o răscruce de drumuri, coloana opri o trăsură elegantă. Pe capră şedea un vizitiu cu faţa lucioasă şi dinapoiul mare şi cu rânduri de nasturi la spate. În trăsură se aflau un domn cu soţia lui: ea, slabă şi palidă, cu o pălărioară de culoare deschisă pe cap şi cu o umbrelă pestriţă la umăr, iar el cu joben şi pardesiu elegant, tot de culoare deschisă. Pe banchetă şedeau copiii lor, o fetiţă cu părul lung şi bălai, frumos îmbrăcată şi proaspătă ca o floare, care ţinea şi ea în mână o umbreluţă de culoare aprinsă, şi un băieţel de vreo opt ani, cu un gât slab şi lung şi claviculele ieşite în afară, purtând o beretă de marinar pe cap, împodobită cu două panglici lungi. Domnul îl dojenea, supărat, pe vizitiu că n-a ocolit la vreme convoiul, iar doamna se strâmba cu dezgust, închizându-şi pe jumătate ochii şi ascunzându-şi obrazul după umbrela ei de mătase, ca să se ferească de praf şi de soare. Vizitiul cu dinapoiul mare se încruntă, supărat, ascultând mustrările nedrepte ale stăpânului său, care-i poruncise chiar el s-o ia

pe strada asta, şi abia izbutea să-i ţină în frâu pe cei doi armăsari, negri pana-corbului, plini de spume, care jucau în loc, nerăbdători să pornească din nou.

Gardianul ar fi vrut bucuros să-i facă pe plac proprietarului elegantei trăsuri şi să-l lase să treacă, oprind deţinuţii; simţea însă că acest convoi era ceva solemn şi trist, ce nu putea fi tulburat nici chiar pentru un domn atât de bogat. El se mulţumi să ducă mâna la cozoroc în semn de respect faţă de bogăţie, şi să privească sever spre deţinuţi, făgăduindu-le parcă celor din trăsură să-i apere la nevoie. Aşa că trăsura trebui să aştepte să treacă tot convoiul şi se urni din loc abia după ce trecu ultima căruţă încărcată cu saci şi cu deţinute, printre care şi femeia cea plângăreaţă, care se mai liniştise, dar care, văzând trăsura bogată, începuse iar să plângă şi să ţipe. Abia atunci vizitiul trase uşor hăţurile şi cei doi trăpaşi negri, pocnind din potcoave pe caldarâm, porniră cu trăsura, care sălta uşor pe roţile ei de cauciuc, spre conacul de la ţară, unde soţul, soţia, fetiţa şi băiatul cel cu gâtul slab şi claviculele ieşite în afară mergeau să petreacă.

Nici tatăl, nici mama nu le dădură copiilor vreo explicaţie despre acest convoi, aşa că ei fură nevoiţi să desluşească singuri semnificaţia acestei stranii privelişti. Fetiţa, judecând după expresia feţelor părinţilor ei, pricepu că aceşti oameni erau cu totul diferiţi de tatăl şi de mama ei şi de toţi cunoscuţii lor şi că trebuiau să fie nişte oameni răi, de aceea era bine ca ceilalţi să se poarte cu ei astfel. O apucase frica de ei şi era foarte mulţumită că nu-i mai vede.

Băieţelul însă, cel cu gâtul lung şi slab, care nu-şi luase ochii de la convoi, îşi explică lucrurile cu totul altfel. El ştia sigur, fără cea mai mică îndoială, de la însuşi Dumnezeu, că oamenii aceştia erau întru totul la fel cu el şi cu ceilalţi oameni; prin urmare, li se făcuse un rău, care nu trebuia să li se facă, şi îi era milă de ei şi totodată teamă şi de aceşti oameni încătuşaţi şi raşi, şi de cei care i-au încătuşat şi i-au ras. De aceea buzele băiatului tremurau din ce în ce mai

tare şi el făcea mari sforţări să nu izbucnească în plâns, gândind că e ruşinos să plângi pentru asemenea lucru.

XXXVI.

Nehliudov mergea în acelaşi pas iute cu deţinuţii şi, deşi era îmbrăcat uşor, îi era îngrozitor de cald, simţea mai ales că-l înăbuşă aerul fierbinte, imobil, încărcat de praf, care umplea străzile. După vreun sfert de verstă se urcă în birjă, dar în mijlocul străzii, în trăsură, i se păru că e şi mai cald. Încercă să-şi reamintească discuţia avută în ajun cu cumnatul său, dar ea nu-l mai tulbură ca de dimineaţă. Impresiile ieşirii din închisoare şi ale marşului convoiului îi umbriseră aceste gânduri. Ceea ce era mai supărător acum era căldura înăbuşitoare. Lângă un gard, la umbra pomilor, stăteau doi liceeni cu capul gol şi un negustor de îngheţată aşezat pe vine în faţa lor. Unul dintre ei se desfăta lingând de zor corneţelul de îngheţată, celălalt aştepta să i se adauge garnitura galbenă din vârf.

— Unde aş putea să beau ceva pe aici? îl întrebă Nehliudov pe birjar, simţind o nevoie irezistibilă de a se răcori.

— Chiar aici e o cârciumă bună, spuse birjarul, şi, cotind după colţ, trase în faţa intrării, deasupra căreia atârna o firmă mare.

Patronul gras, în cămaşă, în picioare după tejghea, şi doi chelneri, în halate cândva albe, care din lipsă de muşterii şedeau la o masă, îl cercetară cu curiozitate pe clientul neobişnuit şi se ridicară să-l servească. Nehliudov ceru sifon şi se aşeză ceva mai departe de fereastră, la o măsuţă acoperită cu o faţă de masă murdară.

La o altă masă şedeau doi bărbaţi în faţa unui serviciu de ceai şi a unei sticle albe; îşi ştergeau mereu năduşeala de pe frunte şi îşi făceau liniştit nişte socoteli. Unul dintre ei era oacheş şi chel, cu o cunună de păr negru deasupra cefei, cum avea şi Ignati Nikiforovici. Această asemănare îi aminti din nou lui Nehliudov de discuţia avută cu cumnatul său şi de dorinţa de a-i revedea, pe el şi pe sora sa, înainte

de plecare. „Nu mai am timp până la plecarea trenului, se gândi el. Mai bine să le scriu o scrisoare.” Ceru hârtie, plic şi un timbru şi, sorbind din apa gazoasă rece, se gândea ce să le scrie. Dar gândurile nu se lăsau adunate şi nu izbutea deloc să le aştearnă pe hârtie.

„Dragă Nataşa, nu pot să plec cu impresia apăsătoare a convorbirii pe care am avut-o aseară cu Ignati Nikiforovici…” începu el. „Şi mai departe? Să le cer iertare pentru ceea ce le-am spus ieri? Nu le-am spus decât ceea ce gândeam. Or să creadă că-mi retrag cuvintele. Şi apoi, el a fost acela care s-a amestecat în treburile mele… Nu, nu sunt în stare.” Şi simţind că se redeşteaptă în el ura faţă de acest om încrezut, străin de el şi care nu putea să-l înţeleagă, Nehliudov puse scrisoarea neterminată în buzunar, plăti, ieşi în stradă şi se urcă în trăsură, ca să ajungă din urmă convoiul.

Afară căldura sporise parcă. Caldarâmul şi zidurile caselor răspândeau şi ele aerul dogoritor. Ţi se părea că pietrele caldarâmului îţi frig tălpile, iar când Nehliudov atinse cu mâna aripa lăcuită a trăsurii, avu senzaţia unei adevărate arsuri.

Calul mergea alene, ţăcănind cu copitele pe pietrele neregulate şi prăfoase ale caldarâmului, iar birjarul moţăia pe capră; Nehliudov se uită drept înainte, nepăsător, fără să se gândească la nimic. La un povârniş al străzii, în faţa porţii unei case mari, se adunase o grămadă de oameni, printre care se zărea un soldat înarmat din escorta. Nehliudov opri trăsura.

— Ce este? îl întrebă el pe portar.

— S-a întâmplat ceva cu un deţinut.

Nehliudov coborî din trăsura şi se apropie de mulţime. Pe caldarâm, aproape de trotuar, zăcea cu capul mai jos decât picioarele un deţinut în vârstă, lat în umeri, cu o barbă roşcată, faţă stacojie, nasul turtit, îmbrăcat în halat şi pantaloni cenuşii. Întins pe spate, cu palmele mâinilor sale pistruiate lipite de pământ, cu ochii injectaţi aţintiţi la cer,

încremeniţi parcă, sughiţa de plâns în răstimpuri şi răsufla sacadat din pieptul său larg şi puternic. Un sergent cu sprâncenele încreţite, un negustor ambulant, un poştaş, un băiat de prăvălie, o femeie bătrână cu o umbrelă şi un băieţandru cu părul tuns, cu un paneraş gol în mână, stăteau roată în jurul lui.

— Sunt slăbiţi de atâta stat la închisoare, vlăguiţi, şi-i mai şi poartă acum pe zăpuşeala asta, zise băiatul de prăvălie cu mustrare în glas, adresându-se lui Nehliudov, care tocmai se apropiase.

— Te pomeneşti că moare, zise plângăreţ femeia cu umbrela.

— Desfaceţi-i cămaşa, spuse poştaşul.

Sergentul se apucă să dezlege cu degetele lui groase şi tremurătoare şireturile de la gâtul vânos şi roşu al deţinutului. Deşi era tulburat şi stânjenit, găsi totuşi de cuviinţă că trebuie să strige la mulţime:

— Ce v-aţi adunat în jurul lui? Şi aşa e destul de cald. Nu lăsaţi să-i vină pic de aer.

— Ar fi trebuit să-i vadă înainte un doctor şi să-i oprească pe cei slabi. Omul abia mai suflă şi ei îl târăsc cine ştie unde, spuse iarăşi băiatul de prăvălie, vădit încântat de cât de bine cunoaşte regulamentul.

După ce-i desfăcu şireturile cămăşii, sergentul se îndreptă din şale şi privi în jurul lui.

— Plecaţi de aici, v-am spus. Vedeţi-vă de treburile voastre, ce căscaţi gura? spuse el, căutând cu ochii o expresie de aprobare pe figura lui Nehliudov. Fiindcă n-o găsi, îşi mută privirea asupra soldatului din escortă. Acesta însă stătea deoparte şi-şi cerceta tocul scâlciat de la cizmă, cu totul nepăsător faţă de îngrijorarea sergentului.

— Celor care ar trebui să ducă grija, puţin le pasă. Drept e să omori oamenii cu zile?

— Puşcăriaş, puşcăriaş, dar tot om e, se auziră glasuri în mulţime.

— Culcaţi-l cu capul mai sus şi daţi-i puţină apă, se amestecă Nehliudov.

— S-a dus careva după apă, răspunse sergentul şi, apucându-l pe deţinut de subsuori, îi trase cu greu trupul mai sus.

— Ce-i gloata asta? răsună deodată un glas autoritar de şef şi de mulţimea adunată se apropie cu paşi repezi un subcomisar, îmbrăcat cu un veston strălucind de albeaţă şi cu cizme şi mai strălucitoare încă. La o parte! N-aveţi ce căuta aici! strigă el, fără să ştie măcar despre ce era vorba.

Apropiindu-se mai mult şi văzându-l pe deţinutul care trăgea să moară, încuviinţă din cap, de parcă s-ar fi aşteptat la asta, şi-i spuse sergentului:

— Cum de s-a întâmplat?

Sergentul îi raportă că a trecut un convoi de deţinuţi şi că acest puşcăriaş a căzut, iar soldatul din escortă a poruncit să fie lăsat acolo.

— Bine! Atunci trebuie dus la secţie. Să vină o trăsură.

— S-a dus portarul după trăsură, răspunse sergentul cu mâna la cozoroc.

Băiatul de prăvălie începu să spună ceva despre căldură.

— Astă nu-i treaba ta, ai auzit? Vezi-ţi de drum, îl repezi subcomisarul şi-l privi atât de sever, încât băiatul nu mai scoase o vorbă.

— Trebuie să-i daţi puţină apă, interveni iarăşi Nehliudov. Subcomisarul îl privi şi pe Nehliudov cu severitate, dar nu spuse nimic, iar când portarul aduse o cană cu apă, îi porunci sergentului să-i dea să bea deţinutului. Sergentul îi ridică niţel capul şi încercă să-i dea apă în gură. Deţinutul nu putea însă înghiţi şi apa i se prelingea pe barbă, pe haină şi pe cămaşa de pânză, plină de praf.

— Toarnă-i-o pe cap! porunci subcomisarul şi sergentul îi scoase şapca turtită şi-i turnă apă pe părul cârlionţat şi pe creştetul gol.

Deţinutul deschise ochii mari, speriaţi parcă, dar nu făcu nici o mişcare. Pe faţa lui se prelingea apă amestecată cu

praf şi el sughiţa mai departe şi se cutremura.

— Ce-i cu ăsta? Să-l ducă el la secţie, îi spuse subcomisarul sergentului, arătând spre birjarul cu care venise Nehliudov. Trage încoa'! Măi, tu!

— Sunt ocupat, răspunse ursuz birjarul, fără să-şi ridice ochii.

— E trăsura mea, spuse Nehliudov, dar puteţi s-o luaţi. Am să-ţi plătesc, adăugă el către birjar.

— Ei, ce staţi cu gura căscată? strigă subcomisarul. Puneţi mâna! Sergentul, portarul şi soldatul din escortă ridicară muribundul, îl duseră la trăsură şi-l aşezară pe pernele din fund. Acesta însă nu se putea ţine, capul îi cădea pe spate şi trupul îi luneca în jos.

— Culcă-l! porunci subcomisarul.

— Lăsaţi, domnule comisar, îl duc eu şi aşa, răspunse sergentul, aşezându-se alături de muribund şi cuprinzându-l de subsuori cu braţul drept, vânjos.

Soldatul din escortă ridică picioarele cu cipici ale deţinutului şi le întinse pe banchetă. Subcomisarul se uită în jur şi, zărind pe caldarâm şapca turtită a deţinutului, o ridică şi o puse pe capul ud şi prăvălit al acestuia.

— Înainte marş! Porunci el.

Birjarul se uită supărat înapoi, clătinând din cap şi, însoţit de soldatul din escortă, porni la pas spre secţie.

Sergentul, aşezat alături de deţinut, ridica mereu trupul acestuia, care luneca de pe canapea, în timp ce capul i se bălăbănea în toate părţile. Soldatul din escortă mergea alături de trăsură şi îi tot îndrepta picioarele. Nehliudov porni în urma lor.

XXXVII.

Ajungând la secţie, în faţa căreia era de gardă un pompier, trăsura intră în curte şi se opri la una dintre intrări.

În curte, nişte pompieri cu mânecile suflecate, vorbind şi râzând tare, spălau un fel de căruţă.

Cum se opri trăsura, câţiva sergenţi o înconjurară, luară pe sus trupul fără viaţă al deţinutului şi-l traseră din trăsura

care scârţâia sub greutatea lor.

Sergentul care-l adusese coborî şi el, îşi scutură de câteva ori braţul amorţit, îşi scoase şapca şi îşi făcu semnul crucii. Mortul fu dus înăuntru, la etaj. Nehliudov îl urmă. În odaia mică şi murdară, unde duseră cadavrul, erau patru paturi. Pe două dintre ele şedeau doi bolnavi în halate, unul cu gura strâmbă şi cu gâtul oblojit, altul ofticos. Celelalte două paturi erau libere. Pe unul dintre ele îl puseseră pe deţinut. Un omuleţ cu ochi sticloşi şi cu nişte sprâncene care se mişcau întruna, numai în cămaşă, izmene şi ciorapi, se apropie grăbit, cu paşi uşori, de deţinut, se uită la el, apoi la Nehliudov şi izbucni în hohote de râs. Era un nebun ţinut la dispensarul secţiei.

— Vor să mă sperie, spuse el. Dar n-o să le meargă.

În urma sergenţilor care aduseseră trupul neînsufleţit intrară subcomisarul şi un felcer.

Acesta, apropiindu-se de deţinut, îi pipăi mâna rece, îngălbenită, pistruiată, moale încă, dar care căpătase deja o paloare cadaverică, o ridică puţin, apoi îi dădu drumul; mâna căzu ţeapănă pe burta mortului.

— S-a sfârşit cu el, spuse felcerul, dând din cap, dar, ca să fie toate după regulament, desfăcu cămaşa udă, din pânză groasă, a mortului şi, dându-şi la o parte părul creţ de pe ureche, îşi lipi capul de pieptul lui galben şi nemişcat. Toată lumea tăcea. Felcerul se ridică, clătină încă o dată din cap şi coborî cu degetul, pe rând, pleoapele peste ochii albaştri încremeniţi.

— Nu mă puteţi speria, nu mă puteţi speria, striga mereu nebunul, scuipând înspre felcer.

— Ei? întrebă subcomisarul.

— Ei? repetă felcerul. Trebuie dus la camera mortuară.

— Sunteţi sigur că-i mort? întrebă subcomisarul.

— Atâta lucru oi şti şi eu, făcu felcerul, acoperând la loc pieptul mortului. În orice caz, trimit după Matei Ivanovici, să constate şi el. Petrov, ia da o fugă, spuse felcerul şi se depărtă de cadavru.

— Să fie dus la camera mortuară, porunci subcomisarul. Iar tu să vii la cancelarie, să semnezi, adăugă el către soldatul din escortă, care rămăsese toată vremea în picioare lângă deţinut.

— Am înţeles, să trăiţi, răspunse soldatul.

Sergenţii ridicară cadavrul şi-l coborâră iarăşi pe scară. Nehliudov vru să-i urmeze, dar nebunul îl opri.

— Dumneată nu faci parte din complot, aşa că dă-mi o ţigară, spuse el.

Nehliudov îşi scoase tabachera şi îi oferi o ţigară. Nebunul, mişcând iute din sprâncene şi vorbind cu repeziciune, începu să-i povestească cum îi chinuiesc aici cu şedinţele de sugestie.

— Toţi sunt împotriva mea şi mă chinuie, mă canonesc cu mediumurile astea ale lor…

— Iartă-mă, te rog, spuse Nehliudov şi, fără să-l mai asculte până la capăt, ieşi în curte, vrând să ştie unde or să depună cadavrul.

Sergenţii cu povara lor, străbătuseră curtea şi treceau tocmai pe uşa care ducea spre subsol. Nehliudov vru să se apropie de ei, însă subcomisarul îl opri.

— Dumneavoastră ce doriţi?

— Nimic, spuse Nehliudov.

— Dacă nimic, atunci vedeţi-vă de drum.

Nehliudov se supuse şi porni spre trăsura lui. Birjarul moţăia. Nehliudov îl trezi şi-i spuse să-l ducă la gară.

Nu făcuseră nici o sută de paşi, când se întâlniră cu o căruţă, însoţită de un alt soldat din escortă cu arma la umăr. În căruţă se afla un alt deţinut, care se vedea numaidecât că era mort. Zăcea pe spate, şapca turtită îi alunecase pe faţă până peste nas şi capul ras i se clătina la fiecare zdruncinătură a căruţei. Căruţaşul mâna calul, mergând alături de căruţă, cu cizmele lui butucănoase. În urma lor venea un sergent. Nehliudov atinse pe umăr birjarul.

— Iacătă-i ce fac! spuse birjarul, oprind calul.

Nehliudov coborî din trăsură şi, trecând iarăşi pe lângă pompierul de serviciu, intră în curtea secţiei. Pompierii isprăviseră de spălat căruţa şi acum în acelaşi loc stătea şeful lor, un maior înalt, osos, cu o banda albastră la şapcă, care-şi ţinea mâinile în buzunare şi se uita sever la un armăsar şarg, cu gâtul ros, pe care-l plimba un pompier prin faţa lui. Armăsarul şchiopăta cu unul dintre picioarele dinainte şi maiorul vorbea, supărat, cu veterinarul de lângă el.

Comisarul era şi el acolo. Văzând un alt mort, se apropie de căruţă.

— Unde l-aţi găsit? întrebă el, dând nemulţumit din cap.

— Pe Staraia Gorbatovskaia, răspunse sergentul.

— Deţinut? întrebă maiorul.

— Da, să trăiţi.

— Al doilea pe ziua de azi, spuse subcomisarul.

— Ei, poftim! Bună rânduială! Şi-i o căldură! făcu maiorul, apoi, întorcându-se către pompierul care ducea armăsarul şarg, îi strigă: Să-l duci în boxa din colţ! Te învăţ eu minte, netrebnicule, să mai schilodeşti caii, care fac mai multe parale decât tine, ticălosule!

Sergenţii ridicară mortul din căruţă şi, ca şi pe cel dintâi, îl duseră la infirmerie. Nehliudov, ca hipnotizat, îi urmă.

— Dumneavoastră ce doriţi? îl întrebă un sergent. Fără să răspundă, Nehliudov merse înainte după mort.

Nebunul, aşezat pe pat, fuma cu lăcomie ţigara căpătată de la Nehliudov.

— Aa, v-aţi înlors! spuse el şi izbucni în râs. Văzând mortul, se strâmbă. Iarăşi! M-aţi plictisit. Ce-s eu, copil? spuse el către Nehliudov, zâmbind.

Nehliudov se uita în timpul acesta la cadavrul pe care-l putea vedea acum bine şi a cărui faţă, acoperită înainte de şapcă, era acum vizibilă în întregime. Pe cât de urât fusese celălalt deţinut, pe atât de frumos era acesta, atât la faţă, cât şi la trup. Era un bărbat în toată puterea şi, cu toate că avea capul urâţit, ras pe jumătate, fruntea lui dreaptă nu

prea înaltă şi boltită deasupra ochilor negri, fără viaţă acum, şi nasul mic, uşor acvilin, deasupra mustăţilor subţiri şi negre erau foarte frumoase. Buzele-i învineţite zâmbeau; o bărbuţă scurtă abia îi umbrea bărbia, iar pe partea rasă a capului se zărea o ureche frumos modelată şi nu prea mare. Faţa lui era liniştită, austeră şi blânda totodată. Nu doar privind această faţă îţi dădeai seama ce potenţial spiritual se pierdea o dată cu acest om, dar încheieturile subţiri ale mâinilor şi picioarelor încătuşate, muşchii tari ai trupului bine proporţionat arătau ce exemplar uman frumos, puternic şi îndemânatic fusese, mai desăvârşit, în felul lui, decât armăsarul şarg, pentru a cărui meteahnă se necăjise aşa de tare şeful pompierilor. Şi totuşi, acest om fusese chinuit până la moarte şi nu numai că nu-i părea nimănui rău de el ca om, dar nici ca de un bun animal de muncă, pierdut în zadar. Singurul sentiment pe care-l trezea moartea lui în toţi aceşti oameni era ciuda pentru grijile pricinuite de cadavrul său, care ameninţa să se descompună şi trebuia îndepărtat.

Doctorul, însoţit de felcer şi de comisarul-şef, intră în odaie. Doctorul era un bărbat voinic, îmbrăcat într-o haină de vară de şantung, cu pantalonii din acelaşi material, strimţi pe picior, care se lipeau ca turnaţi pe coapsele lui musculoase. Comisarul-şef era mic şi gras, cu o faţă roşie şi bucălată care se rotunjea şi mai tare, datorită obiceiului de a-şi umfla obrajii cu aer şi de a-i da apoi drumul încetişor. Doctorul se aşează pe marginea patului pe care era întins mortul, şi, ca şi felcerul, îi pipăi mâinije, îi ascultă inima, apoi se ridică, îndreptându-şi pantalonii.

— Mai mort decât atât nici că se poate, spuse el.

Comisarul-şef îşi umplu obrajii cu aer, apoi începu să-i dea drumul încetişor.

— De la ce închisoare? îl întrebă el pe soldatul din escortă.

Soldatul îi răspunse şi-i atrase atenţia asupra cătuşelor de la picioarele mortului.

— Am să dau ordin să i le scoată; slavă Domnului, avem fierari destui, zise comisarul-şef şi, după ce îşi umflă iarăşi obrajii, se îndreptă spre uşă dând drumul aerului încetişor.

— De ce s-a întâmplat asta? îl întrebă Nehliudov pe medic. Doctorul îl privi prin ochelari.

— Ce anume? De ce mor de insolaţie? Foarte simplu: toată iarna stau închişi fără mişcare, fără lumină, şi deodată sunt scoşi la soare, şi încă pe o zi ca asta, şi merg şi îngrămădiţi, fără pic de aer. Gata insolaţia!

— Atunci de ce sunt trimişi în asemenea condiţii?

— Asta întrebaţi-i pe ei. Dar dumnevoastră de fapt cine sunteţi?

— Sunt un străin…

— A-a! Respectele mele, n-am vreme de pierdut, făcu doctorul, potrivindu-şi, înciudat, pantalonii şi porni spre paturile bolnavilor.

— Ei, cum merge? îl întrebă el pe bolnavul cel galben la faţă, cu gura strâmbă şi gâtul oblojit.

Nebunul şedea pe patul lui, încetase de a mai fuma şi tot scuipa în direcţia doctorului. Nehliudov coborî în curte, trecu pe lângă caii pompierilor, pe lângă nişte orătănii şi pe lângă santinela cu casca de alamă pe cap şi ieşi pe poartă. Se urcă în trăsură, trezi birjarul care moţăia pe capră şi porni spre gară.

XXXVIII.

Când sosi Nehliudov la gară, deţinuţii erau toţi instalaţi în vagoanele cu ferestre zăbrelite. Pe peron se mai vedeau câteva persoane care veniseră să-i conducă. Nu li se îngăduia să se apropie de tren. Soldaţii escortei erau destul de îngrijoraţi: pe drumul de la închisoare până la gară muriseră de insolaţie, în afară de cei doi pe care-i văzuse Nehliudov, încă trei oameni; unul fusese dus la secţia cea mai apropiată, iar ceilalţi doi se prăbuşiră chiar în gară82

Ceea ce-i îngrijora pe soldaţii din escortă nu era faptul că muriseră cinci oameni care ar fi putut să mai trăiască. Asta nu-i preocupa. Aveau numai grijă să nu le scape ceva din

formalităţile pe care trebuiau să le îndeplinească într-un asemenea caz: să predea morţii în seama autorităţilor cuvenite, împreună cu hârtiile şi lucrurile lor şi să-i şteargă de pe lista celor care trebuiau duşi la Nijni, lucru care cerea destulă bătaie de cap, mai ales pe o asemenea căldură.

Aceasta îi preocupa pe soldaţi şi, până să îndeplinească tot ce aveau de făcut, nu voiau să-i lase pe Nehliudov şi pe ceilalţi care-i rugau să se apropie de vagoane. Nehliudov fu totuşi lăsat până la urmă, pentru că dăduse bani unui subofiţer din escortă. Acesta îi dădu voie să treacă rugându-l să spună cât mai repede ce avea de spus, ca să nu-l observe şeful. Erau în totul optsprezece vagoane şi, afară de vagonul rezervat pentru şefi, toate erau ticsite de oameni. Trecând prin faţa ferestrelor, Nehliudov căuta să prindă cu urechea ce se petrecea înăuntru. Peste tot se auzeau zăngănit de lanţuri, larmă, forfotă, înjurături aruncate la întâmplare, dar împotriva aşteptărilor lui Nehliudov, nicăieri nici o vorbă despre tovarăşii morţi pe drum. Uitându-se pe o fereastră, Nehliudov văzu cum, în locul de trecere din mijlocul vagonului, soldaţii le scoteau cătuşele deţinuţilor. Aceştia îşi întindeau pe rând mâinile şi un soldat descuia cu o cheie cătuşele şi le scotea, iar un alt soldat le aduna. Nehliudov trecu de vagoanele bărbaţilor şi ajunse în dreptul celor în care se aflau femeile. Din cel de-al doilea vagon se auzeu un glas de femeie, gemând şi văitându-se: „O-o-o! Doamne! O-o-o! Doamne!”

Nehliudov trecu mai departe şi după îndrumarea unui soldat din escortă se apropie de fereastra celui de-al treilea vagon. Îl izbi în faţă o duhoare fierbinte de transpiraţie şi-i sună în urechi larma glasurilor ascuţite de femei. Roşii la faţă, năduşite, în halate şi în bluze, femeile şedeau pe bănci şi vorbeau tare între ele. Nehliudov, apropiindu-se de zăbrelele ferestrei, stârni atenţia deţinutelor. Cele de lângă fereastră tăcură şi se apropiară şi mai mult de geam. Maslova, numai în bluză şi cu capul gol, şedea la fereastra

din capătul celălalt; mai aproape era Fedosia, cu faţa albă şi zâmbitoare. Recunoscându-l pe Nehliudov, îi dădu un ghiont Maslovei, arătându-i cu mâna spre fereastră. Maslova se ridică repede în picioare, îşi arunca basmaua pe părul negru şi, cu un zâmbet pe faţa roşie, transpirată şi brusc înviorată, se apropie de fereastră şi se apucă cu degetele de gratii.

— Ce căldură! spuse ea, zâmbind bucuroasă.

— Ai primit lucrurile?

— Le-am primit, mulţumesc.

— Nu mai ai nevoie de nimic? întrebă Nehliudov, simţind căldura care venea din vagon ca de la o sobă încinsă.

— Nu mai am nevoie de nimic, mulţumesc.

— Dacă ar fi ceva de băut, spuse Fedosia.

— Da, dacă s-ar putea ceva de băut, repetă Maslova.

— Cum, n-aveţi apă?

— Ni s-a adus, dar s-a băut toată.

— Îndată, spuse Nehliudov, am să-l rog pe un soldat din escortă. N-o să ne mai vedem până la Nijni.

— Vii şi dumneata? îl întrebă Maslova, privindu-l, fericită, ca şi cum n-ar fi ştiut până acum.

— Plec cu trenul următor.

Maslova nu răspunse nimic şi numai după un scurt răstimp oftă din fundul inimii.

— E adevărat, boierule, că au murit pe drum doisprezece deţinuţi? întrebă cu glas gros de bărbat o bătrână. Era Korabliova.

— N-am auzit de doisprezece. Eu am văzut doi, răspunse Nehliudov.

— Se zice că au fost doisprezece. Oare n-are să le facă nimic pentru asta? Afurisiţii!

— Dintre femei nu s-a îmbolnăvit nimeni? întrebă Nehliudov.

— Femeile sunt mai tari, zise, râzând, o altă deţinută, mică de stat, numai că, uite, s-a găsit una să nască tocmai acum.

I-auzi-o cum ţipă, urmă ea, arătând spre vagonul de alături, de unde se auzeau mereu aceleaşi gemete.

— Ai întrebat dacă n-am nevoie de ceva, spuse Maslova, căutând să-şi stăpânească zâmbetul de bucurie. Nu s-ar putea să fie oprită aici nenorocita asta, că prea se chinuieşte? Poate că ai putea vorbi cu şefii?

— Da, am să încerc.

— Şi încă ceva. N-ar putea să-şi vadă bărbatul, pe Târâş? adăugă Maslova, arătând spre Fedosia şi zâmbind. Că vine şi el cu dumneata, nu-i aşa?

— Domnule, n-aveţi voie să vorbiţi cu deţinuţii, se auzi glasul unui plutonier din escortă. Nu era cel care-l lăsase pe Nehliudov să se apropie de vagoane.

Nehliudov se îndepărtă şi se duse să-l caute pe comandant, să intervină pentru femeia care năştea şi pentru Târâş, dar multă vreme nu putu să-l găsească şi nici să capete vreo îndrumare de la soldaţii escortei. Erau toţi în mare zarvă – unii duceau cine ştie unde un deţinut, alţii alergau să-şi cumpere alimente şi să-şi aşeze lucrurile în vagoane, alţii se învârteau în jurul unei doamne care-l însoţea pe comandantul escortei, aşa că abia îi răspundeau lui Nehliudov. Acesta îl descoperi pe comandantul escortei abia după ce clopotul sună a doua oară. Ofiţerul îşi ştergea cu mâna mustăţile care-i acopereau gura şi, ridicând din umeri, îl dojenea pe unul dintre plutonieri.

— Ce doriţi dumneavoastră? îl întrebă el pe Nehliudov.

— Într-unul dintre vagoane e o femeie care naşte şi mă gândeam că ar fi bine…

— N-are decât să nască. Om vedea noi după aceea, răspunse ofiţerul, pornind repede spre vagonul lui şi dând vioi din braţele scurte.

În clipa aceea, trecu pe lângă el conductorul cu fluierul în mână; se auzi ultimă bătaie de clopot, un fluierat, şi din grupul celor care aşteptau pe peron, şi din vagoanele femeilor se ridicară plânsete şi vaiete. Nehliudov stătea pe peron cu Taraş lângă el şi se uită la vagoanele zăbrelite,

care treceau prin faţa lui unul după altul, şi la capetele rase ale bărbaţilor ce se zăreau printre gratii. Apoi trecu primul vagon al femeilor, la fereastra căruia se vedeau câteva femei, unele cu capul gol, altele legate cu basmale, apoi urmă al doilea vagon din care răzbăteau aceleaşi vaiete stridente, apoi cel de-al treilea, în care era Maslova. Stătea şi ea la fereastră, împreună cu alte câteva femei, şi se uită la Nehliudov, zâmbindu-i trist.

XXXIX.

Mai erau două ceasuri până la plecarea trenului de pasageri, pe care-l aştepta Nehliudov. La început, se gândise că ar mai avea timp să treacă pe la sora lui, dar toate impresiile din dimineaţa aceasta îl tulburaseră şi-l obosiseră într-atât, încât, aşezându-se pe o canapeluţă în sala de aşteptare clasa întâi, se simţi dintr-o dată toropit de somn – se răsuci pe o parte, îşi puse palma sub obraz şi adormi îndată.

Fu deşteptat de un chelner în frac cu număr la butonieră şi cu şervet pe braţ.

— Domnule, domnule, nu sunteţi cumva dumneavoastră prinţul Nehliudov? Vă caută o doamnă.

Nehjiudov sări în sus, se frecă la ochi şi-şi aminti numaidecât unde se afla şi tot ce s-a petrecut în dimineaţa aceea.

Revedea în minte convoiul deţinuţilor, morţii, vagoanele zăbrelite, ticsite de femei, dintre care una se chinuia să nască fără nici un ajutor, iar alta îi zâmbea trist de după gratiile de fier ale ferestrei. Realitatea pe care o avea în faţa ochilor era însă cu totul altă: o masă încărcată de tacâmuri, sticle, vase şi candelabre, în jurul căreia se învârteau zoriţi chelneri. În fundul sălii se zărea bufetierul, în dosul tejghelei încărcate cu sticle şi vase cu fructe, şi spinările călătorilor care se apropiau de bufet.

În timp ce Nehliudov, se ridică şi se aşează, trezindu-se treptat, îşi dădu seama că toţi cei din sală se uitau cu curiozitate la ceea ce se petrecea pe peron. Aruncă şi el o

privire într-acolo şi văzu câţiva oameni care purtau pe braţe un fotoliu în care şedea o doamnă cu un voal subţire pe cap. În faţă mergea un fecior care i se părea cunoscut lui Nehliudov, iar în spate un portar cu galoane la chipiu, tot o figură familiară. În urma fotoliului păşea o camerista dichisită, cu părul cârlionţat şi cu şorţ, ducând o valiză, un obiect rotund într-un toc de piele şi nişte umbrele. În urma ei venea prinţul Korceaghin, cu o şapcă de călătorie pe cap, cu buzele lui groase, gâtul apoplectic şi cu pieptul scos în afară, iar la urmă de tot – Missi, Mişa, vărul ei, şi diplomatul Osten, pe care Nehliudov îl cunoştea, un bărbat cu gâtul lung şi cu mărul lui Adam ieşit mult în afară, totdeauna vesel şi bine dispus. Cu un aer foarte serios, dar evident prefăcut, îi povestea în mers ceva lui Missi, care îl asculta, zâmbind. Doctorul, morocănos şi cu ţigara în gură, încheia procesiunea.

Korceaghinii plecau de la moşia lor de lângă oraş la moşia surorii prinţesei, care se afla pe drumul spre Nijni-Novgorod.

Tot alaiul cu cei care purtau fotoliul, cu jupâneasa şi cu doctorul, trecu în salonul doamnelor, stârnind curiozitatea şi respectul celor din local. Bătrânul prinţ însă se aşează la o masă, chemă un chelner şi comandă ceva. Missi şi Osten se opriră şi ei şi voiau tocmai să se aşeze, când zăriră la intrare o cunoştinţă şi se îndreptară către ea. Era Natalia Ivanovna. Însoţită de Agrafena Petrovna, ea intră în restaurant, căutând din ochi pe cineva în toată sala. Aproape în acelaşi timp o zări şi pe Missi şi îşi văzu şi fratele. Se apropie întâi de Missi, abia salutându-l din cap pe Nehliudov, dar, după ce o sărută, se îndreptă îndată către fratele său.

— În sfârşit, te-am găsit, spuse ea.

Nehliudov se ridică în picioare, îi salută pe Missi, pe Mişa şi pe Osten şi schimbă câteva vorbe cu ei. Missi îi povesti cum a ars casa lor de la ţară, din care pricină erau nevoiţi

să se mute acum la mătuşa ei. Osten, bucuros de prilej, povesti o anecdotă despre un incendiu.

Nehliudov, fără să-l asculte, se întoarse către sora lui:

— Grozav mă bucur că ai venit.

— Am venit de mult, răspunse ea. Împreună cu Agrafena Petrovna, adăugă ea, arătând spre însoţitoarea ei. Aceasta, îmbrăcată cu o manta de ploaie şi cu o pălărie pe cap, cu un aer demn, prietenos şi timid totodată, îl salută de departe pe Nehliudov, nevrând să-l stingherească.

— Te-am căutat peste tot, spuse Natalia Ivanovna.

— Iar eu dormeam aici. Mă bucur grozav că ai venit, repetă Nehliudov. Începusem să-ţi scriu o scrisoare, adăugă el.

— Da? făcu ea speriată. Despre ce?

Missi şi însoţitorii ei, văzând că fratele şi sora începuseră o convorbire intimă, se depărtară. Nehliudov se aşează cu sora lui pe o canapeluţă de catifea de lângă fereastră, alături de bagajele cuiva – un pled şi nişte cutii de carton.

— Ieri, după ce am plecat de la voi, voiam să mă întorc şi să-mi cer scuze, dar nu ştiam cum o să le primească bărbatul tău. N-am vorbit frumos cu el şi asta mă frământa, spuse Nehliudov.

— Ştiam eu, eram sigură de asta, spuse sora lui, ştiam că n-ai făcut-o cu gând rău. Tu ştii că…

Ochii i se umplură de lacrimi şi ea îi atinse mâna. Cuvintele ei erau cam nedesluşite, el însă le pricepu pe de-a-ntregul şi fu mişcat de înţelesul lor. Aceste cuvinte ale ei voiau să spună că, în afară de dragostea pe care o purta bărbatului ei, era tot atât de importantă şi scumpă pentru ea dragostea pe care i-o purta lui, fratelui ei, şi că orice neînţelegere între ei o făcea să sufere.

— Îţi mulţumesc, îţi mulţumesc… Ah, de-ai şti ce-am văzut astăzi, adăugă el, amintindu-şi deodată de al doilea deţinut, pe care îl văzuse mort. Doi dintre deţinuţi au fost omorâţi.

— Cum aşa?

— Uite aşa. Au fost scoşi în căldura asta şi doi s-au prăpădit de insolaţie.

— Nu se poate! Cum? Astăzi, adineauri?

— Da, astăzi. Le-am văzut cadavrele.

— Cum omorâţi? Cine i-a omorât? întrebă Natalia Ivanovna.

— Cei care i-au silit să facă acest drum pe jos, spuse Nehliudov enervat, simţind că ea priveşte aceste lucruri cu aceeaşi ochi ca şi bărbatul ei.

— O, Doamne! spuse Agrafena Petrovna, care se apropiase de ei.

— Da, noi habar n-avem de ceea ce se petrece cu nenorociţii ăştia. Şi totuşi, ar trebui s-o ştim, adăugă Nehliudov, uitându-se la bătrânul prinţ care, cu şervetul la gât, sta la masă în faţa unui pahar de cruşon şi care în clipa aceea îl zări pe Nehliudov.

— Nehliudov! strigă el, nu vrei să te răcoreşti? Nu-i rău înainte de drum.

Nehliudov îl refuză şi îşi întoarse capul.

— Ei, şi ce ai să faci acum? întrebă Natalia Ivanovna.

— Ce voi putea. Nu ştiu nici eu încă, simt însă că trebuie să fac ceva. Şi am să fac tot ce voi putea.

— Da, da, înţeleg. Ei, dar cu ei, adăugă ea, zâmbind şi arătând cu ochii spre Korceaghin, totul s-a sfârşit cu adevărat?

— Pentru totdeauna, şi cred că şi de o parte, şi de alta fără păreri de rău.

— Păcat. Mie uneia îmi pare rău. Mi-e dragă Missi. Dar, să zicem că ai dreptate. Mă întreb totuşi pentru ce vrei să te legi iar? De ce pleci? adăugă ea cu sfială.

— Plec pentru că aşa trebuie, răspunse Nehliudov grav şi scurt, vrând parcă să curme această discuţie.

Dar numaidecât îi păru rău că fusese rece cu soră sa. „De ce nu i-aş spune tot ce gândesc? se gândi Nehliudov. Să audă şi Agrafena Petrovna”, îşi spuse el, uitându-se la

bătrâna menajeră. Prezenţa Agrafenei Petrovna îl îndemna să-şi spună încă o dată hotărârea în faţa surorii sale.

— Vorbeşti despre intenţia mea de a mă căsători cu Katiuşa? E adevărat, sunt hotărât s-o iau de nevastă, ea însă m-a refuzat cu toată tăria, spuse el cu un tremur în glas, ca întotdeauna când vorbea despre asta. Ea nu vrea să primească sacrificiul meu, jertfindu-se ea însăşi, ceea ce în situaţia ei înseamnă foarte mult, şi eu nu pot să primesc acest sacrificiu, dacă el e făcut numai sub impresia momentului. De aceea plec cu ea, voi fi acolo unde va fi şi ea şi voi căuta din toate puterile mele să-i uşurez soarta pe cât voi putea.

Natalia Ivanovna nu spuse nimic. Agrafena Petrovna o privea întrebător, clătinând din cap. În clipa aceea, din salonul doamnelor ieşi aceeaşi procesiune: Filipp, feciorul cel chipeş, şi portarul duceau fotoliul în care era aşezată prinţesa. Ea îi opri, îl chemă pe Nehliudov şi cu un aer suferind îi întinse mâna ei albă, acoperită de inele, îngrozindu-se că ar putea fi strânsă prea tare.

— Epouvantable[83]

! spuse ea, referindu-se la căldură. Nu pot s-o suport. Ce climat me tue[84]

Mai rosti câteva vorbe despre clima rusească, îl pofti pe Nehliudov să treacă pe la ei, apoi le făcu semn celor care o purtau. Să vii neapărat, adăugă ea din mers, întorcându-şi faţa prelungă spre el.

Nehliudov ieşi pe peron. Alaiul prinţesei o luă la dreapta, spre clasa întâi. Nehliudov, urmat de hamalul care-i ducea bagajele şi de Taraş cu sacul pe umăr, se îndreptă spre stânga.

— Acesta-i tovarăşul meu de drum, îl spuse Nehliudov surorii sale, arătându-i-l pe Târâş, a cărui poveste i-o istorisise cândva.

— Mergi cu clasa a treia? întrebă Natalia Ivanovna, când Nehliudov se opri în faţa unui vagon de a treia, iar hamalul şi Taraş se urcară cu bagajele înăuntru.

— Da, mi-e mai comod, am să fiu împreună cu Târâş, răspunse el. Şi încă ceva: până acum n-am dat încă ţăranilor pământul de la Kuzminskoie, aşa că, dacă mor cumva, o să-l moştenească copiii tăi.

— Dmitri, încetează… spuse Natalia Ivanovna.

— Şi chiar dacă am să-l dau ţăranilor, pot să-ţi spun un singur lucru: tot ce mai rămâne va fi al copiilor tăi, pentru că nu cred să mă însor, iar dacă mă însor, n-o să am copii… Deci…

— Dmitri, te rog, nu vorbi aşa, spuse Natalia Ivanovna. Nehliudov simţea însă că era mulţumită de ceea ce-i spusese.

Mai încolo, în faţa clasei întâi, se adunase un mic grup de curioşi, care se uitau la vagonul în care fusese urcată prinţesa Korceaghina. Călătorii se aşezaseră toţi la locurile lor şi numai câţiva, care întârziaseră, alergau grăbiţi, tropăind pe scândurile peronului. Conductorii închideau uşile, invitându-i pe cei care plecau să se urce, iar pe cei veniţi să-i petreacă, să coboare din vagoane.

Nehliudov se urcă în vagonul încins de soare şi urât mirositor, dar ieşi numaidecât pe platformă.

Natalia Ivanovna, cu pălăria ei la modă şi cu pelerina pe umeri, stătea în faţa vagonului, alături de Agrafena Petrovna, şi, cu toată străduania ei, nu găsea ce să-i spună lui Nehliudov. Nu-i putea spune fratelui său nici măcar:Ecrivez”, pentru că de multă vreme îşi băteau joc amândoi de această vorbă banală, pe care şi-o spun de obicei cei ce se despart. Cele câteva cuvinte rostite adineauri despre bani şi despre moştenire spulberaseră dintr-o dată atmosfera aceea duioasă care se înfiripase între fraţi; acum se simţeau străini unul de altul şi Natalia Ivanovna fu mulţumită când trenul se puse în mişcare şi ea putu să-i facă doar un semn din cap şi să-i spună cu o privire tristă şi prietenoasă: „Cu bine, cu bine, Dmitri!” însă îndată ce vagonul se îndepărtă, ea se gândi cum să-i

istorisească bărbatului său convorbirea avută cu fratele ei la gară, şi faţa îi căpătă o expresie serioasă şi îngrijorată.

Nehliudov, la rândul lui, cu toate că nu avea pentru sora lui decât sentimentele cele mai frumoase şi nu-i ascundea nimic, se simţise şi el adineauri stânjenit şi grăbit să se despartă de ea. Simţea că din Nataşa aceea, atât de apropiată sufleteşte de el cândva, nu mai rămăsese nimic şi că acum nu mai era decât roaba unui soţ negricios şi păros, atât de străin şi de antipatic lui. Înţelesese foarte limpede acest lucru, când îi văzuse faţa înviorându-se în chip deosebit numai în clipa când el îi vorbise despre ceea ce-l interesa pe bărbatul ei – despre împărţirea pământului la ţărani şi despre moştenire. Şi faptul acesta îl întristă.

XL.

Căldura era atât de înăbuşitoare în vagonul de clasa a treia, încins de soare şi ticsit de lume, încât Nehliudov ramase pe platformă. Dar nici acolo nu era pic de aer şi, abia după ce trenul depăşi toate casele şi se simţi puţin curent, Nehliudov putu să sufle mai în voie. „Da, i-au omorât”, repetă el cuvintele pe care i le spusese surorii.

În închipuirea lui se ivi, umbrind parcă toate celelalte impresii din acea zi, frumosul chip al celui de-al doilea deţinut mort, cu zâmbetul lui pe buze, cu expresia severă a frunţii, cu urechea mică pe craniul ras, vineţiu. „Şi ceea ce-i mai groaznic e că l-au omorât şi că nimeni nu ştie cine l-a omorât. Şi cu toate astea a fost omorât. A fost purtat pe străzi, împreună cu ceilalţi deţinuţi, din ordinul lui Mastennikov. Fără îndoială că Mastennikov a dat un ordin, ca de obicei, a semnat cu parafa lui caraghioasă o hârtie cu antet şi sigur că nici nu-i trece prin minte să se socotească vinovat. Şi mai puţin se poate socoti vinovat doctorul închisorii, care i-a examinat pe deţinuţi. El şi-a făcut datoria cu multă grijă, i-a dat deoparte pe cei mai slabi, fără să poată prevedea nici căldura toridă, nici că oamenii vor fi duşi atât de târziu şi aşa mulţi deodată. Directorul?… El n-a făcut decât să execute ordinul de a trimite în cutare zi

atâţia ocnaşi şi deportaţi, bărbaţi şi femei. Nu poate fi învinuit nici comandantul escortei, a cărui îndatorire era să primească aici atâţia deţinuţi şi să predea tot atâţia dincolo. El şi-a condus convoiul ca de obicei, după cum e rânduiala, şi nu putea să-i dea prin cap că nişte oameni atât de vânjoşi ca cei doi pe care-i văzuse Nehliudov n-or să reziste şi or să moară. Nimeni nu-i vinovat, şi cu toate astea ei au fost omorâţi, ucişi chiar de aceşti oameni care nu sunt vinovaţi de moartea lor.

„Toate acestea s-au întâmplat – îşi spunea Nehliudov – pentru că toţi oamenii aceştia: guvernatori, directori, subcomisari, gardieni, socotesc că există în viaţă împrejurări în care omul nu este dator să se poarte omeneşte cu semenii lui. Toţi aceşti oameni – şi Mastennikov, şi directorul, şi comandantul escortei – dacă n-ar fi fost guvernatori, directori sau comandanţi de escortă, s-ar fi gândit de douăzeci de ori dacă se pot trimite oamenii pe o asemenea căldură şi într-o înghesuială aşa de mare, s-ar fi oprit de douăzeci de ori pe drum şi, văzând că unul se simte moleşit şi se înăbuşă, l-ar fi scos din mulţime, l-ar fi dus la umbră, i-ar fi dat apă şi l-ar fi lăsat să se odihnească, iar dacă s-ar fi întâmplat vreo nenorocire cu vreunul dintre ei, le-ar fi fost milă de el. Dar n-au făcut nimic din toate acestea, ba chiar i-au împiedicat pe alţii s-o facă, numai pentru că nu vedeau în faţa lor oameni şi obligaţiile lor faţă de dânşii, ci slujba cu îndatoririle ei, pe care le puneau mai presus de cele pe care le are un om faţă de un semen de-al lui. Aici stă tot răul, îşi spunea Nehliudov. Dacă măcar pentru un ceas şi chiar numai o dată, într-un caz excepţional, admitem că există ceva mai important decât sentimentul de iubire faţă de oameni, atunci nu există crimă care să nu poată fi săvârşită împotriva lor, fără că nimeni să se socotească vinovat de ea.”

Nehliudov era atât de cufundat în gândurile lui, încât nici nu-şi dădu seama că s-a schimbat vremea: soarele fusese acoperit de un nor zdrenţuit, care coborâse foarte jos, iar

dinspre apus se apropia un alt nor cenuşiu-deschis, care se revărsa deja pe undeva, departe, desupra câmpiilor şi pădurilor într-o ploaie piezişă şi repede. O dată cu venirea norului, se simţi în aer o răcoare umedă. Din când în când norul era străpuns de fulgere şi huruitul trenului era tot mai des acoperit de bubuiturile tunetelor. Norul se apropia din ce în ce mai mult şi picături mari, piezişe, de ploaie, bătute de vânt, începură să păteze platforma şi pardesiul lui Nehliudov. Acesta trecu în partea cealaltă, trase adânc în piept răcoarea umedă, mirosul de grâne al pământului însetat de ploaie de atâta vreme, şi privirea îi alerga peste grădinile şi pădurile care se perindau prin faţa lui, peste holdele galbene de secară, peste fâşiile verzi de ovăz şi peste brazdele negre, acoperite cu tufe de cartofi de un verde-închis şi stropite cu flori albe. Părea că totul fusese deodată acoperit cu lac – verdele se făcuse mai verde, galbenul mai galben şi negrul mai negru.

— Mai multă, mai multă ploaie! şoptea Nehliudov, uitându-se cu bucurie la câmpiile, livezile şi grădinile de zarzavat, înviorate sub ploaia binefăcătoare.

Şuvoiul de ploaie nu ţinu mult. Norul se scutură în parte de apă, în parte se risipi şi în curând căzură ultimele picături mici, rare şi drepte pe pământul umed. Soarele se ivi iarăşi, totul începu să strălucească, iar la răsărit, puţin deasupra orizontului, se arătă pe cer un curcubeu luminos, frânt la unul din capete, în care predomina violetul.

„Da, la ce mă gândeam? se întrebă Nehliudov când toate aceste schimbări din natură luară sfârşit şi când trenul coborî într-un defileu străjuit de coaste înalte, pietruite. Da, mă gândeam că toţi oameni aceştia: directorul, soldaţii din escortă, toţi slujbaşii aceştia, în cea mai mare parte oameni buni şi cumsecade, s-au făcut răi numai din pricina slujbei lor.”

Îşi aminti de nepăsarea lui Mastennikov, când îi vorbise despre ce se petrece în închisoare; de severitatea directorului, de cruzimea comandantului de escortă, care îi

respinsese pe cei ce-l rugaseră să-i lase în căruţă şi care nu dăduse nici o atenţie faptului că în tren o femeie năştea în chinuri. „Toţi oameni aceştia erau impermeabili la cel mai elementar sentiment de milă numai pentru că erau slujbaşi. Ca slujbaşi, ei nu lăsau să pătrundă în sufletul lor iubirea faţă de oameni, aşa cum nu lăsa acest pământ pietros al defileului să pătrundă în el ploaia, se gândea Nehliudov, privind coastele pietruite cu bolovani de toate culorile, peste care apa se prelingea în pârâiaşe mici. Poate e nevoie ca povârnişurile defileului să fie acoperite cu pietre, e trist însă să vezi acest pământ lipsit de vegetaţie, care ar putea să rodească grâne, iarbă, pomi şi tufişuri, precum cele care se văd acolo, sus, pe culme. Acelaşi lucru şi cu oamenii, îşi spunea Nehliudov. Poate o fi nevoie de aceşti guvernatori, directori, gardieni, dar e îngrozitor să vezi oameni lipsiţi de cea mai de seamă însuşire umană: iubirea şi compasiunea pentru semenii lor.

Fapt este, îşi spunea Nehliudov, că aceşti oameni recunosc drept lege ceea ce nu este lege, şi nu recunosc legea eternă, ce nu se poate schimba, înscrisă de Dumnezeu însuşi în inima omului. De aceea îmi şi vine atât de greu să stau printre ei, îşi urmă Nehliudov firul gândurilor. Mi-e pur şi simplu teamă de ei. Şi, într-adevăr, oamenii aceştia sunt înspăimântători. Mai înspăimântători decât tâlharii. Tâlharului i se face uneori milă, lor însă niciodată. Sunt feriţi de milă, ca aceste pietre de vegetaţie. Tocmai de aceea sunt atât de înspăimântători. Se spune că Pugaciov şi Razin au fost cumpliţi, dar aceştilalţi sunt de o mie de ori mai cumpliţi. Dacă s-ar pune vreodată următoarea problemă psihologică: ce ar trebui făcut, pentru ca oamenii din vremea noastră, omenoşi, cu frica lui Dumnezeu, pur şi simplu oameni buni la suflet, să săvârşească cele mai îngrozitoare fărădelegi, fără să se simtă vinovaţi, n-ar fi decât o singură soluţie – să se instaureze tocmai ceea ce există acum, adică să se creeze funcţii de guvernatori, directori, ofiţeri, poliţişti; iar aceştia să fie în primul rând

convinşi că exista ceva, numit slujbă de stat, care le dă dreptul să se poarte cu oamenii precum cu nişte lucruri, fără sentimente omeneşti sau frăţeşti; în al doilea rând, să se facă în aşa fel ca legăturile dintre slujbaşi să fie astfel alcătuite, încât răspunderea pentru urmările faptelor lor să nu poată cădea pe niciunul dintre ei separat. În afara acestor condiţii, în vremea noastră n-ar fi cu putinţă săvârşirea unor fapte atât de înspăimântătoare, ca acelea pe care le-am văzut astăzi. Tot răul vine de acolo că oamenii îşi închipuie că sunt împrejurări în care se pot purta cu semenii lor fără iubire, în timp ce asemenea împrejurări de fapt nu există. Cu lucrurile te poţi purta fără iubire, poţi să tai copaci, să faci cărămizi, să baţi fierul fără iubire, faţă de oameni însă nu se poate, aşa cum nu se poate să te porţi fără fereală cu albinele. Dacă te porţi cu ele neglijent, le faci rău şi lor, şi ţie însuşi. La fel se întâmplă şi cu oamenii. Şi nici nu poate fi altfel, deoarece iubirea reciprocă dintre oameni este legea fundamentală a vieţii omeneşti. E adevărat că omul nu poate să se constrângă să iubească, aşa cum se constrânge să muncească, de aici însă nu urmează că poate să se poarte cu ceilalţi oameni fără iubire, mai ales dacă cere ceva de la ei. Dacă n-ai iubire faţă de oameni, stai liniştit, gândea Nehliudov, vorbind cu el însuşi, ocupă-te de tine, de lucruri, de ce vrei, numai de oameni nu. După cum nu poţi mânca cu folos şi fără să-ţi faci rău decât atunci când ţi-e foame, tot aşa şi cu oamenii nu te poţi purta cu folos şi fără să le faci rău decât numai dacă-i iubeşti. Dacă îţi îngădui să te porţi cu ei fără iubire, aşa cum am făcut eu ieri cu cumnatul meu, cruzimea şi sălbăticia ta nu vor avea margini, aşa cum am văzut eu astăzi, iar suferinţa îţi va fi nesfârşită, aşa cum am aflat eu din toată viaţa mea de până acum. Da, da, aşa-i, se gândea Nehliudov. E adevărat, e adevărat!” repeta el, simţind o îndoită plăcere, a răcorii care se lăsase după căldura copleşitoare, şi a limpezimii de vedere, la care ajunsese în problema ce-l frământă de atâta vreme.

XLI.

Vagonul în care se afla Nehliudov era pe jumătate plin cu călători: servitori, meşteşugari, muncitori de la fabrici, măcelari, evrei, băieţi de prăvălie, femei, neveste de muncitori; mai erau un soldat, două cucoane, una tânără şi alta în vârstă, cu brăţări pe braţul gol, şi un domn cu înfăţişare severă, cu o cocardă la şapca neagră. Toţi oamenii aceştia şedeau liniştiţi la locurile lor, care mâncând seminţe, care fumând, care vorbind cu însufleţire cu vecinii.

Târâş, cu un aer fericit, şedea pe banca din dreapta, păzind locul lui Nehliudov, şi vorbea plin de însufleţire cu un bărbat voinic, vânjos, îmbrăcat într-o podiovcă de postav, descheiată, aşezat în faţa lui; era un grădinar, după cum află Nehliudov mai târziu, care mergea să-şi ia în primire slujba în care se tocmise de curând. În drum spre Târâş, Nehliudov se opri pe locul de trecere dintre bănci, lângă un bătrân cu barba albă, cu înfăţişare respectabilă, în podiovcă de nanchin, care stătea de vorbă cu o femeie tânără în straie ţărăneşti. Alături de femeie şedea o fetiţă de vreo şapte ani, cu picioarele atârnându-i în aer, îmbrăcată cu un sarafan nou; avea o cosiţă bălaie, aproape albă, pe piept şi ronţăia întruna seminţe. Văzându-l pe Nehliudov, bătrânul îşi strânse poalele podiovcii de pe banca lucioasă pe care şedea singur şi îi spuse cu blândeţe:

— Poftiţi, luaţi loc.

Nehliudov îi mulţumi şi se aşează lângă el. Femeia îşi urmă mai departe povestirea din care se oprise. Istorisea cum o întâmpinase la oraş bărbatul ei, de la care se întorcea acum.

— Am mai fost la el de câşlegi şi cu ajutorul lui Dumnezeu m-am mai dus şi acum, spuse ea. Dacă mi-o ajuta Domnul, m-oi mai duce şi de Crăciun.

— Foarte bine, spuse bătrânul, cătând spre Nehliudov, să te mai duci pe la el, altminteri, un bărbat tânăr mai uşor se strică la oraş.

— Nu, nene, bărbatul meu nu-i din aceia. E ca o fată mare. Toţi bănişorii îi trimite acasă. Ce s-a mai bucurat când şi-a văzut fata. Nici nu pot să-ţi spun, povestea zâmbind femeia.

Fetiţa, care asculta, tot ronţăind la seminţe, îşi ridică ochii liniştiţi şi inteligenţi spre bătrân şi spre Nehliudov, întărind parcă vorbele maică-sii.

— Dacă-i om cu scaun la cap, cu atât mai bine, urmă bătrânul, dar de treburi d-astea nu se ţine? întrebă el, arătând din ochi spre o pereche, soţ şi soţie, lucrători pesemne, care şedeau de partea cealaltă a trecerii.

Lucrătorul dusese la gură o sticlă cu votcă şi, cu capul lăsat pe spate, trăgea din ea, iar nevastă-sa, ţinând în mână sacul din care scosese sticla, nu-l slăbea din ochi.

— Nu, omul meu nici nu bea, nici nu fumează, răspunse femeia, bucuroasă că are prilejul să-şi mai laude o dată bărbatul. Oameni ca el, nene, nu sunt mulţi pe pământul ăsta. Da, da, adăugă ea, uitându-se la Nehliudov.

— Cu atât mai bine, repetă bătrânul, uitându-se la lucrătorul cu sticla la gură.

După ce bău, lucrătorul îi dădu sticla nevesti-sii. Femeia o luă, râzând, clătină din cap şi o duse şi ea la gură. Observând privirea lui Nehliudov şi a moşului, lucrătorul spuse către ei:

— Ce-i, boierule? Te uiţi că bem? Când muncim, nimeni nu ne vede, da’ când bem, toată lumea-i cu ochii pe noi. Am câştigat şi acum beau şi-o cinstesc pe nevastă-mea, şi asta-i.

— Da, da, făcu Nehliudov, neştiind ce să-i răspundă.

— Nu-i drept, boierule? Nevastă-mea e o femeie dârză! Eu îs mulţumit de ea, pentru că are grija de mine. Aşa e, Mavra?

— Ei, haide, ia-o, nu-mi trebuie mai mult, spuse nevastă-sa, dându-i sticla. Şi ce tot trăncăneşti acolo? adăugă ea.

— Aşa e ea, urmă lucrătorul. Bună, bună, da’ când se porneşte, scârţâie ca o căruţă neunsă. Aşa-i, Mavra?

Mavra râse şi dădu din mână a lehamite. Se vedea că-i ameţită.

— Ei, haide, haide…

— Iaca aşa-i. Bună, bună, până-i sare ţandăra, iar dacă fereascâ sfântul o calci pe coadă, apăi atunci ţin’ te, frate… Aşa e cum spun. Să mă ierţi, boierule. Am băut şi eu şi acum ce să fac… spuse lucrătorul şi se întinse să doarmă, punându-şi capul în poala nevesti-sii, care râdea.

Nehliudov mai şezu puţin cu bătrânul, care-i povesti că este sobar şi munceşte de cincizeci şi trei de ani, că a făcut atâtea sobe la viaţa lui, de nici nu le mai ştie socoteala, şi ar vrea să se odihnească acum, dar tot n-are vreme. Deunăzi fusese la oraş să-şi bage flăcăii la muncă, iar acum se duce la ţară să-i vadă pe cei de acasă. După ce isprăvi de vorbit bătrânul, Nehliudov se ridică şi se duse la locul pe care i-l păstrase Târâş.

— Stai jos, boierule, uite că punem sacul în partea astalaltă, zise prietenos grădinarul, care şedea în faţa lui Târâş, uitându-se în ochii lui Nehliudov.

— Unde-i loc pentru unul, e loc şi pentru doi, spuse cu glas cântat Taraş şi zâmbi, apoi cu mâinile lui vânjoase ridică ca pe un fulg sacul cam de vreo două puduri şi-l mută la fereastră. E loc destul, şi în picioare, şi sub bancă, acolo-i mai linişte ca oriunde. N-avem de ce ne certa, spuse el cu faţă plină de blândeţe şi prietenie.

Târâş spunea despre el însuşi că, dacă nu bea, nu ştie să vorbească şi că nu i se dezleagă limba decât după un păhărel. Într-adevăr, îndeobşte Taraş mai mult tăcea, dar când bea ceva, lucru care i se întâmpla rar şi numai cu prilejuri neobişnuite, era foarte guraliv. Atunci vorbea mult şi frumos, simplu şi sincer, şi mai ales cu o blândeţe care se răsfrângea din privirea ochilor lui albaştri şi buni şi din zâmbetul prietenos, care-i stăruia pe buze.

Într-o astfel de stare era şi astăzi. La apropierea lui Nehliudov, el tăcu o clipă, dar, cum găsi un loc potrivit pentru sac, se aşează din nou cât mai comod şi, punându-şi braţele vânjoase pe genunchi, îşi urmă vorba, uitându-se drept în ochii grădinarului. Îi povestea noii sale cunoştinţe,

de-a fir a păr, istoria soţiei sale, de ce era deportată şi de ce o urma şi el acum în Siberia.

Nehliudov nu auzise niciodată toate amănuntele acestei întâmplări şi de aceea, asculta cu multă luare-aminte. Târâş ajunsese cu povestirea la clipa când familia aflase că Fedosia a fost aceea care a încercat să-l otrăvească.

— Îmi povestesc necazurile, îi spuse Taraş cu glas prietenos lui Nehliudov. Am întâlnit un om cu suflet, am intrat în vorbă şi acum îi povestesc ce mă doare.

— Da, da, spuse Nehliudov.

— Vasăzică, cum îţi spuneam, frate dragă, aşa au ieşit lucrurile în vileag. Maică-mea a luat lipia aceea şi mi-a zis: „Mă duc, maică, la ureadnic”. Taică-meu, om bătrân şi drept, zice: „Stai, muierea asta e încă o copilă, nici ea singură n-a ştiut ce face, ar trebui să ne fie milă de ea. Poate că or să-i vină minţile la cap”. Maică-mea nici n-a vrut să audă. „Cât o ţinem aici în casă, zice ea, ne omoară pe toţi ca pe gândaci.” Şi, frăţioare, a fugit la ureadnic. Iar el, cât ai zice peste, s-a şi înfiinţat la noi… A adus şi martori.

— Şi tu ce-ai făcut? Întrebă grădinarul.

— Eu, frate dragă, mă tăvăleam de durere de burtă şi vărsam întruna. Mi se întorceau măruntaiele pe dos, de nu eram în stare să scot nici o vorbă. Taică-meu a înhămat caii la căruţă, au suit-o în ea pe Fedosia, au dus-o la pretură şi de acolo la judecătorul de instrucţie. Ea, frăţioare, i-a mărturisit judecătorului tot ce a făcut. A spus şi de unde a luat şoricioaică şi cum a copt lipiile. „Şi de ce ai făcut asta, fată?”,De-aia am făcut-o, că nu pot să-l sufăr. Mai bine mă duc în Siberia decât să trăiesc cu el”, cu mine adică, spuse, zâmbind, Târâş. Şi, cum zic, a mărturisit totul. Sigur că au dus-o la închisoare. Taică-meu s-a întors singur acasă. Tocmai era vremea muncilor de câmp şi maică-mea era singura muiere din casă, slăbită şi ea de bătrâneţe. Ne gândeam noi cum să facem s-o scoatem pe cauţiune pe Fedosia din închisoare. S-a dus taică-meu la unul dintre şefi, s-a dus la altul, apoi la încă unul, pe la vreo cinci a fost, dar

n-a făcut nimic. Voiam chiar să ne lăsăm păgubaşi, când am dat de unul, un cinovnic, mare şmecher: „Daţi-mi, zice, cinci ruble şi v-o scot”. Până la urmă, ne-am înţeles cu trei. Ce să zic, frăţioare, am dat zălog pânzeturile ei de zestre şi am făcut rost de bani. Cum ne-a ticluit el hârtia cu pricina, spuse Târâş, lungând vorbele, am şi mers la ţintă. Mă făcusem şi eu bine între timp, aşa că m-am dus chiar eu la oraş s-o duc. Cum zic, frăţioare, am sosit la oraş. Am tras la un han, unde am lăsat iapa, şi cu hârtia ceea în buzunar m-am dus la închisoare.,Ce vrei?”’ m-au întrebat. Iacă aşa şi aşa, zic, nevastă-mea e aici închisă la voi. „Hârtie la mână ai?” zice. Am scos hârtia din buzunar şi i-am dat-o. S-a uitât omul şi mi-a zis să aştept. M-am aşezat şi eu pe o bancă. Soarele trecuse de amiază. Când văd că vine unul dintre şefi: „Tu eşti Varguşov?” mă întrebă el. „Chiar eu.” „Ei, ia-ţi femeia în primire”, zice el. Mă uit, au deschis poarta şi mi-au adus-o afară, îmbrăcată cu straiele ei, aşa cum se cuvenea. „Ei, hai să mergem.” „Ai venit pe jos?” „Nu, sunt cu căruţa.” Ne-am dus la han, am plătit ce trebuia să plătesc, am înhămat iapa, am pus fânul ce mi-a mai rămas sub rogojină. S-a aşezat femeia mea şi s-a înfăşurat în broboadă şi am pornit la drum. Ea tăcea, tăceam şi eu. Când am început să ne apropiem de casă, mi-a spus: „Ce face mama, trăieşte?” „Trăieşte”, zic. „Da’ tata trăieşte?” „Trăieşte.” „Iartă-mă, zice, Târâş, pentru prostia mea. N-am ştiut eu singură ce fac.” Eu i-am răspuns: „Să nu mai vorbim despre asta – te-am iertat de mult”. Şi cu asta am isprăvit. De cum am venit acasă, s-a aruncat la picioarele maică-mii. „Dumnezeu să te ierte”, i-a spus maică-mea. Iar tata îi dă bună ziua şi-i zice: „Ce a fost a trecut, trăieşte sănătoasă şi să ne vedem de treabă. E vremea să adunam recolta. Pe câmp, pe unde a fost gunoiat şi grăpat, a dat Domnul-Dumnezeu de s-a făcut o secară că nici nu intră secera în ea. S-a culcat la pământ de mare ce-i. E vremea s-o secerăm. Vă duceţi voi doi mâine, tu şi cu Târâş”. Şi s-a pus femeia mea, frăţioare, pe muncă şi a muncit de-ţi era

mai mare dragul. Luasem atunci trei deseatine în arendă şi, slavă Domnului, rodiseră şi secara, şi ovăzul, ca niciodată. Eu coseam, ea lega snopii, sau seceram amândoi. Eu îs îndemânatic la treabă. Dar ea era şi mai şi. Pe ce punea mâna mergea strună. O femeiuşcă tânără, aprigă şi plină de vlagă. Când o vedeam aşa de inimoasă la treabă, măi, frate dragă, mai că n-o dojeneam. Când veneam acasă, aveam degetele amorţite şi mâinile ne tremurau de durere, dar ea, în loc să se odihnească, alerga la şopron şi pregătea legăturile de tei pentru a doua zi. Mă uitam la ea şi mă minunam.

— Ei, da' cu tine se arăta mai prietenoasă? întrebă grădinarul.

— Ce să-ţi spun, se lipise de mine, de parcă aveam un singur suflet. Era destul să mă gândesc la ceva, că ea mă şi ghicea. Până şi maică-mea, care fusese aşa de supărată, mi-a spus: „Parcă-i alta Fedosia noastră, parcă ne-au dat alta în loc". Într-o zi, când ne duceam după snopi şi stăteam amândoi în faţă în căruţă, i-am spus: „Cum de ţi-a dat prin minte să faci o treabă ca aceea?" „Iaca aşa, mi-a dat prin minte, pentru că nu voiam să trăiesc cu tine. M-am gândit că mai bine mor, decât să te am de bărbat.",Ei, şi acum?" zic eu. „Acum, zice, eşti în inima mea." Târâş se opri din povestit şi, zâmbind vesel, clătină a mirare din cap. Într-o zi, după ce strânsesem de pe câmp, m-am dus să moi cânepa la râu. Şi când mă întorc acasă… Tăcu un răstimp, apoi urmă mai departe: găsesc o citaţie pentru judecată. Noi şi uitaserăm cu toţii c-o aşteaptă aşa ceva.

— Chiar că dracul şi-a vârât coada, spuse grădinarul. Fără el i-ar fi dat omului prin cap să omoare? Aşa era şi la noi unul… Grădinarul dădu să povestească o întâmplare de la el din sat, când trenul tocmai îşi încetini mersul.

— Pare-mi-se că e o staţie, spuse el, ar li bine să bem oleacă de apă.

Convorbirea se întrerupse şi Nehliudov coborî în urma grădinarului pe scândurile ude ale peronului.

XLII.

Încă înainte de a coborî din vagon, Nehliudov zări în faţa gării câteva trăsuri elegante, la care erau înhămaţi câte trei sau patru cai bine hrăniţi, cu zurgălăi la hamuri. Când coborî pe peronul ud de ploaie, văzu în faţa vagoanelor de clasa întâi un grup de oameni, printre care atrăgeau atenţia o doamnă grasă şi înaltă, în mantă de ploaie, cu o pălărie cu pene scumpe pe cap şi un tânăr înalt, cu nişte picioare subţiri, îmbrăcat într-un costum de biciclist, care ducea după el un câine mare şi gras, cu o zgardă de preţ la gât. În spatele lor stăteau câţiva lachei cu mantale de ploaie şi cu umbrele şi vizitiul, aşteptând cu toţii să primească pe cineva. Tot grupul acesta, începând cu doamna cea grasă şi până la vizitiul care-şi ţinea cu mâna poalele caftanului, dădea o impresie de mulţumire de sine, de belşug şi de lipsă de griji. În jurul lor se adunară numaidecât roată mai mulţi curioşi şi câţiva dintre cei cărora le place să-i linguşească pe bogătaşi: şeful gării cu şapca lui roşie, jandarmul, o fată slabă, în costum naţional rusesc, cu mărgele la gât, care în timpul verii venea întotdeauna la gară când sosea trenul, telegrafistul şi nişte călători, bărbaţi şi femei.

În tânărul însoţit de câine, Nehliudov îl recunoscu îndată pe liceanul Korceaghin. Doamna cea grasă era sora prinţesei, la moşia căreia trebuiau să ajungă Korceaghinii. Conductorul-şef al trenului, cu galoane şi cizme strălucitoare, deschise uşa vagonului şi în semn de respect o ţinu cu mâna, în timp ce Filipp şi un hamal cu şorţ alb coborâră cu băgare de seamă jilţul în care şedea prinţesa cu faţa prelungă. Surorile îşi dădură bună ziua, urmă o mică discuţie în franţuzeşte, despre cum va merge prinţesa, în cupeu sau în trăsură, şi alaiul pe care-l încheia jupâneasa cu cârlionţi, încărcată cu umbrele şi cu un toc de piele, se puse în mişcare spre ieşirea din gară.

Nehliudov, nedorind să se mai întâlnească cu ei, ca să nu fie nevoit să-şi mai ia încă o dată rămas-bun, se opri ceva

mai departe de intrarea gării, aşteptând trecerea alaiului. Prinţesa cu fiul ei, Missi, doctorul şi jupâneasa trecură înainte, în timp ce bătrânul prinţ mai rămase în urmă cu cumnata lui. Nehliudov se ţinea deoparte, dar răzbătură până la el câteva frânturi de frază în limba franceză. Şi cum se întâmplă deseori, fără să-ţi poţi explica de ce, una dintre aceste fraze rostite de prinţ se întipări în mintea lui Nehliudov, cu toate intonaţiile şi cu timbrul glasului său:

— Oh! Il est du vrai grand monde, du vrai grand monde[85], zicea prinţul despre cineva cu glasul său puternic şi plin de încredere de sine, trecând mai departe împreună cu cumnata lui, urmat de conductorii respectuoşi şi de hamali.

În aceeaşi clipă, de după colţul gării se iviră pe peron un grup de lucrători cu bundiţe şi opinci şi cu saci în spinare. Călcând fără zgomot, cu pas hotărât, lucrătorii se îndreptară spre cel dintâi vagon, vrând să se urce în el. Dar conductorul se grăbi să-i îndepărteze. Fără să se oprească, muncitorii porniră grăbiţi, călcându-se unii pe alţii pe picioare, mai departe, spre vagonul următor. Începuseră deja să se urce în el, lovându-se cu sacii de uşa vagonului, când un alt conductor de pe peron îi zări şi începu să strige cu asprime la ei. Lucrătorii se grăbiră să coboare şi cu acelaşi pas uşor şi hotărât porniră mai departe către vagonul următor, acela în care îşi avea locul Nehliudov. Conductorul îi opri şi de data aceasta. Ei porniseră deja mai departe, când Nehliudov le spusese că mai sunt locuri libere în vagon, aşa că se pot urca. Supuşi, oamenii intrară în vagon şi în urma lor urcă şi Nehliudov. Lucrătorii voiau tocmai să se aşeze, când domnul cu cocardă şi cele două doamne, luând aceasta ca pe o insultă personală, se împotriviră cu hotărâre şi începură să-i gonească. Lucrătorii – erau vreo douăzeci de oameni, unii bătrânii, alţii foarte tineri, cu feţele arse de soare şi obosite, – se grăbiră, izbindu-se cu sacii lor de bănci, de uşi şi de pereţi, ca şi cum s-ar fi simţit vinovaţi, să treacă în partea cealaltă

a vagonului, gata să meargă până la capătul lumii şi să se aşeze oriunde li s-ar porunci, chiar şi pe cuie.

— Unde vă băgaţi, diavolilor! Aşezaţi-vă aici, le strigă conductorul, care le ieşise înainte.

— Voila encore des nouvelles86

! spuse doamna cea tânără, convinsă că prin franţuzeasca ei corectă îi va atrage atenţia lui Nehliudov. Doamna cu brăţări tot strâmba din nas, spunând ceva despre plăcerea de a sta la un loc cu nişte ţărani împuţiţi.

Muncitorii, fericiţi şi liniştiţi, ca oamenii care scapă de o mare primejdie, se opriră şi începură să se aşeze, coborând cu o mişcare a umărului sacii grei din spinare şi băgându-i pe sub bănci.

Grădinarul, care şezuse în faţa lui Târâş ca să stea cu el de vorbă, se ridică să meargă la locul lui. Aşa că rămaseră lângă Taraş şi în faţa lui trei locuri libere. Trei dintre lucrători se aşezară pe aceste locuri. Însă când Nehliudov se apropie de ei, înfăţişarea lui de boier îi tulbură atât de tare, încât se ridicară în picioare să plece. Nehliudov îi rugă să rămână, iar el se aşeză pe braţul unei bănci, la capătul dinspre culoar.

Unul dintre lucrători, în vârstă de vreo cincizeci de ani, schimbă o privire de nedumerire şi chiar de teamă cu altul mai tânăr. Faptul că Nehliudov, în loc să-i repeadă şi să-i gonească, cum obişnuiau să facă boierii, le făcuse loc îi mira şi le dădea de gândit. Le era teamă chiar să nu li se tragă vreun rău din treaba asta. Încredinţându-se însă că nu e la mijloc nici o viclenie şi că Nehliudov sta paşnic de vorbă cu Târâş, cei doi muncitori se liniştiră; îi porunci celui mai tânăr să se aşeze pe sac, rugându-l pe Nehliudov să ia loc pe bancă. La început, lucrătorul cel în vârstă, care şedea în faţa lui Nehliudov, se tot zgribulea, ţinându-şi capul vârât între umeri şi strângându-şi cu grijă sub el picioarele încălţate cu opinci, nu cumva să-l atingă pe boier. Dar în curând prinse inimă şi începu să vorbească atât de prietenos cu Taraş şi cu Nehliudov, încât îl bătu de câteva

ori cu dosul palmei pe Nehliudov pe genunchi, subliniind anumite pasaje din istorisirea lui, asupra cărora voia să-i atragă în chip deosebit atenţia. Le povesti despre toate treburile lui, despre turbăria unde lucrau şi de unde se întorceau acum după două luni şi jumătate, aducând fiecare acasă vreo zece ruble de om, căci o parte din câştig o primiseră la început. Munceau, după cum povestea el, în apă până la genunchi, din zori şi până în noapte, cu o întrerupere de două ceasuri la prânz.

— Pentru cei care nu-s deprinşi e greu, nici vorbă, spunea el, dar dacă te înveţi, merge. Numai să ai hrană bună. La început nu prea era, dar oamenii s-au burzuluit şi atunci au început să ne hrănească mai ca lumea. Şi treabă a mers mai cu spor.

Apoi le povesti cum de douăzeci şi opt de ani tot pleacă şi se tocmeşte la lucru, iar câştigul îl trimite totdeauna acasă – la început îl trimitea lui taică-său, apoi lui frate-său mai mare, iar acum nepotului, care vede de gospodărie. Pentru el, din cele cincizeci sau şaizeci de ruble pe care le câştigă într-un an, îşi opreşte numai vreo două-trei ruble pentru plăcerile lui: ţigări şi chibrituri.

— Mai păcătuieşti din când în când şi cu un păhărel de votcă, dacă-ţi mai rămâne vreun ban, adăugă el, zâmbind vinovat.

Le mai povesti cum gospodăresc singure femeile în lipsa bărbaţilor, cum i-a cinstit antreprenorul înainte de plecare cu o jumătate de vadră de vodcă, cum unul dintre ei a murit, iar altul s-a îmbolnăvit şi e dus acum acasă. Bolnavul despre care vorbea şedea într-un colţ, în acelaşi vagon. Era un flăcău palid la faţă, pământiu, cu buzele vinete. Suferea, se vede, de friguri. Nehliudov se apropie de el, flăcăul însă îl privi cu o căutătură atât de severă şi de plină de suferinţă, încât Nehliudov nu îndrăzni să-l tulbure cu întrebările lui şi-l sfătui numai pe lucrătorul cel bătrân să-i cumpere chinină şi scrise pe un bileţel numele medicamentului. Vru să-i dea

şi bani. Lucrătorul cel bătrân nu primi însă, spunând că-i dă de la el.

— Cât n-am umblat în lumea asta, dar asemenea boier n-am mai întâlnit. Nu numai că nu te zvârle afară, dar îţi mai face şi loc. Se vede că sunt pe lume boieri şi boieri, încheie el, vorbind către Târâş.

„Da, o lume nouă, cu totul nouă”, gândi Nehliudov, privind mâinile şi picioarele uscate şi vânjoase ale lucrătorilor, îmbrăcămintea lor grosolană, ţesută în casă, şi feţele lor obosite, prietenoase, arse de soare. Se simţea înconjurat de oameni noi, cu preocupări serioase, cu bucuriile şi durerile unei vieţi de muncă.

‚Iată le vrai grand monde”, se gândi Nehliudov, aducându-şi aminte de fraza spusă de prinţul Korceaghin şi de lumea lor trândavă, cu traiul de lux şi interesele ei josnice şi meschine. Şi simţea în sufletul lui, bucuria călătorului care descoperă o lume nouă, necunoscută şi minunată.

Sfârşitul părţii a doua PARTEA A TREIA.

I

Convoiul în care se afla şi Maslova străbătuse aproape cinci mii de verste. Până la Perm, Maslova călători cu trenul şi cu vaporul împreună cu deţinuţii de drept comun şi abia la Perm, Nehliudov izbuti să obţină mutarea ei în grupul deţinuţilor politici, după cum îl sfătuise Bogoduhovskaia, care venea cu acelaşi convoi.

Călătoria până la Perm fusese foarte grea pentru Maslova, atât fiziceşte, cât şi moraliceşte. Fiziceşte – din pricina înghesuielii, a murdăriei şi a insectelor dezgustătoare, care nu-i dădeau răgaz, iar moraliceşte – din pricina bărbaţilor la fel de dezgustători, care, ca şi insectele, erau sâcâitori, plicticoşi şi nu-i dădeau pace, cu toate că la fiecare etapă se schimbau cu alţii noi. Printre deţinuţi, deţinute, gardieni şi soldaţii din escortă se dezlănţuise dezmăţul cel mai cinic, aşa încât orice femeie, mai ales tânără, dacă nu voia să ia parte la el, trebuia să fie tot timpul cu ochii în patru. Iar Maslova era mai urmărită decât orice altă femeie din

pricina înfăţişării sale atrăgătoare şi a trecutului ei, pe care-l ştia toată lumea. Împotrivirea ei îndârjită acum faţă de bărbaţii care se legau de ea li se părea acestora o jignire şi-i întărâta şi mai mult. Îi uşura niţel situaţia prietenia cu Fedosia şi cu Târâş, care, aflând de atacurile la care era supusă nevastă-sa, ceruse să fie arestat ca s-o poată apăra, şi de la Nijni călătorea împreună cu deţinuţii.

Trecerea Maslovei în secţia deţinutelor politice îi îmbunătăţi situaţia în toate privinţele. Deţinuţii politici erau mai bine cazaţi, li se dădea o hrană mai bună şi erau trataţi mai puţin grosolan; în mijlocul lor, Maslova nu mai era urmărită de bărbaţi şi putea trăi fără să i se mai amintească clipă de clipă de trecutul ei, pe care ar fi vrut acum atât de mult să-l uite. Apoi, acolo i se ivi prilejul să cunoască oameni care avură asupra ei o influenţă hotărâtoare şi benefică.

La etape, Maslova avea voie să locuiască împreună cu deţinuţii politici. Când pornea convoiul la drum însă, fiind o femeie sănătoasă, trebuia să meargă cu cei de drept comun. Aşa a mers începând de la Tomsk. Împreună cu ea mai mergeau pe jos încă o deţinută şi un deţinut politic: Maria Pavlovna Şcetinina, fata aceea frumoasă cu ochii puţin bulbucaţi, care îi atrăsese atenţia lui Nehliudov când venise s-o vadă pe Bogoduhovskaia, şi un oarecare Simonson, care urma să fie deportat în regiunea Iakuţiei, un bărbat negricios, cu plete şi cu ochii adânciţi sub frunte, pe care Nehliudov îl observase de asemenea la întâlnirea aceea cu Bogoduhovskaia. Maria Pavlovna mergea pe jos, pentru că îşi cedase locul din căruţă unei deţinute de drept comun, care era însărcinată, iar Simonson pentru că socotea că ar fi nedrept să se bucure de unele privilegii de clasă. Aceştia trei, spre deosebire de ceilalţi deţinuţi politici, care plecau mai târziu cu căruţele, porneau în zori de zi cu deţinuţii de drept comun. Aşa se întâmplă şi în cea din urmă etapă, înainte de a ajunge la un oraş mare, unde convoiul trebuia să fie luat în primire de un nou comandant de escortă.

Era o dimineaţa posomorâtă de septembrie, când ba ploua, ba ningea şi bătea un vânt rece. Deţinuţii, vreo patru sute de bărbaţi şi vreo cincizeci de femei, se aflau în curtea etapei; o parte dintre ei se înghesuiau în jurul şefului convoiului, care le împărţea şefilor de grupe bani de hrană pentru patruzeci şi opt de ore. Unii deţinuţi cumpărau de-ale gurii chiar de la precupeţele lăsate să intre în curte. Răsunau glasurile deţinuţilor, care-şi numărau banii sau îşi cumpărau merinde, şi glasurile stridente ale negustoreselor.

Katiuşa şi Maria Pavlovna, amândouă în scurte îmblănite şi cu cizme în picioare, legate cu broboade la cap, ieşiră din clădirea etapei în curte şi se îndreptară spre precupeţele care se aşezaseră lângă zidul de miazănoapte al clădirii, ca să fie mai apărate de vânt; îşi ademeneau clienţii strigându-şi în gura mare mărfurile de vândut: pâine proaspătă, plăcinte, peşte, tăiţei, caşă de hrişcă, ficat, carne, ouă, lapte; una dintre ele avea chiar un purcel fript.

Simonson, cu o scurtă de ploaie şi cu galoşi în picioare, traşi peste nişte ciorapi de lână şi legaţi cu sfoară (era vegetarian şi nu suferea să poarte piei de animale), era şi el în curte, aşteptând plecarea convoiului. Stătea în faţa scării şi-şi nota în carnet un gând care-i venise în minte: „Dacă microbul ar putea studia şi cerceta unghia omului, scria el, ar trage concluzia că unghia face parte din lumea anorganică. Noi am făcut acelaşi lucru, studiind numai scoarţa pământului: susţinem că globul pământesc face parte din lumea anorganică, ceea ce este inexact”.

Maslova târguise ouă, o legătură de covrigi, peşte şi pâine proaspătă de grâu, şi acum aşeza toate acestea în desagă, iar Maria Pavlovna îi plătea precupeţei, când deodată printre deţinuţi se iscă forfotă. Se făcu linişte şi oamenii începură să se aşeze în rând. Ieşi comandantul, dând cele din urmă instrucţiuni înainte de plecare.

Totul se petrecea ca de obicei: se făcea numărătoarea, se cercetau lanţurile de la picioare, iar cei care aveau cătuşe

la mâini erau prinşi doi câte doi. Deodată se auziră glasul mânios şi autoritar al comandantului, sunetul unei lovituri pe un trup de om şi scâncetul unui copil. Într-o clipă se făcu iarăşi linişte, apoi se stârni un murmur înăbuşit în mulţime. Maslova şi Maria Pavlovna se îndreptară spre locul de unde venea zarva.

ÎI.

Apropiindu-se de locul cu pricina, Maria Pavlovna şi Katiuşa văzură cum comandantul, un bărbat voinic, cu nişte mustăţi lungi şi blonde, încruntat, îşi freca îndesat, cu mâna stângă, mâna dreaptă, care-l durea din pricina palmei grozave pe care o dăduse unui deţinut, şi înjura grosolan, fără încetare. În faţa lui stătea un deţinut slab şi lung, cu jumătate de cap ras, îmbrăcat într-un halat de puşcăriaş prea scurt şi cu nişte pantaloni şi mai scurţi, care-şi ştergea cu o mână faţa plină de sânge, iar cu cealaltă ţinea o fetiţă înfăşurată într-un şal; fetiţa plângea în hohote.

— Las’ că te învăţ eu (o înjurătură grosolană) s-o faci pe deşteptul (iarăşi înjurătură grosolană). S-o dai numaidecât femeilor! Pune-i-le, striga comandantul.

Comandantul ţinea morţiş să i se pună cătuşe la mâini unui deţinut politic, osândit la deportare, care de la Tomsk, unde îi murise nevasta de tifos, îşi ducea fetiţa în braţe. Motivul invocat de omul acesta, cum că, dacă i se pun cătuşele, nu va putea ţine în braţe fetiţa, îl înfuriase pe comandantul prost dispus, care-l lovise sălbatic pe deţinut, fiindcă îndrăznise să se împotrivească.87

În faţa deţinutului bătut stăteau un soldat şi un alt deţinut voinic, cu barbă neagră, cu o mână prinsă în cătuşe, care, posac, se uita pe sub sprâncene când la ofiţer, când la deţinutul pălmuit şi la fetiţă. Ofiţerul îi repetă soldatului porunca de a lua fetiţa. În mulţime murmurul creştea din ce în ce.

— De la Tomsk nu i s-au mai pus cătuşe, spuse cineva cu glas răguşit din rândurile din spate.

— E copil, nu câine.

— Şi cu fetiţa ce să facă?

— Asta nu-i după lege, se auzi un alt glas.

— Cine a spus asta? sări ofiţerul ca ars, aruncându-se în mijlocul mulţimii. Îţi dau eu ţie lege. Cine a spus asta? Tu? Tu?

— Toţi spun asta, pentru că… dădu glas un deţinut scund şi cu faţa lată.

Nu apucă omul să-şi isprăvească vorba, că ofiţerul îl şi pălmui cu amândouă mâinile.

— Vi s-a făcut de răzvrătire? Vă arăt eu răzvrătire. Vă împuşc ca pe nişte câini. Şi-o să primesc şi mulţumiri de la şefi. Ia fata!

Mulţimea tăcu. Un soldat luă fata care ţipa cu deznădejde, iar altul începu să-i pună cătuşele deţinutului, care-şi întinse supus mâna.

— Du-o femeilor, strigă ofiţerul soldatului, îndreptându-şi centironul la care purta sabia.

Fetiţa, cu faţa aprinsă şi roşie, încerca să-şi scoată mânuţele din broboadă şi plângea sfâşietor. Maria Pavlovna ieşi din mulţime şi se apropie de soldat.

— Domnule ofiţer, dacă-mi daţi voie, duc eu fetiţa. Soldatul cu fetiţa în braţe se opri.

— Tu cine eşti? întrebă ofiţerul.

— Sunt deţinută politică.

Se vede că faţa frumoasă a Mariei Pavlovna cu ochii ei mari, uşor bulbucaţi (care-l impresionaseră încă din clipa când luase convoiul în primire), îl mişcă pe ofiţer. O privi în tăcere, cântărind parcă un gând.

— Mi-e totuna. Dacă vrei, n-ai decât s-o duci. Dumitale îţi dă mâna să faci pe miloasa, dar dacă fuge vreunul, cine răspunde?

— Cum să fugă cu copilul în braţe? spuse Maria Pavlovna.

— N-am eu timp de vorbă. Ia-o dacă vrei.

— Ordonaţi să i-o dau? întrebă soldatul.

— Dă-i-o.

— Vino la mine, spuse Maria Pavlovna, încercând s-o atragă pe fetiţă.

Fetiţa se împotrivea însă şi, ţipând mai departe, se trăgea din braţele soldatului spre taică-său.

— Aşteaptă puţin, Maria Pavlovna, la mine are să vină, spuse Maslova, scoţând un covrig din sac.

Fetiţa o ştia pe Maslova şi, văzând şi covrigul, se întinse către ea.

Mulţimea se linişti. Se deschiseră porţile şi convoiul ieşi afară, unde se încolonă. Soldaţii mai numărară încă o dată deţinuţii, legară sacii şi-i aşezară în căruţe, o dată cu cei mai slabi dintre deţinuţi. Maslova se aşează printre femei, cu fetiţa în braţe, lângă Fedosia. Simonson, care urmărise tot timpul cele petrecute, se îndreptă cu paşi mari şi hotărâţi spre comandantul care isprăvise de dat ordine şi tocmai se pregătea să se suie în trăsură.

— N-aţi făcut bine, domnule ofiţer, îi spuse Simonson.

— Şterge-o la locul tău. Nu-i treaba ta.

— Ba e treaba mea să vă spun că n-aţi procedat bine, spuse Simonson, privindu-l ţintă pe ofiţer, pe sub sprâncenele sale stufoase.

— Gata convoiul? Înainte marş! strigă ofiţerul, fără să-l mai bage în seamă pe Simonson şi, sprijinindu-se de umărul soldatului care mâna caii, se urca în trăsură.

Convoiul porni de-a lungul drumului noroios, mărginit de două şanţuri înguste, care trecea printr-o pădure deasă.

III.

Katiuşa Maslova, după şase ani de viaţă destrăbălată, de lux şi trândăvie la oraş, şi după două luni de închisoare în mijlocul deţinuţilor de drept comun, găsea că viaţa ei de acum, printre deţinuţii politici, cu toate condiţiile ei grele, era foarte bună. Drumurile de douăzeci până la treizeci de verste pe zi, cu hrană bună şi cu o zi de odihnă după două zile de mers, o întăriră fiziceşte, iar legăturile cu noii ei tovarăşi treziră în ea interese, cărora nici nu le bănuise existenţa. Oameni atât de minunaţi, cum spunea ea, precum

cei cu care era acum, nu numai că nu cunoscuse, dar nici măcar nu-şi putuse închipui că există pe lume.

— Am plâns că m-au condamnat, spuse ea, dar ar trebui să-i mulţumesc lui Dumnezeu pentru asta toată viaţa, căci am învăţat lucruri pe care nu le-aş fi învăţat altfel niciodată.

Înţelesese uşor, fără nici o sforţare, ce principii îi călăuzeau pe oamenii aceştia în viaţă şi, fiind şi ea din popor, era de partea lor cu tot sufletul. Înţelesese că ei luptă pentru popor, împotriva boierilor, iar faptul că oamenii aceştia erau ei înşişi boieri, care îşi jertfeau privilegiile, libertatea şi chiar viaţa pentru popor, o făcea să-i preţuiască şi să-i admire şi mai mult.

Îi admira pe toţi noii săi tovarăşi, dar mai ales pe Maria Pavlovna, pe care nu numai că o admira, dar începuse chiar s-o iubească cu o dragoste plină de respect şi entuziasm. Se mira nespus că fata aceasta frumoasă, născută într-o casă bogată de general, care vorbea trei limbi, le împărţea celorlalţi tot ceea ce îi trimitea fratele ei bogat, se comporta ca cea mai simplă lucrătoare, purta haine şi încălţăminte nu numai simple, dar chiar sărăcăcioase, fără să dea nici o însemnătate înfăţişării sale. Mai ales această trăsătură – lipsa totală de orice cochetărie – o mira pe Maslova şi o atrăgea. Katiuşa îşi dădea seama că Maria Pavlovna ştie că e frumoasă şi că îi face plăcere, însă nu numai că nu se bucura de impresia pe care o face asupra bărbaţilor, dar chiar se teme de ea şi pare să-i fie frică şi se fereşte să nu se îndrăgostească careva de ea. Tovarăşii ei, ştiind lucrul acesta, chiar dacă se simţeau atraşi de ea, nu-şi îngăduiau să i-o arate şi se purtau cu ea ca şi cum ar fi fost un camarad-bărbat. Ceilalţi, care n-o cunoşteau, se legau deseori de ea şi, după cum povestea chiar ea, scăpa de ei numai mulţumită forţei sale fizice, de care era foarte mândră.,Odată, povestea ea râzând, un domn s-a legat de mine pe stradă şi nu voia cu nici un chip să mă lase în pace. Atunci l-am scuturat aşa de zdravăn, că s-a speriat şi-a luat-o la fugă.”

Spunea că se făcuse revoluţionară pentru că din copilărie încă, simţise o repulsie pentru viaţa boierească şi-i iubea pe oamenii din popor: era totdeauna certată pentru că îşi petrecea timpul în odaia servitorilor, la bucătărie, în grajd, numai în salon nu.

— Mă simţeam mai veselă cu bucătăresele şi cu vizitiii, pe când cu doamnele şi cu domnii noştri mă plictiseam groaznic, povestea ea. Mai târziu, când am început să înţeleg, mi-am dat seama că viaţa noastră nu are nimic bun. Nu aveam mamă, iar pe tată nu l-am iubit, aşa că la vârsta de nouăsprezece ani am plecat de acasă, împreună cu o prietenă, şi m-am tocmit lucrătoare într-o fabrică.

După fabrică, locuise la ţară, apoi se întorsese iar la oraş şi stătuse într-o casă unde se găsea o tiparniţă clandestină; fusese arestată şi condamnată la ocnă. Maria Pavlovna nu vorbea niciodată despre asta. Katiuşa aflase însă de la alţii că fusese condamnată la ocnă pentru că luase asupra sa vina de a fi tras într-un poliţist – pe întuneric, în timpul unei percheziţii la tipografie – lucru pe care-l făcuse, de fapt, unul dintre revoluţionari.

De când Katiuşa o cunoştea mai îndeaproape, îşi dădu seama că Maria Pavlovna, oriunde şi în orice împrejurare se găsea, nu se gândea niciodată la ea, ci se îngrijea numai cum să-i ajute pe alţii în lucruri mari sau mici. Unul dintre tovarăşii ei de acum, Novodvorov, spunea în glumă că se consacră sportului binefacerilor. Şi era adevărat. Aşa cum vânătorul caută să găsească vânat, preocuparea vieţii ei era să găsească un prilej de a servi pe cineva. Sportul acesta ajunsese o deprindere şi era ţelul vieţii ei. Şi făcea atât de firesc lucrul acesta, încât toţi cei care o cunoşteau nici nu-i mai preţuiau serviciile, primindu-le ca şi cum ar fi fost de datoria ei să le facă.

Când Maslova fusese mutată la ei, la început ea îi inspirase Mariei Pavlovna, scârbă şi dezgust. Katiuşa simţise lucrul acesta. Mai târziu însă băgase de seamă că Maria Pavlovna, călcându-şi pe inimă, se arătă faţă de ea deosebit de bună şi de binevoitoare. Această bunătate şi bunăvoinţă din partea unei fiinţe excepţionale o mişcară pe Maslova într-atât, încât i se dărui cu toată inima, însuşindu-şi inconştient toate ideile ei şi imitând-o în toate. Această dragoste devotată o înduioşase pe Maria Pavlovna care, la rândul ei, începu s-o iubească pe Katiuşa. Le mai apropie şi dezgustul pe care-l simţeau amândouă pentru dragostea trupească. Una ura această dragoste pentru că o gustase în toată urâciunea ei, cealaltă pentru că, necunoscând-o, o privea ca pe ceva de neînţeles şi în acelaşi timp dezgustător şi jignitor pentru demnitatea umană.

IV.

Una dintre influenţele cărora i se supusese Maslova era cea a Mariei Pavlovna, şi aceasta fiindcă Maslova o iubea. Iar alta era influenţa lui Simonson, care se datora faptului că Simonson o iubea pe Maslova.

Toţi oamenii trăiesc şi se poartă în parte după propriile lor idei, în parte după ideile altora. Măsura în care oamenii trăiesc după ideile lor sau, dimpotrivă, după ideile altora, e o deosebire de căpetenie dintre ei. Unii oameni se folosesc, în majoritatea cazurilor, de ideile lor ca de un joc intelectual, pentru ei propria lor raţiune este asemeni unei roţi motrice fără curea de transmisie, iar faptele lor se supun ideilor altora, obiceiurilor, tradiţiilor, legilor; alţii, dimpotrivă, socotesc ideile proprii ca fiind motoarele principale ale întregii lor activităţi: ei ascultă aproape întotdeauna de cerinţele raţiunii lor şi i se supun, şi numai rareori şi după o atentă cercetare critică îi urmează pe alţii. Un astfel de om era Simonson. El lua şi verifica toate deciziile pe calea raţiunii şi făcea numai ceea ce îi dicta ea.

Socotind încă de pe vremea când era elev de liceu că averea agonisită de tatăl său, funcţionar de intendenţă, a fost câştigată pe căi necinstite, îi ceru acestuia într-o bună zi să restituie toată averea poporului. Iar când taică-său nu numai că nu-l ascultă, dar îl mai şi ocărî, plecă de acasă şi începu să trăiască din propriile sale mijloace. Socotind că tot răul existent se trage din lipsă de cultura a poporului, îndată ce absolvi universitatea, intră în legătură cu narodnicii şi se făcu învăţător într-un sat, unde propovădui cu îndrăzneală elevilor săi şi ţăranilor tot ceea ce considera drept, osândind pe faţă tot ceea ce-i părea greşit. Fusese arestat şi judecat.

În timpul procesului, socotind că judecătorii nu au dreptul să-l judece, le spusese ritos acest lucru. Magistraţii, neţinând seamă de părerea lui, îl judecară mai departe; atunci el hotărî să nu le mai răspundă la toate întrebările lor şi rămase mut. Fu condamnat la deportare în gubernia Arhanghelsk. Acolo îşi închegă o concepţie religioasă, care

avea să-i călăuzească întreaga activitate. Această concepţie prezumă că tot ce există pe lume este viu, că nimic nu este mort şi că toate lucrurile pe care noi le credem moarte, anorganice, nu sunt decât părţile unui corp organic uriaş, pe care nu-l putem cuprinde; prin urmare, misiunea omului, care este şi el o părticică din marele organism, este de a păstra viaţa acestui organism şi a tuturor părţilor lui vii. De aceea socotea drept crimă nimicirea oricărei fiinţe vii: era împotriva războiului, a pedepsei capitale şi a oricărui fel de omorâre, nu numai a oamenilor, dar şi a animalelor. Avea şi o teorie a lui cu privire la căsătorie, care vedea în procreare o funcţiune inferioară a omului, cea superioară fiind aceea de a sluji fiinţele vii deja existente pe pământ. Găsea confirmarea acestei idei în existenţa fagocitelor în sânge. Celibatarii, după părerea lui, se puteau asemui cu aceste fagocite, a căror menire e să ajute părţile slabe sau bolnave ale organismului. Şi din clipa când se convinsese de adevărul teoriei sale, începu să trăiască în conformitate cu principiile ei, deşi în tinereţe dusese o viaţă desfrânată. Acum credea că el şi Maria Pavlovna sunt un soi de fagocite sociale.

Dragostea lui pentru Katiuşa nu venea în contradicţie cu teoria sa, deoarece el o iubea platonic şi socotea că o asemenea dragoste nu numai că nu slăbeşte activitatea fagocitară, a sprijinirii celor slabi, ci, dimpotrivă, o stimulează.

Pe lângă faptul că rezolva problemele morale într-un mod personal, Simonson soluţiona în felul său propriu şi majoritatea chestiunilor practice. Avea pentru toate teorii personale: câte ore trebuie să lucreze, câte să se odihnească, cum să se hrănească, cum să se îmbrace, cum să facă focul în sobă, cum să lumineze casa.

Cu toate acestea, Simonson era foarte sfios cu oamenii şi modest. Când lua însă o hotărâre, nimic nu-l mai putea opri.

Omul acesta avea o influenţă hotărâtoare asupra Maslovei, prin dragostea faţă de ea. Maslova, cu intuiţia ei de femeie,

înţelesese repede lucrul acesta şi gândul că putuse inspira dragoste unui om atât de neobişnuit o ridică în propriii săi ochi. Nehliudov îi propunea s-o ia în căsătorie din mărinimie şi pentru ceea ce fusese în trecut între ei; Simonson o iubea aşa cum era ea astăzi şi numai pentru faptul că îi era dragă. În afară de asta, ea simţea că Simonson o socoteşte o femeie extraordinară, deosebită de toate celelate femei, înzestrată cu înalte şi neobişnuite calităţi morale. Nu-şi dădea prea bine seama ce anume calităţi îi atribuie el, dar, ca să nu-l dezamăgească, se străduia din răsputeri să trezească în ea cele mai nobile însuşiri pe care şi le putea închipui. Şi asta o făcea să devină cu încetul bună aşa cum numai ea putea fi. Totul începuse la închisoare, într-o zi de vizită, în vorbitorul comun, când Maslova zărise sub fruntea boltită şi sprâncenele stufoase ale lui Simonson ochii lui de un albastru-închis, buni şi nevinovaţi, care o priveau ţintă. Încă de atunci îşi dăduse seama că este un om neobişnuit şi că se uită la ea în chip deosebit; o izbise contrastul dintre severitatea feţei, pe care o sporeau părul stufos şi sprâncenele încruntate, şi bunătatea din privirea lui nevinovată, ca de copil. Îl revăzuse apoi, mai târziu, la Tomsk, când fusese mutată la deţinuţii politici. Cu toate că nu-şi spuseseră niciodată vreun cuvânt, privirile pe care şi le-au schimbat atunci mărturiseau că se ţin minte şi se preţuiesc reciproc. Nici mai târziu nu vorbiseră prea mult, dar Maslova îşi dădea seama că de câte ori el vorbea de faţă cu ea, i se adresa de fapt ei, căutând să se exprime cât mai limpede. Se apropiaseră şi mai mult unul de altul de când mergeau împreună pe jos cu delincvenţii de drept comun.

V.

De la Nijni până la Perm, Nehliudov nu izbutise s-o vadă pe Katiuşa decât de două ori; o dată la Nijni, înainte de îmbarcarea deţinuţilor pe un şlep împrejmuit cu o plasă de sârmă, şi a doua oară la Perm, în cancelaria închisorii. La fiecare dintre aceste întâlniri o găsise închisă şi mohorâtă. La întrebările lui dacă se simte bine şi dacă nu are nevoie

de ceva, ea îi răspundea în doi peri, stânjenită şi cu acelaşi sentiment ostil de mustrare pe care şi-l manifestase şi altă dată. Aceasta dispoziţie mohorâtă, pricinuită de fapt numai de stăruinţele bărbaţilor care se legau atunci de ea, îl frământa pe Nehliudov. Îi era teamă ca sub influenta condiţiilor grele şi nesănătoase ale acestei călătorii ea să nu recadă din nou în acea stare de neîmpăcare cu sine şi de deznădejde, care o făceau să se înfurie pe el sau să bea şi să fumeze cu patimă, ca să uite. Iar el nu putea s-o ajute prin nimic, deoarece în prima parte a călătoriei era cu neputinţă s-o vadă. Abia după mutarea ei la deţinuţii politici, Nehliudov se încredinţă că temerile lui erau nefondate; ba mai mult, la fiecare întrevedere cu ea observa afirmându-se din ce în ce mai mult acea schimbare lăuntrică ce se petrecea în sufletul ei şi pe care el o dorise atât de mult. Chiar de la prima lor întâlnire la Tomsk, Katiuşa fusese iar ca înainte de plecare. Nu se încruntase, nici nu se simţise tulburată văzându-l, ci dimpotrivă, îl întâmpinase foarte firesc şi cu bucurie, mulţumindu-i pentru tot ce a făcut în ajutorul ei, şi mai ales pentru faptul că a mutat-o printre oamenii cu care era acum.

Schimbarea petrecută în ea în cele două luni de mers din post în post se vedea şi în înfăţişarea ei. Slăbise, prinsese culoare şi parcă îmbătrânise puţin. I se iviseră mici cute la tâmple şi în jurul gurii; nu-şi mai trăgea părul pe frunte, ci şi-l acoperea cu o basma şi nu se mai vedea nici urmă din cochetăria ei de altădată nici în îmbrăcăminte, nici în pieptănătură şi nici în purtarea ei. Această schimbare, încă în curs de înfăptuire, trezea în Nehliudov o bucurie aparte.

Nutrea pentru Katiuşa un sentiment pe care nu-l mai încercase niciodată. Acest sentiment n-avea nimic comun nici cu acea încântare romantică de la începutul cunoştinţei lor, nici cu atracţia senzuală care-l chinuise mai târziu şi nici chiar cu conştiinţa datoriei îndeplinite, îmbinată cu admiraţie faţă de sine însuşi, fiindcă luase după proces hotărârea de a se căsători cu ea. Acest sentiment era cât se

poate de simplu, împletit din milă şi duioşie. Îl încercase la prima lor întâlnire în închisoare şi îl simţise mai târziu cu şi mai multă putere, când, învingându-şi dezgustul, o iertase pentru acea aventură imaginară, avută cu felcerul la infirmerie (a cărei netemeinicie se dovedise mai târziu); acum încerca acelaşi sentiment, cu singura deosebire că atunci fusese vremelnic, iar acum se statornicise definitiv în inima lui. La orice s-ar fi gândit şi orice ar fi făcut, sentimentul acesta de milă şi de duioşie, nu numai pentru ea, dar pentru toţi oamenii, nu-l mai părăsea.

Sentimentul acesta deschisese parcă în sufletul lui Nehliudov un izvor de iubire, zăgăzuit până atunci, şi care acum se revărsa asupra tuturor oamenilor pe care-i întâlnea.

În tot timpul călătoriei se simţi într-o stare de surescitare, care-l făcea să fie atent, fără să vrea, faţă de toţi oamenii, de la surugiii şi soldaţii din escortă, până la directorul închisorii şi guvernatorul cu care avea de-a face.

În perioada aceasta, în urma mutării Maslovei la deţinuţii politici, Nehliudov avusese prilejul să facă cunoştinţă mai îndeaproape cu mulţi dintre ei; la început la Ekaterinburg, unde erau toţi cazaţi într-o cameră mare, încăpătoare, şi apoi pe drum, cu cei cinci bărbaţi şi cu cele patru femei, în grupul cărora se afla Maslova. Această apropiere a lui Nehliudov de deţinuţii politici îi schimbă cu totul părerea despre ei.

Încă de la începutul mişcării revoluţionare în Rusia şi mai ales după acel 1 martie, Nehliudov îi privise cu dispreţ şi dezaprobare pe revoluţionari. Îi repugnau în primul rând cruzimea şi urzelile lor misterioase, folosite în lupta împotriva guvernului, şi mai ales ferocitatea omorurilor pe care le săvârşeau; apoi, îl mai dezgustau şi aerele de importanţă exagerată pe care şi le dădeau. Cunoscându-i însă mai îndeaproape şi aflând de câte ori suferiseră pe nedrept din partea guvernului, pricepuse că nu puteau să fie altfel decât erau.

Oricât de îngrozitoare şi lipsite de noimă ar fi fost chinurile la care erau supuşi delincvenţii de drept comun, totuşi, înainte şi după condamnare, exista în purtarea faţă de ei un oarecare simulacru de legalitate; în purtarea faţă de deţinuţii politici însă nu exista nici urmă de aşa ceva, după cum putuse să-şi dea seama Nehliudov, în cazul Şustovei, de pildă, şi în cazul multora dintre noii lui cunoscuţi. Cu aceştia se petrecea ceea ce se petrece la pescuitul peştilor cu năvodul: se trage la mal tot ce nimereşte în năvod, apoi se aleg peştii mari, prada propriu-zisă, iar cei mărunţi sunt lăsaţi să piară, uscându-se pe mal. Tot aşa, sute de oameni, nu numai nevinovaţi, dar care nu puteau fi în nici un fel periculoşi pentru stat, erau ţinuţi uneori ani întregi în închisoare, unde se oftigeau, înnebuneau ori se sinucideau; şi asta numai pentru că nu exista nici un motiv urgent să li se dea drumul, pe când avându-i la îndemână în închisoare puteau prinde bine uneori la câte o anchetă, pentru lămurirea vreunei chestiuni. Soarta tuturor acestor oameni, nevinovaţi chiar şi din punctul de vedere al guvernului, atârna deseori de bunul-plac, de timpul liber sau de dispoziţia ofiţerului de jandarmi, de poliţie sau a spionului, a procurorului, a judecătorului de instrucţie, a guvernatorului ori a ministrului. Dacă vreun asemenea funcţionar al statului se plictisea sau voia să se arate zelos, făcea arestări şi, după dispoziţa sa sau a şefilor săi, îi ţinea pe aceşti nenorociţi în temniţă sau le dădea drumul. Apoi, şeful ierarhic superior, doritor şi el să se distingă sau aflat în cine ştie ce relaţii cu ministrul, îi deporta la capătul lumii, îi ţinea în temniţă sau îi condamna la ocnă ori la moarte, dacă nu cumva le dădea drumul la rugămintea vreunei doamne.

Se purtau cu ei ca la război, şi atunci fireşte şi ei foloseau aceleaşi mijloace. Şi aşa cum militarii trăiesc în atmosfera creată de opinia publică, care nu numai că ascunde crimele săvârşite de ei, dar le înfăţişează ca pe nişte acte de vitejie, tot astfel şi deţinuţii politici trăiau în atmosfera creată de

grupul din care făceau parte, datorită căreia faptele crude, săvârşite de ei cu riscul de a-şi pierde libertatea, chiar viaţa şi tot ce este scump omului, erau privite ca nişte acte de eroism, şi nicidecum ca nişte fapte rele. Aşa îşi explică Nehliudov fenomenul uimitor care făcea ca oamenii cei mai blânzi, care nu numai că n-ar fi fost în stare să facă un rău cuiva, dar nici măcar să vadă suferind o fiinţă vie, se pregăteau în linişte să ucidă semeni de-ai lor şi socoteau aproape toţi că în anumite cazuri omorul este drept şi legitim, fie ca armă de apărare, fie ca mijloc de atingere a ţelului celui mai înalt – binele obştesc. Cât despre înalta părere pe care o aveau despre cauza lor şi, ca urmare, şi despre ei înşişi, ea se trăgea în chip firesc din importanţa pe care le-o atribuia guvernul şi din cruzimea pedepselor la care îi supunea. Ca să poată îndura ceea ce îndurau, aveau neapărat nevoie să aibă această foarte bună părere despre ei înşişi.

Cunoscându-i mai îndeaproape, Nehliudov se convinse că nu erau toţi nişte răufăcători, după cum îşi închipuiau unii, dar nici toţi eroi, după cum îi socoteau alţii, ci erau nişte oameni obişnuiţi, printre care, ca pretutindeni, se aflau şi oameni buni, şi oameni răi, şi oameni de mijloc. Erau printre ei unii care se făcuseră revoluţionari pentru că socoteau foarte sincer că sunt datori să lupte împotriva răului existent, dar mai erau şi alţii care îşi aleseseră această activitate din egoism şi mândrie deşartă. Cei mai mulţi însă erau atraşi spre revoluţie de dorinţa, pe care o încercase şi Nehliudov în timpul războiului, de a înfrunta primejdia şi riscurile, de a-şi pune viaţa în joc, dorinţa caracteristică oamenilor tineri şi plini de energie. Îi depăşeau pe ceilalţi oameni însă prin concepţia lor morală superioară. La ei erau lege nu numai stăpânirea de sine, traiul simplu, sinceritatea şi altruismul, dar chiar şi jertfirea vieţii pentru cauza comună. Din această pricină, aceia dintre ei care erau peste nivelul mijlociu păreau a fi cu mult superiori şi constituiau o pildă de înălţime morală; şi

dimpotrivă, cei care erau sub nivelul mijlociu se arătau cu mult inferiori şi păreau nesinceri, făţarnici şi, în acelaşi timp, încrezuţi şi lăudăroşi. Aşa că Nehliudov pe unii dintre noii lui cunoscuţi îi stima, ba chiar îi iubea din tot sufletul, iar faţă de alţii era mai mult decât indiferent.

VI.

Nehliudov îl îndrăgise mai ales pe Krâlţov, un tânăr tuberculos, condamnat la ocnă, care mergea în acelaşi convoi cu Katiuşa. Îl cunoscuse încă de la Ekaterinburg, apoi în timpul drumului îl văzuse de mai multe ori şi vorbise cu el. Vara, la un popas, Nehliudov petrecuse cu el aproape o zi întreagă şi Krâlţov îi povestise toată viaţa lui şi cum ajunsese revoluţionar. Până să intre la închisoare, povestea lui era foarte scurtă. De copil îi murise tatăl, un moşier bogat dintr-o gubernie din sudul ţării. Era singurul fiu şi-l crescuse maică-sa. Învăţase cu multă uşurinţă, atât în liceu, cât şi la universitate, şi absolvise facultatea de matematici primul în seria lui. I se propusese să rămână pe lângă facultate şi să plece în străinătate pentru studii. El însă şovăia. Era îndrăgostit de o fată şi se gândea să se însoare şi să lucreze la zemstvă. Multe ar fi vrut să facă, dar nu se putea hotărî la nimic. Între timp, nişte colegi de la universitate îi cerură bani cu împrumut pentru o treabă în comun. El ştia că e vorba o acţiune revoluţionară, care pe atunci nu-l interesa deloc, dar dintr-un sentiment de camaraderie şi de amor propriu, ca să nu se creadă cumva că se teme, le dădu banii. Cei care luaseră banii fură prinşi şi se găsise la ei un bileţel, prin care se dovedi că banii au fost daţi de Krâlţov; aşa l-au arestat; l-au luat întâi la secţie, iar apoi l-au dus la închisoare.

— În închisoarea în care m-au dus, îi povestea Krâlţov lui Nehliudov (şedea pe un pat de scânduri, cu pieptul scobit şi cu coatele sprijinite de genunchi şi ridica din când în când spre Nehliudov ochii lui frumoşi, inteligenţi şi buni, strălucind de febră), în această închisoare nu era prea mare severitate; nu numai că puteam să comunicăm între noi

bătând în perete, dar chiar să ieşim pe coridor, să stăm de vorbă, să ne împărţim proviziile şi tutunul, iar seara să cântăm în cor. Eu am avut glas frumos. Da. Să nu fi fost maică-mea, care suferea mult din pricina mea, m-aş fi simţit bine Ia închisoare; chiar îmi plăcea şi mă interesa; acolo l-am cunoscut pe vestitul Petrov (care s-a omorât mai târziu, tăindu-şi venele cu un ciob de sticlă) şi pe încă alţii. Eu însă nu eram revoluţionar. Tot acolo am făcut cunoştinţă cu doi vecini de celulă, care fuseseră amândoi arestaţi în legătură cu nişte proclamaţii poloneze şi fuseseră judecaţi pentru încercarea de a evada de sub escortă în timp ce-i duceau la gară. Unul era polonez, Lozinski, iar altul evreu, îl chema Rozovski. Da. Acest Rozovski era aproape un copil. Spunea că are şaptesprezece ani, dar nu-i dădeai mai mult de cincisprezece. Era mic, subţirel, cu ochi negri strălucitori, plini de viaţă şi, ca mai toţi evreii, foarte muzical. Cânta minunat, cu toate că vocea îi era încă în schimbare. Da. Eram încă la închisoare, când au fost duşi amândoi la proces. I-au luat într-o dimineaţă. S-au întors seara şi mi-au povestit că au fost condamnaţi la moarte. Nimeni nu se aşteptase la asta. Nu se făcuseră vinovaţi de un lucru prea grav – încercaseră numai să fugă de sub escortă, fără să rănească pe nimeni. Şi apoi, părea atât de nefiresc să condamni la moarte un copil ca Rozovski. Noi, toţi cei din închisoare, ne-am gândit că au vrut numai să-i sperie şi că sentinţa nu va fi confirmată. De aceea, după un timp, ne-am liniştit şi viaţa îşi urma cursul ei normal. Da. Într-o seară, un gardian s-a apropiat de uşa mea şi mi-a spus în taină că au venit tâmplarii să ridice o spânzurătoare. La început n-am înţeles despre ce spânzurătoare poate fi vorba. Dar văzând tulburarea bătrânului paznic, am înţeles că trebuie să fie pentru cei doi tovarăşi ai noştri. Am vrut să ciocănesc în zid, să le spun şi celorlalţi ştirea, dar mi-era teamă să nu mă audă cei doi. Ceilalţi tăceau şi ei. Pesemne că aflaseră. În seara aceea pe coridor şi în celule a domnit o tăcere mormântală. Nici n-am cântat, nici nu ne-am bătut în

perete. Pe la nouă seara iar s-a apropiat de mine paznicul şi mi-a spus că s-a adus un călău de la Moscova. Mi-a spus doar şi s-a îndepărtat. L-am chemat să vină înapoi. În aceeaşi clipă îl aud pe Rozovski strigând din celula lui: „Ce s-a întâmplat? De ce îl chemi?” Am răspuns ceva într-o doară, că mi-ar fi cerut tutun, dar el presimţind parcă, a început să mă întrebe pentru ce n-am cântat şi n-am ciocănit în perete. Nu mai ţin minte ce i-am răspuns şi m-am îndepărtat repede, ca să nu stau de vorbă cu el. Da. A fost o noapte îngrozitoare! Toată noaptea am stat la pândă, trăgând cu urechea la cel mai mic zgomot. Spre dimineaţă am auzit deschizându-se uşa din coridor şi răsunând nişte paşi – erau mulţi. M-am apropiat de ferestruica din uşa celulei. O lampă ardea pe coridor. Primul care a trecut a fost directorul. Era un om gras şi părea întotdeauna foarte hotărât şi dârz. Nu l-am recunoscut, era alb ca varul, cu capul plecat, înspăimântat parcă. În urma lui venea subdirectorul, posomorât, cu o expresie hotărâtă. În spatele lor venea garda. Au trecut pe lângă celula mea şi s-au oprit în faţa uşii vecine. L-am auzit apoi pe subdirector strigând cu glas ciudat: „Lozinski, scoală-te şi pune-ţi rufe curate”. Da. Apoi am auzit scârţâind uşa şi pe ei intrând în celulă, iar puţin mai târziu am auzit paşii lui Lozinski – trecuse în celălalt capăt al coridorului. Prin ferestruică nu-l puteam vedea decât pe director; palid şi strângând din umeri, îşi tot descheia şi încheia un nasture de la vestonul de uniformă. Apoi deodată, ca speriat de ceva, s-a dat în lături: Lozinski a trecut pe lângă el şi s-a apropiat de uşa mea. Era un băiat frumos, un tip de polonez cu fruntea înaltă, dreaptă, o claie de păr bălai, cârlionţat, şi nişte ochi albaştri, minunaţi. Un tânăr plin de viaţă, sănătos, în floare. S-a oprit în faţă ferestruicii mele, aşa că-i vedeam toată faţa – avea o faţă trasă, cenuşie, înspăimântătoare. „Krâlţov, ai ţigări?” Tocmai voiam să-i dau, când subdirectorul, parcă temându-se să nu întârzie, şi-a scos tabachera şi i-a întins-o. Băiatul a luat o ţigară, iar subdirectorul i-a aprins şi un chibrit.

Lozinski a început să fumeze, îngândurat parcă, apoi, ca şi cum şi-ar fi amintit ceea ce voia să spună, a zis: „E crud şi nedrept. N-am făcut nici o crimă. Am… „ şi pe gâtul lui alb, de la care nu-mi puteam lua ochii, am văzut trecând un tremur şi a tăcut. Da. În clipa aceea, Rozovski a strigat ceva pe coridor cu glasul lui subţire de evreu. Lozinski şi-a aruncat mucul de ţigară şi s-a îndepărtat de uşa mea. Prin ferestruică l-am zărit pe Rozovski. Chipul lui de copil, cu ochi negri şi umezi, era roşu şi transpirat. Era şi el îmbrăcat cu rufe curate şi îşi tot trăgea în sus cu amândouă mâinile pantalonii prea largi şi tremura ca varga. Şi-a apropiat faţa nenorocită de ferestruica mea şi mi-a spus: „Anatoli Petrovici, nu-i aşa că doctorul mi-a spus să beau ceai de tuse, nu-i aşa? Sunt bolnav şi aş vrea să mai beau un ceai de tuse”. Nimeni nu i-a răspuns şi el se uita întrebător când la mine, când la director. N-am priceput niciodată ce a vrut să spună cu vorbele astea. Da. Deodată subdirectorul şi-a luat un aer sever şi a strigat cu glas ascuţit: „Ce fel de glume sunt astea? Să mergem”. Rozovski, se vedea bine, nu era în stare să priceapă ce-l aştepta şi s-a repezit aproape alergând înaintea tuturor spre capătul coridorului. Şi deodată s-a dat înapoi şi n-a vrut să se mai urnească din loc. I-am auzit glasul piţigăiat şi plânsul, un tropăit de paşi şi o luptă. El striga şi plângea. Apoi zgomotele s-au îndepărtat, stingându-se încet, s-a auzit pocnind uşa coridorului şi s-a făcut linişte. Da. Şi i-au spânzurat. I-au sugrumat pe amândoi cu frânghiile. Paznicul, un alt paznic, a văzut şi mi-a povestit că Lozinski nu s-a împotrivit, dar că Rozovski multă vreme s-a zbătut şi l-au tras cu forţa pe eşafod şi i-au băgat capul în laţ. Da. Paznicul acela era cam prostălău. Zicea: „Mie-mi spuneau, boierule, că-i înspăimântător. Da’ nici vorbă să fie aşa groaznic. Numai de două ori au dat din umeri – şi-mi arătă cum le tresăriseră umerii – apoi călăul a tras niţel de ei, ca să se strângă mai bine laţul, şi gata, n-au mai mişcat deloc”. „Nici vorbă să fie aşa groaznic”, repeta

Krâlţov cuvintele paznicului şi vru să zâmbească, dar, în loc să zâmbească, izbucni într-un hohot de plâns.

Multă vreme după aceea tăcu, gâfiind şi stăpânindu-şi plânsul care-l sugruma.

— De atunci m-am făcut revoluţionar. Da, spuse el şi, liniştindu-se, isprăvi pe scurt istoria vieţii lui.

Făcuse parte din „Narodnaia volia” şi fusese chiar şeful unui grup de dezorganizare, a cărui misiune era să terorizeze guvernul, până ce acesta va renunţa de bunăvoie la putere şi va apela la popor. În scopul acesta, pleca mereu când la Petersburg, când la Kiev, când la Odesa, şi pretutindeni izbutea să-şi ducă treburile la bun sfârşit. Îl trădase un om în care avea cea mai deplină încredere. Fusese arestat, judecat, ţinut apoi doi ani în închisoare şi condamnat la moarte, sentinţă care i se schimbase apoi în muncă silnică pe viaţă.

La închisoare se îmbolnăvise de tuberculoză şi, în condiţiile de viaţă în care se afla, mai avea vreo câteva luni de trăit; ştia lucrul acesta, totuşi nu-i părea deloc rău de ceea ce făcuse, ba chiar spunea că, dacă ar mai avea o viaţă, şi-ar închina-o aceluiaşi scop – nimicirea rânduielii care îngăduia să se petreacă ceea ce văzuse.

Povestea acestui om şi apropierea de el îi lămuriră lui Nehliudov multe lucruri pe care nu le înţelesese până atunci.

VII.

În ziua când avusese loc ciocnirea dintre comandantul escortei şi deţinutul cu fetiţa, Nehliudov, care trăsese la un han, se trezise târziu, pierduse mult timp scriind scrisorile pe care trebuia să le trimită în următoarea capitală de gubernie, aşa că, pornind din curtea hanului mai târziu ca de obicei, nu mai putuse ajunge convoiul pe drum, ca altădată, ci sosise abia spre seară în satul unde urma să se facă popasul. Nehliudov trase la un han ţinut de o văduvă în vârstă, grasă, cu un gât alb, neobişnuit de gros, unde, într-o odăiţă curată, împodobită cu multe icoane şi tablouri, îşi

bău ceaiul, îşi uscă hainele, apoi se grăbi să meargă să-i ceară comandantului o autorizaţie de întrevedere cu Maslova.

La ultimele şase etape, comandanţii de escortă, cu toate că se schimbau mereu, nu-i dăduseră voie lui Nehliudov să intre în localul etapei, aşa că n-o mai văzuse pe Katiuşa de mai bine de o săptămână. Se purtau atât de sever din pricină că aşteptau sosirea unui şef al închisorilor. Dar acest şef trecuse pe acolo fără să se oprească să viziteze etapele, aşa că Nehliudov spera să obţină – de la ofiţerul care în dimineaţa aceea luase în primire convoiul – permisiunea de a-i vedea pe deţinuţi, cum i-o dăduseră mai înainte alţi ofiţeri.

Hangiţa îl îndemnă pe Nehliudov să ia o brişcă până la locul popasului, care era tocmai la capătul satului. Nehliudov însă preferă să meargă pe jos. Un flăcău voinic, lat în umeri, argat la han, cu nişte cizme uriaşe în picioare, proaspăt unse cu catran, îi propuse să-l călăuzească. Se lăsase o ceaţă deasă şi se făcuse atât de întuneric, încât Nehliudov nu-şi mai vedea însoţitorul la trei paşi de el – în locurile unde nu venea nici o lumină de la ferestre îi auzea numai lipăitul cizmelor prin noroiul adânc şi clisos. Nehliudov, urmărindu-şi călăuza, trecu prin piaţa bisericii, străbătu o uliţă lungă cu ferestrele caselor luminate şi ajunse la capătul satului, cufundat în beznă. În curând însă zări răsărind din întuneric luminile felinarelor de la locul popasului. Petele roşietice ale luminilor se făceau tot mai mari şi mai strălucitoare; începură să se întrezărească parii gardului, umbra neagră a santinelei care se plimba de colo-colo, stâlpul vărgat şi ghereta de la intrare. Santinela strigă spre cei care se apropiau obişnuitul: „Cine-i?” şi aflând că-s oameni străini, nu vru să-i lase nici măcar să aştepte lângă gard. Călăuza lui Nehliudov însă nu se tulbură de severitatea soldatului.

— Ia te uită, că iute mai eşti, nene! îi spuse el santinelei. Cheamă mai bine plutonierul de serviciu, iar noi om aştepta

aici.

Soldatul, fără să răspundă, strigă ceva prin portiţă, apoi rămase cu ochii la flăcăul cel voinic care, cu un băţ, curăţa de noroi cizmele lui Nehliudov, la lumina unui felinar. Dincolo de gard se auzea larmă de glasuri de bărbaţi şi de femei. Peste câteva clipe se auzi un zăngănit de fiare, portiţa se dădu în lături şi din întuneric răsări la lumina felinarului plutonierul cu mantaua pe umeri, care-i întrebă pe cei doi vizitători ce doresc. Nehliudov îi întinse cartea de vizită pregătită din vreme, împreună cu un bilet, în care ruga să fie primit într-o chestiune personală, şi ceru să-i fie înmânate comandantului. Plutonierul de serviciu era mai puţin sever decât santinela, în schimb era grozav de curios. Voia să ştie cu orice preţ cine e Nehliudov şi de ce avea nevoie să-l vadă pe ofiţer, simţind pesemne că-i căzuse o pradă bună în mână şi nevrând s-o scape. Nehliudov îi spuse că are o chestiune importantă, că are să-i mulţumească, şi-l roagă să transmită biletul. Plutonierul luă biletul şi plecă, dând aprobator din cap. După câtva timp se auzi din nou zăngănind portiţa şi din curte începură să iasă femei cu coşuleţe, străchini, saci şi doniţe din coajă de mesteacăn, sporovăind voios într-un dialect siberian. Erau îmbrăcate nu ţărăneşte, ci ca la oraş, cu paltoane şi scurte îmblănite; aveau fustele suflecate şi basmale pe cap. Se uitau curioase la Nehliudov şi la călăuza lui, cercetându-i la lumina felinarelor. Una dintre ele, vădit bucuroasă că-l întâlneşte pe flăcăul cel voinic, îi aruncă cu glas prietenos o sudalmă siberiană.

— Ce faci, diavole, pe aici? îl întrebă ea.

— Uite, însoţesc un călător, răspunse flăcăul. Dar tu, cu ce ai fost pe aici?

— Cu de-ale gurii. Mi-au cerut să vin şi mâine.

— Da’ să-nnoptezi aici nu ţi-au cerut? întrebă flăcăul.

— Puşchea pe limbă-ţi, flecarule! strigă ea, râzând. Hai şi vino cu noi până în sat.

Călăuza le mai strigă o năzbâtie, de pufniră în râs nu numai femeile, dar şi santinela, apoi se întoarse către Nehliudov:

— Credeţi că o să vă puteţi întoarce singur? Nu vă rătăciţi?

— Nu, nu.

— Cum treceţi de biserică, după casa cu două caturi, a doua la dreapta. Luaţi şi bâta, spuse el, întinzându-i băţul cu care venise, mare cât omul, apoi se mistui în întuneric împreună cu femeile, lipăind cu cizmele lui uriaşe prin noroi.

Glasul lui, amestecat cu al femeilor se mai auzea încă prin ceaţă, când poarta zăngăni din nou şi plutonierul de serviciu se arătă şi-l pofti pe Nehliudov să-l urmeze la ofiţer.

VIII.

Clădirea semietapei era la fel cu toate celelalte etape şi semietape de pe drumul Siberiei: într-o curte împrejmuită cu uluci ascuţite la vârf se vedeau trei clădiri mari, cu un singur cat. Într-una dintre ele, în cea mai mare, cu ferestre zăbrelite, se aflau deţinuţii, în a doua, escorta şi în cea de-a treia comandantul şi birourile. Cele trei clădiri aveau acum ferestrele luminate, care, amăgitoare ca întotdeauna noaptea şi mai ales aici, între asemenea ziduri, păreau să făgăduiască un adăpost plăcut şi comod. În faţa uşilor de la intrare erau aprinse nişte felinare şi alte cinci se înşirau de-a lungul zidului, luminând curtea. Plutonierul îl duse pe Nehliudov pe o punte de scânduri la intrarea clădirii celei mai mici. Urcă trei trepte, apoi îi făcu loc lui Nehliudov să treacă înaintea lui într-o sală mică, îmbâcsită şi mirosind înăbuşitor a fum. Lângă sobă, un soldat, îmbrăcat într-o cămaşă groasă, cu cravată şi în pantaloni negri, încălţat cu o singură cizmă cu carâmbul galben, stătea chircit şi făcea vânt cu cealaltă cizmă deasupra unui samovar, străduindu-se să aţâţe focul. Zărându-l pe Nehliudov, lăsă samovarul, îl ajută să-şi scoată scurta de piele, apoi intră în odaia de alături.

— A sosit, înălţimea voastră.
— Să vină încoa’, se auzi un glas supărat.
— Intraţi, spuse soldatul şi se întoarse iarăşi la samovar.
În odăiţa în care intră Nehliudov, luminată de o lampă agăţată de tavan, la o masă pe care se vedeau resturile unui prânz şi două sticle, şedea un ofiţer roşu la faţă, cu mustăţi mari şi blonde, îmbrăcat într-o tunică austriacă, strâns lipită de pieptu-i lat. În odaia prea încălzită, în afară de tutun, mirosea foarte tare şi a parfum de proastă calitate. Văzându-l pe Nehliudov, ofiţerul se ridică puţin de pe scaun şi-şi aţinti asupra vizitatorului o privire ironică şi bănuitoare totodată.
— Ce doriţi? întrebă el şi, fără să aştepte răspunsul, strigă spre uşă: Bernov! Ce-i cu samovarul ăla? E gata ori ba?
— Acuşica.
— Îţi dau eu un acuşica, de-o să mă ţii minte! strigă ofiţerul, scăpărând din ochi.
— Îl aduc îndată! răspunse soldatul şi intră pe uşă cu samovarul în braţe.
Nehliudov aşteptă până ce soldatul aşează samovarul (ofiţerul îl urmărea cu ochii lui mici şi răi, ţintind parcă unde să-l lovească). Când samovarul fu aşezat pe masă, ofiţerul opări ceaiul, scoase din dulăpior o carafă cu coniac şi nişte biscuiţi Albert.
După ce le puse pe faţa de masă, spuse către Nehliudov:
— Cu ce vă pot fi de folos?
— Aş vrea să-mi daţi voie să văd o deţinută, răspunse Nehliudov, stând tot în picioare.
— Deţinută politică? E oprit prin lege, spuse ofiţerul.
Nehliudov se aşează.
— Nu-i deţinută politică, repetă el, dar la cererea mea i s-a îngăduit să facă drumul împreună cu deţinuţii politici…
— Aa, ştiu, îl întrerupse ofiţerul. Una mică, oacheşă? Da, asta se poate. Nu doriţi o ţigară?
Întinse cutia de ţigări spre Nehliudov, umplu două pahare cu ceai şi pe unul îl împinse mai aproape de vizitator.

— Vă rog, spuse el.

— Vă mulţumesc, aş fi vrut s-o văd…

— Seara e lungă. Aveţi tot timpul. Am să poruncesc să fie chemată.

— Nu s-ar putea să mă duc eu la ea? întrebă Nehliudov.

— La deţinuţii politici legea nu îngăduie aşa ceva.

— Am mai fost de câteva ori. Gândiţi-vă că, dacă aş vrea să transmit ceva, aş putea s-o fac şi prin ea.

— Asta nu, deoarece ea va fi percheziţionată, spuse ofiţerul şi râse cu un râs neplăcut.

— Bine, atunci percheziţionaţi-mă pe mine.

— Nu-i nevoie, răspunse ofiţerul, apropiind carafa destupată de paharul lui Nehliudov. Îmi daţi voie? Mă rog, cum doriţi. Aici, în Siberia asta, eşti bucuros când întâlneşti un om mai subţire. Ştiţi şi dumneavoastră că slujba noastră e dintre cele mai triste; mai ales dacă eşti deprins cu altceva, îţi vine greu de tot. Toţi îşi închipuie că un comandant de escortă trebuie să fie neapărat un necioplit, un neşcolit şi nu-i trece prin cap nimănui că poate s-a născut şi el pentru altceva în viaţa asta.

Faţa roşie, parfumul, inelul şi mai ales râsul neplăcut al ofiţerului îl dezgustau pe musafir. Dar şi acum, ca în tot timpul călătoriei, el se găsea în acea stare de seriozitate şi atenţie în care nu-şi îngăduia să se poarte uşuratic sau dispreţuitor cu nimeni, oricine ar fi fost. Socotea că se cade să vorbească cu fiecare „din tot sufletul”, cum numea el acest nou fel de a fi. După ce-l ascultă pe ofiţer până la capăt, luând starea lui sufletească drept un sentiment de apăsare din pricina faptului că ia parte la chinuirea unor oameni aflaţi în puterea lui, Nehliudov îi spuse grav:

— Eu cred că şi într-o slujbă ca a dumitale poţi găsi o mângâiere, alinând suferinţele oamenilor.

— Ce fel de suferinţe? Ăştia-s nişte oameni…

— Ce fel de oameni? întrebă Nehliudov. Sunt oameni la fel ca toţi ceilalţi, iar unii dintre ei sunt chiar nevinovaţi.

— Nici vorbă, sunt şi din ăştia, nici vorbă că ţi-e milă de ei. Eu, unul, spre deosebire de alţii, caut să le uşurez soarta pe cât pot. Mai bine să sufăr eu decât ei. Alţii se ţin numai de litera legii, iar dacă cumva se întâmplă cea mai mică neorânduială, sunt gata să şi tragă în ei. Mie însă mi-e milă. Mai doriţi? Mai luaţi, vă rog, spuse el, turnându-i încă un pahar cu ceai. De fapt, cine e femeia pe care doriţi să o vedeţi?

— E o femeie nenorocită, care a ajuns într-o casă de toleranţă şi acolo a fost învinovăţita pe nedrept de otrăvire. Deşi, de fapt, ea este o femeie foarte cumsecade, răspunse Nehliudov.

Ofiţerul clătină din cap.

— Da, se întâmplă. Să vă povestesc, era una la Kazan, o chema Emma. Era unguroaică de felul ei, dar avea nişte ochi de persană, nu altceva, urmă el, zâmbind fără voie la această amintire. Avea atâta şic, o adevărată contesă…

Nehliudov îl întrerupse pe ofiţer şi reveni la discuţia dinainte.

— Eu cred că le puteţi uşura mult soarta acestor oameni, atâta timp cât se află sub conducerea dumneavoastră. Şi sunt sigur că, făcând lucrul acesta, aţi simţi o mare bucurie, spuse Nehliudov, căutând să rostească fiecare vorbă cât mai limpede, aşa cum vorbeşti cu copiii sau cu străinii, care nu cunosc bine limba.

Ofiţerul se uită la Nehliudov cu ochi strălucitori şi aşteptă cu nerăbdare să isprăvească de vorbit, ca să-şi poată urma el povestirea cu unguroaica Emma, cea cu ochii de persană, care reînviase în amintirea lui şi-i stăpânea toată închipuirea.

— Da, asta aşa e, cred că aveţi dreptate, spuse el. Mie chiar mi-e milă de ei. Voiam însă să vă povestesc de Emma. Să vedeţi numai ce făcea…

— Asta nu mă interesează, spuse Nehliudov, şi-am să vă spun sincer că, deşi înainte am fost cu totul altul, astăzi nu mai pot suferi acest fel de a privi femeile.

Ofiţerul, nedumerit, se uită la Nehliudov.

— Nu mai doriţi un păhărel de ceai?

— Nu, mulţumesc.

— Bernov! strigă ofiţerul, du-l pe dumnealui până la Vakulov şi spune-i să-l lase în odaia politicilor. Poate să rămână acolo până la apel.

IX.

Nehliudov, însoţit de ordonanţă, ieşi iarăşi în curtea întunecată, slab luminată de razele roşietice ale felinarelor.

— Încotro? îl întrebă un soldat din escortă pe însoţitorul lui Nehliudov.

— La camera nr. 5.

— Pe aici nu poţi trece, că-i încuiat. Du-te prin intrarea cealaltă.

— Cine a încuiat?

— Do’ n plutonier a încuiat şi a plecat în sat.

— Ei, atunci haidem pe aici.

Soldatul îl călăuzi pe Nehliudov spre cealaltă intrare în faţa căreia erau aşternute nişte scânduri. Dinăuntru răzbătea până în curte larma glasurilor şi forfota din încăpere, ca dintr-un stup care se pregăteşte să roiască. Când Nehliudov se apropie mai mult şi se deschise uşa, zgomotul spori, preschimbându-se într-un vuiet de glasuri care se strigau, se înjurau şi râdeau. Auzi zăngănitul lanţurilor şi simţi binecunoscutul miros greu de catran şi de murdărie.

Larma glasurilor, zăngănitul lanţurilor şi acest miros îngrozitor se îmbinau întotdeauna pentru Nehliudov într-un fel de dezgust moral, care mergea până la greaţă fizică. Şi toate aceste senzaţii se împleteau, sporindu-se una pe alta.

Intrând în tindă, unde se afla un hârdău mare şi puturos, primul lucru pe care-l văzu Nehliudov fu o femeie care şedea pe marginea lui. În faţa ei stătea un bărbat, cu o şapcă turtită, pusă cam pe-o ureche pe capul lui ras, şi vorbea cu ea. Zărindu-l pe Nehliudov, deţinutul îi făcu cu ochiul şi îi spuse:

— Nici ţarul nu-şi poate ţine burta.

Femeia îşi coborî poalele halatului şi-şi plecă ochii.

Din tindă trecură într-un coridor, în care dădeau uşile camerelor-celule. Prima încăpere era destinată familiştilor, după ea urma o altă sală mare pentru cei necăsătoriţi, iar la capăt erau două odăi mai mici pentru deţinuţii politici. Clădirea aceasta, construită pentru o sută cincizeci de oameni, cuprindea acum patru sute cincizeci, şi era atât de ticsită, încât deţinuţii care nu mai încăpeau în săli stăteau pe coridor. Unii erau aşezaţi sau culcaţi pe jos, alţii treceau încolo şi încoace, cu ceainicele goale sau pline cu apă clocotită. Printre aceştia din urmă era şi Târâş, care îl ajunse pe Nehliudov şi-i dădu prietenos bună seara. Faţa blândă a lui Taraş era plină de vânătăi pe nas şi pe sub ochi.

— Ce-ai păţit? întrebă Nehliudov.

— S-a iscat o dandana, răspunse Târâş, zâmbind.

— Toată ziua se bat, interveni cu dispreţ soldatul.

— Din pricina femeii, adăugă un deţinut, care tocmai venea în urma lor. S-a încăierat cu Fedka Chiorul.

— Dar Fedosia ce face? întrebă Nehliudov.

— Mulţumesc, e sănătoasă, uite, îi duc nişte apă clocotită pentru ceai, spuse Târâş, intrând în sala pentru familişti.

Nehliudov aruncă o privire prin uşa deschisă. Sala era ticsită de femei şi bărbaţi, aşezaţi pe paturi sau pe jos. În aer pluteau aburi de la hainele ude care se uscau şi stăruia o larmă de glasuri femeieşti. Uşa următoare dădea în sala celor neînsuraţi. Aici era o înghesuială şi mai mare. În uşă şi pe coridor se îmbulzeau o mulţime de deţinuţi în haine încă ude, care vorbeau aprins între ei. Soldatul îi explică lui Nehliudov că şeful camerei împărţea banii de merinde, ţinuţi în păstrare de el, posesorilor sau celor care îi câştigaseră la cărţi, în schimbul unor bileţele anume făcute de ei din nişte cărţi de joc. Deţinuţii, văzându-l pe soldat şi pe vizitatorul străin, tăcură, cercetându-i cu o privire neprietenoasă. Printre cei care luau parte la împărţeală, Nehliudov îl zări pe Fiodorov, un ocnaş pe care-l ştia şi care

avea întotdeauna în preajma lui un flăcău tinerel, cu o înfăţişare jalnică, palid la faţă şi cu sprâncenele ridicate, şi pe un vagabond respingător, ciupit de vărsat şi fără nas, despre care toată lumea spunea că în timpul unei evadări, şi-ar fi omorât în taiga tovarăşul şi s-ar fi hrănit cu carnea lui. Vagabondul stătea pe coridor, cu halatul ud aruncat pe un umăr, şi se uită batjocoritor şi cu obrăznicie la Nehliudov, fără să se dea la o parte din drum. Nehliudov îl ocoli.

Oricât de cunoscut îi era lui Nehliudov acest spectacol, de trei luni de zile de când îi vedea pe cei patru sute de delincvenţi de drept comun în cele mai felurite împrejurări: pe arşiţă, în norul de praf stârnit de picioarele încătuşate în lanţuri, la popasurile de-a lungul drumului, la etapele din zilele calde, sub cerul liber, unde se petreceau fără ruşine cele mai îngrozitoare scene de desfrâu, totuşi, de fiecare dată când se vedea printre ei, simţind ca acum atenţia lor îndreptată asupra lui, încercă un sentiment chinuitor de ruşine şi de vinovăţie faţă de ei. Şi acest sentiment de ruşine şi de vinovăţie era cu atât mai chinuitor pentru el, cu cât i se adăuga şi un sentiment de groază şi dezgust de neînvins. Ştia că în situaţia lor nu puteau fi altfel decât erau şi totuşi nu-şi putea înăbuşi dezgustul faţă de ei.

— Lor ce le pasă, trântorilor, auzi Nehliudov, în clipa când se apropia de uşa deţinuţilor politici, n-au nici pe dracu’, pe ei nu-i doare niciodată burta, urmă acelaşi glas răguşit, adăugând şi o înjurătură murdară. Apoi se auzi un hohot de râs batjocoritor.

X.

După ce trecură de camera burlacilor, soldatul care-l însoţea pe Nehliudov se despărţi de el, spunându-i că va veni să-l ia înainte de apel. Cum se îndepărtă soldatul, se apropie de Nehliudov, cu paşi repezi şi târşiţi, un deţinut cu picioarele goale, care-şi ţinea cu mână lanţurile, ca să nu facă prea mult zgomot, şi, răspândind o duhoare grea şi acră de sudoare, îi spuse în şoaptă:

— Luaţi-i apărarea, boierule! L-au dat gata pe flăcău. L-au îndobitocit cu băutură. Astăzi la apel zicea că-l cheamă Karmanov. Luaţi-i apărarea, că noi nu putem, ne omoară, spuse deţinutul, uitându-se neliniştit în jur, apoi se îndepărtă repede de Nehliudov.

Iată despre ce era vorba: ocnaşul Karmanov îl convinsese pe un flăcău, care semăna cu el la chip şi care era condamnat numai la deportare, să-şi schimbe numele cu el – să meargă în locul lui la ocnă, iar ocnaşul să fie numai deportat.

Nehliudov mai auzise despre această chestiune de la acelaşi deţinut. Îi făcu un semn din cap că a înţeles şi că o să facă tot ce va putea şi trecu mai departe, fără să se mai uite înapoi.

Nehliudov îl ştia pe deţinutul acesta încă de la Ekaterinburg, unde fusese rugat de el să intervină pentru a i se îngădui nevestei sale să-l urmeze. Fapta lui îl miră. Era un bărbat de vreo treizeci de ani, de statură potrivită, cu cea mai comună înfăţişare de ţăran, condamnat la ocnă pentru tentativă de omor cu tâlhărie. Îl chema Makar Devkin. Crima lui era foarte ciudată – chiar el îi povestise lui Nehliudov că nu dânsul a fost cel care a săvârşit fapta, ci necuratul, care sălăşluia în el. Un călător, povestea deţinutul, trecuse pe la tatăl lui şi închiriase de la acesta cu două ruble o căruţă, care să-l ducă într-un alt sat, la patruzeci de verste depărtare. Taică-său îi poruncise lui Makar să-l ducă pe călător până acolo. Makar înhămase calul, se îmbrăcase şi împreună cu călătorul se aşezase să bea ceai. Omul îi povestise că merge să se însoare şi că are la el cinci sute de ruble, câştigate la Moscova. Auzind acestea, Makar ieşise în curte şi pusese în sanie, sub paie, un topor.

— Nici eu nu ştiu de ce am luat toporul, spunea el. „Ia toporul”, mi-a spus, şi eu l-am luat. Ne-am aşezat şi am pornit la drum. Mergeam liniştiţi şi eu uitasem cu totul de topor. Tocmai începuserăm să ne apropiem de sat – mai

aveam vreo şase verste. Am cotit de pe drumeag pe şleaul cel mare şi am început să urcăm la deal. Eu m-am dat jos şi mergeam după sanie, iar el îmi şoptea: „Ce ai de gând? Dacă ajungeţi sus, pe drumul mare forfoteşte lumea, iar apoi începe satul şi-ţi scapă omul cu banii lui; dacă vrei s-o faci, apăi trebuie s-o faci acum, n-ai timp să te codeşti”. M-am aplecat deasupra saniei, chipurile, să potrivesc paiele, şi toporul mi-a sărit parcă singur în mână. S-a uitat omul la mine. „Ce faci?” zice el. Am avântat toporul să-l lovesc, dar el, om iute, a sărit din sanie şi m-a apucat de mâini. „Ce vrei să faci, tâlharule?” M-a trântit în zăpadă şi eu m-am lăsat fără să mă împotrivesc. Mi-a legat mâinile cu cureaua şi m-a aruncat în sanie. M-a dus de-a dreptul la post. M-au întemniţat, m-au judecat. Obştea a pus mărturie că-s om bun şi că n-am dat niciodată dovadă de purtare rea. Stăpânii la care lucrasem au spus şi ei vorbe bune despre mine. N-am avut însă bani să tocmesc un avocat, spunea Makar, aşa că m-au osândit la patru ani de ocnă. Şi iată că acum omul acesta, ca să scape pe un consătean, îşi punea viaţa în primejdie, spunându-i lui Nehliudov un secret al deţinuţilor, căci, dacă s-ar fi aflat ce a făcut, ceilalţi cu siguranţă l-ar fi gâtuit.

XI.

Deţinuţii politici ocupau două încăperi mici, ale căror uşi dădeau pe o parte din coridor, despărţită printr-un paravan de lemn. Intrând în această săliţă, primul om pe care-l întâlni Nehliudov fu Simonson; stătea chircit în faţa sobei care duduia de căldură, îmbrăcat într-o bluză şi ţinând în mână o scurtătură de brad.

Văzându-l pe Nehliudov, îi întinse mâna fără să se ridice în picioare şi-l privi de jos în sus pe sub sprâncenele lui stufoase.

— Mă bucur că aţi venit. Am nevoie de dumneavoastră, spuse el cu tâlc, privindu-l drept în ochi pe Nehliudov.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Nehliudov.

— Am să vă spun mai târziu. Acum sunt ocupat.

Şi Simonson îşi văzu mai departe de sobă, în care făcea focul după metoda lui personală, în aşa fel ca să se piardă cât mai puţină energie calorică.

Nehliudov se pregătea să intre pe prima uşă, când pe uşa cealaltă apăru Maslova, cu o mătură în mână, cu care împingea spre sobă o grămadă mare de gunoi şi de praf. Era îmbrăcată cu o bluză albă, o fustă cu poalele suflecate şi avea ciorapi în picioare. Ca să se apere de praf se legase cu o basma albă până aproape de sprâncene. Văzându-l pe Nehliudov, se îndreptă din şale, roşie şi înviorată, puse mătura jos, îşi şterse mâinile de fustă şi se opri în faţa lui.

— Deretici? întrebă Nehliudov, dându-i mâna.

— Da, vechea mea ocupaţie, spuse ea şi-i zâmbi. E o murdărie aici de neînchipuit. Nu mai sfârşim de curăţat. Ce-i cu pătura, s-a zvântat? îl întrebă ea pe Simonson.

— Aproape, răspunse Simonson, aruncându-i o privire deosebită, care-l miră pe Nehliudov.

— Atunci vin s-o iau şi am să aduc şubele la uscat. Toţi ai noştri sunt aici, îi spuse ea lui Nehliudov, arătându-i prima uşă, în timp ce ea se îndreptă spre cea de-a doua.

Nehliudov deschise uşa şi intră într-o încăpere nu prea mare, zgârcit luminată de o lampă mică de metal, aşezată pe unul dintre paturi. Era frig în odaie şi mirosea a praf ridicat, a umezeală şi tutun. Lampa de tablă arunca o lumină puternică pe cei din jurul ei, paturile însă rămâneau în întuneric, iar pe pereţi se legănau umbre negre.

Erau toţi adunaţi în micuţa încăpere, afară de doi bărbaţi însărcinaţi cu aprovizionarea, care se duseseră după ceai şi alimente. Aici era şi Vera Efremovna, vechea cunoştinţă a lui Nehliudov, mai slabă şi mai palidă ca oricând, cu ochii ei imenşi, speriaţi, cu o vână îngroşată pe frunte, cu părul tuns scurt şi îmbrăcată într-o bluză cenuşie. Şedea în faţa unui ziar desfăcut, pe care era întins nişte tutun, şi cu mişcări sacadate umplea tuburi goale de ţigări.

Tot aici se afla şi deţinuta politică Emilia Ranţeva, pentru care Nehliudov avea o deosebită simpatie. Avea ca

îndatorire îngrijirea gospodăriei şi chiar în condiţiile cele mai grele izbutea să dea locului în care se aflau o înfăţişare plăcută şi familiară. Şedea lângă lampă cu mânecile suflecate pe braţele ei frumoase, arse de soare, şi cu mişcări îndemânatice, ştergea şi aşeza cănile pe un şervet întins pe patul de scânduri. Ranţeva era o femeie tânără, cu o faţă inteligentă şi blândă, care, fără să fie frumoasă, avea darul de a se transfigura când zâmbea şi atunci era deodată veselă, însufleţită şi fermecătoare. Cu un astfel de zâmbet îl întâmpină acum pe Nehliudov.

— Credeam că v-aţi întors înapoi în Rusia, spuse ea. Într-un colţ mai îndepărtat şi mai întunecos se afla şi Maria Pavlovna, ocupată cu fetiţa cea cu părul bălai, care ciripea întruna cu glăsciorul ei plăcut de copil.

— Ce bine că aţi venit! Aţi văzut-o pe Katia? îl întrebă ea pe Nehliudov. Uitaţi ce oaspete avem noi! adăugă ea, arătând spre fetiţă.

Anatoli Krâlţov era şi el acolo. Şedea pe pat, în colţul cel mai îndepărtat al odăii, slab, palid, cu picioarele încălţate în pâslari, vârâte sub el; gârbovit, cu mâinile băgate în mânecile cojocului, tremura din tot trupul şi-l privea pe Nehliudov cu ochi înfrigurаţi. Nehliudov voi să se apropie de el, când îl zări în dreapta uşii pe vestitul revoluţionar Novodvorov, un bărbat roşcovan, cu părul creţ, cu o haină de ploaie pe el, care scotocea într-un sac şi vorbea cu drăgălaşa şi zâmbitoarea Grabeţ. Nehliudov se grăbi să-i dea bună seara, mai cu seamă pentru că din tot grupul deţinuţilor politici acesta era singurul om care nu-i era simpatic. Novodvorov îi aruncă peste ochelari lui Nehliudov o căutătură din ochii săi albaştri şi, încruntându-se, îi întinse mâna.

— Ei, cum găsiţi călătoria, plăcută? întrebă el, cu vădită ironie în glas.

— Da, sunt multe lucruri interesante, răspunse Nehliudov, prefăcându-se că n-a simţit ironia şi că ia întrebarea drept o amabilitate, apoi se apropie de Krâlţov.

Nehliudov se arătase indiferent faţă de vorbele lui Novodvorov. În fundul sufletului însă nu era deloc astfel. Dorinţa vădită a lui Novodvorov de a-l înţepa îi tulburase buna dispoziţie şi Nehliudov se întristă şi se simţi mâhnit.

— Cum îţi merge cu sănătatea? întrebă el, strângând mâna rece şi tremurândă a lui Krâlţov.

— Ar merge ea, numai că nu mă pot încălzi deloc, sunt ud tot, răspunse Krâlţov, băgând înapoi mâna în mâneca cojocului. E un frig aici, cu geamurile astea sparte, adăugă el, arătând spre geamurile ciocnite în două locuri dincolo de zăbrelele de fier. Ce-i cu dumneata? De ce n-ai mai dat pe la noi?

— Nu m-au lăsat şefii, s-au făcut foarte severi. Abia astăzi am dat de un ofiţer mai cumsecade.

— Da, foarte cumsecade! spuse Krâlţov. Întreab-o pe Maşa ce-a făcut azi de dimineaţă.

Maria Pavlovna, fără să se ridice de la locul ei, îi povesti lui Nehliudov cele ce se întâmplaseră în dimineaţa aceea cu fetiţa, la plecare.

— După părerea mea, ar trebui să facem un protest colectiv, spuse cu glas hotărât Vera Efremovna, mutându-şi însă privirea speriată şi şovăielnică de la unul la altul. Vladimir a protestat, dar e prea puţin.

— Ce fel de protest? spuse Krâlţov, strâmbându-se înciudat. Se vedea că îl enervează de mult tonul nefiresc şi nervozitatea Verei Efremovna. O căutaţi pe Katia? îl întrebă apoi pe Nehliudov. Tot deretică şi nu mai pridideşte. A curăţat odaia noastră, a bărbaţilor, şi acum o curăţă pe cealaltă, a femeilor. Numai că de purici tot nu-i chip să scapi, ne mănâncă de vii. Dar Maşa ce tot face acolo? întrebă el, arătând cu capul spre ungherul în care se afla Maria Pavlovna.

— Îşi piaptănă fiica adoptivă, răspunse Ranţeva.

— Numai de n-ar veni păduchii până la noi, făcu Krâlţov.

— Nu, nu, am eu grijă. E curată fetiţa acum, spuse Maria Pavlovna. Ia-o, te rog, îi spuse ea Ranţevei, iar eu mă duc s-

o ajut pe Katia. Îi aduc şi lui o pătură.

Ranţeva luă fetiţa şi, strângându-i cu dragoste maternă mânuţele goale şi plinuţe, o aşează pe genunchii ei şi-i dădu o bucată de zahăr.

Maria Pavlovna ieşi din odaie şi tot atunci intrară pe uşă doi bărbaţi cu ceainice şi alimente.

XII.

Unul dintre cei doi nou-veniţi era un tânăr scund, uscăţiv, îmbrăcat cu un cojoc scurt şi cu cizme înalte în picioare. Mergea cu paşi repezi şi uşori, ducând două ceainice mari, aburinde şi o pâine învelită într-un şervet la subsuoară.

— Uite c-a venit şi prinţul nostru, spuse el, punând ceainicul pe pat, printre căni, şi întinzând pâinea Maslovei. Am cumpărat nişte bunătăţi grozave, adăugă el, scoţându-şi cojocul şi aruncându-l într-un colţ pe un pat. Markel a făcut rost de lapte şi ouă. O să avem un adevărat ospăţ. Şi Kirilovna care toate le rânduieşte cu curăţenia ei estetică, spuse el, zâmbind şi uitându-se la Ranţeva. Lasă acum asta şi fă bine de ne pregăteşte ceaiul.

Toată fiinţa acestui om, mişcările, glasul şi privirea lui emanau veselie şi energie. Celălalt bărbat, mic şi el de stat şi slab, cu faţa trasă şi palidă, cu umerii obrajilor ieşiţi în afară, cu ochi minunaţi, verzi, cam depărtaţi de nas şi cu nişte buze subţiri, avea dimpotrivă o înfăţişare întunecată şi tristă. Purta un palton vechi, iar în picioare ghete cu galoşi. Aducea două oale şi două coşuri. Le puse în faţa Ranţevei, apoi îl salută din cap pe Nehliudov, fără să-şi ia ochii de la el şi, după ce-i întinse, parcă în silă mâna asudată, începu să scoată încet merindele din coş.

Aceşti doi deţinuţi politici erau oameni din popor. Primul, Nabatov, era ţăran, iar cel de-al doilea, Markel Kondratiev, muncitor într-o fabrică. Markel intrase în mişcarea revoluţionară la vârsta de treizeci şi cinci de ani, iar Nabatov la optsprezece. Acest Nabatov, băiat înzestrat, după ce terminase şcoala din sat, trecuse la liceu, întreţinându-se tot timpul singur, din lecţii, şi absolvise

liceul cu medalie de aur. La universitate nu intrase însă, deoarece încă din clasa a şaptea se hotărâse să se întoarcă în popor, din rândurile căruia ieşise, ca să-şi lumineze fraţii uitaţi de toţi. Şi aşa şi făcuse: îşi luase la început o slujbă de pisar într-un sat mai mare, dar nu trecuse mult şi fusese arestat pentru că le citea ţăranilor diferite cărţi şi organizase în sat o tovărăşie de consum şi de producţie. Prima oară fusese ţinut opt luni la închisoare, apoi i se dăduse drumul, fiind mai departe supravegheat de poliţie. Cum se văzuse liber, Nabatov plecase într-un sat dintr-o altă gubernie, ca învăţător, şi începuse să facă şi acolo acelaşi lucru. Fusese iarăşi arestat şi de data aceasta ţinut în temniţă un an şi două luni, în care timp convingerile lui de până atunci se întăriseră şi mai mult.

După cea de-a doua arestare, fusese deportat în gubernia Perm, de unde evadase. Îl arestaseră din nou şi după şapte luni de temniţă îl deportaseră în gubernia Arhanghelsk. De acolo, pentru că refuzase să depună jurământ de credinţă noului ţar, fusese deportat în Iakuţia. Astfel că îşi petrecuse jumătate din viaţa de om matur în închisori şi în deportări. Lucrul acesta însă nici nu-l înrăise, nici nu-i slăbise energia, ci mai curând i-o călise. Era un om iute, sănătos, activ, vesel şi plin de viaţă. Niciodată nu-i părea rău de nimic, nu-şi făcea planuri prea îndepărtate, ci-şi punea toate forţele, toată dibăcia, mintea şi simţul practic în slujba clipei prezente. În libertate lucra pentru ţelul pe care şi-l propusese, adică pentru instruirea poporului, pentru unirea muncitorilor şi mai ales a ţăranilor. În închisoare lucra cu aceeaşi energie şi cu acelaşi simţ practic pentru păstrarea legăturii cu lumea din afară şi pentru orânduirea unei vieţi cât mai bune în condiţiile în care se aflau, nu doar pentru el, ci şi pentru cei care-l înconjurau. Era mai presus de toate un membru al comunităţii. Pentru el însuşi nu avea nevoie mai de nimic, se mulţumea cu puţin, pentru tovarăşii lui însă cerea mult şi la nevoie era în stare să muncească pentru asta, fie cu braţele, fie cu mintea, zi şi noapte, fără

să doarmă şi fără să mănânce, ca un adevărat ţăran, era harnic, îndemânatic, cu mintea ageră, cumpătat din fire, politicos şi atent nu numai faţă de sentimentele altora, dar şi faţă de părerile lor. Bătrâna lui mamă, ţărancă şi ea, fără carte, cu capul îmbuibat de superstiţii, era văduvă, şi Nabatov, când era în libertate, o ajuta şi se ducea mereu s-o vadă. De câte ori mergea acasă, se interesa îndeaproape de viaţa ei, o ajuta la gospodărie şi păstra legătura cu foştii săi tovarăşi, fii de ţărani, fuma cu ei mahorcă în foaie de ziar, se lua cu ei la trântă şi le explica, de câte ori avea prilejul că sunt înşelaţi de cei care-i cârmuiesc şi ce trebuie să facă ca să scape din mânciuna în care erau ţinuţi. Când vorbea şi se gândea la ce va aduce oamenilor revoluţia, îşi închipuia întotdeauna că poporul din rândurile căruia ieşise va rămâne să trăiască aproape în aceleaşi condiţii de viaţă, numai că va avea pământ şi va scăpa de boieri şi funcţionari. Revoluţia, după părerea lui, nu trebuia să schimbe formele fundamentale ale vieţii poporului – acesta era un punct în care nu se putea înţelege cu Novodvorov şi cu adeptul acestuia, Markel Kondratiev; după el, revoluţia nu trebuia să dărâme din temelii, ci doar să schimbe rânduiala internă a acestui edificiu vechi, trainic, uriaş şi minunat, pe care-l iubea cu înflăcărare.

Şi în privinţa religiei era un adevărat ţăran: nu-şi punea niciodată probleme metafizice, despre începutul tuturor începuturilor şi despre viaţa de apoi. Dumnezeu era pentru el, ca şi pentru Arago, o ipoteză de care nu i se întâmplase încă să aibă nevoie. Puţin îi păsa dacă lumea s-a format după cum spune Moise sau după cum spune Darwin, iar darwinismul, care avea o însemnătate atât de mare pentru tovarăşii lui, pentru el era un joc al închipuirii, ca şi facerea lumii în şase zile.

Nu-l preocupa întrebarea cum s-a creat lumea, tocmai pentru că era mereu preocupat de cum se poate trăi cât mai bine în această lume. Nici la viaţa viitoare nu se gândea niciodată, pentru că în fundul sufletului lui păstra credinţa

nestrămutată, moştenită de la strămoşi şi comună tuturor lucrătorilor pământului, că, după cum în lumea animalelor şi a plantelor nimic nu se pierde, ci totul se preface, trecând mereu dintr-o formă într-alta – bălegarul în grâne, grânele în găină, mormolocul în broască, viermele în fluture, ghinda în stejar – tot aşa şi omul nu piere, ci numai se preschimbă. Era convins de aceasta şi de aceea privea totdeauna moartea în faţă cu bărbăţie, ba chiar cu veselie şi îndura fără să crâcnească suferinţele care-l duc spre ea. Nu-i plăcea însă şi nici nu se pricepea să vorbească despre acest lucru. Îi plăcea să muncească, să se ocupe de lucruri practice, şi-i îndemna şi pe tovarăşii lui să facă la fel.

Celălalt deţinut din acest grup, ieşit şi el din popor, Markel Kondratiev, avea cu totul altă structură sufletească. De la cincisprezece ani se angajase şi tot atunci începuse să bea şi să fumeze, ca să-şi înăbuşe sentimentul nelămurit de obidă. Avusese prima oară acest sentiment la un pom de Crăciun, în casa fabricantului, unde fusese adus cu alţi câţiva copii de muncitori, şi unde el şi cu tovarăşii săi căpătaseră câte un fluier de o copeică, câte o smochină, un măr şi o nucă poleită, iar copiii fabricantului – nişte jucării ca din basme, care costaseră, după cum aflase el mai târziu, peste cincizeci de ruble. Era în vârstă de douăzeci de ani, când în fabrica lor intrase ca muncitoare o vestită revoluţionară, care, dându-şi seama de însuşirile lui Kondratiev, începuse să-i dea cărţi şi broşuri, să-i explice situaţia lui şi cauzele acestei situaţii, să-i vorbească despre mijloacele prin care ar fi putut-o îmbunătăţi. Când Kondratiev îşi dădu limpede seama că ar putea să se elibereze pe el şi pe alţii din starea de asuprire în care se aflau, nedreptatea din jurul lui i se păru şi mai crudă, şi mai îngrozitoare şi începu să dorească aprig nu numai eliberarea, dar şi pedepsirea celor care săvârşeau şi sprijineau această nedreptate. I se explică atunci că posibilitatea aceasta ţi-o pune la îndemână cultura şi Kondratiev începu să înveţe cu pasiune. Nu-şi dădea seama

prea limpede cum s-ar putea realiza idealul socialist prin cultură, credea însă că, aşa cum noile cunoştinţe căpătate îi dezvăluiseră nedreptatea situaţiei în care se afla, tot astfel aceste cunoştinţe vor putea să înlăture şi nedreptatea. Afară de aceasta, cultura, după părerea lui, îl ridica deasupra celorlalţi oameni. De aceea, lăsându-se de fumat şi de băut îşi dedică tot timpul liber (avea mai mult de când fusese numit magaziner) studiilor.

Revoluţionara aceea îl ajuta să înveţe şi se mira de uimitoarea uşurinţă cu care îşi însuşea orice cunoştinţă. În doi ani învăţase algebra, geometria, istoria, care-i plăcea în chip deosebit, şi citise nenumărate cărţi de literatură, de critică şi mai ales cărţi cu conţinut socialist.

Revoluţionara şi Kondratiev fuseseră arestaţi pentru că la el se găsiseră cărţi interzise. Fuseseră închişi în temniţă, iar apoi deportaţi în gubernia Vologda. Acolo el îl cunoscuse pe Novodvorov, mai citise o sumedenie de cărţi revoluţionare, pe care le ţinuse bine minte, şi-şi întărise convingerile socialiste. După ce fusese eliberat, condusese o mare grevă a muncitorilor, încheiată cu devastarea fabricii şi uciderea directorului. Fusese din nou arestat şi condamnat la pierderea drepturilor şi iarăşi la deportare.

Atitudinea pe care o avea faţă de orânduirea economică existentă o avea şi faţă de religie. Înţelegând absurditatea credinţei în care fusese crescut şi eliberându-se de ea, la început cu greu şi cu teamă, iar apoi cu înflăcărare, vrând parcă să se răzbune pentru minciuna în care fuseseră ţinuţi el şi strămoşii lui, îşi bătea joc cu răutate şi venin de popi şi de dogmele religioase, ori de câte ori avea prilejul.

Avea deprinderi de ascet, se mulţumea cu foarte puţin şi, ca orice om obişnuit din copilărie cu munca, înzestrat cu putere fizică, putea cu uşurinţă şi îndemânare să muncească oricât de mult. Preţuia totuşi în chip deosebit timpul liber, pe care îl închina studiilor, atât în închisoare, cât şi pe drumul din post în post. Studia acum volumul întâi din operele lui Marx, pe care-l păstra cu multă grijă în sacul

lui, ca pe o comoară de preţ. Cu ceilalţi tovarăşi se purta rezervat şi cu indiferenţă, cu excepţia lui Novodvorov, căruia îi era deosebit de devotat şi ale cărui păreri în orice problemă le privea ca pe nişte adevăruri de netăgăduit.

Pentru femei, pe care le socotea o piedică în orice, avea un mare dispreţ. De Maslova însă îi era milă şi se purta întotdeauna blând cu ea, văzând în femeia aceasta un exemplu de exploatare a clasei de jos de către cea de sus. Din acelaşi motiv nu-l putea suferi pe Nehliudov, vorbea foarte puţin cu el şi, când acesta îi întindea mâna, i-o întindea pe a lui mai mult în silă, fără să i-o strângă.

XIII.

Lemnele arseseră în sobă, soba se încălzise, ceaiul pregătit era turnat în ceşti, în pahare, şi dres cu lapte; pe un ştergar, pe pat, erau puşi covrigii, pâinea proaspătă de grâu şi de secară, ouăle răscoapte, untul, un cap şi nişte picioare de viţel. Toţi se apropiaseră de patul care înlocuia masa şi beau, mâncau şi vorbeau între ei. Ranţeva stătea pe o ladă şi turna ceaiul. Toţi se adunaseră în jurul ei, în afară de Krâlţov, care îşi scosese cojocul ud, se învelise într-o pătură uscată şi, întins pe pat, vorbea cu Nehliudov.

După frigul şi umezeala din timpul drumului, după murdăria şi dezordinea pe care o găsiseră aici, după osteneala pe care şi-o dăduseră ca să cureţe şi să deretice locul, după mâncarea şi ceaiul cald, toţi se simţeau veseli şi bine dispuşi.

Faptul că din odaia vecină răzbăteau prin perete, ţipetele şi înjurăturile deţinuţilor de drept comun, vrând parcă să le amintească de tot ce-i înconjoară, nu făcea decât să sporească şi mai mult acel sentiment de intimitate. Ca pe o insulă în mijlocul mării, oamenii aceştia se simţeau la adăpost de umilinţele şi suferinţele ce-i înconjurau de obicei şi asta le ridica moralul şi îi stimula. Vorbeau despre orice, fără să pomenească însă despre situaţia lor şi despre ceea ce îi aştepta în viitor. Afară de aceasta, cum se întâmpla întotdeauna între bărbaţi şi femei tinere, siliţi să stea la un

loc, între ei se năşteau diferite simpatii, sentimente şi legături sufleteşti. Aproape toţi erau îndrăgostiţi. De pildă, Novodvorov era îndrăgostit de drăgălaşa şi mereu zâmbitoarea Grabeţ. Această Grabeţ era o studentă tinerică, care nu-şi muncea prea mult mintea şi era cu totul nepăsătoare la problemele revoluţiei. Suferise de fapt influenţa timpului în care trăia, se compromisese într-un fel oarecare şi fusese deportată. Şi precum în libertate preocuparea de căpetenie a vieţii ei fusese de a plăcea bărbaţilor, tot aşa rămăsese şi mai târziu, la interogatorii, în închisoare şi deportare. Acum, pe drum, se mângâia cu faptul că Novodvorov era îndrăgostit de ea şi că ea la rândul ei se îndrăgostise de el. Vera Efremovna, care se aprindea foarte repede, dar care nu inspira dragoste nimănui, nădăjduia mereu o iubire împărtăşită şi se îndrăgostea când de Nabatov, când de Novodvorov. Krâlţov, la rândul lui, era într-un fel îndrăgostit de Maria Pavlovna. O iubea aşa cum iubesc bărbaţii femeile, dar, ştiind cum privea ea această dragoste, îşi ascundea sentimentul sub masca prieteniei şi a recunoştinţei pentru deosebita duioşie cu care îl îngrijea. Nabatov şi Ranţeva erau şi ei legaţi printr-un sentiment de dragoste cât se poate de complicat. Aşa cum Maria Pavlovna era o fată de o castitate desăvârşită, tot astfel, Ranţeva, ca soţie, era de-o virtute desăvârşită.

De la şaisprezece ani, fiind încă la liceu, se îndrăgostise de Ranţev, student la universitatea din Petersburg, şi la nouăsprezece ani se căsătorise cu el, înainte ca acesta să-şi fi terminat studiile. În anul al patrulea, bărbatul ei, amestecat într-o mişcare studenţească, fusese surghiunit din Petersburg şi se făcuse revoluţionar. Ea părăsise cursurile facultăţii de medicină pe care le urma, plecase după el şi devenise şi ea revoluţionară. Dacă nu şi-ar fi socotit bărbatul ca fiind cel mai bun şi cel mai deştept om din lume, nu s-ar fi îndrăgostit de el, iar dacă nu s-ar fi îndrăgostit de el, nu l-ar fi luat de bărbat. Dar, odată

îndrăgostită şi căsătorită cu cel mai bun şi cel mai deştept om din lume, după părerea ei, era foarte firesc să privească viaţa şi scopul ei, întocmai cum le privea omul cel mai bun şi cel mai deştept din lume. La început, el credea că scopul vieţii este studiul, deci aşa crezuse şi ea. Când el se făcuse revoluţionar, se făcu şi ea îndată revoluţionară. Ar fi putut oricând să argumenteze că rânduiala existentă este de neîndurat şi că datoria fiecărui om este să lupte împotriva acestei rânduieli şi să caute s-o înlocuiască cu altă rânduială, atât politică, cât şi economică, în care omul să se poată dezvolta în voie şi libertate, etc. Îşi închipuia că într-adevăr gândeşte şi simte aşa, în realitate însă ea credea numai că ceea ce gândeşte bărbatul ei este adevărul curat şi căuta un singur lucru – desăvârşită înţelegere sufletească cu soţul ei, singurul lucru care îi dădea o deplină satisfacţie morală.

Îi fusese foarte greu să se despartă de bărbatul şi de copilul ei, pe care-l luase maică-sa. Totuşi suporta această despărţire cu tărie şi cu calm, ştiind că suferă pentru bărbatul ei şi pentru o cauză fără îndoială dreaptă, de vreme ce el luptă pentru ea. Tot timpul se gândea numai la el şi, cum înaintea lui nu iubise pe nimeni, nici acum n-ar fi fost în stare să se îndrăgostească de altcineva. Totuşi, dragostea curată şi plină de devotament pe care i-o purta Nabatov o mişca şi o tulbura. Acest om moral şi ferm, prieten cu bărbatul ei, căuta să se poarte cu ea aşa cum s-ar fi purtat cu o soră, dar în gesturile lui se simţea ceva mai mult, şi acest ceva îi speria pe amândoi şi în acelaşi timp înfrumuseţa viaţa atât de grea.

Aşa că în grupul lor numai Maria Pavlovna şi Kondratiev erau liberi cu totul de orice gând de dragoste.

XIV.

Aşteptând să poată sta de vorbă cu Katiuşa între patru ochi, ca de obicei, după ceai, Nehliudov stătea aşezat lângă Krâlţov şi vorbea cu el.

Îi povesti printre altele ceea ce îi comunicase Makar şi istoria omorului pe care-l săvârşise acesta. Krâlţov îl asculta cu luare-aminte, ţintindu-l cu ochii lui înfriguraţi.

— Da, spuse el deodată. Deseori mă frământă gândul că mergem împreună cu ei, alături de ei, şi cine sunt aceşti „ei”? Sunt tocmai oamenii pentru care noi mergem acolo unde mergem, şi totuşi, nu numai că nu-i cunoaştem, dar nici nu căutăm să-i cunoaştem; iar ei, ceea ce este şi mai rău, ne urăsc şi ne socotesc duşmani. E îngrozitor!

— Nu-i nimic îngrozitor spuse, spuse Novodvorov, care fusese atent la discuţia lor. Masele se ploconesc întotdeauna numai în faţa puterii, spuse el cu glasul lui sonor. Guvernul este la putere şi i se închină lui, iar pe noi ne urăsc; dacă mâine vom fi noi la putere, se vor ploconi în faţa noastră…

În clipa aceea, dincolo de perete se auziră nişte înjurături, izbituri în perete, zăngănit de lanţuri, strigăte şi ţipete. Cineva era bătut şi striga: „Ajutor!”.

— Îi auzi, bestiile! Ce fel de legătură poate exista între ei şi noi? spuse liniştit Novodvorov.

— Bestii, spui tu? Şi totuşi, uite, Nehliudov mi-a povestit chiar acum despre o întâmplare, răspunse Krâlţov, iritat, şi povesti cum Makar şi-a pus viaţa în primejdie ca să-şi scape un consătean. Asta nu mai este bestialitate, ci, dimpotrivă, eroism.

— Sentimentalism! spuse cu ironie Novodvorov. Este greu pentru noi să înţelegem gândurile acestor oameni şi mobilul faptelor lor. Tu vezi în asta mărinimie, dar s-ar putea să nu fie decât invidie faţă de acel ocnaş.

— De ce nu vrei tu să vezi în altul nimic bun? spuse dintr-o dată Maria Pavlovna (ea le spunea tuturor „tu”).

— Nu pot să văd ceva ce nu există.

— Cum nu există, când omul riscă să aibă parte de o moarte îngrozitoare?

— Părerea mea este, zise Novodvorov, că, dacă vrem să luptăm pentru cauza noastră, primă condiţie este (Kondratiev lăsă din mână cartea, pe care o citea la lampă

şi începu să-şi asculte cu atenţie magistrul) să nu lăsăm fantezia să lucreze, ci să privim lucrurile aşa cum sunt. Trebuie să facem totul pentru masele populare şi să nu aşteptăm nimic de la ele; masele sunt obiectivul activităţii noastre, ele însă nu pot merge alături de noi atâta vreme cât sunt inerte ca acum, începu el sentenţios, de parcă ar fi rostit o conferinţă. De aceea, este cu totul iluzoriu să aşteptăm vreun ajutor din partea maselor, atâta timp cât nu se produce acel proces de dezvoltare, pentru care le pregătim noi.

— Ce fel de proces de dezvoltare? sări Krâlţov, aprinzându-se la faţă. Noi susţinem că suntem împotriva samavolniciei şi a despotismului, dar nu e asta oare cel mai îngrozitor despotism?

— Nu văd nici un despotism în asta, răspunse liniştit Novodvorov. Eu spun numai că ştiu drumul pe care trebuie să meargă poporul şi pot să i-l arăt.

— Dar de unde ştii aşa de sigur că drumul pe care i-l arăţi tu este cel adevărat? Nu-i ăsta acelaşi despotism care a dus la Inchiziţie şi la execuţiile marii revoluţii? Aveau şi ei învăţătura lor, care le arăta singurul drum adevărat.

— Faptul că ei s-au înşelat nu-i o dovadă că trebuie să mă înşel şi eu. Şi apoi, e o mare deosebire între fanteziile ideologilor şi datele ştiinţei economice pozitive.

Glasul lui Novodvorov răsuna în toată odăia. El era singurul care vorbea, iar toţi ceilalţi ascultau.

— Totdeauna se dondănesc aşa, spuse Maria Pavlovna, când fuse o clipă de tăcere.

— Dar dumneata ce părere ai în privinţa asta? o întrebă Nehliudov pe Maria Pavlovna.

— Cred că Anatoli are dreptate când susţine că n-avem dreptul să impunem părerile noastre poporului.

— Dar dumneata, Katiuşa, ce crezi? întrebă Nehliudov, zâmbind cu sfială, temându-se ca ea să nu răspundă ceva nepotrivit.

— Eu cred că poporul de rând este obidit, spuse ea, aprinzându-se la faţă, e tare obidit poporul de rând.

— Aşa e, Mihailovna, aşa-i, strigă Nabatov, tare-i obidit poporul. Asta n-ar trebui să se mai întâmple şi asta e misiunea noastră.

— Stranie concepţie despre sarcinile revoluţiei, spuse Novodvorov şi, supărat, începu să fumeze în tăcere.

— Nu pot sta de vorbă cu el, spuse în şoaptă Krâlţov şi tăcu şi el.

— E mai bine să nici nu staţi de vorbă, spuse Nehliudov.

XV.

Cu toate că Novodvorov era foarte stimat de toţi revoluţionarii, cu toate că era învăţat şi socotit foarte inteligent, Nehliudov îl punea printre revoluţionarii care, fiind din punct de vedere moral sub nivelul mediu, erau mult sub el. Puterile intelectuale ale acestui om – numărătorul lui – erau mari, dar părerea lui despre el însuşi – numitorul lui – era incomparabil mai mare, încât de multă vreme îi depăşise posibilităţile intelectuale.

Era un om de o cu totul altă structură spirituală decât Simonson. Acesta din urmă era unul dintre oamenii, preponderent de gen masculin, ale căror fapte decurg în mod firesc din procesul raţional şi sunt determinate de el. Novodvorov, însă, făcea parte dintre cei preponderent de gen feminin, la care activitatea este îndreptată, pe de o parte, spre îndeplinirea ţelurilor cerute de sentiment, pe de alta, spre justificarea actelor săvârşite sub imperiul sentimentelor.

Toată activitatea revoluţionară a lui Novodvorov, în ciuda faptului că se pricepea s-o explice cu multă elocinţă şi cu argumente foarte convingătoare, i se părea lui Nehliudov întemeiată doar pe ambiţie şi pe dorinţa de a se ridica deasupra celorlalţi. Mulţumită capacităţii de a-şi însuşi ideile altora şi de a le reda întocmai, la început, în timpul studiilor, în rândul profesorilor şi studenţilor, unde această capacitate este foarte preţuită (liceu, universitate, perioada

doctoratului), Novodvorov era socotit printre primii şi se simţea satisfăcut. După ce-şi terminase însă studiile şi-şi primise diploma, această întâietate luase sfârşit, şi atunci, precum îi povestea lui Nehliudov, Krâlţov, căruia Novodvorov îi era antipatic, ca să fie iarăşi primul într-o nouă sferă de activitate, dintr-o dată îşi schimbase cu totul opiniile şi din liberal, adept al schimbărilor lente, devenise roşu, membru al mişcării „Narodnaia volia". Datorită caracterului lipsit de calităţi morale şi estetice, din care se nasc de obicei îndoielile şi şovăielile, el dobândi în foarte scurt timp în lumea revoluţionară rolul de conducător de partid, situaţie care-i satisfăcea amorul propriu. O dată ce-şi alegea o cale, nu se mai îndoia de ea şi nu mai şovăia şi de aceea era convins că nu greşeşte niciodată. Totul îi părea foarte simplu, limpede şi indiscutabil. Privit din unghiul său de vedere îngust şi unilateral, totul era într-adevăr foarte simplu şi limpede şi nu mai era nevoie decât să fii logic, după cum spunea chiar el. Încrederea lui în sine era atât de mare, încât ori respingea oamenii, ori îi supunea. Cum activitatea lui se desfăşura între oameni foarte tineri, care luau siguranţa lui drept înţelepciune şi profunzime de gândire, majoritatea i se supuneau şi el se bucura de mult succes în cercurile revoluţionare. Activitatea lui consta în pregătirea insurecţiei, prin care el trebuia să preia puterea şi să convoace adunarea populară; acestei adunări populare urma să i se propună planul alcătuit de el şi el era deplin convins că acest program soluţiona toate problemele şi că nu exista nici un motiv ca să nu fie realizat.

Tovarăşii îl stimau pentru curajul şi dârzenia lui, dar nu-l iubeau. Iar el nu iubea pe nimeni; pe toţi oamenii deosebiţi îi socotea drept rivali şi, dacă ar fi putut, s-ar fi purtat bucuros cu ei aşa cum se poartă maimuţoii bătrâni cu cei tineri. Ar fi fost în stare să anihileze toată inteligenţa şi toate calităţile celorlalţi oameni, numai ca să nu-l stânjenească în manifestarea însuşirilor lui personale. Avea sentimente bune numai faţă de oamenii care i se închinau.

Astfel erau acum muncitorul Kondratiev, aflat sub influenţa ideilor sale, Vera Efremovna şi drăgălaşa Grabeţ, care erau amândouă îndrăgostite de el. Cu toate că, în principiu, apăra mişcarea femeilor, în fundul sufletului le socotea pe toate nişte fiinţe proaste şi de nimic, afară de cele de care se îndrăgostea (ceea ce i se întâmpla destul de des), aşa cum se îndrăgostise acum de Grabeţ. Atunci le socotea femei superioare, ale căror însuşiri numai el ştia să le vadă.

Problema relaţiilor dintre sexe i se părea, ca şi toate celelalte probleme, foarte simplă, limpede şi deplin rezolvată prin recunoaşterea amorului liber.

Avusese o nevastă fictivă şi una legitimă, de care se despărţise, ajungând la concluzia că între ei nu există dragoste adevărată, şi acum avea de gând să înceapă o convieţuire liberă cu Grabeţ.

Pe Nehliudov îl dispreţuia pentru că se „fandosea” în problema Maslovei, după expresia lui, şi mai ales pentru că îşi permitea să se gândească la neajunsurile orânduirii sociale existente şi la mijloacele de a o îndrepta, nu numai altfel decât gândea el, Novodvorov, ci într-un fel al lui personal, „boieresc”, adică prostesc. Nehliudov cunoştea sentimentele lui Novodvorov faţă de el, şi, cu părere de rău, îşi dădea seama că, în ciuda bunăvoinţei lui din ultima vreme şi mai ales din timpul călătoriei, îi plăteşte cu aceeaşi monedă, nefiind în stare să-şi învingă puternica antipatie faţă de acest om.

XVI.

În sala de alături se auziră glasurile şefilor. Apoi se făcu linişte şi plutonierul cu doi soldaţi din escortă îşi făcură apariţia în odaie. Urma să se facă apelul. Plutonierul îi numără pe toţi, arătându-i pe fiecare cu degetul. Când ajunse la Nehliudov, îi spuse pe un ton prietenos şi familiar:

— Nu mai puteţi rămâne după apel, prinţe. Trebuie să plecaţi.

Nehliudov, ştiind ce înseamnă asta, se apropie de el şi-i strecură trei ruble, pregătite dinainte.

— Ce să mă fac cu dumneavoastră? Fie, mai rămâneţi puţin.

Plutonierul tocmai voia să plece, când intră în odaie alt plutonier, urmat de un deţinut înalt şi slab, cu un ochi învineţit şi cu barbă rară.

— Am venit pentru fetiţa mea, spuse deţinutul.

— Uite, a venit tătuca, se auzi un glăscior subţirel şi căpşorul bălai al fetiţei se ivi în spatele Ranţevei, care împreună cu Maria Pavlovna şi cu Katiuşa îi coseau o rochiţă nouă dintr-o fustă a Ranţevei.

— Eu sunt, fata tatii, eu, spuse cu duioşie Buzovkin.

— Copila se simte bine aici, zise Maria Pavlovna, uitându-se cu milă la faţa plină de vânătăi a lui Buzovkin. Las-o la noi.

— Tanti îmi coase o lopoti88 nouă, spuse fetiţa, arătând spre lucrul din mâna Ranţevei. Frumoasă, ro-o-şie, ciripi fetiţa.

— Vrei să dormi la noi? întrebă Ranţeva, mângâind fetiţa.

— Vreau, şi cu tătuca.

Faţa Ranţevei se lumină de un zâmbet.

— Tătuca nu poate rămâne aici, spuse ea. Apoi, întorcându-se către el, adăugă: aşa că las-o la noi.

— Cred că poţi s-o laşi, interveni majurul, oprindu-se în prag, apoi ieşi cu celălalt majur.

Cum ieşiră cei doi ostaşi din escortă, Nabatov se apropie de Buzovkin şi, atingându-l pe umăr, îl întrebă:

— Ce-i, frate, e adevărat că la voi Karmanov vrea să se schimbe cu altul?

Faţa bună şi blândă a lui Buzovkin se întristă deodată şi ochii i se întunecară.

— Noi n-am auzit nimic despre aşa ceva. Nu cred, răspunse el cu aceiaşi ochi întunecaţi, apoi adăugă: Ei, Aksiutka, te las cu cucoanele, că după cum văd te simţi aici ca o prinţesă, şi se grăbi să plece.

— Ştia şi el. Şi e adevărat că s-au schimbat între ei, spuse Nabatov. Ce aveţi de gând să faceţi?

— Am să înştiinţez autorităţile de la oraş. Îi cunosc pe amândoi din vedere, răspunse Nehliudov.

Toată lumea tăcea, temându-se pesemne să nu reînceapă discuţia în contradictoriu.

Simonson, care stătuse tot timpul culcat, cu mâinile sub cap şi nu scosese nici un cuvânt, se ridică deodată hotărât şi, ocolindu-i pe ceilalţi, se apropie de Nehliudov.

— Aş putea să stau acum de vorbă cu dumneata?

— Sigur că da, spuse Nehliudov şi se ridică să-l urmeze.

Katiuşa se uită la Nehliudov care se ridicase în picioare şi, întâlnindu-i privirea, se aprinse la faţă şi clătină din cap cu nedumerire.

— Uite despre ce am vrut să-ţi vorbesc, începu Simonson, după ce ieşiră împreună pe coridor. Aici se auzea şi mai tare larma de glasuri din sala deţinuţilor de drept comun. Nehliudov se încruntă la acest zgomot, pe Simonson însă păru să nu-l tulbure deloc. Cunoscând sentimentele dumitale faţă de Katerina Mihailova, începu el din nou, privindu-l cu ochii săi buni, drept în faţă pe Nehliudov, mă socot dator, urmă el, dar fu nevoit să se oprească, deoarece chiar lângă ei, în spatele uşii, se auziră deodată răcnind mânios două glasuri bărbăteşti, a ceartă pesemne:

— Ţi-am spus, nătărăule, că nu-s ai mei! strigă un glas.

— Să-ţi stea în gât, diavole! hârâi celălalt glas.

În clipa aceea ieşi pe coridor şi Maria Pavlovna.

— Nu se poate vorbi aici, spuse ea. Duceţi-vă mai bine dincolo, nu-i decât Verocika, şi trecu înainte, spre uşa vecină, care dădea într-o odăiţă mică, o celuţă de o persoană, pusă acum la dispoziţia deţinutelor politice. Pe priciul de scânduri era culcată Vera Efremovna cu pătura trasă peste cap.

— Are o migrenă, aşa că doarme şi nu aude nimic, iar eu vă las! spuse Maria Pavlovna.

— Ba ar fi foarte bine să rămâi, spuse Simonson, nu am secrete faţă de nimeni, mai ales faţă de tine.

— Bine, rămân, spuse Maria Pavlovna, şi se săltă pe prici, încercând să se tragă cât mai în fundul lui, cum fac copiii când vor să se aşeze cât mai bine, gata să asculte, cu ochii săi frumoşi, uşor bulbucaţi, aţintiţi undeva în gol.

— Aşadar, voiam să-ţi spun, repetă Simonson, că, ştiind ce sentimente ai faţă de Katerina Mihailova, socot de datoria mea să-ţi vorbesc de sentimentele mele faţă de ea.

— Adică, nu înţeleg? întrebă Nehliudov, admirând fără să vrea simplitatea şi sinceritatea cu care-i vorbea Simonson.

— Adică, să-ţi spun că aş vrea să mă căsătoresc cu Katerina Mihailova.

— Extraordinar! spuse Maria Pavlovna, pironindu-şi ochii asupra lui Simonson.

—. şi m-am hotărât s-o rog să fie nevasta mea, urmă Simonson.

— Şi ce pot face eu? Asta nu depinde decât de ea, răspunse Nehliudov.

— Da, numai că ea n-o să hotărască nimic fără dumneata.

— De ce?

— Pentru că, atâta timp cât legăturile dintre ea şi dumneata nu sunt definitiv lămurite, ea nu poate să facă nici o alegere.

— În ceea ce mă priveşte, lucrurile sunt hotărâte. Am vrut să fac ceea ce socot că e de datoria mea şi afară de aceasta să-i uşurez situaţia. Dar în nici un caz n-aş vrea s-o încurc.

— Da, numai că ea nu vrea să primească sacrificiul dumitale.

— Nu-i vorba de nici un sacrificiu.

— Şi eu ştiu că hotărârea ei e categorică.

— Atunci ce rost mai are să vorbeşti cu mine? întrebă Nehliudov.

— Ea vrea să încuviinţezi şi dumneata hotărârea ei.

— Cum pot să admit să nu fac un lucru pe care-l socotesc o datorie a mea? Ceea ce pot să-ţi spun este că eu nu mă consider liber, pe când ea se poate considera liberă.

Simonson tăcu un timp şi se gândi.

— Bine, am să-i spun asta şi ei. Să nu crezi că sunt îndrăgostit de ea, urmă el. O iubesc ca pe o fiinţă minunată, rară, şi care a suferit mult în viaţa ei. Nu cer nimic de la ea. Doresc un singur lucru: s-o ajut, să-i uşurez situa…

Nehliudov observă cu mirare tremurul din glasul lui Simonson.

—. să-i uşurez situaţia, urmă Simonson. Dacă nu vrea să primească ajutorul dumitale, să-l primească cel puţin pe-al meu. Dacă ea s-ar învoi, aş cere să fiu trimis şi eu în acelaşi loc cu ea. Patru ani nu-s o veşnicie. Aş trăi pe lângă ea şi poate i-aş mai uşura viaţa… spuse el şi iarăşi emoţia îi curmă glasul.

— Ce-aş putea să-ţi spun? răspunse Nehliudov. Sunt mulţumit că şi-a găsit un protector ca dumneata…

— Tocmai asta am vrut să ştiu, urmă Simonson. Am vrut să ştiu dacă dumneata, care o iubeşti şi-i doreşti binele, socoteşti căsătoria ei cu mine un bine pentru ea.

— Fără îndoială că da! răspunse hotărât Nehliudov.

— E vorba numai şi numai despre ea. Vreau ca fiinţa aceasta, care a suferit atât, să-şi găsească puţină odihnă, spuse Simonson, uitându-se la Nehliudov cu o duioşie de copil, la care nu te-ai fi aşteptat de la un om atât de posac ca el.

Simonson se ridică în picioare, luă mâna lui Nehliudov, îşi ridică faţa spre el şi, zâmbind sfios, îl sărută.

— Am să-i spun toate acestea şi ei, spuse el şi ieşi din odaie.

XVII.

Maria Pavlovna, se dădu jos de pe prici, şi-i spuse lui Nehliudov:

— Simonson s-a purtat ca un adolescent. E uluitor! Şi, drept să-ţi spun, mă şi întristează, încheie ea oftând.

— Dar ea, Katia? Cum crezi că-i răspunde ea la această dragoste? întrebă Nehliudov.

— Ea? întrebă Maria Pavlovna şi se opri puţin, vrând pesemne să răspundă cât mai exact lui Nehliudov. Ea? Vezi,

ea, cu tot trecutul ei, este din fire una dintre fiinţele cele mai morale… Şi cu sentimentele cele mai delicate… Te iubeşte pe dumneata cu o dragoste frumoasă şi e fericită că poate să-ţi facă un bine, fie şi în maniera aceasta negativă, împiedicându-te să te însori cu ea. Pentru ea, căsătoria cu dumneata ar fi un dezastru; ar fi mai rău decât tot ce a fost în trecut şi de aceea n-o să primească niciodată. Şi totuşi, prezenţa dumitale o tulbură.

— Şi atunci ce să fac, să dispar? întrebă Nehliudov. Maria Pavlovna zâmbi cu zâmbetul ei plăcut, copilăresc.

— Da, în parte.

— Cum să dispar în parte?

— Nu m-am exprimat bine… Despre ea însă am vrut să-ţi spun că sunt convinsă că-şi dă seamă de absurditatea iubirii exaltate a lui Simonson (deşi el nu i-a spus încă nimic), şi că este şi măgulită, şi speriată. Dumneată ştii că eu nu sunt prea competentă în astfel de lucruri, dar cred că în ceea ce îl priveşte pe Simonson este vorba de cel mai firesc sentiment de bărbat, deşi bine mascat. El pretinde că dragostea lui e platonică şi că ea îi stimulează energia. Eu ştiu însă că, oricât de neobişnuită ar fi dragostea, la baza ei stă totuşi o murdărie… Cum e şi la Novodvorov cu Liubocika.

Maria Pavlovna se depărta de subiect, lunecând spre tema ei favorită.

— Şi ce crezi că ar trebui să fac? întrebă Nehliudov.

— Cred că ar trebui să vorbeşti cu ea. Totdeauna e bine că lucrurile să fie limpezite. Explică-te cu ea. Am s-o chem, vrei? spuse Maria Pavlovna.

— Te rog, răspunse Nehliudov. Maria Pavlovna ieşi din odaie.

Nehliudov se simţi cuprins de un sentiment ciudat când rămase singur în odaie, ascultând răsuflarea liniştită, întretăiată uneori de gemete, a Verei Efremovna, şi vuietul care răzbătea din sala delincvenţilor de drept comun.

Ceea ce îi spusese Simonson îl dezlega de obligaţia pe care şi-o luase asupra lui şi care în clipele de slăbiciune îi părea stranie şi grea, şi totuşi, ceea ce aflase acum îi era nu numai neplăcut, dar, într-un fel, şi dureros. Simţea că propunerea lui Simonson nimiceşte caracterul excepţional al purtării lui şi coboară în ochii lui şi în ai celorlalţi preţul sacrificiului pe care era gata să-l facă. Dacă un om atât de bun şi care nu e prin nimic legat de ea vrea să-şi unească soarta cu a ei înseamnă că sacrificiul lui, al lui Nehliudov, nu era aşa de mare. Afară de aceasta, încerca poate şi un simplu sentiment de gelozie: se obişnuise atât de mult cu dragostea ei pentru el, încât nu putea să admită ca ea să se îndrăgostească de un altul. Apoi, i se năruia şi planul pe care şi-l făcuse de a trăi pe lângă ea până ce-şi va ispăşi pedeapsa. Acum, dacă ea s-ar căsători cu Simonson, prezenţa lui ar fi de prisos şi s-ar vedea nevoit să-şi facă un alt plan de viitor. Nu apucă să se descurce în sentimentele lui, când pe uşa care se deschise năvăli în cameră vuietul glasurilor ocnaşilor, şi mai puternic acum (se petrecea la ei ceva neobişnuit), şi în odaie intră Katiuşa.

Se apropie de el cu paşi repezi.

— M-a trimis Maria Pavlovna, spuse ea, oprindu-se în faţa lui.

— Da, vreau să vorbesc cu dumneata. Ia loc. Am vorbit cu Vladimir Ivanovici.

Ea se aşează şi îşi puse mâinile pe genunchi, părând foarte liniştită. Când auzi însă numele lui Simonson, se aprinse la faţă.

— Şi ce v-a spus? întrebă ea.

— Mi-a spus că vrea să se însoare cu dumneata.

Faţa ei se strânse deodată, ca de o suferinţă, dar nu spuse nimic şi-şi lăsă ochii în jos.

— Mi-a cerut consimţământul sau mai bine zis sfatul. I-am răspuns că totul depinde de dumneata şi că dumneata singură poţi hotărî.

— O, Doamne, pentru ce toate astea? întrebă ea, fixându-l pe Nehliudov cu privirea aceea ciudată a ochilor ei puţin saşii, care-l tulbura întotdeauna pe Nehliudov.

Tăcură câteva clipe, uitându-se unul în ochii celuilalt. Şi privirea lor spunea multe.

— Dumneata trebuie să hotărăşti, repetă Nehliudov.

— Ce să hotărăsc? spuse ea. Toate au fost hotărâte de mult.

— Nu, trebuie să hotărăşti dacă primeşti sau nu propunerea lui Vladimir Ivanovici, spuse Nehliudov.

— Ce fel de nevastă pot fi eu, o ocnaşă? De ce să-l mai nenorocesc şi pe Vladimir Ivanovici? spuse ea, încruntându-se.

— Da, dar dacă s-ar obţine graţierea dumitale? întrebă Nehliudov.

— Ah, lasă-mă. Nu mai am nimic de spus, răspunse ea, ridicându-se în picioare, şi ieşi din odaie.

XVIII.

Când Nehliudov se întoarse după Katiuşa în camera bărbaţilor, îi găsi pe toţi foarte tulburaţi. Nabatov, care umbla peste tot, observa totul şi intra în legătură cu toţi, adusese o veste neaşteptată, şi anume că pe un perete se găsiseră câteva vorbe scrise de revoluţionarul Petlin, condamnat la muncă silnică. Toţi credeau că Petlin se află de mult la Kara şi se descoperi deodată că trecuse de curând pe drumul acesta, singur printre deţinuţii de drept comun.

„La şaptesprezece august, era scris, am fost trimis singur cu deţinuţii de drept comun. A fost şi Neverov cu mine şi s-a spânzurat la Kazan, într-un ospiciu. Sunt sănătos, optimist şi sper într-un viitor mai bun.”

Toţi discutau despre situaţia lui Petlin şi despre cauzele sinuciderii lui Neverov. Krâlţov tăcea, îngândurat, cu ochii lui strălucind de febră aţintiţi în gol.

— Mi-a spus bărbatul meu că Neverov încă la Petropavlovka89 începuse să aibă halucinaţii, spuse

Ranţeva.

— Da, un poet, un trăsnit; asemenea oameni îndură greu singurătatea, interveni Novodvorov. Iată, eu, când eram închis în celulă separată, nu-mi lăsam imaginaţia să lucreze şi îmi împărţeam timpul în modul cel mai sistematic posibil; de aceea am îndurat singurătatea destul de bine.

— Cum să n-o înduri? De multe ori eu chiar mă bucuram când mă închideau, spuse Nabatov cu glas vioi, vrând vădit să alunge tristeţea apăsătoare din odaie. Când eşti liber, mereu ţi-e teamă de ceva: să nu fii prins cumva, să nu-i tragi şi pe ceilalţi după tine, să nu faci vreo prostie, iar când eşti închis – s-a isprăvit cu orice răspundere, nu mai ai altă grijă decât să le odihneşti. Stai şi fumezi.

— Îl cunoşteai mai îndeaproape? întrebă Maria Pavlovna, uitându-se, îngrijorată, la faţa dintr-o dată schimbată, răvăşită, a lui Krâlţov.

— Neverov, un trăsnit? spuse deodată Krâlţov, înăbuşindu-se, de parcă ar fi cântat prea mult sau ar fi răcnit prea tare. Neverov a fost un om cum puţini se nasc pe pământ, cum spunea un portar de-al nostru… Da… A fost un om limpede ca şi cleştarul, puteai să vezi prin el… Da… Nu numai că nu era în stare să mintă, dar nu ştia nici măcar să se prefacă. Puţin spus un om sensibil, cu pielea subţire, mai curând ai fi zis că era jupuit de piele şi cu toţi nervii pe din afară. Da… O natură complicată, bogată, nu ca… Ei, dar ce să mai vorbim!… Tăcu un răstimp. Noi tot discutăm ce-i mai bine să facem, urmă el, încruntându-se supărat, dacă-i mai bine să învăţăm întâi poporul şi numai după aceea să-i schimbăm felul de viaţă, sau invers, iar apoi ne întrebăm cum să luptăm: printr-o propagandă paşnică, prin teroare? Da, discutăm mereu. Pe când ei nu discută atât pentru că ştiu ce au de făcut şi le este totuna dacă o să piară zeci şi sute de oameni, şi ce oameni! Dimpotrivă, ei au nevoie ca cei mai buni să piară. Da, Herzen spunea că, atunci când decembriştii au fost scoşi din circulaţie, a scăzut şi nivelul general. Cred şi eu! Pe urmă l-au scos din circulaţie pe

însuşi Herzen şi pe cei din aceeaşi generaţie cu el. Acum pe Neverovi…

— N-au să-i nimicească pe toţi! spuse Nabatov cu glasul lui energic. Tot au să mai rămână de sământă.

— Nu, n-or să mai rămână dacă o să ne fie milă de ăia, spuse Krâlţov pe un ton ridicat, nelăsându-se întrerupt. Dă-mi o ţigară.

— Anatoli, interveni Maria Pavlovna, nu fuma, nu-ţi face bine.

— Ah, lasă-mă, spuse el mânios şi-şi aprinse ţigara, dar îndată începu să tuşească. Îi venea parcă să şi verse; scuipă şi vorbi mai departe: Nu, n-am făcut ceea ce trebuia. Nu, nu. Nu e nevoie să discutăm, ci să ne unim cu toţii… Şi să-i distrugem. Asta-i.

— Gândeşte-te că şi ei sunt oameni, spuse Nehliudov.

— Nu, nu sunt oameni – cei care pot face ceea ce fac ei… Uite, se vorbeşte că au născocit bombe şi baloane. Da, ar trebui să te ridici cu balonul şi să-i toci cu bombele, ca pe nişte ploşniţe, până îi stârpeşti pe toţi… Da, pentru că… începuse el, dar deodată se înroşi, izbucni într-o tuse şi mai rea şi un val se sânge îi ţâşni pe gură.

Nabatov alergă după zăpadă. Maria Pavlovna scoase picături de valeriană şi vru să-i dea să bea, dar el, închizând ochii, o îndepărtă cu mâna lui slabă şi albă, răsuflând greu şi des. După ce zăpada şi apa rece îl mai liniştiră puţin şi se lasă culcat pentru noapte, Nehliudov îşi luă rămas-bun de la toată lumea şi porni spre ieşire împreună cu majurul care venise după el şi-l aştepta de multă vreme.

Deţinuţii de drept comun se liniştiseră şi ei între timp şi cei mai mulţi dormeau. Cu toate că mulţi erau culcaţi şi pe sub paturi, şi pe locurile dintre ele, nu încăpuseră toţi în sală, aşa că unii erau nevoiţi să se întindă pe jos în coridor – stăteau tolăniţi cu capul pe saci, acoperiţi cu halatele umede.

Prin săli şi pe coridor se auzeau sforăituri, gemete şi glasuri vorbind prin somn. Peste tot se zăreau trupuri

acoperite cu halate. Numai în odaia burlacilor nu dormeau încă toţi – câţiva erau adunaţi într-un colţ, în jurul unui muc de lumânare, pe care-l stinseseră, zărindu-l pe majur; în coridor, sub lampă, stătea aşezat un bătrân gol şi-şi curăţa cămaşa de păduchi. În comparaţie cu duhoarea irespirabilă de aici, aerul destul de stricat din odăile deţinuţilor politici părea curat şi proaspăt. Lampa fumegândă se zărea ca prin ceaţa. Ca să poţi trece prin coridor fără să atingi sau să calci pe cineva trebuia să dibui cu piciorul un spaţiu gol, iar apoi cu celălalt să-ţi cauţi alt locşor pentru pasul următor. Trei oameni, care nu găsiseră nici pe coridor un loc unde să se aciuiască, se culcaseră în tindă lângă hârdăul cel puturos, al cărui conţinut se prelingea printre doage. Unul dintre cei trei era un bătrân cam ţicnit, pe care Nehliudov îl văzuse deseori pe drum. Al doilea era un băieţaş de vreo zece ani, care se strecurase între ceilalţi doi deţinuţi şi dormea pe piciorul unuia dintre ei şi cu mâna sub cap.

După ce ieşi pe poartă, Nehliudov se opri şi trase adânc în piept, cu lăcomie, aerul geros de afară.

XIX.

Pe cerul limpezit se aprinseseră stelele. Nehliudov străbătu drumul îngheţat, noroios numai pe alocuri şi, ajuns la han, bătu într-o ferestruică întunecată. Argatul cel lat în umeri ieşi afară desculţ, îi deschise uşa şi-l lăsă să intre în tindă. La dreapta era sala comună, din care răzbătea sforăitul surugiilor. În faţă, prin uşa ce dădea în curte, se auzea ronţăitul cailor mestecând ovăzul. La stânga era uşa odăii mari unde erau găzduiţi călătorii, înăuntru mirosea a pelin şi a transpiraţie, sub icoane ardea o candelă roşie, iar de după o despărţitură se auzea un sforăit puternic şi regulat al cuiva cu plămâni zdraveni. Nehliudov se dezbrăcă, îşi întinse pătura peste divanul îmbrăcat cu muşama, îşi luă perna de piele şi se întinse, rememorând impresiile culese peste zi. Dintre toate, cel mai îngrozitor lucru îi părea băiatul culcat pe zeama ce se scurgea din hârdăul puturos.

Deşi convorbirile din seara aceea cu Simonson şi cu Katiuşa fuseseră atât de neaşteptate şi de importante, nu-şi opri totuşi gândul asupra lor. Poziţia lui faţă de această chestiune era atât de complicată şi de nelămurită încă, încât căuta să-şi alunge din cap orice gând despre ea. Cu atât mai vie îi stăruia însă în minte priveliştea din casa etapei, cu acei nenorociţi care se înăbuşeau în aerul greu, cu cei trei deţinuţi culcaţi lângă hârdăul puturos, şi-l obseda mai ales imaginea băieţelului cu faţă nevinovată, care dormea cu capul pe piciorul unuia dintre deţinuţi.

Una este să ştii că undeva, departe, unii oameni îi chinuiesc pe alţii, supunându-i la tot soiul de degradări, umilinţe şi suferinţe neomeneşti, şi cu totul altceva este să vezi zi de zi, timp de trei luni, această degradare şi chinuire a unora de către alţii. Nehliudov îşi dădea seama de asta acum. Nu o dată în decursul acestor trei luni se întrebase: „Oare eu sunt nebun de văd ceea ce nu văd alţii sau nebuni sunt cei care fac ceea ce văd eu?”. Dar aceşti oameni (şi erau mulţi) săvârşeau fapte atât de uluitoare şi de groaznice cu atâta siguranţă şi linişte, cu atâta convingere că nu se poate altfel, ba chiar cu convingerea că fac un lucru foarte important şi folositor, încât era greu să-i socoteşti pe toţi nebuni. Pe de altă parte, nici pe el însuşi nu se putea socoti nebun, căci îşi dădea seama că avea mintea limpede. De aceea era mereu într-o stare de nedumerire.

Tot ceea ce văzuse Nehliudov în decursul acestor trei luni i se înfăţişa cam aşa: dintre oamenii care trăiesc în libertate, se aleg cu ajutorul tribunalelor şi al serviciilor administrative cei mai nervoşi, cei mai înflăcăraţi, cei mai simţitori, mai înzestraţi şi mai puternici, mai puţin şmecheri şi prudenţi decât alţii, şi aceşti oameni, cu toate că nu sunt întru nimic mai vinovaţi sau mai primejdioşi pentru societate decât cei care rămân mai departe liberi, sunt închişi în temniţe, deportaţi sau trimişi la ocnă şi ţinuţi acolo luni şi ani de zile într-o deplină trândăvie, departe de grijile materiale, de natură, de familie, de muncă, cu alte

cuvinte în afara oricăror condiţii normale şi morale de viaţă. Asta în primul rând. În al doilea rând, oamenii aceştia sunt supuşi la tot felul de umilinţe fără rost: cătuşe, lanţuri, rasul capului, îmbrăcăminte înjositoare, cu alte cuvinte sunt lipsiţi de principalul mobil care-i îndeamnă pe cei slabi din fire la o viaţă cumsecade: grija de părerea oamenilor, ruşinea, conştiinţa demnităţii omeneşti. În al treilea rând, viaţa lor fiind mereu în primejdie – fără să mai vorbim de cazurile excepţionale, de insolaţie, înec, incendiu – din pricina bolilor molipsitoare, a bătăilor, a inaniţiei, lucruri atât de obişnuite în locurile de detenţie, oamenii aceştia se găsesc tot timpul într-o stare în care omul cel mai bun, cel mai moral poate săvârşi, din instinct de conservare, faptele cele mai crude şi îngrozitoare şi acceptă ca şi ceilalţi să facă acelaşi lucru. În al patrulea rând, oamenii aceştia sunt siliţi să trăiască printre indivizi deosebit de pervertiţi de viaţă (şi mai ales de către înseşi instituţiile statului), printre desfrânaţi, ucigaşi şi mişei, care acţionează asupra celor încă nu pe deplin pervertiţi de mijloacele de silnicie folosite împotriva lor întocmai cum lucrează drojdia de bere într-un aluat. În sfârşit, în al cincilea rând, tuturor oamenilor, supuşi influenţelor anterioare, li se vără în cap prin mijloacele cele mai convingătoare, adică prin faptele cele mai neomenoase: prin chinuirea copiilor, a femeilor, a bătrânilor; prin bătăi cu ciomege şi biciuiri cu nuiele; prin premiile date celor care aduc un evadat viu sau mort; prin despărţirea soţilor de soţii, şi traiul forţat cu bărbaţii sau cu nevestele altora; prin împuşcare şi spânzurare – li se vără deci în cap prin mijloacele cele mai convingătoare că silnicia de orice fel, cruzimea, bestialitatea nu numai că nu sunt oprite, dar sunt chiar permise de guvern atunci când îi convin şi prin urmare sunt cu atât mai mult permise celor care se află în stare de robie, de mizerie şi suferinţă.

Ai fi zis că toate aceste instituţii fuseseră anume născocite ca să poată cultiva desfrâul şi viciul la culme, ceea ce nu s-ar fi putut întâmpla în alte condiţii, şi pentru a le răspândi

apoi cât se poate mai mult, în rândurile întregului popor. „Întocmai ca şi cum s-ar fi pus problema găsirii mijlocului celui mai bun şi celui mai sigur de a perverti cât mai mulţi oameni”, gândea Nehliudov, analizând ceea ce se petrecea în închisori şi etape. Sute de mii de oameni erau aduşi în fiecare an la cel mai înalt grad de depravare, iar când ajungeau pe deplin pervertiţi, erau eliberaţi, pentru a răspândi în tot poporul depravarea de care se molipsiseră în închisori.

În închisorile de la Tiumen, Ekaterinburg, Tomsk şi la etape, Nehliudov văzuse cum scopul acesta, pe care părea să şi-l fi propus societatea, era îndeplinit cu succes. Oameni simpli, de rând, pătrunşi de morala socială rusească obişnuită, ţărănească, creştină, părăseau aceste principii şi îşi însuşeau în închisoare altele noi, care prevedeau în esenţă că orice batjocorire sau silnicie a fiinţei omeneşti este îngăduită, dacă îţi foloseşte. Oamenii care-şi petreceau un timp în închisoare se încredinţau cu toată fiinţa lor, judecând după câte pătimeau, că toate legile morale ale respectului şi milei faţă de om, propovăduite de biserică şi de moralişti, sunt în realitate abrogate şi că, prin urmare, n-au de ce să le respecte nici ei. Nehliudov văzuse lucrul acesta la toţi deţinuţii pe care-i cunoştea, la Fiodorov, la Makar şi chiar la Târâş, care, după două luni de stat prin etape, îl uimise prin imoralitatea părerilor lui. În timpul călătoriei, Nehliudov aflase cum unii vagabonzi fug în taiga, îi momesc şi pe alţi tovarăşi de-ai lor să-i urmeze, apoi îi omoară şi se hrănesc cu carnea lor. Văzuse cu ochii lui un om învinuit de acest lucru şi care îşi mărturisise vina. Şi cel mai îngrozitor era că aceste cazuri de canibalism nu erau singulare, ci se repetau mereu.

Numai o deosebită cultivare a viciului, aşa cum se practica în aceste instituţii, putea să aducă un rus în starea în care ajunseseră vagabonzii, precursori ai învăţăturii celei mai noi a lui Nietzsche, care socoteau că totul este îngăduit, că

nimic nu este interzis şi care răspândeau această învăţătură întâi printre deţinuţi, iar mai apoi în popor.

Singura explicaţie a tot ceea ce se petrecea era dorinţa de a curma crimele, de a-i speria, de a îndrepta oamenii sau de a răzbuna legal, după cum scrie în cărţi. De fapt însă, nimic din toate acestea nu exista. În loc de a se curma crimele, ele se răspândeau. În loc de a-i speria pe criminali, aceştia erau încurajaţi – mulţi dintre ei, vagabonzii, de pildă, se duceau de bunăvoie la închisoare. În loc ca oamenii să se îndrepte, ei erau sistematic molipsiţi de tot felul de vicii. Iar nevoia de răzbunare nu numai că nu slăbea prin pedepsele aplicate de guvern, ci se năştea în popor chiar şi acolo unde nu existase niciodată.

„Atunci de ce se fac toate astea?” se întreba Nehliudov, fără să-şi poată răspunde.

Ceea ce-l mira cel mai tare era că lucrurile acestea nu se petreceau întâmplător, dintr-o neînţelegere, o dată, ci de totdeauna, de sute de ani încoace, cu singura deosebire că altădată celor vinovaţi li se tăiau nasul şi urechile, erau stigmatizaţi cu fierul roşu şi târâţi pe grape de fier, iar acum erau puşi în lanţuri şi cătuşe şi duşi cu maşini cu aburi, iar nu în căruţe.

Argumentul funcţionarilor de stat, care spuneau că ceea ce-l revoltă pe Nehliudov se datoreşte faptului că locurile de detenţie şi de deportare nu sunt încă perfect organizate şi că totul se poate îndrepta prin construirea de închisori de tip nou, nu-l putea satisface pe Nehliudov, deoarece el simţea că ceea ce îl revoltă nu ţine de organizarea mai mult sau mai puţin perfectă a locurilor de detenţie. Citise şi el despre închisorile moderne, cu sonerii electrice, şi despre electrocutarea recomandată de Tarde; dar toată această silnicie perfecţionată îl indigna şi mai mult.

Ce îl indigna mai ales pe Nehliudov era faptul că în tribunale şi la ministere erau oameni care primeau o leafă mare, stoarsă de la popor, numai pentru că cercetau diferite texte scrise de nişte funcţionari ca şi ei, încadrau în

anumite articole unele fapte care încălcau acele legi scrise tot de ei şi în virtutea acestor articole trimiteau oamenii în locuri unde nu mai puteau să-i vadă vreodată şi unde oamenii aceştia, lăsaţi cu totul la bunul-plac al unor directori, gardieni şi soldaţi din escortă cruzi şi îndobitociţi, piereau cu milioanele trupeşte şi sufleteşte.

Cunoscând mai îndeaproape închisorile şi etapele, Nehliudov înţelese că toate viciile care se dezvoltă printre deţinuţi: beţia, jocurile de noroc, cruzimea, ca şi toate crimele îngrozitoare săvârşite de ocnaşi, şi chiar canibalismul, nu sunt o întâmplare sau o manifestare a degenerării de tip criminal, a unei monstruozităţi, aşa cum pretindeau unii savanţi mărginiţi, făcând jocul guvernelor, ci sunt urmările fatale ale credinţei cu totul de neînţeles că oamenii se pot pedepsi unii pe alţii. Nehliudov înţelese că nu în taiga lua naştere canibalismul, ci în ministere, comitete şi departamente, iar în taiga el numai se încheia ca proces; înţelese că, de pildă cumnatului său, ca de altfel tuturor magistraţilor şi funcţionarilor, începând de la comisari şi până la ministru, puţin le păsa de dreptate sau de binele poporului, despre care vorbeau mereu, şi că în realitate nu urmăreau decât rublele care le erau plătite tocmai pentru a face acel lucru care pricinuieşte atâta pervertire şi suferinţă. Aceasta era cât se poate de limpede.

„E cu putinţă oare ca toate astea să se petreacă din pricina unei neînţelegeri? Cum li s-ar putea oare asigura tuturor acestor funcţionari leafa şi chiar unele premii, pentru ca ei să nu mai facă ceea ce fac?” se întreba Nehliudov. Cu aceste gânduri în minte, în ciuda puricilor care ţâşneau în jurul lui la cea mai mică mişcare ca stropii unei fântâni arteziene, Nehliudov adormi adânc, după cel de-al doilea cântat al cocoşilor.

XX.

Când se deşteptă, surugiii plecaseră de mult, hangiţa îşi băuse ceaiul şi, ştergându-şi cu batista sudoarea de pe gâtul gros, veni să-l anunţe că un soldat din escortă i-a adus

un bilet. Biletul era de la Maria Pavlovna, care-i scria că, din nefericire, criza lui Krâlţov era mai serioasă decât crezuseră. „Am vrut la început să-l lăsăm aici şi să rămânem şi noi cu el, însă nu ni s-a dat voie, aşa că o să trebuiască să-l luăm cu noi, dar ne este frică să nu se întâmple ceva rău. Când ajungem la oraş, caută să obţii permisiunea ca, dacă va fi lăsat acolo, să rămână cu el una dintre noi. Dacă e nevoie pentru asta să mă căsătoresc cu el, bineînţeles că sunt gata s-o fac.”

Nehliudov trimise flăcăul de la han după cai, la staţia de poştă, şi începu să-şi strângă repede bagajele. Era la al doilea pahar de ceai când troica, în clinchet de clopoţei şi duruit de roţi pe noroiul îngheţat ca piatră, se opri la scară. Nehliudov îi plăti hangiţei cu gâtul gros, ieşi în curte, se sui în căruţă şi-i porunci surugiului să mâne cât mai repede, ca să ajungă din urmă convoiul. Cum trecură de poarta izlazului, îndată ajunseră carele încărcate cu saci şi cu bolnavi, care huruiau pe noroiul îngheţat al drumului ce începea să se bătătorească. Comandantul însă plecase înainte. Soldaţii din escortă, care băuseră pesemne, mergeau în urmă căruţelor, vorbind vesel între ei. Erau multe căruţe. În cele din faţă şedeau înghesuiţi câte şase deţinuţi de drept comun, iar în ultimele trei câte trei deţinuţi politici. În cea din urmă erau Novodvorov, Grabeţ şi Kondratiev; în a doua Ranţeva, Nabatov şi o femeie slabă, bolnavă de reumatism, căreia Maria Pavlovna îi cedase locul ei. În a treia căruţă era culcat pe paie şi între perne Krâlţov; lângă el şedea Maria Pavlovna. Nehliudov îşi opri vizitiul şi se duse la Krâlţov. Unul dintre soldaţii din escortă, beat, îi făcu semn cu mâna, Nehliudov însă nu-l luă în seamă şi se apropie de căruţă; mergea lângă ea, ţinându-se de margine. Krâlţov, în cojoc şi căciulă de miel, legat la gură cu o batistă, era mai slab şi mai palid ca de obicei. Ochii lui frumoşi păreau nespus de mari şi strălucitori. Scuturat de car, nu-şi dezlipea privirea de Nehliudov şi la întrebarea acestuia despre sănătate nu făcu decât să închidă ochii şi să

clatine supărat din cap. Se vedea că toată energia şi-o cheltuia în efortul de a îndura zguduiturile căruţei. Maria Pavlovna, care şedea în cealaltă parte a căruţei, schimbă cu Nehliudov o privire plină de înţeles, care-i vădea toată îngrijorarea pentru starea lui Krâlţov, dar spuse tare, cu glas vesel:

— Se vede că ofiţerului i s-a făcut ruşine, strigă ea ca să acopere duruitul roţilor, i-au scos cătuşele lui Buzovkin. Îşi duce singur acum fetiţa şi cu el merg Katia, Simonson şi Verocika, în locul meu.

Krâlţov spuse ceva, arătând spre Maria Pavlovna, apoi, încruntându-se şi stăpânindu-şi se vede un acces de tuse, clătină din cap. Nehliudov îşi apropie urechea de el ca să-l poată auzi. Krâlţov îşi dădu la o parte batista de la gură şi îi.şopti:

— Acum mă simt mult mai bine, numai de n-aş răci. Nehliudov îl aprobă din cap şi schimbă iarăşi o privire cu Maria Pavlovna.

— Ce-i cu problema celor trei corpuri? adăugă Krâlţov în şoaptă şi, făcând o sforţare, zâmbi. E greu de dezlegat?

Nehliudov nu înţelese ce voia să spună, Maria Pavlovna îi explică însă că era vorba de vestită problemă de matematică cu privire la raporturile dintre cele trei corpuri: soarele, luna şi pământul, şi că Krâlţov comparase în glumă cu această problemă raporturile dintre Nehliudov, Katiuşa şi Simonson. Krâlţov încuviinţă din cap explicaţia dată de Maria Pavlovna.

— Soluţionarea problemei nu depinde de mine, spuse Nehliudov.

— Ai primit biletul meu? Ai să încerci să faci ceva? întrebă Maria Pavlovna.

— Neapărat, spuse Nehliudov şi, observând expresia de nemulţumire de pe chipul lui Krâlţov, se îndepărtă. Se urcă în căruţa sa, uşor aplecată într-o parte, şi, ţinându-se de amândouă marginile ei, din pricina zdruncinăturilor groaznice ale drumului nebătătorit, căută să întreacă

convoiul deţinuţilor, îmbrăcaţi în halate cenuşii şi în cojoace, cu lanţuri la picioare sau cu cătuşe la mâini, legaţi doi câte doi, convoi care se întindea pe o lungime de o verstă. De partea cealaltă a drumului, Nehliudov recunoscu basmaua albastră a Katiuşei, paltonul negru al Verei Efremovna, haina, căciula tricotată, precum şi ciorapii albi de lână, legaţi cu curele ca nişte sandale ai lui Simonson. Mergea alături de femei şi le vorbea ceva cu înflăcărare.

Zărindu-l pe Nehliudov, femeile îl salutară, iar Simonson îşi ridică solemn căciula. Cum Nehliudov nu avea să le spună nimic, trecu mai departe. Ieşind iarăşi în mijlocul drumului bătătorit, surugiul o luă mai repede, dar fu mereu nevoit să ocolească convoaiele de căruţe, care se întindeau pe amândouă părţile drumului, şi să o ia cu căruţa lui pe partea nebătătorită.

Drumul, brăzdat de făgaşuri adânci, trecea printr-o pădure întunecoasă de brazi – de o parte şi de alta pe margini creşteau zadă şi mesteceni, ale căror frunze galbene ca nisipul nu căzuseră încă. Cam pe la jumătatea drumului, pădurea se sfârşi şi de o parte şi de cealaltă se desfăşurară câmpii întinse, deasupra cărora străjuiau crucile de aur şi turlele unei mănăstiri. Ziua se înseninase de tot, norii se împrăştiaseră, soarele se înălţa deasupra pădurii şi frunzele umede, băltoacele de pe drum, cupolele şi crucile bisericii străluceau în bătaia soarelui. În depărtare, mai spre dreapta, într-o pâclă fumurie se zăreau munţii ca nişte pete albe. Troica intră într-un sat mare, de la marginea oraşului. Uliţa satului era ticsită de oameni, ruşi şi alte neamuri îmbrăcaţi în caftane şi căciuli ciudate. Bărbaţi şi femei, între care şi unii beţi, vociferau în faţa dughenelor, birturilor, a cârciumilor şi pe lângă care. Se simţea apropierea oraşului.

Surugiul dădu bici şi strânse cu hăţurile lăturaşul din dreapta, apoi se aşeză pe capră într-o parte, ca să-i atârne hăţurile în partea aceea şi, vrând să facă pesemne pe grozavul, porni în goană pe uliţa mare şi nu-şi încetini

mersul decât când ajunse la râul pe care urmau să-l treacă cu podul plutitor. Podul plutitor se afla în mijlocul râului cu apă repede şi venea spre mal, unde îl aşteptau vreo douăzeci de care. Nu trecu mult şi podul, care luptase împotriva curentului şi era adus acum repede de apă, ajunse la debarcader.

Podarii, nişte bărbaţi voinici, vânjoşi, îmbrăcaţi în bunde şi cu cizme în picioare, aruncară în tăcere şi cu dibăcie odgonul şi-l prinseră de stâlp; ridicară drugul şi dădură drumul spre mal căruţelor de pe pod, apoi începură să primească pe pod căruţele de pe mal, ale căror cai fornăiau, speriaţi de apă. Apa repede a râului bătea în luntrele podului, întinzând odgonul. Când podul se umplu – căruţa lui Nehliudov, cu caii deshămaţi, se afla spre o margine, strânsă de jur împrejur de celelalte căruţe – podarii coborâră drugul, fără să ţină seama de mârâielile celor care nu mai avuseseră loc, dezlegară odgonul şi porniră în larg. Pe pod se făcu linişte şi nu se auzeau decât tropăitul podarilor şi copitele cailor lovind în scândurile podului.

XXI.

Nehliudov stătea la marginea podului, privind apele iuţi ale râului mare. În mintea lui două imagini se perindau pe rând: capul hurducat al lui Krâlţov, mereu neîmpăcat, care se lupta cu moartea, şi chipul Katiuşei, mergând vioi la marginea drumului, alături de Simonson. Imaginea lui Krâlţov, pe moarte şi nepregătit să moară, era tristă şi grea. Cealaltă, a Katiuşei, care câştigase dragostea unui om ca Simonson şi care acum păşea fără şovăire pe calea dreaptă a binelui, ar fi trebuit să-l bucure pe Nehliudov, şi cu toate astea îl apăsa aşa de tare, încât nu putea să-şi învingă amărăciunea.

Dinspre oraş veni peste apă dangătul unui clopot de aramă. Surugiul de lângă Nehliudov şi toţi ceilalţi căruţaşi îşi descoperiră capetele şi-şi făcură cruce. Numai un bătrân pletos, scund, care stătea lângă balustradă şi pe care Nehliudov nu-l observase până atunci, nu-şi făcu semnul

crucii şi, ridicându-şi capul, se uită ţintă la Nehliudov. Bătrânul purta un caftan larg, pantaloni de postav, iar în picioare avea nişte cizme siberiene, scâlciate şi peticite. Îi atârna o traistă pe umeri, iar pe cap avea o căciulă înaltă şi ponosită.

— De ce nu te închini, moşule? îl întrebă surugiul lui Nehliudov, punându-şi căciula pe cap. Ce, eşti păgân?

— La cine să mă închin? răspunse bătrânul pletos, vorbind repede şi parcă ameninţător.

— La Dumnezeu, la cine altul? spuse pe un ton ironic surugiul.

— Ai putea să-mi arăţi unde este acel Dumnezeu?

În înfăţişarea bătrânului era ceva atât de serios şi de sever, încât surugiul, dându-şi seama că are de-a face cu un om dârz, se simţi oarecum stânjenit, dar, nevrând să se dea de gol, ca să nu se facă de râs faţă de ceilalţi care-l ascultau cu luare-aminte, răspunse repede:

— Un’ să fie? În cer.

— Ai fost tu în cer?

— Am fost, n-am fost, dar toată lumea ştie că omul trebuie să se închine lui Dumnezeu.

— Pe Dumnezeu nu l-a văzut încă nimeni nicăieri. El s-a arătat pe pământ întrupat în fiul său, unul născut, care se cuprinde în fiinţa tatălui, spuse bătrânul cu acelaşi fel repede de a vorbi şi încruntându-se supărat.

— Se vede treaba că eşti păgân, dintre „găurari”. Te închini la o gaură, spuse surugiul, băgându-şi biciul pe după brâu şi aşezând hamurile pe lăturaş.

Cineva râse.

— Da’ tu de ce credinţă ţii, moşule? întrebă un om de vârstă mijlocie, care stătea cu căruţa lui spre marginea podului.

— Nu ţin de nici o credinţă pentru că nu cred în nimeni, afară de mine însumi, răspunse bătrânul cu aceeaşi vorbă iute şi hotărâtă.

— Cum aşa, în tine însuţi? întrebă Nehliudov, intrând în vorbă. Să nu greşeşti.

— Asta niciodată, răspunse bătrânul, scuturând din cap.

— Atunci de ce sunt pe lume atâtea feluri de credinţe? întrebă Nehliudov.

— De aceea sunt multe credinţe, pentru că oamenii cred în alţii şi nu în ei înşişi. Şi eu am crezut în alţii şi m-am rătăcit mai rău ca în taiga şi aproape că-mi pierdusem nădejdea să mai ies la liman. Câţi nu sunt – şi staroveri, şi cei de credinţă nouă, şi subotnici, şi hlişti, şi cei cu popi, şi cei fără de popi, şi lipoveni, şi molocani, şi scapeţi, şi fiecare religie nu se laudă decât pe ea; şi uite aşa s-au împrăştiat oamenii care încotro, ca nişte ţânci fără vedere. Credinţe-s multe, dar duhul este numai unul singur. Şi în tine, şi în mine, şi în el. Aşadar, mai bine să creadă fiecare în duhul care-i în el şi aşa o să fie uniţi cu toţii. Fiecare să creadă în sine, şi toţi vor fi ca unul singur.

Bătrânul vorbea tare, rotindu-şi privirea în jur, vrând pesemne să-l audă cât mai mulţi.

— De multă vreme propovăduieşti credinţa asta? întrebă Nehliudov.

— Eu? De multă vreme. De douăzeci şi trei de ani mă prigonesc.

— Cum aşa, te prigonesc?

— Cum l-au prigonit şi pe Christos. Mă poartă pe la judecată, pe la popi, pe la cărturari, pe la farisei; m-au închis şi în casa de nebuni, dar n-au ce-mi face, pentru că-s slobod. „Cum te cheamă?” mă întreabă ei. Îşi închipuie că mi-am luat vreun nume. Eu însă n-am nici un nume. M-am lepădat de toate alea: n-am nici nume, n-am nici casă, n-am nici patrie, n-am nimic. Sunt numai eu însumi. Cum mă cheamă? Om. Câţi ani am? Nu i-am numărat şi nici n-am cum să-i număr, pentru că întotdeauna am fost şi voi fi întotdeauna. „Cine ţi-e tată, zic ei, cine ţi-e mamă?” „N-am, zic eu, nici tată, nici mamă, afară de Dumnezeu şi de pământ. Dumnezeu mi-i tată, pământul mi-e mamă.” „Dar

pe ţar îl recunoşti?” „De ce să nu-l recunosc? El e ţar pentru el şi eu mi-s ţar pentru mine.” „Nu-i chip de vorbit cu tine, zic ei, curată pierdere de vreme.” „Nici nu v-am rugat să vorbiţi cu mine”, zic eu. Şi uite aşa mă tot chinuiesc.

— Şi încotro te duci acum? întrebă Nehliudov.

— Mă duc şi eu unde o da Dumnezeu. Când găsesc de lucru, lucrez, când nu, cerşesc, sfârşi bătrânul, privind cum podul trage la mal, apoi se uită biruitor la cei din jur.

Podul trase la mal. Nehliudov îşi scoase portofelul şi-i întinse nişte bani bătrânului, dar acesta nu-i primi.

— Aşa ceva nu iau. Pâine iau, spuse el.

— Ei, rămâi cu bine, şi iartă-mă.

— N-am ce să te iert, nu m-ai jignit cu nimic, pe mine nimeni nu mă poate jigni, spuse bătrânul, luându-şi traista de pe jos şi săltându-şi-o pe umăr. Între timp, căruţa lui Nehliudov fu coborâtă pe ţărm şi caii înhămaţi.

— Ce rost are, boierule, să staţi de vorbă cu el? spuse surugiul către Nehliudov când acesta se sui în căruţă, după ce dădu câte un bacşiş podarilor. E un hoinar fără căpătâi.

XXII.

După ce urcară dealul, surugiul se întoarse către Nehliudov.

— La care hotel să vă duc?

— Care e cel mai bun?

— Care să fie? „Sibirskaia”. Nici la Diukov nu-i rău.

— Du-mă unde vrei.

Surugiul se aşează iarăşi într-o parte pe capră şi porni mai repejor. Oraşul era la fel ca toate oraşele din acele ţinuturi: aceleaşi case cu foişor şi cu acoperiş verde, aceeaşi catedrală, aceleaşi prăvălii, iar pe strada principală aceleaşi magazine şi chiar aceiaşi sergenţi. Numai atât că toate casele erau de lemn şi străzile nepavate. Pe una dintre străzile cele mai forfotitoare, surugiul opri calul în faţa unui hotel. Dar nu era nici o cameră liberă, aşa că trebuiră să se ducă la un altul. Acolo găsiră o odaie liberă şi Nehliudov,

pentru întâia oară după două luni, se afla din nou în condiţiile obişnuite de relativă curăţenie şi confort. Oricât de modestă era camera în care fusese dus Nehliudov, după drumul în căruţă, după hanurile şi etapele prin care trecuse, simţi o mare uşurare. Mai înainte de toate, voia să scape de păduchi, de care nu se putuse descotorosi de tot după vizitarea etapelor. Îşi desfăcu bagajul şi se duse îndată la baie, apoi, după ce se schimbă, îmbrăcându-se ca la oraş, cu cămaşă scrobită, pantaloni cam boţiţi din pricina zăcutului în geamantane, cu haină şi palton, porni spre guvernator. Birjarul pe care i-l adusese portarul hotelului îl duse cu trăsura lui hurducată, trasă de un cal kirghiz, vânjos şi bine hrănit, la o clădire mare şi frumoasă, în faţa căreia stăteau două santinele şi un sergent. În faţa casei şi în spatele ei se întindea o grădină, în care, printre ramurile desfrunzite ale plopilor şi mestecenilor, se zărea ici-colo verdele întunecat al brazilor, pinilor şi al molizilor.

Generalul era bolnav şi nu primea. Nehliudov îi întinse totuşi lacheului cartea sa de vizită şi după un răstimp acesta se întoarse cu un răspuns favorabil:

— A poruncit să vă poftesc înăuntru.

Sala de intrare, lacheul, ordonanţa, scara, salonul cu parchetul lustruit aminteau de casele din Petersburg, deşi aceasta era mai impunătoare şi mai puţin curată. Nehliudov fu poftit în cabinetul de lucru. Generalul, un bărbat trupeş, de tip sanguin, cu un nas ca un cartof şi cu fruntea brăzdată de nişte vene groase, chel şi cu pungi sub ochi, îmbrăcat într-un halat tătăresc de mătase şi cu o ţigară în mână, şedea şi bea ceai dintr-un pahar cu suport de argint.

— Bună ziua. Te rog să mă ierţi că te primesc în halat, dar tot e mai bine decât să nu te primesc deloc, spuse el, acoperindu-şi cu halatul gâtul gros, cu cute la ceafă. Nu prea mă simt bine şi nu ies din casă. Ce vânt te aduce în împărăţia noastră de peste nouă mări şi nouă ţări?

— Am însoţit un convoi de deţinuţi, în care se află o persoană care mă interesează de aproape, spuse Nehliudov,

şi am venit la Excelenţa voastră cu o rugăminte în legătură cu această persoană şi cu încă un caz.

Generalul trase în piept un fum de ţigară, sorbi din paharul cu ceai, apoi îşi stinse ţigara într-o scrumieră de malahit şi, privindu-l ţintă pe Nehliudov cu ochii săi umflaţi, strălucitori şi oblici, îl ascultă cu atenţie. Nu-l întrerupse decât o singură dată, ca să-l întrebe dacă nu vrea să fumeze.

Generalul făcea parte dintre militarii culţi, care-şi închipuie că profesia lor se poate armoniza cu vederile liberale şi cu umanitarismul. Fiind însă un om inteligent din fire şi bun, îşi dăduse foarte repede seama că aceste două lucruri nu se pot împăca între ele şi, ca să nu mai vadă contradicţia lăuntrică în care trăia, începuse să bea din ce în ce mai mult, obicei atât de răspândit printre militari. Şi deprinderea aceasta pusese atât de tare stăpânire pe el, încât, după treizeci şi cinci de ani de serviciu militar, ajunsese să fie ceea ce medicii denumesc un alcoolic. Era îmbibat tot de alcool. Era destul să bea un păhărel ca să se simtă ameţit, iar a bea era pentru el o nevoie imperioasă, fără satisfacerea căreia n-ar fi putut trăi, şi de aceea, în fiecare zi, spre seară, era cu totul beat, stare cu care de altfel se obişnuise atât de bine, încât nici nu se mai clătina pe picioare şi nici nu vorbea aiurea. Iar dacă se întâmpla, ocupa o funcţie atât de însemnată şi de înaltă, încât orice prostie spusă de el era luată drept vorbă de duh. Numai dimineaţa, tocmai la ora când îl găsi Nehliudov, mai semăna cu un om cu scaun la cap şi pricepea ceea ce i se spunea, îndreptăţind cu mai mult sau mai puţin succes proverbul pe care îl repeta cu plăcere: „Beat, beat, dar cu capul pe umeri”. Forurile superioare ştiau că-i un beţiv, îl numiseră totuşi şi îl menţineau în postul de răspundere pe care-l ocupa acum pentru că era mai instruit decât alţii – deşi instruirea lui rămăsese la nivelul la care era când se apucase de beţie – era curajos, dibaci, cu prestanţă şi ştia, chiar şi beat fiind, să se poarte cu tact.

Nehliudov îi povesti că persoana de care se interesează este o femeie condamnată pe nedrept şi pentru care înaintase chiar o petiţie către Maiestatea sa.

— Da, şi?

— Mi s-a promis la Petersburg că hotărârea privitoare la soarta acestei femei mi se va trimite aici, chiar în luna aceasta.

Fără să-şi ia ochii de la Nehliudov, generalul întinse mâna cu degetele lui scurte pe masă şi sună, ascultându-l înainte în tăcere, pufăind din ţigară şi tuşind deosebit de zgomotos.

— Deci, v-aş ruga, dacă se poate, să o opriţi aici pe această femeie, până se va primi un răspuns la cererea ei.

Un fecior-ordonanţă, în uniformă, intră în odaie.

— Întreabă dacă s-a sculat Anna Vasilievna, îi spuse generalul ordonanţei, şi mai adu ceai. Altceva? îl întrebă el pe Nehliudov.

— A doua mea rugăminte este în legătură cu un deţinut politic, care merge cu acelaşi convoi.

— Aşa! făcu generalul, dând semnificativ din cap.

— Acest om e foarte grav bolnav – e chiar pe moarte. E foarte probabil să fie lăsat aici la spital. Una dintre deţinutele politice ar vrea să rămână cu el.

— Sunt neamuri?

— Nu, dar ea e gata să se căsătorească cu el, dacă asta înlesneşte acordarea permisiunii de a rămâne bolnavul.

Generalul se uita cu ochii lui strălucitori ţintă la Nehliudov şi-l asculta în tăcere, fumând, vrând pesemne să-şi intimideze interlocutorul cu privirea.

Când Nehliudov isprăvi ce avea de spus, el luă o carte de pe masă şi, muindu-şi degetul în gură, întoarse repede foile, găsi articolul referitor la căsătorie şi-l citi:

— La ce e condamnată această femeie? întrebă el, ridicând ochii de pe carte.

— La ocnă.

— În cazul ăsta, situaţia acestor condamnaţi nu poate fi întru nimic îmbunătăţită prin căsătorie.

— Da, dar…

— Dă-mi voie. Dacă s-ar căsători cu ea un om liber, ea ar trebui totuşi să-şi ispăşească pedeapsa. Aici se pune întrebarea care dintre ei are o pedeapsa mai grea: ea sau el?

— Amândoi sunt condamnaţi la ocnă.

— Aşadar, sunt chit, spuse generalul, râzând. Amândoi au aceeaşi soartă. El fiind bolnav, urmă generalul, poate fi lăsat aici şi sigur că o să se facă totul pentru a i se uşura situaţia; ea însă, chiar dacă s-ar căsători cu el, nu poate rămâne aici…

— Doamna îşi bea cafeaua, raportă feciorul. Generalul dădu din cap şi urmă:

— De altfel, am să mă mai gândesc. Cum se numesc ei? Scrie aici.

Nehliudov notă cele două nume.

— Nici asta nu se poate, răspunse generalul la rugămintea lui Nehliudov de a-l vizita pe bolnav. Sigur că nu te bănuiesc, dar vorba e că te interesezi de el şi de alţii şi ai şi bani, iar la noi aici orice se poate cumpăra. Ni se tot spune că mita trebuie eradicată, dar cum aş putea s-o fac când toţi sunt venali? Şi cu cât sunt mai mici în grad, cu atât iau mai mult. Cum să supraveghez oamenii la o depărtare de cinci mii de verste? Fiecare dintre ei este un mic ţar acolo la el, aşa cum sunt şi eu aici, adăugă generalul, râzând. Sunt sigur că până acum i-ai putut vedea pe deţinuţii politici – ai dat bani şi ai fost lăsat să intri la ei – spuse el şi zâmbi, nu-i aşa?

— Da, e adevărat.

— Înţeleg că ai fost nevoit să te porţi aşa. Vrei să vezi un deţinut politic, ţi-e milă de el, iar directorul sau soldatul din escortă ia banul pentru că are o leafă de patruzeci de copeici şi are şi familie, aşa că nu se poate să nu ia. Şi eu, în locul dumitale şi în locul lor, aş fi făcut la fel. Fiind însă în locul meu, nu-mi pot îngădui să mă abat de la litera legii, tocmai pentru că sunt om şi mă pot lăsa înduplecat. Nu sunt

decât un executor, căruia i s-a încredinţat o însărcinare, în anumite condiţii, şi sunt dator să nu înşel încrederea ce mi s-a acordat. Aşadar, am încheiat această chestiune. Acum povesteşte-mi şi mie, ce se mai înlâmplă pe la voi prin capitală?

Generalul începu să pună întrebări şi să povestească la rândul lui, vrând să afle noutăţi şi totodată să-i arate lui Nehliudov importanţa şi omenia sa.

XXIII

— Dar unde ai tras? La Diuk? Aa, şi acolo e destul de prost. Vino la noi la masă, spuse generalul, luându-şi rămas-bun de la Nehliudov, la ora cinci. Vorbeşti englezeşte?

— Da, vorbesc.

— Foarte bine. A venit la noi în oraş un călător englez. Studiază locurile de deportare şi temniţele din Siberia. O să ia şi el masa la noi. Vino şi dumneata. Mâncăm la ora cinci şi soţia mea ţine foarte mult la punctualitate. Tot atunci am să-ţi dau şi răspunsul în privinţa femeii aceleia şi a bolnavului. Poate se va putea să rămână cineva cu el.

Nehliudov îşi luă rămas-bun de la general şi, simţindu-se deosebit de înviorat şi plin de energie, se duse la poştă.

Oficiul poştal se afla într-o odaie joasă, boltită; în dosul ghişeelor şedeau funcţionarii şi serveau publicul foarte numeros. Un funcţionar, cu capul plecat pe un umăr, ştampila cu repeziciune plicurile care i se întindeau. Nehliudov nu fu lăsat să aştepte prea mult – după ce îşi spusese numele, i se dădu numaidecât corespondenţa care-l aştepta. Erau bani, câteva scrisori şi cărţi,.şi ultimul număr din „Otecestvennie zapiski90 „. Luându-şi scrisorile, Nehliudov se îndreptă spre o bancă de lemn, pe care şedea un soldat cu o cărţulie în mână, aşteptând ceva, şi se aşează alături de el, cercetându-şi corespondenţa. Printre scrisori era şi una recomandată, un plic mare, cu un sigiliu de ceară de un roşu-aprins. Desfăcu plicul şi, văzând o scrisoare de la Selenin, însoţită de o hârtie oficială, simţi cum îi năvăleşte sângele în obraz şi i se strânge inima. Era

răspunsul la cererea de graţiere a Katiuşei. Ce fel de răspuns? Poate o respingere? Nehliudov parcurse repede cu privirea scrisul mărunt, încâlcit şi energic şi răsuflă uşurat. Răspunsul era favorabil.

„Dragă prietene! scria Selenin. Ultimă convorbire dintre noi m-a impresionat adânc. Ai avut dreptate în privinţa Maslovei. Am cercetat cu atenţie dosarul şi am constatat că i s-a făcut o nedreptate revoltătoare. Această nedreptate nu mai putea fi îndreptată însă decât de comisia de graţieri, unde ai depus cererea. Am izbutit să ajut la soluţionarea cazului şi acum îţi trimit copia graţierii pe adresa pe care mi-a dat-o Ekaterina Ivanovna. Originalul s-a trimis acolo unde a fost deţinută Maslova în timpul procesului şi cu siguranţă că va fi îndată expediat la direcţia generală din Siberia. Mă grăbesc să-ţi comunic această veste îmbucurătoare. Îţi strâng mâna prieteneşte. Al tău, Selenin.”

Cuprinsul hârtiei era următorul: „Cancelaria Maiestăţii sale pentru primirea cererilor adresate suveranului. Dosarul cutare, biroul cutare, data cutare din anul cutare. Din ordinul directorului general al Cancelariei Maiestăţii sale pentru primirea cererilor adresate suveranului, se comunică prin prezenta târgoveţei Ekaterina Maslova că Maiestatea sa, în urma unui raport primit, ţinând seama de cererea Maslovei, a binevoit să dea augustul ordin pentru comutarea condamnării la muncă silnică în deportare în locuri mai puţin îndepărtate din Siberia”.

Era o veste îmbucurătoare şi de mare însemnătate – îndeplinea pe deplin tot ce Nehliudov îşi putea dori atât pentru Katiuşa, cât şi pentru el însuşi. E adevărat că schimbarea aceasta aducea noi complicaţii în legăturile dintre Nehliudov şi ea. Cât timp ea era ocnaşă, căsătoria pe care i-o propunea el rămânea fictivă şi singurul ei scop era să-i uşureze situaţia. Acum însă, nimic nu mai împiedica convieţuirea lor împreună, lucru pentru care Nehliudov nu se simţea pregătit. Afară de aceasta, mai erau şi relaţiile ei

cu Simonson. Ce însemnau oare cuvintele ei din ajun? Şi dacă ea ar primi să se mărite cu Simonson, ar fi spre binele ei sau nu? Neputând răspunde la aceste întrebări, şi le alungă din minte. „Toate se vor lămuri mai târziu, îşi spuse el, acum însă trebuie s-o văd cât mai repede, să-i comunic vestea cea bună şi să-i grăbesc eliberarea.” Îşi închipuia că această copie pe care o avea la el era suficientă. Cum ieşi din oficiul poştal, îi porunci birjarului să-l ducă la închisoare.

Cu toate că generalul nu-i dăduse autorizaţia să viziteze închisoarea în acea dimineaţă, Nehliudov, ştiind din experienţa că deseori obţii foarte uşor de la cei mici ceea ce nu poţi obţine de la şefii mari, se hotărî să încerce să pătrundă acum la închisoare, ca să-i comunice Katiuşei vestea cea bună, poate chiar s-o elibereze, şi totodată să se intereseze de sănătatea lui Krâlţov şi să le transmită, lui şi Mariei Pavlovna, ceea ce îi spusese generalul.

Directorul închisorii era un om foarte înalt şi trupeş, impunător, cu mustăţi şi favoriţi, care-i acopereau colţurile gurii. El îl primi cu severitate pe Nehliudov şi-i spuse fără ocol că nu poate îngădui o întrevedere fără aprobarea şefului. La observaţia lui Nehliudov că până şi în capitală fusese lăsat să intre la deţinuţi, directorul îi răspunse:

— Se prea poate, eu însă nu permit aşa ceva.

Şi tonul său voia să spună: „Voi, domnii din capitală, vă închipuiţi că ne puteţi speria cu aerele voastre; dar noi, ăştia din Siberia răsăriteană, cunoaştem bine regulile şi la nevoie vă putem învăţa şi pe dumneavoastră”.

Nici copia actului de la Cancelaria Maiestăţii sale nu produse nici o impresie asupra directorului. El refuză categoric să-l lase pe Nehliudov în închisoare. La propunerea naivă a lui Nehliudov ca Maslova să fie eliberată pe baza acestei copii, directorul zâmbi cu dispreţ şi declară că nu poate elibera pe nimeni dacă nu are dispoziţii de la şeful lui direct. Tot ce-i putea făgădui era să-i

comunice Maslovei graţierea ei şi să nu o reţină nici un ceas mai mult după ce va primi ordinul şefului.

Refuză de asemenea să-i dea vreo informaţie cu privire la sănătatea lui Krâlţov, spunând că n-are dreptul nici măcar să-i comunice dacă are vreun deţinut cu acest nume. Aşa că Nehliudov, fără fi obţinut nimic, se urcă în trăsură şi se duse la hotel.

Severitatea directorului se datora mai ales faptului că în închisoarea în care erau întemniţaţi de două ori mai mulţi deţinuţi decât putea cuprinde localul în mod normal, bântuia tifosul. Birjarul care-l ducea pe Nehliudov îi povesti pe drum că „în închisoare mor oamenii pe capete. Nu ştiu ce molimă a dat peste ei. Îngroapă câte douăzeci pe zi”.

XXIV.

Cu tot insuccesul de la închisoare, Nehliudov, în aceeaşi stare energică şi febrilă, se duse la cancelaria guvernatorului, să vadă dacă nu s-a primit acolo vreo hotărâre cu privire la graţierea Maslovei. Nu venise nici o hotărâre, aşa încât Nehliudov se întoarse la hotel şi le scrise numaidecât acest lucru lui Selenin şi avocatului. După ce-şi isprăvi corespondenţa, se uită la ceas şi văzu că era vremea să se ducă la masă la general.

Pe drum îl urmări iarăşi gândul cum va primi Katiuşa graţierea ei. Unde i se va stabili domiciliul? Cum o să trăiască împreună? Ce o să facă Simonson? Ce simte ea pentru el? Îşi aduse aminte de schimbarea petrecută în ea, îşi aduse aminte de asemenea de trecutul ei.

„Trecutul trebuie uitat, trebuie şters”, gândi el şi încercă iarăşi să alunge asemenea gânduri. „O să vedem atunci”, îşi spuse el şi încercă să se gândească la cele ce urma să-i spună generalului.

Masa generalului, servită cu tot luxul obişnuit oamenilor bogaţi şi funcţionarilor superiori, îi făcu o deosebită plăcere lui Nehliudov, învăţat şi el cu acelaşi fel de viaţă, după atâta amar de vreme de când era lipsit nu numai de lux, dar chiar şi de cel mai elementar confort.

Stăpâna casei, fostă domnişoară de onoare la curtea ţarului Nicolae şi o „grande dame” de modă veche din Petersburg, vorbea perfect franţuzeşte şi mai puţin bine ruseşte. Se ţinea neobişnuit de dreaptă şi, când făcea vreun gest cu mâna, nu-şi dezlipea coatele de talie. Soţului ei îi acorda o consideraţie temperată şi oarecum melancolică, iar faţă de oaspeţi, se arăta deosebit de amabilă, cu mici nuanţe după importanţa pe care o aveau. Pe Nehliudov îl primi ca pe unul din cercul ei, măgulindu-l cu foarte multă subtilitate, aproape pe nesimţite, făcându-l să-şi amintească din nou de toate calităţile sale şi să se simtă satisfăcut. Îi dădu a înţelege că este la curent cu motivul lui – deşi original, dar foarte cinstit – care l-a adus în Siberia, şi că îl socoteşte un om excepţional. Această măgulire delicată şi atmosfera de eleganţă şi lux din casa generalului îl făcură pe Nehliudov să se lase furat cu totul de plăcerea de a se afla într-o ambianţă comodă, de a mânca bucate alese, în societatea unor oameni bine crescuţi, din cercul lui obişnuit, printre care se simţea în largul lui, ca şi cum tot ce trăise în ultimele luni n-ar fi fost decât un vis din care se trezea acum.

La masă, afară de cei ai casei – fiica generalului, bărbatul ei şi aghiotantul – mai erau englezul, un negustor, proprietar de mine de aur, şi guvernatorul unui oraş îndepărtat din Siberia. Toate aceste persoane îi părură foarte plăcute lui Nehliudov.

Englezul era un bărbat sănătos, rumen la faţă, care vorbea foarte prost franţuzeşte, dar foarte frumos, şi chiar cu elocinţă, englezeşte, şi care văzuse multe în viaţa lui şi povestea lucruri foarte interesante despre America, India, Japonia şi Siberia.

Tânărul negustor, proprietar de mine de aur, era fiu de ţăran, purta un frac croit la Londra şi butoni cu briliante la cămaşă; avea o bibliotecă mare, dona foarte mulţi bani pentru operele de binefacere şi avea păreri liberale, europene. Nehliudov îl găsea foarte plăcut şi interesant, un

tip nou şi reuşit, produsul altoiului de cultură europeană pe o mlădiţă sălbatică, vânjoasă, ţărănească.

Guvernatorul oraşului îndepărtat din Siberia era chiar acel director de departament despre care se vorbise atât de mult la Petersburg. Era un om gras, cu părul rar şi ondulat, cu ochi blânzi albaştri, lat în şolduri, cu mâini albe, foarte îngrijite, încărcate de inele şi cu un zâmbet ce-i lumina obrazul. Acest guvernator era foarte preţuit de stăpânul casei pentru că, printre toţi ceilalţi şperţari, era singurul om care nu lua mită. Stăpâna casei, mare amatoare de muzică, ea însăşi o pianistă foarte bună, îl preţuia pentru că era un bun muzicant şi cânta cu ea la patru mâini. Nehliudov era într-o dispoziţie atât de binevoitoare faţă de toată lumea, încât până şi omul acesta nu-i păru neplăcut.

Aghiotantul, vesel, energic, cu bărbia rasă, vineţie, gata să-şi ofere serviciile tuturor, îi fu şi el simpatic.

Cel mai mult îi plăcea însă lui Nehliudov tânăra pereche – fiica generalului şi bărbatul ei. Tânăra femeie nu era frumoasă, dar avea ceva gingaş şi naiv şi părea absorbită cu totul de cei doi copii ai săi. Bărbatul ei, cu care se măritase din dragoste, după o lungă împotrivire a părinţilor săi, era un liberal, doctorand al Universităţii din Moscova, un tânăr modest şi inteligent, care lucra la statistică şi se ocupa mai ales de cei de alt neam din Rusia, pe care îi studia, îi preţuia şi căuta să-i scape de la pieire.

Toată lumea era nu numai binevoitoare şi prietenoasă faţă de Nehliudov, dar erau cu toţii vădit bucuroşi să aibă printre ei un om nou şi interesant. Generalul veni la masă în uniformă militară, cu crucea albă la gât, îi dădu bună ziua lui Nehliudov ca unei vechi cunoştinţe şi numaidecât îi pofti pe musafiri la gustare şi la un păhărel de votcă. La întrebarea generalului ce a mai făcut după plecarea de la el, Nehliudov îi povesti că a fost la poştă şi a aflat de graţierea persoanei despre care îi vorbise dimineaţă şi îi ceru iarăşi autorizaţia de a o vizita la închisoare. Generalul,

nemulţumit pesemne că i se vorbeşte la masă despre chestiuni de serviciu, se încruntă şi nu-i răspunse nimic.

— Un păhărel de votcă? îl întrebă el în franţuzeşte pe englez, care tocmai se apropiase de ei. Englezul îşi bău votca şi povesti că vizitase în ziua aceea catedrala şi uzina, dar că ar mai vrea să vadă şi închisoarea cea mare de tranzit.

— Uite, s-a potrivit foarte bine, spuse generalul, întorcându-se către Nehliudov. Puteţi merge împreună. Să le dai o autorizaţie, îi spuse aghiotantului.

— Când aţi vrea să mergeţi? îl întrebă Nehliudov pe englez.

— Eu prefer să vizitez închisorile seara, răspunse englezul. Toţi deţinuţii sunt la locurile lor, nu sunt pregătiţi pentru vizită, aşa că poţi vedea toate celea în adevărata lor lumină.

— Aa, vrea s-o vadă în toată splendoarea ei? S-o vadă, îl priveşte. Eu am tot raportat, dar nimeni nu m-a luat în seamă. Lasă mai bine să le afle din presa străină, spuse generalul, apropiindu-se de masă, unde stăpâna casei le arătă musafirilor locurile lor.

Nehliudov fu aşezat între amfitrioană şi englez. În faţa lui şedeau fiica generalului şi fostul director de departament.

În timpul mesei se vorbi când despre India, despre care povestea englezul, când despre expediţia din Tonkin91 , pe care generalul o condamna cu asprime, când despre venalitatea şi corupţia care domnesc în Siberia. Toate acestea îl interesau însă prea puţin pe Nehliudov.

Dar, când terminară de mâncat şi trecură în salon, la cafea, se porni o discuţie foarte interesantă între stăpâna casei şi englez despre Gladstone92 , la care luă parte şi Nehliudov şi în care îi păru că a spus multe lucruri inteligente care nu trecuseră neobservate de ceilalţi interlocutori. Nehliudov, după masa copioasă, cu vin bun, aşezat într-un fotoliu moale, în faţa cafelei, printre oameni prietenoşi şi binecrescuţi, se simţea din ce în ce mai bine

dispus. Iar când, la rugămintea englezului, stăpâna casei se aşează la pian împreună cu fostul director de departament şi începură să cânte Simfonia a cincea de Beethoven, pe care o ştiau foarte bine, Nehliudov încercă de mult uitatul sentiment al deplinei mulţumiri de sine, ca şi cum abia atunci ar fi aflat despre el însuşi ce om de treabă este.

Pianul era excelent şi interpretarea fu de asemenea la înălţime. Cel puţin aşa îi păru lui Nehliudov, care cunoştea şi iubea această simfonie. Ascultând admirabilul andante, simţi o uşoară gâdilare în nas şi fu cât pe ce să-i dea lacrimile, într-atât se înduioşase gândindu-se la el şi la toate virtuţile sale.

După ce-i mulţumi stăpânei casei pentru clipele deosebit de plăcute petrecute în casa ei, ceea ce de mult nu i se mai întâmplase, Nehliudov se pregătea să-şi ia rămas-bun şi să plece, când fiica generalului se apropie hotărâtă de el şi, roşind, îi spuse:

— M-aţi întrebat de copii. Vreţi să-i vedeţi?

— Îşi închipuie că toată lumea doreşte să-i vadă copiii, spuse soţia generalului, zâmbind la înduioşătoarea lipsă de tact a fiicei sale. Nu cred să-l intereseze pe prinţ.

— Dimpotrivă, mă interesează foarte, foarte mult, răspunse Nehliudov, mişcat de acest exces de dragoste maternă. Vă rog să mi-i arătaţi.

— Îl duce pe prinţ să-i vadă copiii, strigă râzând generalul de la masa de joc, la care se aşezase cu ginerele, cu proprietarul de mine de aur şi cu aghiotantul. Du-te, îndeplineşte-ţi corvoada, n-ai ce-i face.

Tânăra femeie, emoţionată la gândul de cum îi va judeca el copiii, mergea înaintea lui Nehliudov cu paşi repezi. În a treia odaie, înaltă, cu tapet alb, luminată de o lampă nu prea mare, cu un abajur întunecat, se vedeau două pătuţuri alăturate şi lângă ele o dădacă într-o pelerină albă, o siberiană cu faţa blândă şi cu umerii obrajilor ieşiţi în afară. Dădaca se ridică în picioare şi-i salută. Mama se aplecă deasupra primului pătuţ în care dormea liniştită, cu guriţa

întredeschisă, o fetiţă de doi ani, cu părul lung inelat, răsfirat pe pernă.

— Asta-i Katia, spuse mama, potrivind plăpumioara împletită, cu dungi albastre, de sub care se zărea un picioruş mic, alb. Cum vi se pare? Nu are decât doi ani.

— E adorabilă!

— Iar ăsta-i Vasiuk, cum l-a poreclit bunicu-său. E cu totul alt gen. Un adevărat siberian, nu-i aşa?

— Straşnic băiat, spuse Nehliudov, uitându-se la grăsunul care dormea pe burtă.

— Adevărat? întrebă mama, zâmbind fericită. Nehliudov îşi aminti de lanţuri, de capete rase, de bătăi şi de desfrâu, de Krâlţov pe moarte, de Katiuşa cu tot trecutul ei şi în clipa aceea, cu invidie, îşi dori şi lui o viaţă fericită ca aceasta, atât de curată şi frumoasă.

După ce-i mai laudă de câteva ori copiii, încântând-o pe mamă, care sorbea cu lăcomie aceste laude, o urmă în salon, unde englezul îl aştepta ca să meargă împreună la închisoare, după cum se înţeleseseră. Luându-şi rămas-bun de la gazde, de la cele în vârstă şi de la cele tinere, Nehliudov ieşi cu englezul pe treptele casei generalului.

Vremea se schimbase. Ningea cu fulgi mari şi deşi – zăpada acoperise drumul, casa, copacii grădinii, treptele de la intrare, poclitul trăsurii şi spinările cailor. Englezul îşi avea trăsura lui şi Nehliudov îi porunci vizitiului acestuia să meargă la închisoare, apoi se aşeza singur în birjă şi, cu simţământul apăsător că îndeplineşte o datorie neplăcută, urmă trăsură englezului, înaintând cu greu prin zăpada moale.

XXV.

Clădirea mohorâtă a închisorii, cu santinelă şi cu felinar la poartă, părea în ciuda stratului alb de zăpadă care acoperea acum totul – şi treptele, şi acoperişul, şi zidurile, cu ferestrele de la faţadă luminate – şi mai mohorâtă decât dimineaţă.

Impunătorul director ieşi la poartă, citi la lumina felinarului autorizaţia eliberată lui Nehliudov şi englezului, ridică, nedumerit, din umerii săi laţi, dar, dând ascultare ordinului şefului, pofti oaspeţii să-l urmeze. Îi conduse întâi în curte, apoi la dreapta până la o uşă şi o scară care duceau la cancelarie. Acolo îi rugă să ia loc şi îi întrebă cu ce le poate fi de folos; aflând despre dorinţa lui Nehliudov de a o vedea pe Maslova, trimise un gardian după ea şi se pregăti să răspundă la întrebările pe care englezul se grăbea să i le pună, prin intermediul lui Nehliudov.

— Pentru câţi oameni e prevăzută închisoarea? întrebă englezul. Câţi deţinuţi aveţi? Câţi bărbaţi, câte femei, câţi copii? Câţi ocnaşi, câţi deportaţi şi câţi veniţi de bunăvoie? Câţi bolnavi?

Nehliudov traducea cuvintele englezului şi ale directorului fără să le pătrundă înţelesul, tulburat, spre marea lui mirare, de întâlnirea care-l aştepta. Când, în timpul unei fraze pe care o traducea englezului, auzi nişte paşi ce se apropiau şi uşa se deschise, aşa cum se mai întâmplase de atâtea ori, şi gardianul intră în odaie urmat de Katiuşa, în bluza ei de puşcăriaşă, legată cu basma la cap, Nehliudov fu cuprins de un sentiment apăsător.

„Vreau să trăiesc, vreau să am şi eu o familie, copii, vreau o viaţă de om”, îi fulgeră prin minte în clipa când o văzu intrând în odaie cu paşi repezi şi cu ochii lăsaţi în pământ. Nehliudov se ridică în picioare, făcând câţiva paşi în întâmpinarea ei. Faţa Katiuşei i se păru aspră şi neplăcută, ca în zilele când îi făcea imputări. Se înroşea şi pălea succesiv, degetele ei răsuceau întruna marginile bluzei şi ba se uita la el, ba îşi lăsa privirea în pământ.

— Ştii că ţi s-a aprobat graţierea? spuse Nehliudov.

— Da, mi-a spus gardianul.

— Aşa că, îndată ce se va primi hârtia oficială, vei fi liberă şi te vei putea stabili unde vrei. O să ne gândim noi la asta…

Ea îl întrerupse grăbită.

— Ce să ne mai gândim? Unde se va duce Vladimir Ivanovici, acolo mă voi duce şi eu.

Cu toată tulburarea ei, spuse aceste vorbe repede şi răspicat, ca pe o lecţie învăţată dinainte, cu ochii ridicaţi spre Nehliudov.

— Aşa! făcu Nehliudov.

— Ce să fac, Dmitri Ivanovici, dacă vrea să trăiesc cu el, ea se opri, speriată, şi se corectă, să fiu lângă el. Ce mi-aş putea dori mai bun? Trebuie să socotesc asta o fericire. La ce alt' aş putea năzui…?

‚Una din două: ori s-a îndrăgostit de Simonson şi nu are nevoie de sacrificiul pe care îmi închipuiam că-l fac pentru ea, ori mă iubeşte încă şi pentru binele meu renunţă la mine şi se căsătoreşte cu Simonson, tăindu-şi pentru totdeauna orice cale de întoarcere", gândi Nehliudov şi i se făcu ruşine. Simţi că roşeşte.

— Dacă îl iubeşti… spuse el.

— Dacă-l iubesc sau nu-l iubesc, n-are a face. Eu am renunţat de mult la asta, şi apoi, Vladimir Ivanovici este un om atât de deosebit…

— Da, desigur, începu Nehliudov. E un om minunat şi cred… Ea îl întrerupse iarăşi, temându-se parcă să nu-l audă spunând ceva de prisos sau să nu poată spune ea tot ce avea de spus.

— Să mă ierţi, Dmitri Ivanovici, dacă nu fac ce ai dorit dumneata, spuse ea, uitându-se în ochii lui cu acea privire a ei, puţin saşie şi plină de taină. Se vede că aşa a fost să fie. Şi dumneata ai dreptul la viaţă.

Ea îi spunea ceea ce-şi spusese şi el mai adineauri, acum însă Nehliudov gândea şi simţea cu totul altceva. Nu numai că-i era ruşine, dar îi părea rău de tot ceea ce pierdea o dată cu ea.

— Nu m-am aşteptat la asta, spuse el.

— De ce să trăieşti aici şi să te chinuieşti? Te-ai chinuit destul, spuse ea şi zâmbi ciudat.

— Nu m-am chinuit deloc, m-am simţit chiar foarte bine şi aş vrea să-ţi fiu şi mai departe de folos, dacă s-ar putea.

— Noi – şi spunând „noi”, se uită la Nehliudov, nu avem nevoie de nimic. Şi aşa ai făcut prea mult pentru mine. Dacă n-ai fi fost dumneata… Vru să mai spună ceva, dar glasul i se frânse.

— Nu dumneata trebuie să-mi mulţumeşti.

— Să lăsăm socotelile astea. Socotelile noastre o să le facă Dumnezeu, spuse ea şi ochii ei negri străluciră de lacrimi.

— Cât de bună eşti! spuse el.

— Eu, bună? întrebă ea printre lacrimi şi un zâmbet sfâşietor îi lumină faţa.

— Are you ready93

? întrebă în clipa aceea englezul.

— Directly94 , răspunse Nehliudov şi o întrebă pe Katiuşa de Krâlţov.

Ea îşi reveni din emoţia de mai înainte şi-i povesti liniştit tot ceea ce ştia: drumul îl slăbise de tot pe Krâlţov şi fusese dus numaidecât la spital. Maria Pavlovna, foarte neliniştită, se rugase să fie lăsată să-l îngrijească la spital, dar fără succes.

— Atunci să plec? întrebă ea, băgând de seamă că englezul îl aşteaptă pe Nehliudov.

— Nu-mi iau rămas-bun, pentru că o să ne mai vedem, spuse Nehliudov.

— Iartă-mă, mai spuse ea abia auzit. Ochii lor se întâlniră şi din privirea ei ciudată, puţin saşie, şi din zâmbetul sfâşietor, cu care spusese „iartă-mă” în loc de „rămâi cu bine”, Nehliudov înţelesese că din cele două presupuneri ale sale cu privire la hotărârea ei, a doua era cea adevărată: ea îl iubea şi credea că, legându-l de ea, îi strică viaţa, pe când dacă pleca alături de Simonson, îl elibera; şi acum era fericită că a făcut ceea ce şi-a pus în gând şi totodată suferea că trebuie să se despartă de el.

Ea îi strânse mâna, se întoarse repede şi ieşi.

Nehliudov îşi îndreptă privirea spre englez, gata să-l urmeze, dar acesta tocmai îşi nota ceva în carnet. Nevrând să-l întrerupă, Nehliudov se aşează pe o bancă de lemn de lângă zid şi simţi deodată o grozavă oboseală. Era obosit nu din pricina nopţii nedormite, nici a călătoriei şi nici a emoţiilor prin care trecuse în ultimul timp, ci se simţi obosit de viaţă. Se rezemă de spateaza băncii, închise ochii şi căzu pentru o clipă într-un somn adânc ca moartea.

— Doriţi să vizitaţi acum celulele? întrebă directorul.

Nehliudov se trezi, mirat că se găseşte acolo. Englezul terminase de notat în carneţel şi voia acum să viziteze celulele. Nehliudov, obosit şi nepăsător la toate, îl urmă.

XXVI.

Directorul, englezul şi cu Nehliudov, urmaţi de gardieni, trecură printr-o sală, prin coridorul cu duhoare grea până la greaţă, unde, spre marea lor mirare, văzură doi deţinuţi urinând de-a dreptul pe podea, şi intrară apoi în prima cameră. Deţinuţii se şi culcaseră pe priciul de scânduri din mijlocul odăii. Erau vreo şaptezeci de oameni, întinşi unul lângă altul. La intrarea vizitatorilor săriră cu toţii în picioare, zăngănind din lanţuri, şi se aşezară lângă paturi, cu capetele lor proaspăt rase pe jumătate strălucind în semiîntuneric. Numai doi rămaseră culcaţi: un tânăr cu faţa aprinsă de friguri şi un bătrân care gemea întruna.

Englezul se interesă dacă deţinutul cel tânăr e bolnav de multă vreme. Directorul îi răspunse că numai din dimineaţa aceea, cât despre bătrân, el suferea de mult de stomac, dar n-aveau unde să-l ducă, infirmeria fiind plină până la refuz. Englezul clătină din cap, nemulţumit, şi-şi exprimă dorinţa de a spune câteva cuvinte acestor oameni, rugându-l pe Nehliudov să le traducă. Se lămuri că englezul venise în Rusia pe de o parte pentru a cunoaşte locurile de deportare şi de detenţie din Siberia, iar pe de alta, ca să propovăduiască mântuirea prin credinţă şi prin ispăşire.

— Spune-le că lui Christos i-a fost milă de ei şi i-a iubit, spuse el, şi a murit pentru ei. Dacă vor crede, se vor

mântui. Cât timp vorbi englezul, deţinuţii rămaseră lângă paturi în tăcere, în poziţie de drepţi. Spune-le că în această carte sunt scrise toate acestea. Ştie cineva carte dintre ei?

Mai mult de douăzeci de inşi ştiau carte. Englezul scoase dintr-un rucsac pe care-l avea la el câteva volume legate din Noul Testament. Nenumărate mâini vânjoase, cu unghii tari şi negre, se întinseră din mânecile cămăşilor de pânză aspră spre el. Lăsă în camera aceasta două Evanghelii şi trecu în cealaltă.

În camera următoare găsiră acelaşi lucru. Domneau aceeaşi zăpuşeală şi duhoare grea. Tot aşa atârna între ferestre o icoană, iar în stânga uşii se afla hârdăul şi tot aşa stăteau culcaţi deţinuţii unul lângă altul, tot aşa săriră în picioare şi se aşezară în poziţie de drepţi, iar trei dintre ei rămaseră culcaţi – doi se ridicară în capul oaselor, iar unul zăcea, fără să se uite măcar la cei intraţi. Erau bolnavi. Englezul spuse acelaşi lucru şi aici şi le lăsă două Evanghelii.

În a treia cameră era forfotă şi zgomot. Directorul bătu în uşă şi strigă: „Linişte!”. Când se dădu uşa în laturi, deţinuţii se ridicară în picioare lângă pat, afară de câţiva bolnavi. Doi bărbaţi, cu feţele schimonosite de ură, se luaseră la bătaie, îşi încleştaseră mâinile, unul în părul, iar altul în barba celuilalt, şi nu-şi dădură drumul decât când se repezi un gardian la ei. Unul avea nasul zdrobit până la sânge şi îşi tot ştergea, cu o mânecă a caftanului, mucii, saliva şi sângele. Celălalt îşi aduna firele de păr smulse din barbă.

— Şeful camerei! strigă cu severitate directorul. Un bărbat chipeş şi puternic ieşi dintre ceilalţi.

— Nu-i chip să-i desparţi, înălţimea voastră, spuse acesta, zâmbind vesel din ochi.

— Lasă că-i despart eu, spuse directorul, încruntându-se.

— What did they fight for95

? întrebă englezul. Nehliudov îl întrebă pe şeful camerei care este pricina bătăii.

— Pentru furtişag, a şterpelit ceva, răspunse acesta tot zâmbind. Ăsta l-a împins, ălălalt i-a răspuns, şi gata bătăia.

Nehliudov îi traduse englezului răspunsul.

— Aş dori să le spun câteva cuvinte, spuse englezul către director.

Nehliudov traduse. Directorul îi răspunse: „Se poate” şi atunci englezul îşi scoase din sac Evanghelia.

— Te rog, tradu următoarele: voi v-aţi certat şi v-aţi bătut, iar Christos care a murit pentru noi ne-a învăţat să rezolvăm altfel neînţelegerile dintre noi. Întreabă-i dacă ştiu cum trebuie, după învăţătura lui Christos, să-i răspundem unui om care ne-a jignit.

Nehliudov traduse cele spuse de englez.

— Să ne plângem şefilor şi să descurce ei lucrurile? spuse unul cu glas întrebător, uitându-se pieziş la impunătorul director.

— Să-i dai una la cap şi se învaţă el minte să nu te mai jignească a două oară, sări un altul.

Se auziră câteva râsete aprobative. Nehliudov îi traduse englezului răspunsurile deţinuţilor.

— Spune-le că, după învăţătura lui Christos, trebuie să se poarte exact invers: dacă ai primit o palmă în obraz, să-l întorci şi pe celălalt, spuse englezul cu un gest de parcă era gata să-şi întindă el obrazul.

Nehliudov traduse.

— Să facă el aşa, se auzi un glas.

— Iar când ţi-atinge una şi pe celălalt, care obraz îl mai întinzi? întrebă unul dintre bolnavi.

— Aşa te face chiseliţă.

— Ia să încerce pe pielea lui, spuse cineva mai din spate şi râse vesel.

Un hohot de râs răsună în odaie: până şi deţinutul cu nasul zdrobit râdea cu sângele şiroindu-i mai departe. Râdeau şi cei bolnavi.

Englezul nu se tulbură deloc şi-l rugă pe Nehliudov să le transmită că ceea ce pare cu neputinţă devine posibil şi

uşor de făcut pentru cei cu credinţă în suflet.

— Întreabă-i, te rog, dacă le place să bea.

— Cum să nu! se auzi un glas, urmat îndată de chicoteli şi de râsete.

În această cameră erau patru bolnavi. La întrebarea englezului de ce bolnavii nu sunt puşi cu toţii într-o încăpere separată, directorul răspunse că ei înşişi nu voiau, că de altminteri aceşti bolnavi nu erau molipsitori şi că îi supraveghea şi îi îngrijea felcerul.

— De două săptămâni nu l-am mai văzut la faţă, spuse cineva.

Directorul nu răspunse nimic şi-i conduse pe cei doi vizitatori în camera următoare. Iarăşi deschiseră uşa, iarăşi săriră în picioare toţi deţinuţii şi iarăşi englezul împărţi Evanghelii. Acelaşi lucru se petrecu în a cincea şi în a şasea cameră, şi tot aşa la dreapta şi la stânga coridorului, pe amândouă părţile.

De la ocnaşi trecură la deportaţi, de la deportaţi la cei politici şi la cei care-i urmau de bunăvoie pe deţinuţi. Peste tot văzură acelaşi lucru: aceiaşi oameni îngheţaţi, flămânzi, trândavi, bolnavi, umiliţi, închişi ca nişte fiare sălbatice.

Englezul, care împărţise cantitatea cuvenită de Evanghelii, se liniştise, nu mai împărţea nimic şi încetase chiar să le mai ţină cuvântări deţinuţilor. Pesemne că priveliştea apăsătoare şi mai ales aerul puturos şi greu îi domoliseră energia; mergea acum prin camere, spunând doar din când în când,All right96 „ la explicaţiile directorului cu privire la deţinuţii din fiecare încăpere. Nehliudov îi urma ca prin vis, neavând puterea să-i părăsească, copleşit de aceeaşi oboseală şi deznădejde.

XXVII.

Într-una dintre camerele deportaţilor Nehliudov îl zări, spre mirarea lui, pe bătrânul cel ciudat pe care-l întâlnise în aceeaşi dimineaţă pe podul plutitor. Bătrânul, pletos şi zbârcit, îmbrăcat cu o cămaşă murdară, cenuşie, ruptă la umăr şi cu nişte pantaloni tot cenuşii, desculţ, şedea pe jos

lângă pat şi se uita aspru şi întrebător totodată la cei care intraseră. Trupul lui îmbătrânit, aşa cum se zărea prin găurile cămăşii murdare, era slab şi jalnic, faţa însă era acum mai severă şi mai concentrată decât pe podul plutitor. Şi aici deţinuţii săriră în picioare şi luară poziţie de drepţi la intrarea directorului. Bătrânul însă nu se urni din loc. Îi străluceau ochii şi sprâncenele îi erau mânios încruntate.

— În picioare! strigă directorul către el.

Bătrânul nu se mişcă din loc şi zâmbi numai cu dispreţ.

— Slugile tale să se ridice în faţa ta, eu însă nu ţi-s slugă. Tu porţi pecetea… spuse bătrânul, arătând spre fruntea directorului.

— Cu-u-u-m? întrebă ameninţător directorul, apropiindu-se de el.

— Îl cunosc pe omul acesta, se grăbi să spună Nehliudov. Pentru ce a fost arestat?

— Ni l-a trimis poliţia pentru că nu are acte. I-am tot rugat să nu ne mai trimită de ăştia, dar degeaba, spuse directorul, uitându-se pieziş şi supărat la bătrân.

— Se vede că şi tu eşti din oastea lui Antichrist? îi spuse bătrânul lui Nehliudov.

— Nu, eu sunt vizitator, răspunse Nehliudov.

— Atunci ai venit să vezi cum îi chinuie Antichrist pe oameni? Uită-te, uită-te. O oaste întreagă de oameni i-a închis într-o colivie. Oamenii trebuie să muncească cu sudoarea frunţii, să-şi mănânce pâinea, iar el i-a încuiat aici şi îi hrăneşte ca pe nişte porci, ţinându-i fără muncă, ca să se sălbăticească.

— Ce spune? întrebă englezul.

Nehliudov îi răspunse că bătrânul îl dojeneşte pe director că ţine oamenii închişi.

— Întreabă-l cum ar trebui, după părerea lui, să te porţi cu cei care nu respectă legea? întrebă englezul.

Nehliudov traduse.

— Legea! repetă el cu dispreţ. Întâi i-a jefuit pe toţi, a luat pământul, a strâns toată bogăţia în mâna lui, s-a aşezat pe

avutul oamenilor, i-a bătut pe toţi cei care i s-au împotrivit, apoi a scris legea care spune să nu jefuieşti şi să nu omori. Să fi scris întâi legea.

Nehliudov traduse. Englezul zâmbi.

— Totuşi, întreabă-l cum trebuie să ne purtăm cu hoţii şi cu ucigaşii.

Nehliudov îi traduse din nou întrebarea. Bătrânul se încruntă supărat.

— Spune-i să-şi scoată de pe frunte pecetea lui Antichrist şi atunci n-au să mai fie nici hoţi, nici ucigaşi. Aşa să-i spui.

— He is crazy97 , făcu englezul, după ce Nehliudov îi traduse cuvintele bătrânului, şi, strângând din umeri, ieşi din odaie.

— Tu vezi-ţi de treaba ta, iar pe ei lasă-i în pace. Fiecare pentru sine. Dumnezeu ştie pe cine trebuie să pedepsească şi pe cine să ierte, nu noi, spuse bătrânul. Fii stăpânul tău şi atunci n-are să mai fie nevoie de stăpâni. Du-te, du-te, adăugă el, încruntându-se supărat şi străfulgerându-l cu privirea pe Nehliudov, care mai întârzia în odaie. Ai privit destul cum slugile lui Antichrist hrănesc păduchii cu sângele oamenilor. Du-te, du-te!

Când Nehliudov ieşi pe coridor, englezul şi directorul se opriseră în faţa unei uşi deschise ce dădea într-o încăpere, despre al cărei rost englezul tocmai se interesa. Directorul îl lamuri că era o cameră mortuară.

— Oo, făcu englezul, după ce Nehliudov îi traduse răspunsul directorului, şi ceru să intre înăuntru.

Camera mortuară era o odaie obişnuită. Pe un perete ardea o lampă mică, luminând slab câţiva saci şi lemne adunate într-un colţ, iar în dreapta, pe paturi de scânduri, patru cadavre. Primul dintre ele, îmbrăcat cu o cămaşă de pânză groasă şi cu pantaloni, era un bărbat voinic, cu o barbă mică şi ascuţită şi cu capul pe jumătate ras. Trupul îi era ţeapăn. Mâinile vinete, care-i fuseseră, pesemne, împreunate, îi zăceau acum desfăcute pe piept. Picioarele desculţe îi stăteau şi ele desfăcute, cu tălpile cu degetele

răşchirate. Alături de el era culcată o femeie bătrână, desculţă şi ea şi cu capul gol, îmbrăcată cu fustă şi bluză albă, cu o faţă mică, galbenă şi zbârcită, nasul ascuţit şi o codiţă scurtă şi subţire de păr. Dincolo de bătrână mai era un cadavru al unui bărbat îmbrăcat în ceva violet. Culoarea aceasta îi aminti ceva lui Nehliudov.

Se apropie şi se uită la cadavru.

O barbă mică, ascuţită, ridicată în sus, un nas bărbătesc frumos, o frunte albă, înaltă, un păr rar şi ondulat; încetul cu încetul, Nehliudov recunoştea aceste trăsături fără să-şi creadă ochilor. Ieri încă văzuse această faţă însufleţită de revoltă şi suferinţă. Acum era liniştită, nemişcată şi cumplit de frumoasă.

Da, era Krâlţov, sau cel puţin urma pe care o lăsase existenţa lui trupească.

„Pentru ce a suferit? Pentru ce a trăit? Oare a înţeles acum?” se gândea Nehliudov şi îi părea că nu există răspuns la această întrebare, că nu există nimic afară de moarte. Simţi că i se face rău.

Fără să-şi ia rămas-bun de la englez, Nehliudov îl rugă pe unul dintre gardieni să-l ducă în curte, şi, simţind nevoia să rămână singur ca să cugete la tot ce trăise în acea zi, se întoarse la hotel.

XXVIII.

Nehliudov nu se culcă, ci, până târziu, umblă dintr-un colţ în altul al odăii. Povestea lui cu Katiuşa luase sfârşit. Ea nu mai avea nevoie de el, ceea ce îl făcea să se simtă trist şi ruşinat. Nu asta îl chinuia însă acum, o altă problemă, care, departe de a fi fost soluţionată, îl frământa mai tare ca oricând şi-i cerea să acţioneze.

Tot răul cumplit, pe care-l văzuse şi-l aflase în ultimul timp şi mai ales aici, în această închisoare îngrozitoare, tot răul acesta, care îl distrusese şi pe bunul Krâlţov, triumfa, domnea în voie şi nu se întrezărea nici o posibilitate nu numai de a-l învinge, dar măcar de a înţelege cum ar putea fi învins.

În mintea lui se iviră din nou sutele şi miile de oameni umiliţi, închişi în locuri îmbâcsite de duhoare de către generali, procurori şi directori nepăsători; îl văzu din nou pe bătrânul acela ciudat, întemniţat şi totuşi liber, care îl înfiera cu îndrăzneală pe conducător şi era socotit de toţi nebun; apoi, printre cadavre, chipul frumos, ca de ceară, al lui Krâlţov, care murise neîmpăcat. Şi vechea întrebare, dacă el, Nehliudov, este nebun sau nebuni sunt cei care se socot înţelepţi şi fac toate lucrurile acestea, se ridică iarăşi înaintea lui cu o putere nouă, cerând răspuns.

Obosit de atâta umblat şi cugetat, Nehliudov se aşează pe divan, în faţa lămpii şi deschise maşinal Evanghelia primită ca amintire de la englez, pe care o pusese pe masă o dată cu toate celelalte lucruri din buzunar. „Se spune că aici se află dezlegarea tuturor lucrurilor”, gândi el şi, deschizând Evanghelia la întâmplare, începu să citească:

Matei, cap. XVIII

1. În ceasul acela, au venit ucenicii la Iisus şi I-au zis: cine, oare, este mai mare în împărăţia cerurilor?

2. Atunci Iisus a chemat la sine un prunc şi l-a pus pe el în mijlocul lor.

3. Şi le-a zis: Adevăr grăiesc vouă, de nu vă veţi întoarce ca să fiţi ca pruncii, nu veţi intra în împărăţia cerurilor.

4. Deci, cel ce se va smeri pe sine ca pruncul acesta, acela este mai mare în împărăţia cerurilor.

„Da, da, aşa-i”, se gândi Nehliudov, aducându-şi aminte de liniştea şi de bucuria de a trăi pe care le simţise numai în măsura în care se smerise.

5. Şi cine va primi un prunc ca acesta în numele meu, pe mine mă va primi.

6. Iar cine va sminti pe unul dintre aceştia mici, care cred în mine, mai bine ar fi lui să i se atârne de gât o piatră de moară şi să fie afundat în adâncul mării.

„Ce înseamnă aceea va primi? Unde să primească? Şi ce înseamnă: în numele meu? se întreba Nehliudov, simţind că aceste vorbe nu-i spun nimic. Şi de ce această piatră de

moară şi adâncul mării? Nu, nu înţeleg, e nebulos, neclar”, îşi spuse el, aducându-şi aminte cum de câteva ori în viaţă se apucase să citească Evanghelia şi cum neclaritatea unor asemenea pasaje îl făcuse să renunţe. Mai citi versetele 7,8, 9 şi 10 despre smintelile care vor veni asupra oamenilor, despre pedeapsa în focul gheenei unde vor fi aruncaţi oamenii şi despre îngerii-păzitori ai copiilor, care văd chipul Tatălui ceresc.,Ce păcat că sunt atât de confuze, gândi el, se simte totuşi că e un sâmbure bun aici.”

11. Căci Fiul omului a venit să caute şi să mântuiască pe cel pierdut.

12. Cum vi se pare? Dacă un om ar avea o sută de oi şi una dintre ele s-ar rătăci în munţi, nu va lăsa oare pe cele nouăzeci şi nouă ducându-se s-o caute pe cea rătăcită?

13. Şi, dacă s-ar întâmpla s-o găsească, adevăr grăiesc vouă că se va bucura de ea mai mult decât de cele nouăzeci şi nouă ce nu s-au rătăcit.

14. Astfel, nu este vrere înaintea Tatălui vostru Celui din ceruri ca să piară vreunul din aceştia mici.

„Da, n-a fost vrerea tatălui ca ei să piară şi, totuşi, pier cu sutele, cu miile. Şi nu există nici un mijloc să-i salvezi”, se gândi Nehliudov.

21. Atunci a venit Petru şi I-a zis: Doamne, de câte ori va greşi faţă de mine fratele meu şi eu ierta-voi lui? Oare până de şapte ori?

22. Îi răspunde Iisus: Nu zic ţie până de şapte ori, ci până de şaptezeci de ori câte şapte.

23. De aceea, asemenea este împărăţia cerurilor cu un împărat care a voit să facă socoteală cu servitorii săi.

24. Şi începând să facă socoteală, au adus la el un datornic cu zece mii de talanţi.

25. Ci neavând cu ce să plătească, porunci domnul său să-l vândă pe el, şi pe femeia lui, şi pe copiii lui, şi tot avutul lui ca să se plătească de datorie.

26. Atunci sluga aceea, căzând în genunchi, i se închină lui şi-i zise: Doamne, îngăduieşte-mă, şi-ţi voi plăti ţie tot.

27. Iar domnul slugii aceleia, milostivindu-se de el, i-a dat drumul şi i-a iertat datoria.
28. Dar când sluga aceea ieşi de acolo, găsi pe unul dintre cei ce slujeau cu el şi care îi datora o sută de dinari. Şi, punând mâna pe el, îl strângea de gât şi-i zicea: Plăteşte-mi dacă eşti dator.
29. Atunci cel slugă ca şi el, căzând în genunchi, îl ruga şi zicea: îngăduieşte-mă şi îţi voi plăti.
30. El, însă, nu voia, ci, mergând, l-a aruncat la închisoare, până ce va plăti datoria.
31. Atunci soţii lui de slujbă, văzând cele petrecute, s-au întristat foarte şi, venind, au spus stăpânului toate cele ce s-au făcut.
32. Atunci, chemându-l pe el, Domnul său îi zise: Slugă vicleană, toată datoria aceea ţi-am iertat-o, fiindcă m-ai rugat.
33. Nu se cădea, oare, ca şi tu să ai milă de soţul tău, precum şi eu am avut milă de tine?
— Să fie oare numai asta? strigă deodată Nehliudov, după ce citi aceste cuvinte. Şi vocea lăuntrică a întregii lui fiinţe spunea: „Da, numai asta”.
Şi se întâmplă cu Nehliudov ceea ce se întâmplă deseori cu oamenii care duc o viaţă spirituală. Gândul care i se păruse la început ciudat, paradoxal, o glumă chiar, găsindu-şi din ce în ce mai des confirmare în viaţă, i se înfăţişă deodată ca adevărul cel mai simplu şi neîndoielnic. Astfel i se limpezi dintr-o dată gândul că singurul şi cel mai sigur mijloc de a scăpa de răul cumplit de care suferă oamenii este ca oamenii să se recunoască întotdeauna vinovaţi înaintea lui Dumnezeu şi prin urmare nevrednici să-i pedepsească şi să-i îndrepte pe alţii. I se păru limpede acum că tot răul acela îngrozitor, pe care-l văzuse cu ochii lui în temniţe şi închisori, şi liniştita încredere în sine a celor care săvârşeau acel rău se datora numai faptului că oamenii voiau să facă un lucru imposibil: fiind ei înşişi răi, voiau să îndrepte răul. Nişte oameni păcătoşi voiau să-i îndrepte pe

alţi oameni păcătoşi pe cale mecanică. Şi rezultatul era că unii dintre ei, mânaţi de nevoie şi de lăcomie, făcându-şi o profesie din pedepsirea şi îndreptarea iluzorie a altora, s-au pervertit ei în ultimul grad şi-i pervertesc neîncetat pe cei pe care-i chinuiesc. Acum i se păru că vede limpede de unde veneau toate grozăviile pe care le văzuse şi ce trebuie făcut pentru a le înlătura. Răspunsul pe care nu-l putuse găsi până acum era acelaşi pe care i l-a dat Christos lui Petru: trebuie să-i ierţi întotdeauna pe toţi, să-i ierţi de nenumărate ori, pentru că nu este om care să fie fără de păcat şi prin urmare nimeni nu are dreptul să-i pedepsească sau să-i îndrepte pe alţii.

„Dar nu se poate să fie chiar atât de simplu!” îşi spunea Nehliudov şi totuşi îşi dădea limpede seama, oricât de ciudat i se păruse acest lucru la început, fiindcă era obişnuit cu contrariul, că aceasta era adevărata soluţie nu numai teoretică dar şi practică, a problemei. Veşnica obiecţie: ce-i de făcut cu răufăcătorii – să fie lăsaţi nepedepsiţi? nu-l mai punea acum în încurcătură. Această obiecţie ar fi avut greutate dacă s-ar fi putut dovedi că pedepsirea micşorează numărul fărădelegilor, că-i îndreaptă pe răufăcători; când însă se dovedeşte cu totul contrariul şi se vede limpede că nu este în puterea unora să-i îndrepte pe alţii, atunci singurul lucru cuminte care se poate face este de a înceta săvârşirea a ceea ce este nu numai fără de folos, dar chiar dăunător şi, pe deasupra, crud şi imoral. „De câteva veacuri îi tot pedepsiţi pe oamenii pe care-i socotiţi răufăcători. Ei şi, au dispărut răufăcătorii? Departe de a dispărea, numărul lor s-a înmulţit, adăugându-li-se şi cei pervertiţi prin pedepsire, şi răufăcătorii-judecători, procurori, judecători de instrucţie, temniceri, care se ocupă cu pedepsirea oamenilor.” Nehliudov înţelegea acum că societatea şi ordinea în general există nu datorită acestor răufăcători legali, care judecă şi pedepsesc alţi oameni, ci pentru că, în ciuda depravării, oamenii se iubesc între ei şi simt milă unii faţă de alţii.

Sperând să găsească confirmarea acestor gânduri în Evanghelie, Nehliudov se apucă s-o citească. Şi după ce citi Predica de pe Munte, care-l mişca întotdeauna, văzu în ea pentru prima oară nu frumoase idei abstracte, cuprinzând în cea mai mare parte cerinţe prea grele şi cu neputinţă de împlinit, ci porunci simple, limpezi şi uşor de urmat şi care, dacă ar fi respectate (lucru întru totul posibil), ar statornici o rânduială cu totul nouă a societăţii omeneşti, în care nu numai că silnicia care-l revolta atât pe Nehliudov s-ar desfiinţa de la sine, dar s-ar ajunge la cea mai înaltă fericire pe care o poate atinge omenirea – la împărăţia lui Dumnezeu pe pământ.

Aceste porunci erau cinci:

Prima poruncă (Matei, V, 21-26) spunea că omul nu numai că nu trebuie să ucidă, dar nici să se mânie pe fratele său, nici să socoată pe nimeni „râca”, adică netrebnic, iar dacă se ceartă cu cineva, trebuie să se împace înainte de a aduce vreun dar Domnului, adică de a se ruga.

A doua poruncă (Matei, V, 27-32) spunea că omul nu numai că nu trebuie să preacurvească, dar trebuie să se ferească de a râvni la frumuseţea femeii, iar o dată ce s-a unit cu o femeie, să n-o înşele niciodată.

A treia poruncă (Matei, V, 33-37) spunea că omul nu trebuie să se lege prin jurământ.

A patra poruncă (Matei, V, 38-42) spunea că omul nu numai că nu trebuie să plătească ochi pentru ochi, ci dimpotrivă, dacă e lovit pe un obraz, trebuie să-l întoarcă şi pe celălalt, trebuie să ierte jignirile şi să le îndure cu smerenie şi să dea semenilor săi tot ce-i cer.

A cincea poruncă (Matei, V, 43-48) spunea că omul nu numai că nu trebuie să-i urască pe vrăjmaşii săi, să lupte împotriva lor, ci, dimpotrivă, trebuie să-i iubească, să-i ajute şi să-i slujească.

Nehliudov încremeni cu ochii ţintă la lumina lămpii. Amintindu-şi de toată urâciunea vieţii noastre, îşi închipui cum ar putea să fie această viaţă dacă oamenii ar fi educaţi

să respecte aceste porunci. Un entuziasm nemaiîncercat de mult îi cuprinse sufletul, ca şi cum după o lungă tânjire şi suferinţă şi-ar fi găsit deodată liniştea şi libertatea.

Nu dormi toată noaptea şi, aşa cum li se întâmplă foarte multor oameni care citesc Evanghelia, pe măsură ce citea, înţelegea pentru întâia oară tâlcul cuvintelor pe care le citise de multe ori înainte, fără să le ia în seamă. Aşa cum un burete absoarbe apa, la fel absorbea el ideile atât de însemnate, necesare şi mângâietoare pentru el ce i se dezvăluiau în această carte. Tot ceea ce citea i se părea cunoscut, părea să-i confirme şi să-i limpezească adevăruri pe care le ştia de mult, fără să-şi dea seama, şi în care nu crezuse până atunci.

Şi nu numai că îşi dădea seama şi credea că oamenii, îndeplinind aceste porunci, vor ajunge la cea mai înaltă treaptă de fericire, dar înţelegea şi credea că datoria fiecărui om este de a îndeplini aceste porunci, fiindcă în ele este cuprins singurul sens al vieţii, şi că orice abatere de la ele este o greşeală care aduce numaidecât după ea pedeapsa. Concluziile acestea decurgeau din toată învăţătura Mântuitorului şi erau exprimate deosebit de limpede şi de expresiv în parabola lucrătorilor din vie. Lucrătorii şi-au închipuit că via în care au fost tocmiţi să lucreze era proprietatea lor, că tot ce se afla în vie era pentru ei şi că n-aveau altceva de făcut decât să se bucure de viaţă, uitând cu totul de stăpân şi omorându-i pe toţi cei care le aminteau de acesta şi de îndatoririle lor faţă de el.

„Acelaşi lucru facem şi noi, îşi spuse Nehliudov, trăim cu convingerea absurdă că suntem noi înşine stăpâni pe viaţa noastră şi că ne este dată ca să ne desfătăm. Ceea ce este vădit o prostie. Noi am fost trimişi aici din voinţa cuiva şi cu un rost anume. Iar noi ne-am închipuit că trăim numai pentru plăcerea noastră şi este de la sine înţeles că de aici ni se trage tot răul, ca şi lucrătorilor care n-au îndeplinit voinţa stăpânului. Or, voinţa Domnului nostru este cuprinsă în aceste porunci. E destul ca oamenii să le îndeplinească şi

împărăţia lui Dumnezeu se va înscăuna pe pământ şi oamenii vor atinge cea mai înaltă treaptă de fericire la care pot năzui.

Căutaţi mai întâi împărăţia lui Dumnezeu şi adevărul Lui, iar toate celelalte se vor adăuga vouă. Noi însă le căutăm pe celelalte şi fireşte că nu le aflăm.

Aşadar, aceasta este chemarea vieţii mele. Abia am dus la capăt un lucru şi începe altul."

Din acea noapte începu pentru Nehliudov o viaţă cu totul nouă, nu atât din pricina noilor condiţii de viaţă, cât pentru că tot ce i se întâmplă de atunci căpătă pentru el cu totul alt înţeles decât înainte. Cum se va încheia această nouă perioadă a vieţii lui o va dovedi viitorul.

SFÂRŞIT

1 Dacă nu cumva ai de gînd să plăteşti Curţii cu juri amenda de 300 de ruble, bani pe care nu te înduri să-i dai pentru cumpărarea calului (fr.).

2 Mama îţi transmite că tacîmul dumitale te va aştepta pînă seara tîrziu. Să vii neapărat, la orice oră scapi (fr.).

3 Să pună umărul (fr.).

4 Spencer Herbert (1820-1903), filosof, sociolog şi psiholog englez, fondator al aşa-numitei „şcoli organice" în sociologie.

5 Statica socială (engl.).

6 George Henry (1839-1897), economist american; adversar al marii proprietăţi funciare particulare.

7 Un fel de scurtă, încreţită în talie.

8 Pupitru pe care se pun cărţile bisericeşti.

9 O deseatină = 1,092 ha.

10 Se aşezau perechi, una după alta şi, pe rînd, cîte o pereche o lua la fugă cu un,prinzător" pe urmele ei, care

aştepta momentul stînd în fruntea şirului.
11 Dragul nostru filosof (fr.)
12 Unitate de măsură pentru lungime, egală cu 71,1 cm.
13 Unitate de măsură egală cu 4,4 cm.
14 Cesare Lombroso (1836-1909), medic antropolog şi criminalist italian ale cărui lucrări de psihanaliză au stat la baza teoriilor rasiste ale fascismului.
15 Gabriel Tarde (1843-1904), sociolog şi jurist francez.
16 Jean-Martin Charcot (1825-1893), neurolog francez ale cărui cercetări în domeniul psihiatriei se bazează pe teoriile lui Sigmund Freud.
17 În Rusia ţaristă, Senatul avea în competenţa sa controlul justiţiei, al finanţelor şi administraţiei; în justiţie, Senatul avea rolul de instanţă superioară.
18 Distinsă.(fr.)
19 Tenis de cîmp.(en.)
20 Joc cu mingea, asemănător cu oina.
21 Cît e de adevărat (fr.).
22 Proastă dispoziţie (fr.).
23 Cum mă intrigă asta (fr.).
24 De amor propriu: e prea susceptibil scumpul nostru Mitea (fr.).
25 Mai curînd o chestiune de amor murdar (fr.).
26 Persoană de duh (fr.).
27 Să întoarca o filă nouă (engl.).
28 Altceva nu fac (fr.).
29 E părerea mea neclintită (fr.).
30 Un om cu reputaţie pătată (fr.).
31 Ştiu că n-ai să abuzezi (fr.).
32 Protejată. E frumuşică? (fr.).
33 Slută (fr.).
34 Face mult bine (fr).
35 Să se distreze şi să le binecuvînteze Dumnezeu (fr.).
36 Du-te şi prezintă-ţi omagiile doamnei (fr.).
37 Toate femeile frumoase din oraş (fr.).
38 Nu ai decît să-mi ordoni (fr.).

39 În sfîrşit! (fr.).
40 Missi, vino la masa noastră. O să ţi se servească ceaiul aici.
41 Sînt delicioase (fr.).
42 E de o bunătate. (fr.).
43 Îţi stau la dispoziţie (fr.).
44 Niciodată, niciodată n-am s-o cred (fr.).
45 E o mucenică (fr.).
46 Pe franţuzeşte (fr.).
47 Asta-i ca la zuluşi, nicidecum pe franţuzeşte (fr.).
48 Zi stabilită.
49 Este primul hoţ în sat.
50 Băutură răcoritoare, slab alcoolizată, foarte populară la ruşi.
51 Impozit unic.
52 Vechi porţelan de Saxa.
53 Subofiţer de poliţie.
54 Îl faci pe Howard! (fr.). Howard John (1726-1790), filantrop englez, care a încercat să uşureze situaţia deţinuţilor din închisori. În acest scop, a întreprins şi o călătorie în Rusia.
55 Mai este încă drăguţă? (fr.)
56 Cu trup şi suflet (fr.).
57 Tot alfabetul (fr.).
58 Pentru variaţie. Tot oameni din altă lume (fr.).
59 Este o idee preconceptă (fr.).
60 Goleşte-ţi sacul (fr.).
61 E un om foarte cumsecade (fr.).
62 A căzut în mania spiritismului (fr.).
63 La 1 martie 1881 a fost ucis de narodovolţi, ţarul Alexandru al II-lea.
64 Dragul meu, ai să termini prost (fr.).
65 Nu, e grozav (fr.).
66 În alb (fr.).
67 Nu le vreau răul (fr.).
68 Are să-ţi facă mult bine (fr.).

69 În orice caz, este un om foarte cumsecade.

70 În comisii mici

71 Pentru a vă face plăcere, mi-am călcat principiile şi am intervenit pe lîngă bărbatul meu pentru protejata dumitale. S-a lămurit că persoana poate fi eliberată imediat. Bărbatul meu i-a scris comandantului. Aşadar, veniţi să ne vedeţi. Vă aştept (fr.).

72 Comte, Auguste (1798-1857), filosof şi sociolog francez, întemeietorul pozitivismului şi unul dintre fondatorii sociologiei.

73 Vinet, Alexandre Rodolphe (1797-1847), teolog elveţian.

74 Homiakov, Alexei Stepanovici (1804-1860), scriitor şi filosof rus, unul dintre întemeietorii slavofilismului.

75 Poznaşă (engl.).

76 Cavaler fără de frică şi prihană (fr.).

77 Te-a remarcat (fr.).

78 Secretul lui Polichinelle (fr.).

79 Dama cu camelii (fr.).

80 Despăgubire (fr.).

81 Idee fixă (fr.).

82 La începutul deceniului al nouălea al secolului al XIX-lea cinci deţinuţi au murit de insolaţie într-o singură zi, pe cînd erau transportaţi de la închisoarea Butîrskaia la gara Nijni-Novgorod (n.a.).

83 Îngrozitor! (fr.).

84 Clima asta mă omoară (fr.).

85 O, face parte din adevărata lume bună, din adevărata lume bună (fr.).

86 Ce mai noutăţi! (fr.).

87 Întîmplare reală descrisă în cartea lui D. A. Linev, Din post în post (n.a.).

88 Lopoti, în dialect siberian = îmbrăcăminte (n.a.).

89 Fortăreaţa Petropavlovsk.

90 Otecestvennie zapiski (Analele patriei), revistă ştiinţifică, literară şi politică, fondată în 1839, la care au

colaborat literaţii cei mai înaintaţi ai vremii, în frunte cu V. G. Belinski. După o perioadă de orientare ostilă mişcării democrat-revoluţionare (1846-1868), revista trece sub conducerea scriitorilor Nekrasov şi Saltîkov-Şcedrin, redevenind un organ al democraţiei. Revista a fost suspendată de cenzura ţaristă.

91 Aventură militară întreprinsă în 1883 de burghezia franceză pentru cucerirea provinciei Tonkin din Indochina.

92 Willkun Gladstone (1809-1898), politician englez, şeful partidului liberal.

93 Sînteţi gata? (engl.).

94 Îndată (engl.).

95 Pentru ce s-au bătut? (engl.).

96 Foarte bine (engl.).

97 E nebun (engl.).